ՅԻՐՈՒՅԱՆ ԷՋԵՐ

(Բ.)

ՄՈՒՏՔ

Հոս տեղ գտած են հայերէն եւ անգլերէն զանազան տիպի գրութիւններ, որոնք, վարդապետական օրերէս, տարբեր առիթներով գրուած են։ Անոնք երբեմն լոյս տեսած են հայ մամուլին մէջ, իսկ յաճախ՝ համակարգիչին մէկ թղթածրարին մէջ մոռցուած։

Ահաւասիկ այժմ այս գրութիւնները որպէս *ՅԻՐՈՒՅԱՆ ԷՋԵՐ* մաս կը կազմեն այս հատորին։ Անոնք, ամեն առումով, պահուած են այնպէս ինչպէս օրին գրուած էին, եւ հոս եւս ցիրուցանուած տեղ կը գրաւեն։

Դժբախտաբար 1981–1986 (աբեղայական ձեռնադրութենէն մինչեւ Անթիլիասէն Վանգուվըր մեկնում), 1986–1991 (Վանգուվըրի հովուութիւն եւ համալսարանական ուսում) եւ 1991–1997 (Նիւ Ճըրզիի հովուութիւն*) տարիներու գրութիւնները կարելի չեղաւ գտնել, որովհետեւ հին համակարգիչներու մէջ կը գտնուէին եւ անոնց հետ ալ փճացան։

Ն.

*Բացի SERMON WEEK OF PRAYER FOR CHRISTIAN UNITY-էն (23 JANUARY 1994, ST. JAMES EPISCOPAL CHURCH, RIDGEFIELD, NJ), *ՅԻՐՈՒՅԱՆ ԷՋԵՐ* (Գ.)։

ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՑ ԺՈՂՈՎԻՆ ԸՆԴԱՌԱՋ

Երեքշաբթի, 24 Սեպտեմբերէն Ուրբաթ, 27 Սեպտեմբեր 2013-ին, Ս. Էջ-միածնի մէջ, Հայ Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսաց ժողով պիտի գումարուի: Ժողովին մասնակցելու հրաւիրուած են Հայ Եկեղեցւոյ բոլոր եպիսկոպոսները:

Այս առթիւ հետեւեալ հարցազրոյցը ունեցանք Եպիսկոպոսաց ժողովի Նախապատրաստական Յանձնախումբի անդամ Գերշ. Տ. Նարեկ Արք. Ալեէ-մէզեանին հետ:

Ազդակ. Սրբազան Հայր, Անթիլիասի Մայրավանքէն ստացուած լրատուութենէն իմացանք, թէ 28–29 Օգոստոսին, Ս. Էջմիածնի մէջ, Հայ Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսաց Ժողովի Նախապատրաստական Յանձնախումբի ժողովին մասնակցած էք. կրնա՞ք մեր ընթերցողներուն բացատրել, թէ ի՞նչ է Եպիսկոպոսաց Ժողովը:

Նարեկ Սրբազան. 2010-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս եւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս նշանակեցին Հայ Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսաց Ժողովի Նախապատրաստական Յանձնախումբը, որ կը բաղկանայ չորս անդամներէ՝ Գերշ. Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեան (Ս. Էջմիածին), Գերշ. Տ. Օշական Արք. Չօլոյեան (Անթիլիաս), Գերշ. Տ. Միքայէլ Եպս. Աջապահեան (Ս. Էջմիածին) եւ Գերշ. Տ. Նարեկ Արք. Ալեէմէզեան (Անթիլիաս): 28–29 Օգոստոսի վերջին ժողովին ճշդեցինք մեր նախկին ժողովներու ընթացքին բիւրեղացած Հայ Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսաց Ժողովի գումարման թուականը, օրակարգը եւ ժամանակացոյցը:

Ժողովրդավար հոգեւոր եւ աշխարհիկ կազմակերպութիւններ ունին իրենց առաքելութիւնը սահմանող օրէնքներ, ուր նաեւ ժողովական կեանքը յստակօրէն բանաձեւուած է: Հայ Եկեղեցւոյ նուիրապետական չորս Ս. Աթոռները եւս՝ Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւնը, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութիւնը եւ Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքութիւնը ունին իրենց կանոնագրութիւնները, որոնց համաձայն կը վարեն իրենց կեանքն ու աշխատանքը: Հայ Եկեղեցին, սկզբունքով, հոգեւորականներէ եւ աշխարհականներէ կազմուած մէկ մարմին ըլլալով, նաեւ իր վարչական կազմով, ժողովականութեամբ եւ գործելակերպով այս միութիւնը կը ցոլացնէ: Հայ Եկե-

ղեցին բոլոր Եկեղեցիներուն մէջ ամենէն ժողովրդավարն ու ժողովավարը եղած է եւ այդպէ՛ս ալ պէտք է մնայ։

Աստուծոյ կամքով, Հայ Եկեղեցւոյ այս պատմական Եպիսկոպոսաց Ժողովը պիտի գումարուի Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի եւ Արամ Ա. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսի օրհնութեամբ եւ ներկայութեամբ, 24–27 Սեպտեմբեր 2013-ին, Ս. Էջմիածնի մէջ։ Անհրաժեշտ կը նկատեմ երկու հիմնական կէտեր ընդգծել. Առաջին, Եպիսկոպոսաց Ժողովը մնայուն կառոյց չէ. ան անհրաժեշտութեան պարագային կը գումարուի։ Երկրորդ, Եպիսկոպոսաց Ժողովը վարչական հարցերով զբաղելու իրաւասութիւն չունի, այլ, ինչպէս յիշեցի, միայն աստուածաբանական, դաւանաբանական, ծիսական, եկեղեցաբանական ու ընկերաբարոյական հարցեր կը քննարկէ ու կը յղէ Վեհափառ Հայրապետներուն առ ի պատշաճ տնօրինութիւն։

Ազդակ. Հայ Եկեղեցւոյ բոլոր եպիսկոպոսներուն մասնակցութեամբ Եպիսկոպոսաց Ժողով գումարելու գաղափարը ինչպէ՞ս ծագեցաւ եւ Եպիսկոպոսաց Ժողովին օրակարգը ի՞նչ պիտի ըլլայ։

Նարեկ Սրբազան. Գիտէք, թէ 1441-էն ի վեր Հայ Եկեղեցին ունի երկու Կաթողիկոսութիւններ եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջեւ միշտ յարաբերութիւններ պահուած են ու ժողովական հանդիպումներ տեղի ունեցած։ Հայ Եկեղեցւոյ սրբազան առաքելութեան առաւել ծաղկման ու ներքին միասնականութեան առաւել ամրապնդման առաջադրանքով, Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի եւ Արամ Ա. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսի բարձր տնօրինութեամբ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան չորս եպիսկոպոսներէ եւ չորս աշխարհականներէ բաղկացած երկու պատուիրակութիւններ խորհրդակցական ժողով մը գումարեցին ու ընդհանուր ուղեգիծ ճշդեցին *«Հայ Եկեղեցւոյ Վերանորոգութեան Հրամայականը»* թեման եւ համապատասխան օրակարգի նախագիծ պատրաստեցին։ Այս ժողովէն բխեցաւ յանձնախմբային աշխատանքով Հայ Եկեղեցւոյ վերանորոգութեան նախաձեռնելու գաղափարը եւ կազմուեցան Սրբադասման Յանձնախումբն ու Ծիսական Յանձնախումբը։ Այս յանձնախումբերը մինչեւ այսօր Ս. Էջմիածնի եւ Անթիլիասի մէջ կը հանդիպին, կանոնաւորաբար կը տեղեկագրեն Վեհափառ

Հայրապետներուն, կը ստանան անոնց հայրական յանձնարարութիւնները եւ ըստ այնմ կը շարունակեն իրենց աշխատանքը։

Յանձնախումբերուն կատարած աշխատանքը որոշ արդիւնքի հասած ըլլալով, Վեհափառ Հայրապետները յարմար նկատեցին, որ Սրբադասման Յանձնախումբը եւ Ծիսական Յանձնախումբը Եպիսկոպոսաց Ժողովի ընթացքին զեկուցեն բոլոր եպիսկոպոսներուն, լսեն անոնց կարծիքը, որդեգրեն յանձնախումբերու կատարած աշխատանքին արդիւնքը եւ ապա զայն յղեն Վեհափառ Հայրապետներուն՝ պարտն ու պատշաճը տնօրինելու համար. որովհետեւ, այս յանձնախումբերու եզրայանգումները Հայ Եկեղեցւոյ վերանորոգութեան շրջագիծին մէջ կ՚իյնան, ամբողջ Հայ Եկեղեցւոյ կը պատկանին եւ Հայ Եկեղեցւոյ բոլոր հաւատացեալներուն կը վերաբերին։

Ահա ա՛յս պատճառաւ Վեհափառ Հայրապետները հրաւիրեցին Սեպտեմբերի Եպիսկոպոսաց Ժողովը, որուն օրակարգը երեք կէտեր պիտի ընդգրկէ. Առաջին, Հայկական Ցեղասպանութեան զոհերու սրբադասման աշխատանքներու ներկայացում։ Երկրորդ, Ս. Մկրտութեան խորհուրդի բնագրի, կանոնական եւ բարեպաշտական հարցերու ուղեցոյցի եւ խրատական-ուսուցողական ձեռնարկի քննարկում։ Երրորդ, Հայ Եկեղեցւոյ այժմէական մարտահրաւէրներու լոյսին տակ յաջորդ Եպիսկոպոսաց ժողովին քննարկուելիք նիւթերու վերաբերեալ առաջարկներու ներկայացում։

Ազդակ. Ի՞նչ է Սեպտեմբերի Եպիսկոպոսաց Ժողովին մասնայատկութիւնը։ Ի՞նչ արդիւնքներ կ՚ակնկալուին։

Նարեկ Սրբազան. Ուրախ եմ հաստատելու, թէ այս Եպիսկոպոսաց Ժողովով Հայ Եկեղեցին իր վերանորոգութեան քայլերուն շօշափելի արտայայտութիւն պիտի տայ։ Դիտենք մեր շուրջը. այսօր ամեն տեղ բարեփոխութիւններ եւ բարեկարգութիւններ տեղի կ՚ունենան։ Մարդկային ընկերութիւնը լճացման չի՛ հանդուրժեր։ Անոնք որոնք Հայ Եկեղեցին որպէս քարացած կառոյց կը տեսնեն, չարաչար կը սխալին։ Ս. Հոգին մի՛շտ կը ներգործէ Եկեղեցւոյ մէջ եւ կը վերանորոգէ զայն։ Եպիսկոպոսաց Ժողովը այդ ներգործօն վերանորոգութեան կարգ մը բնագաւառները լուսարձակի տակ պիտի բերէ եւ անոնց քննարկումներէն բխած գործնական քայլերու պիտի դիմէ։ Հայ Եկեղեցւոյ վերանորոգութիւնը այս Եպիսկոպոսաց Ժողովով չէ որ պիտի սկսի. ան դարերէ ի վեր տեղի

կ՚ունենայ։ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան անդրադառնալով, վերջին տարիներուն կատարուած վերանորոգութեան մի քանի պարագաներ կրնամ թուել. օրինակ, ծիսական գիրքերու գրաբար եւ աշխարհաբար հրատարակութիւն, խորհուրդներու գրաբար եւ աշխարհաբար կատարում, քրիստոնէական դաստիարակութեան եւ երիտասարդական ծրագիրներու մշակում, ժամերգութիւններու եւ սուրբ պատարագի երգեցողութեան հաւատացեալներու մասնակցութիւն, Պիքֆայայի Ս. Աստուածածին Վանքի ուխտագնացութեան ժողովրդային կազմակերպում։

Այսպիսի Եպիսկոպոսաց Ժողովի մը գումարումը 1441-էն ի վեր նորութիւն է եւ սկիզբ։ Եպիսկոպոսաց Ժողովին մասնայատկութիւնը երեք երեւոյթներու մէջ կը կայանայ. Առաջին, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի եւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսի օրհնութիւնն ու ներկայութիւնը եւ Հայ Եկեղեցւոյ եպիսկոպոսաց դասուն մասնակցութիւնը։ Երկրորդ, աղօթական եւ խորհրդակցական եղբայրական մթնոլորտի մէջ համայնական հարցերու ներկայացումը, քննարկումն ու որդեգրումը։ Երրորդ, Հայ Եկեղեցւոյ վերանորոգութեան աշխատանքներուն նոր տեսիլքով եւ ծրագրաւորումով շարունակականութիւնը։

Անշուշտ, պէտք է աւելցնեմ, թէ երբ Եպիսկոպոսաց Ժողովին առած որոշումները հաստատուին Վեհափառ Հայրապետներուն կողմէ, մեր ժողովուրդը քրիստոնէական հնազանդութեան ոգիով զանոնք գործադրութեան պիտի դնէ՝ Հայ Եկեղեցւոյ շինութեան համար։

Ազդակ. Վերջերս Հայ Եկեղեցւոյ եւ եկեղեցականներու մասին ժխտական թէ դրական շատ բան կարդացինք։ Ի՞նչ ունիք ըսելիք այս մասին։

Նարեկ Սրբազան. Կ՚ապրինք համացանցային շրջանառութեան դրուած գրութիւններով ողողուած ընկերութեան մէջ, ուր ամեն բան կ՚ըսուի եւ կը տարածուի։ Վերջին ամիսներուն Հայ Եկեղեցւոյ եւ հայ հոգեւորականներու մասին թեր ու դէմ շատ բան գրուեցաւ եւ կը շարունակուի գրուիլ։ Ինչպէս մարդկային եւ հայկական ընկերութեան բոլոր կառոյցներուն մէջ, նաեւ Հայ Եկեղեցւոյ մէջ հարցեր կան, որոնք վերատեսութեան կը կարօտին։ Ամեն յայտնուած կարծիք ճիշդ չէ. սակայն, Հայ Եկեղեցին պարտաւոր է ինքզինք վերանորոգելու։ Ինչպէս ըսի, Եպիսկոպոսաց Ժողովը այս վերանորոգութեան նախաքայլը պիտի առնէ, անշուշտ առանց ամեն բան չորս օրուան մէջ լուծելու յաւակնութիւնը ունենալու։

Ազդակ. «Հայ Եկեղեցւոյ դիմագրաւած այժմէական մարտահրաւէրներու լոյսին տակ յաջորդ Եպիսկոպոսաց ժողովին քննարկուելիք նիւթերու վերաբերեալ առաջարկներ» օրակարգը ի՞նչ կէտերու կրնայ ակնարկել. ի՞նչը հրատապ հարց կրնայ նկատուիլ ժողովական հայրերուն կողմէ:

Նարեկ Սրբազան. Եպիսկոպոսաց Ժողովի երրորդ օրակարգը նկատի առնուած է երկու մտահոգութեամբ.

Առաջին, Եպիսկոպոսաց Ժողովի նախապատրաստական հանգրրուաններուն բազմաթիւ եպիսկոպոսներ ըսին, թէ բաւարար չէ միայն սրբադասումն ու մկրտութեան խորհուրդը քննարկել, այլ պէտք է նաեւ Հայ Եկեղեցւոյ այսօրուան առաքելութեան անդրադառնալ. առաւել, հարց տուին, թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ յաջորդ Եպիսկոպոսաց Ժողովի օրակարգը, ո՞վ պիտի ճշդէ զայն եւ եպիսկոպոսներ առիթ պիտի ունենա՞ն այդ մասին կարծիք յայտնելու:

Երկրորդ, յաջորդ Եպիսկոպոսաց Ժողովի օրակարգը պէտք է բխի Հայ Եկեղեցւոյ դիմագրաւած մարտահրաւէրներէն. որովհետեւ, Հայ Եկեղեցին Քրիստոսի խորհրդական մարմինն է եւ անցեալի արժէքներու, ներկայի առաքելութեան ու յաւիտենական կեանքի թելերով հիւսուած է:

Վստահ եմ, որ իւրաքանչիւր եպիսկոպոս իր սպասաւորութեան փորձառութեամբ, Հայ Եկեղեցւոյ վերաբերեալ եւ իր թեմին մասնայատուկ բազմաթիւ այժմէական մարտահրաւէրներ պիտի թուէ. պիտի քննարկենք զանոնք եւ առաջնահերթութեան կարգով յաջորդ Եպիսկոպոսաց Ժողովի օրակարգը պիտի ճշդենք: Որպէս եզրափակում ըսեմ, որ ես խորապէս կը հաւատամ, թէ Աստուած կը խնամէ Հայ Եկեղեցին, որ Իր Տիեզերական Եկեղեցւոյ հարազատ մասնիկն է: Եպիսկոպոսաց Ժողովը աստուածահրաւէր, աստուածակոչ սրբագումար ժողով մըն է: Եպիսկոպոսներս այսպէ՛ս պէտք է ընդառաջենք այս ժողովին: Ակնարկեցիք Հայ Եկեղեցւոյ մասին շրջան ընող գրութիւններուն: Եպիսկոպոսաց Ժողովին մասին եւս շատ բան կը կարդանք այս օրերուն. մարդիկ ակնկալութիւններ ունին այս ժողովէն. կան արդար եւ անարդար ակնկալութիւններ: Իմ յանձնարարութիւնս այն պիտի ըլլայ, որ սահմանուած օրակարգի կէտերը գերազանցող ակնկալութիւններ չունենայ մեր ժողովուրդը այս առաջին Եպիսկոպոսաց Ժողովէն: Այս Եպիսկոպոսաց Ժողովը առաջին փորձ է. աղօթեցէք, որ արդիւնալից ըլլայ ու եպիսկոպոսներս կարենանք մեր կատարած քննարկումներու եւ առած որոշումներու գծով առաքելական օրերու

Երուսաղէմի ժողովին մասնակցողներուն պէս ըսել մեր ժողովուրդին. *«Սուրբ Հոգին եւ մենք յարմար դատեցինք»* (Գրծ 15.28), ականջալուր Պօղոս առաքեալի Եփեսոսի երէցներուն ուղղած պատգամին. *«Հսկեցէ՛ք ձեր անձերուն եւ ձեր ամբողջ հօտին, որուն տեսուչ կարգեց ձեզ Սուրբ Հոգին։ Հովուեցէ՛ք Տիրոջ եկեղեցին, որ ան իր արիւնով գնեց»* (Գրծ 20.28)։

Ս. ՆԵՐՍԷՍ Դ. ԿԼԱՅԵՑԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
– ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԵՐԵԻԵԼԻ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ԲԱՑԱՌԻԿ ԵՒ ԱՆԺԱՄԱՆՑԵԼԻ ՆԱԽԱՏԻՊԻ (MODEL) ԱԽՈՅԵԱՆ[1]

Ա. Մուտք

Ս. Ներսէս Շնորհալիի (1102–1173) [կաթողիկոս 1166–1173] ժամանակաշրջանի քաղաքական եւ եկեղեցական անցուդարձերը անքակտելիօրէն ընդելուզուած են։ Նիւթս կը պարտաւորէ, որ երկուքն ալ շատ ամփոփ եւ որպէս ենթահող ու շրջագիծ միայն նշեմ եւ յղումներ կատարեմ բոլոր անոնց համար, որոնք կը փափաքին աւելի խորապէս ուսումնասիրել զանոնք։ Հոս անհրաժեշտ կը գտնեմ ի յառաջագունէ ընդգծել, թէ նոյնիսկ եթէ ամբողջապէս **ապաքաղաքականացնենք** Շնորհալիի եկեղեցական միութեան համար թափած ճիգերը՝ ան չի՛ դադրիր համաշխարհային մակարդակով այս մարզին ամենէն եզակի եւ տիրական դէմքերէն մին հանդիսանալ։ Առաւել, միջեկեղեցական բանակցութիւնները բնականօրէն կը ներառեն աստուածաբանական սահմանումներ, որոնց, ըստ պահանջի, հակիրճօրէն կ՛անդրադառնամ, իսկ ծիսական երեւոյթներուն չեմ անդրադառնար, որովհետեւ թէ՛ աստուածաբանական սահմանումները եւ թէ՛ ծիսական երեւոյթները մանրամասնօրէն վերլուծելը նիւթէս դուրս կը մնայ։

Արամ Ա. կաթողիկոսի *Saint Nersēs the Gracious and Church Unity, Armeno-Greek Church Relations (1165–1173)*, Antelias, 2010 գիրքը անվարան

[1] Շնորհալիի վախճանումի 800-ամեակին նուիրուած հայրապետական կոնդակին մէջ (6 ապրիլ 1973), Խորէն Ա. կաթողիկոս Մեծի տանն Կիլիկիոյ կը գրէ. «... իմաստուն կերպով եւ նախանձախնդիր ոգիով պաշտպանեց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնն ու ինքնանկախ գոյութիւնը ամէն անգամ որ փորձեր կատարուեցան օտար եկեղեցիներու կողմէ Հայոց Եկեղեցին ձուլելու իրենց դաւանաբանական ու ծիսական կարգերուն ու աւանդութիւններուն մէջ։ Առանց այլամերժ կամ օտարատեաց ըլլալու, զինուած Աւետարանի Միութեան ու Եղբայրութեան սկզբունքներով, ան ջատագովեց քրիստոնէական Միութիւնը՝ առանց սակայն զայն ըմբռնելու որպէս տիրապետութիւն մէկ եկեղեցւոյ։ Էքիւմէնիք այս դարուն, միջազգային եկեղեցական տեսակէտով դիտած, կարելի է անվարան կերպով զինք հռչակել ախոյեան քրիստոնէական եկեղեցիներու Միութեան՝ միշտ ըլլալով եւ մնալով պայծառամիտ մեկնաբանը եւ նախանձայոյզ պաշտպանը Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ» (*ՀԱՍԿ*, թիւ 11–12, նոյեմբեր–դեկտեմբեր, ԽԲ. տարի, 1973, էջ 449)։

կը նկատեմ Շնորհալիի միջեկեղեցական յարաբերութիւններուն նուիրուած եզակի, ճոխ եւ համապարփակ հատոր մը[2]։

1973-ին, Շնորհալիի վախճանումի 800-ամեակի ոգեկոչումին առիթով, Արամ վրդ. Քէշիշեան *ՀԱՍԿ*-ի մէջ կը ստորագրէ «Ներսէս Շնորհալի Հայ եկեղեցւոյ մեծագոյն էքիւմէնիստը - Շնորհալիին միջեկեղեցական յարաբերութիւնները» յօդուածը, ուր կը գրէ. «Այսօր եթէ Հայաստանեայց Եկեղեցին եկեղեցական աշխարհին կը ներկայանայ աստուածաբանական ու ծիսական առանձնայատուկ դիմագծով ու քրիստոնէական միութիւնը ըմբռնելու իր ինքնուրոյն կեցուածքով՝ զայն մեծաւ մասամբ կը պարտի Շնորհալիին։ Ու նոյնպէս, այսօր, էքիւմէնիք դարուն, երբ Հայաստանեայց Եկեղեցին կը հպարտանայ, ութ դարեր առաջ ու նոյնիսկ շատ աւելի առաջ, իր նախաձեռնութեամբ սկսած միութենական աշխատանքներով՝ դարձեալ զայն կը պարտի Շնորհալիին։ … / Ո՛չ միայն ԺԲ. դարուն տիրապետող դէմք է Շնորհալին, այլեւ բոլոր դարերուն։ Միութենական ամէն փորձ, քրիստոսաբանական ռեւէ կեցուածք՝ ուժ ու ուղղութիւն կ՚առնեն Շնորհալիէն։… / Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դաւանաբանական ինքնակախ գոյութեան պաշտպանն է ան եւ միութենական լայնահայեաց եւ քրիստոսահիմն մտածողութեան ոգին» (էջ 502)։ Արամ վարդապետ իր յօդուածը կ՚եզրափակէ հետեւեալ տողերով. «Շնորհալի մեր այսօրուան էքիւմէնիզմը կանխած է ութը դարերով։ 20-րդ դարը ապրած է 12-րդ դարուն մէջ։ Միութենական իր տեսակէտները համաքրիստոնէական են. իր եկեղեցաբանական մտածումները՝ ուղղափառ, հիմնուած Ս. Գիրքի եւ աւանդութեանց վրայ։ Իր նշանաբանն է՝… / «Միութիւն՝ ի կարեւորս.… / ազատութիւն՝ յերկբայականս. … / սէր՝ յամենայնի»։ … / Այսօր եւս ա՛յս է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ տեսակէտը եկեղեցիներու միութեան նկատմամբ» (էջ 511)[3]։

---

[2] Գերապայծառ Լեւոն Զէքիեան ե-նամակով ինծի ղրկած Boghos Levon Zekiyan, “Developments in Armenian Spirituality,” *Between Paris and Fresno. Armenian Studies in Honor of Dickran Kouymjian*, Barlow Der Mugrdechian (Editor), Mazda Publishers, Inc., Costa Mesa, CA, 2008, pp. 177–198 յօդուածին մէջ, Շնորհալիի եւ Լամբրոնացիի մասին կ՚ըսէ. “I would dare to add that modern ecumenism, even in its most advanced instances, has not yet achieved the whole corpus of principles and instructions formulated by those blessed souls” (էջ 9)։ Վեհափառ հայրապետին գիրքը կարեւոր ներդրում մըն է Շնորհալին արդի միջեկեղեցական աշխարհին ծանօթացնելուն մէջ։

[3] Արամ վրդ. Քէշիշեան, «Ներսէս Շնորհալի Հայ եկեղեցւոյ մեծագոյն էքիւմէնիստը – Շնորհալիին միջեկեղեցական յարաբերութիւնները», *ՀԱՍԿ*, թիւ 11–12, նոյեմբեր–դեկտեմբեր, ԽԲ. տարի, 1973, էջ 502–511։ Նաեւ, Արամ եպս. Քէշիշեան *ՀԱՍԿ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔ*-ին

Յիսուն տարի առաջ Արամ վարդապետին կատարած այս սեղմ հաստատումները չափազանցուած չեն։ Նորին սրբութիւնը թող արտօնէ ինծի այս պատեհ առիթով իմ հերթիս ընդգծելու, թէ Արամ Ա. կաթողիկոս ո՛չ միայն է «ի Շնորհալւոյն բարձրացեալ գահ»[4], այլ նաեւ միջեկեղեցական շարժումին մէջ ան կը հանդիսանայ Շնորհալիի **արժանաւորագոյն** յաջորդը։

Տեղին կը համարեմ նաեւ ակնարկել նիւթիս վերնագիրին՝ «Ս. Ներսէս Դ. Կլայեցի Շնորհալի կաթողիկոս – Եկեղեցիներու երեւելի միութեան բացառիկ եւ անժամանցելի նախատիպի (model) ախոյեան». Առաջին, «Եկեղեցիներու երեւելի միութիւն» եզրը[5] կը յուշէ, թէ Եկեղեցին,– Քրիստոսի խորհրդական մարմինը,– է եւ միշտ կը մնայ մէ՛կ, ինչպէս կը յայտարարենք համաքրիստոնէական հաւատքի հանգանակին մէջ. «Կը հաւատանք նաեւ մէկ, ընդհանրական եւ առաքելական սուրբ Եկեղեցիին»[6], եւ այս **մէ՛կ** Եկեղեցին որեւէ **միակ** եկեղեցիով արտայայտութիւն չի՛ գտներ։ Երկրորդ, թէեւ Շնորհալի առաւելաբար Յոյն եկեղեցիին հետ միութենական յարաբերութիւններ մշակեց,– անշուշտ չենք կրնար անտեսել Լատին եւ Ասորի ուղղափառ եկեղեցիներու պարագան,– սակայն իր առաջարկած նախատիպը կրնայ բանիլ բոլոր եկեղեցիներու փոխյարաբերութիւններուն մէջ եւս։ Երրորդ, Շնորհալիի առաջարկած նախատիպը թէեւ միակը չէ, սակայն «բացառիկ եւ անժամանցելի» է՝ ինչպէս պիտի տեսնենք։

մէջ նոյն նիւթը շօշափող յօդուած մը ունի (Bishop Aram Keshishian, “The Problem of Church Unity in Twelfth Century - The Correspondence of Nerses Shnorhali with Manuel Comnenus (1165–1173),” *ՀԱՄԿ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔ*, Նոր շրջան, Ա. տարի, Անթիլիաս, 1980, էջ 91–106։

[4] Հայ եկեղեցիի որեւէ հայրապետ գերերջանիկ պիտի ըլլայ եթէ արժանանայ հետեւեալ գովեստին. «... ընդհանուր եկեղեցի Հայաստանեայց՝ ի ժամանակս սուրբ հայրապետին Ներսիսի՝ լուսաւորեալք ի շնորհաց նորա և ուրախացեալք ի վերայ աստուածայնագոյն հովուապետութեան նորա, ընդ ամենայն տեղիս գոհանային զՏեառնէ, որ այնպիսի լուսաւորիչ ի զարմէ Սրբոյն Գրիգորի պարգեւեաց նոցա ի յետին ժամանակի, և ուրախ էին ամենեքեան ի Տէր»։ (Սոփերք հայկականք, ԺԴ, *Սրբոյն Ներսեսի Շնորհալւոյ պատմութիւն վարուց*, Վենետիկ, 1854, էջ 74 եւ Հ. Ղեւոնդ Վ. Մ. Ալիշան, *Հայապատում պատմութիւն հայոց*, բ. հատոր, Վենետիկ, 1901, էջ 314)։

[5] Ինչպէս ընթերցողը պիտի նկատէ, այս սկզբունքէն մեկնած միշտ «եկեղեցական միութիւն» գործածած եմ փոխան «եկեղեցիներու միութեան»։

[6] *Խորհրդատետր սրբազան պատարագի*, աշխարհաբարի վերածեց Զարեհ եպս. Ազնաւորեան, Անթիլիաս, 1999, էջ 52։

Այս «Մուտք»-ը կը փակեմ ամփոփ ներածականով մը. Եկեղեցիներու երեւելի միութեան ճանապարհը արգելակող գլխաւոր պատուարը 451-ի Քաղկեդոնի ժողովն[7] էր, որ Հայ եկեղեցին կը մերժէ 506/8-ի Դուինի ժողովով[8]: Ե. դարէն սկսեալ, Բիւզանդական կայսրութեան համար Հայ եկեղեցիին այս կեցուածքը քաղաքական բարդութիւններ կը յարուցէ եւ կայսրեր զանազան քայլերու կը ձեռնարկեն Հայ եկեղեցին Կոստանդնուպոլսոյ Յոյն եկեղեցիին գիրկը վերադարձնելու համար[9]. այս քայլերուն մաս կը կազմեն նաեւ Շնորհալիի մշակած յարաբերութիւնները, որոնց աղբիւրագիտութեան համար եւս պէտք է դիմել Արամ Ա. կաթողիկոսի նոյն գիրքին[10]:

Անցնելէ առաջ հայ-լատին, հայ-յոյն եւ հայ-ասորի եկեղեցական յարաբերութիւններուն, կը մէջբերեմ Արամ վարդապետի հետեւեալ դիպուկ հաստատումը. «ԺԲ. դարու կէսերը լեցնող միջեկեղեցական յարաբերութիւնները յառաջ կը տարուին երկու ուղղութեամբ՝ հայ-լատին եւ հայ-յոյն: Հայ-լատին յարաբերութեանց ուղեղը Ներսէս Շնորհալին է, որպէս եպիսկոպոս, բայց թատերաբեմին վրայ երեւցող անձը իր աւագ եղբայրն է՝ Գրիգոր Գ. Պահլաւունի Կաթողիկոս: Իսկ հայ-յոյն յարաբերութեանց միակ եւ տիրական դէմքը Շնորհալին է որպէս Կաթողիկոս»[11]:

Հայ-լատին եւ հայ-յոյն եկեղեցական յարաբերութիւնները աւելի լայն շրջագիծի մէջ տեսնելու կը հրաւիրէ մեզ Ազատ Պոզոյեան, երբ հետեւեալը կը գրէ. «Բյուզանդական կայսրությունը ԺԲ դարի ընթացքում և

---

[7] Այս մասին տե՛ս Karekin Sarkissian, *The Council of Chalcedon and the Armenian Church*, London, 1965. Abraham Terian, "To Byzantium with Love: The Overtures of Saint Nerses the Gracious," from *Armenian Cilicia,* Volume 7 in the series *Historic Armenian Cities and Provinces,* edited by Richard G. Hovannisian, (Costa Mesa, 2008), Chapter 7, pp. 131–151.

[8] Մաղաքիա արք. Օրմանեան, *Uqqwպատում*, ա. հատոր, ա. մաս, բ. տպագրութիւն, Պէյրութ, 1959, էջ 490–511 (թիւ 332–343):

[9] Aram I Catholicos of Cilicia, *Saint Nersēs the Gracious and Church Unity, Armeno-Greek Church Relations (1165–1173)*, Antelias, 2010, pp. 15–21. Քաղկեդոնի ժողովին բաժանարար/վերամիացուցիչ հանգամանքին ակնարկելով, Արամ Ա. կաթողիկոս կը գրէ. “Because the Council of Chalcedon had divided the Christians of the Byzantine Empire, the unity of the Empire could be achieved only through the unity of faith. For centuries the Byzantines had sought to achieve political unity through church unity.” (*Ibid.*, p. 46). “I still remember the words of one of my professors of church history: if we squeeze the existing difference between the christological teachings of Chalcedonian and non-Chalcedonian churches, it lies in the two prepositions, ‘in’ (εν) and ‘of’ (εχ)….” (*Ibid.*, p. 107).

[10] *Ibid.*, pp. 21–27, 221–236:

[11] Քէշիշեան, «Ներսէս Շնորհալի», էջ 503:

մանավանդ Մանուել Ա Կոմնենոսի իշխանության տարիներին, ելնելով կայսրության արտաքին քաղաքական նպատակներից, բազմիցս փորձում է սերտ դիվանագիտական փոխյարաբերություններ հաստատել Հռոմի պապական եկեղեցու, Հռոմկլայի Հայոց կաթողիկոսարանի և ասորիների հակոբիկյան պատրիարքարանի հետ: 1171 թ. Կոստանդնուպոլսի Միքայել Անքիալոս պատրիարքի օրոք, հրավիրվել է Հռոմի և բյուզանդական-օրթոդոքս եկեղեցիների միավորման անհրաժեշտությունը հաստատող կղերական ժողով: Սակայն և՛ Հռոմը, և՛ Կոստանդնուպոլիսը ժամանակի ընթացքում դավանանքով ու ծեսով այնքան էին հեռացել միմյանցից, որ եկեղեցական այս տարբերություններին էլ գումարվելով քաղաքական հակամարտությունը, եկեղեցական միության հարցը դրական լուծում չէր ստանում»[12]:

Բ. Հայ-լատին եկեղեցական յարաբերութիւններ

1045-ին Բագրատունեաց թագաւորութիւնը կ՚աւարտի եւ Բիւզանդիոն կը գրաւէ Հայաստանը[13]:

---

[12] Ազատ Բոզոյան, *Բյուզանդիայի արևելյան քաղաքականությունը և Կիլիկյան Հայաստանը ԺԲ դարի 30–70 թվականներին*, Երևան, 1988, էջ 218: Աւելի ուշ, իր մէկ այլ հատորին մէջ, նոյն հեղինակը այս պարբերութիւնը մանր վերախմբագրումի կ՚ենթարկէ եւ կը փակէ՝ «քանի որ երկու եկեղեցական կազմակերպություններին հուզող հիմնական հարցը մնում էր գերագահության խնդիրը» տողերով: Լրիւ մէջբերումն է. «Բյուզանդական կայսրությունը ԺԲ դարի ընթացքում և մանավանդ Մանուել Ա Կոմնենոսի իշխանության տարիներին, ելնելով կայսրության արտաքին-քաղաքական նպատակներից, բազմիցս փորձում է սերտ դիվանագիտական փոխյարաբերություններ հաստատել Հռոմի պապական եկեղեցու, Հռոմկլայի Հայոց կաթողիկոսարանի և ասորիների հակոբիկյան պատրիարքարանի հետ: 1171 թ., Կոստանդնուպոլսի Միքայել Գ Անքիալոս պատրիարքի օրոք, հրավիրվել է Հռոմի և բյուզանդական-օրթոդոքս եկեղեցիների միավորման անհրաժեշտությունը հաստատող կղերական ժողով: Սակայն և՛ Հռոմը, և՛ Կոստանդնուպոլիսը ժամանակի ընթացքում դավանանքով ու ծեսով այնքան էին հեռացել միմյանցից, որ այս ծիսադավանական տարբերություններին էլ գումարվելով քաղաքական հակամարտությունը, եկեղեցական միության հարցը դրական լուծում չէր կարող ստանալ, քանի որ երկու եկեղեցական կազմակերպություններին հուզող հիմնական հարցը մնում էր գերագահության խնդիրը»: (Ազատ Բոզոյան, *Հայ-բյուզանդական եկեղեցական բանակցությունների վավերագրերը (1165–1178 թթ.)*, Երևան, 1995, էջ 11):

[13] Անապատական կը գրէ. «Բիւզանդական կայսրութիւնը, երկար ժամանակ որդեգրած ըլլալով Հայերը տկարացնելու սխալ քաղաքականութիւն մը, պատճառ կը դառնար Հայ Բագրատունեաց թագաւորութեան անկման 1045 թուականին:… / Նոյն այս քաղաքականութեան պատճառաւ, հայկական ուժերու ջլատման որպէս հետեւանք, 1071 թուականին Մանազկերտի ճակատագրական պատերազմով, Բիւզանդիոն խորապէս կը վտանգէր իր կայսրութեան հիմերը: Այս ամօթալի պատերազմին մէջ Բիւզանդիոն չարաչար կը պարտուէր Սելճուքներէն,

Կիլիկիոյ մէջ 1080-ին սկիզբ կ՚առնէ Կիլիկիոյ Հայկական անկախ պետականութիւնը եւ կը տեւէ մինչեւ 1375։

Հայ-լատին եկեղեցական յարաբերութիւնները պէտք է դիտարկել Խաչակրութիւններու եւ Լատին եկեղեցիի եկեղեցաբանական քաղաքականութեան ընդհանուր շրջագիծին մէջ[14]։

Ռուբինեան Լեւոն Ա. լատինամէտ քաղաքականութիւն կը վարէ եւ ի վերջոյ Յովհաննէս Կոմնենոս կայսր զայն 1141-ին Կոստանդնուպոլիս գերի կը տանի, եւ 1143-ին ան իր մահկանացուն կը կնքէ հոն։

Օրմանեան կը գրէ. «Լեւոնի գերութեամբ Հայկական իշխանութիւնը պահ մը ընդմիջեցաւ, եւ կաթողիկոսութիւնն ալ իրեն նեցուկը կորսնցուց, որովհետեւ չկար հովանաւորութիւն եւ պաշտպանութիւն ընելու կարող իշխանութիւն մը։ Այլազգիներուն զանազան ճիւղերէն լաւ բան մը յուսալ անհնար էր, Յոյներ բացարձակ թշնամական դիրք առած էին, Քէսուն իննկած, Կիլիկիա դադարած, մանր մունր Հայ իշխաններ իրենց իսկ անբաւական, Ծովքի Վասիլին իշխանութիւնն ալ միեւնոյն վիճակը առած, Գրիգոր կաթողիկոս ուրիշ ճամբայ չունէր իրեն համար հովանաւորութիւն մը ճարելու, բայց եթէ Լատին իշխաններուն կողմը դառնալ, եւ անոնց բարեկամութիւնը մշակել։ Իսկ Լատիններուն մէջէն աւելի մօտաւորը եւ աւելի զօրաւորը Անտիոքի կոմսութիւնն էր, որ այդ միջոցին բարգաւաճ կացութիւն ալ ունէր»[15]։

Խաչակիրներու արշաւանքներու ընթացքին, Արեւելքի մէջ շարք մը լատին իշխանութիւններ եւ լատին եկեղեցական նուիրապետական Աթոռներ հիմնուած էին։ Այս Աթոռներուն մէջ կարեւոր տեղ ունէին Անտիոքի եւ

որոնք ԺԱ. դարու կիսուն սկսած էին մուտք գործել Հայոց աշխարհը հարաւային սահմաններէն, իրենց առջեւ կոռւող ուժեր չգտնելնուն պատճառաւ։… / Հայեր, քաղաքական այս աննպաստ պայմաններուն մէջ, գունդ առ գունդ գաղթած էին դէպի Բիւզանդական հողամասեր եւ ամփոփուած Հայաստանի արեւմտեան սահմաններուն մէջ, մասնաւորաբար Կիլիկիոյ շրջակայքը»։ (Անապատական (Տիրայր վրդ. Փանոսեան), *Համառօտ պատմութիւն հայ-լատինական յարաբերութեանց սկիզբէն մինչեւ 1382*, բ. տպագրութիւն, Անթիլիաս, 1981, էջ 51–52)։

[14] Անապատականը մէջբերելով կը գոհանամ. «… Լատին եւ Յոյն Եկեղեցիներու երկար դարեր տեւող դաւանական վէճերը 1054 թուականին յանգած էին *բաժանում*-ի։ Արեւելքէն ներս տիրող քաղաքական այսպիսի նեղ կացութեան առթիւ, Լատին Եկեղեցին յարմարագոյն ատենը կը նկատէր իր տիրապետութիւնը տարածել նաեւ Արեւելքի վրայ, կրօնական եւ քաղաքական զոյգ եւ միաւորուած հեղինակութեամբ մը»։ (*Նոյն*, էջ 57)։

[15] Մաղաքիա արք. Օրմանեան, *Ազգապատում*, ա. հատոր, գ. մաս, բ. տպագրութիւն, Պէյրութ, 1959, էջ 1365–1366 (թիւ 939)։

Երուսաղէմի եպիսկոպոսութիւնները: 1441-ին լատիններ եկեղեցական ժողով մը կը գումարեն Անտիոքի մէջ, որուն պաշտօնապէս կը հրաւիրեն Գրիգոր Գ. Պահլաւունի կաթողիկոսն (1113–1166) ու եղբայրը՝ Ներսէս արքեպիսկոպոս Շնորհալին: 1442-ին լատիններ նաեւ եկեղեցական ժողով մը կը գումարեն Երուսաղէմի մէջ, որուն ներկայ կ՚ըլլայ Գրիգոր Գ. կաթողիկոս: Այս առթիւ Գրիգոր Գ. կաթողիկոս ու Շնորհալի Անտիոքի մէջ եւ Գրիգոր Գ. կաթողիկոս առանձինն Երուսաղէմի մէջ երկխօսութիւն կ՚ունենան եւ բարեկամութիւն կը մշակեն Ինոսվկենտիոս Բ. պապի նուիրակ՝ Ոստիոյ Ալբերիկոս կարդինալին հետ, որուն գլխաւոր պարտականութիւնն էր վերոյիշեալ երկու ժողովներով քննարկել Անտիոքի եւ Երուսաղէմի լատին պատրիարքներու եւ պատրիարքութիւններու տեղական հարցերը:

Այս ժողովները կը սերտացնեն հայ-լատին միջեկեղեցական յարաբերութիւնները[16], որոնք լատիններուն համար մաս կը կազմէին Արեւելքի լատինականացումի քաղաքականութեան, իսկ հայերուն համար,– մանաւանդ քաղաքական իշխանութեան բացակայութեան,– իրենց գոյութիւնը ապահովելու հրամայականը ունէին:

Անկողմնակալ եւ համապարփակ մանրամասնութիւններ կը պակսին այս երկու ժողովներու ընթացքին հայկական մասնակցութեան դարձակիտային կենսականութիւնը ընդգծող: Պարզապէս ոչ-պաշտօնական խորհրդակցութեան մը ծիրին մէջ, Գրիգոր Գ. կաթողիկոս Հայ եկեղեցիի կարգ մը աստուածաբանական սահմանումներուն ու ծիսական կեանքին մասին իրեն ուղղուած հարցումներուն կը պատասխանէ եւ կ՚եզրակացնէ, թէ ասոնք երկու եկեղեցիները իրարմէ բաժնող հիմնական տարբերութիւններ չեն եւ դիւրաւ կրնան հարթուիլ: Արամ Ա. կաթողիկոս կը գրէ. "… the Catholicos spoke about the theological teachings and liturgical practices of his Church, while, at the same time, underscoring the urgent necessity of collaboration between Christians, particularly in view of the growing Seljuk and Muslim political power in the region", եւ կը յաւելէ. "… /

[16] Արամ Ա. կաթողիկոս կը գրէ. "The Latin Synod of Antioch (1138/9) marked the starting point of Armeno-Latin formal ecclesiastical relations. The synod was called by Alberic, the papal legate, to examine the legal aspects pertaining to the election of Radulph to the patriarchal office of Antioch. Catholicos Grigor III and Bishop Nersēs attended this meeting as honored guests." (Aram I, *Saint Nersēs*, pp. 35–36, տե՛ս նաեւ՝ համապատասխան էջատակի ծանօթագրութիւնները):

The Armeno-Latin encounters in Antioch and Jerusalem prepared the way for a formal and direct correspondence between Hromkla[17] and Rome."[18]

Հայկական եւ ոչ-հայկական աղբիւրներու համաձայն,– յաջորդող դէպքերը, կցկտուր եւ երբեմն հակասական տեղեկութիւններով,– հետեւեալ պատկերը կը պարզեն. Գրիգոր Գ. կաթողիկոս Ծովք եւ Ալբերիկոս կարդինալ Հռոմ կը վերադառնան։ Ինովկենտիոս Բ. պապ կարդինալէն իմանալով կաթողիկոսին բարեկամական տրամադրութիւնը, շատ գոհ կը մնայ եւ անոր սիրալիր նամակ մը[19], հովուական գաւազան մը եւ եմիփորոն մը կը ղրկէ։ Նոյն բարեկամական ոգիով, կաթողիկոսը կը պատասխանէ նամակին, եւ պատգամաւորութեամբ մը զայն,– ընծաներով,– պապին կը ղրկէ։ 1444-ին Ինովկենտիոս Բ. պապ վախճանած ըլլալով, հայ պատգամաւորութիւնը նոր պապին՝ Եւգինէոս Գ.-ի կ՚այցելէ Իտալիոյ Վիտերբիա քաղաքին մէջ։

Արամ Ա. կաթողիկոս 1140–1173 ժամանակաշրջանի եկեղեցական կացութինը հետեւեալ բառերով կը բնորոշէ. "The period extending from 1140 to 1173 was marked in the religious history of Armenian Cilicia by intense Armeno-Latin, Armeno-Greek and Armeno-Syrian church relations. Political factors played a determining part in motivating, shaping and orienting these relations."[20]

Լեւոն Տէր Պետրոսեան «Հայոց Եկեղեցին, Բիւզանդիան և Սուրբ Աթոռը» ենթաբաժինին մէջ (էջ 354–358) կ՚ամփոփէ 1140–1375-ի միջեկե-

---

[17] Հայ եկեղեցիի հայրապետական Ս. աթոռի տեղափոխութիւններուն եւ այսօր երկու կաթողիկոսութիւններու գոյութեան մասին տե՛ս Aram I, *Saint Nersēs*, pp. 37–38, էջատակի ծանօթագրութիւն թիւ 4.

[18] Aram I, *Saint Nersēs*, pp. 39–40.

[19] Արշակ Տէր-Միքելեան կու տայ այս նամակը. տե՛ս «Միջին դարերի կաթուղիկոսների ձգտումներն եկեղեցական խաղաղութեան համար» [շար. 2], ԱՐԱՐԱՏ ամսագիր, թիւ Բ., տարի ԻՁ., փետրուար, 1893, էջ 133–138)։ Նիւթէս դուրս ըլլալով, չեմ վերլուծեր այս նամակը։ «Միջին դարերի կաթուղիկոսների ձգտումներն եկեղեցական խաղաղութեան համար» յօդուածաշարքը Գրիգոր Գ. Պահլաւունիէ (1113–1166) Գրիգոր Դ. Տղայ (1173–1193) ժամանակաշրջանը կ՚ընդգրկէ,– զանցելով Ներսէս Դ. Շնորհալին [տե՛ս հոս էջ 12–13-ի թիւ 28 էջատակի ծանօթագրութեան աստղանիշը],– եւ հինգ շարունակական թիւերէ կը բաղկանայ (թիւ Ա., յունուար, էջ 25–48; թիւ Բ., փետրուար, էջ 129–145; թիւ Գ., մարտ, էջ 236–253; թիւ Դ., ապրիլ, էջ 319–350; թիւ Ե., մայիս, էջ 404–411)։ Հետաքրքրական է նշել, թէ յօդուածին վերնագիրին «եկեղեցական խաղաղութեան» բնորոշումը Հայ եկեղեցիի այլ Եկեղեցիներու հետ համակեցութեան եւ եկեղեցական միութեան կ՚ակնարկէ։

[20] *Ibid.*, pp. 33–34.

ղեցական անցուդարձերը, եւ կը գրէ. «Խաչակրաց պետութիւնների հետ ռազմական դաշինքի անհրաժեշտությունը հայ հոգևոր առաջնորդներին հանգեցրեց Հռոմեական եկեղեցու հետ եթե ոչ անպայման դավանաբանական, ապա գոնե քաղաքական որոշ մերձեցման գաղափարին», եւ Գրիգոր Գ. կաթողիկոսի օրերու անցուդարձերուն ակնարկելով՝ կ՚ըսէ. «… / Հայոց Եկեղեցին հունական պատրիարքության դարավոր թշնամանքի թիրախ լինելով, հենարան էր փնտրում պապականության մեջ»[21]։

Կ՚եզրակացնեմ երեք վկայութիւն մէջբերելով. Առաջին, Օրմանեան կը գրէ. «… Ո՞վ էին յղուած պատգամաւորները, ի՞նչ էին ղրկուած ընծաները, ի՞նչ ըսուած էր կաթողիկոսական նամակին մէջ, անծանօթ մնացած են, ոչ տեղեկութիւն ունինք պատմութենէն եւ ոչ թուղթի պատճէն։ Կը յիշուի միայն որ *զմի ամ եւ վեց ամիս բազում աշխատանօք* ճամբորդած են Հայ պատգամաւորները (ԿԱԼ. 235), Ծովքէ Հռոմ հասնելու համար»[22]։ Երկրորդ, Անապատական կը գրէ. «Մինչեւ Գրիգոր Գ. Պահլաւունիի վախճանումը՝ 1166 թուական, Հայ եւ Լատին Եկեղեցիներու միջեւ եղող յարաբերութիւնները մնացին լոկ քաղաքական իրադարձութեանց առթիւ երկուստեք իրարու օժանդակութիւնը ապահովելու սահմանին մէջ։ Օրուայ Պապերը, որքան ալ նամակով ու հովուական գաւազանի եւ պալիումի ուղարկումով ուզեցին իրենց կրօնապետական հեղինակութիւնը տարածել Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վրայ, Հայեր մնացին անտեղիտալի»[23]։ Երրորդ, Արամ վարդապետ կը գրէ. «Յստակ պէտք է ըլլայ նաեւ հետեւեալ իրողութիւնը, թէ Շնորհալի իր կաթողիկոսութեան ընթացքին երբեք շփում չունեցաւ Հռոմի հետ։… / Որպէս ընդհանուր վերարժեւորում հայ-լատին յարաբերութեանց, հարկ է շեշտել հետեւեալ կէտը, թէ հայ-լատին մերձեցումը սկսաւ եկեղեցական ճամբով, շարունակուեցաւ նոյն գծով ու մնաց լոկ քաղաքավարական սահմաններու մէջ։ Երկու կողմերն ալ զգուշացան դաւանական հարցեր արծարծելէ, որովհետեւ, ինչպէս մատնանշեցինք, եկեղեցական հարցերու ետին երկու կողմերն ալ քաղաքական նպատակներ կը հետապնդէին։… / Շնորհալի թէեւ որպէս ֆիզիքական ներկայութիւն բացակայ է յաճախ հայ-լատին յարաբերութ-

[21] Լևոն Տեր-Պետրոսյան, *Խաչակիրները և հայերը*, ա. հատոր, Երևան, 2005, էջ 354։

[22] Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1369–1370 (թիւ 941)։

[23] Անապատական, *Համառօտ պատմութիւն*, էջ 91–92։

եանց մէջ, բայց Պահլաւունի Կաթողիկոսի կողքին կեցող եւ անոր ուղղութիւն տուող անձը ինքն է»[24]:

1143-ին Յովհաննէս Կոմնենոս կայսր կը մեռնի եւ անոր կը յաջորդէ որդին՝ Մանուէլ Կոմնենոս (իշխած 1143–1188), որուն հանդուրժողական քաղաքականութենէն օգտուելով՝ Ռուբինեան Լեւոն Ա.-ի որդին՝ Թորոս Կիլիկիոյ մէջ կը վերականգնէ Հայկական իշխանութիւնը:

Գ. Հայ-յոյն եկեղեցական յարաբերութիւններ

Շնորհալիի միջեկեղեցական յարաբերութիւններուն եւ անոնց առնչուող նամակագրութիւններուն առիթի բաժինը կը վերաբերի հայ-յոյն եկեղեցական յարաբերութիւններուն[25], որոնց պիտի անդրադառնամ երկու ենթավերնագիրով.

ա. Պատմական հոլովոյթ եւ անոր տուն տուող ենթապատճառներ

Շնորհալի արքեպիսկոպոսի յարաբերութիւնները Յոյն եկեղեցիին հետ կը սկսին 1165-ին, երբ Ռուբինեան Թորոս Բ. (1145–1168) ու Հեթումեան Օշին Բ. (1143–1170) թշնամի իշխանները հաշտեցնելէ ետք[26], ան կաթողիկոս եղբօր՝ Գրիգոր Գ. Պահլաւունիի քով վերադարձի ճամբուն վրայ Մամեստիայի մէջ կը հանդիպի Մանուէլ Կոմնենոս կայսրի փեսային՝ Ալեքս Աքսուխ դուքսին, որ «... կորովամիտ եւ իմաստուն անձ մըն էր, կրօնական խնդիրներով զբաղող, ինչպէս բոլոր բիւզանդական պալատականները, եւ Շնորհալիէ տարբեր անձ մը պիտի չկարենար զինքն լաւագոյն կերպով լուսաբանել: Ստիպեց եւ հիւր պահեց Ներսէսը, օրերով բանակցեցաւ եւ վիճաբանեցաւ անոր հետ բոլոր դաւանական եւ ծիսական տարբերութեանց վրայ, եւ գոհ մնալով անոր տուած բացատրութիւններէն՝ խնդրեց որ գիրի առնէ խօսուած կէտերը, եւ Շնորհալին այնտեղ Մամեստիայի մէջ շարադրեց իր առաջին *Գիր հաւատոյ խոստովանութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ* գրուածը, որուն պատճէնը պահած է

---

[24] Քէշիշեան, «Ներսէս Շնորհալի», էջ 504–505:

[25] Հայ-յոյն եկեղեցական յարաբերութիւններու ամփոփում մը կը գտնենք՝ Արամ Հովհաննիսեանի գիրքին՝ *Հայոց եկեղեցին կիլիկյան շրջանում*, Երևան, 2020, «1.6 Շնորհալին և հայ-բյուզանդական եկեղեցաքաղաքական հարաբերությունները» ենթաբաժինին մէջ, էջ 40–49:

[26] Այս մասին տե՛ս *Նամականի - Հայ-բիւզանդական եկեղեցական բանակցութիւններ - Մր Ներսես Շնորհալի*, գրաբարից թարգմանությունն ու ծանոթագրությունները՝ Սեդա Ստամբոլցյանի, Ս. Էջմիածին, 2011, էջ 15–17:

Լամբրոնացին *Պատճառ խնդրոյ միաբանութեան* հաւաքածոյին մէջ (ԸՆԴ. 87)[27]:

Շնորհալիի համար եւս եկեղեցական մերձեցումն ու միութիւնը խիստ փափաքելի էին, որովհետեւ այլազգիներու աճող իշխանութեան դէմ միայն միասնականութեամբ քրիստոնեաներ կրնային հանդէս գալ եւ յաղթել[28]:

Ինչպէս հայ-լատին եկեղեցական յարաբերութիւններու պարագային, հոս եւս քաղաքականութիւնը երկուստեք մեծ դեր կը խաղայ: Այս մասին Պոզոյեան կը գրէ. «Բյուզանդական կայսրության նվաճողական միտումները Կիլիկիայում աներկբա էին, քանի որ չէին դադարում բյուզանդական զորահրամանատարների հետ դաշնակցած հունամետ կողմի և Ռուբինյան իշխանության միջև բորբոքվող ռազմական բախումները: Նման ընդհանրումները թույլ չտալու միտումով էր, որ 1165 թ. Կիլիկիայի զորահրամանատար նշանակված Ալեքս Աքսուխը և Գրիգոր Գ կաթողիկոսի եղբայրը՝ Ներսես Շնորհալին բանակցություններ են սկսում եկեղեցական միության խնդրի շուրջ: Սկսված երկխոսությունը շարունակվեց մինչև 1178 թ.: Այդ ընթացքում Բյուզանդական կայսրությունը փորձում է Հայոց կաթողիկոսարանի վզին փաթաթել եկեղեցական միության մի այնպիսի ծրագիր, որը Հայոց կաթողիկոսական աթոռը կախման մեջ կդներ Կոստանդնուպոլսի պատրիարքությունից»[29]:

Մէկ տարի ետք, երբ Ալեքս իր պաշտօնավարութիւնը աւարտելով Կոստանդնուպոլիս կը վերադառնայ՝ Շնորհալիի *Հայաստանյայց Եկեղեցու հավատքի խոստովանությունը՝ գրված Հայոց տեր Գրիգորիս կաթողի-*

---

[27] Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1385 (թիւ 950):

[28] Ոչ-քրիստոնեաներու երկու ակնարկութիւն կը մէջբերեմ. (ա) «Ներսէս իր բարեմտութեան մէջ կը կարծէր որ հնարաւոր է զանոնք (Յունադաւանը եւ Հռոմէադաւանը – Ն., ինչպէս նոյն տեղը Օրմանեան կը բնորոշէ զանոնք) համոզել, տեսնելով այն վտանգը՝ որ իսլամութեան զօրանալովը բոլոր քրիստոնէից կը սպառնար, եւ որ Արեւելքի մէջ աւելի զգալի եւ շօշափելի վիճակ մը ստացած էր»: (Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1414 (թիւ 970)): (բ) «Ն. Շ.-ուն հույները, ասորիները և հռոմեացիները նմանեցրել են III–V դդ. եկեղեցու մեծ հայրերին, նրա համբավը տարածվել է բոլոր ազգերի, այդ թվում՝ ոչ քրիստոնյաների մէջ: Ն. Շ.-ուն ժամանակի հուն. և ասոր. աղբյուր-ները կոչել են "Նոր Գրիգոր Աստվածաբան"»: (*Քրիստոնյա Հայաստան հանրագիտարան*, էջ 787–788, https://etchmiadzinlibrary.am/images/ENCYCLOPEDIA/QristonyaHayastan.pdf - այցելուած 7 մարտ 2023-ին):

[29] Ազատ Բոզոյան, *Հայ-բյուզանդական եկեղեցական բանակցությունների վավերագրերը (1165–1178 թթ.)*, Երևան, 1995, էջ 14:

կոսի եղբայր Ներսես արքեպիսկոպոսի կողմից, Հռոմների ինքնակալ թագավոր Մանուելի գերապատիվ փեսա Ալեքսիոս մեծ պրոտոստրատորի խնդրանքով, երբ [վերջինս] արևելք գնաց և գտնվում էր Կիլիկիայի Մամեստիա մայրաքաղաքում, Հայոց 614 թվականին [տերունական 1165 թ.][30] կիո Մանուէլ կայսրին կը յանձնէ[31]: Կայսրը, Ղուկաս պատրիարքն

---

[30] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 18–47: *Գիր հաւատոյ խոստովանութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ* եւ յաջորդող նամակագրութիւններուն համար դիմած եմ արեւելահայերէն այս *Նամականի*-ին: Գրաբար բնագիրը քանի մը հրատարակութիւններ ունի, որոնցմէ օգտագործած եմ՝ *Ընդհանրական թուղթք Սրբոյն Ներսիսի Շնորհալւոյ*, Երուսաղէմ, 1871-ը: Օրմանեան եւս նոյն հրատարակութենէն կը կատարէ իր մէջբերումները: Շնորհալիի *Նամականի*-ին անգլերէն թարգմանութիւնը տե՛ս Aram I, *Saint Nersēs*, pp. 99–211, ուր "Explanatory Notes" ծանօթագրութեան մէջ կը կարդանք. "Part II of this volume contains the English translation of the correspondence between Catholicos Nersēs, Byzantine Emperor Manuel and Ecumenical Patriarch Michael. It includes the *Profession of Faith*, and the *Definition of Faith*, as well as the letters of Nersēs to the Syrian Patriarch Michael and to the Armenian clergy." (*Ibid.*, p. 99).

[31] "While suspicion and hatred between Greeks and Armenians were the norm of the times, there was an ever-widening estrangement between the Roman and Byzantine churches. Their mutual condemnation as of the schism in 1054 gave way to open conflict during the Crusades. There was, however, a mounting interest in healing the breach, and numerous attempts were made to restore communion. Political more than religious considerations motivated both sides, and things came to a climax in the personal ambitions of the emperor Manuel I Comnenus (1143–80). He dreamed of the restoration of the Roman Empire with the help of the papacy, while the popes ambitiously waited to become the masters of the Byzantine Church and to wield their authority over the Byzantine Empire. Before both sides entered into negotiations in 1166, papal ambassadors were already negotiating the union of the Latin and the Armenian churches so as to strengthen the papal stakes in the pending negotiations with the Byzantines.… / Encouraged by the promising doctrinal reconciliation with the Latins thanks to the Crusader presence in the East and the ever-increasing Armenian involvement with the Latin principalities, in 1165 Nerses initiated discussions concerning union of the Armenian and Greek churches. He met in Mamistra that year with the imperial governor, the protostrator Alexios Axouch, a wealthy Byzantine magnate and son-in-law of the emperor Manuel. Upon Alexios' request, Nerses handed him a written statement of the Armenian faith, which Alexios himself was to present to the emperor." Footnote (19): «For the text of this initial statement of faith, see Endhanrakan tughtk S. Nersisi Shnorhalvoy [General Epistles of St. Nerses the Gracious] (Jerusalem: St. James Press, 1871), pp. 87–107, cited hereafter as General Epistles. See also below, note 46, for a facsimile of an original, verbatim copy of the first part [pp. 87–93, 96–97], sent by Catholicos Kostandin I Bardzrberdtsi (1221–67) to Pope Innocent IV (1243–54), in 1246. For an English translation of the statement, see The Profession of Faith of the Armenian Church by St. Nerses Shnorhali, trans. with intro. and notes, Terenig Poladian (Boston: Baikar Press, 1941), pp. 33–46. This is not to be confused with the letter published by Arshak Ter-Mikelian, "Mijin dareri katughikosneri dzgtumnern ekeghetsakan khaghaghutian hamar" [The Efforts of the Medieval Catholicoses for the Peace of the Church], Ararat 26 (1893): 25–48, and attributed to Grigor III (d. 1166). As Zekiyan observes ("St. Nerses Shnorhali," p. 863 n. 2), the latter mentions the son of Manuel, Alexios, who was born in 1169, and is therefore to be attributed to Grigor IV Tgha (1173–93), the successor of Nerses, On the various statements of faith by Nerses and their historical circumstances, see Ormanian, Azgapatum, vol. 1, pt. 3, cols. 1383–87, 1410–13, §§ 950–51, 968–69»" (Abraham Terian, "To Byzantium with Love", pp. 139–140).

(գահակալած 1156–1169) ու սուրբ սինոտը դրական տպաւորութիւն կը ստանան այս հաւատքի խոստովանութեան գիրէն եւ զայն հիմք ու մեկնակէտ կը նկատեն հայ-յոյն եկեղեցական միութեան։

1167-ին Մանուէլ նամակ մը կը գրէ Գրիգոր Գ. կաթողիկոսին[32], որուն մէջ կ՚ընդգծէ եկեղեցական միութեան կենսականութիւնն ու զայն իրագործելու իր պատրաստակամութիւնը, եւ Շնորհալին Կոստանդնուպոլիս կը հրաւիրէ՝ իր, պատրիարքին եւ սուրբ սինոտին հետ այս հարցը քննարկելու[33]։ Մինչ այդ Գրիգոր Գ. կաթողիկոս վախճանած էր եւ անոր յաջորդած

---

[32] Արշակ Տէր-Միքելեան Գրիգոր Գ. Կաթողիկոսի կողմէ հոռոմներու Մանուէլ կայսրին ուղղուած նամակի մը կ՚ակնարկէ եւ զայն մէջբերելէ առաջ հետեւեալ կարեւոր տուեալները կը փոխանցէ. «Նախ քան ԺԴ. դարի սկզբի աղմուկների մասին խօսելը, պէտք է ուշադրութիւն դարձնել աւելի եւս առաջ—այն ժամանակի վրայ, յորում այդ աղմուկները շարժառթող քաղաքականութիւն հիմնադրուեց։ Այդ հիմնադրութեան հռչակաւոր հեղինակներն էին Պահլաւունիներն, որոնք միակ անձինքն էին այդ ժամանակ՝ ճանաչող Հայաստանեայց եկեղեցու ազատամիտ սկզբունքն դէպի ուրիշ քրիստոնեաները, պաշտպանելու իւր գաղափարներն եւ թողնելու այլ եկեղեցիներին պաշտել իւրեանցը հաւատով։ Այդ կաթուղիկոսների գործունէութիւնն ամփոփուած է նոյն իսկ իւրեանց նամակներում, որոնք ժողովուած են «Ընդհանրական»ի մէջ։… / Այն անցքերն, որոնք հաստատուած են գլխաւորապէս այդ թղթերի վրայ, բացատրուած կը գտնեն ընթերցողք գրուածիս մէջ(*) մանրամասն յառաջադրուած, սակայն ջանալով այդ բոլորը հետզհետէ լրացնել, մութ կէտերն պարզաբանել՝ հարկ կայ դոցա վրայ առաւել եւս ընդարձակ խօսելու։ Որովհետեւ այդ գործերն սկսուեցան Գրիգոր Գ-ի ժամանակ եւ դորա թուղթը դեռ չէ հրատարակուած, ուստի դնենք այստեղ այդ աղբիւրն, որին պէտք հետեւեն եւ մի քանի ուրիշ նամակներ ի կատարեալ լուսաբանութիւն այդ պատմութեան։… / Վերնագիրի մէջ չկայ թէ Գրիգոր Գ-ինն է, սակայն ամբողջ բովանդակութինը հաստատապէս ճշմարտում է։ Աւասիկ եւ այդ։… / Թագաւորին Հոռոմոց Մանուէլի, պատասխանի գրեալ ի Գրիգորէ Կաթուղիկոսէ Հայոց, (որ ի Կլայն Հռոմէական)»։ («Միջին դարերի» [շար. 1], ԱՐԱՐԱՏ, յունուար, 1893, էջ 25–27)։ Նամակը տե՛ս էջ 27–48։ Նիւթէս դուրս ըլլալով, այս նամակին մասին այսքանը գրելով կը գոհանամ։ (*) Այս աստղանիշը այն յղումն է (թիւ 1), որ հեղինակը կատարած է իր յօդուածին մէջ. «Այն անցքերն, որոնք հաստատուած են գլխաւորապէս այդ թղթերի վրայ (ակնարկութիւնը Շնորհալիի «Ընդհանրական»-ին է – Ն.), բացատրուած կը գտնեն ընթերցողք գրուածիս մէջ մանրամասն յառաջադրուած. *Հայաստանեայց եկեղեցին եւ Բիւզանդեան ժողովոց պարագայք – պատմական յառաջադրութիւն*, Մոսկվա, 1892, էջ 157–226»։ Գերապայծառ Լեւոն Զէքիեան ե-նամակով ինծի ուղարկած իր “Un dialogue œcuménique au XIIe siècle LES POURPARLERS ENTRE LE CATHOLICOS ST. NERSES SNORHALI ET LE LÉGAT IMPÉRIAL THÉORIANOS EN VUE DE L'UNION DES ÉGLISES ARMÉNIENNE ET BYZANTINE,” յօդուածին մէջ կը գրէ, թէ Տէր-Միքելեանի մէջբերած նամակը “appartient probablement au successeur de Snorhali, Grigor IV Tlay (le Jeune)” (էջ 2, էջատակի ծանօթագրութիւն թիւ 2)։

[33] Մանուէլի դիտաւորութեան մասին Արամ վարդապետ կը գրէ. «... Կիո Մանուէլ, իր կայսրութեան հիմերը զօրացնելու միտումով, շատ փորձեր էր կատարած մօտենալու Հռոմի եւ Արեւելքի լատին դքսութիւններուն։ Բայց ապարդիւն էին եղած այդ փորձերը՝ զանազան պատճառներով։ Լատիններէն յուսալքուած կը դառնար հայերուն։ Արդ, Ալեքս դուքսին բերած գիրը կայսեր համար լաւագոյն առիթն էր Հայ Եկեղեցւոյ հետ յարաբերութեան մէջ մտնելու եւ

Շնորհալի[34], եւ նամակաբեր Սմբատ պալատական կայսրին նամակը կը յանձնէ անոր։ Շնորհալի դրական պատասխան նամակ մը կը գրէ եւ կը բացատրէ, թէ չի՛ կրնար կաթողիկոսական սուրբ աթոռը ուրիշ եպիսկոպոսի մը վստահիլ,– ինչպէս նախապէս իր եղբայրը ըրած էր,– ու Կոստանդնուպոլիս գալ, եւ կը հրաւիրէ կայսրը Արեւելք գալ՝ այս հարցով խորհրդակցելու համար։ Անշուշտ, Շնորհալի իրաւունք ունէր Կոստանդնուպոլիս երթալէ խուսափելու՝ որպէսզի հոն յունական ճնշումներու ենթակայ չըլլար։ Սակայն, հիւսիսէն Բիւզանդիոնի վրայ շղթայազերծուած յարձակումներուն պատճառով կայսրն ալ չի՛ կրնար Արեւելք գալ։ Շնորհալի այս նամակին կը կցէ իր *Հայաստանեայց Եկեղեցու հավատքի սահմանումը՝ գրված Հայոց Ներսես կաթողիկոսի կողմից, Հռոմների աստվածասեր թագավոր Մանուելի խնդրանքով*[35] եւ *Նույն [Ներսեսի գրությունը]՝ Եկեղեցու ավանդությունների մասին* գրութիւնները[36]։

Սմբատ Հռոմկլայէն Կոստանդնուպոլիս կը վերադառնայ 1168-ին, ուր Շնորհալիի նամակը դարձեալ լաւ տպաւորութիւն կը ձգէ։ Մանուէլ կայսր, Միքայէլ պատրիարք (գահակալած 1169-1177) եւ սուրբ սինոտը կը համոզուին, թէ կրնան Շնորհալիի ընդառաջող ոգին օգտագործել Հայ եկեղեցին իրենց ենթարկելու համար։

1170-ին Մանուէլ կայսր նամակ մը կը գրէ Շնորհալիին եւ զայն երկու պատգամաւորով՝ իմաստասէր-աստուածաբան Թէորիանոս Մագիստրոս եւ Յովհաննէս Ութման՝ Փիլիպպոլսոյ հայոց վանքի վանահայր Հռոմկլա կ՚ուղարկէ, ուր ասոնց ժամանումով կը թեւակոխենք բանակցութեան ու

այդ գծով իրականացնելու իր երազը՝ մէկ կայսրութիւն ու մէկ եկեղեցի, կրօնաքաղաքական անքակտելի միութեամբ մը ամրացած ու զօրացած»։ (Քէշիշեան, «Ներսէս Շնորհալի», էջ 507)։

[34] Շնորհալիի կաթողիկոսանալուն մասին Օրմանեան կը գրէ. «Մենք մտադիր չենք յիշեալ 1166 Ապրիլ 17 թուականէն Գրիգորը բոլորովին հրաժարած եւ Ներսէսը իբրեւ հայրապետական աթոռի տէր դարձած նկատել, այլ պարզ օգնական աթոռակցութիւն մը կ՚ընդունինք, ինչպէս Ներսէս ինքն ալ երբեք *յաջորդութեան* վրայ չի խօսիր, այլ *աթոռոյ փոխանորդութիւն* կ՚անուանէ այն օր իրեն տրուած աստիճանը (ԸՆԴ. 300)»։ (Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1389 (թիւ 952))։

[35] *Համականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 65–78։ Այս մէկը որպէս *Հաւատոյ երկրորդ գիր* կը բնորոշէ Օրմանեան եւ կը գրէ. «Առաջին գիրը պարզ եպիսկոպոսի մը հեղինակութիւնն ունէր, Մանուէլ պէտք կը զգար կաթողիկոսին ստորագրութեամբ հաստատուած հիմնագիր մը ունենալ, եւ հարկաւ Գրիգորէ ուզուած էր այդ հաստատութիւնը, զոր այժմ Ներսէս կը պարտաւորուէր տալ, եւ իբրեւ եպիսկոպոս գրածը իբրեւ կաթողիկոս վաւերացնել։ ... Գրուածը իր ամբողջութեան մէջ առաջինէն (§951) տարբերութիւն չունի»։ (Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1416 (թիւ 972))։

[36] *Նույն*, էջ 78–96։

վիճարկումի հանգրուանը[37]: Կայսրին պատգամաւորներուն եւ Շնորհալիի ու անոր ընկերացող եկեղեցականներուն միջեւ տեղի ունեցող երկար վիճաբանութիւնները համաձայնութեան չեն յանգիր: Շնորհալի քննարկումները կը փակէ յայտնելով, թէ առանձինն չի կրնար Հայ եկեղեցիին պաշտօնական տեսակէտը բանաձեւել եւ պէտք է խորհրդակցի Մեծ Հայքի ու ամեն տեղ գտնուող իր բոլոր եպիսկոպոսներուն եւ վարդապետներուն հետ: Որպէս պատասխան՝ Շնորհալի կայսրին պատգամաւորներուն կը յանձնէ իր *Հռոմների մեծ թագավոր կիր Մանուելի նամակի պատասխանը՝ գրված սուրբ Ներսես կաթողիկոսի կողմից, Հայաստանյայց Եկեղեցու հավատքի ճշմարիտ դավանության վերաբերեալ* գիր-նամակը[38], որ Թէորիանոս,– իր խմբագրած տեղեկագրութեան հետ[39],– Կոստանդ-նուպոլիս կը տանի, ուր այս գիր-նամակը անգամ մը եւս անսպասելի դրական տպաւորութիւն կը գործէ[40]: Լամբրոնացի կը պատմէ, թէ յոյներ ինչպէ՛ս կը գովեն Շնորհալին եւ այս խօսքերը կ՛արտասանեն. «Փա՛ռք Աստծո, որ այս նվաղած ժամանակներում Եկեղեցու այսպիսի առաջնորդ ենք տեսնում»[41]:

Բանակցութիւնները շարունակելու համար, 1172-ին Մանուէլի նոյն երկու պատգամաւորները դարձեալ Հռոմկլա կու գան եւ Շնորհալիի կը յանձնեն կայսրին եւ Միքայէլ պատրիարքին նամակներն ու ինը գլուխներ պարունակող առաջարկներու ցուցակ մը: Այս մասին Արամ վարդապետ կը գրէ. «Այս վերջինին [ակնարկութիւնը ինը գլուխներէ բաղկացած առաջարկներու ցուցակին է, որուն մասին կ՛ըսէ. «“Գլխակարգեալ խնդիրք” կոչուած ինը կէտերէ բաղկացած հարցարան մը, որ հարցումներէ աւելի

---

[37] Սմբատ Կոստանդնուպոլիս էր 1168-ին. իսկ Թէորիանոս Մագիստրոս եւ Յովհաննես Ութման Հռոմկլա կու գան 1170-ին: Այս երկու տարուան ուշացումին մասին տե՛ս Aram I, *Saint Nersēs*, pp. 57–58.

[38] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 99–110:

[39] Թէորիանոսի տեղեկագրութիւնը (*Dialexis*), որ կը գտնուի Patrologiae Cursus completes: Series Graeco-Latina, ed. J.P. Migne, Paris, 1857–1866, Vol. 133, pp. 119–297-ի մէջ, չեմ օգտագործած: Ան աղաւաղեալ ցոլացումն է Հռոմկլայի բանակցութեան ու վիճարկումին, ուր մեր ճանչցած Շնորհալիէն բոլորովին տարբեր,– նոյնիսկ դաւանափոխութեան պատրաստակամ,– Շնորհալի մը կ՛ուրուագծուի: Այս մասին տե՛ս Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1421 (թիւ 975), Քէշիշեան, «Ներսէս Շնորհալի», էջ 508–509, Aram I, *Saint Nersēs*, pp. 62–64.

[40] “Kirakos, *History*, pp. 118–119. Kirakos reports that after his return to Constantinople. Theorianus exclaimed, «as we heard, likewise we saw that a new Gregory the Theologian had arisen» (*Ibid.*, p. 119). (Aram I, *Saint Nersēs*, p. 64).

[41] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 109:

հրահանգներ կը պարունակէ» – Ն.] ընդունումը հայոց կողմէ «Կաթողիկէ Ուղղափառ Եկեղեցի»էն ներս (Յոյն Եկեղեցի) ընդունման առաջին պայմանը կը նկատուի կայսեր ու Պատրիարքին նամակներուն մէջ։… / Բիւզանդիոնի այս յանկարծակի կարծրացումը Թէորիանոսի թողած տպաւորութեանց արձագանգը չէր միայն. Բիւզանդիոն ուրիշ պատճառներ եւս ունէր նման վճռական քայլեր առնելու»[42]: Այդ քայլերը աշխարհա-քաղաքական իրավիճակներն էին[43]: Եթէ հայեր ներքին,– իշխաններու միջեւ թշնամութիւն,– եւ արտաքին,– մոնկոլ-թաթարական սպառնալիքներ,– կը դիմագրաւէին, Բիւզանդական կայսրութիւնն ալ արեւմուտքի մէջ Վենետիկի դէմ կը պատերազմէր, եւ հայերուն հետ աւելի ճկուն մօտեցումի մը որդեգրումով՝ կայսրը լատիններու դէմ իր քաղաքական ու եկեղեցական պայքարին մէջ կրնար վայելել հայերու աջակցութիւնը:

Բանակցութիւններու այս հանգրուանը Արամ Ա. կաթողիկոս հետեւեալ եզրայանգումով կը փակէ. “With the second round of talks, the negotiations reached a critical point. Relying on Theorianus’ assessment, the Emperor sent to Hromkla, in the form of an ultimatum, nine points to be accepted by Catholicos Nersēs. This hasty and aggressive action succeeded only in provoking the Armenians. Neither Nersēs nor the hierarchy of the Church accepted the Byzantine demands. Constantinople’s list of demands revealed the real intentions of Byzantium and deepened the anti-Byzantine attitude among the Armenian clergy. Even if the Catholicos had secretly promised to meet the imperial demands temporarily for political reasons – which according to the evidence is unlikely – the political and ecclesiastical authorities in Constantinople recognized that no agreement would be forthcoming from the negotiations of Hromkla without the Armenian Church council’s acceptance of the nine points.”[44]

Յոյներուն կարծր կեցուածքին դիմաց, Շնորհալի կայսրին եւ պատրիարքին հասցէագրուած նամակներ կը յանձնէ երկու պատգամաւորներուն, որոնց մէջ չակնարկեր վերոյիշեալ ինը կէտերուն, այլ

[42] Քէշիշեան, «Ներսէս Շնորհալի», էջ 509:

[43] *Նոյն*, էջ 509:

[44] Aram I, *Saint Nersēs*, p. 70.

կ՚ըսէ, թէ Հայ եկեղեցիի ընդհանուր ժողով մը[45] պիտի հրաւիրէ որոշում առնելու համար եւ նոյնը կատարել կը յանձնարարէ Յոյն եկեղեցիին։ Այս մօտեցումով ան շնորհալիօրէն կը յուշէ, թէ միութենական բանակցութիւնները այլեւս կաթողիկոսական, կայսերական եւ պատրիարքական մակարդակներէ վեր կը գտնուին եւ երկուստեք պաշտօնական ժողովներու բովէն անցնելէ ետք պէտք է վճռուին։ Առաւել, այս քայլը քաղաքավարօրէն կը հասկցնէ յոյներուն, թէ եթէ կառուցողական այլ առաջարկներ չունին՝ անօգուտ է այլեւս Կոստանդնուպոլսոյ եւ Հռոմկլայի միջեւ երթեւեկելը։

Հայ-յոյն եկեղեցական յարաբերութիւններու շնորհալիական ժամանակաշրջանը Արամ վարդապետ հետեւեալ պարբերութեամբ կը փակէ. «1173-ին, հազիւ յոյն պատգամաւորները մեկնած էին Հռոմկլայէն, կը վախճանի Շնորհալի՝ եկեղեցիներու միութեան այս մեծ ռահվիրան։ Իր նախաձեռնութեամբ սկսած միութենական գործը պիտի շարունակուի իր յաջորդներուն՝ Գրիգոր Տղայի եւ Լամբրոնացիի խոհուն առաջնորդութեամբ»[46]։ Իսկ յետ-Շնորհալի շարունակուած եւ ապարդիւն մնացած ջանքերը[47] կ՚ամփոփէ, հետեւեալը արձանագրելով. “The council of the Armenian

---

[45] Այս մասին Օրմանեան կը գրէ. «Երբ Թէորիանոս եւ Յովհաննէս պատգամաւորներ Հռոմկլայէ կը մեկնէին՝ Շնորհալին *ժողովոյ հրաման հանէր*, Լամբրոնացիին պատմածին համեմատ (ԸՆԴ. 165)։ Սակայն մենք կը տեսնենք որ Ներսէսի կողմէն պաշտօնական հրաւիրագիր չցրուեցաւ եպիսկոպոսներուն եւ վարդապետներուն, եւ ժողովի օր չորոշուեցաւ։ Եթէ այսպիսի որոշում մը տրուած ըլլար, հարկաւ զայն շրջաբերականով հրատարակած կ՚ըլլար Շնորհալին, որ Թէորիանոսի առաջին պատգամաւորութենէն ետքն ալ՝ յատուկ շրջաբերական մը գրած էր (ԸՆԴ. 209), եւ Լամբրոնացին ալ զանց չէր ըներ զայն յառաջ բերել իբրեւ կարեւորագոյն գրուած մը։… / Իր բոլոր ըրածն եղաւ Ստեփանոս վարդապետ մը ճամբայ հանել դէպ Հայաստան, եւ անոր ձեռքով եւ անպաշտօն կերպով տեղեկութիւն տալ եղած բանակցութեանց եւ առաջարկուած ինը գլուխներուն վրայ (ԸՆԴ. 323)»։ (Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1434–1435 (թիւ 985))։ Նաեւ, տե՛ս *Տեր Ներսես կաթողիկոսի [գրությունը] Հայաստանի եպիսկոպոսներին ու վարդապետներին՝ սիրո և հույների հետ միության վերաբերյալ*, ուր ան Աստուծոյ ապաւինիլ կը յորդորէ, եւ կը գրէ. «… որպեսզի երբ միասին հավաքվենք, մեզ տա իմաստություն՝ խորհելու, խոսելու և գործելու այն, ինչ հենց նրա Սուրբ Հոգու կամքն ու հաճությունն է՝ ի շինություն եւ հաստատություն ընդհանրական և առաքելական ուղղափառ Եկեղեցու» (էջ 181)։ (*Համականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 179–181)։

[46] Քէշիշեան, «Ներսէս Շնորհալի», էջ 510։

[47] Եկեղեցական միութիւնը մինչեւ այսօր չէ իրականացած։ «Մի խնդիր, որ այդպէս էլ չստացավ իր լուծումը ոչ միայն արտաքին պատճառներով՝ միության գործի ջատագովների ու գլխավոր դերակատարների մահվան և այսպիսով նրանց ձեռնարկած գործի դադարեցման, այլև այն ներքին ու թերևս ամենակարևոր պատճառով, որն էր երկու կողմերի տարբեր պատկերացումները Եկեղեցիների միության գաղափարի շուրջ, որոնք ի սկզբանե կանխորոշել էին այս

Church was convened in 1179 in Hromkla, six years after the death of Catholicos Nersēs. In the letters sent by Catholicos Grigor, with the consent of the council, to the Emperor and the Ecumenical Patriarch, the teachings and practices of the Armenian Church, as outlined in the *Profession of Faith* and *Definition of Faith* and generally in the correspondence of Catholicos Nersēs, were reiterated, and the orthodoxy of the Armenian Church's teachings was strongly reaffirmed.… / Like Catholicos Nersēs before him, Grigor IV underscored the imperative of Christian unity: "We have one Lord, one faith, one baptism, and one God, the Father of all."… / Manuel died on 27th September 1180, before these letters reached Constantinople. Although Armeno-Byzantine negotiations resumed in 1196, the balanced approach of Emperor Manuel, which had become more explicit, particularly during the last years of his reign, disappeared and both sides held to their rigid positions."[48]

բ. Փոխանակուած նամակներէ համապատասխան մէջբերումներ եւ հիմնական կէտերու անդրադարձ

Հայ-յոյն նամակագրութեան ընթացքին (1165–1173), Շնորհալի կը գրէ իր նշանաւոր երեք դաւանական թուղթերը՝ (ա) *Հայաստանյայց Եկեղեցու հավատքի խոստովանությունը՝ գրված Հայոց տեր Գրիգորիս կաթողիկոսի եղբայր Ներսես արքեպիսկոպոսի կողմից, Հռոմների ինքնակալ թագավոր Մանուելի գերապատիվ փեսա Ալեքսիոս մեծ պրոտոստրատորի խնդրանքով, երբ [վերջինս] արևելք գնաց և գտնվում էր Կիլիկիայի Մամեստիա մայրաքաղաքում, Հայոց 614 թվականին [տերունական 1165 թ.]*[49], (բ) *Հայաստանյայց Եկեղեցու հավատքի սահմանումը՝ գրված Հայոց Ներսես կաթողիկոսի կողմից, Հռոմների աստվածասեր թագավոր*

գործի տապալումը։ Բյուզանդիայի Եկեղեցին իրենից զատ և դուրս չի ճանաչում վավերական և շնորհալից մեկ այլ Եկեղեցի, ուստի միություն կարող է լինել ոչ թե հավասարների միջև, այլ մեկ այլ Եկեղեցու՝ Բյուզանդիայի Եկեղեցու դավանությունն ու գլխավոր սովորություններն ընդունելով, այսինքն՝ ևս մեկ «բյուզանդական», հունադավան Եկեղեցու կազմումով։ Մինչդեռ Հայոց Եկեղեցին չէր պատրաստվում հրաժարվել իր դավանությունից և դառնալ քաղկեդոնական, նա միությունը հասկանում էր որպես հավասարների միջև մի տեսակ փոխզիջում, որ կարող էր բավարարել երկու կողմին էլ։ … Այսպիսին են մոտեցումներն այս խնդրի շուրջ նաև այսօր. շատ բան չի փոխվել»։ (*Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 5)։

[48] Aram I, *Saint Nersēs*, p. 78–79.

[49] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 18–47։

Մանուելի խնդրանքով[50] եւ *Նոյն [Ներսեսի գրությունը]՝ Եկեղեցու ավանդությունների մասին*[51] (գ) *Հայաստանյայց Եկեղեցու հավատքի ճշմարիտ դավանության վերաբերեալ*[52], որոնց մէջ կը ներկայացնէ Հայ եկեղեցիի դաւանութիւնն ու ծիսական-արարողական կարգ մը աւանդութիւնները, եւ յստակօրէն կը սահմանէ եկեղեցական միութեան հարցին մէջ Հայ եկեղեցիին դիրքորոշումը։

Յաջորդող էջերուն մէջ կարելի չէ համապարփակօրէն ներկայացնել այն *Նամականի*-ն,– ընդհանրապէս ծանօթ որպէս *Նամականի*-ն բացող բացատրական նախաբանին վերնագիրով՝ *Պատճառ խնդրոյ միաբանութեան* (*Հռոմների թագավոր Մանուելի և Հայոց սուրբ կաթողիկոսներ Ներսեսի և Գրիգորիսի միջև նամակագրութեան պատճառը [Եկեղեցիների] միաբանության խնդրի առնչությամբ*[53]),– որ կազմած եւ լուսաբանութիւններով ճոխացուցած է Ներսէս Լամբրոնացին (1153–1198)[54]։ *Նամականի - Հայ-բյուզանդական* գիրքը որպէս սկզբնաղբիւր ունենալով՝ ամփոփ կերպով պիտի փորձեմ թափանցել յիշեալ *Նամականի*-ի գլխաւոր բաժիններուն՝ առաւելաբար դիմելով Aram I, *Saint Nersēs* գիրքին՝[55] զանց ընելով ծիսական-արարողական աւանդութիւններու բաժինը եւ միշտ առաջնորդուելով Շնորհալիի եկեղեցական միութեան ջանքերուն հետքերով միայն.

(1) *Հայաստանյայց Եկեղեցու հավատքի խոստովանությունը՝ գրված Հայոց տեր Գրիգորիս կաթողիկոսի եղբայր Ներսես արքեպիսկոպոսի կողմից, Հռոմների ինքնակալ թագավոր Մանուելի գերապատիվ փեսա Ալեքսիոս մեծ պրոտոստրատորի խնդրանքով, երբ [վերջինս] արևելք գնաց և գտնվում էր Կիլիկիայի Մամեստիա մայրաքաղաքում, Հայոց 614*

---

[50] *Նոյն*, էջ 65–78։

[51] *Նոյն*, էջ 78–96։

[52] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 99–110։

[53] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 14–18։

[54] «Լամբրոնացու կազմած նամականին բովանդակում է միայն 15 վավերագիր։ Դրանցից 5-ի հեղինակը հայոց կաթողիկոս Ներսես Շնորհալին է, 3-ինը՝ նրա հաջորդ Գրիգոր Դ-ը (այդ երեքից երկուսը գրված է Գրիգոր Դ-ի և հայոց եկեղեցական ժողովի անունից), 4-ինը՝ Մանուել Կոմնենոս կայսրը, և 2-ինը՝ Կոստանդնուպոլսի հունաց պատրիարք Միքայել Անքիալոսը։ Ժողովածուն չի բովանդակում բոլոր այն նամակներն ու գրությունները, որ գրվել են այդ շրջանում այս խնդրի առնչությամբ»։ (*Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 6)։

[55] Այս երկու գիրքերու պարագային ալ էջատակի ծանօթագրութիւններուն եւս ուշադրութիւն պէտք է դարձնել. զանոնք չեմ մէջբերեր՝ տեղ խնայելու համար։

թվա-կանին [տերունական 1165 թ.][56] գրութեան մասին Արամ Ա. կաթողիկոս կը գրէ. “The *Profession of Faith* starts with a preamble in which Nersēs assures the Duke that all his arguments are drawn from the tradition of the church fathers. This assertion is followed by the confession of orthodox faith. Christology is the central theme of this section, in which Nersēs emphasizes the unity of Christ’s person. In the second part, he deals mainly with matters related to the feasts and liturgical traditions and practices of the Armenian Church. He discusses the following items: the dates of Nativity, Baptism and Annunciation, the song of Saint Mary, the formula of one nature, the preparation of the holy oil (*miwṙon*), the veneration of images, the nailing of crosses, *Trisagion*, fasting, mixing water with the wine, the blessing of crosses, corruptibility of Christ’s body and fasting of Precedent. In explaining the theological teachings and liturgical traditions of the Armenian Church, Nersēs frequently refers to biblical and patristic sources and to the traditions of the apostolic church.”[57]

Հոս կարեւոր է ընդգծել, թէ *Հայաստանեայց Եկեղեցու հավատքի խոստովանությունը* գրութենէն սկսեալ եւ ամբողջ նամակագրութեան մէջ Քաղկեդոնի ժողովի յիշատակութիւն չենք գտներ. որովհետեւ թէ՛ Շնորհալին եւ թէ՛ յոյն կայսրն ու պատրիարքը կը գիտակցէին, որ այդ մէկը կրնար մի միայն հարցը աւելի սրել եւ բանակցութիւնները փապուղի մտցնել։

Հայաստանեայց Եկեղեցու հավատքի խոստովանությունը գրութեան առաջին մասին մէջ Շնորհալի կը թուէ Ս. Երրորդութեան ուսուցումի հիմնական կէտերն ու մարդեղութեան խորհուրդին նրբութիւնները՝ հաս-

---

[56] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 18–47։ *Հայաստանեայց Եկեղեցու հավատքի խոստովանությունը* գրութեան 19–28, 32–34 եւ 40–44 էջերուն մէջ կը գտնենք մեր «հավատի ամբողջական ճշմարտություն»-ը, որ «եկեղեցու կարգավորություն»-ի հետ «ընդունել ենք սուրբ հայրերի ավանդությամբ» (էջ 19)։ «Հայրերու աւանդութեան» օրինակ մըն է Ս. Գրիգոր Նարեկացիի վերագրուած *Խրատ ուղիղ հաւատքի եւ առաքինի մաքուր վարքի* երկին էջ 16–34-ին (թիւ Դ.–ԺԹ.) մէջ (թարգմանութիւն եւ ուսումնասիրութիւն՝ Նարեկ եպս. Ալեէմէզեան, Անթիլիաս 2002) գտնուող «ճշմարիտ հաւատոյ դաւանութիւն»-ը։ Տե՛ս նաեւ Շնորհալիի *Հաւատով խոստովանիմ* աղօթքը եւ ի մասնաւորի 4-րդ՝ «Որդի Աստուծոյ» տունը (*Ժամագիրք արեւագալի եւ հսկումի*, Դ. տպագրութիւն, Անթիլիաս, 2012, էջ 232–235)։ Հայ եկեղեցիի Հաւատոյ հանգանակներուն մասին տե՛ս Abraham Terian, “The Early Creeds of the Armenian Church,” https://akademiakatolicka.pl/wp-content/uploads/wst/24-2/Terian.pdf - այցելուած 28 փետրուար 2023-ին։

[57] Aram I, *Saint Nersēs*, p. 51–52. Տե՛ս նաեւ Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1385–1387 (թիւ 951), Քէշիշեան, «Ներսէս Շնորհալի», էջ 505–506։

տատելու համար, թէ Հայ եկեղեցին ո՛չ ապողինարեան, ո՛չ եւտիքեան եւ ո՛չ նեստորական է. այլ կը հետեւի Ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացիի սահմանած «մի բնութիւն Բանին մարմնացելոյ» բանաձեւին, որ կը նշանակէ, թէ Քրիստոս «... երկու կատարեալ բնութիւններից[58]՝ աստուածային ու մարդկային, եղավ անայլայլելի ու անբաժանելի բնությամբ մի կատարեալ անձ»[59]:

Մարդեղութեան խորհուրդին բացատրութիւնները,– ուր «մէկ բնութիւն»/«երկու բնութիւններ» հրատապ հարցին հետ կը շօշափուին նաեւ «մարմին», «կիրք» եւ «ապականութիւն»/«անապականութիւն» հարցերը,– կը գտնուին *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*-ի 32–34 եւ 40–44 էջերուն մէջ, ուր Շնորհալի ամեն շփոթ կը փարատէ, երբ կ՝եզրակացնէ. «Արդ՝ եթե «մեկ բնություն» է ասվում անքակտելի և անբաժանելի միավորութեան և ոչ թէ շփոթման պատճառով, և «երկու բնություն»՝ անշփոթ ու անայլայլելի լինելու և ոչ թե բաժանման պատճառով, երկուսն էլ ուղղափառության սահմաններում է»[60]: Այս հաստատումին ներկայ էքիւմէնիք թելադրականութեան պիտի անդրադառնամ «Ե. Եզրակացութիւն եւ արժեւորում» բաժինին մէջ:

(2) *Հռոմների թագավոր Մանուելի առաջին նամակը Հայոց սրբազան կաթողիկոս տեր Գրիգորիսին*[61]: Այս նամակէն կը մասնաւորեմ երկու կէտ. Առաջին, կայսրը մեծ կարեւորութիւն կ՝ընծայէ եկեղեցական միութեան, երբ կը նշէ. «Հարկ է, որ ամենքը, որ աստվածային մկրտության միջոցով Քրիստոսին են հագել ... քրիստոնեական լրմամբ միավորվելով՝ բոլոր քրիստոնեաները մեկ հոտ դառնան, սովորեն մեկ Հովվապետից՝ մեզ համար մարդացած Տիրոջից, ... և հավաքվեն ուղղափառ Եկեղեցու մեկ փարախում»[62]: Երկրորդ, կայսրը արդէն իսկ՝ եկեղեցական վերամիաւորումի իր պատկերացումը կը պարզէ, երբ կ՝ըսէ. «Ուստի Մեր Թագավորությունը մտածում է ձեր բաժանման [վերացմամբ՝ Եկեղեցու] միավորման միջնորդ դառնալ»[63]: Էջատակի ծանօթագրութեան մէջ կը կար-

[58] «Երկու կատարյալ բնություններից»-ի մասին տե՛ս Boghos Levon Zekiyan, “Developments in Armenian Spirituality,” էջ 8:

[59] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 21:

[60] *Նոյն*, էջ 34:

[61] *Նոյն*, էջ 48–50:

[62] *Նոյն*, էջ 48:

[63] *Նոյն*, էջ 49:

դանք. «Գրաբար բնագրում՝ «լինել միջնորդ միաւորութեան բաժանման ձերոյ»: Այս մեկ խոսքով՝ «բաժանման ձերոյ», կայսրը հստակ արտահայտում է Եկեղեցիների բաժանման և միավորման մասին Բյուզանդական Եկեղեցու պատկերացումն ու հավատամքը, որը նույնն է առ այսոր. Արևելեան Օրթոդոքս, այսինքն՝ յունադավան Եկեղեցին, պաշտոնապես համարում է, թե Հայաստանյայց Եկեղեցին է ժամանակին շեղվել ու բաժանվել ընդհանրական Եկեղեցուց, ուստի միավորում կարող է լինել միայն մեկ դեպքում՝ եթե այդ բաժանվա՛ծը վերադառնա, միավորվի «Մայր» Եկեղեցուն: Բնական է, որ այսպիսի մոտեցումը երբեք չէր կարող ընդունելի լինել Հայոց Եկեղեցու համար, որ միավորումն այլ կերպ էր պատկերացնում, և միավորման այս երկուստեք ջանքերը պիտի չպսակվեին հաջողությամբ»:

(3) *Հռոմների թագավոր Մանուելի առաջին նամակի պատասխանը՝ գրված Հայոց Ներսես կաթողիկոսի կողմից*[64]: Այս նամակէն կ՚առանձնացնեմ վեց կէտ. Առաջին, Շնորհալի կայսրին կը յիշեցնէ, թէ եկեղեցական միութեան համար ան պէտք է շարժի «ոչ թե թագավորական ահարկու զորությամբ, այլ քաղցրագույն խոնարհությա՛մբ»[65]: Երկրորդ, «Քանի որ ավելի քան յոթ հարյուր տարվա ժամանակ է անցել, ինչ բաժանվել են Քրիստոսի անդամները միմյանցից, ... Ուստի կարիք կա հոգևոր բժշկից բազմաթիվ յուղերով օծումների, այսինքն՝ սիրո, գթության ու ողորմության»[66]: Շնորհալի հոս կ՚ընդգծէ, թէ եկեղեցական միութիւնը Աստուած՝ հոգեւոր բժիշկը պիտի իրագործէ, երբ մեզի շնորհէ սիրոյ, գթութեան եւ ողորմութեան պարգեւները, որուն ի պատասխան մենք՝ քրիստոնեաներս պարտաւորութիւններ ունինք եւ որոնցմէ մին է նաեւ հայերուն հետեւեալ եկեղեցական-ազգային սպասումը յոյներէն. «... հրամայեք ձեր եկեղեցական դասին և հասարակ ժողովրդին, ովքեր արդարություն, աստվածային պատվիրանների կատարում ու երկնքի արքայությանն արժանացնող պատճառ են համարում մեզ ատելն ու հայհոյելը, այդպիսի պատերազմասեր բարքից հրաժարվել և սեր ու խաղաղություն ցուցաբերել մեր՝ նժդեհներիս ու պանդուխտներիս հանդեպ, որ արդարության համար Քրիստոսի հակառակորդներից հալածված՝ խաղաղության համար դիմել

[64] *Նույն*, էջ 51–64:

[65] *Նույն*, էջ 56:

[66] *Նույն*, էջ 57:

ենք ձեզ՝ որպես ամուր ապաստանի»[67]: Շնորհալի նաեւ կը թուարկէ այն արարքները, որոնք յոյներուն կողմէ հայերուն դէմ կը գործուէին՝ «եկեղեցիների ավերում, Աստծո սեղանների կործանում, Քրիստոսի նշանների կոտրատում, [հոգեվոր] սպասավորների բազմաթիվ նեղություններ ու զանազան զրպարտություններ, որոնք չկան անգամ Քրիստոսի թշնամիների մէջ, որոնց մոտ ենք [բնակվում]»[68]: Երրորդ, Շնորհալի կայսրը կը յորդորէ աղօթքին կենսականութիւնը չանտեսել. «Ձեր թագավորության [ենթակայության տակ գտնվող] բոլոր Եկեղեցիներին պատվիրելն է առ Աստված աղոթք մատուցել, ... ինչպես որ Մենք էլ մեր ազգի՝ արևելքում ու Մեծ Հայքում գտնվող եկեղեցիներին և Սուրբ լեռների մենաստաններին գրեցինք նույնը պաղատել Աստծո առաջ»[69]: Չորրորդ, Շնորհալի իր գոհունակութիւնը կը յայտնէ եկեղեցական միութեան ծիրի ընդլայնումին համար. «Մանավանդ որ լսել ենք, թե Հռոմի հայրապետն ու Պետրոս առաքյալի փոխանորդն՝ իրենց իմաստուններից ուղարկել է Ձերդ Թագավորության մոտ՝ խոսելու հավատքի միաբանության շուրջ: Այլև ասորիների ... պատրիարքի և եպիսկոպոսների ժողովի կողմից երկու եպիսկոպոս ուղարկվեց մեզ մոտ մեր ազգի հետ միաբանվելու համար»[70]: Հինգերորդ, Շնորհալի մեղմ շեշտով երկխօսութեան կարեւոր պայման մը կը դնէ. «Նաև սա ենք հայցում Ձեր ներողամիտ քաղցրությունից, որ եթե Աստված տնորինի, որ խոսենք միմյանց հետ, սա չլինի ինչպես տերը՝ ծառաների և ծառաները՝ տիրոջ հետ: ... ապա բաժանված երկու որմերի համար որպես անկյունագլուխ ու թագավոր կարգենք Վեմ Քրիստոսին, Ով ճշմարտապես էլ Վեմ է, և դատավոր՝ առաքյալների, մարգարեների ու Եկեղեցու ուղղափառ վարդապետների գրվածքները»[71]: Վեցերորդ, կ՛առաջարկէ հետեւեալ արդար ու իմաստուն գործընթացը. «Իսկ մեզնից յուրաքանչյուրը թող որպես դատախազ կանգնի Թագավորի և դատավորների առաջ, և դատ անելով խոսենք միմյանց հետ ու արդարություն խնդրենք նրանցից: Եվ ինչ խոսքի կամ դեմքի համար որ դատավորները վկայեն, թե ճշմարիտ է և ըստ նրանց կամքի, այն ընդունենք առանց հակառակության, իսկ ինչի մասին, որ վկայեն, թե ճշմարտությանը

[67] *Նոյն*, էջ 57:
[68] *Նոյն*, էջ 58:
[69] *Նոյն*, էջ 58:
[70] *Նոյն*, էջ 60–61:
[71] *Նոյն*, էջ 61–62:

հակասում է, լինի հավատքի դավանության մեջ թե Եկեղեցու ավանդությունների, մերը թե ձերը, դրանից երկու կողմս էլ ձերբազատվենք»[72]:

(4) Շնորհալի իր այս նամակին կը կցէ *Հայաստանյայց Եկեղեցու հավատքի սահմանումը՝ գրված Հայոց Ներսես կաթողիկոսի կողմից, Հռոմների աստվածասեր թագավոր Մանուելի խնդրանքով*[73] եւ *Նույն [Ներսեսի գրությունը]՝ Եկեղեցու ավանդությունների մասին*[74]: *Հայաստանյայց Եկեղեցու հավատքի սահմանումը* գրութիւնը կը հաստատէ Շնորհալիի անկեղծութիւնը Հայ եկեղեցիի ուղղափառութեան ջատագովութեան մէջ, երբ կը գրէ. «Ոչ թե ձեւացնում ենք, թե ուղղափառության լույսի խոսքերն [ունենք]՝ հերձվածողական ինչ որ խավար թաքցնելով, ինչպես և այդ ախտն ունեցողներից ոմանք կարծում են մեր մասին, այլ ինչ որ ունենք [Մեր] աներևույթ հոգում, այն ենք խոսում նաև երևացող գրով՝ վկայությամբ Մեր միտքն ու սիրտը տեսնող Հոգու, Ով ամեն ինչ քննում ու դատում է»[75]: Ապա, «Առաջին մասին մէջ ընդարձակօրէն կը գրէ դարձեալ բնութեանց միութեան կամ միաւորութեան կէտը, մերժելով եւ հերքելով Նեստորն ու Եւտիքէսը, բայց եւ հերքելով Լեւոնի *ոմն եւ ոմն* դարձուածը, եւ պնդելով *յերկուց բնութեանց մի լեալ* (ԸՆԴ. 126), կամ *ոչ ի յերկուս բաժանեալ չառ ի յերկուց միացեալ բնութիւնն* (ԸՆԴ. 129) բանաձեւերը, համաձայն Հայոց եկեղեցւոյ դաւանութեան, որ ոչ բնութիւններուն կորուստը կամ շփոթումը, այլ պարզապէս միաւորութիւնը կը պաշտպանէ, ինչպէս հոգի ու մարմինը մարդուն մէջ»[76]: Նաեւ հետեւեալը կ՚ըսէ Քրիստոսի կամքին մասին. «Եթե այն ամենն, ինչ Հորն է, Որդունն է, և ինչ որ Որդունը՝ Հորը, պարզ է, որ նաև Հոր կամքը Որդու կամքն է, և Որդու կամքը՝ Հոր կամքը:… / Ըստ կամքին վերաբերող այս օրինակի, որի մասին խոսեցինք՝ այն, որ Աստվածության մեկ անձնիշխան կամքից անհակառակաբար երկու՝ աստվածային և մարդկային [կամքեր դրսևորվեցին], հավատում ենք, որ աստվածային և մարդկային [կամքերից բխած] գործունեությունը նույնպիսին է այդ միավորման մեջ. բարձրագույն [գործերը] չեն վերաբերում միայն Աստվածությանը՝ առանց մարմնի, և խոնարհագույններն էլ առանձին մարդկությանը չեն՝ առանց աստվա-

[72] *Նոյն*, էջ 62:
[73] *Նոյն*, էջ 65–78:
[74] *Նոյն*, էջ 78–96:
[75] *Նոյն*, էջ 65:
[76] Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1417 (թիւ 972):

ծայինի»[77]: Իսկ *Եկեղեցու ավանդությունների մասին* գրութեան մէջ, վերստին կ՚անդրադառնայ Հայ եկեղեցիի ծիսական եւ տօնական այն աւանդութիւններուն, որոնց մասին գրած էր *Հայաստանյայց Եկեղեցու հավատքի խոստովանությունը* գրութեան մէջ:

(5) *Հռոմների թագավոր Մանուելի առաջին նամակը Հայոց տեր Ներսես կաթողիկոսին մեր երկու ազգերի միաբանության ձգտման վերաբերյալ*[78]: Այս նամակին խորագիրին մէջ գտնուող *«մեր երկու ազգերի միաբանության»* նշումը ցոյց կու տայ երկու Եկեղեցիներու միաբանութիւնը, որ ինքնին նաեւ երկու ազգերու միաբանութիւնն է: Կայսրը այնքա՛ն տպաւորուած է Շնորհալիէն, որ անոր գրած նամակին վերյուշով («ապա բաժանված երկու որմերի համար որպես անկյունագլուխ ու թագավոր կարգենք Վեմ Քրիստոսին»[79])՝ հետեւեալը կը գրէ. «Եվ արյամբ նահատակվածների վարձատրությունն [ունեք] Տիրոջից՝ երկու բաժանված որմերը միավորող անկյունագլուխ դառնալու համար՝ Եկեղեցու Գլխից հետո»[80]:

(6) *Հռոմների մեծ թագավոր կիր Մանուելի նամակի պատասխանը՝ գրված սուրբ Ներսես կաթողիկոսի կողմից, Հայաստանյայց Եկեղեցու հավատքի ճշմարիտ դավանության վերաբերյալ*[81]: Շնորհալի դարձեալ կը ստիպուի Հայ եկեղեցիի դաւանութիւնը բանաձեւել այս նամակին մէջ, որովհետեւ Թէորիանոս չէր բաւարարուած կիւրեղեան «մէկ բնութիւն» բանաձեւէն, եւ կը գրէ. «... հայտնի դարձավ ու հաստատվեց ճշմար-

---

[77] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 74: *Հայաստանյայց Եկեղեցու հավատքի սահմանումը* գրութեան անգլերէն թարգմանութենէն (*The definition of faith of the Armenian Church, written by Nersēs, Catholicos of the Armenians, at the request of Manuel, the God-loving King of the Greeks*) հետեւեալ մասն ու անոր կցուած էջատակի ծանօթութիւնը յստակ լոյս կը սփռեն Հայ եկեղեցիի Քրիստոսի կամքի ուսուցումին վրայ. “As in the example of the wills, which we pointed out – namely, the one person of Godhead is of two free wills, divine and human, which are not contrary to each other – we believe that the divine and human operations too are united [in one person]. Footnote (1): «The doctrine of ‘two wills’ and ‘two operations’ in Christ was adopted by the third Council of Constantinople in 680–81 (recognized as the sixth ecumenical council by the Chalcedonian Churches). This was, indeed, the natural consequence of the christological teachings of the Council of Chalcedon. The position of the Armenian Church in respect to ‘wills’ and ‘operations’ is similar to that of ‘natures’: wills and operations are united hypostatically and naturally without confusion or alteration. In other words, ‘one will’ and ‘one operation’ out of ‘two wills’ and ‘two operations’ united in one person, each preserving its specificities.»” (Aram I, *Saint Nersēs*, p. 160).

[78] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 97–98:

[79] *Նոյն*, էջ 62:

[80] *Նոյն*, էջ 98:

[81] *Նոյն*, էջ 99–109:

տությունը՝ այն, որ դուք հեռու էք Նեստորի բաժանումից, և մենք՝ Եվտիքեսի շփոթումից, և հավատքի ուղիղ դաւանութեամբ մերձեցել ենք միմյանց՝ Աստծո շնորհով»[82]: Ապա, կ՚անցնի հաւատքի դաւանութեան, ընդգծելէ ետք. «Բայց քանի որ Ձերդ Մեծության կողմից ուղարկվածները խնդրեցին այժմ ևս մեր հավատքի դավանությունը գրով ներկայացնել մի փոքր և ուղարկել Ձերդ սրբազան Թագավորությանը, դա կատարեցինք համառոտաբար՝ ո՛չ Մեզնից, այլ Եկեղեցու՝ բաժանումից առաջ եղած սուրբ վարդապետների խոսքերի [հիման] վրա»[83]: Մէջբերելով ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացին, կը գրէ. «… “Երբ միայն մտածում ենք և հոգու աչքերով նայում, թե ի՛նչ եղանակով մարդացավ Միածինը, ասում ենք, որ բնությունները երկուսն են, իսկ մարմնացած ու մարդացած Խոսքը՝ մե՛կ Քրիստոս, Որդի և Տեր”[84] (Կիւրեղ Ալեքսանդրացի, *Գիրք պարապմանց*, գլ. Խ., առ Սեկունդոս եպիսկոպոս [թուղթ Ա], էջ 409), եւ հետեւեալ կուռ բանաձեւով կ՚աւարտէ «մէկ բնութիւն»/«երկու բնութիւններ» հարցը. «Այսպիսով՝ մենք ևս, սրանք մեզ առաջնորդ ունենալով առ Աստված տանող ճշմարտության ճանապարհին, ուղղապես և ազատաբար երկու կերպ ենք հասկանում այդ խոսքերը. ըստ սուրբ Կյուրեղի՝ մեկն է ասվում մարմնացած Խոսքի բնությունն անճառ միավորության պատճառով, և ըստ Գրիգոր Աստվածաբանի՝ երկու՝ աստվածային և մարդկային բնություններ անկորուստ ու անփոփոխ լինելու պատճառով»[85]:

(7) *Հռոմների թագավոր կիռ Մանուելի երկրորդ պատասխան նամակը Հայոց Ներսես կաթողիկոսին երկու ազգերի Եկեղեցիների՝ մեր Տեր Քրիստոսով միության նույն խնդրի շուրջ*[86], որուն կը կցէ *Հռոմների գլխակարգած պահանջները՝ թագավորի կողմից ուղարկված, որպեսզի երբ հայերը ժողով գումարեն, ընտրեն, թե [դրանցից] որն է պետք ընդունել միության համար*[87]: Այս նամակին խորագիրին մէջ նշուած *«երկու ազգերի Եկեղեցիների»* ակնարկութիւնը ցոյց կու տայ հայ եւ յոյն ազգերու եւ Եկեղեցիներու նոյնութիւնը: Կայսրը գլխաւոր հարցը Քրիստոսի «մէկ բնութիւն»/«երկու բնութիւններ» միատեղ սահմանումին մէջ կը տեսնէ եւ

[82] *Նոյն*, էջ 101:
[83] *Նոյն*, էջ 102:
[84] *Նոյն*, էջ 106:
[85] *Նոյն*, էջ 106:
[86] *Նոյն*, էջ 111–112:
[87] *Նոյն*, էջ 113–114:

նախ կը յայտնէ, թէ Եկեղեցի մը չի կրնար «մէկ բնութիւն»-ը եւ «երկու բնութիւններ»-ը միաժամանակ ուղղափառ դաւանիլ. հետեւաբար Հայ եկեղեցին ընդհանրական ուղղափառ Եկեղեցիի ուսուցումէն խոտորած կը համարէ, եւ կը գրէ. «Բայց քանի որ տեսա, որ քո պատվականությունն ասում է, թե մերժելի չէ նաև «մեկ բնություն» [խոստովանելը] Քրիստոսի մեկ անձի համար, որ երկու բնություններից է, այլ մանավանդ նաև ընդունելի է, զարմացա, թե ինչպե՞ս ընդհանրապես ընդունեցիր այսպիսի խոսքը, որն անընդունելի է ընդհանրական ուղղափառ Եկեղեցու կողմից, քանի որ չի համաձայնում նրա սահմանումներին ու կարգերին»[88], եւ ապա Հայ եկեղեցին կը մեղադրէ ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացիի ուսուցումները սխալ ընկալած ըլլալուն մէջ, եւ կ՚աւելցնէ. «Թեպետև մեծն Կյուրեղը տեղ-տեղ «մարմնացած Խոսքի մեկ բնություն» է ասում, սակայն ո՛չ այնպես, ինչպես հասկացվում եւ ընդունվում է այս խոսքը Հայոց Եկեղեցում, այդպես չի ուսուցանվում նաև ընդհանրական Եկեղեցում, այլ այնպես, ինչպես ինքը աստվածային Կյուրեղն է իր բազմաթիվ ճառերում բացատրում»[89]: Հետաքրքրական է նաեւ նկատել, թէ կայսրը իր նամակին մէջ երբեմն յոգնակի եւ երբեմն եզակի կը դիմէ Շնորհալիին: “Գլխակարգեալ խնդիրք”-ին ակնարկելով կը գրէ. «... ժողով գումարվի ձեր կողմից՝ ըստ քո պատվականության խոստման, քննվեն նաև այս գլուխների շարքը և այլ [հարցեր] նույնպես»[90]: *Հռոմների գլխակարգած պահանջները* գրութիւնը, որ ինը հրահանգ կը պարունակէ, կ՚ամփոփեմ. «1. Նզովել *մի բնութիւն* ըսողները. 2. Քրիստոսի վրայ դաւանիլ երկու բնութիւն, երկու կամք, երկու ներգործութիւն. 3. «Ս. Աստուած»էն վերցնել «որ խաչեցար» բառերը. 4. Տօները կատարել յոյներու հետ միասին. Ծնունդը Դեկտեմբեր 25-ին, Աւետումը Մարտ 25-ին, թլփատութիւնը Յունուար 1-ին, մկրտութիւնը Յունուար 6-ին եւ Տեառնընդառաջը Փետրուար 2-ին. 5. Միւռոնը ձէթով միայն պատրաստել. 6. Պատարագին խմորուն հաց գործածել եւ գինիին ջուր խառնել. 7. Պատարագի ընթացքին ժողովուրդը եկեղեցիէն ներս պահել բացի ապաշխարողներէն. 8. Ընդունիլ 4-րդ, 5-րդ, 6-րդ եւ 7-րդ ժողովները. 9. Կաթողիկոսին ընտրութիւնը կատարել Բիւզանդիոնի կայսեր հաւանութեամբ եւ բարձր արտօնութեամբ»[91]:

---

[88] *Նոյն*, էջ 111:

[89] *Նոյն*, էջ 111–112:

[90] *Նոյն*, էջ 112:

[91] Քէշիշեան, «Ներսէս Շնորհալի», էջ 509:

(8) *Կոստանդնուպոլսի պատրիարք տեր Միքայելի նամակը սուրբ հայրապետ Ներսեսին այս խնդրի վերաբերյալ*[92]: Կայսրին նամակին եւ *Հռոմների գլխակարգած պահանջները* գրութեան կ՚ընկերանայ նաեւ պատրիարքին յիշեալ նամակը, որուն մէջ ան կայսրին ու Շնորհալիին համատեղ ճիգերը որպէս «Աստուծոյ խաղաղութեանը»[93] հասնելու ձգտում կը գնահատէ եւ Շնորհալին «աստվածային միաբանության ծարաւ և նախընդունակ»[94] կը հռչակէ: Ապա, Յոյն եկեղեցիին գիրկը վերադառնալու հրաւէրը կ՚ուղղէ հայերուն. «Ահավասիկ դարձյալ մեր չափավորությունը և մեզ հետ եղած սուրբ ու առաքելական Եկեղեցին իր գիրկն է բացում Ձերդ Սրբության առաջ և պատրաստ է ընդունել ձեզ»[95]:

Լամբրոնացի կը գրէ. «Երբ սուրբ կաթողիկոսը կարդաց այս նամակները Միջագետքի ու Տավրոս լեռան ամբողջ [տարածքի] համագումար հայ եպիսկոպոսներին ու վարդապետներին, [վերջիններս] անպատշաճ համարեցին առանց արևելյան եպիսկոպոսների սպառիչ պատասխան գրել»[96]:

(9) *Տեր Ներսեսի պատասխանը թագավորական գրությանը՝ երրորդ անգամ*[97]: Շնորհալի անգամ մը եւս Հայ եկեղեցիի ուղղափառութիւնը կը հաստատէ, երբ կը գրէ, թէ հայեր եկեղեցական միութեան կը ձգտին «... աստվածային սիրոյ հաղորդության համար և ոչ թե իբր մոլորությունից դեպի ճշմարտություն վերադառնալով»[98]:

(10) *Տեր Ներսես կաթողիկոսի նամակը Հռոմների տեր Միքայել պատրիարքին*[99]: Շնորհալի «Աստծուց Եկեղեցուն տրված խաղաղությունը»[100] կ՚ընդգծէ եւ կը գրէ. «Քանզի այս խաղաղությունը Մեզ սիրելի է մանկությունից ի վեր, և նրան հասնել էինք փափագում, մանավանդ երբ տեսնում էինք, որ երբ ձեր և մեր իմաստունները հանդիպում էին միմյանց, երկու կողմն էլ ուղղափառ վարդապետներին չհակասող խոսքեր էր ասում, և նրանց միայն պետք էր ավարտին հասցնող զոդիչը, որ սերն է՝

---

[92] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 115–117:
[93] *Նոյն*, էջ 115:
[94] *Նոյն*, էջ 116:
[95] *Նոյն*, էջ 117:
[96] *Նոյն*, էջ 117:
[97] *Նոյն*, էջ 118–120:
[98] *Նոյն*, էջ 119:
[99] *Նոյն*, էջ 120–125:
[100] *Նոյն*, էջ 121:

խաղաղության մայրը, եւ ոչ թե խոսքերի ճարտարությունը»[101]: Ան նաեւ պատրիարքը կը հրաւիրէ աւելի գործօն դերակատարութիւն ունենալու «մեկ հավատքի շուրջ միաբանության»[102] յաջող պսակումին մէջ, եւ հետեւեալ խօսքերով կը դիմէ անոր. «Ձեր մեծ արքայի նման ու նրա նախայոժար ու բարեսէր սրտի պես՝ նաև Ձեր՝ ընդհանուրի հորդ կամակցությունը ճանաչեցինք հոգևոր խաղաղության այս նպատակով: Բայց Ձեզնից ավելին է պահանջվում. որովհետև նրան Աստծուց վստահվեց մարմնական և նյութական բաների տնտեսությունը, իսկ Ձեզ՝ հոգիների ու հոգևոր բաների ոչ միայն տնտեսությունը, այլև դաստիարակությունն ու բժշկությունը»[103]: Շնորհալի ստիպուած էր այս հրաւէրը ուղղելու պատրիարքին, որովհետեւ Միքայէլի Շնորհալիի գրած նամակին մէջ յանձնառութեան պակաս կար, եւ կարծէք ան հարցին լուծումը միայն կայսրին եւ Շնորհալիին կը վստահէր:

Դ. Հայ-ասորի եկեղեցական յարաբերութիւններ

Արամ Ա. կաթողիկոս հայ-ասորի <u>եկեղեցական</u> յարաբերութիւններուն մասին[104] կը գրէ. “Armeno-Syrian church relations go back to the early years of the Christian presence in Armenia. The rejection of the Council of Chalcedon strengthened their relations. The geographical neighborhood and close interaction in Cilicia deepened the theological and cultural affinities between the Armenian and Syrian Churches. For a comprehensive treatment of this subject, see Ter Minassiantz, *Die armenische*; L. Ter-Petrossian, *The Role of the Syrians in the Culture of Cilician Armenia in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Venice, 1989.”[105]

Հոս պէտք է արձանագրել, թէ Հայ եկեղեցին Արեւելեան ուղղափառ եկեղեցիներու ընտանիքի անդամներէն Ասորի եկեղեցիին հետ ամենէն շատ շփում ունեցած է:

---

[101] *Նոյն*, էջ 121:

[102] *Նոյն*, էջ 125:

[103] *Նոյն*, էջ 123:

[104] Տե՛ս ամբողջ հատուածը. “e. Armeno-Syrian relations,” Aram I, *Saint Nersēs*, pp. 70–75.

[105] *Ibid.*, p. 70–71.

Հայ եւ ասորի դաւանակից եկեղեցիներու յարաբերութիւններուն մասին արժէքաւոր գիրք մը ունի Երուանդ վրդ. Տէր-Մինասեանցը[106], որուն մէջ Գրիգոր Գ. Պահլաւունի կաթողիկոսի եւ Շնորհալիի ժամանակաշրջանը հետեւեալ բառերով կը բնորոշէ. «Եթէ մենք այժմ դառնանք կրկին ԺԱ. դարու վերջին կամ ԺԲ.-ի սկզբին, կտեսնենք, որ յարաբերութիւնները շատ լարուած են և գրգռումը ԺԲ. դարու 30-ական թուականներին հասել է իւր գագաթնակէտին։ Այդ մասին մի կարևոր յիշատակութիւն ունինք Գրիգորիոս Բարհեբրէոսի Եկեղեցական Պատմութեան մէջ, որն արդէն թշնամական խորամանկ գործողութիւնների մասին է մեզ տեղեկութիւններ տալիս»[107]։ Ըստ ասորի աղբիւրին, այս մէկը կը վերաբերի Գրիգոր Գ. կաթողիկոսի ասորիները անարգող գրութեան մը, որուն Բարանդրէաս ասորին կը պատասխանէ հակագրութեամբ մը, եւ երբ երկու գրութիւնները կաթողիկոսին կը հասնին՝ ան կը հրամայէ երկուքն ալ այրել[108]։

Յաջորդող զարգացումները նկարագրելէ առաջ, Տէր-Մինասեանց հայ-ասորի եկեղեցական յարաբերութիւններուն ընդհանուր բնորոշումը կը կատարէ. «Սխալ կլինի այնուամենայնիւ կարծել, թէ դրանով վիճաբանութիւնները վերջացան և հարևան եկեղեցիների մէջ համաձայնութիւնն ու սէրը թագաւորեց. սխալ կլինի այդ մինչև իսկ, եթէ հաշուի առնենք նաև Միքայէլ Ասորի Մեծ կոչուած պատրիարքի և Հայոց Ներսէս Շնորհալի կաթողիկոսի բարեկամական և սիրալիր յարաբերութիւնները»[109]։ Ապա, կ՛անդրադառնայ Գրիգոր Գ. կաթողիկոսի անունով Շնորհալիի գրած մէկ նամակին, որուն խորագիրը արդէն իսկ ինքզինք կը բացայայտէ. «Ներսես կաթողիկոսի նամակը՝ գրված նրա եպիսկոպոսության շրջանում՝ նրա եղբայր տեր Գրիգորիս կաթողիկոսի հրամանով,… / Ասորիքի Միջագետքի Ամայք կոչվող գավառում, քանի որ այնտեղ մեր ազգի քահանաները միմյանց հետ անմտաբար հակառակաբանում էին, և ոմանք ասում էին, թե Աստվածության բնությունն է մարմնի հետ

---

[106] Երուանդ վրդ. Տէր-Մինասեանց, *Հայոց եկեղեցու յարաբերութիւնները ասորւոց եկեղեցիների հետ (հայկական եւ ասորական աղբիւրների համաձայն)*, Բ. հրատարակութիւն, հրատարակության պատրաստեցին՝ Գեւորգ աբեղա Սարոյան, Հասմիկ Մելքոնյան, Ս. Էջմիածին, 2009

[107] *Նոյն*, էջ 203։

[108] *Նոյն*, էջ 203–204։

[109] *Նոյն*, էջ 204–205։

չարչարվել ու մեռել խաչին, ոմանք էլ թե՝ միայն մարմինը։ Նաև որովհետև ոմանց համար մատաղն ընդունելի էր, ոմանց համար էլ՝ արհամարհելի։ Ուրիշներ էլ [ասում] էին, թե դրախտը հոգևոր է, [նրա մասին] միայն խորհրդանշաբար է ասվել, և ճշմարիտ գոյություն չէ, և այլ այսպիսի բաներ։… / Թլկուրան ավանից Առյուծ անունով մի աստվածասեր իշխանի խնդրանքով»[110]։

Շնորհալիի այս նամակին մասին Օրմանեան կը գրէ. «Ճշդիւ այս նամակին ուսումնասիրութենէն կը հաստատուի, թէ Ամայեցիներ եւ Շպղթանցիներ նախկին Թոնդրակեցիներուն եւ Թուլայլեցիներուն յաջորդ-ներն են, ժամանակի անցնելովը մուծուած ինչ ինչ մանր փոփոխութիւն-ներով մէկտեղ, որոնք Ասորւոց եւ Հայոց շփումէն յառաջ եկած էին»[111]։

Երբ Շնորհալի Թէորիանոսի հետ քննարկումներ կը կատարէ, հայ հոգեւորականներուն կողքին կը գտնուի նաեւ Քեսունի ասորի Յովհաննէս եպիսկոպոսը[112]։ Ապա, ասորիներու նորընտիր Միքայէլ պատրիարքը երկու եպիսկոպոս կը ղրկէ Շնորհալիի մօտ, որոնցմէ մին այս նոյն Յովհաննէսն[113] է, որուն մասին Շնորհալի կը գրէ իր *Նույն Ներսեսի գրած պատասխանը ասորիների պատրիարք տեր Միխայելի նամակին*[114]։ Ըստ Օրմանեանի, «Հայերուն եւ Ասորիներուն մէջ խնդրոյ նիւթ եղող կէտը՝

---

[110] Նամակը տե՛ս *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 220–284։ Տէր-Մինասեանց կու տայ գրաբար խորագիրը (Տէր-Մինասեանց, *Հայոց եկեղեցու*, էջ 205), եւ բովանդակութիւնը կը վերլուծէ, ասորական աղբիւրներ կը մէջբերէ եւ այս հանգրուանը կանխած ժամանակաշրջանի հայ-ասորի եկեղեցական բարւոք յարաբերութիւններուն ու միասնականութեան կ՛անդրադառնայ (*Նոյն*, էջ 205–212)։

[111] Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1378 (թիւ 946)։

[112] «1170 թ. մայիս-հունիս ամիսներին և կրկին 1172 թվականին նա Մանուել Կոմնենոս կայսեր առաջարկով Հռոմկլայում ընդունեց հույն աստվածաբան Թեորիանոսին, որի հետ երկար բանակցություններ վարեց՝ Քաղկեդոնի ժողովի, այսինքն «բնությունների» քրիստոսաբանական հարցի վերաբերյալ համաձայնություն կայացնելու նպատակով։ Նկատենք, որ այդ բանակցություններին, որպես Հակոբիկյան եկեղեցու պատրիարք Միքայել Ասորու ներկայացուցիչներ, մասնակցում էին նաև Քեսունի Իվաննիս (Եղիաս) եպիսկոպոսը և Թեոդորոս Բար-Վահբուն վանականը, այնպես որ սա հաստատապես մինչ այդ ձեռնարկված փորձերից ամենալուրջն էր միաբնակների և երկաբնակների հաշտեցման ուղղությամբ» (Լևոն Տեր-Պետրոսյան, *Խաչակիրները*, էջ 354)։

[113] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 174։

[114] *Նոյն*, էջ 174–176։

ապականութեան խնդիրն էր, այսինքն է Յուլիանեանց եւ Սեւերեանց[115] տարբերութիւնը (§350), ինչ որ գոհացուցիչ լուծում ստացած էր Օձնեցիին ատենը (§572), բայց ինչպէս սովորական է, ամէն մի մանր պարագայ առիթ կ՚ընծայէր հին զրոյցներ նորոգելու, եւ այսպէս եղած էր այս անգամ ալ։ Ոմանք սկսած էին նորէն Ասորիներուն հաւատացնել, թէ *Հայք զՅուլիանեան Աղիկառնացւոյ ունին զխոստովանութիւն*, ուստի Շնորհալին կը բաւականանայ յայտարարել՝ թէ *կաթողիկէ եկեղեցի նզովէ* ոչ միայն Յուլիանեանց վարդապետութիւնը *զասացողսն եւ զընդունողսն, այլ եւ զանիրաւ զրպարտողսն զմեզ*, եւ ամէն բան Յովհաննէս եպիսկոպոսին հասկցնելով, եւ ձեռքն ալ համառօտ թուղթ մը տալով Միխայէլ պատրիարքին կը դարձնէ, Թէորիանոսի Կոստանդնուպոլիս մեկնելէն ետք։ Անապականութեան խնդրով յատկապէս կը զբաղի Շնորհալին, Յակոբ Մելիտինեցի Ասորի վարդապետին գրած նամակին մէջ (ԸՆԴ. 230–240)[116], որով մանրամասնօրէն կը մեկնէ սուրբ գրոց վկայութիւնները եւ Հայ եկեղեցւոյ դաւանութիւնը, սակայն վարդապետականէն դուրս, պատմական պարագայ մը չի ներկայեր, եւ դաւանական կէտեր արդէն բացատրուած են մեր նպատակին բաւելու չափ (§574)»[117]։

Նոյն Ներսեսի գրած պատասխանը ասորիների պատրիարք տեր Միխայելի նամակին մէջ կը կարդանք նաեւ, թէ Շնորհալի ստացած է Միքայէլի «սիրոյ գրութիւնը»[118], իր ուրախութիւնը կը յայտնէ, որ պատըր-

---

[115] “The Armenian Church, also became involved in the Christological disputes between the Severian and Julianist parties. From time to time the question of théopaschisme (θεοπαθειαν) was in the context of Armeno-Syrian relations. Ter-Minassiantz (*Die armenische*) and Tēr-Mkrtč‘ean (*Seal*, cf. Introduction) have addressed the issue, maintaining different views. According to Sarkissian, “Their interpretation of the doctrinal attitude of the Armenian Church with regard to Severian and Julianist christological doctrines vary and even clash at a certain point. Whereas Ter-Minassiantz argues that the Armenians were completely inclined towards Julianism, Tēr Mkrtč‘ean believes that this interpretation is an exaggeration which needs to be balanced” (*Chalcedon*, p. 202). This question needs a deeper and comprehensive investigation in the context of Armeno-Syrian relations.” (Aram I, *Saint Nersēs*, p. 72). «Յետոյ մենք աւելի որոշ և պարզ կերպով կտեսնենք, թէ ի՛նչպէս պէտք է ըմբռնել Ներսէս Շնորհալու այս դաւանութիւնը, և թէ ո՞ր չափով նա տարբերւում է Յուլիանոս Հալիկառնացու, որին Ներսէսը նզովում է, և ուրիշ Յուլիանիստների դաւանութիւնից»։ (Տէր-Մինասեանց, *Հայոց եկեղեցու*, էջ 215)։

[116] *Տեր Ներսես կաթողիկոսի պատասխանը Հայոց Մելիտենե մայրաքաղաքում [գտնվող] ոմն ասորի Հակոբ վարդապետի նամակին*։ (*Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 206–220)։

[117] Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1429–1430 (թիւ 981)։

[118] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 174։ Այս մասին Արամ Ա. կաթողիկոս կը գրէ. “Unfortunately, this letter has been lost.”, եւ էջատակի ծանօթագրութեան մէջ կ՚աւելցնէ.

իարքը կը փափաքի անձամբ տեսնուիլ իր հետ եւ ինք եւս նոյն փափաքը կը փոխադարձէ, ըսելով՝ «... Աստծո հանդէպ հույս ունենք, թե Մեր այս բարի ցանկությունը կկատարի»[119], եւ գոհունակութեամբ կը գրէ. «Իմացանք նաև ձեր սուրբ եպիսկոպոսների՝ Ձեզ մոտ ժողովվելու մասին՝ քննելու համար Եկեղեցու կարգերը»[120]:

Տէր-Մինասեանց հայ-յոյն եկեղեցական յարաբերութիւններու ընթացքին ասորիներու ներկայութեան մասին հետեւեալը կը գրէ. «Բիւզանդացիների միութեան փորձերի ժամանակ էլ երկու եկեղեցիները միացած և փոխադարձ համերաշխութեամբ էին գործում: Տարբերութիւնը երկու բարձրաստիճան եկեղեցականների՝ հայոց կաթուղիկոսի և ասորւոց պատրիարքի մէջ այն է, որ ասորին անձնապէս բոլորովին հեռու է պահում իրեն որ և է շփումից Բիզանդացիների հետ, այն ինչ կայսեր պատգամաւորները միշտ Ներսէսի մօտ էին գալիս և, ինչպէս երևում է, նրան էին աւելի մեծ դեր վերագրում բանակցութիւնների ժամանակ: Այդ բանակցութիւնների մասին էլ ամենալաւ տեղեկութիւններն ու նկարագրութիւնն ունենք Բարեհեբրէոսի Եկեղեցական Պատմութեան մէջ, ի հարկէ կապւած որոշ չափով ազգային հպարտութեան զգացմունքի հետ»[121], եւ կ՚եզրակացնէ. «Մի խօսքով՝ երկու հարևան եկեղեցիները այս բանակցութիւնների ժամանակ հանդէս են գալիս իբրև մտերիմ դաշնակիցներ, որոնք մի հաւատով և գիտակից իրենց պարտականութեանը, աշխատում են դաշնակցին չցաւեցնել, գաղտնի կերպով միութիւն հաստատելով ընդհանուր հակառակորդի՝ բիւզանդական եկեղեցու հետ»[122]:

Արամ Ա. կաթողիկոս Միքայել Ասորիի *Ժամանակագրութիւն*-ին, մասին գրելով կը նշէ. “In his *Chronicle*, Patriarch Michael speaks of a letter that he received from Catholicos Nersēs.… / The authenticity of this letter seems to be doubtful since the views expressed by Nersēs are not consistent with those expressed in his correspondence and negotiations with the Greeks.”[123] Իսկ Թէորիանոսի տեղեկագրութեան մասին կ՚ըսէ. “*Dialexis* refers to another

---

“Surprisingly, in his Chronicle, Michael refers neither to the visit of a Syrian delegation to Nersēs nor to his letter.” (See Aram I, *Saint Nersēs*, p. 71).

[119] *Նամականի - Հայ-բյուզանդական*, էջ 174:

[120] *Նոյն*, էջ 174:

[121] Տէր-Մինասեանց, *Հայոց եկեղեցու*, էջ 215–216:

[122] *Նոյն*, էջ 220:

[123] Aram I, *Saint Nersēs*, pp. 72–73.

instance of Syrian involvement in the theological talks between the Greeks and Armenians. During the first phase of negotiations, the Syrian bishop of Kessun, Yovhannēs, arrived in Hromkla,"[124] որուն մասնակցութեան մանրամասնութիւնները Թէորիանոս ըստ կամս կը պատմէ։ Արամ Ա. կաթողիկոս նաեւ կը յաւէլէ. "As part of his church-union project, Emperor Manuel also tried to draw the Syrian Church into negotiations with the Greek Church. The Syrian Patriarch, Michael, states that attempts were made to this effect, once through Christopher and twice through Theorianus. At the Emperor's request, Patriarch Michael sent him the confession of faith of the Syrian Church."[125] Ան կ՚եզրակացնէ. "To sum up: First, at this period, relations between the Syrian and Armenian Churches were aimed at both solving the Severian-Julainist christological controversy and sharing information concerning the on-going Armeno-Greek union talks. Because our evidence concerning the first question is meager, we do not know whether or not an agreement was reached. However, Catholicos Nersēs' clarification seems to have settled the issue at least temporarily. Second, the Syrian sources exaggerated the importance of the role of the Syrian Church, which was actually quite minor, in the Nersēs-Theorianus negotiations. Third, the Syrian Church was reluctant to follow Manuel's attempts to involve it in church-union negotiations."[126]

Ե. Շնորհալիի աւանդը՝ եզրակացութիւն եւ արժեւորում

Շնորհալիի միջեկեղեցական կերպարը Հայ-լատին, հայ-ասորի ու մանաւանդ հայ-յոյն եկեղեցական յարաբերութիւններուն մէջ քննարկելէ եւ իր *Նամականի*-ին վկայութիւնները որպէս ասոր վճիտ ցոլացումը սերտելէ ետք, մեծ հարցումին դէմ յանդիման կը գտնուինք. Ո՞ւր է Շնորհալիի մարգարէական եզակիութիւնը՝ մանաւանդ մեր օրերու եւ ապագայի միջեկեղեցական շարժումին յարաբերաբար։

Հետեւեալ բնագաւառները խիտ տողերու մէջ կ՚ուրուագծեն Շնորհալիի գնահատականը.

Առաջին, անկախ քաղաքական եւ որեւէ այլ հանգամանքէ՝ Շնորհալի եկեղեցական միութեան անկեղծ եւ նուիրեալ սպասաւորն է։ Չափազանցած չեմ ըլլար եթէ ըսեմ, թէ իր անկեղծութիւնն ու բարեմտութիւնը

[124] *Ibid.*, p. 74.
[125] *Ibid.*, p. 74–75.
[126] *Ibid.*, p. 75.

քրիստոնեայ մանուկի միամտութեամբ համեմուած է[127]: Ան քաջ գիտէ, թէ այս միութիւնը աստուածապարգեւ է եւ կ՚անդրանցնի աստուածաբանական, քրիստոսաբանական, դաւանաբանական եւ եկեղեցաբանական ամեն սահմանում ու բանաձեւ,– նոյնիսկ Քաղկեդոնի ժողովին նման կնճռոտ եւ խնդրայարոյց հանգրուան,– երբ քրիստոսատիպ սիրով կ՚առաջնորդուի եւ Ս. Հոգիին շնորհներով կ՚աղբերանայ՝ մարդիկը փրկութեան հասցնելու համար: Իւրաքանչիւր եկեղեցի, փոխադարձ յարգանքով եւ հանդուրժողութեամբ, կրնայ եւ պէտք է պահէ իրեն յատուկ մշակութային,– բառը իր ամենալայն առումով կ՚առնեմ,– առանձնայատկութիւնները եւ տեղայնական աւանդութիւնները՝ ի շինութիւն քրիստոսահիմն մէ՛կ Եկեղեցիի եւ ի խնդիր ուղղափառ դաւանանքով ամրագըրուած հաւատքի միութեան[128], ուր կայ մի եւ նոյն Քրիստոսը, որուն Եկեղեցիին երեւելի միութեան համար բոլորս միասնաբար պէտք է աղօթենք եւ գործենք՝ նաեւ զօրակցելով զրկեալին ու անտեսուածին:

Երկրորդ, միջեկեղեցական երկխօսութիւնը համոզում, տագնապ, մարտահրաւէր եւ կեանք է Շնորհալիի համար: Ան համբերութեամբ ամեն միջոցի կը դիմէ եւ կը փորձէ արիաբար ամեն արգելք յաղթահարել ու հասնիլ իր աստուածատուր սրբազան նպատակին: Ահաւասիկ երկխօսութեան սքանչելի եւ գործնական մօտեցում մը[129]: Իր սկզբունքը միշտ

---

[127] Հմմտ. Մտ 18.3–5:

[128] "The legacy of Nerses, however, extends far beyond his Church, to the Universal Church. In contradistinction to his contemporaries, Nerses remains unique in his acceptance of the doctrinal and liturgical differences as insufficient to hinder the unity of the Church for which Christ prayed so fervently. In the spirit of true Ecumenism, he maintained that each church may retain its own historical traditions while respecting those of other churches. One Roman Catholic scholar recently wrote:

> One must say with clarity that [Nerses Shnorhali and Nerses Lambronatsi] ... demonstrate superiority of comprehension, of theological integrity, of far-sightedness that none of their interlocutors—neither Latin nor Greek—proved to possess. It is therefore to these men of the Armenian Church that we owe the lucid and impassioned vision which today we would call "ecumenical." (46)

46 Claudio Gugerotti, "Valori etnici e scambi interculturali nella liturgia armena delle ordinazioni," in *The Armenian Christian Tradition: Scholarly Symposium in Honor of the Visit to the Pontifical Oriental Institute, Rome, of His Holiness Karekin I Supreme Patriarch and Catholicos of All Armenians, December 12, 1996*, ed. Robert F. Taft (Rome: Ponticicio Instituto Orientale, 1997, p. 67. (Abraham Terian, "To Byzantium with Love", p. 150)

[129] "Shnorhali and Lambronac'i are not only at the highest rank among a lot of exceptional masters in theology and spirituality in Cilician Armenia or the most representative figures of the Cilician era. Simply they are at the peak of the greatest and most representative spirits of the Armenian Church and, for more than one reason, also of the Universal Church. They are certainly among the greatest and most original ecumenical minds of whole Christianity." (Boghos Levon Zekiyan, "Developments in Armenian Spirituality," էջ 11):

այժմէական պիտի մնայ. Երբ քրիստոնէական սէրը կը թագաւորէ՝ ամեն թումբ փուլ կու գայ եւ սիրոյ ողջոյնը բոլոր հաւատացեալները կը միաւորէ, այնպէս ինչպէս կ՚երգենք Հայ եկեղեցիի սուրբ պատարագի ընթացքին. «Քրիստոս մեր մէջ յայտնուեցաւ. ինքը՝ Աստուած հո՛ս բազմեցաւ. Խաղաղութեան կանչը հնչեց, սուրբ ողջոյն տալ հրահանգեց: Եկեղեցին մէկ անձ դարձաւ, համբոյրով՝ կապն ամբողջացաւ. թշնամութիւնը հեռացաւ, բոլորին սէ՛ր սփռուեցաւ»[130]: Շնորհալիին կոչը յստակ է. Պառակտիչ անցեալը մոռնալ, ներկան սիրով լեցնել եւ ապագային անշեղ ընթանալ նոյն ոգիով:

Երրորդ, Եկեղեցին որպէս հոգեւոր սիրոյ հաղորդութիւն (koinonia), համայնական գործարանաւորութիւն չի կրնար աշխարհիկ տիրապետական կառավարութեան ոճը որդեգրել, այլ՝ Քրիստոսի ուսուցած ծառայական կերպով միայն կրնայ իր գոյութեան պատճառը արդարացնել[131] եւ իր երեւելի միութիւնը ապրիլ: Եկեղեցիին թագաւորը Քրիստոս է եւ ոչ թէ կայսերական ահարկու տիրակալութիւնը կամ հոգեւոր նուիրապետական հեղինակութիւնը: Եկեղեցիներուն մէջ տէր եւ ծառայ գոյութիւն չի կրնար ունենալ: Եկեղեցիներէն որեւէ մէկը ինքզինքին իրաւունք չի կրնար տալ միւս եկեղեցիները իրեն ենթարկելու կամ իր մէջ ձուլելու: Ծառայութիւնը ատելութիւն եւ մրցակցութիւն չի հանդուրժեր: Նեղմտութիւն եւ նախանձ կը վերնան խոնարհութեամբ: Եկեղեցիները ոչ թէ գերագահութեամբ եւ գերիշխանութեամբ միապետութեան եւ միաձեւութեան պէտք է ձգտին, այլ փոխադարձ սիրոյ ու յարգանքի վերահաստատումով համերաշխութեան ճանապարհը հարթեն՝ դաւանաբանական ու ծիսական բոլոր հարցերու հանդուրժողական քննութեամբ ու անհրաժեշտ զիջումներով, եւ համագործակցութեամբ վերադառնան Եկեղեցիի ցանկալի երեւելի միութեան: Միութիւն, որ միաձուլում եւ միաձեւութիւն չէ, այլ՝ միութիւն է այլազանութեան մէջ:

Չորրորդ, Շնորհալի իր անձին եւ վարքագիծին վաւերականութեամբ կենդանի վկան է իր համոզումներուն, խօսքերուն[132] եւ արարքներուն: Ան

---

[130] *Խորհրդատետր*, էջ 67:

[131] Հմմտ. Մր 10.45:

[132] Հոս բանալի դերակատարութիւն ունի Շնորհալիի լեզուամտածողութիւնն ու աստուածաբանական եզրաբանութեան անսեթեւեթ գործածութիւնը: Ասոր կ՚ակնարկէ Զէքիեան, երբ ենամակով ինձի ուղարկած իր «Կիլիկեան աստուածաբանութեան մէջ համաքրիստոնէական տարողութեամբ նոր հորիզոններ. Շնորհալեան-Լամբրոնացեան աւանդը» յօդուածին մէջ (էջ 3)

ճշմարիտ քրիստոնեայ մըն է, որուն մէջ նենգութիւն չկայ[133]: Ան իր աղօթական ու ճգնաւորական կեանքով, պարկեշտութեամբ, արտայայտութիւններուն անմիջականութեամբ, պարզութեամբ ու թափանցիկութեամբ, ճկունութեամբ եւ յեղափոխիչ կեցուածքով եկեղեցական միութիւնը փափաքէ գործի կը տանի: Այս բոլորին տիրական ջիղը իր եւ իրմով Հայ եկեղեցիի ներողամիտ ու լայնախոհ մօտեցումն է միջեկեղեցական յարաբերութիւններուն[134], որ նաեւ կը թարգմանուի գրեթէ ամեն մարզի մէջ նեղ ու գոց պարունակէ աշխարհին բացուելու հայուն արտառոտումով:

Հինգերորդ, Շնորհալի համաքրիստոնէութեան եւ եկեղեցական միութեան ջատագով ըլլալով հանդերձ, ամրօրէն կառչած կը մնայ Հայ եկեղեցիի դաւանաբանական իւրայատուկ դիմագիծին, անկախ ինքնութ-

---

Շնորհալիի եւ Լամբրոնացիի նպաստը կը գնահատէ հետեւեալ հաստատումով. «Մեր կարծիքով, Շնորհալի-Լամբրոնացի ամոլին համաքրիստոնէական աստուածաբանութեան զանձարանին մէջ ամէնէն ցնցիչ ներդրումը կը կայանայ աստուածաբանական «լեզու»ի, այսինքն՝ ֆրանսերէն լեզուով՝ «langage»ի իրականութեան յայտնատեսաբար ներիմացումին, և՝ ըստ այնմ՝ իրենց համապատասխան մերձեցումին մէջ աստուածաբանական տուեալին»: Էջատակի ծանօթագրութեան թիւ 3-ին մէջ, հեղինակը կը բացատրէ, թէ «Ֆրանսերէնը կը զանազանէ «langue» և «langage»: Այսպէս նաեւ իտալերէնը՝ lingua/linguaggio, և սպաներէնը՝ lengua/lenguaje: Ներկայ գրութեան մէջ, պայմանադրաբար, «langage»ը պիտի կոչենք «լեզուակարգ», իբրև այն ընդհանուր համակարգը կամ կառոյցը՝ որ կը կառավարէ լեզուներու թէ՛ նշանակային և թէ նշանակութենային/իմաստաբանական գործառոյթը: Բայց «լեզու» պիտի գործածենք՝ ամէն անգամ որ համագրէն յստակ երեւի բառին նշանակութիւնը»: Աստուածաբանական լեզուի հարցը նաեւ Նարեկացիի, Շնորհալիի եւ Լամբրոնացիի վրայ տարածելով, Զէքիեան կ՚ըսէ. “The consciousness of the extreme fragility of human language, hence of human concepts and human thought, is a basic theme, a *leitmotiv* that both Shnorhali and Lambronac‘i also develop and deepen, although in another contextual frame than Narekac‘i: in relation to the Christological dogma, and to what we would call today the «ecumenical dialogue»”(21): Հարցը աւելի խորապէս ըմբռնելու համար տե՛ս էջատակի թիւ 21 ծանօթագրութիւնը: (Boghos Levon Zekiyan, “Developments in Armenian Spirituality,” էջ 10): Նարեկացիի պարագային, տե՛ս նաեւ Գրիգոր Պըլտեան, *Գրիգոր Նարեկացի լեզուի սահմաններուն մէջ*, Վենետիկ, 1985:

[133] Հմմտ. Յհ 1.47:

[134] «Եկեղեցիների միության հարցում Ն. Շ-ու առաջ քաշած սկզբունքները Հայ եկեղեցին անփոփոխ պահպանել է հետագա դարերում. դրանք գործում են նաև այսօր, իսկ միջեկեղեց. հարաբերություններում Հայոց հայրապետներն ու վարդապետները առաջնորդվել են Ն. Շ-ու ոգով և նախանշած ուղիով:... / Ն. Շ-ուց, և հատկապես, ի դեմս նրա, հայ աստվածաբան. միտքը և կրոնաեկեղեց. գաղափարախոսությունը դեռևս XII դ. հանգել է նրան, ինչը ներկայումս քրիստոնյա աշխարհում անվանվում է *էկումենյան շարժում*»: (*Քրիստոնյա Հայաստան հանրագիտարան*, էջ 791, https://etchmiadzinlibrary.am/images/ENCYCLOPEDIA/QristonyaHayastan.pdf - այցելուած 9 մարտ 2023-ին):

եան եւ ազգային դերակատարութեան՝ մանաւանդ պետական խախուտ համակարգի մը մէջ[135]: Արամ վարդապետ այս մասին կը գրէ. «Շնորհալի մոլեռանդ հայադաւան չէ, մոլեռանդ հակալատին կամ հակայոյն ալ չէ: ... Շնորհալի ոչինչ կը զիջի հայադաւան ուղղութենէն, բայց ինչպէս կը գրէ Օրմանեան "յաւիտենական փրկութիւնն ալ իրեն բացառիկ սեփականութիւնը չընկմբռներ"»[136]: Անոնք որոնք կը փորձեն Շնորհալիին յունադաւանի կամ լատինադաւանի պատմուճան հագցնել՝ չարաչար կը սխալին:

Հայ եկեղեցիի հոգեւոր եւ ազգային անքակտելի դերակատարութեան համար եւս Շնորհալի կրնայ ուղղիչ հանդիսանալ, երբ հետեւինք իր հայրապետական օրինակին մեր զոյգ կաթողիկոսութիւններու բարւոք յարաբերութիւններու եւ աստուածահաճոյ ու ազգաշէն առաքելութեան շրջածիրին մէջ, ունկնդիր Ալիշանի սիրտէն բխած այս բաղձանքին. «Հաւատամ, ո՛վ անձն Շնորհալի և հրաշալի, որ եթէ հնարն յիրաւի կարելի և կատարելի ըլլար, և դու այսօր ալ քոյ շնորհօքդ Հայոց հայրապետ ըլլայիր, ազգիդ մէջ այսքան պառակտումն և վարատումն չէր ըլլար, և շատ այլախոհք սիրտք կամ միտք՝ միախոհ և միահաւան կընկլլային քեզմով», եւ մենք ալ մեր հերթին նախանձելի տիպար կը դառնայինք այլոց. «իսկ եթէ վեհագոյն ևս աթոռոյ գահագլուխ ըլլայիր՝ ազգաց և լեզուաց միութեան կենդրոն կընկլլայիր, և ընդ համակենդրոնն Քրիստոսի յօդէիր»[137]:

Վեցերորդ, Շնորհալի,– որպէս էքիւմէնիք սուրբ[138],– ներշնչարան է Եկեղեցիին երեւելի միութեան համար աղօթող եւ տքնող բոլոր ուխտա-

---

[135] «Քայլ մը եւս առջեւ անցնելով կրնանք ընդունիլ, որ Շնորհալին իր միութենական ձգտումներուն մէջ քրիստոնէական եւ աւետարանական սկզբունքներուն հետ՝ ազգասիրական եւ քաղաքագիտական զգացումներ ալ ունէր, եւ իր տառապեալ եւ վարատական Հայ ազգին համար իսկական օգնութիւն եւ զօրութիւն մը կը փնտռէր, քրիստոնեաներու համերաշխ միութեան մէջ: ... Ահա հայադաւան եկեղեցւոյ ճշգրիտ տեսակէտը, որուն նշանաւոր ներկայացուցիչն է Ներսէս Շնորհալի հայրապետը, որ գովելի նախանձայուզութեամբ նախաձեռնարկ եղաւ աստուածահաճոյ գործի մը, եւ որուն հետեւեցան իր անմիջական եւ հեռաւոր յաջորդները»: (Օրմանեան, *Ազգապատում*, էջ 1442–1444 (թիւ 991)): «Շ–ու համոզմամբ, ազգային կենտրոնացված պետականության բացակայության պայմաններում հայ եկեղեցին այն միակ հաստատությունն էր, որ պետք է համախմբեր ժողովրդին և կազմակերպեր նրա ինքնուրույն գոյատևումը»: (*Հայկական սովետական հանրագիտարան*, էջ 254–255 https://hy.wikisource.org/wiki/Էջ:Հայկական_Սովետական_Հանրագիտարան_(Soviet_Armenian_Encyclopedia)_8.djvu/254 - այցելուած 7 մարտ 2023-ին):

[136] Քէշիշեան, «Ներսէս Շնորհալի», էջ 510:

[137] Հ. Ղեւոնդ Մ. Ալիշան, *Շնորհալի և պարագայ իւր*, Վենետիկ, 1873, էջ 495:

[138] Aram I, *Saint Nersēs*, p. 95–96.

ւորներուն: Արամ Ա. կաթողիկոս իր գիրքին “Looking Forward with a Renewed Vision”[139] գլուխին մէջ այս մէկը կը կատարէ՝ մանաւանդ «Ուղղափառ եկեղեցիի եւ Արեւելեան ուղղափառ եկեղեցիներու միջեւ աստուածաբանական երկխօսութեան միացեալ յանձնախումբ»-ի արձանագրած յաջողութիւնը լուսարձակի տակ բերելով, համաձայնութեան կէտերը ընդգծելով ու երախտարժան աշխատանքը արժեւորելով, եւ կը գրէ. “Looking back to the Nersēs-Michael-Manuel correspondence and negotiations, one may safely assert that all these convergent perspectives and approaches and the emergence of christological consensus, outlined in the agreed statements, were already articulated in the 12th Century in the *Profession of Faith*, the *Definition of Faith* and the letters of Catholicos Saint Nersēs…”, եւ ցարդ իրագործուածը շարունակելու հրաւէր կ՚ուղղէ երկու հիմնական հարցումներ մասնաւորելով. “Two crucial questions now face the Oriental and Eastern Orthodox Churches: First, how can they deepen, broaden and solidify their common grounds in christology and ecclesiology? Second, how can they take the spirit and vision of this dialogue from the conceptual level to the reality of life, namely to the people at the grass roots?”[140]

«Ուղղափառ եկեղեցիի եւ Արեւելեան ուղղափառ եկեղեցիներու միջեւ աստուածաբանական երկխօսութեան միացեալ յանձնախումբ»-ի ժողովներու ընթացքին (20–24 յունիս 1989 եւ 23–28 սեպտեմբեր 1990) կնքուած երկու համաձայնագիրները մեկնակէտ կը ծառայեն Արեւելեան

---

[139] *Նոյն*, էջ 213–219:

[140] *Նոյն*, էջ 217: Երբ մեր ժողովուրդի զաւակները միջեկեղեցական յարաբերութիւններու մասին հարցումներ կ՚ուղղեն ինծի, լուսաբանիչ առաջին կէտս հետեւեալը կ՚ըլլայ. «Ժամանակին եկեղեցիներ **իրարու դէմ** կը խօսէին, կը գրէին եւ կը գործէին. յետոյ սկսան **իրարու մասին** խօսիլ, գրել եւ ըստ այնմ գործել. իսկ հիմա **իրարու հետ** կ՚աղօթեն, կը խօսին, կը գրեն եւ կը գործեն»: Փաստօրէն, Շնորհալի 12-րդ դարէն փորձած է «հիմա»-ն իրականանալի դարձնել...: Ուղղափառ եկեղեցիի եւ Արեւելեան ուղղափառ եկեղեցիներու յիշեալ երկխօսութեան մասին կարելի է կարդալ նաեւ՝ “Peter Bouteneff, “Chalcedonians and non-Chalcedonians realizing Unity,” St. Vladimir’s Theological Quarterly, 42 (1998), pp. 153–168; Frans Bouwen, “Consensus contemporains en Christologie,” Proche Orient Chrétien, 49 (1999), pp. 323–332; Antonio Olmi, Il consenso cristologico tra le Chiese calcedonesi e non calcedonesi, 1964–1996, Pontificia Università Gregoriana, Roma, 2003” (Մէջբերուած գերապայծառ Լեւոն Զէքիեանի ե-նամակով ինծի ուղարկած իր «Կիլիկեան աստուածաբանութեան մէջ» յօդուածին մէջ (էջ 6)): Իսկ համաձայնագիրներուն համար տե՛ս
https://www.trinityorthodox.ca/documents/Agreed%20Statements-Orthodox-Oriental%20Orthodox%20Dialogue-1989-1990.pdf - այցելուած 10 մարտ 2023-ին):

ուղղափառ եկեղեցիներու ընտանիքի այլ եկեղեցական ընտանիքներու հետ տեղի ունեցող երկխօսութիւններու ընթացքին կնքուած երկու քրիստոսաբանական համաձայնագիրներուն: Այսպէս. (Ա.) «Միջազգային աստուածաբանական երկխօսութիւն Արեւելեան ուղղափառ եկեղեցիներու ընտանիքին եւ Բարեկարգեալ եկեղեցիներու համաշխարհային ընկերակցութեան միջեւ» (23–28 յունուար 2001)[141]: (Բ.) «Անկլիգան-Արեւելեան ուղղափառ միջազգային յանձնախումբ» (5–10 նոյեմբեր 2002)[142]:

Եօթներորդ, Շնորհալիի լիիրաւ գնահատականը տալու համար զինք պէտք է զետեղենք ժամանակներէն անդին. որովհետեւ, Շնորհալին Շնորհալիէն անդի՛ն է: Լեւոն Տէր Պետրոսեան այս դիտանկիւնէն նայելով կը գրէ. «Հայոց հաջորդ կաթողիկոսը՝ Ներսես Շնորհալին (1166–1173 թթ.), իր ողջ կեանքում համաձայնության դաշտ կամ, եթե կարելի է ասել, աստվածաբանական կենսակերպ (modus vivendi) որոնեց հայկական, հունական և լատինական դավանանքների միջև:… / Քրիստոնեական հաշտության այդ փորձի պատիվը պատկանում է շատ մեծ հոգու տեր մի անձնավորության, որպիսին Ներսես Շնորհալին էր»[143]:

Իմ հերթիս, այս մէջբերումէն մեկնելով կը խորհրդածեմ. Անշուշտ կարելի չէ պատմութեան անիւը շրջել, սակայն կ՛արժէ հարց տալ, թէ եթէ Շնորհալիի ճիգերը յաջողութեամբ պսակուէին, այսինքն՝ modus vivendi-էն

---

[141] https://ecumenism.net/archive/docu/2001_oriental_warc_report.pdf

[142] https://www.anglicancommunion.org/media/103487/AOOIC-Agreed-Statement-of-Christology.pdf Յայտնեմ, որ համաձայնագիրի 7-րդ կէտին մէջ իմ առաջարկով ներմուծուած է Շնորհալիէն մէջբերում մը. “In the Armenian tradition in the 12th century St. Nerses the Graceful (Shenorhali) writes: «We do not think that the divine will opposes the human will and vice versa. We do not think either that the will of the one nature was different at different times, sometimes the will was divine, when He wanted to show His divine power, and sometimes it was human, when He wanted to show human humility».”

[143] Լևոն Տեր-Պետրոսյան, *Խաչակիրները*, էջ 354: Այս պարբերութեան աւարտին, թիւ 192 ծանօթագրութեան մէջ (էջ 458) հեղինակը կը գրէ. «Միջեկեղեցական այդ բանակցությունների եւ նրանցում Ներսես Շնորհալու խաղացած դերի մասին մանրամասն տե՛ս **Զէքիյան**, Համա-միութենական տրամախօսութիւն..., Վենետիկ, 1978; **Բոզոյան**, Բյուզանդիայի արևելյան քաղաքականությունը, էջ 218–253; **Բոզոյան**, Հայ-բյուզանդական եկեղեցական բանակցութ-յունների վավերագրերը (1165–1178 թթ.), Երևան, 1995»: Հեղինակը էջ 355–358 հպանցիկ ակ-նարկ մը կը նետէ Գրիգոր Դ. Տղայ կաթողիկոսէ (1173) Լեւոն Զ. Լուսինեանի (1375) ժամա-նակաշրջանի միջեկեղեցական յարաբերութիւններուն վրայ, եւ կ՝եզրափակէ. «Այսպիսով, երկու եկեղեցիների (իմա՛ լատին եւ հայ - Ն.) պայքարը մինչև վերջին վայրկյանը խռովեց Հայոց թագավորության եւ լատին պետությունների հարաբերությունները» (էջ 358):

modus operandi անցնէին, ո՞ւր կ՚ըլլայինք այսօր որպէս Հայ եկեղեցի, բնականօրէն նաեւ որպէս հայ պետականութիւն. առաւել՝ եթէ այլ Եկեղեցիներ եւս միութենական հանգոյցներ կապէին, ո՞ւր կ՚ըլլար եկեղեցիներու երեւելի միութեան շարժումը։

Կ՚եզրափակեմ Արամ Ա. կաթողիկոսի գնահատականով. “In 1173, in his last letter addressed to the Armenian clergy just before his death, Catholicos Saint Nersēs the Gracious wrote that when we come together to discuss unity of the church, we must realize that we are called to this sacred work by the Holy Spirit. Therefore, he said, we must not stop praying; furthermore, we must “think, speak and do that which pleases the Holy Spirit, and that which follows His will for the edification and firmness of the catholic, apostolic and orthodox church.” The Armenian Church continues her ecumenical involvement with this spirit. The ecumenical principles of Catholicos Nersēs and his vision of unity remain the basis and the driving force of the ecumenical engagement of the Armenian Church.”[144]

Նարեկ արք. Ալեէմէզեան

ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒԱԾ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐ

1. *Ժամագիրք արեւագալի եւ հսկումի*, Դ. տպագրութիւն, Անթիլիաս, 2012
2. *Խորհրդատետր սրբազան պատարագի*, աշխարհաբարի վերածեց Զարեհ եպս. Ազնաւորեան, Անթիլիաս, 1999
3. *Խրատ ուղիղ հաւատքի եւ առաքինի մաքուր վարքի*, (թարգմանութիւն եւ ուսումնասիրութիւն՝ Նարեկ եպս. Ալեէմէզեան), Անթիլիաս, 2002
4. *Հայկական սովետական հանրագիտարան* https://hy.wikisource.org/wiki/Էջ:Հայկական_Սովետական_Հանրագիտարան_(Soviet_Armenian_Encyclopedia)_8.djvu/254
5. *ՀԱՄԿ*, թիւ 11–12, նոյեմբեր–դեկտեմբեր, ԽԲ. տարի, 1973
6. *ՀԱՄԿ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔ*, Նոր շրջան, Ա. տարի, Անթիլիաս, 1980
7. *Նամականի - Հայ-բիւզանդական եկեղեցական բանակցություններ - Սբ Ներսես Շնորհալի*, գրաբարից թարգմանությունն ու ծանոթագրությունները՝ Սեդա Ստամբոլցյանի, Ս. Էջմիածին, 2011
8. Սոփերք հայկականք, ԺԴ, *Սրբոյն Ներսեսի Շնորհալւոյ պատմութիւն վարուց*, Վենետիկ, 1854

[144] Aram I, *Saint Nersēs*, p. 219.

9. *Քրիստոնյա Հայաստան հանրագիտարան* https://etchmiadzinlibrary.am/images/ENCYCLOPEDIA/QristonyaHayastan.pdf
10. Ալիշան, Ղեւոնդ հայր, *Հայապատում պատմութիւն հայոց*, բ. հատոր, Վենետիկ, 1901
11. Ալիշան, Ղեւոնդ հայր, *Շնորհալի և պարագայ իւր*, Վենետիկ, 1873
12. Անապատական (Տիրայր վրդ. Փանոսեան), *Համառօտ պատմութիւն հայ-լատինական յարաբերութեանց սկիզբէն մինչեւ 1382*, Բ. տպագրութիւն, Անթիլիաս, 1981
13. Բոզոյան, Ազատ, *Բյուզանդիայի արևելյան քաղաքականությունը և Կիլիկյան Հայաստանը ԺԲ դարի 30–70 թվականներին*, Երևան, 1988
14. Բոզոյան, Ազատ, *Հայ-բյուզանդական եկեղեցական բանակցությունների վավերագրերը (1165–1178 թթ.)*, Երևան, 1995
15. Ջէքիեան, Լեւոն գերապայծառ, «Կիլիկեան աստուածաբանութեան մէջ համաքրիստոնէական տարողութեամբ նոր հորիզոններ. Շնորհալեան-Լամբրոնացեան աւանդը» (ե-նամակով ստացուած)
16. Հովհաննիսյան, Արամ, *Հայոց եկեղեցին կիլիկյան շրջանում*, Երևան, 2020
17. Տէր-Մինասեանց, Երուանդ վարդապետ, *Հայոց եկեղեցու յարաբերութիւնները ասորւոց եկեղեցիների հետ (հայկական եւ ասորական աղբիւրների համաձայն)*, Բ. հրատարակութիւն, հրատարակության պատրաստեցին՝ Գեւորգ աբեղա Սարոյան, Հասմիկ Մելքոնյան, Ս. Էջմիածին, 2009
18. Տէր-Միքելեան, Արշակ, «Միջին դարերի կաթուղիկոսների ձգտումներն եկեղեցական խաղաղութեան համար», ԱՐԱՐԱՏ ամսագիր, տարի ԻԶ., թիւ Ա.–Ե., յունուար–մայիս, 1893
19. Տէր-Պետրոսյան, Լևոն, *Խաչակիրները և հայերը*, ա. հատոր, Երևան, 2005
20. Օրմանեան, Մաղաքիա արք., *Ազգապատում*, ա. հատոր, ա. մաս, բ. տպագրութիւն, Պէյրութ, 1959
21. Aram I Catholicos of Cilicia, *Saint Nersēs the Gracious and Church Unity, Armeno-Greek Church Relations (1165 – 1173)*, Antelias, c2010
22. Sarkissian, Karekin, *The Council of Chalcedon and the Armenian Church*, London, c1965.
23. Terian, Abraham, "The Early Creeds of the Armenian Church," https://akademiakatolicka.pl/wp-content/uploads/wst/24-2/Terian.pdf
24. Terian, Abraham, "To Byzantium with Love: The Overtures of Saint Nerses the Gracious," from *Armenian Cilicia,* Volume 7 in the series *Historic Armenian Cities and Provinces,* edited by Richard G. Hovannisian, (Costa Mesa, c2008)
25. Zekiyan, Boghos Levon, "Developments in Armenian Spirituality," *Between Paris and Fresno. Armenian Studies in Honor of Dickran Kouymjian*, Barlow Der Mugrdechian (Editor), Mazda Publishers, Inc., Costa Mesa, CA, c2008
26. Zekiyan, Boghos Levon, "Un dialogue œcuménique au XIIe siècle LES POURPARLERS ENTRE LE CATHOLICOS ST. NERSES SNORHALI ET LE LÉGAT IMPÉRIAL

THÉORIANOS EN VUE DE L'UNION DES ÉGLISES ARMÉNIENNE ET BYZANTINE” (է-նամակով ստացուած)

ՏԷՐ ՋՕՐ ԱՄԵՆ ՏԱՐԻ ՄԵՋ ԿԸ ԿԱՆՉԷ…

20–24 Ապրիլ 2002-ին, առաջին անգամ ըլլալով ուխտաւորաբար եւ աւելի քան հարիւր արիւնակից երիտասարդ-երիտասարդուհիներու հետ Տէր Զօր գտնուեցայ՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան կողմէ կազմակերպուած հայ երիտասարդաց միջ-թեմական համագումարին մասնակցելու համար:

Արամ Ա. Կաթողիկոսին կը պարտէինք *«Հայ Եկեղեցին եւ Երիտասարդութիւնը»* թեման ընդգրկող այս համագումարը, որ Անթիլիասն ու Տէր Զօրը իրար կ՚օղակէր մեր նահատակներուն սրբազան կտակին խորհուրդովը եւ հայ հոգեւորական ու աշխարհական երիտասարդութիւնը կը հրաւիրէր մեր վերապրած նախահայրերուն ու նախամայրերուն կրած անպատմելի աքսորին, անօթութեան ու չարչարանքներուն վերյուշը հաւաքաբար ապրելու, գերեզմանուած բայց յարուցեալ հայութեան պրիսմակէն՝ Հայ Եկեղեցւոյ ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ-ին տակ:

Վեհափառ Հայրապետը, աստանդական կաթողիկոսութեան Մեծ Եղեռնի ու Կիլիկիոյ Պարպումի երկիցս իրաւազրկուած պահանջատէրի հանգամանքով, 1930-ական թուականներէն ի վեր Անթիլիասեան վերընձիւղեալ Կիլիկիոյ դարաւոր հայրապետութեան անզուգական սպասաւորութիւնը երիտասարդութեան հետ կիսելու հեռանկարով, Սիս ու Մասիս եւ Հայաստան ու Սփիւռք ներառնչութիւնը համագումարի մը փորձառութեամբ իրար կամրջելու հաստատակամութեամբ եւ միջեկեղեցական կեանքին մէջ երիտասարդութեան ընծայուած արդար տեղն ու դերը հայ իրականութեան մէջ եւս ունենալու մարտահրաւէրը ուղղելով մեր եկեղեցւոյ ու ազգային կառոյցներուն, կը հովանաւորէր այս համագումարը առաւե՛լ երիտասարդացած տեսնելու համար մեր եկեղեցին, հայ ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն հոգեւոր ու ազգային տունը:

«Նախանձ տան քո կերիցէ զիս…» քրիստոսեան բառերը կ՚արձագանգէին բուռ մը գիտակից երիտասարդութեան համախումբ ներկայութ-

եամբ, նախանձախնդիր մասնակցութեամբ եւ համարձակ արտայայտչականութեամբ:

Ահա ա՛յս համագումարով անցեալն ու ապագան կը խտանային մեր Տէրզօրեան ներկային մէջ՝ աղօթքի, հոգեւոր խորհրդածութեան, դասախօսութեան, զրոյցներու, զիրար լսելու, հայ քրիստոնեայ համայնք դառնալու, եկեղեցի ըլլալու փորձառութիւններով կիտաւորուած:

Մեր Տէր Զօր ժամանման գիշերը, իմ երիտասարդութեան ուղղած խօսքիս մէջ կ՚ըսէի. «Այս մի քանի օրերը որպէս մէ՛կ ընտանիքի զաւակ միասին պիտի ապրինք Տէր Զօրի մէջ՝ պեղելու համար մեր ներաշխարհը եւ դրսեւորելու, թէ ինչպէ՞ս կ՚ըմբռնենք Հայ Եկեղեցին եւ մանաւանդ ինչպէ՞ս կ՚ուզենք զայն տեսնել մեր քիչ մը ամեն տեղ անապատացեալ կեանքին մէջ՝ բոլորիս ներգործող մասնակցութեամբ զայն մեր ուզած եկեղեցին դարձնելու համար՝ մեր հաւաքական բարօրութեան, Աստուած եւ մարդ կամրջումին, ու հայ մարդ եւ մարդ համերաշխութեան համար»:

Մեծ գոհունակութեամբ, երջանիկ սրտով եւ Ս. Հոգիին շնորհներու նոր հեղումով կերպարանափոխուած Հայ Եկեղեցի մը կերտելու վճռակամութեամբ այս տողերը կը յանձնեմ ընթերցողներու ուշադրութեան, աշխարհով մէկ սփռուած հայութեան ըսելու, թէ մեր երիտասարդութիւնը համագումարի իր եռուն առօրեայով, հրապարակած յայտարարութեամբ եւ ինքնաքննութեան անյետաձգելի պահանջով կը ներկայանայ մեր հայրենի ու սփիւռքեան հոգեւորական ու աշխարհական ղեկավարութեան: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը բնաւ ինքզինք նպատակ չէ դաւանած ազգային-եկեղեցական իրագործումներու, այլ՝ միջոց հաւաքական ազգօգուտ եւ եկեղեցաշէն նուաճումներու, որոնց համար հրատապ նախապայման է Հայ Եկեղեցւոյ (իմա՛ հայ ժողովուրդի) ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆ-ը:

Ա՛յս ըսաւ հայ երիտասարդութիւնը Տէր Զօրի մէջ, անգամ մը եւս հաստատելով թէ ինք իր հոգեւոր-ազգային անքակտելի ինքնութեան տէրը կը մնայ:

Ա՛յս բանաձեւեց հայ երիտասարդութիւնը Տէր Զօրի մէջ, անգամ մը եւս ընդգծելով որ ինք չէ հեռացած Հայ Եկեղեցիէն, այլ կ՚ուզէ որ ազգը իր հոգեւորական ու աշխարհական պատասխանատուներով զինք լսէ եւ իր ներոյժը շաղախէ մեր բոլոր բնագաւառներէն ներս:

Ա՛յս տեսիլքով ու ակնկալութեամբ բաժնուեցան երիտասարդներ ու երիտասարդուհիներ Տէր Զօրի հայութեան ձգտումներով ծաղկեալ անա-

պատէն, հայ կեանքի նորոգուած ճանապարհներուն վրայ միշտ իրարու հետ ըլլալու եւ իրարու հետ Հայ Եկեղեցւոյ ծառայելու ուխտով:

* * *

Ապրիլեան այդ օրերուն, մաղուող անժամանակ անձրեւին ի տես, արաբ ասպնջական ժողովուրդի զաւակներ ըսած էին Տէր Զօրի մէջ ապրող հայու բեկորներուն, թէ հայեր օրհնութիւն բերին իրենց բերքին ու վաստակին:

Այս օրհնութեան վերածննդեան խտացումը ես տեսայ Մարկատէի մէջ, երբ մեր նահատակներուն աճիւններուն վրայ կառուցուած Ս. Յարութիւն մատուռին մէջ հարիւր հայ բերաններէ ու հոգիներէ աղօթք կը բարձրանար առ Աստուած, երբ Հայ Դատի հետապնդման ու պատ-մական Հայաստանի վերատիրացման գրաւականը կը կոփուէր սրտերու մէջ, զատիկի կակաչեալ միջատ մը կը քալէր խորանին տակ ապակեդարանին մէջ ամփոփուած մեր նահատակներուն ոսկորներուն ուղղութեամբ, յուշելու համար՝ կեանքը կը շարունակուի եւ Տէր Զօր ամեն տարի մեզ կը հրաւիրէ նոր երիտասարդ-երիտասարդուհիներով իրեն ուխտի գալու:

Տէր Զօր մեզ կը սպասէ…:

Տէր Զօր, 25 Ապրիլ 2002 Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան

Ս. ՎԼԱՍ ՀԱՅԱՋԳԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՀԵՏ ՏՈՒՊՐՈՎՆԻՔԻ ՄԷՋ

(ՇՐՋՈՒԱԾ ՕՏԱՐԱՄՈԼՈՒԹԻՒՆ՝ Ի ՆՊԱՍՏ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ)

28 Օգոստոս 2009-ին, Արամ Ա. Կաթողիկոս հրաւէր մը կը ստանար Խրուաթիոյ Տուպրովնիք քաղաքի Կաթոլիկ Առաջնորդ Գերապայծառ Ժելիմիր Փուլիճէն, 2–3 Փետրուար 2010-ին մասնակցելու աւելի քան 1000 տարիներէ ի վեր Տուպրովնիքի պաշտպան Ս. Վլաս Հայրապետի տօնախմբութեան եւ մասունքներու մեծահանդէս թափօրին։

Խրուաթիա մաս կը կազմէր նախկին Եուկոսլաւիոյ եւ 1992-էն ի վեր անկախ պետութիւն է։ Խրուաթիոյ տարածքը 56.594 քառակուսի քիլոմեթր է, մայրաքաղաքը՝ Զակրէպ, ըստ 2001-ի մարդահամարին՝ բնակչութիւնը 4.437.460 միլիոն, սփիւռքի բնակչութիւնը՝ 5 միլիոն։

11 Յունուար 2010-ին Վեհափառ Հայրապետը Փուլիճ Գերապայծառին կը յայտնէր թէ պիտի չկարենար անձամբ ներկայ գտնուիլ Ս. Վլասի տօնակատարութեան եւ ես զինք պիտի ներկայացնէի ու իր պատգամը փոխանցէի հաւատացեալ ժողովուրդին՝ վերահաստատելով քրիստոնէական այն խոր կապերը որոնք գոյութիւն ունէին հայ եւ խրուաթ ժողովուրդներուն միջեւ։

2 Փետրուարի յետ միջօրէի ժամը 3-ին, Ս. Վլաս Եկեղեցւոյ մուտքին, հազարաւոր հաւատացեալներու ծափողջոյններուն ընդմէջէն, Արամ Ա. Կաթողիկոսին թարգմանը հանդիսանալով հայերէնով կ՚ըսէի.

«Հայրապետական սիրով կ՚օրհնենք ձեզ Ս. Վլաս Հայրապետի լեզուով՝ հայերէնով. ՅԱՆՈՒՆ ՀՕՐ ԵՒ ՈՐԴՒՈՅ ԵՒ ՀՈԳԻՈՅՆ ՍՐԲՈՅ. ԱՄԷՆ»։

Ապա, Հայր Իվիցա Փերվան կը կարդար անգլերէնէ խրուաթերէնի թարգմանուած 30 Յունուար 2010 թուակիր հայրապետական պատգամը, զոր, վաւերագրական արժէքին համար, թարգմանաբար կ՚արձանագրեմ այստեղ.

«Քրիստոնէական սիրով կ՚ողջունենք ձեզ, երբ կը տօնակատարէք ձեր հայրենի սուրբին՝ Ս. Վլասի Տօնը։ Անձնապէս հրաւիրուած էինք մասնակցելու այս կարեւոր տօնախմբութեան, սակայն նախապէս ունեցած այլ

պայմանաւորուածութեան պատճառաւ չկարողացանք ձեզի հետ ըլլալ այս երջանիկ եւ հոգեպէս պակուցիչ առիթով։ Գերաշնորհ Տ. Նարեկ Եպս. Ալեէմէզեան, մեր Եկեղեցւոյ Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Վարիչը, ձեզի հետ է՝ մեզ եւ մեր հոգեւորական դասը ներկայացնելով։

Ս. Վլաս Հայրապետ ամբողջ քրիստոնէութեան մէջ ամենէն ժողովրդական եւ մեծարուած սուրբերէն մին է։ Բազմաթիւ հրաշքներ կը վերագրուին անոր։ Ան նուիրեալ աւետարանիչ մը եւ քրիստոնէական հաւատքի պաշտպան մը եղած է։ Արդարեւ, Ս. Վլասի համար քրիստոնէական հաւատքը եղած է աւետարանական արժէքներու ցոլացում եւ ամբողջանուէր ծառայութիւն՝ աղքատին, զրկեալին եւ հիւանդին։

Ս. Վլաս եզակի յարգանք կը վայելէ Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ, Ուղղափառ Եկեղեցիներու եւ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ։ Ան Տուպրովնիք քաղաքի պաշտպան սուրբն է, ծանօթ որպէս Սվեթի Վլահօ, եւ ձեր աւանդութեան համաձայն Սուրբին մասունքները ամեն տարի 3 Փետրուարին յատուկ թափօրով կը շրջին ու մասնաւոր տօնակատարութիւններով Սուրբը կը մեծարուի։ Տուպրովնիք քաղաքը սերտ կապուածութիւն ունի Ս. Վլասին, որ ձեր մէջ ամեն տեղ կենդանի ներկայութիւն է։

Սիրելի՛ եղբայրներ եւ քոյրեր ի Քրիստոս,

Երբ Ս. Վլաս Հայրապետի տօնը կը նշէք, անհրաժեշտ կը նկատենք ձեզի յիշեցնել հետեւեալ կէտերը.

Առաջին, ինչպէս գիտէք, Ս. Վլասի ծագումը առնչուած է Հայկական Կիլիկիոյ եւ Հայ Եկեղեցւոյ հետ ու այդ իսկ պատճառաւ երկարատեւ կապեր գոյութիւն ունեցած են մեր երկու Եկեղեցիներուն եւ ազգերուն միջեւ։ Խորքին մէջ, հակառակ մեր ունեցած զանազանութիւններուն եւ աշխարհագրական հեռաւորութեան, սուրբերը հոգեւոր հաղորդակցութեամբ մեզ իրարու կը զօդեն։ Հետեւաբար, սուրբերու տօները մեզ կը հրաւիրեն առաւել մերձենալու իրարու՝ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի հանդէպ ունեցած համայնական հաւատարմութեան մէջ։

Երկրորդ, սուրբերը բարեխօսներ են մեր եւ Քրիստոսի միջեւ։ Անոնք մարդոց եւ Աստուծոյ միջեւ հաղորդակցական ամենէն ազդու ազդակներն են։ Արդ, սուրբերը մեր անհատական եւ հաւաքական կեանքը իմաստաւորող ներկայութիւն պէտք է դառնան։

Երրորդ, սուրբերը քրիստոնէական կեանքի տիպար օրինակներ են։ Այս հասկացողութեամբ, քրիստոնեայ ըլլալ կը նշանակէ Քրիստոսի ճշմարիտ հետեւորդը դառնալ, քրիստոնեայ ըլլալ կը նշանակէ Աւետարանը

կեանքով թարգմանել, քրիստոնեայ ըլլալ կը նշանակէ Երկինքի Արքայութիւնը ապրիլ այս աշխարհի վրայ։ Այս առաքինութիւնները վաւերականօրէն առկայ են սուրբերու վարքին մէջ։

Իսկապէս Ս. Վլաս այսպիսի՛ սուրբ մըն էր։ Ան մեր կեանքի խաւարին մէջ փայլատակող աստղ մըն է, որ մեզ դէպի *«ճանապարհ, կեանք եւ ճշմարտութիւն»* (Յովհ. 14.6) կ՚առաջնորդէ»։

2–3 Փետրուարին, 6 գերապայծառներու, 70 վարդապետներու, շուրջ 400 քաղաքական ու հասարակական ղեկավարներու եւ հիւրերու ու 15 հազար հաւատացեալներու հետ, հոգեւոր եզակի ապրումներով կը մասնակցէի Ս. Վլաս Հայրապետի տարեկան տօնակատարութեան կրօնական եւ աշխարհիկ հանդիսութիւններուն ու եկեղեցական թափօրին ընթացքին, ծխական եկեղեցիներու աւելի քան հարիւր դրօշներու ծածանումին ընդմէջէն, կը կրէի Ս. Վլասի գլուխն ու աջը։ Տարօրինակ զգացում մը կը պատէր զիս, երբ կը մտաբերէի թէ Պէյրութէն մեկնելէն առաջ գրկած եւ օրհնած էի ընկերոջս՝ Արծիւ եւ Յասմիկ Տէր Խաչատուրեանին նորածին Ճոզէֆը։ Որքա՛ն օրհնեալ պիտի ըլլայինք եթէ մեր բոլոր նորածիններն ալ Ս. Վլասի սրբութեան կեանքը ապրէին իրենց ծնողներու օրինակելի ներշնչումով…։

Մնացեալ օրերուն հանդիպումներ կ՚ունենայի Տուպրովնիքի Կառավարիչ Նիգոլա Տոպպոսլաւիչին, Քաղաքապետ Անտրօ Վլահուսիչին եւ Գերապայծառ Ժելիմիր Փուլիճին հետ ու աղօթակից կը դառնայի Ֆրանչիսկեան ու Տոմինիկեան Միաբանութիւններու վարդապետներուն եւ մայրապետներուն ու Թեմի հոգեւորականութեան։

Նաեւ ներկայ կը գտնուէի Քաղաքապետին հիւրընկալած ճաշկերոյթին, Տուպրովնիքի Խրուաթական եւ Հայկական Բարեկամութեան Միութեան կազմակերպած Արամ Խաչատուրեանի նուագահանդէսին, Ս. Աստուածածնի Վերափոխումն Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցած Ս. Վլասի նուիրուած հոգեւոր համերգին եւ կ՚երգէի Ս. Վլասի նուիրուած Հայ Եկեղեցւոյ *Մանկունք* շարականը ու «Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» օրհնելէ ետք ներկաները, նոյնը խրուաթերէնով կը փոխանցէի, մեծ յուրախութիւն տուպրովնիքցիներուն՝ “Slava Ocu I Sinu I Duhu Svetomu”։ Առաւել, երկիցս կ՚այցելէի Մայր Տաճարի մասունքներու մատուռը՝ ուր դարերէ ի վեր աւելի քան 200 մասունքներ խոր երկիւղածութեամբ ի պահ դրուած են, ու Տուպրովնիքի եւ Սթոնի վանքերն ու եկեղեցիները։

Պատմական օրեր էին եւ կ՚ապրէի Ս. Վլասի, հայ Սուրբին, մեր Սուրբին, ոգեղէն հաղորդութեամբ…։

Մինչեւ Դպրեվանք մտնելս երբ Սեբաստիա բառը լսէի, Մխիթարեան Միաբանութեան հիմնադիր Սեբաստացի Մխիթար Աբբահայրը (1676–1749) միքտս կու գար։ Իսկ Դպրեվանքի մէջ ալ կը լսէի «Սեբաստացի Ընկեր Մուրատին» (1874–1918) մասին։ Հիմա կ՚աւելնար Ս. Վլասը…։

Փուլիճ Գերապայծառին հետ նամակներու փոխանակումէն, հայկական ու համաքրիստոնէական աղբիւրներու պրպտումներէն եւ Տուպրովնիք կատարած այցելութենէս ի յայտ կու գար թէ Ս. Վլաս Սեբաստիոյ հայ եպիսկոպոսը մեծահամբաւ եւ հրաշագործ սուրբ մըն էր Ուղղափառ եւ Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցիներուն մէջ։ Ուղղափառներ Ս. Վլասի յիշատակը կը տօնեն Փետրուար 11-ին եւ Լատիններ՝ Փետրուար 3-ին։ Մեր մօտ Ս. Վլասի տօնը շարժական է եւ 2010-ին զուգադիպեցաւ Շաբաթ, 16 Յունուարին։

Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ Ս. Վլաս կը յիշատակուի «Սրբոցն Պետրոսայ Հայրապետին, Վլասայ Եպիսկոպոսին եւ Աբիսողոմայ Սարկաւագին» տօնակարգով։

Ըստ հայկական սրբախօսութեան, Ս. Պետրոս Հայրապետ Ս. Աթանասի նախորդած է Աղեքսանդրիոյ [Եգիպտոս] Ս. Աթոռին վրայ՝ քրիստոնեաներու հալածանքներուն ամենասաստիկ մէկ շրջանին։ Ան նահատակուած է 311-ին։ Ս. Աբիսողոմ եղած է Ս. Պետրոսի սարկաւագն ու ընկերակիցը։ Ան իր կեանքը խոստովանողական մահով կնքած է Ս. Պետրոսի նահատակութենէն ետք։

Ս. Վլաս եղած է Սեբաստիա քաղաքի եպիսկոպոսը։ Սրբակեաց եւ հրաշագործ հովիւ մըն էր ան, որ Դիոկղետիանոսի հալածանքներուն ժամանակ կը քաջալերէր քրիստոնեաները եւ բանտին մէջ անոնց կ՚այցելէր։ Լիկիանոսի օրով, երբ հալածանքը կը սաստկանար, որպէսզի Եկեղեցւոյ հօտը ամբողջապէս չբնաջնջուէր, Ս. Վլաս ժողովուրդին խորհուրդ կու տար պահ մը մեծ քաղաքներէ հեռանալ եւ ինքն ալ Արգէոս լեռան մենաստաններէն մէկուն մէջ կը ճգնէր։ Հոն գազաններ կը մօտենային իրեն եւ ան օրհնութեամբ, աղօթքով եւ բժշկական արուեստին հմտութեամբ՝ որուն ծառայած էր ատենին, կ՚առողջացնէր անոնց վէրքերը։ Վերջապէս, Ս. Վլասի թաքստոցը կը յայտնուէր եւ Ագրիկողայոս դատաւորին կողմէ պատգամաւորներ կու գային զինք դատարան տա-

նելու։ Կ՚ընդառաջէր անոնց եւ անցած գիւղերուն մէջ շարունակ բժշկութիւններ կը կատարէր։ Հազիւ Սեբաստիա մտած էր, երբ մայր մը լալահառաչ կ՚իյնար անոր ոտքերուն՝ խնդրելով իր նոր մեռած զաւկին վերակենդանութիւնը։ Գթալով մօր արցունքներուն, ան կ՚աղօթէր. «Հայր գթութեան եւ Աստուած ամենայն մխիթարութեան, լսէ՛ ծառայիդ աղօթքը եւ վերադարձո՛ւր այս մանուկին կեանքը՝ որպէսզի բոլորը գիտնան թէ դուն ես կեանքի եւ մահուան տէրը»։ Հազիւ աղօթքը աւարտած, մանուկը կը վերակենդանանար իր մօր գրկին մէջ։ Մանուկին կոկորդը ձուկի փուշ խրած ըլլալով մեռած էր, եւ ասկէ մեկնելով, կոկորդի հիւանդութիւններու պարագային Ս. Վլասի բարեխօսութեան կը դիմուի։ Ս. Վլաս կը նկատուի գազաններու պաշտպան եւ կոկորդներու բժիշկ Սուրբը։ Երբ դատարան կը ներկայանար, Ս. Վլաս իր համարձակ պատասխաններով կը կշտամբէր դատաւորը եւ սաստկօրէն գանակոծուելով արիւնլուայ բանտ կը փոխադրուէր, մինչ եօթը բարեպաշտ կիներ անոր արիւնով կ՚օծուէին, այս պատճառաւ ալ հրակէզ տանջանքներու կը մատնուէին, սակայն անվնաս կ՚ազատէին եւ ի վերջոյ սուրով կը նահատակուէին։ Ս. Վլաս երկրորդ անգամ կը հարցաքննուէր եւ աւելի խիստ պատասխաններ տալուն համար Սեբաստիոյ լիճը կը նետուէր։ Անկէ եւս ազատուելէ յետոյ, Ս. Վլաս նոյն դատաւորին վճիռով 316-ին կը գլխատուէր։

Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան կը վկայէ. «Իր գերեզմանաքարը մինչեւ մեր օրերը կը ցուցուէր Սեբաստիոյ մէջ, թուրքի մը տան բակը, ուր ուխտի կ՚երթային քրիստոնեաները» (*Սուրբք եւ Տօնք*, Անթիլիաս-Լիբանան, 1981, էջ 74)։

11-րդ դարուն, հայ թագաւոր մը ասպետական կարգ մը կը հաստատէր եւ ասպետներ Ս. Վլասի նկարը կը կրէին իրենց կուրծքին վրայ գտնուող խաչին կեդրոնը։

Ս. Վլասի մեծարումը սկսած է Հայաստանի մէջ, ուր քրիստոնեաներ եւ իսլամներ զայն դարերով նկատած են «Կոկորդի Սուրբը»։ Ս. Վլասի տօնին առթիւ, Տուպրովնիքի Ս. Վլաս Եկեղեցւոյ մէջ, հոգեւորականներ յատուկ մոմ ի ձեռին կոկորդի օրհնութիւն կը կատարեն։

Տուպրովնիք ներծծուած է Ս. Վլասի մեծարումով։ Անոր արձանը քաղաքի բոլոր դղեակներուն եւ աշտարակներուն վրայ ու եկեղեցիներուն մէջ կը գտնուի։ Յիշեցի 1983-ի Իրաք այցելութիւնս, ուր Սատտամ Հիւսէյնի նկարը չափազանցօրէն տիրական էր ամեն տեղ…։

Տուպրովնիքի հոգեւոր ժառանգութեան մէջ հայ սուրբերու խոր արմատներ գոյութիւն ունին։ Նախ քան Ս. Վլասը, քաղաքին հին պաշտպան սուրբերը եղած են Փոքր Հայքի Ս. Զենոբիոս Եպիսկոպոսն ու քոյրը՝ Ս. Զենոբիան, որոնց մասունքները 1012-էն ի վեր Տուպրովնիքի մէջ կը գտնուին։

Իսկ Տուպրովնիքի եւ Ս. Վլասի հոգեւոր կապը սկսած է 971-ին, երբ Սուրբին բարեխօսութեամբ Տուպրովնիք պաշտպանուած է վենետիկցիներու բռնագրաւումէն։ 972-ին Տուպրովնիքի Հանրապետութեան ծերակոյտը Ս. Վլասը «Տուպրովնիքի Պաշտպան Սուրբը» հռչակած է եւ այդ թուականէն ի վեր ան ամեն տարի անընդմիջաբար կը տօնախմբուի։ Ս. Վլասի մասունքներուն Տուպրովնիք հասնելուն մասին երկու տարբերակներ կան. առաջին, 11-րդ դարուն տուպրովնիքցի վաճառականներ զայն Արեւելքէն բերած են. երկրորդ, 1026-ին Կոստանդնուպոլսէն յոյն վանական մը զայն բերած է։ Այսօր Տուպրովնիք իր մասունքներու ճոխ հաւաքածոյին մէջ ունի Ս. Վլասի գլուխը, աջ եւ ձախ ձեռքերն ու ոտքը։

Հայերու Տուպրովնիքի մէջ ապրած ըլլալուն եւ խրուաթներ ու հայեր կապերուն մասին յիշատակութիւններ կան։ Տուպրովնիքցի հայ մը՝ Ճուրօ Պալիվի եղած է քանի մը պապերու նշանաւոր բժիշկը (ծնեալ՝ Տուպրովնիք 1668-ին, մահացեալ՝ Հռոմ 1707-ին)։ Կայ Եղբայր Վիցը Գելեզը (ծնեալ՝ Միլինի [Խրուաթիա] 1834-ին, մահացեալ՝ Նափոլի [Իտալիա] 1895-ին), որ Մարաշի եւ Այնթապի հայ կաթոլիկ եպիսկոպոսութիւններուն եւ միսիոնարութեան հիմնադիրն էր։

1272 թուականը կրող Տուպրովնիք Քաղաքի Օրինագիրքին 8-րդ հատորին 55-րդ գլուխը կը վկայէ թէ վաճառականական աշխոյժ կապեր կային Տուպրովնիքի եւ Կիլիկիոյ Թագաւորութեան միջեւ, ուր նաեւ կը յիշուի Կիլիկիոյ Թագաւորութեան հատած դրամներու գործածութիւնը։

Տուպրովնիքցի Ռայմունտ Կալլանի Ելիչ (1722–1727), նախքան Տուպրովնիքի արքեպիսկոպոս դառնալը, Անգարայի արքեպիսկոպոսն ու Կոստանդնուպոլսոյ Առաքելական Փոխանորդն էր եւ սերտ գործակցութիւն ունեցած է Մխիթար Սեբաստացի Աբբահօր հետ։ Յոսիփ Մարինովիչ, Փերասթէն [Մոնթէնեկրօ] յիսուսեան միաբան մը, կը հանդիսանայ Արեւմուտքի մէջ հայ ժողովուրդի պատմութիւնը գրած եւ Եւրոպայի մէջ հայութեան արդի պատմութեան քննարկումը հիմնադրած առաջին անձը։

19-րդ դարուն եւ 20-րդ դարու սկիզբը տուպրովնիքցիներ, միւս խրուաթներուն նման, բարեկամական կապեր ունեցած են Արեւելքի

առեւտրական քաղաքներուն մէջ գտնուող հայերուն հետ, եւ անոնցմէ մաս մը փրկած են Մեծ Եղեռնի ժամանակ։

Սեբաստիոյ Իսահակ Հաճեան Գերապայծառը 1902-ին Տուպրովնիք եկած է դրամ հաւաքելու՝ որպէսզի Ս. Վլասի գերեզմանը վերագնէր թուրքերէն, եւ մեծ խանդավառութեամբ դիմաւորուած է ժողովուրդէն։

Օր մը, փողոցը քալած պահուս, Տիկին Վեսնա Նութրիցիօ բարեւեց զիս եւ ինծի յանձնեց երաժիշտ Պետրոս Ոսկեանի դասական երաժշտութեան խտասալիկը, յայտնելով թէ ան 1932-ին Տուպրովնիք ծնած է եւ 1979-ին Զակրէպ մահացած։ Տիկին Վեսնայի քոյրը՝ Մարիան կինն է Պետրոսին եւ տակաւին Տուպրովնիք կ՚ապրի, իսկ անոնց զաւակը՝ Էտին, Ատոմ Էկոյեանի հետֆիլմարուեստով կը զբաղի Վանգուվըրի մէջ։

Մինչեւ այսօր Տուպրովնիքի բնակիչները մեծ սիրով կապուած են իրենց պաշտպան Սուրբին եւ այս երեւոյթը կը վկայէ թէ շարունակական հոգեւոր կապուածութիւն գոյութիւն ունեցած է խրուաթ եւ հայ ժողովուրդներուն միջեւ։

334-ին, Միլանի Հրովարտակէն ետք, Ս. Վլասի մարմինը ամփոփուած է դամբարանի մը մէջ։ Սեբաստիոյ մէջ Ս. Վլասի յաջորդը եղած է Պետրոս Եպիսկոպոս, որ Ս. Վլասի նահատակութեան վայրին վրայ եկեղեցի մը կառուցած է։ Այս եկեղեցին մինչեւ 18-րդ դար գոյութիւն ունեցած է։ Ս. Վլասի գերեզմանը գտնուած է Սեբաստիոյ արեւմտեան կողմը, Մետրեսէ կոչուած շրջան մը, Պեքիր Օղլու անուն իսլամի մը պարտէզը եւ 1857-ին նորոգուած է հայ կաթոլիկ Պետրոս Գալուստեանին կողմէ, որ Սուրբին տապանաքարն ալ զետեղած է եւ վրան նշած անոր բարեմասնութիւնները։ 1736-ին կամ 1746-ին գերեզմանին տէր իսլամ ընտանիքին նահապետը որոշած է քանդել սրբավայրը. սակայն, Սուրբը երեւցած է իրեն եւ սպառնացած այդպիսի սրբապղծութիւն չգործել։

1987-ին Սվազի [պատմական Սեբաստիա] քաղաքապետ Պեքիր Թիկուրպայա որոշած է նորոգել Սուրբին գերեզմանը։ Ակնյայտ է որ Սվազի բնակիչները այդ վայրին հանդէպ իրենց սնուցած հաւատքը պահած են։ Այսօրուան Սվազի իսլամ բնակիչները թէեւ կ՚աղօթեն «Կոկորդի Սուրբին», սակայն չեն կրցած զայն իրենց կրօնական ապրումներուն շաղախել, որովհետեւ Ս. Վլաս իրենց կեանքին մաս չի՛ կազմեր։

Տուպրովնիքի Խրուաթական եւ Հայկական Բարեկամութեան Միութեան Ատենապետուհին ըսաւ թէ 2008-ին Սվազէն երկու թուրքեր եկած են Տուպրովնիք եւ յայտնած թէ գտած են Ս. Վլասի գերեզմանը։

* * *

Տուպրովնիքէն կրած տպաւորութիւններս մնայուն դրոշմ թողուցին, որոնցմէ երկուքին հպանցիկօրէն կ՚անդրադառնամ.

Առաջին, ընդհանրապէս մենք հայկական օտարամոլութիւնը ընդգրծած ենք։ Ահաւասիկ, Ս. Վլաս Հայրապետի շնորհիւ, օտարին հայամոլութիւնը երեւան կու գայ Տուպրովնիքի մէջ։ Սուրբին պատճառաւ ամբողջ ժողովուրդը անբացատրելի կապով առնչուած է հայութեան եւ Հայ Եկեղեցւոյ։ Հայկական Ցեղասպանութեան քաջածանօթ պատմաբան Դոկտ. Սլոպոտան Լանկ ըսաւ. «Մենք ասացուածք մը ունինք՝ վստահութիւն չկայ ծովուն եւ թուրքին։ Ձեզի համար այս մէկը յաւելեալ բացատրութեան չի՛ կարօտիր»։

Ուր որ գացի զիս ողջունեցին որպէս իրենց Սուրբին ազգակիցն ու հայրենակիցը։ Օր մը դպրոցի մը առջեւէն կ՚անցնէի եւ աշակերտները պոռացին. «Ս. Վլասի հայ եպիսկոպոսը»։ Ուրիշ օր մը չորս հոգիով ճաշարան գացինք եւ ի պատիւ Ս. Վլասին մերժեցին դրամ առնել։ Ս. Վլաս Եկեղեցւոյ Հովիւ՝ Հայր Թովմա Սուրբին տօնին փակման սուրբ պատարագի քարոզին ընթացքին, հայութեան եւ 1915-ի Ջարդին մասին խօսելէ ետք, եզրակացուց. «Ամեն օր Ս. Վլասի տօն է մեզի համար։ Ան մեր Սուրբն է. ան մեր քաղաքին մէջ ամեն տեղ է եւ մանաւանդ մեր սրտերուն մէջ պէտք է բնակի»։ Ս. Վլաս Եկեղեցւոյ Տիկնանց Միութիւնը իր կազմակերպած ուտելիքներու վաճառքին հրաւիրեց զիս։ Տուպրովնիքի օդակայանէն մեկնած պահուս, երբ կը պատրաստուէի գիրքերու եւ յուշանուէրներու 20 քիլօ յաւելեալ ծանրութեան փոխարժէքը տալ, պաշտօնեան ըսաւ. «Դուք Ս. Վլասի եւ մեր հիւրն էք։ Նորէ՛ն եկէք»։ Տուպրովնիքցիներուն սէրն ու յարգանքը բարացուցող այլ փաստ մը կարելի է նկատել այն որ երբ «nareg armenski biskup» Google ընէք, 87 անգամ այցելութեանս եւ հանդիպումներուս մասին կը կարդաք…։

Տուպրովնիք կեցութեանս օրերուն ինծի ընկերացաւ Խրուաթիոյ եւ հայութեան բացառիկ մասնագէտ եւ այցելութեանս գլխաւոր մղիչ ուժը հանդիսացած Դոկտ. Վինիցիա Լուփիս, որ որպէս հանրագիտական ծանօթութիւններու կերպար կը յիշեցնէր երեք բարեկամներս՝ Հերման Կոլցը՝ Գերմանիայէն, Լեւոն Չուգասզեանը՝ Հայաստանէն եւ Ալպեր Աղազարեանը՝ Երուսաղէմէն։ Ան վերայայտնաբերած էր թէ Կիլիկեան շրջանին Տուպրովնիք մասնաւոր յարաբերութիւններ մշակած էր հայութեան եւ Հայ

Եկեղեցւոյ հետ ու անոնք պէտք էր վերանորոգուէին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ճամբով։

Յաջորդ օրն իսկ այնքա՛ն մտերմացայ Լուփիսի հետ, որ իր մականունին հայերէն թարգմանութիւնը ուզեց իմանալ եւ ես սկսայ փաղաքշականօրէն զինք «Գայլիկ» կոչել։ Վերջին օրը, մեր Գայլիկը նարինջ մը տուաւ ինծի, ըսելով. «Մեր պարտէզէն է։ Ձեր հետ տարէք եւ զիս յիշեցէք։ Այս նարինջը նշանաւոր է Տուպրովնիքի մէջ։ Կը կոչուի *էութա նարանճա* եւ կարելի չէ այսպէս ուտել. զայն կ՚եփեն եւ անուշ կը պատրաստեն»։ Պահը զիս 1988 թուականը փոխադրեց, երբ Լոս Ան-ճելըսի ամերիկեան դրամատան մը սպասման սրահին մէջ, չորք-մարզպանցի հայրենակիցս՝ բանաստեղծ Ալեք Գըլըճեան զիս կը դիմաւորէր նարինջ մը ձեռքին եւ կ՚ըսէր. «Կը ներէք որ ձեզ տանս մէջ չեմ կրնար ընդունիլ. յարմար պայմաններ չունիմ։ Մի՛ զարմանաք այս նարինջին համար։ Երբ առաջին անգամ տէօրթ-եոլցիի մը հանդիպիմ, ի յիշատակ մեր նարնջաստան գիւղին՝ նարինջ մը կու տամ։ Բայց, այս նարինջը լեղի է. մեր նարինջին համը ուրիշ էր…»։

Ու այսօր հարց կու տամ. «Ինչո՞ւ փոխանակ Ս. Վլասի ծննդավայր՝ պատմական Հայաստանին Տուպրովնիք կ՚երթայի Լիբանանէն, ուր 1930-էն ի վեր հաստատուած էր Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Ս. Աթոռը՝ 1915-ի Հայկական Ցեղասպանութեան հաւաքական զոհը դառնալէ ետք»։ Այո՛, դառնահամ իրականութիւն է։ Մինչեւ ե՞րբ…։ Արդեօք եթէ Կիլիկիա, Ծովային Հայաստան, մնացած ըլլայինք ի՞նչ պիտի ըլլար այսօր մեր վիճակը։

Տուպրովնիքի Լովրիէնաց Բերդին դարպասին վերեւ արձանագրուած է. NON BENE PRO TOTO LIBERTAS VENDITUR AURO. այսինքն՝ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ՈՍԿԻՈՎ ՎԱՃԱՌԵԼԻ ՉԷ։ Ա՛յս պէտք է ըլլայ այսօր եւ միշտ մեր կարգախօսը եւս։

Տուպրովնիքի եկեղեցական եւ քաղաքական պատասխանատուներուն ու ժողովուրդին փափաքն է վերասերտացնել իրենց դարաւոր յարաբերութիւնները Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հետ եւ ամեն տարի, Ս. Վլասի տօնին, հայեր ունենալ իրենց մէջ։ Որքան շատ, այնքան աւելի լաւ։

Երկրորդ, Տուպրովնիքի Քաղաքապետն ու Կառավարիչը իրենց ուրախութիւնը յայտնեցին որ այցելութիւնս Խրուաթիոյ եւ Կիլիկիոյ կապերու վերանորոգութեան առիթ մը հանդիսացաւ՝ 1000 տարիներու

ակամայ ընդմիջումէն ետք։ Անոնք նաեւ հպարտութեամբ ըսին թէ իրենց քաղաքը կը յատկանշուի եկեղեցի եւ պետութիւն գործակցութեամբ։ Ի պատասխան, ես ալ հաստատեցի թէ հայութեան պարագային եւս եկեղեցի եւ ազգութիւն, հաւատք ու հայրենիք անքակտելի միութիւն կը պարզեն։

Ս. Վլասի տօնակատարութեան ընթացքին, երբ աչքիս առջեւէն փողերախումբին առաջնորդութեամբ դրօշներ փողփողեցին եւ հազարաւոր ժողովուրդ քալեց, ես մտքով Անթիլիաս էի, ուր Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ուխտի օրը կամ Ապրիլ 24-ին հոգիները փոթորկող նման տեսարաններ կը պարզուին մե՛ր սկաւտներուն եւ ժողովուրդին խուռներամ մասնակցութեամբ։ Սակայն, երբ յաջորդ օր երեք հոգեւորականներու հետ սրտբաց զրոյց ունեցանք եւ ափսոսանքով անդրադարձանք թէ Տուպրովնիքի մէջ պարզ կիրակիներուն լաւագոյն պարագային ժողովուրդին միայն 10 առ հարիւրը եկեղեցի կ՚երթար եւ երիտասարդութիւնը ընդհանրապէս բացակայ էր եկեղեցւոյ կեանքէն, հասարակաց նոյն կսկիծը ապրեցանք։ Ժամանակը հասած է,–եւ արդէն իսկ անցած,– որ գիտակցինք թէ քրիստոնէութիւնը,–ու մեր պարագային հայականիք քրիստոնէութիւնը,– ֆոլքլոր չէ, այլ՝ ամենօրեայ ապրում, տագնապ ու կեանք՝ «գոյն մորթոյ»։

Տուպրովնիքի մէջ, Ս. Վլասի շնորհիւ եկեղեցի եւ պետութիւն կապը առաւել զօրացած է։ Ս. Վլասի նուիրուած բազմաթիւ շարականներ եւ հայրենասիրական երգեր գոյութիւն ունին, որոնք կը յատկանշեն այս երեւոյթը։ Ահաւասիկ թարգմանաբար նմոյշ մը.

«Եկէ՛ք Ս. Վլասի դրօշը պարզենք խորանին առջեւ։ Ծունկի գանք եւ վերյիշենք անցեալի փառքի օրերը, երբ Տուպրովնիքի ժայռերը ազատութեան տաճարն էին։

Ալիքները ժայռերուն զարնուելով Սուրբին բարեխօսութեան կը դիմէին. Լսէ՛, Ս. Վլաս, մեր աղօթքները եւ պաշտպանէ՛ Տուպրովնիքը, պաշտպանէ՛ մեզ բոլորս։

Դրօշին հետ կը լսենք եկեղեցւոյ զանգակներուն զգլխիչ ձայնը։ Հաւատացեալներ կ՚երգեն Ս. Վլասի նուիրուած ազատութեան հին երգը»։

Ահա 1–7 Փետրուար 2010-ը անցուցի Տուպրովնիքի մէջ եւ հանդիսացայ 1038 տարիներ ետք Տուպրովնիք այցելած եւ Ս. Վլասի տօնախըմբութեան մասնակցած առաջին Հայ Առաքելական եպիսկոպոսը։ Այս պատմական երեւոյթին ականատես դառնալով, 3 Փետրուարին, հոգեւորականներու ճաշկերոյթին ընթացքին, Փուլիճ Եպիսկոպոս կ՚ըսէր. «Ուրախ եմ որ

Ս. Վլաս անմահ հայ եպիսկոպոսէն զատ, այս առթիւ առաջին անգամն ըլլալով նաեւ մեզի հետ ունինք հայ եպիսկոպոս մը՝ Նարեկ Եպիսկոպոս Ալեէմէզեանը»։

Նոր յիշեցի, թէ հակառակ իր վայելած անսահման ժողովրդական բարեպաշտութեան, Ս. Վլաս Եպիսկոպոս նոյնիսկ Տուպրովնիք չէր այցելած…։

Նարեկ Եպս. Ալեէմէզեան

ՏՈՒՊՐՈՎՆԻՔ՝ Ս. ՎԼԱՍ ՀԱՅԱՋԳԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐՔԵՒ

(Տուպրովնիք Այցելած Առաջին Հայ Առաքելական Եպիսկոպոսին Վկայութիւնը)

Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Կաթողիկոս 28 Օգոստոս 2009 թուակիր նամակ մը կը ստանար Խրուաթիոյ [1] Տուպրովնիք քաղաքի Կաթոլիկ Առաջնորդ Ժելիմիր Փուլիճ Եպիսկոպոսէն, որուն մէջ ան կը գրէր [2].

“Your Holiness, St. Blaise is protector of the diocese over 1000 years. I would like to invite You to participate on the Feast Day and procession of St. Blaise, on 3rd February 2010 as the heir of the great Christian tradition of Cilicia, as my guest and the representative of the Great House of Cilicia and the Armenian Martyr Church.”

{«Ձերդ Սրբութիւն, աւելի քան 1000 տարիներէ ի վեր Ս. Վլաս [3] Հայրապետ մեր թեմին պաշտպան սուրբն [4] է: Այսու գրով Ձեզ կը հրաւիրեմ 3 Փետրուար 2010-ին մասնակցելու Ս. Վլասի Տօնին եւ թափօրին՝ որպէս Կիլիկիոյ մեծարեալ քրիստոնէութեան ժառանգորդը: Դուք հիւրս պիտի ըլլաք որպէս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ եւ Հայ Նահատակ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչը»}:

Վեհափառը նամակին պատճէնը ինծի կը փոխանցէր եւ կը յանձնարարէր որ հետապնդեմ այս հետաքրքրական հրաւէրին մանրամասնութիւնները:

Փուլիճ Գերապայծառին նամակը նաեւ կը փոխանցէր պատմական հետեւեալ խիտ ակնարկը.

“Diocese of Dubrovnik is entirely permeated with the cult of St. Blaise. The figure of St. Blaise stands on all fortresses and towers of Dubrovnik and also all churches of my diocese boast a figure of St. Blaise. The faithful congregation of my diocese attends Mass and joins in the magnificent procession of thousands in which numerous relics of the saints are carried on that day.

Dubrovnik, unlike any other town in the Western Catholic Ecumene, has such deeply rooted Armenian saint-protectors in its spiritual foundations. First of all, those are Ragusan old saints protectors: St. Zenobius and St. Zenobia from Cilicia – The Small Armenia, in addition to the more recent cult of St. Blaise from the 10th century and the cult of the Forty Martyrs from Sebaste in The Great Armenia. The most important goldsmithing piece of art – a reliquary in the city of Dubrovnik is the head of Saint Blaise – Caput S. Blasii – which emerged from

the workshop in Constantinople. According to Dubrovnik tradition this reliquary has been in Dubrovnik since 1026, and the relics of Zenobius, Cilician Bishop and Martyr and his sister Zenobia were acquired since 1012. Thomas Palaiologos, the Despot of Morea, made a present of the last reliquary in 1459.

The Armenian people lived in the City of Dubrovnik itself, thus an illustrative example should serve to the Dubrovnik/Croatian and Armenian connections that Giuro Baglivi Armeno (Dubrovnik, 1668–Rome, 1707) was the renowned physician of several Roman popes. Friar Vice Kelez (Mlini, 1834–Naples, 1895) was founder of the mission and bishopric Marash and Anitab in Armenia for Armenians of the Catholic rite. Unfortunately, these bishoprics were exterminated in the 1915 genocide.

The Book VIII, chapter 55 of the Statutes of the City of Dubrovnik from 1272 testified to the bustling trading relations between Dubrovnik and the Kingdom of Cilicia in which coins of the Kingdom of Cilicia, Your true homeland are mentioned.

Our fellow citizen – Rajmund Gallani (Jelić) (1722–1727), the subsequent Ragusan archbishop was the archbishop of Ankara and the Apostolic Vicar of Constantinople and had close cooperation with father Mkhitar, the friar, native of Sebaste the city of St. Blaise, our patron saint. Josip Marinović, a Jesuit from Perast is the most significant link between Armenians and Croats. He wrote the first history of Armenian people in the West, laying the foundations of Armenian modern history research in Europe.

The Ragusans, like other Croats, maintained contacts with Armenians in the trading towns of the Levant in the course of the 19th and the beginning of the 20th century, especially in Smyrna and Constantinople and were rescuing them in the great genocide. Mons. Isacco Hagian, the Armenian archbishop of Sebaste visited Dubrovnik in 1902 having arrived to raise funds for buying off the grave of St. Blaise in Sebaste from the infidels when he was welcomed by the people of the city of Dubrovnik with enthusiasm. The interest of citizens of Dubrovnik for the city of their protector is a constant remaining to this day and testifying to the uninterrupted spiritual linking Croatian and Armenian people.

Therefore, Your Holiness Aram I, I kindly invite you again to participate with the Assembly of Croatian bishops on the Feast Day of St. Blaise on 3rd February 2010 and restore the deep Christian relations of our two long-suffering Christian peoples."

{«Տուպրովնիքի թեմը ամբողջապէս ներթափանցուած է Ս. Վլասի մեծարումով։ Ս. Վլասի արձանը թեմիս բոլոր դղեակներուն եւ աշտարակներուն վրայ կը գտնուի, ինչպէս նաեւ՝ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ։ 3 Փետրուարին թեմիս հաւատացեալ ժողովուրդը սուրբ պատարագին եւ սուրբերու մասունքներու թափօրին կը մասնակցի հազարներով։

Տուպրովնիք, ի հեճուկս արեւմտեան կաթոլիկ այլ քաղաքի, հայ սուրբերու խոր արմատներ ունի իր հոգեւոր հիմերուն մէջ։ Պէտք է յիշել Կիլիկիայէն՝ Փոքր Հայքէն, Ռակուսանի [Տուպրովնիքի լատիներէն անունն է - Ն.] հին պաշտպան սուրբեր Ս. Զենոբիոսն ու Ս. Զենոբիան [5], նաեւ 10-րդ դարուն աւելցած Ս. Վլասը։ Կան նաեւ Սեբաստիոյ Քառասուն Մանուկները։ Տուպրովնիքի մասունքներու ճոխ հաւաքածոյին ամենայայտնի ոսկեայ գանձը Ս. Վլասի գլուխն է, որ Կոստանդնուպոլսոյ մէջ պատրաստուած է։ Տուպրովնիքի աւանդութեան համաձայն այս մասունքը մեզի հասած է 1026-ին։ Իսկ 1012-ին արդէն իսկ ունէինք Կիլիկիոյ նահատակ Եպիսկոպոս Ս. Զենոբիոսի եւ անոր քրոջ՝ Ս. Զենոբիայի մասունքները։ 1459-ին Թովմաս Հնաբան Բռնատէրը [Յունաստան - Ն.], նոյն սուրբերէն այլ մասունքներ եւս նուիրած է մեզի։

Հայերու Տուպրովնիքի մէջ ապրած ըլլալուն մասին յիշատակութիւններ ունինք։ Այսպէս, կ՚արժէ յիշել թէ Տուպրովնիք/Խրուաթիա եւ հայութիւն կապերու գեղեցիկ օրինակ մըն է Ճուրօ Պալիվի Հայը (Ծնեալ Տուպրովնիք 1668-ին, մահացեալ Հռոմ 1707-ին), որ քանի մը պապերու նշանաւոր բժիշկն էր։ Նաեւ կայ Եղբայր Վիցը Գելեզը (Ծնեալ Միլինի [Խրուաթիա - Ն.] 1834-ին, մահացեալ Նափոլի [Իտալիա - Ն.] 1895-ին), որ Մարաշի եւ Այնթապի հայ կաթոլիկ եպիսկոպոսութիւններուն եւ միսիոնարութեան հիմնադիրն էր։ Դժբախտաբար, 1915-ի Ջարդին այս եպիսկոպոսութիւնները վերացան։

1272 թուականը կրող Տուպրովնիք Քաղաքի Օրինագիրքին 8-րդ հատորին 55-րդ գլուխը կը վկայէ թէ վաճառականական աշխոյժ կապեր կային Տուպրովնիքի եւ Կիլիկիոյ Թագաւորութեան միջեւ, ուր նաեւ կը յիշուին Ձեր հայրենիքի՝ Կիլիկիոյ Թագաւորութեան հատած դրամները։

Տուպրովնիքցի Ռայմունտ Կալլանի Ելիչ (1722–1727), նախքան Ռակուսանի արքեպիսկոպոս դառնալը, Անգարայի արքեպիսկոպոսն ու Կոստանդնուպոլսոյ Առաքելական Փոխանորդն էր եւ սերտ գործակցութիւն ունեցաւ Եղբայր Մխիթարի հետ, որ Ս. Վլասի նման կը սերէր Սեբաստիոյ քաղաքէն։ Յոսիփ Մարինովիչ Փերասթէն [Մոնթէնեկրօ - Ն.]

Յիսուսեան մը, հայերու եւ խրուաթներու ամենէն յատկանշական կապն է: Արեւմուտքի մէջ ան էր որ առաջին անգամ գրեց հայ ժողովուրդի պատմութիւնը եւ հիմնադրեց հայութեան արդի պատմութեան քննարկումը Եւրոպայի մէջ:

19-րդ դարուն եւ 20-րդ դարու սկիզբը ռակուսանները, միւս խրուաթներուն նման, կապեր ունէին Արեւելքի առեւտրական քաղաքներուն մէջ գտնուող հայերուն հետ, մանաւանդ Զմիւռնիոյ ու Կոստանդնուպոլսոյ մէջ, եւ զանոնք կը փրկէին Մեծ Ջարդի ժամանակ: Գերապայծառ Իսահակ Հաճեան, Սեբաստիոյ [հայ կաթոլիկ - Ն.] արքեպիսկոպոսը, 1902-ին Տուպրովնիք կու գար դրամ հաւաքելու որպէսզի Ս. Վլասի գերեզմանը վերագնէր անհաւատներէն, եւ մեծ խանդավառութեամբ կը դիմաւորուէր Տուպրովնիքի ժողովուրդէն: Մինչեւ այսօր Տուպրովնիքի բնակիչները մեծ սիրով կապուած են իրենց պաշտպան Սուրբին եւ այս երեւոյթը կը վկայէ թէ շարունակական հոգեւոր կապուածութիւն մը գոյութիւն ունեցած է խրուաթ եւ հայ ժողովուրդներուն միջեւ»:

Եւ կ՚եզրափակուէր.

«Հետեւաբար, Ձերդ Սրբութիւն, անգամ մը եւս կը հրաւիրեմ Ձեզ 3 Փետրուար 2010-ին, Ս. Վլաս Հայրապետի Տօնին մասնակցելու՝ խրուաթ եպիսկոպոսներու դասուն հետ եւ վերահաստատելու քրիստոնէական այն խոր կապերը որոնք գոյութիւն ունին երկար տառապանքներ կրած մեր երկու քրիստոնեայ ժողովուրդներուն միջեւ:»}

Յանուն Վեհափառին, 7 Սեպտեմբեր 2009-ին Փուլիճ Եպիսկոպոսին կը գրէի թէ ստացած ենք իր 28 Օգոստոս 2009-ի նամակը, իսկ 6 Նոյեմբեր 2009-ին կը յայտնէի հետեւեալ մանրամասնութիւնները.

«Շնորհակալութիւն կը յայտնեմ Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Կաթողիկոսին ձեր գրած 28 Օգոստոս 2009 թուակիր նամակին համար:

Սկզբունքով Նորին Սրբութիւնը ուրախութեամբ պիտի մասնակցի 3 Փետրուար 2010-ի Ս. Վլասի տօնակատարութեան: Ինչպէս դիպուկօրէն կը բնորոշէք, այս այցելութիւնը քրիստոնէական սիրոյ եւ եղբայրութեան ոգին պիտի խորացնէ մեր երկու Եկեղեցիներուն միջեւ:

Կը փափաքինք ձեզմէ իմանալ Վեհափառ Հայրապետի այցելութեան յայտագրին մանրամասնութիւնները»:

12 Նոյեմբեր 2009-ին, նամակիս կը պատասխանէր Փուլիճ Գերապայծառի քարտուղար Հայր Մարին Լուցիչ, ըսելով.

«Փուլիճ Եպիսկոպոսի Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Կաթողիկոսի ուղղած հրաւէրը ցոյց կու տայ այն պատմական կապերը որոնք գոյութիւն ունեցած են Տուպրովնիքի եւ Կիլիկիոյ միջեւ՝ 1272-էն սկսեալ, ինչպէս մեր քաղաքի տոմարները կ՚արձանագրեն։ Միայն 1902-ին, կարճ եւ պատահական այցելութեամբ մը, Սեբաստիոյ Իսահակ Հաճեան եպիսկոպոսը Տուպրովնիք եկաւ։ Սակայն, մինչեւ այսօր Հայ Եկեղեցիէն որեւէ ներկայացուցիչ Ս. Վլասի տօնին, որ այս տարի 2 եւ 3 Փետրուարին պիտի նշուի, չէ մասնակցած։ Եթէ Նորին Սրբութիւնը ազնիւ ըլլայ ընդունելու մեր հրաւէրը, կամ Իր ներկայացուցիչը ուղարկէ, մեր քաղաքի հազարամեայ պատմութ-եան մէջ առաջին անգամ ըլլալով հայ ժողովուրդին կողմէ,– որուն կը պատկանի մեր պաշտպան սուրբը՝ սեբաստացի Ս. Վլասը,– անձ մը մեզի հետ պիտի տօնախմբէ այս տօնը»։

11 Յունուար 2010ին Արամ Ա. Կաթողիկոս Փուլիճ Եպիսկոպոսին կը յայտնէր, թէ պիտի չկարենար անձամբ ներկայ գտնուիլ Ս. Վլաս Հայրապետի տօնակատարութեան եւ.

«Գերաշնորհ Տ. Նարեկ Եպս. Ալեէմէզեան, միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններու մեր ներկայացուցիչը, Ս. Վլասի տօնին պիտի մասնակցի եւ մեր պատգամը փոխանցէ հաւատացեալ ժողովուրդին»։

25 Յունուար 2010-ին, տեղեակ կը պահէի Փուլիճ Գերապայծառը Տուպրովնիք ժամանմանս մանրամասնութիւններուն մասին եւ 28 Յունուար 2010-ին կը ստանայի հետեւեալ պատասխանը.

«Կը սպասենք ձեր ժամանման։ Օդակայանը պիտի դիմաւորենք ձեզ։ Բարի ճանապարհ»։

Այսպիսով, որպէս Վեհափառ Հայրապետի ներկայացուցիչը, 1–7 Փետրուար 2010-ը կ՚անցընէի Տուպրովնիքի մէջ եւ, ըստ խրուաթական պատմագրութեան ու ժողովրդային բերանացի արտայայտութիւններուն, կը հանդիսանայի 1038 տարիներ ետք Տուպրովնիք այցելած եւ Ս. Վլասի տօնախմբութեան մասնակցած առաջին Հայ Առաքելական եպիսկոպոսը։ Այս պատմական երեւոյթին ակնարկելով, 3 Փետրուարին, հոգեւորականներու ճաշկերոյթին ընթացքին, Փուլիճ Եպիսկոպոս կ՚ըսէր. «Ուրախ եմ որ Ս. Վլաս անմահ հայ եպիսկոպոսէն զատ, այս առթիւ վերջապէս առաջին անգամ ըլլալով նաեւ մեզի հետ ունինք հայ սրբազան մը՝ Նարեկ Եպիսկոպոս Ալեէմէզեանը»։ Հակառակ իր վայելած անսահման՛ ժողովրդական բարեպաշտութեան, Ս. Վլաս Եպիսկոպոս նոյնիսկ Տուպրովնիք չէր այցելած…։

Երեքշաբթի–Չորեքշաբթի, 2–3 Փետրուար 2010-ին, 6 եպիսկոպոսներու՝ Տուպրովնիքի Ժելիմիր Փուլիճի, Խրուաթիոյ Մարին Պարիշիչի, Շիպենիգի Անթէ Իվասի, Գոթորի Իլիա Եանիչի, Բանակի Հոգեւոր Տեսուչ Եուրա Եզերինացի, Սարայէվոյի Բիթըր Սուտարի, 70 վարդապետներու, շուրջ 400 քաղաքական ու հասարակական ղեկավարներու եւ հիւրերու ու 15 հազար հաւատացեալներու հետ, հոգեւոր խոր ապրումներով կը մասնակցէի Ս. Վլաս Հայրապետի տարեկան տօնակատարութեան կրօնական եւ աշխարհիկ հանդիսութիւններուն ու եկեղեցական մեծահանդէս թափօրի ընթացքին, երբ ծխական եկեղեցիներու աւելի քան հարիւր դրօշներ կը ծածանէին, կը կրէի Ս. Վլասի գլուխն ու աջը։

Պատմական օրեր էին եւ կ՚ապրէի Ս. Վլասի [6] ոգեղէն ներկայութեամբ։

Իսկ միւս օրերուն հանդիպումներ կ՚ունենայի Տուպրովնիքի Կառավարիչ Նիգոլա Տոպպոսլաւիչին, Քաղաքապետ Անտրօ Վլահուսիչին, Գերապայծառ Ժելիմիր Փուլիճին եւ Ֆրանչիսկեան ու Տոմինիկեան Միաբանութիւններու վարդապետներու եւ մայրապետներու եւ Թեմի հոգեւորականութեան հետ։

Նաեւ ներկայ կը գտնուէի Քաղաքապետին հիւրընկալած ճաշկերոյթին, Տուպրովնիքի Խրուաթական եւ Հայկական Բարեկամութեան Միութեան կազմակերպած Արամ Խաչատուրեանի նուագահանդէսին, Ս. Աստուածածնի Վերափոխումն Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցած Ս. Վլասի նուիրուած հոգեւոր համերգին եւ կ՚երգէի Ս. Վլաս Հայրապետին նուիրուած Հայ Եկեղեցւոյ *Մանկունք* շարականը [7] ու «Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» օրհնելէ ետք ներկաները, նոյն օրհնութիւնը խրուաթերէնով կը փոխանցէի մեծ յուրախութիւն տուպրովնիքցիներուն՝ “Slava Ocu I Sinu I Duhu Svetomu”։

Առաւել, երկիցս կ՚այցելէի Մայր Տաճարի մասունքներու մատուռը՝ ուր դարերէ ի վեր աւելի քան 200 մասունքներ խոր երկիւղածութեամբ ի պահ դրուած են, ու Տուպրովնիքի եւ Սթոնի վանքերն ու եկեղեցիները։

Վերջապէս, հարցազրոյցներ կ՚ունենայի Խրուաթիոյ հեռատեսիլի ու ձայնասփիւռի կայաններուն եւ օրաթերթերուն հետ, ընդգծելով թէ փոխանակ Ս. Վլասի ծննդավայր պատմական Հայաստանէն՝ կու գայի Լիբանանէն, ուր 1930-էն ի վեր հաստատուած էր Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Ս. Աթոռը՝ 1915-ի Հայկական Ցեղասպանութեան զոհը դառնալէ ետք։

* * *

Խրուաթիա նախկին Եուկուսլաւիոյ մաս կազմած է եւ 1992-էն ի վեր անկախ պետութիւն է։ Իսկ Տուպրովնիք հինէն ի վեր Արեւելքի եւ Արեւմուտքի հանդիպման վաճառականական կէտերէն մին եղած է, ուր բազմաթիւ ազգեր եւ մշակոյթներ իրարու հետ շփուած են։

Տուպրովնիքի եւ Ս. Վլասի հոգեւոր կապը սկսած է 971-ին, երբ Սուրբին բարեխօսութեամբ Տուպրովնիք պաշտպանուած է վենետիկցիներու յարձակումէն։ 972-ին Տուպրովնիքի Հանրապետութեան ծերակոյտը Ս. Վլասը Տուպրովնիքի պաշտպան սուրբը հռչակած է եւ այդ թուականէն ի վեր ան ամեն տարի անխափան կը տօնախմբուի։ Իսկ Ս. Վլասի մասունքին Տուպրովնիք հասնելուն մասին երկու տարբերակներ կան. առաջին, 11-րդ դարուն տուպրովնիքցի վաճառականներ զայն Արեւելքէն բերած են. երկրորդ, 1026-ին Կոստանդնուպոլսէն յոյն աբբահայր մը զայն բերած է։

Տուպրովնիք կեցութեանս օրերուն ինծի ընկերացող Խրութիոյ, Տուպրովնիքի եւ հայութեան բացառիկ մասնագէտ եւ այցելութեանս գլխաւոր մղիչ ուժ՝ Դոկտ. Վինիցիա Լուփիսի նուիրած գիրքին մէջ (Marko Margaritoni, *Dubrovnik Between History and Legend*, Dubrovnik, c2001) հետեւեալ հետաքրքրական տեղեկութիւններուն կը հանդիպինք.

“Naturally, the worship of Saint Blaise started in Armenia, in Cappadocia. Here, both Christians and Muslims worshipped St. Blaise for centuries, calling him the Bogas Evliasi (Patron of the throat). The Armenians still keep the sacred books, sinascaria, called “Aznavurg” in Armenian, which hold the biography and martyrdom of St. Blaise — the Armenian Balasan. An Armenian king from the 11th century founded a knightly order where the knights wore a picture of Saint Blaise in the middle of the cross on their chests.”

{«Բնականաբար, Ս. Վլասի մեծարանքը սկսած է Հայաստանի մէջ, Կապա-դովկիոյ շրջանը, ուր քրիստոնեաներ եւ իսլամներ զայն դարերով մեծարած են որպէս «Կոկորդի Սուրբը» [8]։ Հայեր մինչեւ այսօր իրենց Յայսմաւուրքին մէջ ունին Ս. Վլասի, հայ Բալասանին, կենսագրութիւնն ու նահատա-կութիւնը։ 11-րդ դարուն, հայ թագաւոր մը ասպետական կարգ մը հաս-տատած է եւ ասպետներ Ս. Վլասի նկարը կրած են իրենց կուրծքին վրայ գտնուող խաչին կեդրոնը» (էջ 97)։}

“After the Edict of Milan and Licinius’s death, therefore, after 334 A.D., the body of Saint Blaise was laid to rest in a sarcophagus. “The successor of Saint

Blaise in Sebaste was the bishop Peter, who raised a church on the same spot where Saint Blaise had laid down his life for his faith," says Skurla, and it remained here until the 18th century. The tomb of Saint Blaise is located "in the western part of the town of Sebaste, in the area called "Medresa," i.e. a classroom, in the garden of a Muslim called Bekir Oglou, underneath a room surrounded by four walls, renewed in 1857 by the kindness of its owner and the funds of an Armenian outcast and a Catholic called Peter Calustian, who covered the Saint's tomb with a stone inscribed with the bishop's attributes. In 1736 or in 1746, the head of a Muslim family who owned the grave, decided to destroy the Christian sanctuary, and to use the room for a different purpose. But, the Saint appeared before him with threats against such sacrilege. The Turks call the Saint Bogas Evliasi – the saint of throats, for he had saved a child choking on a fish bone," concludes Skurla. Ivo Banac, who went to see the grave of the Saint, writes that today's tomb is located near the Blue Medresa (Gukmedrese), or across the way to the east of a little plain surrounded by barbed wire and few newly built houses. The base is made of concrete, painted an olive color. The metal, dark green fence protects the surface of the grave upon which the weeds grow. There is no inscription. Bekir Tigurbaya, the mayor of Sivas decided to repair the grave in 1987. He was also born in the same part of the town, Medresa. Gukmedresa, across the grave, was built nearby (maybe even upon the foundations) of the Christian cathedral built by bishop Peter, the successor of Saint Blaise, in the same spot where Saint Blaise had been executed and buried. People from the neighbourhood say that a house has stood here until recently (probably the Bekir Oglou described by Skurla), and the grave, which is now in its former garden, used to be under the first floor.

«It is evident,» Banac writes, «that the citizens of Sivas have kept their faith in that place. In their religious tradition, the graves of saints are simply not destroyed. God's punishment awaits the desecrator. However, they have not maintained the memory of the greatest martyr of Sebaste. In the meantime, at the end of the 19th century, the Armenians underwent attacks, and massacres and ethnic cleansing from 1915 to 1918. They are no longer to be found in their ancient hearths in eastern Anatolia. After the treaty between Greece and Turkey in 1926, the populations of these conflicting countries changed. The oral tradition of St. Blaise was broken. Muslims, today's inhabitants of Silvas, even though they pray to "Bogas Evliasi" the saint of throats (the plastic pot with water

on the tomb is probably intended for ritual cleansing before prayer), have failed to incorporate him into their religious world as he is not a part of it.»"

{«Միլանի Հրովարտակէն եւ Լիկինիոսի մահէն ետք, ուրեմն 334-էն ետք, Ս. Վլասի մարմինը ամփոփուած է քարէդագաղի մէջ: Սեբաստիոյ մէջ Ս. Վլասի յաջորդը եղած է Պետրոս Եպիսկոպոս, որ Ս. Վլասի նահատակութեան վայրին վրայ եկեղեցի մը կառուցած է: Այս եկեղեցին մինչեւ 18-րդ դար գոյութիւն ունեցած է: Ս. Վլասի գերեզմանը գտնուած է Սեբաստիոյ արեւմտեան կողմը, «Մետրեսէ» (այսինքն դասարան) կոչուած շրջան մը, Պեքիր Օղլու անուն իսլամի մը պարտէզը, չորս պատեր ունեցող սենեակի մը տակ եւ 1857-ին նորոգուած է հայ կաթոլիկ Պետրոս Գալուստեանին կողմէ, որ Սուրբին տապանաքարն ալ զետեղած է եւ վրան նշած անոր բարեմասնութիւնները: 1736-ին կամ 1746-ին գերեզմանին տէր իսլամ ընտանիքի մը նահապետը որոշած է քանդել սրբավայրը՝ սենեակը այլ նպատակի օգտագործելու համար: Սակայն, Սուրբը երեւցած է իրեն եւ սպառնացած այդպիսի սրբապղծութիւն չգործել: Թուրքերը Սուրբը կը կոչեն Պօղազ Էվլիասի (Կոկորդի Սուրբ), որովհետեւ ան ձուկի ոսկորով խեղդուող երեխայ մը փրկած է: Սուրբին գերեզմանը այցելած Իվօ Պանաց կը գրէ թէ այսօրուան գերեզմանը կը գտնուի Կապոյտ Դասարանին դրացնութեան կամ արեւելք տանող ճամբուն վրայի սարահարթին, որ ելեքտրական թելերով շրջապատուած է եւ քանի մը նորակառոյց շէնքեր ունի: Գոց կանաչ մետաղեայ ցանկապատ մը կը պատսպարէ գերեզմանին երեսը, ուր խոտեր աճած են: Արձանագրութիւն գոյութիւն չունի: 1987-ին Սվազի քաղաքապետ Պեքիր Թիկուրպայա որոշած է նորոգել Սուրբին գերեզ-մանը: [9] Ան եւս նոյն շրջանին, Մետրեսէի մէջ, ծնած է: Գերեզմանին մօտ գտնուող Կապոյտ Դասարանը հաւանաբար կառուցուած է նոյնինքն Պետրոս Եպիսկոպոսի շինած եկեղեցւոյ տեղը: Դրացիները կ՚ըսեն թէ մինչեւ վերջերս տուն մը գոյութիւն ունեցած է հոն եւ գերեզմանը, որ այժմ նախկին պարտէզին մէջ կը գտնուի, առաջին յարկին տակն էր:

Ակնյայտ է որ Սվազի բնակիչները այդ վայրին հանդէպ իրենց սնուցած հաւատքը պահած են: Իրենց կրօնական աւանդութեան համաձայն կարելի չէ սուրբերուն գերեզմանները քանդել: Աստուծոյ պատիժին կ՚արժանանան զանոնք քանդողները: Սակայն, ցաւօք, չեն պահած Սեբաստիոյ մեծագոյն նահատակ մարտիրոսին յիշատակը: Մինչ այդ, 19-րդ դարու աւարտին, հայեր յարձակումներու ենթարկուեցան եւ 1915–1918 ջարդուեցան եւ ոչնչանալու վտանգը դիմագրաւեցին: Անոնք այլեւս արե-

ւելեան Անատոլուի իրենց օճախներուն մէջ չեն գտնուիր։ 1926-ին Յունաստանի եւ Թուրքիոյ միջեւ կնքուած դաշնագրէն ետք, այս վիճարկու երկիրներու բնակչութիւնը փոփոխութիւն կրեց։ Ս. Վլասի բերանացի աւանդութիւնը ընդհատուեցաւ։ Այսօրուան Սվազի իսլամ բնակիչները թէեւ կ՚աղօթեն Կոկորդի Սուրբին (գերեզմանին մօտ գտնուող փլասթիքէ ջրամանը հաւանաբար աղօթքէն առաջ սահմանուած արարողական մաքրութեան համար է), սակայն չեն կրցած զայն իրենց կրօնական ապրումներուն շաղախել, որովհետեւ Ս. Վլաս իրենց կեանքին մաս չի՛ կազմեր» (էջ 100–102)։}

Ս. Վլաս Հայրապետ Սեբաստիա ծնած հայազգի հրաշագործ սուրբ մը եղած է եւ նահատակուած 316-ին։ Սուրբին մասունքները կը գտնուին Տուպրովնիքի Ս. Աստուածածնի Վերափոխումն Մայր Տաճարին մէջ, որուն կողքին կայ Ս. Վլաս Եկեղեցին։ Հայկական Կիլիկեան շրջանին Տուպրով-նիք մասնաւոր յարաբերութիւններ մշակած է հայութեան եւ Հայ Եկեղեցւոյ հետ։

2 Փետրուարի յետ միջօրէի ժամը 3-ին, Ս. Վլաս Եկեղեցւոյ մուտքին, հազարաւոր հաւատացեալներու ծափողջոյններուն ընդմէջէն, Արամ Ա. Կաթողիկոսին թարգմանը հանդիսանալով հայերէնով հետեւեալը ըսի.

«Գերաշնորհ Ժելիմիր Փուլիճ Եպիսկոպոս, հոգեւոր հայրեր եւ սիրելի հաւատացեալներ,

Հայրապետական սիրով կ՚օրհնենք ձեզ Ս. Վլաս Հայրապետի լեզուով՝ հայերէնով. ՅԱՆՈՒՆ ՀՕՐ ԵՒ ՈՐԴՒՈՅ ԵՒ ՀՈԳԻՈՅՆ ՍՐԲՈՅ. ԱՄԷՆ»։

Ապա, Հայր Իվիցա Փերվան կարդաց անգլերէնէ խրուաթերէնի թարգմանուած 30 Յունուար 2010 թուակիր հայրապետական պատգամը.

“We greet you in the spirit of Christian love and fellowship as you celebrate the Feast of St. Blaise, your patron saint. We were invited personally to take part in this important event, but due to our prior commitment it was impossible for us to be with you on this joyful and spiritually uplifting occasion. His Grace Bishop Nareg Alemezian, the Ecumenical Officer of our Church is with you, representing us and our clergy.

St. Blaise, in Armenian Sourp Vlas, is one of the most popular and highly venerated saints in the world Christendom. Many miracles were attributed to him. He has been a dedicated evangelist and a strong defender of Christian faith.

Indeed, for St. Blaise Christian faith has been a quality of life undergirded by Gospel values and a source of service to the poor, afflicted, oppressed and sick.

St. Blaise is venerated in a special way by the Catholic Church, the Eastern Orthodox Churches and the Armenian Orthodox Church. He is the patron saint of the city of Dubrovnik where he is known as Sveti Vlaho and according to your tradition, the relics of the Saint are paraded by a solemn procession every year on 3rd of February and special activities are organized on this occasion. The city of Dubrovnik is closely identified with St. Blaise, who is present in all aspects of the city. St. Blaise is, indeed, a living reality in the life of the people of Dubrovnik.

Dear brothers and sisters in Christ, as you celebrate the Feast of St. Blaise, it is important to remind ourselves the following:

1. As you know, the origin of St. Blaise is related to Armenian Cilicia and the Armenian Church and probably because of that long-standing contacts have existed between our two churches and nations. In fact, irrespective of our difference and geographical distance, the saints bring us together in spiritual communion. Therefore, the feasts of saints challenge us to deepen our togetherness in faithful obedience to our common Lord Jesus Christ.

2. The saints are intercessors between us and Christ. They are the most effective channels of communication between the human beings and God. Hence, the saints should become the sustaining power of our individual and community life.

3. The saints are exemplary examples of the quality of life that a Christian should manifest. In fact, being Christian means being a faithful follower to Christ; being Christian means reflecting in our life the values of the Gospel; being Christian means living the kingdom of God in anticipation in this world. We clearly see these virtues so genuinely articulated in the life of saints.

Indeed, St. Blaise was such a saint. He is the shining star in the darkness of our life; a star who leads us to *"the way, the life and the truth"* (Jn. 14:6)".

{«Քրիստոնէական սիրով կ՚ողջունենք ձեզ, երբ կը տօնակատարէք ձեր հայրենի սուրբին՝ Ս. Վլասի Տօնը։ Անձնապէս հրաւիրուած էինք մասնակցելու այս կարեւոր տօնախմբութեան, սակայն նախապէս ունեցած այլ պայմանաւորուածութեան պատճառաւ չկարողացանք ձեզի հետ ըլլալ այս երջանիկ եւ հոգեպէս պակուցիչ առիթով։ Գերաշնորհ Տ. Նարեկ Եպս. Ալէէմէզեան, մեր Եկեղեցւոյ Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Վարիչը, ձեզի հետ է՝ մեզ եւ մեր հոգեւորական դասը ներկայացնելով։

Ս. Վլաս Հայրապետ ամբողջ քրիստոնէութեան մէջ ամենէն ժողովրդական եւ մեծարուած սուրբերէն մին է։ Բազմաթիւ հրաշքներ կը վերագրուին անոր։ Ան նուիրեալ աւետարանիչ մը եւ քրիստոնէական հաւատքի պաշտպան մը եղած է։ Արդարեւ, Ս. Վլասի համար քրիստոնէական հաւատքը եղած է աւետարանական արժէքներու ցոլացում եւ ամբողջանուէր ծառայութիւն՝ աղքատին, զրկեալին եւ հիւանդին։

Ս. Վլաս եզակի յարգանք կը վայելէ Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ, Ուղղափառ Եկեղեցիներու եւ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ։ Ան Տուպրովնիք քաղաքի պաշտպան սուրբն է, ծանօթ որպէս Սվեթի Վլահօ, եւ ձեր աւանդութեան համաձայն Սուրբին մասունքները ամեն տարի 3 Փետրուարին յատուկ թափօրով կը շրջին ու մասնաւոր տօնակատարութիւններով Սուրբը կը մեծարուի։ Տուպրովնիք քաղաքը սերտ կապուածութիւն ունի Ս. Վլասին, որ ձեր մէջ ամեն տեղ կենդանի ներկայութիւն է։

Սիրելի եղբայրներ եւ քոյրեր ի Քրիստոս, երբ Ս. Վլաս Հայրապետի տօնը կը նշէք, անհրաժեշտ կը նկատենք ձեզի յիշեցնել հետեւեալ կէտերը.

Առաջին, ինչպէս գիտէք, Ս. Վլասի ծագումը առնչուած է Հայկական Կիլիկիոյ եւ Հայ Եկեղեցւոյ հետ ու այդ իսկ պատճառաւ երկարատեւ կապեր գոյութիւն ունեցած են մեր երկու Եկեղեցիներուն եւ ազգերուն միջեւ։ Խորքին մէջ, հակառակ մեր ունեցած զանազանութիւններուն եւ աշխարհագրական հեռաւորութեան, սուրբերը հոգեւոր հացորդակցութեամբ մեզ իրարու կը զօդեն։ Հետեւաբար, սուրբերու տօները մեզ կը հրաւիրեն առաւել մերձենալու իրարու՝ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի հանդէպ ունեցած համայնական հաւատարմութեան մէջ։

Երկրորդ, սուրբերը բարեխօսներ են մեր եւ Քրիստոսի միջեւ։ Անոնք մարդոց եւ Աստուծոյ միջեւ հաղորդակցական ամենէն ազդու ազդակներն են։ Արդ, սուրբերը մեր անհատական եւ հաւաքական կեանքը իմաստաւորող ներկայութիւն պէտք է դառնան։

Երրորդ, սուրբերը քրիստոնէական կեանքի տիպար օրինակներ են։ Այս հասկացողութեամբ, քրիստոնեայ ըլլալ կը նշանակէ Քրիստոսի ճշմարիտ հետեւորդը դառնալ, քրիստոնեայ ըլլալ կը նշանակէ Աւետարանը կեանքով թարգմանել, քրիստոնեայ ըլլալ կը նշանակէ Երկինքի Արքայութիւնը ապրիլ այս աշխարհի վրայ։ Այս առաքինութիւնները վաւերականօրէն առկայ են սուրբերու վարքին մէջ։

Իսկապէս Ս. Վլաս այսպիսի՛ սուրբ մըն էր։ Ան մեր կեանքի խաւարին մէջ փայլատակող աստղ մըն է, որ մեզ դէպի *«ճանապարհ, կեանք եւ ճշմարտութիւն»* (Յովհ. 14.6) կ՚առաջնորդէ»։}

* * *

Հայ Եկեղեցւոյ մէջ Ս. Վլաս Հայրապետ առանձին տօն չունի, այլ կը յիշատակուի«Սրբոցն Պետրոսայ Հայրապետին, Վլասայ Եպիսկոպոսին եւ Աբիսողոմայ Սարկաւագին» տօնակարգով։ Այս տօնը շարժական է եւ 2010-ին զուգադիպեցաւ Շաբաթ, 16 Յունուարին։ Տօնը նաեւ առանձին շարական ալ չունի. իսկ այս առթիւ երգուող *Մանկունք*-ը խորքին մէջ նուիրուած է Ս. Կիւրեղ Երուսաղէմի Հայրապետին (315–386) (*Ձայնքաղ Շարական*, Անթիլիաս-Լիբանան, էջ 113)։

Ըստ հայկական աղբիւրներու, Ս. Պետրոս Հայրապետ Ս. Աթանասի նախորդած է Աղեքսանդրիոյ [Եգիպտոս - Ն.] Ս. Աթոռին վրայ՝ քրիստոնեաներու հալածանքներուն ամենասաստիկ մէկ շրջանին։ Ան նահատակուած է 311-ին։ Ս. Աբիսողոմ եղած է Ս. Պետրոս Հայրապետի սարկաւագն ու ընկերակիցը։ Ան իր կեանքը խոստովանողական մահով կնքած է Ս. Պետրոս Հայրապետի նահատակութենէն ետք։

Ս. Վլաս Հայրապետ եղած է Փոքր Հայքի Սեբաստիա քաղաքի Եպիսկոպոսը։ Սրբակեաց եւ հրաշագործ հովիւ մըն էր ան, որ Դիոկղետիանոսի հալածանքներուն ժամանակ կը քաջալերէր քրիստոնեաները եւ բանտին մէջ անոնց կ՚այցելէր։ Լիկիանոսի օրով, երբ հալածանքը կը սաստկանար, որպէսզի Եկեղեցւոյ հօտը ամբողջապէս չբնաջընջուէր, Ս. Վլաս ժողովուրդին խորհուրդ կու տար պահ մը մեծ քաղաքներէ հեռանալ եւ ինքն ալ Արգէոս լեռան մենաստաններէն մէկուն մէջ կը ճգնէր։ Հոն վայրի անասուններ մօտեցած են Ս. Վլասի եւ ան օրհնութեամբ, աղօթքով եւ բժշկական արուեստին հմտութեամբ՝ որուն ծառայած էր ատենին, կ՚առողջացնէր անոնց վէրքերը։ Վերջապէս, Ս. Վլասի թաքստոցը կը յայտնուէր եւ Ագրիկողայոս դատաւորին կողմէ պատգամաւորներ կու գային զինք դատարան տանելու։ Կ՚ընդառաջէր անոնց եւ ճամբան անցած գիւղերուն մէջ շարունակ բժշկութիւններ կը կատարէր։ Երբ դատարան կը ներկայանար, Ս. Վլաս իր համարձակ պատասխաններով կը կշտամբէր դատաւորը եւ սաստկօրէն գանակոծուելով արիւնլուայ բանտ կը փոխադրուէր, մինչ եօթը բարեպաշտ

կիներ անոր արիւնով կ՚օծուէին, այս պատճառաւ ալ հրակէզ տանջանքներու կը մատնուէին, սակայն անվնաս կ՚ազատէին եւ ի վերջոյ սուրով կը նահատակուէին: Ս. Վլաս երկրորդ անգամ կը հարցաքննուէր եւ աւելի խիստ պատասխաններ տալուն համար Սեբաստիոյ լիճը կը նետուէր: Անկէ եւս ազատուելէ յետոյ, Ս. Վլաս նոյն դատաւորին վճիռով 316-ին կը գլխատուէր:

Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան կը վկայէ. «Իր գերեզմանաքարը մինչեւ մեր օրերը կը ցուցուէր Սեբաստիոյ մէջ, թուրքի մը տան բակը, ուր ուխտի կ՚երթային քրիստոնեաները» (*Սուրբք եւ Տօնք*, Անթիլիաս-Լիբանան, 1981, էջ 74):

Տուպրովնիքի մէջ Ս. Վլասի նուիրուած բազմաթիւ շարականներ եւ հայրենասիրական երգեր գոյութիւն ունին: Ահաւասիկ խրուաթերէնէ թարգմանուած նմոյշ մը.

“Let us unfurl the banner before the altar. Let us all kneel and may the days of past glory today come to life, when the rocks of Dubrovnik were temple of freedom.

The waves sang this pleading song to the Saint as they were hitting the rocks. Hear, Saint Blaise, the sound of our prayers. Protect your Dubrovnik, protect all of us.

Alongside the banner there is the majestic sound of movements and bells. The faithful are singing for you, Saint Blaise, the hymn of ancient freedom.”

{«Եկէ՛ք Ս. Վլասի դրօշը պարզենք խորանին առջեւ: Ծունկի գանք եւ վերյիշենք անցեալի փառքի օրերը, երբ Տուպրովնիքի ժայռերը ազատութեան տաճարն էին:

Ալիքները ժայռերուն զարնուելով Սուրբին բարեխօսութեան կը դիմէին. Լսէ՛, Ս. Վլաս, մեր աղօթքները եւ պաշտպանէ՛ Տուպրովնիքը, պաշտպանէ՛ մեզ բոլորս:

Դրօշին հետ կը լսենք եկեղեցւոյ զանգակներուն զգլխիչ ձայնը: Հաւատացեալներ կ՚երգեն Ս. Վլասի նուիրուած ազատութեան հին երգը:»}

Տուպրովնիքի եկեղեցական եւ հասարակական պատասխանատուներուն ու ժողովրդային խաւին փափաքն է վերաստեղծել իրենց կապերը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հետ եւ ամեն տարի, Ս. Վլասի տօնին, հայեր ունենալ իրենց մէջ:

Նարեկ Եպս. Ալեէմէզեան

Նօթեր

[1] Խրուաթիոյ տարածքը 56.594 քառակուսի քիլոմեթր է, ըստ 2001-ի մարդահամարին՝ բնակչութիւնը 4.437.460 միլիոն, մայրաքաղաքը՝ Զակրէպ, սփիւռքի բնակչութիւնը՝ 5 միլիոն։

[2] Իրենց պատմականութեան եւ շահեկանութեան պատճառաւ, Տուպրովնիքի եւ Անթիլիասի միջեւ տեղի ունեցած նամակագրութեան անգլերէն բնագրէն մասեր կը մէջբերեմ յօդուածիս մէջ։

[3] Ըստ Հրաչեայ Աճառեանի, Վլաս կամ Վլասիոս անունը սերած է յունարէն «բողբոջ» բառէն եւ հայոց մէջ անսովոր անուն է (*Հայոց Անձնանունների Բառարան*, Սեւան Հրատարակչական Տուն, Պէյրութ, 1972, էջ 123–124)։

[4] Սրբադասումը բարդ գործընթաց մըն է Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ մէջ, որ 993-ին սկսած է՝ Յովհաննէս ԺԵ. Պապին կողմէ (F. L. Cross, Ed., *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Oxford University Press, New York, c1983, p. 233)։

[5] Ս. Զենոբիոս Եպիսկոպոս եւ քոյրը՝ Ս. Զենոբիա տօնելի սուրբեր չեն Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ։ Անոնք կը յիշատակուին Յայսմաւուրքին մէջ 29 Հոկտեմբերին (Կոստանդնուպոլիս, 1834, էջ 213–214)։

[6] Անգլերէն եւ ֆրանսերէն՝ St. Blaise, խրուաթերէն՝ Sveti Vlaho։

[7] Գրաբար Շարականը.

> «Մանկունըք նոր սիովնի, փառաբանիչք սուրբ երրորդութեանն, ըզյիշատակ սըրբոյն վլասայ հայրապետին տօնելով այսօր ընդ զօրս անմարմնոցն, օրհնեցէք ըզտէր յօրհնութիւն ի նոր։
>
> Ի յարկի սըրբութեան եւ ի տեղւոջ փառաբանութեան, ըզյիշատակ սըրբոյն վլասայ հայրապետին տօնելով այսօր ընդ զօրս անմարմնոցն, օրհնեցէք ըզտէր յօրհնութիւն ի նոր։
>
> Քահանայք եւ պաշտօնեայք միաբան հաւատացեալք, ըզյիշատակ սըրբոյն վլասայ հայրապետին տօնելով այսօր ընդ զօրս անմարմնոցն, օրհնեցէք ըզտէր յօրհնութիւն ի նոր»։

Շարականին Աշխարհաբար Թարգմանութիւնը.

«Նոր Սիոնի (Քրիստոսի Եկեղեցւոյ) հաւատացեալներ, որ Սուրբ Երրորդութեան փառաբանիչներն էք, այսօր անմարմին զօրքերուն (հրեշտակներուն) հետ Սուրբ Վլաս Հայրապետին յիշատակը տօնելով, Տէրը նոր օրհնութեամբ օրհնեցէք։

Սրբութեան յարկին եւ փառաբանութեան վայրին (եկեղեցւոյ) մէջ, այսօր անմարմին զօրքերուն (հրեշտակներուն) հետ Սուրբ Վլաս Հայրապետին յիշատակը տօնելով, Տէրը նոր օրհնութեամբ օրհնեցէք։

Քահանաներ եւ եկեղեցւոյ ծառայողներ հաւատացեալներուն հետ միաբան, այսօր անմարմին զօրքերուն (հրեշտակներուն) հետ Սուրբ Վլաս Հայրապետին յիշատակը տօնելով, Տէրը նոր օրհնութեամբ օրհնեցէք»։

[8] Ս. Վլասի տօնին առթիւ, հոգեւորականներ յատուկ մոմով կոկորդի օրհնութիւն կը կատարեն Ս. Վլաս Եկեղեցւոյ մէջ։

[9] Տուպրովնիքի Խրուաթական եւ Հայկական Բարեկամութեան Միութեան Ատենապետուհին ըսաւ թէ 2008-ին Սվազէն [պատմական Սեբաստիա - Ն.] երկու թուրքեր եկած են Տուպրովնիք եւ յայտնած թէ գտած են Ս. Վլասի գերեզմանը։

A MESSAGE OF BLESSING AND FRIENDSHIP

On 28 August 2009, His Holiness Catholicos Aram I of Cilicia of the Armenian Apostolic Orthodox Church received a letter from His Excellency Želimir Puljić, the Bishop of Dubrovnik, inviting him on 3 February 2010 to participate in the feast day and procession of St. Blaise, the Patron Saint of Dubrovnik.

As the Ecumenical Officer I was commissioned by His Holiness to represent him during this blessed occasion.

Upon my arrival to Dubrovnik, I was warmly greeted by my guide Vinicije B. Lupis. A growing friendship was established between Vinicije and myself, whom I started to affectionately address as "Kaylig", translating his last name (Lupis) to Armenian. Since then, I became very attached to Dubrovnik and St. Blaise. I wrote articles about my visit to Dubrovnik and I embarked on a pilgrimage to Sebastia/Sivas in 2011. Through these initial contacts a growing interest was emerged among Armenians towards St. Blaise — Sourp Vlas, the Armenian Bishop of Sebastia.

I am very glad to greet the publication of *Sebaste – the city of Saint Blaise* as a natural outcome of my deep respect towards its editor. Vinicije B. Lupis has been the link between the Croats and Armenians through his love and attachment to St. Blaise. He has dedicated his entire life of scholarly research to deepen Armenian-Croatian relations under the patronage of St. Blaise and via relations with the Armenian Church Holy See of Cilicia. He was among the ecumenical guests who participated in the 100th commemoration of the Armenian Genocide in 2015, at the headquarters of my Church in Antelias-Lebanon.

Sebaste – the city of Saint Blaise is a collection of works by several Croatian and Armenian authors, who presented their views and insights on the Armenian city of Sebaste, which unfortunately no longer exists as a cradle of Christian civilization and spirituality.

This book is a pioneering scientific project, because it truly brings together for the first time Croatians and Diaspora Armenians who originated from Western

Armenia, in order to analyze Sebaste from several angles and strengthen centuries-long relations of our two Christian peoples.

The idea of printing such a book was initiated by its editor seven years ago during a conversation with me, as a sort of a renewed attempt for mutual enrichment for Croatians and Armenians.

Sebaste is a landmark historical city both for Christian civilization and martyrology in general, and a center of Armenian culture over the course of many centuries. Therefore, this collection is at the same time the answer to many doubts amongst the Croatian public about the importance of Christian Sebaste to global ecumenism and the credible evidence about St. Blaise as a spiritual symbol that permanently connects the Croatian and Armenian peoples.

I hope that by the blessing of St. Blaise through this book Armenians and Croats will recognize the need to know each other better and to bring their contribution to the common Christian witness in these troubled times for Christians.

Prayerfully,

Archbishop Nareg Alemezian
Chairman of the Religious Council
Armenian Church Holy See of Cilicia
Antelias-Lebanon

Feast of Christmas and Theophany, 6 January 2017

Ս. ՎԼԱՍԻ ՏՕՆԸ ՏՈՒՊՐՈՎՆԻՔԻ ՄԷՋ
(ՀԱՄԱԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՐԵՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍԱՆԵԼԻ ԵՐԵՒՈՅԹ ՄԸ)

28 Օգոստոս 2009-ին, Արամ Ա. Կաթողիկոս հրաւէր մը կը ստանար Խրուաթիոյ Տուպրովնիք քաղաքի Կաթոլիկ Առաջնորդ Ժելիմիր Փուլիճ Գերապայծառէն, մասնակցելու աւելի քան 1000 տարիներէ ի վեր Տուպրովնիքի պաշտպան Ս. Վլաս հայազգի Հայրապետի տօնախմբութեան եւ մասունքներու մեծահանդէս թափօրին։ Փուլիճ Գերապայծառ 20 տարիներէ ի վեր Տուպրովնիքի Առաջնորդն է եւ 62 ծուխերու մէջ 50.000 հաւատացեալներ կը հովուէ։

Խրուաթիա մաս կը կազմէր նախկին Եուկոսլաւիոյ եւ 1992-էն ի վեր անկախ պետութիւն է։ Խրուաթիոյ տարածքը 56.594 քառակուսի քիլոմեթր է, մայրաքաղաքը՝ Զակրէպ, ըստ 2001-ի մարդահամարին՝ բնակչութիւնը 4.437.460 միլիոն, սփիւռքի բնակչութիւնը՝ 5 միլիոն։

11 Յունուար 2010-ին Վեհափառը Փուլիճ Գերապայծառին կը յայտնէր, թէ պիտի չկարենար անձամբ ներկայ գտնուիլ Ս. Վլաս Հայրապետի տօնակատարութեան եւ ես զինք պիտի ներկայացնէի ու իր պատգամը փոխանցէի հաւատացեալ ժողովուրդին՝ վերահաստատելով քրիստոնէական այն խոր կապերը որոնք գոյութիւն ունէին հայ եւ խրուաթ ժողովուրդներուն միջեւ։

2 Փետրուարի յետ միջօրէի ժամը 3-ին, Ս. Վլաս Եկեղեցւոյ մուտքին, հազարաւոր հաւատացեալներու ծափողջոյններուն ընդմէջէն, ընդառաջելով Փուլիճ Գերապայծառի փափաքին, Արամ Ա. Կաթողիկոսի հարազատ թարգմանը կը հանդիսանայի եւ հայերէնով կ՚ըսէի. «Հայրապետական սիրով կ՚օրհնենք ձեզ Ս. Վլաս Հայրապետի լեզուով՝ հայերէնով. ՅԱՆՈՒՆ ՀՕՐ ԵՒ ՈՐԴՒՈՅ ԵՒ ՀՈԳԻՈՅՆ ՍՐԲՈՅ. ԱՄԷՆ»։

Ապա, Հայր Իվիցա Փերվան կը կարդար անգլերէնէ խրուաթերէնի թարգմանուած 30 Յունուար 2010 թուակիր հայրապետական պատգամը, որուն մէջ նաեւ կը վերլուծուէր հետեւեալը.

«Ս. Վլաս Հայրապետ ամբողջ քրիստոնէութեան մէջ ամենէն ժողովրդական եւ մեծարուած սուրբերէն մին է։ Բազմաթիւ հրաշքներ կը վերագրուին անոր։ Ան նուիրեալ աւետարանիչ մը եւ քրիստոնէական հաւատքի պաշտպան մը եղած է։

Երբ Ս. Վլաս Հայրապետի տօնը կը նշէք, անհրաժեշտ կը նկատենք ձեզի յիշեցնել հետեւեալ կէտերը.

Առաջին, ինչպէս գիտէք, Ս. Վլասի ծագումը առնչուած է Հայկական Կիլիկիոյ եւ Հայ Եկեղեցւոյ հետ ու այդ իսկ պատճառաւ երկարատեւ կապեր գոյութիւն ունեցած են մեր երկու Եկեղեցիներուն եւ ազգերուն միջեւ: Խորքին մէջ, հակառակ մեր ունեցած զանազանութիւններուն եւ աշխարհագրական հեռաւորութեան, սուրբերը հոգեւոր հաղորդակցութեամբ մեզ իրարու կը զօդեն: Հետեւաբար, սուրբերու տօները մեզ կը հրաւիրեն առաւել մերձենալու իրարու՝ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի հանդէպ ունեցած համայնական հնազանդութեան մէջ:

Երկրորդ, սուրբերը բարեխօսներ են մեր եւ Քրիստոսի միջեւ: Անոնք մարդոց եւ Աստուծոյ միջեւ հաղորդակցական ամենէն ազդու ազդակներն են: Արդ, սուրբերը մեր անհատական եւ հաւաքական կեանքը իմաստաւորող ներկայութիւն պէտք է դառնան:

Երրորդ, սուրբերը քրիստոնէական կեանքի տիպար օրինակներ են: Այս հասկացողութեամբ, քրիստոնեայ ըլլալ կը նշանակէ Քրիստոսի ճշմարիտ հետեւորդը դառնալ, քրիստոնեայ ըլլալ կը նշանակէ Աւետարանը կեանքով թարգմանել, քրիստոնեայ ըլլալ կը նշանակէ Երկինքի Արքայութիւնը ապրիլ այս աշխարհի վրայ: Այս առաքինութիւնները վաւերականօրէն առկայ են սուրբերու վարքին մէջ:

Իսկապէս Ս. Վլաս այսպիսի՛ սուրբ մըն էր: Ան մեր կեանքի խաւարին մէջ փայլատակող աստղ մըն է, որ մեզ դէպի *«ճանապարհ, կեանք եւ ճշմարտութիւն»* (Յովհ. 14.6) կ՚առաջնորդէ»:

2–3 Փետրուարին, 6 գերապայծառներու, 70 վարդապետներու, շուրջ 400 քաղաքական ու հասարակական ղեկավարներու եւ հիւրերու ու 15 հազար հաւատացեալներու հետ, հոգեւոր եզակի ապրումներով կը մասնակցէի Ս. Վլասի տարեկան տօնակատարութեան կրօնական եւ աշխարհիկ հանդիսութիւններուն ու եկեղեցական թափօրին ընթացքին, ծխական եկեղեցիներու աւելի քան հարիւր դրօշներու ծածանումին ընդմէջէն, կը կրէի Ս. Վլասի գլուխն ու աջը:

Մնացեալ օրերուն հանդիպումներ կ՚ունենայի Տուպրովնիքի Կառավարիչ Նիգոլա Տոպպոսլաւիչին, Քաղաքապետ Անտրօ Վլահուսիչին, Գերապայծառ Ժելիմիր Փուլիճին եւ Ֆրանչիսկեան ու Տոմինիկեան Միաբանութիւններու վարդապետներու եւ մայրապետներու եւ Թեմի հոգեւորականութեան հետ:

Նաեւ ներկայ կը գտնուէի Քաղաքապետին հիւրընկալած ճաշկերոյթին, Տուպրովնիքի Խրուաթական եւ Հայկական Բարեկամութեան

Միութեան կազմակերպած Արամ Խաչատուրեանի նուագահանդէսին, Ս. Աստուածածնի Վերափոխումն Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցած Ս. Վլասի նուիրուած հոգեւոր համերգին եւ կ՚երգէի Ս. Վլաս Հայրապետին նուիրուած Հայ Եկեղեցւոյ *Մանկունք* շարականը։

Առաւել, երկիցս կ՚այցելէի Մայր Տաճարի մասունքներու մատուռը՝ ուր դարերէ ի վեր աւելի քան 200 մասունքներ խոր երկիւղածութեամբ ի պահ դրուած են, ու Տուպրովնիքի եւ Սթոնի վանքերն ու եկեղեցիները։

Պատմական օրեր կ՚ապրէի Ս. Վլասի, հայ Սուրբին, ոգեղէն հաղորդութեան մէջ…։

Փուլիճ Գերապայծառին հետ նամակներու փոխանակումէն, պատմական աղբիւրներու պրպտումներէն եւ Տուպրովնիք կատարած այցելութենէս ի յայտ կու գար թէ Ս. Վլաս Սեբաստիոյ հայ եպիսկոպոսը մեծահամբաւ եւ հրաշագործ սուրբ մըն էր Ուղղափառ եւ Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցիներուն մէջ։ Ուղղափառներ Ս. Վլասի յիշատակը կը տօնեն Փետրուար 11-ին եւ Լատիններ՝ Փետրուար 3-ին։ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ Ս. Վլասի տօնը շարժական է։

Ս. Վլաս եղած է Սեբաստիա քաղաքի Եպիսկոպոսը։ Սրբակեաց եւ հրաշագործ հովիւ մըն էր ան, որ Դիոկղետիանոսի հալածանքներուն ժամանակ կը քաջալերէր քրիստոնեաները եւ բանտին մէջ անոնց կ՚այցելէր։ Լիկիանոսի օրով, երբ հալածանքը կը սաստկանար, որպէսզի Եկեղեցւոյ հօտը ամբողջապէս չբնաջնջուէր, Ս. Վլաս ժողովուրդին խորհուրդ կու տար պահ մը մեծ քաղաքներէ հեռանալ եւ ինքն ալ Արգէոս լեռան մենաստաններէն մէկուն մէջ կը ճգնէր։ Հոն գազաններ կը մօտենային իրեն եւ ան օրհնութեամբ, աղօթքով եւ բժշկական արուեստին հմտութեամբ՝ որուն ծառայած էր ատենին, կ՚առողջացնէր անոնց վէրքերը։ Վերջապէս, Ս. Վլասի թաքստոցը կը յայտնուէր եւ Ագրիկողայոս դատաւորին կողմէ պատգամաւորներ կու գային զինք դատարան տանելու։ Կ՚ընդառաջէր անոնց եւ անցած գիւղերուն մէջ բժշկութիւններ կը կատարէր։ Հազիւ Սեբաստիա մտած, մայր մը լալահառաչ կ՚իյնար անոր ոտքերուն՝ խնդրելով իր նոր մեռած զաւկին վերակենդանութիւնը։ Գթալով մօր արցունքներուն, ան կ՚աղօթէր. «Հայր գթութեան եւ Աստուած ամենայն մխիթարութեան, լսէ՛ ծառայիդ աղօթքը եւ վերադարձո՛ւր այս մանուկին կեանքը՝ որպէսզի բոլորը գիտնան թէ դուն ես կեանքի եւ մահուան տէրը»։ Հազիւ աղօթքը աւարտած, մանուկը կը վերակենդանանար իր մօր գրկին մէջ։ Մանուկին կոկորդը ձուկի փուշ խրած ըլլալով մեռած էր եւ ասկէ

մեկնելով, կոկորդի հիւանդութիւններու պարագային, Ս. Վլասի բարեխոսութեան կը դիմուի։ Ս. Վլաս կը նկատուի գազաններու պաշտպան եւ կոկորդներու բժիշկ Սուրբը։ Երբ դատարան կը ներկայանար, Ս. Վլաս իր համարձակ պատասխաններով կը կշտամբէր դատաւորը եւ սաստկօրէն գանակոծուելով արիւնլուայ բանտ կը փոխադրուէր, մինչ եօթը բարեպաշտ կիներ անոր արիւնով կ՚օծուէին, հրակէզ տանջանքներու կը մատնուէին, սակայն անվնաս կ՚ազատէին եւ ի վերջոյ սուրով կը նահատակուէին։ Ս. Վլաս երկրորդ անգամ կը հարցաքննուէր եւ աւելի խիստ պա-տասխաններ տալուն համար Սեբաստիոյ լիճը կը նետուէր։ Անկէ եւս ազատուելէ յետոյ, նոյն դատաւորին վճիռով 316-ին կը գլխատուէր։

Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան կը վկայէ. «Իր գերեզմանաքարը մինչեւ մեր օրերը կը ցուցուէր Սեբաստիոյ մէջ, թուրքի մը տան բակը, ուր ուխտի կ՚երթային քրիստոնեաները» (*Սուրբք եւ Տօնք*, Անթիլիաս-Լիբանան, 1981, էջ 74)։

Ս. Վլասի մեծարումը սկսած է Սեբաստիոյ մէջ, ուր քրիստոնեաներ եւ իսլամներ զայն դարերով կը նկատէին «Կոկորդի Սուրբը»։ Ս. Վլասի տօնին առթիւ, Տուպրովնիքի Ս. Վլաս Եկեղեցւոյ մէջ, հոգեւորականներ յատուկ մոմով կոկորդի օրհնութիւն կը կատարեն։

334-ին, Միլանի Հրովարտակէն ետք, Ս. Վլասի մարմինը կ՚ամփոփուէր քարէ գերեզմանի մը մէջ։ Սեբաստիոյ մէջ Ս. Վլասի յաջորդած Պետրոս Եպիսկոպոս անոր նահատակութեան վայրին վրայ եկեղեցի մը կը կառուցէր։ Այս եկեղեցին մինչեւ 18-րդ դար գոյութիւն ունեցած է։ Ս. Վլասի գերեզմանը կը գտնուէր Սեբաստիոյ արեւմտեան կողմը, Մետրեսէ կոչուած շրջանը, Պեքիր Օղլու անուն իսլամի մը պարտէզը եւ 1857-ին կը նորոգուէր հայ կաթոլիկ Պետրոս Գալուստեանին կողմէ, որ Սուրբին տապանաքարն ալ կը զետեղէր եւ վրան կը նշէր անոր բարեմասնութիւնները։ 1736-ին կամ 1746-ին գերեզմանին իսլամ տէրը կ՚որոշէր քանդել սրբավայրը. սակայն, Սուրբը կ՚երեւէր իրեն եւ կը սպառնար այդպիսի սրբապղծութիւն չգործել։

1987-ին Սվազի քաղաքապետ Պեքիր Թիկուրպայա կ՚որոշէր նորոգել Ս. Վլասի գերեզմանը։ Ակնյայտ է որ Սվազի բնակիչները այդ վայրին հանդէպ իրենց սնուցած հաւատքը պահած են։ Այսօրուան Սվազի իսլամ բնակիչները թէեւ կ՚աղօթեն «Կոկորդի Սուրբին», սակայն չեն կրցած զայն իրենց կրօնական ապրումներուն շաղախել, որովհետեւ Ս. Վլաս իրենց կեանքին մաս չի՛ կազմեր։

2008-ին Սվազէն [պատմական Սեբաստիա] երկու թուրքեր կու գային Տուպրովնիք եւ եւ կը յայտնէին թէ վերագտած են Ս. Վլասի գերեզմանը։

Տուպրովնիք ներծծուած է Ս. Վլասի մեծարումով։ Անոր արձանը քաղաքի բոլոր դղեակներուն եւ աշտարակներուն վրայ ու եկեղեցիներուն մէջ կը գտնուի։

Տուպրովնիքի հոգեւոր ժառանգութեան մէջ հայ սուրբերու խոր արմատներ գոյութիւն ունին։ Նախ քան Ս. Վլասը, քաղաքին հին պաշտպան սուրբերը եղած են Փոքր Հայքի Ս. Զենոբիոս Եպիսկոպոսն ու քոյրը՝ Ս. Զենոբիան, որոնց մասունքները 1012-էն ի վեր Տուպրովնիքի մէջ կը գտնուին։

Տուպրովնիքի եւ Ս. Վլասի հոգեւոր կապը սկսած է 971-ին, երբ Սուրբին բարեխօսութեամբ Տուպրովնիք պաշտպանուած է վենետիկցիներու բռնագրաւումէն։ 972-ին Տուպրովնիքի Հանրապետութեան ծերակոյտը Ս. Վլասը «Տուպրովնիքի Պաշտպան Սուրբը» հռչակած է եւ այդ թուականէն ի վեր ան ամեն տարի անխափան կը տօնախմբուի։ Ս. Վլասի մասունքներուն Տուպրովնիք հասնելուն մասին երկու տարբերակներ կան. առաջին, 11-րդ դարուն տուպրովնիքցի վաճառականներ զայն Արեւելքէն բերած են. երկրորդ, 1026-ին Կոստանդնուպոլսէն յոյն վանական մը զայն բերած է։ Այսօր Տուպրովնիք իր մասունքներու ճոխ հաւաքածոյին մէջ ունի Ս. Վլասի գլուխը, աջ եւ ձախ ձեռքերն ու ոտքը։

Հայերու Տուպրովնիքի մէջ ապրած ըլլալուն եւ խրուաթներ ու հայեր կապերուն մասին յիշատակութիւններ կան։ Տուպրովնիքցի հայ մը՝ Ճուրօ Պալիվի եղած է քանի մը պապերու նշանաւոր բժիշկը (ծնեալ՝ Տուպրովնիք 1668-ին, մահացեալ՝ Հռոմ 1707-ին)։ Կայ Եղբայր Վիցը Գելեզը (ծնեալ՝ Միլինի [Խրուաթիա] 1834-ին, մահացեալ՝ Նափոլի [Իտալիա] 1895-ին), որ Մարաշի եւ Այնթապի հայ կաթոլիկ եպիսկոպոսութիւններուն եւ միսիոնարութեան հիմնադիրն էր։

1272 թուականը կրող Տուպրովնիք Քաղաքի Օրինագիրքին 8-րդ հատորին 55-րդ գլուխը կը վկայէ թէ վաճառականական աշխոյժ կապեր կային Տուպրովնիքի եւ Կիլիկիոյ Թագաւորութեան միջեւ, ուր նաեւ կը յիշուի Կիլիկիոյ Թագաւորութեան հատած դրամներու գործածութիւնը։

Տուպրովնիքցի Ռայմունտ Կալլանի Ելիչ (1722–1727), նախքան Տուպրովնիքի արքեպիսկոպոս դառնալը, Անգարայի արքեպիսկոպոսն ու Կոստանդնուպոլսոյ Առաքելական Փոխանորդն էր եւ սերտ գործակ-

ցութիւն ունեցած է Մխիթար Սեբաստացի Աբբահօր հետ։ Յոսիփ Մարի-նովիչ, Փերասթէն [Մոնթէնեկրօ] յիսուսեան միաբան մը, կը հանդիսանայ Արեւմուտքի մէջ հայ ժողովուրդի պատմութիւնը գրած եւ Եւրոպայի մէջ հայութեան արդի պատմութեան քննարկումը հիմնադրած առաջին անձը։

19-րդ եւ 20-րդ դարերուն տուպրովնիքցիներ բարեկամական կա-պեր ունեցած են Արեւելքի առեւտրական քաղաքներուն մէջ գտնուող հայերուն հետ, եւ անոնցմէ մաս մը փրկած են Մեծ Եղեռնի ժամանակ։

Սեբաստիոյ Իսահակ Հաճեան Գերապայծառը 1902-ին Տուպրովնիք եկած է դրամ հաւաքելու՝ որպէսզի Ս. Վլասի գերեզմանը վերագնէր թուր-քերէն, եւ մեծ խանդավառութեամբ դիմաւորուած է ժողովուրդէն։

Օր մը, փողոցը քալած պահուս, Տիկին Վեսնա Նութրիցիօ բարեւեց զիս եւ ինծի յանձնեց երաժիշտ Պետրոս Ոսկեանի դասական երա-ժըշտութեան խտասալիկը, յայտնելով թէ ան 1932-ին Տուպրովնիք ծնած է եւ 1979-ին Զակրէպ մահացած։

Մինչեւ այսօր Տուպրովնիքի բնակիչները մեծ սիրով կապուած են իրենց պաշտպան Սուրբին եւ այս երեւոյթը կը վկայէ թէ շարունակական հոգեւոր կապուածութիւն մը գոյութիւն ունեցած է խրուաթ եւ հայ ժողո-վուրդներուն միջեւ։

* * *

Տուպրովնիքէն կրած ամենէն յիշատակելի տպաւորութիւնս եղաւ Ս. Վլասի հանդէպ ժողովուրդին սնուցած աննախընթաց բարեպաշտութ-իւնը։

Տուպրովնիքի մէջ հիւրն էի Ֆրանչիսկեան վարդապետներուն, որոնց մեծաւորը՝ 70-ամեայ Հայր Ռաֆայէլ դիպուկօրէն հաստատեց. «Մենք՝ տուպրովնիքցիներս շատ կը սիրենք Ս. Վլասը. որովհետեւ, անոր հետ մեծ հօր նման կը վերաբերինք»։ Ֆրանչիսկեաններու Վանքը կառուցուած է 1317-ին, ուր կը գտնուի Եւրոպայի ամենէն հին եւ մինչեւ այսօր գոյութիւն ունեցող դեղարանը։ Վանքը ունի նաեւ ճոխ մատենադարան, արխի-ւատուն եւ թանգարան։ Հայր Ռաֆայէլ փափաքեցաւ հայերէն դիւրին բառ մը սորվիլ եւ ես գինիի բաժակը բարձրացնելով առաջարկեցի՝ «կենաց» (խրուաթերէն՝ «ժիվիօ»), որ դարձաւ երկուքիս բարեկամութեան օղակը։

Եոսիփ Իվելլիօ երիտասարդ երաժիշտը, իր հեղինակած *Ի Յար-գանս Սուրբ Վլասի* հաստափոր գիրքը եւ երկու ձայնասկաւառակներ

նուիրեց ու ըսաւ. «Ս. Վլասի նուիրուած 40 շարականներ եւ պատարագներ ուսումնասիրած եմ ու տակաւին աշխատանքս շարունակելի է»։

Տուպրովնիքի ամենէն հռչակաւոր նկարիչներէն եւ Ս. Վլասի դրօշին հեղինակ՝ Իվօ Կըրպիչ Ս. Վլասի նկարը նուիրեց մեր «Կիլիկիա» Թանգարանին եւ Սուրբին հանդէպ ունեցած իր սքանչացումը խտացուց այս բառերուն մէջ. «Մենք չենք կրնար մեր կախարդական քաղաքը մտնել կամ անկէ դուրս ելլել առանց Ս. Վլասի խորաթափանց եւ ազնիւ նայուածքը վայելելու։ Սակայն, այս բոլորէն աւելի կարեւոր է ընդգծել թէ Ս. Վլաս մեզի հետ է։ Մենք զինք կը սիրենք եւ մանաւանդ շատ երախտապարտ ենք իրեն որ քանիցս մեր քաղաքը պաշտպանեց թշնամիներուն դէմ»։

Ս. Վլասի տօնին առթիւ մատուցուած սուրբ պատարագի ընթացքին, Փուլիճ Գերապայծառ երբ զիս ներկայացուց հաւատացեալներուն, մէջբերեց 9 Մայիս 1967-ին, Վատիկանի մէջ, Պօղոս Զ. Քահանայապետի այն խօսքը, երբ ան եղբայրական սիրով կ՚ողջունէր Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Խորէն Ա. Կաթողիկոսը եւ կ՚ըսէր. «Յիշատակներու ալիք մը կը բարձրանայ մեր մտքին մէջ, մտաբերելով սրտագին յարաբերութիւնները, որոնք դարերու ընթացքին իրարու զօդեցին Կիլիկեան Հայ թագաւորութիւնն ու իր Կաթողիկոսութիւնը այս Առաքելական Աթոռին։ Այս յուշերը մեր սրտերուն մէջ կ՚արծարծեն իղձն ու մաղթանքը վերահաստատուած տեսնելու մեր միջեւ ամրակուռ եւ մնայուն, երբ Աստուած զայն ուզէ, լիուլի հաղորդակցութիւն մը՝ ապրուած սիրոյ եւ դաւանուած հաւատքին մէջ»։ (Տե՛ս *ՀԱՍԿ Պաշտօնական Ամսագիր*, Յունիս–Սեպտեմբեր 1967, էջ 278–279)։

Փուլիճ Գերապայծառին հետ ունեցած առանձին հանդիպումիս ընթացքին, կ՚անդրադառնայի իր այս մէջբերումին եւ ուրախութեամբ կը պատմէի նախ քան Տուպրովնիք ժամանելս Անթիլիասի մէջ տեղի ունեցած Կաթոլիկ Եկեղեցի-Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներ աստուածաբանական պաշտօնական երկխօսութեան 7-րդ ժողովին մասին, երբ Կարտինալ Ուոլթըր Գասպար կիրակնօրեայ իր քարոզին մէջ դրական արժեւորումը կատարած էր Հռոմէական Կաթոլիկ եւ Հայ Առաքելական Եկեղեցիներու միջ-եկեղեցական մերձեցման։ Գերապայծառը կը պատասխանէր. «Ձեր այցելութիւնը մեր սերտացման կապերը առաւել ամրապընդեց։ Այս մասին պիտի գրեմ Կարտինալ Գասպարին»։

Տուպրովնիքի բարեպաշտական խճանկարին մէջ կային նաեւ փոքրաթիւ հայեր։ Փարիզէն ժամանած Արման Չուխաճեան Ս. Վլասի մասին գեղազարդ գիրք գրած հայորդին էր, որուն հատորը խրուաթերէնի թարգ-

մանած էր Ատրիանա Գրեմենիաս-Տանիցիչ: Նայիրա Ասատուրեան, Երեւանէն, 10 տարիներէ ի վեր Տուպրովնիք կ՚ապրէր ու Խրուաթական եւ Հայկական Բարեկամութեան Միութեան ատենապետուհին էր: Ան ամուսնացած էր տուպրովնիքցի Ատրիանին հետ եւ երկու տարիներ առաջ բախտաւորուած Էտկարով: 9 ամիսներ առաջ, Հայաստանէն գալով Նայիրային միացած էր եղբայրը՝ Բժիշկ Գոռ Ասատուրեանը, որ երբ զիս առաջին անգամ տեսաւ, անճրկած ըսաւ. «Պարոն Նարեկ, կը ներէք չեմ իմանում ոնց պէտք է ձեզ բարեւեմ: Ախր մեզ չեն սովորեցրել»: Սորվեցուցի թէ «Սրբազան հայր» եւ «Աստուած օգնական» պէտք է ըսել, Անթիլիասի հոգեւոր հրատարակութիւններէն տուի մեր հայերուն եւ պայմանաւորուեցանք յաջորդ այցելութեանս Էտկարը մկրտել Ս. Վլաս Եկեղեցւոյ մէջ: Սակայն, դամոկլեան սուրի նման մեր հաւաքական գլխուն վրայ կախուած կը մնայ հարցումը՝ «Հայու բեկորները հոս եւ աշխարհով մէկ զանազան Տուպրովնիքներուն մէջ ի՞նչ պիտի ըլլան, ինչպէ՞ս պիտի սորվին հայո՛ւն Այբուբէնն ու Հայր Մերը»:

Ունեցած հարցազրոյցներուս մէջ ընդգծեցի երկու կէտեր: Առաջին, Ս. Վլաս օրհնեալ եւ ապահով կամուրջ մըն է Աստուած եւ մարդ հաղորդակցութեան համար: Ան հայ է, բայց կը պատկանի նաեւ Տուպրովնիքին. որովհետեւ, սուրբերը համամարդկային եւ համաքրիստոնէական են: Երկրորդ, ես փոխանակ Ս. Վլասի ծննդավայր՝ պատմական Հայաստանէն Տուպրովնիք գալու, կու գամ Լիբանանէն, ուր 1930-էն ի վեր հաստատուած է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան վտարանդի Ս. Աթոռը՝ 1915-ի Հայկական Ցեղասպանութեան հաւաքական զոհը դառնալէ ետք: Մեր Ծովային Հայաստանը՝ Կիլիկիան կը նմանի Տուպրովնիքին եւ երջանիկ օր մը դարձեալ հայեր եւ տուպրովնիքցիներ հոն իրար պիտի ողջունեն:

Երբ Տուպրովնիք հասայ, խրուաթերէն չէի գիտեր: Հիմա մի քանի բառեր սորված եմ (Dobro=լաւ, Bog=Աստուած, Bog Bog=Աստուած հետդ): Բայց, ամենէն կարեւորը, գիտակցեցայ թէ երբ մարդ աստուածակեդրոն կեանքի հետամուտ ըլլայ, փոխան Բաբելոնի սնափառ խառնակութեան եւ անխուսափելի կործանումին, կ՚ապրի Հոգեգալուստի բազմալեզու շնորհաձիր վայելքը եւ հոգեշինութեան ուրախութիւնը:

1–7 Փետրուար 2010-ը արդէն իսկ կը պատկանի պատմութեան: 1038 տարիներ ետք Տուպրովնիք կ՚այցելէր եւ Ս. Վլասի տօնախմբութեան կը մասնակցէր առաջին Հայ Առաքելական եպիսկոպոսը: Հակառակ իր

վայելած անսահման՛ ժողովրդական բարեպաշտութեան, Ս. Վլաս Եպիսկոպոս նոյնիսկ Տուպրովնիք չէր այցելած…։

Նարեկ Եպս. Ալեէմէզեան

«ՏՈՒՊՐՈՎՆԻՔ ԳԵՂԵՑԻԿ ՔԱՂԱՔ ՄԸ ՉԷ, ԱՅԼ՝ ԳՈՀԱՐ»

(Ս. ՎԼԱՍ ՀԱՅԱԶԳԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՀԵՏ ԸՆԼԱԼՈՒ ԵԶԱԿԻ ԱՌԻԹ ՄԸ)

28 Օգոստոս 2009-ին, Արամ Ա. Կաթողիկոս հրաւէր մը կը ստանար Խրուաթիոյ Տուպրովնիք քաղաքի Կաթոլիկ Առաջնորդ Ժելիմիր Փուլիճ Գերապայծառէն, 2–3 Փետրուար 2010-ին մասնակցելու աւելի քան 1000 տարիներէ ի վեր Տուպրովնիքի պաշտպան Ս. Վլաս հայազգի Հայրապետի տօնախմբութեան եւ մասունքներու թափօրին։

Խրուաթիոյ Հանրապետութիւնը կը գտնուի Ատրիական Ծովուն վրայ։ Նախապէս մաս կը կազմէր Եուկոսլաւիոյ եւ 1992-էն ի վեր անկախ է։ Ունի 1185 կղզիներ, որոնցմէ միայն 47-ը բնակելի են։ Պաշտօնական լեզուն խրուաթերէնն է եւ այբուբէնը՝ լատինատառ։ Դրամանիշը կը կոչուի գունա։ Տարածքը 56.594 քառակուսի քիլոմեթր է, մայրաքաղաքը՝ Զակրէպ, ըստ 2001-ի մարդահամարին՝ բնակչութիւնը 4.437.460 միլիոն, սփիւռքի բնակչութիւնը՝ 5 միլիոն։ Զբօսաշրջիկութեան ամենէն գրաւիչ երկիրներէն մին է եւ 2008-ին հիւրընկալած է 11 միլիոն 260 հազար զբօսաշրջիկ։

Տուպրովնիք կը գտնուի Խրուաթիոյ Հանրապետութեան հարաւը եւ դարերէ ի վեր անկախ հանրապետութիւն մը եւ քաղաք մը եղած է։ Կարգախօսն է՝ ԱՋԱՏՈՒԹԻԻՆ։ Ներկայ Տուպրովնիքը վերակառուցուած է 1667-ի երկրաշարժէն ետք։ Հին քաղաքին գլխաւոր եւ ամենաբանուկ փողոցը կը կոչուի Սթրատուն։

11 Յունուար 2010-ին Վեհափառը Փուլիճ Գերապայծառին կը յայտնէր թէ Ս. Վլասի տօնակատարութեան ես զինք պիտի ներկայացնէի։

1–7 Փետրուար 2010-ը կ՚անցընէի գեղատեսիլ Տուպրովնիքի մէջ եւ կը հանդիսանայի 1038 տարիներ ետք Տուպրովնիք այցելած ու Ս. Վլասի տօնախմբութեան մասնակցած առաջին Հայ Առաքելական եպիսկոպոսը։

2–3 Փետրուարին 15 հազար հաւատացեալներու հետ կը մասնակցէի Ս. Վլասի տարեկան տօնակատարութեան հանդիսութիւններուն եւ եկեղեցական թափօրին ընթացքին կը կրէի Ս. Վլասի գլուխն ու աջը։

Ներկայ կը գտնուէի Տուպրովնիքի Խրուաթական եւ Հայկական Բարեկամութեան Միութեան կազմակերպած Արամ Խաչատուրեանի նուագահանդէսին, ուր որպէս տաղանդաւոր մենակատար ջութակահար ելոյթ կ՚ունենար բնիկ երեւանաբնակ եւ այժմ Պելկրատ եւ Պրիւքսէլ բնակող Խաչիկ Ալմազեան։

Կ՛այցելէի Ս. Աստուածածնի Վերափոխումն Մայր Տաճարի մասունքներու մատուռը՝ ուր դարերէ ի վեր աւելի քան 200 մասունքներ խոր երկիւղածութեամբ ի պահ դրուած էին։

Պատմական օրեր էին եւ կ՛ընդմբոշխնէի Ս. Վլասի, հայ մեծահամբաւ եւ հրաշագործ Սուրբին, ոգեղէն ներկայութիւնը…։

Ս. Վլաս Սեբաստիոյ հայ եպիսկոպոսը նահատակուած է 316-ին եւ թաղուած Սեբաստիոյ մէջ։ Ան տօնելի Սուրբ է Ուղղափառ եւ Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցիներուն մէջ։ Ուղղափառներ Ս. Վլասի յիշատակը կը տօնեն Փետրուար 11-ին եւ Լատիններ՝ Փետրուար 3-ին։ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ Ս. Վլասի տօնը շարժական է եւ 2010-ին զուգադիպեցաւ Շաբաթ, 16 Յունուարին։

2008-ին Սվազէն (պատմական Սեբաստիա) երկու թուրքեր եկած են Տուպրովնիք եւ յայտնած թէ գտած են Ս. Վլասի գերեզմանը։

Տուպրովնիք ներծծուած է Ս. Վլասի մեծարումով։ Անոր արձանը քաղաքի բոլոր դղեակներուն եւ աշտարակներուն վրայ ու եկեղեցիներուն մէջ կը գտնուի։ Տուպրովնիքի եւ Ս. Վլասի հոգեւոր կապը սկսած է 971-ին, երբ Սուրբին բարեխօսութեամբ Տուպրովնիք պաշտպանուած է վենետիկցիներու յարձակումէն։ 972-ին Տուպրովնիքի Հանրապետութեան ծերակոյտը Ս. Վլասը Տուպրովնիքի պաշտպան սուրբը հռչակած է եւ այդ թուականէն ի վեր ան ամեն տարի անընդմիջաբար կը տօնախմբուի։ Ս. Վլասի մասունքներուն Տուպրովնիք հասնելուն մասին երկու տարբերակներ կան. առաջին, 11-րդ դարուն տուպրովնիքցի վաճառականներ զայն Արեւելքէն բերած են. երկրորդ, 1026-ին Կոստանդնուպոլսէն յոյն վանական մը զայն բերած է։ Այսօր Տուպրովնիք իր մասունքներու ճոխ հաւաքածոյին մէջ ունի Ս. Վլասի գլուխը, աջ եւ ձախ ձեռքերն ու ոտքը։ Նաեւ հոս կը գտնուի Յիսուսի Խաչափայտին ամենամեծ մասունքը։

Հայերու Տուպրովնիքի մէջ ապրած ըլլալուն եւ խրուաթներ ու հայեր կապերուն մասին յիշատակութիւններ կան։ Տուպրովնիքցի հայ մը՝ Ճուրօ Պալիվի եղած է քանի մը պապերու նշանաւոր բժիշկը (1668–1707)։ Եղբայր Վիցը Գելեզ (1834–1895) եղած է Մարաշի եւ Այնթապի հայ կաթոլիկ եպիսկոպոսութիւններուն հիմնադիրը։

1272 թուականը կրող Տուպրովնիք Քաղաքի Օրինագիրքին 8-րդ հատորին 55-րդ գլուխը կը վկայէ թէ վաճառականական աշխոյժ կապեր կային Տուպրովնիքի եւ Կիլիկիոյ Թագաւորութեան միջեւ։

Անգարայի Գերապայծառ Ռայմունտ Կալլանի Ելիչ (1722–1727) սերտ գործակցութիւն ունեցած է Մխիթար Սեբաստացի Աբբահօր հետ։ Յոսիփ Մարինովիչ յիսուսեան միաբանը Արեւմուտքի մէջ հայ ժողովուրդի պատմութիւնը գրող եւ Եւրոպայի մէջ հայութեան արդի պատմութեան քննարկումը հիմնադրող առաջին անձն է։

19-րդ դարուն եւ 20-րդ դարուն սկիզբը տուպրովնիքցիներ կապեր ունեցած են Արեւելքի առեւտրական քաղաքներուն մէջ գտնուող հայերուն հետ եւ անոնցմէ մաս մը փրկած են Մեծ Եղեռնի ժամանակ։

Սեբաստիոյ Գերապայծառ Իսահակ Հաճեան 1902-ին Տուպրովնիք եկած է դրամ հաւաքելու՝ որպէսզի Ս. Վլասի գերեզմանը վերագնէր թուրքերէն, եւ մեծ խանդավառութեամբ դիմաւորուած ժողովուրդէն։

1932-ին Տուպրովնիք ծնած եւ 1979-ին Զակրէպ մահացած է դասական երաժշտութեան մասնագէտ Պետրոս Ոսկեան։

Տուպրովնիքի Լովրիէնաց Բերդին դարպասին վերեւ արձանագըրուած է քաղաքին կարգախօսը. NON BENE PRO TOTO LIBERTAS VENDITUR AURO. այսինքն՝ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ՈՍԿԻՈՎ ՎԱՃԱՌԵԼԻ ՉԷ։

Տուպրովնիքցիներուն ջերմ փափաքն է վերասերտացնել իրենց դարաւոր յարաբերութիւնները հայութեան հետ եւ ամեն տարի, Ս. Վլասի տօնին, բազմաթիւ հայեր ունենալ իրենց հետ։

Ըստ ինծի փոխանցուած տուեալներուն, Տուպրովնիքի մէջ ապրող հայերն են. Նայիրա Ասատուրեան, Երեւանէն, որ 10 տարիներէ ի վեր Տուպրովնիք կ՚ապրի ու Խրուաթական եւ Հայկական Բարեկամութեան Միութեան ատենապետուհին է։ Ան ամուսնացած է տուպրովնիքցի Ատրիանին հետ եւ երկու տարիներ առաջ բախտաւորուած Էտկարով։ 9 ամիսներ առաջ, Հայաստանէն գալով Նայիրային միացած է իր եղբայրը՝ Բժիշկ Գոռ Ասատուրեանը։

Երբ կը խօսակցէի Մարին Պարիշիչ Մետրոպոլիտին հետ եւ իմացաւ թէ 5 տարիներ Վանգուվըր ապրած եմ, յարեց. «Աշխարհի վրայ երեք գեղեցիկ քաղաքներ այցելած եմ՝ Վանգուվըր (Գանատա), Էտինպըրկ (Սկովտիա) եւ Գէփ Թաուն (Հարաւային Ափրիկէ)»։ Հարցուցի. «Իսկ Տուպրովնի՞քը»։ Սրամտօրէն պատասխանեց. **«Տուպրովնիքը գեղեցիկ քաղաք մը չէ, այլ՝ գոհար»**։ Կը հաստատեմ Մետրոպոլիտին խօսքը։ Կ՚արժէ անպայման այցելել…։

Նարեկ Եպս. Ալեէմէզեան

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ *ՎԱՆԱՅ ՉԱՅՆ*-ԻՆ ՀԵՏ

Մեզի հետ է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Վարիչ Գերշ. Տ. Նարեկ Եպս. Ալեքմէզեան: Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետի տնօրինումով, Սրբազան Հայրը Հայ Եկեղեցին միւս Եկեղեցիներուն եւ Կրօններուն մօտ ներկայացնելու այս պատասխանատու պաշտօնը կը վարէ 1997-էն ի վեր:

Հարցում Ա. Սրբազան Հայր, իմացանք որ 1–7 Փետրուար այցելած էք Խրուաթիոյ Տուպրովնիք քաղաքը: Ի՞նչ էր գլխաւոր շարժառիթը ձեր այցելութեան:

Պատասխան Ա. Խրուաթիա նախկին Եուկուսլաւիոյ մաս կազմած է եւ 1992-էն ի վեր անկախ պետութիւն է, 5 միլիոն բնակչութեամբ եւ 56.000 քառակուսի քիլոմեթր տարածքով: Տուպրովնիք քաղաքը կը գտնուի հարաւը եւ հինէն ի վեր Արեւելքի եւ Արեւմուտքի հանդիպման կէտերէն մին եղած է, ուր բազմաթիւ ազգեր եւ մշակոյթներ իրարու հետ շփուած են: Վեհափառ Հայրապետը պաշտօնական հրաւէր ստացած էր Կաթոլիկ Առաջնորդ Ժելիմիր Փուլիճ Եպիսկոպոսէն Տուպրովնիքի մէջ մասնակցելու քաղաքին պաշտպան սուրբին՝ Ս. Վլաս Հայրապետի տօնակատարութեան հանդիսութիւններուն: Ես մասնակցեցայ որպէս Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Կաթողիկոսի ներկայացուցիչ: Այս առթիւ կարդացի Վեհափառ Հայրապետին պատգամը: 6 եպիսկոպոսներու, 70 վարդապետներու եւ 15 հազար հաւատացեալներու հետ, մասնակցեցայ Ս. Վլաս Հայրապետի տարեկան տօնակատարութեան կրօնական եւ աշխարհիկ հանդիսութիւններուն ու եկեղեցական մեծահանդէս թափօրին, որուն ընթացքին կրեցի Ս. Վլասի գլուխն ու աջը:

Յայտնենք, թէ Ս. Վլաս Հայրապետ Սեբաստիա ծնած հայազգի սուրբ մըն է եւ նահատակուած է 316-ին: Սուրբին մասունքները կը գտնուին Տուպրովնիքի մէջ: Առաւել, Կիլիկեան շրջանին Տուպրովնիք մասնաւոր յարաբերութիւններ մշակած է հայութեան եւ Հայ Եկեղեցւոյ հետ:

Հարցում Բ. Եկեղեցական արարողութիւններէն զատ վստահաբար այլ հանդիպումներ եւս ունեցաք: Ինչո՞վ կը յատկանշուէին անոնք:

Պատասխան Բ. Հանդիպումներ ունեցայ Տուպրովնիքի Կառավարիչ Նիգոլա Տոպպոսլաւիչին, Քաղաքապետ Անտրօ Վլահուսիչին, Առաջնորդ Ժելիմիր Փուլիճ Գերապայծառին եւ Ֆրանչիսկեան ու Տոմինիկեան վարդապետներու եւ մայրապետներու Միաբանութիւններուն ու Թեմի հոգեւորականութեան հետ: Ներկայ գտնուեցայ Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցած Ս. Վլասի նուիրուած հոգեւոր համերգին, ուր երգեցի Ս. Վլասի հայերէն շարական մը, եւ Տուպրովնիքի Խրուաթական եւ Հայկական Բարեկամութեան Միութեան կազմակերպած Արամ Խաչատուրեանի նուագահանդէսին:

Այցելեցի Մայր Տաճարի մասունքներու մատուռը, ուր դարերէ ի վեր աւելի քան 200 մասունքներ խոր երկիւղածութեամբ ի պահ դրուած են, ու Տուպրովնիքի եւ Սթոնի վանքերն ու եկեղեցիները:

Հարցազրոյցներ ունեցայ Խրուաթիոյ հեռատեսիլի ու ձայնասփիւռի կայաններուն եւ օրաթերթերուն հետ, ընդգծելով այն պատմական իրողութիւնը, թէ առաջին անգամ ըլլալով Հայ Առաքելական Եկեղեցիէն եպիսկոպոս մը կը մասնակցի Տուպրովնիքի Ս. Վլասի տօնախմբութեան: Առաւել՝ շեշտեցի, թէ փոխանակ Ս. Վլասի ծննդավայր Կիլիկիայէն՝ կու գայի Լիբանանէն, ուր 1930-էն ի վեր հաստատուած է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Ս. Աթոռը՝ 1915-ի Հայկական Ցեղասպանութեան զոհը դառնալէ ետք:

Շնորհիւ Ս. Վլասի խրուաթներ շատ լաւ գիտեն հայութեան մասին:

Հարցում Գ. Ինչպէ՞ս Ս. Վլաս, հայ սուրբ մը, Տուպրովնիք հասած է, եթէ կարելի է այսպէս բնորոշել: Հայկական այլ կապեր եղա՞ծ են Խրուաթիոյ հետ:

Պատասխան Գ. Տուպրովնիքի թեմը ամբողջապէս ներթափանցուած է Ս. Վլասի մեծարումով: Ս. Վլասի արձանը թեմին բոլոր դղեակներուն եւ աշտարակներուն վրայ կը գտնուի, ինչպէս նաեւ՝ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ:

Տուպրովնիք հայ սուրբերու խոր արմատներ ունի իր հոգեւոր հիմերուն մէջ: Պէտք է յիշել Կիլիկիայէն՝ Փոքր Հայքէն, Տուպրովնիքի հին պաշտպան սուրբեր Ս. Զենոբիոսն ու Ս. Զենոբիան: Կան նաեւ Սեբաստիոյ Քառասուն Մանուկները: Տուպրովնիքի մասունքներու ճոխ հաւաքածոյին ամենայայտնի ոսկեայ գանձը Ս. Վլասի գլուխն է, որ Կոստանդնուպոլսոյ մէջ պատրաստուած է: Տուպրովնիքի աւանդութեան համաձայն այս մա-

սունքը հոս հասած է 1026-ին։ Իսկ 1012-ին արդէն իսկ ունէին Կիլիկիոյ նահատակ Եպիսկոպոս Ս. Զենոբիոսի եւ անոր քրոջ՝ Ս. Զենոբիայի մասունքները։

Բնականաբար, Ս. Վլասի մեծարանքը սկսած է Հայաստանի մէջ, Կապադովկիոյ շրջանը, ուր քրիստոնեաներ եւ իսլամներ զայն դարերով մեծարած են որպէս «Կոկորդի Սուրբը»։ Տուպրովնիքի եւ Ս. Վլասի հոգեւոր կապը սկսած է 971-ին, երբ Սուրբին բարեխօսութեամբ Տուպրովնիք պաշտպանուած է վենետիկցիներու բռնագրաւումէն։ 972-ին Տուպրովնիքի հանրապետութեան ծերակոյտը Ս. Վլասը Տուպրովնիքի պաշտպան սուրբը հռչակած է եւ այդ թուականէն ի վեր ան ամեն տարի անընդմիջաբար կը տօնախմբուի։ Իսկ Ս. Վլասի մասունքին Տուպրովնիք հասնելուն մասին երկու տարբերակներ կան. առաջին, 11-րդ դարուն տուպրովնիքցի վաճառականներ զայն Արեւելքէն բերած են. երկրորդ, 1026-ին Կոստանդնուպոլսէն յոյն աբբահայր մը զայն բերած է։ Ս. Վլասի գերեզմանը գտնուած է Սեբաստիոյ արեւմտեան կողմը։ Տուպրովնիքի Խրուաթական եւ Հայկական Բարեկամութեան Միութեան նախագահուհի Նայիրա Ասատրեան ըսաւ, թէ 2008-ին Սվազէն (պատմական Սեբաստիա) երկու թուրքեր եկած են Տուպրովնիք եւ յայտնած, թէ իրենք գտած են Ս. Վլասի գերեզմանը։

Հայերու Տուպրովնիքի մէջ ապրած ըլլալուն մասին յիշատակութիւններ ունինք։ Այսպէս, կ՚արժէ յիշել, թէ Խրուաթիա եւ հայութիւն կապերու գեղեցիկ օրինակ մըն է Ճուրօ Պալիվի Հայը (17–18-րդ դար), որ քանի մը պապերու նշանաւոր բժիշկն էր։ Նաեւ կայ Եղբայր Վիցը Գելեզը (19-րդ դար), որ Մարաշի եւ Այնթապի հայ կաթոլիկ եպիսկոպոսութիւններուն եւ միսիոնարութեան հիմնադիրն էր։

Ռայմունտ Կալլանի Ելիչ (18-րդ դար), Անգարայի Արքեպիսկոպոսն ու Կոստանդնուպոլսոյ Առաքելական Փոխանորդն էր եւ սերտ գործակցութիւն ունեցած է Աբբահայր Մխիթար Սեբաստացիի հետ։ Յոսիփ Մարինովիչ, Յիսուսեան միաբան մը, Արեւմուտքի մէջ առաջին անգամ գրած է հայ ժողովուրդի պատմութիւնը եւ հիմնադրած հայութեան արդի պատմութեան քննարկումը Եւրոպայի մէջ։

13-րդ դարէն սկսեալ, վաճառականական աշխոյժ կապեր կային Տուպրովնիքի եւ Կիլիկիոյ Թագաւորութեան միջեւ։

19-րդ դարուն եւ 20-րդ դարու սկիզբը, խրուաթներ կապեր ունէին Արեւելքի առեւտրական քաղաքներուն մէջ գտնուող հայերուն հետ,

մանաւանդ Զմիւռնիոյ ու Կոստանդնուպոլսոյ մէջ, եւ զանոնք կը փրկէին Մեծ Ջարդի ժամանակ։

Մինչեւ այսօր Հայ Առաքելական Եկեղեցիէն որեւէ ներկայացուցիչ Ս. Վլասի տօնին չէ մասնակցած։

Կը հանդիսանայի Տուպրովնիք այցելած եւ Ս. Վլասի տօնախմբութեան մասնակցած առաջին Հայ Առաքելական եպիսկոպոսը։ Այս պատմական երեւոյթին ակնարկելով, 3 Փետրուարին, հոգեւորականներու ճաշկերոյթին ընթացքին, Փուլիճ Եպիսկոպոս կ՚ըսէր. «Ուրախ եմ որ Ս. Վլաս անմահ հայ եպիսկոպոսէն զատ, այս առթիւ առաջին անգամ ըլլալով նաեւ մեզի հետ ունինք հայ սրբազան մը՝ Նարեկ Եպիսկոպոս Ալեէմէզեանը»։ Հակառակ իր վայելած անսահման ժողովրդական բարեպաշտութեան, Ս. Վլաս Եպիսկոպոս նոյնիսկ Տուպրովնիք չէ այցելած…։

Ներկայիս կը գործէ Տուպրովնիքի Խրուաթական եւ Հայկական Բարեկամութեան Միութիւնը, նախագահութեամբ 10 տարիներ առաջ Տուպրովնիք հաստատուած Նայիրա Ասատրեանի, որ ամուսնացած է խրուաթի մը հետ եւ ունի 2 տարեկան տղայ մը։ 9 ամիսներ առաջ եղբայրը՝ Գոռը, որ բժիշկ է, Տուպրովնիք եկած է։ Կը փափաքին գործակցիլ։ Տուպրովնիք շատ գեղեցիկ է եւ ամառը 40 օրեր արուեստի կը յատկացուին. Խրուաթիա շատ զբօսաշրջիկ կ՚ունենայ (2008-ին՝ 11 միլիոն)։

20-րդ դարուն ունեցած են Պետրոս Ոսկեան երաժիշտը, այժմ մահացած։

Ինծի ընկերացաւ Խրութիոյ, Տուպրովնիքի եւ հայութեան բացառիկ մասնագէտ եւ այցելութեանս գլխաւոր մղիչ ուժ՝ Դոկտ. Վինիճիա Լուփիսը։

Հարցում Դ. Ի՞նչ տպաւորութիւններով վերադարձաք եւ որպէս եզրակացութիւն ի՞նչ կը փափաքիք վոխանցել մեր ունկնդիրներուն։

Պատասխան Դ. Ա. Ս. Վլաս վերայայտնութիւն էր. հայկական օտարամոլութեան դիմաց՝ օտարին հայասիրութիւնը Ս. Վլասին ընդմէջէն։

Բ. Բացառիկ մեծարում Ս. Վլասի. ամեն տեղ է Ս. Վլաս Տուպրովնիքի մէջ։ Ո՞ւր են սուրբերը մեր կեանքին մէջ։

Գ. Ուսումնասիրել հայ-խրուաթական կապերը։

Դ. Անպայման այցելել։ 2 եւ 3 Փետրուարին ուխտի երթալ։

THE ARMENIAN APOSTOLIC ORTHODOX HOLY CHURCH TODAY

ARCHBISHOP NAREG ALEMEZIAN was born in 1962, in Beirut. After graduating the Theological Seminary of the Armenian Apostolic Church – Catholicosate of Cilicia, in Antelias, in 1981, he was ordained a celibate priest. 1981–1986, he carried on various responsibilities at the Seminary and the Catholicosate. 1986–1991, he continued his theological higher studies in Vancouver-Canada, and served the parish of St. Gregory the Illuminator Church. 1991–1997, he was the parish priest of the Sts. Vartanantz Church, in New Jersey-USA. Since 1997, he is the Ecumenical Officer of the Armenian Catholicosate of Cilicia. He was consecrated a bishop in 2002. He was elevated to the rank of archbishop in 2010. In 2011, he has received his DMin degree from the University of British Columbia Vancouver School of Theology; his doctoral thesis was *Celibate Priesthood in the 21st Century Armenian Apostolic Orthodox Church: The Model of the Brotherhood of the Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon*. 2014–2015 he was the Catholicossal Vicar of the Armenian Diocese of Cyprus. He contributed extensively to many periodicals and is the author of multi-lingual volumes on the Armenian Orthodox Church.

Key words: Armenian Apostolic Church, Catholicosate of Cilicia, Christianity, Christology, Antelias.

1. Introduction

The official name of the Armenian Church is Armenian Apostolic Orthodox Holy Church.

'Armenian' denotes its ethnicity; it is the Church of Armenia and Armenians.

'Apostolic' confirms that it was founded by St. Thaddeus and St. Bartholomew, designated as the *First Illuminators of Armenia*, two of the twelve apostles of our Lord and Savior Jesus Christ. Also, 'Apostolic' because it carries out the apostolic ministry entrusted to it. Finally, its apostolicity bears testimony to its autocephaly.

'Orthodox' refers to its Orthodox faith and belonging to the Family of the Oriental Orthodox Churches.

'Holy' identifies its holiness and capacity of leading its faithful to holiness.

'Church' makes it a community of the faithful believing in and witnessing the Christian life in communion with God through Jesus Christ and by the power of the Holy Spirit.

The Armenian Church (Hereafter I will use Armenian Church referring to the Armenian Apostolic Orthodox Church) belongs to the family of the Oriental Orthodox Churches, which has seven members:

1. Armenian Church – Catholicosate of All Armenians (headquarters in Armenia)
2. Armenian Church – Catholicosate of Cilicia (headquarters in Lebanon)
3. Coptic Church (headquarters in Egypt)
4. Syrian Church (headquarters in Syria)
5. Indian Malankara Church (headquarters in India)
6. Ethiopian Church (headquarters in Ethiopia)
7. Eritrean Church (headquarters in Eritrea)

2. Historical Highlights

Armenia is the land of the sacred Mount Ararat, on which Noah's Ark rested after the flood (Genesis 8.4).

In Armenia Christianity was a hidden and persecuted religion during the first three centuries AD. The Armenian Church commemorates many Armenian martyrs of this time.

In 301, Christianity was officially accepted by the Armenians as the state religion. St. Gregory the Illuminator, supported by King Tiridates III played a pivotal role in the Christianization of Armenia. It is a well-recognized historical fact that the Armenians were the first nation to declare Christianity as state religion.

Greek and Syriac were the liturgical languages used in the Armenian Church services. In 405, the Holy Bible was translated into Armenian, being the driving force for the invention of the Armenian alphabet still in use today. French scholar Lamark assesses the Armenian translation of the Holy Bible as the 'Queen of the translations.' The first sentence translated into Armenian was Proverbs 1.1: *"To know wisdom and instruction and to perceive words of understanding."*

Foreseeing the spiritual and cultural needs of the faithful, a monk, St. Mesrob Mashdotz (355–439), created the Armenian alphabet, under the auspices of Catholicos St. Sahag (348–438), in order to make the Christian faith accessible to the people in a written form. Soon after the invention of the alphabet, St. Mesrob together with St. Sahag and a group of associates, known as holy

translators, also translated the biblical, theological and liturgical writings of eminent Church fathers. This was followed by the organization of the liturgical life in the composition of the books of the holy eucharist, the rituals, the order of consecration of churches, the daily prayer hours and the church calendar. This era is identified as the 'golden age' of Armenian history, while a literal-cultural revival in the 12th century in Cilicia is defined as the 'silver age.'

One of the most significant events in Armenian Christianity is the Battle of Sts. Vartanantz in 451 (May 26). When the edict of the Persian king Yazdigert II reached Armenia, ordering Armenians to renounce Christ and embrace Zoroastrianism, Armenians remained loyal to their faith and responded, "For we recognize the Holy Gospel as our Father, and the apostolic catholic Church as our Mother. Let no evil partition come between us to separate us from her" (Eghishe, *History of Vardan and the Armenian War*, translated into English by Robert W. Thomson, Harvard University Press, c1982, p. 118).

Headed by St. Vartan Mamigonian, Armenians fought against the Persians on the battlefield of Avarair to preserve their Christian faith. Vartan, speaking of the king Yazdigert II, powerfully expresses the depth of the commitment of the Armenians: "He who supposes that we put on Christianity like a garment, now realizes that as he cannot change the color of his skin, so he will perhaps never be able to accomplish his designs. For the foundation of our faith are set on the unshakable rock, not on earth but above in heaven" (*History of Vardan and the Armenian War*, pp. 154–155).

For the next thirty years resistance followed, until in 485, in the Treaty of Nevarsag, the Persian king Peroz declared full toleration of Christian faith and the formal recognition of the Armenian Church.

"The Treaty of Nevarsak is celebrated by Armenians as the first known treaty to guarantee the right of a nation to practice its religion. Accomplished after much suffering and death, it stands as a testimony to the will of the Armenian people to reject all forms of tyranny and to live and worship freely as Christians" (Michael B. Papazian, *Light from Light*, Armenian Prelacy, New York, c2006, p. 91).

The following centuries were difficult periods for the Armenians:

- 5th–9th centuries they suffered under the Persian rule (430–634) and later Arab domination (640–851).

- In the 9th century (654–885) there was an independent kingdom of the Bagratids in Armenia (885–1079), however it ended in the 11th century by the invasion of Seljuks.
- In Cilicia, Armenians enjoyed an independent rule in the 11th–14th centuries (1080–1375).
- Large number of Armenians were massacred by the Turks in the Ottoman Empire starting in the late 19th century to the early 20th century.
- Armenians suffered under the Russians starting in 1893 until early 1980's.
- In 1915 Turks perpetrated the Armenian Genocide by killing one and half million Armenians and deporting the survivors from their homeland.
- 1918–1920 Armenians founded an independent republic.
- In 1920 Soviet regime was forcefully established in Armenia.
- In 1991 Armenia declared its independence after the collapse of the Soviet Union. The Republic of Armenia shares borders with Georgia, Azerbaijan, Iran and Turkey.

3. Faith and Worship

- Dogma and Christology

The dogma and Christology of the Armenian Church are based on the Holy Bible, Holy Tradition and the teachings and the decisions of the three Ecumenical Councils of Nicaea (325), Constantinople (381) and Ephesus (431). It does not accept the Council of Chalcedon (451). It renounces the heretical teachings of Nestorius and Eutyches.

The Armenian Church professes its faith in the context of its liturgical life. Its worship constitutes a prime vehicle for teaching its faith, articulated in the Nicene-Constantinopolitan Creed recited during the holy eucharist.

- Worship

The Armenian Church has seven daily liturgical prayer offices or services. It celebrates the holy eucharist on Sundays and special feasts days.

The religious calendar of the Armenian Church is composed of dominical days, saints' days and fasting days.

- Holy Eucharist

The holy eucharist of the Armenian Church is mainly based on the liturgy of St. Basil of Caesarea and partly on the liturgies of St. Athanasius and St. John Chrysostomos. Proper additions were made by St. Gregory the Illuminator (239–325) and St. Gregory of Narek (950–1003). It is celebrated in classical Armenian. The Armenian Church uses unleavened bread and unmixed wine for its holy eucharist.

Throughout their tumultuous history, Armenians have found ultimate hope and meaning in the holy communion with God in the holy eucharist. In this 'great mystery,' as the Armenian Church fathers called it, the faithful dedicate themselves to God in a symbolic offering of bread and wine. The same bread and wine become a gift from God when he transforms them into the body and blood of his Son, Jesus Christ. Therefore, the holy eucharist is the self-offering of the Church to God and the self-offering of God to the Church in the body and blood of Jesus Christ, as expressed by him, *"He who eats my flesh and drinks my blood abides in me, and I in him"* (John 6.56).

The greatest mystery of the Christian faith and a highpoint of the holy eucharist is the epiclesis, the invocation of the Holy Spirit, when God, the Father, shares his divinity with his Only-begotten Son, Jesus Christ, and with his Holy Spirit, three persons united in one God. When the hymn 'Spirit of God' is chanted during the holy eucharist, the celebrant calls on the Father to send his Holy Spirit upon all of the assembled faithful and on the gifts of bread and wine, to make them truly the body and blood of our Lord Jesus Christ. Our ultimate desire and prayer are that in the holy eucharist the Holy Spirit will unite all the faithful together with each other and with Christ by way of his body and blood, so that we will truly come to constitute the Church in its fullest sense.

- Seven Sacraments

The seven sacraments of the Armenian Church are the following:

1. Baptism. Infants are baptized by immersion, in the name of the Holy Trinity – the Father, the Son and the Holy Spirit.
2. Confirmation. The baptizing priest administers confirmation by holy chrism conjointly with baptism and afterwards the baptized receives holy communion.

3. Penance. Confession takes place according to a general formula publicly read in the church and a priest grants absolution.
4. Holy communion. It is administered to the baptized by the clergy without distinction of age, in both elements, by means of a piece of the consecrated wafer, consisting of unleavened bread soaked in wine, with no addition of water.
5. Matrimony. The priest blesses it in the church. Divorce is canonically granted by the decree of the Catholicos only in cases of severe conditions.
6. Ordination. The bishop confers it by the imposition of hands. After ordination, priests, bishops and catholicoi are consecrated by holy chrism.
7. Unction of the sick. It is administered by the priest in the form of scriptural reading and prayer for the faithful and last rites of anointing with holy chrism for the clergymen.

A bishop or a priest administers the seven sacraments, but only a bishop has the authority of administering the sacrament of ordination.

4. Hierarchy and Conciliar Functioning

In the hierarchy of the Armenian Church there are the minor orders of acolyte and deacon and the higher orders of priest (married and celibate), bishop and catholicos. The parish priests are appointed by the diocesan bishop to serve in a parish. The diocesan bishop and the catholicos are elected by electoral bodies consisting of lay and clergy delegates.

- The Church of the Nation

The Armenian Church is a religious and spiritual institution par excellence, but it is also the center of Armenian national life. Ever since its genesis it carried out its spiritual ministry and national mission hand-in-hand.

After the loss of its political independence, Armenian nation centralized all its social and collective, even political life in the Armenian Church. It stood as the only protector of the Armenian culture and nationality. Thus, the history of the Armenian nation is blended with the history of its Church.

The Armenian Church is very precious for Armenians, because it became the source of their Christian formation and a safe haven of their national values. The Armenian Church and nation are intertwined together. The Armenian

nation is identified with the Armenian Church and Christian faith and Armenian identity are inseparable.

- The Democratic Spirit

Out of the national and communal makeup of the Armenian Church grows its democratic organization. Laity actively participates and forms the majority in its decision-making and administrative affairs. Laity is largely in charge of the organization and administration of each diocese, where only the religious council is fully composed of clergy.

This democratic spirit has been practiced in the Armenian Church for a long time. We read in the annals of Church Councils that lay representatives have been actively involved in their proceedings.

5. The Hierarchy of the Armenian Church

Today the Armenian Church has four Hierarchical Sees:

- Catholicosate of All Armenians, Holy Etchmiadzin – Armenia, headed by His Holiness Karekin II
- Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, headed by His Holiness Aram I
- Patriarchate of Jerusalem, Jerusalem-Holy Land, headed by His Beatitude Torkom Manougian
- Patriarchate of Constantinople, Istanbul-Turkey, headed by His Beatitude Mesrob Mutafian

Each See has its own brotherhood of celibate clergy, ecclesiastical jurisdiction and internal administrative structure. They are not separate Churches, but are part of the one Armenian Church, being one in doctrine, theology, worship and service to the faithful. The two Catholicosates have global jurisdictions. The two Patriarchates have local jurisdictions and in the hierarchy of the Armenian Church their Patriarchs hold the rank of Archbishop by their ordination. The primacy of honor of the Catholicosate of All Armenians has always been respected by the other three Holy Sees.

The total number of Armenians in the world is 9 million. The overwhelming majority of Armenians lives in Diaspora and belongs to the Armenian Apostolic Orthodox Church, known as the Mother Church. A small

number of Armenians belong to the Armenian Catholic Church and the Armenian Protestant Church.

2 catholicoi, 2 patriarchs, 80 bishops and approximately 600 celibate and married priests serve in the Armenian Church. Only the catholicoi have the authority to bless the holy chrism (muron) and consecrate bishops.

- Two Catholicosates in the One Armenian Church

St. Gregory the Illuminator organized the Armenian Church hierarchy and chose as the site of the Catholicosate the then capital city of Vagharshapat, where Holy Ejmiadzin is located. Because of the continuous political upheavals, the Catholicosate was transferred to various cities, beginning in 471, and was established in 1062 in Cilicia, when the Armenian kingdom also was settled there. In 1441, a new Catholicos, Giragos Virabetsi, was elected in Holy Etchmiadzin, while Krikor Moussapegiants (1439–1446) was the Catholicos in Cilicia. Therefore, due to these historical circumstances and the geographical dispersion of the Armenian people, two Catholicosates have continued to function since 1441, with equal rights and privileges, and with their respective jurisdictions.

During the 1915 Armenian Genocide the Catholicosate in Cilicia was confiscated and destroyed by the Turks. Catholicos Sahak II lived in exile with his flock for 15 years. In 1930 he established the Catholicosate in Antelias, a suburb North of Beirut-Lebanon. Thus, a new era opened in the history of the Catholicosate of Cilicia with the organization of the dioceses and the founding of a new theological seminary.

I believe that a brief introduction to the Armenian Catholicosate of Cilicia will be appropriate at this point.

- The Catholicosate of Cilicia in Antelias: A Committed Witness

The Catholicosate of Cilicia is rightly described as a dynamic and committed witness to the Holy Gospel of Jesus Christ. This witness incorporates various domains of the life of the Armenian people. Here I will highlight some of the major ones:

1. Throughout its history the Catholicosate has played and continues to play a leading role in the life of the Armenian people, particularly in the educational, cultural and social spheres. It brings an important contribution to the ongoing

formation and organization of the world-scattered Armenian Diaspora and the strengthening of the Republic of Armenia.

2. Being itself a victim of the Armenian Genocide, the Catholicosate is active in promoting human rights and, in that very context, the rights of its people in international circles. It also significantly helps building awareness concerning this crime against humanity.

3. The Theological Seminary is the backbone of the Catholicosate as a school for clergy as well as lay leadership formation.

4. Christian education is a vital area of profound concern for the Catholicosate. The department of Christian education organizes seminars on Christian formation, bible study courses and people-oriented activities aimed at spiritual renewal of the Church. The department of Sunday Schools caters to the spiritual needs of the children. The pedagogical institute prepares teachers for Armenian day and Sunday Schools.

5. The Catholicosate contributes to the development of social service, by initiating social projects that touch the daily life of its faithful, such as orphanages, medical centers, community centers and housing complexes.

6. The pivotal role of the Catholicosate in the cultural life of Diaspora deserves special attention. Each year, its printing house publishes hundreds of books; many publication funds are established; book exhibits and fairs, as well as an important number of conferences, seminars, cultural gatherings and concerts are organized. In addition to these important initiatives, the construction of a museum and a library is an eloquent manifestation of its growing involvement in the promotion of Armenian spiritual, moral and cultural values.

7. Women and youth are integral part of the Christian witness of the Catholicosate. Through the department of youth, the Armenian Church Association of University Students, Church-related ladies guilds, and other youth and women organizations and movements, it promotes Christian values and makes the youth and women more active in the life and mission of the Church.

8. Inter-church and inter-faith relations are a high priority for the Catholicosate.

In 1962 the Catholicosate became a member of the World Council of Churches.

In 1998, His Holiness Aram I established the department for ecumenical relations in Antelias to supervise all the inter-church and inter-religious activities on the levels of the Church headquarters and dioceses.

The Catholicosate keeps close relations with the Eastern and Oriental Orthodox Churches and plays a key role in promoting theological dialogue and collaboration between them. It has been instrumental in the development of more organized collaboration among the Oriental Orthodox Churches after the meeting of its Heads in Addis Ababa, in 1965, and particularly in the initiation of the annual official meetings of the Heads of the Oriental Orthodox Churches in the Middle East, since 1996.

It sent observers to the Second Vatican Council. The visits of Catholicoi to Popes, as well as joint declarations and meetings with the representatives of the Catholic Church greatly enhanced the centuries-old relations between the Armenian and the Catholic Churches.

The relations of the Catholicosate with the Churches of the Middle East are fraternal. As one of the initiators of the ecumenical movement in the region, it took an active part in the foundation of the Middle East Council of Churches in 1974.

It continues with growing impetus its ecumenical relations with the Anglican Communion, the Protestant and the Evangelical Churches and all the Christian World Communions as well as with various ecumenical organizations.

9. Being an integral part of the Middle Eastern society, the Catholicosate works very hard for a just, comprehensive and permanent peace in the Middle East.

10. As a firm believer in co-existence and dialogue, the Catholicosate extends its active and strong support to all efforts aimed at strengthening a shared and harmonious common life among cultures, religions and societies in different parts of the world in general and in the Middle East in particular.

In the last 15 years of his pontificate, His Holiness Aram I, with his worldwide ecumenical experience, spiritual and intellectual insights and pastoral zeal, has given a new impetus and articulation to the witness of the Catholicosate. In fact, the formation of clergy and laity young leadership, the reorganization of the missionary, evangelistic, pastoral and educational ministry of the Armenian Church and the recommitment of the Catholicosate to the ecumenical movement have acquired a decisive importance in the life and service of His Holiness.

6. The Challenges Faced by the Catholicosate of Cilicia Today

The Catholicosate of Cilicia is still in exile in Diaspora, where it finds itself in different contexts and faces various challenges.

The Catholicosate plays multi-dimensional role in preserving and perpetuating the religious ministry, the spiritual nourishment, the cultural heritage, the diaconical calling, the ecumenical awareness, the inter-faith relations and the national inspirations of the Armenian people.

The challenges the Catholicosate – as well as other Churches and Christians – faces in the Middle East – the birthplace of Christ and Christianity – are the Christian witness, the social outreach to the communities in economic crisis, the peace and justice in the regional conflicts and wars, the reduction of the Christian presence in the region because of migration and the intensification of Christian-Muslim relations.

The challenges the Catholicosate faces in its worldwide dioceses are the integration of its faithful to the local situations and preservation of the Christian faith and Armenian ethos in a globalized and multicultural world.

The challenges the Catholicosate faces vis-à-vis the Republic of Armenia, is the political and economic stability and its participation in democratic nation-building process.

The Catholicosate and the whole Armenian Church need to embark on a journey of authentic and in-depth renewal. The Armenian Church has to fulfill the expectations of contemporary Armenians by adapting to the local conditions on the one hand and preserving its centuries-old identity on the other hand. The mission of the Armenian Church today is the re-evangelization of Armenia following its emancipation from coercive atheism as well as the rejuvenation of the Armenian spirituality in a Diaspora increasingly threatened by materialism and secularism.

Michael Papazian invites the Armenian Church to face the future courageously, when he writes: “Today, the Armenian Church faces a new challenge. In the aftermath of the Genocide and the formation of a permanent Diaspora, the Church is in the difficult position of unifying the faithful living in so many different countries with distinct cultures. The restoration of an independent Republic of Armenia has taken some of the pressure off of the Church to serve as a political body. But at the same time it has introduced again

the question of the relation between the Church and the state – a relation that, as the history of the Church shows, has not always been peaceful.

Perhaps the most pressing matter is whether the Church can accommodate to the modern world. The modern world and its philosophy present challenges that are different from those the Church has had to face. In the medieval world, the Church faced opposition from other religions and from other Christian churches. The pressing question then was "what is the proper way to worship God?" The modern world now asks whether there is a God at all. Or in so far as it accepts God, it rejects religions. Modern philosophy is driven by the idea of the freedom and autonomy of the individual. Religion has become a personal matter and the notion of submitting to the authority of a church and its hierarchy seems an alien and archaic idea to many.

What place can a church with an ancient liturgy in an ancient language have in such a world? This is the challenge that the Armenian Church, along with other Churches, faces.

The Church is sometimes criticized for being too conservative and unwilling to adapt to the new circumstances. The liturgy is seen as a quaint (old-fashioned) tradition that has little connection with the spiritual needs of the people. Many note that the Church is losing its faithful to churches and religions that are more willing to adapt. But this criticism misses the truth about the Church, always renewed by the Holy Spirit" (*Light from Light*, pp. 171–172).

Armenian faithful continue their journey of following Christ – the light of the world. Illuminated by the life-giving light of the Holy Gospel of Christ and incorporated to the Mother Church through its baptismal font, they honor the following saints by calling them illuminators:

- St. Gregory, the patron saint of the Armenian Church, is called illuminator of spirits for blazing the flame of Christian faith in the spirit of the nation.
- St. Nerses the Great (353–373) is called illuminator of hearts for his extensive charitable ministry.
- St. Mesrob, St. Sahag and the holy translators of the 5th century are called illuminators of minds for enlightening the mind of the people with the knowledge of the Holy Bible.

The illumination of the Armenian spirit is symbolized by the Ark of Noah in the Old Testament and the Ark of New Testament, the Church, as the anchors of the covenant with God and the manifestation of the living Christian faith.

The illumination of the Armenian heart is expressed through the attachment Armenians have for the Holy Cross and their eagerness to carry it even up to martyrdom as co-crucified servants of their Crucified Savior.

The illumination of the Armenian mind is embodied in the God-given Armenian alphabet as a shield of cultural perpetuity against the ruthless blows of assimilation.

These three are conveyed as an obedient service to God sustained by the Christian virtues of faith, love and hope.

The great challenge for the Armenians and indeed for all the Christians is how to live our God-given calling as Christians today? How to efficiently continue to reclaim the Armenian faith-heritage for a God-pleasing life?

I will conclude with the visionary assessment of His Holiness Aram I for an Armenian Church in process of transformation, rooted in the tradition and opened up to the winds of change: "The church is a *community* of faith. Under no circumstances should we lose this very concept of church. The church's strong institutionalism has sometimes hampered the efficacy of its witness. It is, therefore, vitally important to sharpen the community character of the Armenian Church by transforming it from a place where people go to a community where people are joined together in Christ, live together the imperatives of the Gospel and strive for the full realization of the kingdom of God. I consider this shift of emphasis from institution to community, from a static to a dynamic notion of church crucial for the future course of the Armenian Church. Institutions may die; but community lives" *(The Armenian Church Beyond the 1700th Anniversary*, p. 16).

University of Salzburg-Austria
Wednesday, 20 May 2009

† H.E. Archbishop Nareg Alemezian, Prelate
Armenian Prelacy of Lebanon

VERBA VOLANT – SCRIPTA MANENT
Zbornik u čast akademika Stjepana Krasića, OP
Priredili: Branko Matulić, Vinicije B. Lupis
Sveučilište u Splitu, SPLIT, 2019, Zbornik

THE THIRD MEETING OF THE INTERNATIONAL JOINT COMMISSION FOR THEOLOGICAL DIALOGUE BETWEEN THE CATHOLIC CHURCH AND THE ORIENTAL ORTHODOX CHURCHES
Etchmiadzin, Armenia, 27–30 January 2006

PRIMACY AND SYNODALITY/CONCILIARITY
(An Oriental Orthodox Perspective)

1. Introduction

The International Joint Commission proposed in Rome (January 2005) three inter-connected areas for our discussion ([a] Bishops in Apostolic Succession; [b] Primacy and Synodality/Conciliarity and [c] Synods, local and ecumenical).

This paper will view the exercise of [b] Primacy and Synodality/Conciliarity from the following perspectives:

- Trinitarian and Ecclesiological Basis and Implications of *Primacy and Synodality/Conciliarity*
- Hierarchy and Authority in One, Holy, Catholic and Apostolic Church
- Core Issue of *Primacy and Synodality/Conciliarity*
- Oriental Orthodox Independent and Inter-Dependent Model
- Further Study Proposals for Rapprochement and Unity

My point of departure, as a model for *Primacy and Synodality/Conciliarity*, is Acts of Apostles (15.1–35). Here my effort is not to provide an exegetical analysis, but in the light of this biblical text of the Council at Jerusalem to identify the guiding principles related to my topic, because, in the technical implication of the term, this Council was the first conciliar meeting of the early Church. [1]

In a nutshell, in this biblical passage we encounter:

First, a disputed question raised in Antioch related to circumcision and salvation. (*"Unless you are circumcised, according to the custom taught by Moses, you cannot be saved"* [v. 1] and *"The Gentiles must be circumcised and required to obey the law of Moses"* [v. 5]).

Second, a meeting of apostles and elders held to resolve this issue, in which various views are expressed by members of churches. (*"The apostles and the elders met to consider this question"* [v. 6]).

Third, James, the primate of the host church, proclaimed the adoption of a unanimous collegial decision. (*"When they finished, James spoke up"* [v. 13]).

Fourth, complete confidence in the validity and relevance of the common decision taken under the guidance of the Holy Spirit. (*"It seemed good to the Holy Spirit and to us"* [v. 28]).

Fifth, the decision of the church council commissioned to a church for the building up of the unity of the Church by receiving the decision of the council. (*"Then the apostles and elders, with the whole [C]hurch, decided to choose some of their own men and send them to Antioch with Paul and Barnabas"* [v. 22]).

2. Trinitarian and Ecclesiological Basis and Implications of *Primacy and Synodality/Conciliarity*

By baptism each faithful is introduced to the Church, the Christian community, centered in the eucharistic celebration [2] of churches in communion with each other under the presidency of their primate bishop on a certain See, emphasizing the centrality of a regional church. Each church is a grouping of Christians in communion with its own bishop and, through its bishop, in communion with the bishop and the faithful of other church/churches. This communion among the bishops is realized both sacramentally and conciliarly, first, through a common eucharistic celebration as a condition for a real communion among the bishops, second, through assisting at one another's consecration, and third, through meeting in episcopal synods. This communion is both God's gift to the Church and its calling of fellowship with God and each other.

By this basic understanding of the nature of the Church as *koinonia/communio*, *Primacy and Synodality/Conciliarity* becomes the expression of the fellowship of the Body of Christ (1 Cor 12.13) rather than a competitive and divisive issue and an insurmountable problem.

Thus, the developing ecclesiology of communion of the *ecclesia localis* becomes the meeting point of various ecclesiologies, because the Church subsists in fullness in each church, where, within the unity of churches, a real hierarchy was acknowledged without destroying the fundamental equality of all churches.

Communion ecclesiology makes the Church –out of churches and not of isolated individuals– the communion of all believers living with the Father in Jesus Christ and the Holy Spirit, by having "its origins and prototype in the Trinity in which there is both distinction of persons and unity based on love, not subordination." [3]

This Trinitarian communal dimension makes the sum total of all churches the Church, the Body of Christ, empowered by the Holy Spirit and living in communion of love with God and each other, in sharing the same worship *(leitourgia)*, witness *(martyria)* and service *(diakonia)* through belonging to each other and to the whole. Christ refused any sort of supremacy for his apostles and exhorted them to work together in love and equality united with their Lord who sent them, as he was working in unity with his Father who sent him (Jn 14.10, 17.22–26). [4] Therefore, by complimenting the vertical (with God) and the horizontal (among people) dimensions of communion, we transcend the structural barriers and prioritize the relational life of the Church.

This Trinitarian context of the theology of communion provides the paradigm to a church to participate through its worship and especially eucharistic celebration in the gift of eternal life of God (Father, Son and Holy Spirit), and to witness and work together with other churches in bonds of interdependence as an eucharistic community reproducing on earth the Trinitarian mystery of unity.

Eucharistic ecclesiology claims that the church is the Body of Christ by partaking of the one loaf, which is the one body of Christ and makes the eucharistic assembly around a bishop the fundamental unit of the Church.

The one bishop at the holy table indicates the Church before God. [5] For this reason, Oriental Orthodox Churches claim eucharistic communion as the most fundamental sign of communion and the crowning of the unity of the Church.

In eucharistic ecclesiology churches –gathered before God and around Christ in the power of the Holy Spirit– recognize each other as the full and authentic Body of Christ in confessing the same Apostolic Faith, practicing the same sacramental life, accepting the same ordained ministry and reaching out for the same witness, mission and service for the sake of salvation of the world.

The Holy Spirit unites the churches with each other –not in terms of 'parts' and 'whole'– in regard to their identity of diverse gifts through which makes each one and all of them together the Church. In this Trinitarian ecclesiology all pyramidal notions disappear and the 'one' and the 'many' coexist as two aspects of the same being. Therefore, the discussion on central ecclesiological issue of universal primacy, invites the churches to reflect on it in the process of *Primacy and Synodality/Conciliarity* as a genuine manifestation of universal communion ecclesiology to develop common conciliar ways of deciding and serving together in the awareness of how we are all accountable to the truth of the Gospel and to one another in the attentiveness of solving the arising conflicts in mutual love and understanding.

Primacy and Synodality/Conciliarity [6] is the constitutive mark of the Church. It is not something to be found in the Church, but it is the very nature of the Church. [7] It is a sign of the dynamic presence of the Holy Spirit in the Church for the common decision-making in the realization of fellowship in faith and love rather than as juridical or institutional image of the Church. [8]

3. Hierarchy and Authority in One, Holy, Catholic and Apostolic Church

In eucharistic ecclesiology Christians participate in the life and salvific sacrifice of Christ, where authority is no longer a canonical and institutional privilege, but a Christ-like service to facilitate this participation of all members of the church in the realization of the already inaugurated Kingdom of God which will be fully manifested at the second coming of Christ.

The Church shares the authority of Christ commissioned to the twelve apostles appointed by Him (Mk 3.14–15; Lk 10. 16f; Mt 28.18–20) and through them transmitted to the Church. This authority of Christ is exercised in communion

with the Father (Jn 5.27; 10.18) and, as Christ being Lord and servant (Jn 13.13; Lk 22.27), in communion with the people.

The Church is a conciliar and hierarchical reality, because hierarchy belongs to the very essence of the Council. The Holy Trinity is a hierarchical perfect Council and not an impersonal reality of exchangeable members. In its turn, the Church is hierarchical, because it is conciliar, where hierarchy is not a relationship of power and submission, but of perfect obedience of all believers to all in Christ for the enrichment of mutuality and diversity as a Trinitarian model for the enhancement of love and corporate unity and solidarity in koinonia.

In this hierarchical structure, authority becomes a challenge of interdependence in the conciliar communion of churches, which in the early Church was expressed in the collegial and communal exercise vested in the episcopacy as the authority of the Holy Spirit. This authority takes the form of service and stewardship in an outreached and obedient humility to the will of God (Mk 10.41–45; Mt 20.27–28; Lk 22.24–27; Jn 13.12–17; 1 Cor 4.1; 1 Pet 5.1–4). The hierarchical nature of this authority makes the institution of episcopacy part of the essence of the Church and ensures the principle of the primacy of the chief bishop among his brother bishops for the proper order in the regional church.

4. Core Issue of *Primacy and Synodality/Conciliarity*

The principal of primacy is put into effect in the Church on three levels: (a) local/diocesan; (b) regional; (c) universal. The claim of papal universal primacy undoubtedly is at the very heart of [Roman] Catholic-Oriental Orthodox relations. But since in the future this principal point of dispute will be discussed separately, at this stage it will be sufficient to state two facts.

First, biblical exegesis and historical claims of papal universal primacy are unsafe grounds for rapprochement; rather papal primacy needs to be argued on the ground of communion ecclesiology, where *Primacy and Synodality/Conciliarity* acquires its proper implementation.

Second, the ministry in the early Church was charismatic; therefore, there was no centralization of power in a person within the apostolic community, where

the concepts of koinonia and conciliarity were practiced by having Peter as first among the apostles and not over them. For this reason, the Oriental Orthodox Churches state that the Church is built "on the foundation of the apostles and prophets, Jesus Christ himself being the cornerstone" (Eph 2.20). [9]

Additionally, the Oriental Orthodox could view papal primacy as a prestige of honor, ministerial service and moral authority, but never a primacy of jurisdiction. [10] Therefore, in the spirit of communion ecclesiology, papal primacy as a *primus inter pares* could be valid only when it is carried out in conciliar collaboration with the whole body of bishops who collectively –as the apostles were– are the bearers of authority in the Church.

* * *

A church and a regional church as a fellowship needs a network of leadership under a primate. *Primacy* is revealed in the living experience of *synodality/conciliarity* on local/diocesan, regional and/or universal levels, as a witness to the being of the churches in fellowship of faith, life and service. Therefore, *synodality/conciliarity* is not merely a legislative body of bishops –and other ecclesiastical dignitaries– for bureaucratic administration but a formal assembly for discerning God's purpose for the Church and fostering the common conformity of its final authority in consulting, decision-making and acting together. Churches bear witness to their communion by gathering themselves in synodos/concilium under the presidency of their bishops to deliberate and legislate on ecclesiastical questions. In the case of an Ecumenical Council a chairing bishop is needed to organize the meeting taking into consideration the primacy of honor of the participating bishops.

In the early Church apostles came together whenever important decisions needed to be made. Their bond of mutual accountability forms the foundation of future conciliar fellowship of the Church as a gift from God, grown through deepening relationships received in thanksgiving and humility.

Synodality/conciliarity is the exercise of the authority of the collegial communion of bishops headed by a primate who not only summons the council

but also presides over it for the sake of order and security of the process of promoting and articulating the necessary coherence and consensus. The primate is always at the service of his colleagues among whom he presides for the edification of the church in love and truth. Collegiality is the relationship between colleagues who are explicitly united for a common purpose and respect each other's gifts exerted for the fulfillment of that purpose.

The inter-relatedness of *Primacy and Synodality/Conciliarity* is genuinely expressed in the 34th Apostolic Canon, which wisely states: "The bishops of all peoples should know the first among them and recognize him as the head, and do nothing that exceeds their authority without his consideration. Each should carry out only that which relates to his own diocese and to areas belonging to it. But the first among them should also do nothing without the consideration of all, for so there will be unanimity and God will be glorified through the Lord in the Holy Spirit."

This Canon, although applied in various manners, as the golden rule of the theology of *Primacy and Synodality/Conciliarity* leads us to the following reflections related to our topic of discussion:

First, the principle of primacy is expressed most fully at the level of the single diocese, in which supreme authority rests with the bishop governing the diocese in communion with his clergy and laity and in communion with his brother bishops of other dioceses. In the body each organ is in vital relation and interaction with other organs. Conciliarity is embedded in the relationships between the members of the church and we have historical precedents for lay participation in the councils of bishops. For this reason the Armenian Orthodox Church –as well as many other churches– reserves a special place to the participation of its lay faithful in its conciliar fellowship, because all members of the Church, as members of the Body of Christ, are called to offer their bodies "as living sacrifices, holy and pleasing to God" (Rom 12:1; cf. 1 Pt 2:5), the only distinction among them being the distribution of various abilities for the strengthening of the fellowship.

Second, the charism of *primacy* of a bishop within his diocese or of a catholicos/patriarch within a larger territorial area is a service of leadership to the regional church –without undermining the integrity of any church– seen as complementary to the function of synod, which together with the primate takes its decisions and assures their reception and implementation. In Oriental Orthodox tradition s*ynodality/conciliarity* cannot exist without primacy, by clear underlining that the highest authority –the real primus– in the church is the synod/council itself, which has Christ as its head through the guidance of the Holy Spirit in the case of the Church.

Third, authority, hierarchy, *primacy and synodality/conciliarity* do not contradict each other, but harmonize the exercise of episcopacy within the koinonia of churches to safeguard the unity of the Church in faith and life. In collegiality the primate and his brother bishops equally feel responsible for the truth of the Gospel and the unity of the Church, in the very calling of the bishops' office and not necessarily because of their association with the primate's position. Thus, the Church recognizes its God-given unity through the simultaneous ministry of the primus and the synod of which he is a primus.

Fourth, *Primacy and Synodality/Conciliarity* is at the service of reaching unanimity for the glorification of the Holy Trinity. This unanimity could be achieved and pronounced by the providential action of the Holy Spirit, who makes the Church an image of the Holy Trinity gathering it as the people of God, the Body of Christ and the temple of the Holy Spirit.

5. Oriental Orthodox Independent and Inter-Dependent Model

The dogmatic definition of an ecumenical council or the nature of its authority has been an evolving reality guided by the Holy Spirit and communicated through human prudence. Churches have developed their own understanding of *Primacy and Synodality/Conciliarity* according to their cultural, social, geographical and political conditions with the clear commitment of maintaining the unity of the Church.

Today the Family of Oriental Orthodox Churches is represented by 7 Hierarchical Sees: Coptic Orthodox Church - Patriarchate of Alexandria; Syrian

Orthodox Church - Patriarchate of Antioch; Armenian Orthodox Church - Catholicosate of All Armenians of Holy Ejmiadzin; Armenian Orthodox Church - Armenian Catholicosate of Cilicia; Indian Orthodox Church - Catholicosate of India; Ethiopian Orthodox Church - Patriarchate of Ethiopia; Eritrean Orthodox Church - Patriarchate of Eritrea. [11]

Each of this Catholicosate/Patriarchate is fully independent in questions of internal administrative governance but subject to each other in questions of common orthodox doctrinal unity sustained by the decades-long authoritative formulations of the Oriental Orthodox Church in the spirit of the apostolic exhortation: "Make every effort to keep the unity of the Spirit through the bond of peace" (Eph 4.3).

Although in the Oriental Orthodoxy primacy always has an honorary nature without any jurisdictional authority, in the Family of Oriental Orthodox Churches there is neither Pan-Oriental-Orthodox primacy nor a synodal/conciliar organ to guarantee the unity of the Oriental Orthodox Church in ecclesiastical questions.

In practice, in the absence of clear mechanisms of synodality/conciliarity, on inter-Orthodox level a decentralized structure of governance upholds the unity of the Oriental Orthodox Church by the fact that:

First, all Oriental Orthodox Churches are in full eucharistic communion with each other, because according to the Oriental Orthodox eucharistic ecclesiology, each Oriental Orthodox Church is the full Church, recognizing the other Oriental Orthodox Churches as the full Church.

Second, the primates or official representatives of Oriental Orthodox Churches meet with each other from time to time to discuss important common issues and exchange official visits and letters.

Third, to maintain the unity of the Oriental Orthodox Churches inter-Orthodox consultations are summoned in a variety of inter-church or regional contexts,

with the hope of convening a General Synod of the Family of Oriental Orthodox Churches.

The Oriental Orthodox Churches, as a family of self-governing churches, are held together in communion ecclesiology not by a centralized authority neither by a single primate exerting supremacy over the whole body, but by the bond in common Christology, in dogmatic unity of uninterrupted apostolic faith, in celebration of the sacraments and in exercise of ordained ministry.

The unity of the Oriental Orthodox Church is manifested by the eucharistic communion as the prerequisite of the conciliar fellowship of the Oriental Orthodox Churches, where the bishop, as the head of the sacramental presence of Christ, presides and serves in love.

The actual primacy exercised within the framework of synodality/conciliarity of each autocephalous Oriental Orthodox Church is based on the understanding that Christ entrusted authority to his apostles collectively. Therefore, episcopacy as a whole embodies this authority in conciliar fellowship and each bishop constitutes the visible sign of communion between the Oriental Orthodox Churches.

The role of the catholicos/patriarch within an Oriental Orthodox Church is distinguished as the primus, the visible representative and the spokesman of his Church. Sacramentally, the primate has no higher authority than a bishop, but as the focus of the unity of his Oriental Orthodox Church he is held in special honor. He presides over the ceremony of ordination of a new bishop and consecrates him, presides over the synod and serves as its spokesman, and in the spirit of the 34th Apostolic Canon, in all essential matters of the exercise of his authority he does nothing apart from his fellow bishops nor do they do anything apart from him.

For the Oriental Orthodox Churches the supreme authority of faith lies in the ecumenical councils. The three ecumenical councils of the Church –Nicaea (325), Constantinople (381) and Ephesus (431)– are the basis of the doctrinal unity of

the Family of Oriental Orthodox Churches, because they embrace the orthodoxy and integrity of faith.

6. Further Study Proposals for Rapprochement and Unity

Primacy and Synodality/Conciliarity is crucial for unity and order in the Church.

In the framework of our International Joint Commission and for other contexts I propose the following for more reflection, with the confidence that a genuine primacy is applied only in the communion of synodality/conciliarity and there cannot be a perfect synodality/conciliarity without a primacy.

- Ecclesiologically sound clarification of the nature and function of all primacies:
    - Could the post-Vatican II search of new forms for synodal leadership in the [Roman] Catholic Church –compatible with its practice of universal unity in faith and life under the primacy of the Bishop of Rome– encourage the Family of the Oriental Orthodox Churches to explore possibilities of mechanisms for General Synods and in that very context to find ways of articulating a convergent theory of *Primacy and Synodality/Conciliarity*?

- Universal primacy in universal synodality/conciliarity:
    - Would the [Roman] Catholic Church accept the full catholicity of the churches?
    - Would the Oriental Orthodox accept that there must be a primacy on a universal level?
    - What could be the converging possibilities for a general outline of the structure for the acknowledgement of the universal primacy of love and service of the Bishop (Pope) of Rome in the conciliar fellowship of the churches on their journey towards visible unity of the Church?
    - How much room could be anticipated for the place and the role of Bishops (Patriarchs) of the Family of the Oriental Orthodox Churches in the Church?

* * *

I conclude my cursory review with a paragraph from the Official Report of the 1991 Canberra Assembly of the World Council of Churches, which, I believe, is very timely and encouraging for deepening our discussion on *Primacy and Synodality/Conciliarity*:

"The unity of the church to which we are called is a koinonia given and expressed in the common confession of the apostolic faith; a common sacramental life entered by the one baptism and celebrated together in one eucharistic fellowship; a common life in which members and ministries are mutually recognized and reconciled; and a common mission witnessing to the gospel of God's grace to all people and serving the whole of creation. The goal of the search for full communion is realized when all the churches are able to recognize in one another the one, holy, catholic and apostolic church in its fullness. This full communion will be expressed on the local and the universal levels through conciliar forms of life and action. In such communion churches are bound in all aspects of their life together at all levels in confessing the one faith and engaging in worship and witness, deliberation and action. Diversities…are integral to the nature of communion; yet there are limits to diversity… In communion diversities are brought together in harmony as gifts of the Holy Spirit, contributing to the richness and fullness of the church of God." [12]

Armenian Apostolic Church – Holy See of Cilicia Bishop Nareg Alemezian

NOTES

[1] I am using **Church** when referring to the One, Holy, Catholic and Apostolic Church and **church** to the local church. The only exception for **Church** is the reference to a specific local church (e.g. Armenian Orthodox Church, Family of the Oriental Orthodox Churches).

[2] "No *communio* without eucharist, no eucharist without *communio*. … It was soon understood that to participate (*koinonein*) at the same ecuharistic table was to belong to the koinonia or *communio* which is the church. … To be in the church is to be in koinonia (*communio*) and vice versa" (*Dictionary of the Ecumenical Movement*, ed. Nicholas Losky and et al, WCC Publications, Geneva, c2002, p. 651).

[3] Edward J. Kilmartin, *Toward Reunion: The Roman Catholic and the Orthodox Churches*, New York, Ramsey, New Jersey, Paulist Press, c1979, p. 77 (Quoted in an article, *"Papal Primacy,"* by Father Emmanuel Clapsis, in *Greek Orthodox Theological Review*, vol. 32, no. 2, 1987).

[4] The apostles coordinated their ministry in the communion of love they showed to Christ and to each other (Matt. 18.16–17; 19–20).

[5] Cf. Epistle of Ignatius to the Smyrenaeans, Chapter VIII: "See that ye all follow the bishop, even as Jesus Christ does the Father, and the presbytery as ye would the apostles; and reverence the deacons, as being the institution of God. Let no man do anything connected with the Church without the bishop. Let that be deemed a proper Eucharist, which is [administered] either by the bishop, or by one to whom he has entrusted it. Wherever the bishop shall appear, there let the multitude [of the people] also be; even as, wherever Jesus Christ is, there is the Catholic Church" (*Anti-Nicene Fathers*, ed. Alexander Roberts and James Donaldson, vol. I, Hendrickson Publishers, Inc., Peabody, Massachusetts, c1999, pp. 89–90).

[6] "Collegiality is therefore but an aspect of the communion or koinonia that is fundamental to Christian life, reflected in synods, conferences, and congregational fellowship throughout the Christian churches and rooted ultimately in the communion that is the life* of the Trinity, shared with the human race by Christ" (*The Oxford Companion To Christian Thought*, ed. Adrian Hastings and et al, Oxford University Press, c2000, pp. 124–125). *Please note that: *'life' is understood for the Oriental Orthodox as* 'energy' (energia) *and not as* 'essence' (ousia).

[7] "The church does not become conciliar; it has always been conciliar in its very being. Therefore, conciliarity is not the action of the church *ad extra*; primarily and fundamentally it is the church's life *ad intra*" (Catholicos Aram I, *Conciliar Fellowship*, Antelias, 1996, p. 5).

[8] "Thus the church, in its very essence, is a *concilium* of the faithful convoked by the Father through Christ in the Spirit. This *concilium* is continually convoked, built up and sustained through the celebration of the eucharist, the proclamation of the gospel message and the confession of the common faith" (*Ibid.*, p. 23).

[9] According to the Armenian Orthodox Church Canons of St. Sahag, not only the twelve apostles but also each faithful, in his/her very faithfulness to Christ, is incorporated to the Church and becomes rock for the Church. (Cf. Arshag Der Mikelian, *Hayasdanyats Surp Yegeghetsu Krisdoneyagane* [*Catechism of the Armenian Holy Church*], Tehran, 2003, p. 282). See also footnote number 5.

[10] "In his well known essay 'The Church which Presides in Love,' Afanasiev cites Ignatius of Antioch's (c.35–c.107) famous greeting in his letter to the Church of Rome, "Ignatius also named Theophoros, to the church which presides in the land of the Romans … which presides in (the) Charity (*agape)*"" (Quoted in an emailed article of Vigen Guroyan, *'A Communion of Love and the Primacy of Peter: Reflections from the Armenian Church,'* p. 10). This was echoed in the 1995 encyclical of Pope John Paul II, *Ut unum sint*, challenging the churches to help Rome exercise Petrine primacy in a way "open to a new situation" and in a way which accomplishes "a service of love recognized by all concerned."

[11] The connection of these Hierarchical Sees with churches is not only an ancient practice of attaching the name of a place to a church and to the name of its primate, but to preserve it as a valid ecclesiological principle that sustains the visibility of the church and its vital sacramental bond with its bishop.
[12] Signs of the Spirit: Official Report, Seventh Assembly, World Council of Churches, Canberra, Australia, February 1991, ed. Michael Kinnamon, Geneva, WCC, and Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, c1991, p. 173.

PRIMACY AND SYNODALITY/CONCILIARITY
(SUMMARY)

1. Trinitarian and Ecclesiological Basis and Implications

By baptism each faithful is introduced to the Church centered in the eucharistic celebration of churches in communion with each other under the presidency of their primate bishop on a certain See.

Each church is a grouping of Christians in communion with its own bishop and, through its bishop, in communion with the bishop and the faithful of other church/churches. This communion among the bishops is realized both sacramentally and conciliarly, first, through a common eucharistic celebration, through assisting at one another's Episcopal consecration, and third, through meeting in episcopal synod. This communion is both God's gift to the Church and its calling of fellowship with God and each other.

Communion ecclesiology makes the Church –out of churches and not of isolated individuals– the communion of all believers living with the Father in Jesus Christ and the Holy Spirit, sharing the same worship *(leitourgia)*, witness *(martyria)* and service *(diakonia)* through belonging to each other and to the whole.

The one bishop at the holy table indicates the Church before God. [1] For this reason, Oriental Orthodox Churches claim eucharistic communion as the most fundamental sign of communion and the crowning of the unity of the Church.

2. Hierarchy and Authority in One, Holy, Catholic and Apostolic Church

The Church shares the authority of Christ commissioned to the twelve apostles appointed by Him (Mk 3.14–15; Lk 10. 16f; Mt 28.18–20) and through them transmitted to the Church. This authority of Christ is exercised in communion with the Father (Jn 5.27; 10.18) and, as Christ being Lord and servant (Jn 13.13; Lk 22.27), in communion with the people.

The Church is conciliar and hierarchical. The Church is hierarchical, because it is conciliar, where hierarchy is not a relationship of power and submission, but of perfect obedience of all believers to all in Christ for the enrichment of mutuality and diversity as a Trinitarian model for the enhancement of love and corporate unity and solidarity in koinonia.

This authority takes the form of service and stewardship in an outreached and obedient humility to the will of God (Mk 10.41–45; Mt 20.27–28; Lk 22.24–27; Jn 13.12–17; 1 Cor 4.1; 1 Pet 5.1–4). The hierarchical nature of this authority makes the institution of episcopacy part of the essence of the Church and ensures the principle of the primacy of the chief bishop among his brother bishops for the proper order in the regional church.

The ministry in the early Church was charismatic; therefore, there was no centralization of power in a person within the apostolic community, where the concepts of koinonia and conciliarity were practiced by having Peter as first among the apostles and not over them. For this reason, the Oriental Orthodox Churches state that the Church is built *"on the foundation of the apostles and prophets, Jesus Christ himself being the cornerstone"* (Eph 2.20). Therefore, the Oriental Orthodox could view papal primacy as a prestige of honor, ministerial service and moral authority, but never a primacy of jurisdiction. In the spirit of communion ecclesiology, papal primacy as a *primus inter pares* could be valid only when it is carried out in conciliar collaboration with the whole body of bishops who collectively –as the apostles were– are the bearers of authority in the Church.

Synodality/conciliarity is the exercise of the authority of the collegial communion of bishops headed by a primate who not only summons the council

but also presides over it for the sake of order and security of the process of promoting and articulating the necessary coherence and consensus. The primate is always at the service of his colleagues among whom he presides for the edification of the church in love and truth. Collegiality is the relationship between colleagues who are explicitly united for a common purpose and respect each other's gifts exerted for the fulfillment of that purpose.

The inter-relatedness of *Primacy and Synodality/Conciliarity* is genuinely expressed in the 34th Apostolic Canon. [2]

3. Oriental Orthodox Independent and Inter-Dependent Model

Each Catholicosate/Patriarchate in the Oriental Orthodox family is fully independent in questions of internal administrative governance but subject to each other in questions of common orthodox doctrinal unity sustained by the decades-long authoritative formulations of the Oriental Orthodox Church in the spirit of the apostolic exhortation: *"Make every effort to keep the unity of the Spirit through the bond of peace"* (Eph 4.3).

The Oriental Orthodox Churches, as a family of self-governing churches, are held together in communion ecclesiology not by a centralized authority neither by a single primate exerting supremacy over the whole body, but by the bond in common Christology, in dogmatic unity of uninterrupted apostolic faith, in celebration of the sacraments and in exercise of ordained ministry.

The actual primacy exercised within the framework of synodality/conciliarity of each autocephalous Oriental Orthodox Church is based on the understanding that Christ entrusted authority to his apostles collectively. Therefore, episcopacy as a whole embodies this authority in conciliar fellowship and each bishop constitutes the visible sign of communion between the Oriental Orthodox Churches.

Armenian Apostolic Church – Holy See of Cilicia Bishop Nareg Alemezian

NOTES

[1] Cf. Epistle of Ignatius to the Smyrenaeans, Chapter VIII: "See that ye all follow the bishop, even as Jesus Christ does the Father, and the presbytery as ye would the apostles; and reverence the deacons, as being the institution of God. Let no man do anything connected with the Church without the bishop. Let that be deemed a proper Eucharist, which is [administered] either by the bishop, or by one to whom he has entrusted it. Wherever the bishop shall appear, there let the multitude [of the people] also be; even as, wherever Jesus Christ is, there is the Catholic Church" (*Anti-Nicene Fathers*, ed. Alexander Roberts and James Donaldson, vol. I, Hendrickson Publishers, Inc., Peabody, Massachusetts, c1999, pp. 89–90).

[2] "The bishops of all peoples should know the first among them and recognize him as the head, and do nothing that exceeds their authority without his consideration. Each should carry out only that which relates to his own diocese and to areas belonging to it. But the first among them should also do nothing without the consideration of all, for so there will be unanimity and God will be glorified through the Lord in the Holy Spirit."

THE TENTH MEETING OF THE INTERNATIONAL JOINT COMMISSION FOR THEOLOGICAL DIALOGUE BETWEEN THE CATHOLIC CHURCH AND THE ORIENTAL ORTHODOX CHURCHES
Rome-Italy, 22–28 January 2012

THE PROCEDURE FOR INTRODUCING A SAINT INTO THE CHURCH DIRECTORY OF FEASTS - RECOGNITION/CANONIZATION IN THE ARMENIAN APOSTOLIC ORTHODOX CHURCH

History testifies that the first saints recognized by the Church were martyrs who endured torture or suffered death while bearing witness to their Christian faith. From the second half of the second century, martyrs were venerated not only by individual Christians but also by local Churches. [1] According to the twenty-seventh Apostolic Canon, on the martyrdom day of the saints, the Holy Eucharist was celebrated on their tombs and their martyrdom was commemorated as their birth day, because the death of the saints was not an end but a birth into eternal life. [2]

The following qualities are generally characteristic of the martyrs:

1. Their relics were preserved and/or the place of their witness was identified;

2. From the beginning there was a clear distinction between the worship rendered to God and the veneration expressed toward the saints and their relics;

3. Saints were commemorated in the joy of Christian victory on the anniversary of their martyrdom; the faithful gathered around their graves, and later erected memorial chapels (called martyrium) on the site;

4. These commemorations were not only designated to remember the saints but to renew the commitment of the faithful to follow them in the path of holiness;

5. For the faithful, the saints were already classified with the Apostles and the Righteous, because by their sufferings they expressed their love for Christ, by their death they were united with him, and now they are intercessors for the faithful;

6. Although all the martyrs were remembered, there were special commemorations for those who manifested extraordinary courage and set an outstanding example for the faithful to pursue.

Over the course of subsequent centuries, ascetics, Church-fathers and key figures from the Holy Bible were included as saints in the Church directory of feasts.

In the Armenian Church, saints were first included in the Church directory of feasts in local settings by the faithful with whom they have shared their lives and deeds, and set an example of holiness for them. For example, Armenian Church history records that in 708, in Mesopotamia, Shushan Kamsarakan was martyred. Her brother, Gagig, was already prepared to inaugurate a church in his native village, and when he heard about the martyrdom of his sister, "he was proud to be the brother of a martyr and he combined his sister's commemoration to the festivities of the church." [3]

In later centuries, saints were included in the Church directory of feasts by the diocesan authority and/or by the hierarchy of the Armenian Church when they were officially accepted and commemorated as those who:

1. Lived a saintly and virtuous Christian life; [4]

2. Manifested the presence of the Holy Spirit in their daily lives and activities; [5]

3. Shed their blood for Christ, the Church and the homeland; [6]

4. After their death in their name or through their relics miraculous signs –such as healings– were performed. [7]

Thus, saints are those who were prominent for their holy life in piety and virtue or have given their lives in witness to their Christian faith and for the development of the Kingdom of God.

The Synaxarion of the Armenian Church cites individual saints on the exact date of their falling asleep in the Lord. In contrast, the liturgical commemoration of saints in the Armenian Church is restricted to Mondays, Tuesdays, Thursdays and Saturdays; Sundays and Eastertide are exclusively observed as the Day of the Lord, and Wednesdays and Fridays as well as Great Lent are generally observed as days of strict fasting. Therefore, saints may only be liturgically commemorated on about half of the days of the calendar.

According to the Armenian Church history, we may identify five factors for the inclusion of saints in the Church directory of feasts:

1. There are saints who were first recognized by a Catholicos and then were commemorated by the faithful. For example, when St. Gregory the Illuminator (239–326) was released from imprisonment in the deep pit, referring to the saintly Hŕip'simeants' and Gayaneants' Virgins, he asked: "Where are the bodies of God's martyrs?" He was taken to the location of their martyrdom. He wrapped their bodies in their garments and put them in a special place where the king, the nobles and the people gathered and venerated them. In his sermon St. Gregory eulogized the martyred virgins as those "who are alive in God and intercede for those who commemorate them." [8]

2. There are saints who were recognized by a diocesan authority and then commemorated in a local milieu. For example, Bishop Step'anos Orbelean (1260–1304) tells us that after the Battle of Awarayr (451), many people were martyred because they refused to disavow their Christian faith, and "Armenia was filled with a multitude of martyrs. The survivors gathered their relics and built chapels over them." Catholicos Kiwd and Bishop Anania of Siwnik' came to the villages of Ostink' and Artaboynk', and joined a multitude of faithful who transported the relics of the martyrs to their resting place where a church was consecrated. [9] We could also presume that a commemoration date was

set for this solemn occasion, which later was not preserved in the Church calendar.

3. There are saints who, although recognized by a Catholicos and commemorated by the faithful, were later dropped from the church directory of feasts for unknown reasons. For example, in 339, the Armenians fought against the Persians to reject Zoroastrianism and to protect their Christian faith and homeland. Many soldiers and their commander, Vachʻē Mamikonean, were killed. Catholicos Vrtʻanēs comforted the king and the faithful by declaring the martyred soldiers as saints, because they gave their lives to protect the Christian faith and churches. The Catholicos' message is very encouraging when he says: "Let us celebrate this day of martyrdom as a feast day and let us rejoice by asking God to grant us peace." [10] Additionally, the Catholicos decided that the martyrs would be commemorated every year and their names would be mentioned during the Holy Eucharist as Sts. Vachʻēeankʻs. But today they are not ranked among the saints. One explanation is that they were joined with the martyrs of Sts. Vardanantsʻ of 451, but there is no record justifying this action.

4. There are saints who were martyred and only recognized by the faithful at a later date. For example, Vahan Goghtʻnatsʻi was martyred in Damascus, in 737, by the Arabs, because he refused to deny his Christian faith. Seven years later, his relics were discovered and brought to Armenia by Artawast Vardapet, who also wrote the life of the saint. We do not know how St. Vahan was recognized as a saint, but he is commemorated in the Church until today. [11]

5. There are saints who were added to the Church directory of feasts by the compilers and redactors who edited these books over the course of many centuries. The latest editor of the Armenian Church directory of feasts was Catholicos Simeon of Yerevan (1710–1780), who added some saints (such as King Abgar) [12] and dropped some other saints (such as Alexander of Alexandria). [13]

Surprisingly, we do not find a single reference to a synodical decision for the inclusion of a saint in the Church directory of feasts in the annals of the Armenian Church history.

We have two types of saints in the Armenian Church:

1. Saints who are recorded in the regional diptychs of the Armenian Church. Most probably these were local saints who were locally commemorated for a while, and later, when the Armenian Church calendar was finalized, they were deleted.

2. Saints who are commemorated according to the Armenian Church directory of feasts. Archbishop Torgom Gushakean counts 326 saints who are included in the Armenian Church directory of feasts and 222 of them belong to the Universal Church and 104 of them to the Armenian Church. Also, he records that the saints who are in the directory of feasts of the Armenian Church belong to 20 different church provinces. [14]

Commenting on the large number of saints from the Universal Church, Archbishop Shěnorhk‘ Galustean states: “Some argue that we have a greater number of non-Armenian saints in our directory of feasts; in fact, they account for two-thirds of our Church’s saints. The reason is historical. In the fifth century, when the Armenian Church was reorganized and became linguistically Armenian, She adopted the saints recognized in the neighboring Churches as the inseparable portion of the Universal Church. Therefore, by accepting and commemorating the saints of the pan-Christian Church, the Armenian Church validated her apostolicity within the Universal Church.” [15] Galustean also proposed that the Armenian Church directory of feasts should be updated by adding the names of more than 25 famous saints of the Universal Church. [16]

Galustean further stated: “No matter how many saints we add to our directory of feasts, many saints, whose names are known only to God, will still be excluded. Those whom we know and are included in our directory of feasts only have representative character and serve as a guide to us. As such, there current number is more than sufficient.” [17] In one of his other books Galustean included a

section describing both Armenian and non-Armenian people whom he deemed worthy to be included as saints in the directory of feasts. [18]

In summary, we may say that saints have been included or inducted into the directory of feasts in the Armenian Church:

1. By the popular piety of the faithful;

2. By the local Church authority for local commemoration

3. By the hierarchy for general commemoration by the whole Church.

The last saint to be included in the Church directory of feasts is St. Gregory of Tat'ew (1346–1409). This leads to the following challenging questions:

1. Since the fifteenth century, have there been no validated saints in Armenia?

2. Armenian history is rightfully depicted as a martyrology. Could it be that since there were thousands of martyrs, the Church hierarchy was faced with the difficulty of deciding whom to include and whom to exclude? And in the end, did the Church simply decide not to take any action?

3. Given the tumultuous history of the region, did the hierarchy of the Armenian Church prioritize the needs of the living and thereby neglect or trivialize the need to add saints to the diptychs of the Church?

On the occasion of the upcoming one-hundredth anniversary commemoration of the 1915 Armenian Genocide, the Armenian Church Committee for the Inclusion of the Saints of the Armenian Genocide in the Directory of Feasts was appointed by His Holiness Catholicos Karekin II of All Armenians (Holy Etchmiadzin-Armenia) and His Holiness Catholicos Aram I of Cilicia (Antelias-Lebanon).

The committee has convened on four occasions (3–6 September 2005, in Holy Etchmiadzin, 3–6 May 2006, in Holy Etchmiadzin, 16–17 April 2008, in Holy Etchmiadzin and 22–24 August 2011, in Antelias). Several more meetings are planned before the centennial commemoration.

According to the minutes of the fourth meeting, the committee is not only examining the critical issue of the inclusion of the victims of the Armenian Genocide as valid saints and martyrs in the Church directory of feasts, but is also studying the revision of the procedures necessary for the recognition of saints to correct the void in the period from the fifteenth to the twenty-first centuries.

I conclude with the prayer of St. Nersēs Shĕnorhali (1101–1173): "Glorious Lord, accept the supplications of your servant and fulfill them towards that which is good, through the intercession of the Holy Mother of God, Saint John the Baptist, Saint Stephen the Protomartyr, Saint Gregory our Illuminator, and the holy apostles, the prophets, the teachers, the martyrs, the fathers, the hermits, the virgins and of all your saints in heaven and on earth. And glory and worship be to you, indivisible Holy Trinity, forever and ever. Amen."

Armenian Apostolic Church – Holy See of Cilicia Archbishop Nareg Alemezian

NOTES

[1] *Les Ecrits des Pères Apostoliques*, "Le Martyre de Polycarpe", Les Editions du Cerfe, 1963 (Cited in the article of Bishop Zareh Aznavorean, "How saints are recognized in the Armenian Church" (in Armenian), *Armenological Hasg*, Antelias, 1983–1984, p. 236). I am greatly indebted to this article in the preparation of my paper.

[2] Fourth meeting (22–24 August 2011) minutes of the Armenian Church Committee for the Inclusion of the Saints of the Armenian Genocide in the Directory of Feasts, p. 6 (in Armenian, unpublished).

[3] Archbishop Maghak'ia Ormanean [Patriarch of Constantinople] (1841–1918), *Azgapatum* (Volume I) (in Armenian), Beirut, 1959, No. 550, column 807.

[4] An Armenian hymn dedicated to the martyrs expresses this by addressing God and stating: "They delivered their lives by dedicating them to you and thus they became the inheritors of your heavenly kingdom" (*Hymnbook*, Antelias, 1980, p. 430).

[5] An Armenian hymn dedicated to the martyrs manifests this by commending: "Holy Spirit, mighty one, saints praise you, because you strengthen those who rely on you" (*Hymnbook*, Antelias, 1980, p. 430).

[6] An Armenian hymn dedicated to the martyrs refers to this reality by claiming: "By the shedding of their blood the enemy has been defeated and by venerating them boasts Sion (the church)" (*Hymnbook*, Antelias, 1980, p. 430).

[7] In an Armenian hymn dedicated to the martyrs we express this by chanting: "They are the temple of the Holy Spirit and their lively bones (relics) heal the sick" (*Hymnbook*, Antelias, 1980, p. 444).
[8] Agat'angeghos, *Armenian History* (in Armenian), Erewan, 1983, p. 124 ff.
[9] Bishop Step'anos Orbelean, *History of Sisakan Province*, Tiflis, 1910, p. 69 ff.
[10] Pawetos Biwzant, *Armenian History* (in Armenian), Venice, 1933, p. 37 ff.
[11] *Azgapatum* (Volume I) (in Armenian), Beirut, 1959, No. 589, column 862.
[12] *Azgapatum* (Volume I) (in Armenian), Beirut, 1959, No. 15, column 35–36.
[13] *Azgapatum* (Volume II) (in Armenian), Beirut, 1960, No. 2101, column 3065.
[14] See, Archbishop Torgom Gushakean [Patriarch of Jerusalem] (1874–1939), *Saints and Feasts of the Armenian Church* (in Armenian), Antelias, 2003, pp. 13–244.
These 20 Churches and their saints are: 1. Church of Antioch (19 saints), 2. Church of Cilicia (8 saints), 3. Church of Mesopotamia (10 saints), 4. Church of Jerusalem (6 saints), 5. Church of Cyprus (1 saint), 6. Church of Alexandria (37 saints), 7. Church of Ethiopia (1 saint), 8. Church of Caesarea (11 saints), 9. Church of Sebastia (13 saints), 10. Church of Lycaonia (6 saints), 11. Church of Pontus (5 saints), 12. Church of Ephesus (7 saints), 13. Church of Constantinople (12 saints), 14. Church of Thessaly (3 saints), 15. Church of Galatia (13 saints), 16. Church of Bithynia (24 saints), 17. Church of Rome (15 saints), 18. Church of Africa (2 saints), 19. Church of Persia (29 saints), 20. Church of Armenia (104 saints).
[15] Archbishop Shěnorhk' Galustean, *Pan-Christian Saints* (in Armenian), Erewan, 1997, p. 8.
[16] Archbishop Shěnorhk' Galustean, *Pan-Christian Saints* (in Armenian), Erewan, 1997, pp. 225–306.
[17] Archbishop Shěnorhk' Galustean [Patriarch of Constantinople] (1913–1990), *Biblical Saints* (in Armenian), Erewan, 1997, p. 21.
[18] Archbishop Shěnorhk' Galustean, *Armenian Saints* (in Armenian), Erewan, 1997, pp. 233–396.

ՖՐԱՆՍԻՍ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏ՝ ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԵԱՆ ՄԵԾԱԻՈՐԸ ԵՒ ՀԱՅ ԴԱՏԻ ԱՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԸ

Կիրակի, 17 Մարտ եւ Երկուշաբթի 18 Մարտ 2013-ը միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններուս շրջագծին մէջ անջնջելի տպաւորութեամբ դրոշմուած պիտի մնան, որովհետեւ որպէս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսի կողմէ Ն.Ս. Ֆրանսիս Քահանայապետին գահակալութեան համար Հռոմ առաքուած Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատուիրակութեան մաս կազմելու պատիւին կողքին, երկու առիթներով, ընթրիքի եւ նախաճաշի սեղանին շուրջ, վայելեցի Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ Հովուապետին ջերմ մտերմութիւնը։

Նախախնամական եղաւ Վատիկան կանուխ ժամանումս,–գահակալութիւնը Երեքշաբթի, 19 Մարտին տեղի պիտի ունենար եւ ես արդէն Հռոմ էի Կիրակի, 17 Մարտի կէսօրին,– եւ Ս. Մարթա հիւրանոց իջեւանիլս, ուր նաեւ ժամանակաւորապէս, մինչեւ իր պաշտօնական յարկաբաժինին վերադասաւորումը, կ՛ապրի Ֆրանսիս Պապը։

Վատիկան հասնելէս առաջ եւ ի պաշտօնէ շատ կարդացած էի նոր Պապին մասին եւ այնքա՛ն դրական ու աղօթական տրամադրուած էի այս այցելութեան գծով։ Ակնկալութիւնս գերազանցուեցաւ, երբ մօտէն շփում ունեցայ Պապին հետ եւ համոզում գոյացուցի, թէ Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցին, առաւել քրիստոնէութիւնը եւ վերջապէս ամբողջ գիտակից ու անշահախնդիր մարդկութիւնը արմատական աղուոր անկիւնադարձի մը առջեւ կը գտնուինք նոր Պապին ընտրութեամբ։

Կը յուսայի, որ Կիրակի օր, կէսօրուան ժամը 12.00-ին, պիտի կարենայի Ս. Պետրոսի հրապարակին վրայ լսել Պապին պատգամը. սակայն, Հռոմի խճողումը զիս զրկեց այս վայելքէն։ Կէսօրուան ճաշէն առաջ, Վատիկանի կայքէջէն կարդացի ներողամտութեան նուիրուած պապական պատգամը, որ կ՛աւարտէր հայրական պարզ մաղթանքով. «Բարի Կիրակի եւ բարի ախորժակ»։ Վստահ եմ, որ թէ՛ Հռոմի մէջ եւ թէ՛ ամենուր այս մաղթանքը լսողները իրենց ճաշը աւելի բարի ախորժակով, հայ աղօթքին բառերով՝ հոգեկան «խաղաղութեամբ ճաշակեցին»…։

Կարճ հանգիստէ մը ետք, յետմիջօրէի ժամը 5.00-ին, չորրորդ յարկի սենեակէս իջայ գետնայարկի այն հիւրասենեակը, ուր wifi-ով կարելի էր էլ-նամակներս ստուգել։ Հազիւ վերելակէն դուրս ելայ, միջանցքին մէջ

տեսայ Պապը, որ քահանայի մը հետ կը խօսէր։ Վստահաբար զիս նշմարեց, սակայն պատշաճութիւնը յարգելու համար ես կամացուկ մը պատին տակէն հիւրասենեակ գացի եւ ափսոսացի, որ Պապը այսքան մօտէն ողջունելու եզակի առիթը փախցուցի։

Նոյն օրը, իրիկուան ժամը 8.00-ին, երբ հիւրանոցի սեղանատունը ընթրիքի իջայ, յանկարծ առանձինն Պապը ներս մտաւ եւ իրեն յատուկ ժպիտով շուրջ տասը հոգեւորականներուս հարցուց. «Կրնա՞մ ձեզի սեղանակից ըլլալ»։ Զարմացանք եւ ուրախացանք։ Հազիւ լսելի ձայնով սեղանը օրհնեց, «բարի ախորժակ» մաղթեց եւ գրաւեց մեզի համահաւասար պարզ աթոռ մը ու ընթրիքի ընթացքին աւելի քան ժամ մը մտերմօրէն մասնակցեցաւ խօսակցութեան։

Ընթրիքի աւարտին, համարձակութիւնը ունեցայ խնդրելու Պապէն, որ լուսանկար մը նկարուէի հետը։ Սեղանակիցներս եւս օգտուեցան առիթէն։ Ապա, տեսնելով, որ տակաւին կը յամենար միջանցքին մէջ, սրտբաց խօսակցութիւն մը ծայր առաւ։ Նախ Պապին փոխանցեցի Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետին եղբայրական ողջոյնները, ապա հակիրճ կերպով անդրադարձայ Հայ Եկեղեցւոյ եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան առաքելութեան ու յատկապէս ըսի. «Ձերդ Սրբութիւն, ինծի համար պատիւ էր այսօր ձեզի սեղանակից ըլլալը։ Ձեր մէջ յատկապէս կ՚ողջունեմ Յիսուսի՝ Բարի Հովիւին ճշմարիտ աշակերտն ու հետեւորդը։ Դուք քրիստոնեաներուս եւ բոլոր մարդկութեան կեանքին մէջ խոնարհութեան տիպար մը հանդիսացաք։ Կը մաղթեմ, որ Աստուած ձեզի քաջառողջութիւն պարգեւէ՝ ձեր ծանր լուծը կարենալ շալկելու համար։ Արտօնեցէք, որ հաստատում մը եւ խնդրանք մը կատարեմ։ Հաստատումս այն է, որ երջանկայիշատակ Յովհաննէս Պօղոս Բ. Պապին ժողովրդականութեան ակնարկուելով ըսուեցաւ, որ հրապարակները մարդոցմով լեցուց. Պենետիքթ ԺԶ. Պապին աստուածաբանական-քարոզախօսական կարողութեան վրայ հիմնուելով ընդգծուեցաւ, որ եկեղեցիները հաւատացեալներով լեցուց. հիմա, վստահ եմ, որ չափազանցած չեմ ըլլար եթէ ըսեմ, որ դուք մեր հոգիները ձեր սիրով, խոնարհութեամբ եւ հոգածութեամբ լեցուցիք*։ Մենք, հայերս, ձեր մէջ կը տեսնենք մեծ բարեկամ մը։

*Յովհաննէս Պօղոս Բ. Պապը բնորոշուած է որպէս Յոյսի Պապ. Պենետիքթ ԺԶ. Պապ՝ որպէս Հաւատքի Պապ եւ Ֆրանսիս Պապ՝ որպէս Սիրոյ Պապ։

Յանուն հայրենակիցներուս, խնդրանքս է, որ մեր ժողովուրդին հանդէպ գործուած անարդարութեան հանդէպ շարունակէք ձեր ձայնը լսելի դարձնել եւ Հայկական Ցեղասպանութեան ճանաչման ձեր զօրակցութիւնը առաւել պատասխանատուութեամբ ստանձնել»։ Սրբազան Քահանայապետը գլխու շարժումով իր հաւանութիւնը տալէ ետք, ըսաւ. «Աղօթեցէք ինծի համար եւ եղբայրական ողջոյններս հաղորդեցէք Արամ Ա. Կաթողիկոսին։ Յուսամ մօտ ատենէն կը տեսնուինք»։

Խաղաղ քունէ մը ետք, Երկուշաբթի առաւօտ կանուխ արթնցայ եւ ամենօրեայ Աստուածաշունչի ընթերցումս կատարեցի ու համակարգիչիս վրայ Դպրեվանքի ընդհանուր եկեղեցւոյ դասս պատրաստեցի։ Ժամը 7.45-ին նախաճաշի իջայ նոյն սեղանատունը եւ դարձեալ նոյն հաճելի անակնկալին դիմաց գտնուեցայ, երբ Պապը, միւս հոգեւորականներուն պէս, ափսէն ձեռքին, շարքի կեցած էր մայր սեղանէն նախաճաշի իր բաժինը առնելու։ Հոգեւորականներու խումբը մեծցած էր՝ գիշերը ժամանած նոր հիւրերով։ Ես ալ նախաճաշս առի եւ աջ կողմը գտնուող մէկ օր առաջ ընթրիքի ընթացքին ծանօթացած Հնդկաստանէն ժամանած անգլիախօս հոգեւորականներու սեղանը կ՚երթայի, երբ կաթոլիկ եպիսկոպոս մը մօտեցաւ եւ զիս Պապին սեղանը առաջնորդեց։

Նոյն անպաճոյճ, խաղաղադէմ, համբերատար եւ ժպտերես Պապն էր, որ նաեւ հաճելի խօսակից ըլլալու առաւելութիւնը կը դրսեւորէր։ Նախաճաշը սքանչելի առիթ մը եղաւ, որ կարծէք մէկ օր առաջուան խօսակցութիւնը շարունակուէր։ Վիեննայի կարտինալին շնորհիւ, նիւթ բացուեցաւ Հայ Եկեղեցւոյ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան,– Կարտինալը յիշեց, թէ Անթիլիաս այցելած էր եւ Արամ Ա. Կաթողիկոսին հանդիպած,– եւ Հայկական Ցեղասպանութեան մասին։ Իմ հերթիս ըսի. «Նորին Սրբութիւն, նախ շնորհակալ եմ այս կրկնակի պատիւին համար. երէկ ընթրիքին եւ այսօր նախաճաշին զիս ձեզի սեղանակից դարձուցիք. իսկապէս այս մէկը առաքելական ժամանակներու եղբայրական սիրոյ սեղանը եղաւ ինծի համար։ Արտօնեցէք յայտնելու, թէ երբ ձեր եւ Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ հոգեւոր եղբայրներուս կողմէ այսպիսի վկայութիւններ կը լսեմ Հայ Եկեղեցւոյ մասին եւ մեզ ազգովին տառապեցնող սպիին՝ Հայկական Ցեղասպանութեան համար ձեր ամբողջական սրտակցութիւնը կ՚իմանամ, կը փափաքիմ ձեզի վերյիշեցնել երկու դէպքեր, որոնք Հայկական Ցեղասպանութեան շրջագիծէն ներս հայ ժողովուրդի հաւաքական յիշողութեան

մէջ կարեւոր պահեր պիտի մնան։ Առաջին, ձեր երջանկայիշատակ երանելի նախորդը՝ Յովհաննէս Պօղոս Բ. Պապը, Երեւանի Ծիծեռնակաբերդի հայ նահատակներու յուշակոթողին սրբազան շուքին տակ յիշեց «Հայերու Մեծ Եղեռնը», թէեւ գիտենք, թէ հասկնալի զգայնութեամբ խուսափեցաւ «Ցեղասպանութիւն» բառը գործածելէ, ինչպէս ցարդ նոյնը կը կատարեն բազմաթիւ քաղաքական ղեկավարներ, ներառեալ մարդկային իրաւունքներու պաշտպան Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու նախագահները, եւ աղօթեց անոնց հոգիներուն ու արդարութեան վերահաստատման համար։ Երկրորդ, 2008-ի Նոյեմբերին, Արամ Ա. Կաթողիկոս պաշտօնական այցելութեամբ հիւրն էր Պենետիքթ ԺԶ. Պապին եւ 20-րդ դարու նահատակներուն նուիրուած Հռոմի Ս. Բարթողիմէոս Եկեղեցւոյ մէջ կատարուած երեկոյեան ժամերգութենէն ետք, Անթիլիասի Մայրավանքի Հայկական Ցեղասպանութեան Յուշարձան-Մատուռէն բերուած հայ նահատակներու աճիւններէն մասունք մը զետեղեց խորանին վրայ։ Շատ լաւ գիտէք, թէ Հայկական Ցեղասպանութիւնը տակաւին անպատիժ ու մեր մէկուկէս միլիոն հայ նահատակներուն յիշատակը բռնաբարուած կը մնան եւ մենք արդարութիւն կը պահանջենք։ Մենք երախտապարտ ենք Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ եւ ձեզի այս զօրակցութեան համար»։

Պապը շատ յստակ եւ քաջ պատասխանեց. «Շնորհակալ եմ այս վերյիշեցումներուն համար։ Ամբողջապէս կը բաժնեմ Սրբազանին զգացումները։ 20-րդ դարուն երեք Ցեղասպանութիւններ գործուեցան, որոնք պատմութենէն չեն ջնջուիր եւ որոնց հանդէպ բոլոր մարդկութիւնը պատասխանատու է։ Առաջին, **20-րդ դարու Առաջին Ցեղասպանութ-իւնը՝ Հայերու Ցեղասպանութիւնը**. երկրորդ, Հրեաներու Հոլոգոսթը եւ երրորդ, Սթալինի միլիոնաւոր մարդոց հանդէպ գործադրած խժդժութիւն-ները»։

«Արտօնեցէք, որ յաւելում մը կատարեմ ձեր մատնանշած երրորդ կէտին գծով։ Մենք, հայերս, Սթալինի անմարդկայնութենէն ալ զերծ չմնացինք եւ անոր հետեւանքները մինչեւ այսօր կը յամենան մեր նորանկախ հայրենիքին մէջ», ամբողջացուցի ես։

Սեղանատունէն բաժնուելէ առաջ յիշեցի մամուլին մէջ կարդացած տեղեկութիւններս. «Պապը կը շարունակէ իր պարզ լանջախաչը կրել եւ սեւ կօշիկները հագնիլ» եւ ստուգեցի, որ ճիշդ էին այս խօսքերը։ Չուզեցի Պապին ազնուութիւնը շահագործել եւ իրեն ըսել. «Ի՛նչ կը՛ըլլայ, եթէ կը՛ուզէք նոր եւ ոսկեայ լանջախաչ կրեցէք, բայց Prada-ի կարմիր կօշիկները մի՛ հագնիք»։

Այս անձնական փորձառութիւնս կը յուսադրէ զիս, որ Հօր Աստուծոյ անսպառ օրհնութեամբ, Յիսուս Քրիստոսի ինքնամատուցման մշտանորոգութեամբ եւ Ս. Հոգիի շնորհաձիր ուժականութեամբ Ֆրանսիս Պապը իր գործով հարազատ թարգմանը պիտի դառնայ իր խօսքերուն եւ իր օրինակելի տիպարով,–թէկուզ նուազագոյն չափով, սակայն ոչ արհամարհելի տարբերութեամբ,– բարութիւն պիտի սերմանէ, չարը պիտի չէզոքացնէ եւ նոր ըմբռնողութիւն, աւետարանական արտայայտութիւն, ներքին աւետարանչական եռանդ, աղքատութեան վերացում, խաղաղութեան հետապնդում ու արդարութեան ջատագովութիւն պիտի պարգեւէ Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ եւ համայն մարդկութեան։

Պատմութիւնը պիտի արձանագրէ այս բոլորը։ Մինչ այդ, իր զօրեղ խնդրանքը այժմէականօրէն կը հնչէ. **«Աղօթեցէք ինծի համար...»**։

18 Մարտ 2013 Նարեկ Արք. Ալեէմէզեան
Վատիկան

GABRIEL QUICKE, *A SPIRITUAL DISCOVERY OF THE CHRISTIANS IN THE MIDDLE EAST*, GOMPEL&SVACINA, BELGIUM, c2020

(ԲԱՑԱՅԱՅՏՈՒՄ ՄԸ ՄԻՋԻՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆԵՐՈՒ ՀՈԳԵՒՈՐՈՒԹԵԱՆ)

10 դեկտեմբեր 2023-ին, Հռոմի մէջ, բարեկամական ջերմ եւ երկար զրոյցի մը աւարտին, *A Spiritual Discovery of the Christians in the Middle East* հատորը հեղինակը ինծի նուիրեց՝ ընթերցելու եւ տպաւորութիւններս իրեն փոխանցելու խնդրանքով։ Իրեն գրելու կողքին, *ՀԱՄԿ*-ի էջերով մեր ընթերցողները եւս հաղորդ կը դարձնեմ 127 էջերէ բաղկացած այս հատորին ընդհանուր գիծերուն եւ իւրայատկութեան, որոնք կարեւոր նպաստ կը բերեն Միջին Արեւելքի քրիստոնէական վկայութեան։

Հեղինակը՝ Հայր Գաբրիէլ Քուիքէ, որ նաեւ արժանացած է պապին կողմէ շնորհուած “Monsignor” տիտղոսին, պելճիքացի կաթողիկէ վարդապետ մըն է եւ 2009–2018-ին եղած է Վատիկանի Միջ-եկեղեցական բաժանմունքի Ուղղափառ եւ Արեւելեան ուղղափառ եկեղեցիներու հետ յարաբերութիւններու քարտուղարը։ Այս մարզին մէջ, ի պաշտօնէ գործակցած եւ մտերմացած եմ իր հետ։ 2008–2009-ին ան ուսուցած եւ ծառայած է Լիբանանի մէջ, այցելած է Միջին Արեւելքի երկիրները եւ մօտէն ճանչցած շրջանի եկեղեցիները։ Հոս նաեւ ան մասնագիտացած է ասորերէնի, արաբերէնի եւ իսլամագիտութեան մէջ։ Այժմ ան հովուական, ակադեմական ու վարչական պաշտօններ կը վարէ Հռոմի մէջ։

A Spiritual Discovery of the Christians in the Middle East հատորը ունի հետեւեալ բովանդակութիւնը.

- Նախաբան,
- Քրիստոնէութեան ժամանակագրական տախտակ,
- Վեց գլուխ (Ա. Աշխարհագրական դրուածքը, Բ. Ուղղափառ եւ Արեւելեան ուղղափառ եկեղեցիներու զանազանութիւնն ու բաժանումը, Գ. Հոգեւոր աւանդութիւն, Դ. Մարտիրոսներու եկեղեցի, Ե. Քրիստոնեաներու դերը Միջին Արեւելքի մէջ, Զ. Արեւմուտքի պատասխանատուութիւնը քրիստոնեաներուն հանդէպ),

- Վերջաբան,
- Եկեղեցիներու ցանկը ըստ անոնց վարդապետութեան,
- Եկեղեցիներու ցանկը ըստ անոնց ծէսին,
- Օգտագործուած աղբիւրներ,
- Հեղինակի կենսագրական։

Նախաբանը կը բացատրէ, թէ հատորը ինչո՞ւ կը կրէ «բացայայտում հոգեւորութեան» եզրը, որ լատիներէն ‘spirare’ (‘to breathe’ – «շնչել») բայէն սերելով անգլերէնի մէջ ‘spirituality’ թարգմանուած է (տե՛ս էջ 9)։ [1]Ապա, կ՝ուրուագծէ գիրքին բովանդակութիւնը։ Հեղինակը շեշտադրած է հոգեւորութեան կենսականութիւնը, որովհետեւ «Այս գիրքով կը ջանամ Միջին Արեւելքի քրիստոնեաներուն հոգեւորութիւնը պեղել», կը գրէ ան (էջ 10)։ Նկատողութեան պէտք է առնել, թէ նեղ իմաստով եկեղեցաբանութիւն մը չի՛ ներկայացներ հատորը, այլ քրիստոնեաներու կեանքին մէջէն եկեղեցիներուն,–թէ՛ նուիրապետական կառոյց եւ թէ՛ Քրիստոսի անունով հաւատացեալներու համատեղում,– հոգեւոր երեսը կը բանայ ընթերցողին։

Առաջին գլուխը,–«Աշխարհագրական դրուածքը»,– կը ներկայացնէ Եգիպտոսի, Լիբանանի, Սուրիոյ, Իսրայէլի, Պաղեստինի, Յորդանանի, Թուրքիոյ, Իրաքի եւ Իրանի քրիստոնեաներուն պատմական արմատները, շրջանէն արտագաղթը եւ նորահաստատ երկիրներու մէջ անոնց դիմագրաւած մարտահրաւէրները։

Երկրորդ գլուխը,–«Ուղղափառ եւ Արեւելեան ուղղափառ եկեղեցիներու զանազանութիւնն ու բաժանումը»,– հաստատելէ ետք, թէ միջեկեղեցական շարժումը իր մղիչ ուժը կը ստանայ Քրիստոսի խնդրանքէն՝ *«Կ՛աղօթեմ որ անոնք բոլորն ալ մէկ ըլլան, ինչպէս որ դուն, ո՛վ Հայր, իմ մէջս ես եւ ես քու մէջդ, այնպէս ալ անոնք մեր մէջ ըլլան, որպէսզի աշխարհը հաւատայ, որ դուն ղրկեցիր զիս»* (Յհ 17.21), կու տայ Արեւելքի ասորի եկեղեցիի, Արեւելեան ուղղափառ եկեղեցիներու (ղպտի, եթովպացի, էրիթրիացի, հայ [Ս. Էջմիածնի կաթողիկոսութիւն, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւն, Երուսաղէմի պատրիարքութիւն, Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքութիւն], ասորի, հնդիկ), Ուղղափառ եկեղեցիներու, Արեւելեան կաթողիկէ եկեղեցիներու (մարոնի, քաղդէացի, հայ, ղպտի, ասորի, եթովպացի, ասորի-մալապար [հնդիկ], ասորի-մալանքարա [հնդիկ], յոյն, այլք) պատմականն ու ներկայ վիճակը՝ իւրաքանչիւրին հոգեւոր պետին անուան, հաւատացեալներու թիւին եւ հասցէին նշումով։

Երրորդ գլուխը,–«Հոգեւոր աւանդութիւն»,– առանձին ենթաբաժինով նախ կ՚ամփոփէ Յովհաննէս-Պօղոս Բ. պապին 2 մայիս 1995-ին հրապարակած ‘Orientale Lumen’ («Արեւելեան լոյսը») կոնդակը [2] եւ ապա յաջորդական ենթաբաժիններով՝ «Արեւելեան աւանդութեան հոգեւոր ժառանգութիւնը» կը մանրամասնէ հետեւեալ հատուածներով. «Ս. Հոգիին դերակատարութիւնը», «Ս. Հոգին ‘Եկեղեցւոյ հոգին է’», «Ս. Հոգին հաւատացեալները ի հաղորդութիւն կը բերէ», «Ս. Հոգին կենարար է», «Ս. Հոգին ստեղծագործութիւնը կը վերանորոգէ», «Վանականութիւն»։ Իսկ վերջին ենթաբաժինով՝ «Աստուածաբանական աւանդութիւններ» կը ներկայացնէ երեք՝ ղպտի-եթովպացի-էրիթրիացի, ասորի-հնդիկ եւ հայ աւանդութիւնները։ Օրինակ, Հայ եկեղեցւոյ աստուածաբանական աւանդութեան յատկացուած էջերուն մէջ կը խօսի Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի, հայ գիրերու գիւտի, Աստուածաշունչի եւ Եկեղեցւոյ հայրերու հայերէն թարգմանութեան, Ս. Ներսէս Շնորհալիի եւ Ս. Գրիգոր Նարեկացիի մասին, նշելով, թէ 12 ապրիլ 2015-ին Ֆրանսիս պապը Ս. Գրիգոր Նարեկացին դասեց Եկեղեցւոյ 36 «Տիեզերական վարդապետներու» կարգին։

Չորրորդ գլուխը,–«Մարտիրոսներու եկեղեցի»,– կը սկսի պատմական ակնարկով՝ «Առաջին դարու հաւատքի վկաները», ուր երկու սուրբեր կը յիշատակէ՝ Ս. Իգնատիոս անտիոքացի, որ գրած է «Ես որպէս ցորենահատիկ պիտի աղացուիմ գազաններուն կողմէ, որպէսզի անարատ հաց ըլլամ Քրիստոսի համար» եւ Ս. Տերտուղիանոս, որ գրած է «Մարտիրոսներու արիւնը Եկեղեցւոյ սերմն է», ապա կը կեդրոնանայ հաւաքական մարտիրոսութեան վրայ եւ «20-րդ դարու ցեղասպանութիւնները» գլխակարգումով լուսարձակի տակ կը բերէ «Հայոց ցեղասպանութիւնը» եւ «Ասորիներու (եւ քաղդէացիներու) ցեղասպանութիւնը», եւ կը փակէ «Արեան միջ-եկեղեցական վկայութիւն»-ով՝ անդրադառնալով մեր օրերուն Միջին Արեւելքի իսլամական արմատականութեան գործած սպանդներուն։ «Հայոց ցեղասպանութիւնը» ենթաբաժինէն կը մէջբերեմ կարեւոր տեղեկութիւն մը. «‘Հայկական հարց’-ին մէջ Վատիկանի ունեցած դերը լաւապէս հասկնալու համար, պէտք է սերտենք 19-րդ դարու աւարտի եւ 20-րդ դարու սկզբնաւորութեան պատմութիւնը։ Ֆլաման Յիսուսեան մը՝ Ճորճ Ռուսսեն ռահվիրայի աշխատանք տարած է այս մարզին մէջ։ Ան Վատիկանի արխիւները գիտականօրէն հետախուզելով Հայոց ցեղասպանութեան առնչուած նիւթերը հրատարակած է։ Այս աշխատանքին շնորհիւ, աւելի լաւ գաղափար մը կ՚ունենանք Սուրբ աթոռի դերակատարութ-

եան մասին։ Տե՛ս Georges Ruyssen, *La questione armena. Vol. 1–7. Documenti dell'archivio segreto vaticano (ASV)*, Valore Italiano, Lilanme, Roma, 2013–2015 եւ Georges Ruyssen, *De Hellige Stoel en de Armeense genocide*, in *Werk voor het Oosten 274* (2015)» (էջ 63–64)։ «Արեան միջ-եկեղեցական վկայութիւն» ենթաբաժինին մէջ կը կարդանք. «Այսօր 196 երկիրներու մէջ 300 միլիոն քրիստոնեաներ հալածանքի ենթակայ են» (էջ 71)։

Հինգերորդ գլուխը,–«Քրիստոնեաներու դերը Միջին Արեւելքի մէջ»,– կը բացուի «Միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններ. Կապերու ամրապընդում քրիստոնեաներու միջեւ»-ով, որ ունի երկու ենթաբաժին՝ «10–24 հոկտեմբեր 2010-ին գումարուած Միջին Արեւելքի մասնաւոր սինոտը» եւ «Ֆրանսիս պապի միջ-եկեղեցական դերակատարութիւնը», ուր կը վերլուծէ «Միասին քալել, միասին աղօթել եւ միասին գործել» պապական կոչը։ Ապա, «Միջ-կրօնական երկխօսութիւն. Կապերու ամրապնդում իսլամ հաւատացեալներու հետ» ենթաբաժինը, ուր պատմական ենթահողին կը յաջորդեն «Ընդյատակեայ պատճառներ» ու «Հանդիպումի հոգեւորութիւնը» ենթաբաժինները եւ կը փակուի «'Արաբ վերածնունդը'»-ով։

Վեցերորդ գլուխը,–«Արեւմուտքի պատասխանատուութիւնը քրիստոնեաներուն հանդէպ»,– ունի «Քրիստոնեաներու հիւրընկալ ոգին», «Արեւելեան աղօթական կեանքի ճոխութիւնը» եւ «Ջօրակցական արտայայտութիւններ» ենթաբաժինները։ Վերջինը նաեւ կը ներառէ ակնարկ մը կարգ մը Քրիստոնէական բարեսիրական կազմակերպութիւններու ներկայիս կատարած աշխատանքներուն։ Հոս հեղինակը կը յիշէ ծագումով հայ սուրբ մը՝ Ս. Սերվաս (Saint Servaas), որ Պելճիքայի Լիմպուրկ (Limburg) նահանգի Թոնկըրըն (Tongeren) քաղաքին մէջ մեծարուած է։

Վերջաբանը Եգիպտոսի, Իրաքի, Սուրիոյ եւ Լիբանանի ժամանակակից խմորումները կ՚ամփոփէ, կը հարցադրէ «Նոր ապագայի յոյս կա՞յ» եւ կ՚եզրափակէ «Նոր արշալոյս»-ով, ուր կը մէջբերէ Օգոստինոս հայրապետի հետեւեալ յուսատու խօսքը. «Այսօր մեր Փրկիչը ծնաւ, եւ այս իսկ պատճառաւ ճշմարիտ արեգակը ծագեցաւ ամբողջ աշխարհին համար։ Աստուած մարդացաւ, որպէսզի մարդը աստուածանայ»։ Ահաւասի՛կ քրիստոնէական վկայութեան ուժականութիւնը՝ մանաւանդ Ս. Ծնունդի եւ Աստուածայայտնութեան տօնը կանխող այս օրերուն։

Այժմէական է այս հատորը, որ, հակառակ շրջանին մէջ մեր հետզհետէ նօսրացող թուաքանակին, գոյատեւելու յոյս կը ներշնչէ մեզի, որով-

հետեւ կը հաւատանք, թէ *«Աստուծոյ Հոգին է, որ կեանք կու տայ. մարդս բան մը չի կրնար ընել»* (Յհ 6.63)։

Նարեկ արք. Ալեէմէզեան

ՆՕԹԵՐ

[1] Գիտենք, թէ 5-րդ դարուն երբ մեր Սուրբ թարգմանիչ վարդապետները Ս. գիրքը հայերէնի թարգմանեցին, զայն «Աստուաճաշունչ» կոչեցին։ Ս. գիրքը Աստուծոյ շունչը կը բերէ մեզի որպէս անսպառ եւ անփոխարինելի հոգեւոր սնունդ։

[2] Հատորը առատ մէջբերումներ ունի պապերու կոնդակներէն ու քարոզներէն եւ այլ եկեղեցապետերու ու պապերու փոխ-այցելութիւններու ընթացքին արտասանուած ողջոյնի խօսքերէն եւ ստորագրուած համատեղ յայտարարութիւններէն։

SYNOD OF BISHOPS - XI ORDINARY GENERAL ASSEMBLY

11 October 2005, Vatican City

The Intervention of His Grace Bishop Nareg Alemezian (Fraternal Delegate)
Ecumenical Officer of the Armenian Apostolic Orthodox Church
Catholicosate of the Great House of Cilicia, Antelias-Lebanon

Dear friends [1] in our common Lord and Savior Jesus Christ,

I have the privilege and the joy of conveying to you the greetings of His Holiness Catholicos Aram I, the Head of the Armenian Apostolic Orthodox Church – Catholicosate of the Great House of Cilicia, headquartered in Antelias-Lebanon.

My Church, founded by St. Thaddeus and St. Bartholomew, the two Apostles of Jesus Christ, became the collective victim of the first Genocide of the 20th century and in 1930 ended up in the biblical land of cedars (Psalm 104.16; Isaiah 14.8; Jeremiah 22.23) enjoying the warm hospitality of the people of the Middle East, [2] from where we carry out our multi-faceted ministry in the worldwide Armenian Diaspora, with a growing emphasis on ecumenical and inter-faith relations.

My intervention intends to share with you a historical eucharistic experience and to underline an expectation.

First, the experience. The Armenian word used to designate the **Holy Eucharist** is **Surp Patarag**, which means **Holy Sacrifice**. In the liturgical life of the Church we are at God's service (liturgy) and offer sacrifice of thanksgiving (eucharist) for gifts received from Him, as we rightfully pray, "And Yours of Your own to You we offer from all and for all."

As it has been stated in many interventions, the Holy Eucharist is the heart of our liturgical life centered on the sacrificial giving of our Savior and generating a communion of love with God and our fellow beings by the power of the Holy Spirit. In the words of the Hymn of Vesting in the Armenian Holy Eucharist, this is "profound and inscrutable mystery."

My modest effort to unveil this mystery will be from the perspective of the significant role Holy Eucharist plays in the diffusion of the Christian faith as the continuation of the incarnational presence of our crucified and risen Lord for the transformation of our lives today and in the Kingdom of Heaven.

This reality is sustained by the Armenian experience of **martyria** in obedience to carrying the cross to the very point of ultimate self denial (Matthew 16.24) for the graceful obtainment of the crown of righteousness (2 Timothy 2.4.7–8) and the manifestation of the life of Jesus in our body (2 Corinthians 4.6–11).

The *Instrumentum Laboris* elaborates the themes of martyrdom (Section 32) and peace, justice and human rights (Sections 79, 82 and 83).

I am thankful to all who referred to **martyria** in various contexts and I believe that it will be an enriching experience to consider it in the life of a pilgrim people who anchors its obedience to God in the empowerment of the divine gift of salvation transmitted par excellence through the Holy Eucharist.

An example from the Armenian **martyrology** will illustrate this point eloquently: In 451, on the battlefield of Avarayr, during a heroic uprising to protect their Christian faith and human dignity, Armenians participated in the celebration of the Holy Sacrifice, received the precious body and blood of the Lamb of God and proclaimed, **"We acknowledge the Holy Bible as our Father and the Universal Church as our Mother."** This sacramental, biblical and ecclesial credo became for us an enduring longing to be with Jesus Christ in His everlasting glory by sharing the cup He drank (Matthew 20.23). During the upheavals of our turbulent history, Christianity became "the color of our skin," as Yeghishe, the historian who recorded these decisive events had expressively put it, sustained by the abundant life (John 10.10) we receive in the Paschal mystery of Christ.

Second, the expectation. During our bilateral and multilateral ecumenical dialogues in addressing the theme "Church as Communion," I encourage all of us to engage in the study of eucharistic ecclesiology, which situates the unity of the Church in the local celebration of the Holy Eucharist presided over by the bishop in communion with his brother bishops.

As a young seminarian I was very much touched by a 1967 commemorative photo of Pope Paul VI donating a chalice to our Catholicos Khoren I, while the inscription was communicating the message of 1 Corinthians 10.16, *"Is not the cup of blessing which we bless a sharing in the blood of Christ? Is not the bread which we break a sharing in the body of Christ?"*

The distinctive role of the bishop is underlined as the one who takes care of the flock entrusted to him by the Good Shepherd (John 10.11), tending it with love most fully revealed in the eucharistic partaking of the one bread (I Corinthians 10.17) for a spiritual and universal communion in the mystical body of Christ (1 Corinthians 12.27).

Catholic Church's *Directory for the Pastoral Ministry of Bishops* instructs the bishops to "built up around the Eucharist sacrament of ecclesial communion," [3] "… governing the Church of God (cf. *Acts* 20:28) so as to help her grow, through the Gospel and the Eucharist, into one community in the Holy Spirit." [4] I believe that these exhortations should go much beyond the claim of universal ecclesiology and deep down become a prayerful petition for the outpouring of the Holy Spirit to make us all *"a chosen race, a royal priesthood, a holy nation, a people for God's own possession"* (1 Peter 2.9).

NOTES

[1] Here 'friends' is used in the spirit of John 15.14–15.

[2] Middle East is the birthplace of Christianity and part of the East of which Cardinal Joseph Ratzinger said, "Faith seems to be most sure precisely where it is persecuted" (H. J. Fischer, *Pope Benedict XVI*, Crossroad Publishing Company, New York, c2005, p. 28).

[3] *Directory for the Pastoral Ministry of Bishops*, Libreria Editrice Vaticana, c2004, p. 14.

[4] *Ibid.,* p. 175.

JOINT CONSULTATIVE COMMISSION BETWEEN
THE WORLD COUNCIL OF CHURCHES
AND THE CHRISTIAN WORLD COMMUNIONS
10 May 2007, Geneva

FROM CUV TO JCC MANDATE

(I) Introductory Affirmations for Guiding our Common Ecumenical Journey and Strengthening our Mutual Relationships

1. The Christian World Communions are global bodies actively involved in the ecumenical movement as fellowships of churches in their own constituencies and also most of them in the fellowship of the World Council of Churches, through their member churches. The various nuanced assumptions of being 'a fellowship of churches' invites us to define our self-understanding as a confessional body, as a member church of the WCC and/or as a communion in rapprochement or cooperation with the WCC. [1]

2. While we continue tackling decades-long regional/national versus denominational/confessional ecclesiological issues, at the same time we are called to treasure and support the WCC to carry on its responsibility to uphold the cohesion of the one ecumenical movement. Our affirmation of confessional identities should lead us to assess our role in the wider ecumenical movement, to explore our contribution to the renewal of the ecumenical movement in the 21st century and to grow into responsible witness and service to the world as communions in fruitful partnership with each other and with the WCC.

3. We believe that our shared ecumenical vision is much wider and representationally more inclusive than any form of commonality (such as heritage, tradition, structure) sustaining us as churches, groupings of churches or councils of churches.

4. Within the changing ecclesial landscape, while our common search for the full visible unity of the church remains our *raison d'être*, we have to look into new paradigms of inter-church and inter-WCC collaborations. This Joint

Consultative Commission between the World Council of Churches and the Christian World Communions is mandated by the WCC 9th Assembly (February 14–23, 2006, Porto Alegre-Brazil) to enhance productive relationships, and to nourish and elaborate our shared vision and common goal of Christian unity, witness and service despite our complex diversities. [2]

- *How is our pursuit for the full visible unity of the church concretely expressed in confessional and multi-lateral ecumenism, while our Lord Jesus Christ assembles us around him as pilgrim people of faith?*

(II) Towards a Common Understanding and Vision of the World Council of Churches (CUV) [3]

5. CUV recognizes that churches will live with their differences. In its preface, after spelling out its purpose, which is "… to articulate the nature and purpose of ecumenical fellowship within the WCC," it acknowledges that "it is of the essence of the churches' fellowship within the ecumenical movement that they continue to wrestle with these differences in a spirit of mutual understanding, commitment and accountability."

6. In order not to limit itself to the 'ecumenical fellowship' and to 'differences' in mutual relationships within the WCC, CUV has dedicated an entire chapter (chapter 4) to the WCC's "relationships with partners in the ecumenical movement, churches outside of WCC membership, and other bodies." [4]

7. Chapter 4 of CUV opens with a forthright statement defining ecumenism not merely as a human venture but "the work of the Holy Spirit" (4.1). This very divine calling invites us, the "WCC and regional, national and local councils (conferences) of churches or Christian councils (conferences)," to live and serve in dynamic relationships with each other, because we "share the same basic purpose" (4.2), we belong to "the one ecumenical movement" (4.4) and we should work "by a conciliar spirit of mutuality and cooperation, rather than competition and the demarcation of areas of influence." (4.4) In this context of collaboration, WCC takes up its role as a coordinator and not as a "superior" actor. (4.4)

8. Under a separate heading (4.8), CUV mentions the Christian World Communions and spells out that the WCC's relational expectations "should be marked by mutual accountability and reciprocity, and the Council should seek ways to share tasks and resources with these partners in the ecumenical movement. Such sharing is particularly important for those bodies which understand themselves as one worldwide communion of churches and of which most if not all members are also member churches of the WCC. Ways should be found to associate such bodies more directly with the organized life of the WCC. A strong relationship between the WCC and these bodies can be enriching for both, strengthening the sense of the latter that they are part of the worldwide fellowship of Christians and reminding the churches in the World Council that ecumenical commitment can be nourished by rootedness in an ecclesial tradition." Here the emphasis is laid on sharing of resources to avoid duplication and to reinforce the partnership between the ecumenical actors without compromising their belonging to their own ecclesial tradition, and for most of them, belonging to the membership of the WCC.

9. Sections 4.11 and 4.12 highlight the imperative of deepening and broadening the WCC fellowship and refer to the esteemed partnership of the Roman Catholic Church and the absence of some Evangelical and Pentecostal Churches.

10. It was very apparent that through the CUV, the WCC invited its member churches and ecumenical partners to play a constructive role in shared responsibilities and mutual assistance for the betterment of the witness and service of the ecumenical movement to the world. Therefore, it was very normal that CUV provoked interaction between reflection and action, which led the WCC to embark on the creation of a *Global Christian Forum* and the process of consultation of *Ecumenism in the 21st Century*. This was an effort to extend the specific self-assessment of the WCC to the ecumenical movement in general. From CUV to Porto Alegre was marked by growing commitment and intense deliberations on deepening and expanding the scope of ecumenism with the participation of existing and new ecumenical partners. [5]

- *Has the CUV fulfilled the expectations of the Christian World Communions in their relationship with the World Council of Churches?*

(III) Joint Consultative Commission between the World Council of Churches and the Christian World Communions – a Facilitator, a Link and a Platform for Genuine Partnership and Closer Collaboration

11. In view of being relevant and efficient in a rapidly changing world, the WCC's 9th Assembly dealt extensively with the altering ecclesial and ecumenical realities, taking up as one of its priorities the "strengthening and deepening [of] relationships among the member churches, with ecumenical partners, and with other Christian churches," [6] and made a clear reference to the applicability of the CUV, by stating that: "The Common Understanding and Vision document (CUV) serves as a foundational statement of the nature of the fellowship among the member churches of the WCC and as the churches relate to other ecumenical partners" [7] and "the importance of strengthening this relationship is articulated in the Common Understanding and Vision document and affirmed by the Harare Assembly." [8]

12. In light of the overall agenda of the 9th Assembly and particularly in response to the Moderator's and General Secretary's reports, the Policy Reference Committee recommended "that the Ninth Assembly set as its goal that we will have made substantial progress towards realizing these hopes and dreams by the Tenth Assembly. Witness to the world of the progress made toward visible unity can include agreement among all of the Christian churches for calculation of the annual date for celebration of the feast of the Resurrection of Our Lord, for mutual recognition by all churches of one Baptism, understanding that there are some who do not observe the rite of Baptism in water but share in the desire to be faithful to Christ, and for convening an ecumenical assembly that would assemble all churches to celebrate their fellowship in Jesus Christ and to address common challenges facing the church and humanity – all on the way toward visible unity and a shared Eucharist." [9]

13. I would like now to begin unpacking the mandate of the Joint Consultative Commission between the World Council of Churches and the Christian World Communions by underlining three points in the spirit of the above-mentioned recommendation and incorporating it with the WCC 9th Assembly Programme Guidelines Committee Report. Why this Joint Consultative Commission? I avoid specifying the process of the establishment and membership of the JCC, because

it is provided to us in the documents distributed for this meeting, entitled *Mandate of the Joint Consultative Commission between the WCC and CWCs*.

14. First, unity, spirituality and mission are sustained by the power of the Holy Spirit and go together. Despite our theological, ecclesiological, moral, ethical and pastoral diversities, which undoubtedly need more discussion and clarification, our witness and service are inter-related. Although sometimes we cannot speak with one voice because of our differences, we can work together. This necessity is amply underlined in Porto Alegre by affirming: "The need of the WCC and its member churches to focus upon the nature of Christian spirituality and the work of the Holy Spirit in the church and the world has become more urgent and obvious, both for the integrity of our work for visible unity and in our mission to the world". [10] "The WCC is strengthened by interaction with the Christian World Communions. Its spirituality, witness, and work are enhanced by cooperative efforts with Christian World Communions towards building Christian unity. Multi-lateral and bi-lateral dialogues have contributed to a number of agreements and have enhanced understanding and cooperation among churches. Cooperative efforts in areas of witness, mission, diakonia and ecumenical formation are integral to the life of the WCC." [11]

- *In seeking the full visible unity of the church and enhanced by spiritual ecumenism, are we ready to respond positively to the invitation of the Faith and Order Commission to unify our efforts and join together our resources in mission. "Mission is integral to the life of the church. The church in its mission expresses its calling to proclaim the Gospel and to offer the living Christ to the whole creation"?* [12]

15. Second, constructive collaboration within the ecumenical movement depends on trustworthy mutual relationships translated into concrete actions through programmatic cooperation and by addressing seriously overlap of membership and the consumption of excessive human and financial resources. The Programme Guidelines Committee in its 'Guiding Principles and Methodological Recommendations' specifies the following: "Facilitating the coordination role of the WCC in seeking partnerships in networking and advocacy with other ecumenical organizations, including Christian World

Communions, REOs, NCCs, Specialized Ministries, faith-based organizations, and NGOs (as appropriate) – with the hope that many of these programmes can be implemented in collaborative ways of working." [13] This afternoon, during session IV we will explore the common achievements and the potential for programmatic cooperation between CWCs and with the WCC.

- *What are the practical steps for implementing of resolution (25.b) of the Policy Reference Committee Report, which reads: "Directs that the WCC jointly consult with the Christian World Communions to explore the significance and implications of overlap of membership, coordination of programmes, and other common efforts between the WCC and the Christian World Communions"?*

16. Third, Porto Alegre challenges us to explore the possibilities of "expanded space in the structure of WCC Assemblies for confessional meetings, and the vision ultimately of a broadly inclusive ecumenical assembly." [14] We have received three documents (*[1] WCC Executive Committee (February 27–March 2, 2007) discussion paper Towards the Next Assembly: A Discussion Starter. [2] Towards the next WCC Assembly: An update to the Joint Consultative Commission between the WCC and CWCs. [3] WCC General Secretary's April 2007 letter regarding the next WCC Assembly*) elaborating the ethos of the WCC 9th Assembly recommendation, which invites the WCC to explore "the feasibility of a structure for WCC assemblies that would provide expanded space for Christian World Communions and confessional families to meet, for the purpose of deliberation and/or overall agendas." [15] During session III we will hear more about this specific topic under agenda item *an expanded WCC Assembly and space for CWCs*, and among other concerns, we will thoroughly discuss the applicability of the term 'ecumenical' for this assembly aimed to gather all the churches, the hosts of this assembly and the constitutional implications related to it. Here, I would like only to mention that this assembly scheduled for 2013 will try to provide wider appropriate structural expression for the ecumenical partners and economize on available human and financial resources.

17. I express my joy that this consultative process of holding a joint assembly, which started as a way of enhancing collaboration between the WCC and its

ecumenical partners, has gained a great momentum through some Christian World Communions. The World Alliance of Reformed Churches and the Lutheran World Federation already have submitted specific proposals to the WCC regarding this assembly.

- *To what extent are we ready to surpass national, ethnic and cultural differences to go beyond intra- and inter-confessionalism and to commit ourselves to the emerging new relational realities of the ecumenical movement in conciliar fellowship and reconciled diversities for common witness and service?*

18. I conclude by sharing with you my most recent ecumenical experience. Monday to Wednesday I had the enriching opportunity of participating in the Ecumenical Officers and Round Table meetings. I joined many people with clear vision, great commitment and impressive calling for ecumenical witness and service. My encounter with the Youth Body inspired me with abundant hope for the present and future of ecumenism. But this vision, commitment, calling and hope can be transformed into the renewal of the ecumenical movement only if we give up our reluctance to work ecumenically, stop persistently clinging to the *status quo* of same priorities on many ecumenical agendas and the same people on many ecumenical bodies, and seriously take into account both the limited human and financial resources.

19. The future of the Joint Consultative Commission between the World Council of Churches and the Christian World Communions very much depends on our open and honest discussions here today. A mandate for our work was articulated by the WCC's 9th Assembly. However, the way we respond to that mandate very much depends on the commitment and vision of those gathered here. The smallest of efforts to promote the visible unity of the church and the common witness of the ecumenical movement through greater cooperation and collaboration between the WCC and the Christian World Communions will certainly be strengthened through the Holy Spirit.

Bishop Nareg Alemezian
Armenian Apostolic Orthodox Church – Holy See of Cilicia, Antelias-Lebanon

NOTES

[1] Immediately before the formation of the World Council of Churches the regional principle and confessional basis of church membership has been intensively debated (see, W. A. Visser 't Hooft, *The Genesis and Formation of the World Council of Churches*, WCC, Geneva, c1987, pp. 61–62). At its First Assembly (Amsterdam, 1948), WCC made appropriate constitutional prerequisites for sufficient balanced representation on the Central Committee, as we read: "The Committee on Nominations in drawing up this list has had to take into consideration the numerical size of the member churches, as well as the need of adequate confessional representation and geographical distribution" (*Ibid.*, p. 65).

[2] "The visible unity of the church is the central goal of the ecumenical movement. And while "visible unity" can be understood in various ways, it necessarily involves ***relationships*** between churches." (*WCC and the Ecumenical Movement in the 21st Century*, webpage accessed on April 29, 2007):
http://www.oikoumene.org/en/programmes/the-wcc-and-the-ecumenical-movement-in-the-21st-century.html

[3] ***A Policy Statement*** *adopted by the Central Committee of the World Council of Churches and commended to member churches and ecumenical partners for study and action in September 1997*. (World Council of Churches Church and Ecumenical Relations, webpage accessed on May 1, 2007): http://wcc-coe.org/wcc/what/ecumenical/index-e.html

[4] Later on, in the process of the reconfiguration of the ecumenical movement, these partners are defined as "regional ecumenical organizations, and national councils of churches, regional and sub-regional fellowships and partnerships, ecumenical agencies/specialized ministries, international ecumenical organizations, Christian World Communions, ecumenical communities, mission agencies, theological colleges and associations, ecumenical academies and lay training centres, and many other ecumenical bodies." (*From Antelias with Love*, webpage accessed on May 1, 2007):
(http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/church-and-ecumenical-relations/youth/20-11-03-from-antelias-with-love.html

[5] Especially in the context of strengthening the fellowship of the WCC, the remarkable contribution of the *Special Commission on Orthodox Participation in the World Council of Churches* needs to be noted.

[6] WCC 9th Assembly Document No. PGC 02, *Report of the Programme Guidelines Committee*, paragraph 3, p. 1.

[7] WCC 9th Assembly Document No. PRC 01 Rev., *Report of the Policy Reference Committee*, paragraph 11, p. 3.

[8] *Report of the Policy Reference Committee*, paragraph 23, p. 5.

[9] *Report of the Programme Guidelines Committee*, paragraph 5, pp. 1–2.

[10] *Report of the Programme Guidelines Committee*, paragraph 17, p. 4.

[11] *Report of the Policy Reference Committee*, paragraph 23, p. 5.

[12] WCC 9th Assembly Document No. PRC 01.1, *Called to be the One Church,* Part IV, paragraph 11, p. 3.

[13] *Report of the Programme Guidelines Committee*, paragraph 12, p. 3.
[14] *Report of the Policy Reference Committee*, paragraph 24, p. 5.
[15] *Report of the Policy Reference Committee*, paragraph 25, p. 5.

OPENING REMARKS
JOINT CONSULTATIVE COMMISSION BETWEEN THE WORLD COUNCIL OF CHURCHES AND CHRISTIAN WORLD COMMUNIONS

BISHOP NAREG ALEMEZIAN, CO-MODERATOR

(Geneva, May 14–15, 2008)

I. Opening Remarks

This is the second meeting of a new platform designed to encourage collaboration between the WCC and the CWCs – collaboration between global conciliar and confessional instruments of the ecumenical movement. Our work is important for the visible unity and common witness of the Church.

I am sure we have taken the experience and the reflections of our first meeting to our constituencies, and it will be very helpful if we later on can say something on their impact in our confessional contexts and how our work has been received.

Collaboration as answer to Christ's prayer

It is precisely the collaboration between the councils and the communions that has led to new experiments in promoting Christian unity such as the Global Christian Forum.

Even if we critique the forum-method as shying away from fellowship and accountability, we must cautiously follow up the new thing that God has done in bringing so many Christian traditions together.

More and more Christian traditions are seeking deeper engagement with the ecumenical movement. Our work is important not only because it promotes collaboration within the ecumenical movement, but because it can be instrumental in broadening the ecumenical movement and at the same time strengthening the fellowship of the existing ecumenical bodies.

II. Important issues to keep before us - Enhancing common Christian voice

We all very well know that the ecumenical movement is much wider than any instrument of ecumenism. Also, we all agree that all Christians are entrusted

by the calling of caring for the deepening and not only broadening of institutional ecumenism. I believe that here lies the major responsibility of this JCC in exploring the preparation of a solid ground for collaboration and action. That is why the purpose of our time here is not simply to address how we can achieve greater collaboration between the WCC and CWCs, but to sharpen our understanding of how critical our collaboration is. Our goal should not be to promote inter-institutional efficiencies, but to enhance a common Christian voice.

Proliferation of spaces dealing with similar issues

As in all things, we should proceed with humility, recognizing the existence of other platforms and initiatives that seek to involve the wider ecumenical movement. For example, the Conference of Secretaries of Christian World Communions, the Continuation Committee on Ecumenism in the 21st Century, the Bilateral Dialogue Forum, the Global Christian Forum and even the Assembly Discernment Committee are all spaces in which the ecumenical movement comes together seeking to promote coherence and cooperation. Many of us are privileged to be a part of these spaces. We must give careful attention to the proliferation of spaces dealing with similar issues.

III.Hopes for this meeting

- The next Assembly – The WCC has invited the ecumenical movement to a common table to discern how the next assembly can help to promote the coherence of the ecumenical movement by making space for CWCs and other recognized ecumenical partners. Up to six members of the Assembly Discernment Committee would represent the CWCs Conference of Secretaries, the Roman Catholic Church and Pentecostal Churches.

  At this meeting, the JCC is asked to contribute to a common understanding of "expanded space," to make concrete suggestions for how this space might be shaped to meet the interests of CWCs and to sharpen the theological justifications for such a gathering.

- Common Word between You and Us – The letter from Muslim scholars and clerics reminds of the need for a common Christian voice to promote inter-religious dialogue and collaboration. We are challenged to overcome

our own divisions and to be a credible witness to Christ among our neighbours of all religions.

At this meeting, we may lay the ground for new partnerships in promoting common Christian witness to the importance of inter-faith dialogue.

- Support for the Global Christian Forum – The forum was a glimpse of the ecumenical movement to come. It was even referred to as the dawn of a new day in promoting Christian unity. But it has a long way to go. It should be a source of great hope and deep commitment. Nurturing a new day is a significant and ongoing responsibility.

  This group should likely consider the importance of continuing the cooperation between councils and communions for the experimentation of the Global Christian Forum on the way towards Christian unity also in dealing with the burning issues on the regional levels.

- The work of the Faith and Order – Faith and Order facilitates our response to the prayer of our Lord addressed to the Father for all the Christians: "*that they also may be one in us; that the world may believe that you have sent me"* (John 17.21).

  All our discussions and deliberations need to be grounded in our theology and ecclesiology. This afternoon Faith and Order will share with us three priorities that it is committed to - bilateral dialogues, called to be the one church, and the nature and mission of the church. I believe that our response to these three initiatives will make the witness of the ecumenical movement more credible in inter-Christian and inter-faith contexts.

In this post-Pentecost season, once again our attention is focused on our common text of Acts of Apostles chapter 2. In verse 3 we read: *"Divided tongues, as of fire, appeared among them, and a tongue rested on each of them."* In this verse I see God distributing a gift for each apostle –and each one of us– in order to come up with one language of praise and mission out of the divided tongues. Let us carry out this gift in love and enrich the Church of God.

ԵԿԵՂԵՑԻՆ, ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ, ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

Քրիստոսի Եկեղեցին, ըստ սուրբ եւ անմահ պատարագի ընթացքին յայտարարուած հաւատքի հանգանակին՝ **մի, ընդհանրական, առաքելական եւ սուրբ** է։

Քրիստոս աշխարհի վրայ ունեցաւ իր հետեւորդներու խումբը եւ ինքզինք ու իր ուսուցումները արտայայտեց համայնական կեանքով, որ որպէս Եկեղեցի շարունակուեցաւ։

Այս մէկ Եկեղեցիէն սերած են զանազան Եկեղեցիներ՝ պատմական, ազգային, աշխարհագրական, մշակութային, եկեղեցաբանական եւ այլ պատճառներով։ Այս Եկեղեցիներէն մին է Հայ Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցին։

Միջ-եկեղեցական շարժումը կ՚աշխատի վերագտնել Եկեղեցւոյ ինչութեան հասարակաց ըմբռնում մը եւ նաեւ ըստ այնմ վերահաստատել Եկեղեցւոյ խախտած **երեւելի** միութիւնը։

«Եկեղեցի» բառը ծագում առած է յունարէն «էքքլէսիա» բառէն որ ստուգաբանօրէն կը նշանակէ հաւաքոյթ, ժողով։

Նոր Կտակարանին մէջ նախ զայն երկիցս գործածուած կը տեսնենք Յիսուսի կողմէ (Մատթէոս 16.18, 18. 17)։ Պօղոս Առաքեալի Նամակներէն սկսեալ, «Եկեղեցի» բառը տեւապէս գործածուեցաւ երկու իմաստներով (Գործք 2.47, Գաղատացիս 1.2, Ա. Թեսաղոնիկեցիս 1. 1, Ա. Կորնթացիս 12. 28).

ա. Որոշ վայրի մը մէջ հաւատացեալներուն ժողովումը. օրինակ, Երուսաղէմի Եկեղեցի։

բ. Ամբողջ աշխարհի մէջ հաւատացեալներուն հաւաքոյթը։

Ուրեմն, նոյն «եկեղեցի» բառով կը հասկցուին թէ՛ տեղական եւ թէ՛ տիեզերական եկեղեցիները։

Եկեղեցին անտեսանելի իրականութիւն մըն է, այն իմաստով որ ան կ՚ըմբռնուի իբրեւ հաւաքականութեան մը կեանքին մէջ արտայայտուող հոգեւոր իրականութիւն, որուն կենդանութեան աղբիւրը Ս. Հոգին է։ Եկեղեցին իբրեւ անտեսանելի իրականութիւն խորհուրդ մըն է որ կը զգացուի հաւատացեալներուն կողմէ իբրեւ ներքին համայնական վիճակ

մը, որով մարդիկ իրենք զիրենք կապուած կը զգան իրարու եւ իրարմով՝ Քրիստոսի։

Միւս կողմէ, Եկեղեցին տեսանելի իրականութիւն մըն է եւ ունի կազմակերպչական որոշ դրութիւն եւ ձեւ (նուիրապետութիւն, ծէս եւ այլն)։ Եկեղեցւոյ տեսանելիութեան չորս տարրերն են.

1. Դաւանութիւն կամ հաւատոյ հանգանակ (dogma կամ credo)։
2. Բարոյական սկզբունքներ սահմանող պատուիրաններ (ethics կամ moral)։
3. Ծէս կամ պաշտամունք (rite կամ worship)։
4. Վարչութիւն կամ նուիրապետութիւն (administration կամ hierarchy)։

Եկեղեցւոյ լինելութեան հիմնական այս չորս տարրերը իրենց սկզբունքով եւ նախնական ձեւով գոյութիւն ունին Քրիստոսի կեանքին եւ ուսուցումներուն մէջ։

Եկեղեցիներու տարբերութիւնը յաճախ կը կայանայ այս չորս տարրերէն մէկուն կամ միւսին շեշտադրումին կամ անտեսումին մէջ։ Մենք այս լաւագոյն ձեւով պիտի հասկնանք, երբ քիչ ետք տեսնենք Ուղղափառ, Կաթոլիկ, Բողոքական եւ Ազատ Եկեղեցիները։

Ըստ Հայ Եկեղեցւոյ, Եկեղեցւոյ հեղինակութիւնը կը կայանայ Եկեղեցւոյ հաւատացեալներու անխտրական ամբողջութեան մէջ՝ արտայայտուած հաւատացեալներու միութեան կենդանի հաւատքով եւ քրիստոնէական կենսափորձով։ Եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնը, հաւատացեալներու այս ամբողջութեան մէջ, որպէս նուիրապետութիւն, մասնաւոր իշխանութեամբ օժտուած իր յատուկ պաշտօններով, որոշ դասակարգ մը կը կազմէ եւ կ՛արդիւնաւորէ Եկեղեցւոյ նպատակը։ Այս դասակարգին մէջ, վերին իշխանութիւնը կը պատկանի եպիսկոպոսին, որպէս տէրը բոլոր տեսակի մասնաւոր իշխանութիւններու լրումին։ Բոլոր եպիսկոպոսները ունին հաւասար իշխանութիւն եւ զայն կը կիրարկեն տարբեր վայրերու մէջ՝ տարբեր Եկեղեցիներու վրայ։ Այս իշխանութենէն վեր, գործնական գետնի վրայ որպէս իշխանութիւն կայ միայն տիեզերական ժողովով դրսեւորուող եպիսկոպոսներու ամբողջութեան հեղինակութիւնը՝ Եպիսկոպոսապետին (Կաթողիկոս կամ Պատրիարք) նախագահութեան ներքոյ։

Քրիստոսի Եկեղեցին, իր այսօրուան վիճակին մէջ, կը բաժնուի երկու խումբերու՝ Հին Եկեղեցի եւ Նոր Եկեղեցի, ու չորս եկեղեցական ընտանիքներու՝ Ուղղափառ, Կաթոլիկ, Բողոքական եւ Ազատ։

Հին Եկեղեցիով կը հասկնանք առաքելական ժամանակներէն մինչեւ 16-րդ դար գոյութիւն ունեցող Եկեղեցիները, որոնք պատմական բացատրութեամբ կը կոչուին Արեւելեան Եկեղեցի եւ Արեւմտեան Եկեղեցի։

Նոր Եկեղեցիով կը հասկնանք այն Եկեղեցիները որոնք երեւան եկան 16-րդ դարուն, Լուտերի Հռոմի Եկեղեցւոյն դէմ նախաձեռնած բողոքով որ Բարեկարգութեան յանգեցաւ։

Հին Եկեղեցին բոլորովին կը տարբերի Նոր Եկեղեցիէն իր աստուածաբանութեամբ, ծէսով եւ վարչութեամբ։

Այսօր, միջ-եկեղեցական շարժումը Եկեղեցիները կը բաժնէ չորս ընտանիքներու. (1) Ուղղափառ Եկեղեցիներու ընտանիք, որ կը ներառնէ Ուղղափառ Եկեղեցիներն ու Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիները, թէեւ ասոնք իրարու հետ հաղորդութեան մէջ չեն տակաւին. (2) Կաթոլիկ Եկեղեցիներ. (3) Բողոքական Եկեղեցիներ. (4) Ազատ Եկեղեցիներ։

1 (ա). Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու ընտանիք

Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու ընտանիքը կը բաղկանայ 6 Եկեղեցիներէ, որոնք ունին 7 Նուիրապետական Ս. Աթոռներ եւ կը գլխաւորուին իրենց կաթողիկոսներով եւ պատրիարքներով։ Այսպէս.

- Հայ Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցի - Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն, Հայաստան, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Վեհափառ Հայրապետ
- Հայ Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցի - Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, Լիբանան, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետ
- Ղպտի Ուղղափառ Եկեղեցի - Աղեքսանդրիոյ Պատրիարքութիւն, Եգիպտոս, Ն.Ս.Տ.Տ. Շնուտա Գ. Պատրիարք
- Ասորի Ուղղափառ Եկեղեցի - Անտիոքի Պատրիարքութիւն, Սուրիա, Ն.Ս.Տ.Տ. Ինգնատիոս Զաքքա Ա. Պատրիարք
- Եթովպիոյ Ուղղափառ Եկեղեցի - Եթովպիոյ Պատրիարքութիւն, Եթովպիա, Ն.Ս.Տ.Տ. Փաուլոս Պատրիարք
- Հնդկաստանի Ուղղափառ Եկեղեցի - Հնդկաստանի Կաթողիկոսութիւն, Հնդկաստան, Ն.Ս.Տ.Տ. Պասելիոս Մատթէոս Բ. Կաթողիկոս
- Էրիթրիոյ Ուղղափառ Եկեղեցի - Էրիթրիոյ Պատրիարքութիւն, Էրիթրիա, Ն.Ս.Տ.Տ. Եագոպոս Պատրիարք

Այս Եկեղեցիները նախաթոռութեան դրութիւն եւ Ս. Աթոռներու նախապատուութեան հաստատուած կարգ չունին։ Միայն պէտք է նշել թէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը կը յարգէ Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան պատուոյ նախամեծարութիւնը։

Այս Եկեղեցիները կ՚ընդունին 3 Տիեզերական Ժողովներ՝ Նիկիոյ (325), Կոստանդնուպոլսոյ (381) եւ Եփեսոսի (431)։

Հայ Եկեղեցւոյ հաւատացեալներ արտօնուած են եկեղեցական սուրբ խորհուրդները ստանալ միայն Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներուն մօտ։ Իսկ ըստ հարկի, կը հետեւին տեղական հայ եկեղեցական իշխանութիւններու տնօրինումներուն։

Արեւելեան Ուղղափառ եւ Ուղղափառ Եկեղեցիներուն հիմնական տարբերութիւնը Քաղկեդոնի Ժողովը չընդունելուն կամ ընդունելուն մէջ կը կայանայ, ուրիշ խօսքով՝ յանձին Քրիստոսի մէկ կամ երկու բնութիւն դաւանելուն մէջ։

Հայ Եկեղեցին զանազան ձեւերով կը մասնակցի միջ-եկեղեցական շարժումին։ Ան 1962-ին, Փարիզի մէջ, Կեդրոնական Վարչութեան ժողովի ընթացքին, միջ-եկեղեցական շարժումին ամենէն ներկայա-ցուցչական մարմնին՝ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին կ՚անդամակցի Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւններով՝ որպէս առանձին միաւորներ եւ հետեւեալ անուններով.

Հայոց Առաքելական Եկեղեցի - Էջմիածնի Կաթողիկոսութիւն

Հայոց Առաքելական Եկեղեցի - Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն

(Մանրամասնութիւնները տեսնել *ՀԱՄԿ*, Սեպտ.–Հոկտ. 1962, էջ 353–354. նաեւ կարդալ Գարեգին Վրդ. Սարգիսեանի «Լուսաբանութիւն Խեղաթիւրման Մը Առիթով» յօդուածը՝ *ՀԱՄԿ*, Սեպտ.–Հոկտ. 1962, էջ 359–364)։

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը գործօն մասնակցութիւն բերած է անցեալին՝ կիլիկեան օրերէն եւ կը շարունակէ բերել այսօր միջ-եկեղեցական շարժումին։ Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետ վարած է բարձր պաշտօններ եւ երախտարժան վաստակ ունի Հայ Եկեղեցին միջազգային ընտանիքին ծանօթացնելու մարզէն ներս։ Վեհափառ Հօր տնօրինութեամբ, 1998-էն ի վեր Անթիլիասի մէջ կը գործէ Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բաժանմունքը, որ կը համադրէ Կաթողիկոսարանին եւ Թեմերուն միջ-եկեղեցական եւ միջ-կրօնական յարաբերութիւնները։

1 (բ). Ուղղափառ Եկեղեցիներու ընտանիք

Եկեղեցիներու մեծ ընտանիք մը կը կազմեն Յոյն Օրթոտոքս Եկեղեցիի հովանիին ներքեւ աճած Եկեղեցիները։ Թէեւ «Օրթոտոքս» կոչումը որ յունարէնով «Ուղղափառ» կը նշանակէ, որով նաեւ Արեւելեան Եկեղեցիները կը կոչուին, սակայն Յոյն Եկեղեցին իրե՛ն սեփականացուցած է, որ «յատուկ անունի» իմաստ ստացեր է, ինչպէս որ Կաթոլիկ Եկեղեցին իրեն սեփականացուցած է «Ընդհանրական» իմաստ ունեցող «Կաթոլիկ» կոչումը։

451-ի Քաղկեդոնի Ժողովէն մինչեւ 1054, երբ տեղի ունեցաւ «Մեծ Խզումը» Յոյն Օրթոտոքս եւ Հռոմի Կաթոլիկ Եկեղեցիներուն միջեւ, այս երկուքը կրցած էին պահպանել «քաղկեդոնական» Եկեղեցիներու միութիւնը։

Կ. Պոլսոյ Տիեզերական Պատրիարքութիւնը այս ընտանիքին նախաթոռն է։ Նաեւ ընտանիքը ունի Ս. Աթոռներու նախապատուութեան հաստատուած կարգ մը։

Այսօր այս ընտանիքին անդամ են 15 ինքնագլուխ Եկեղեցիներ (նշուած անգլերէն այբենական կարգով)՝

1. The Church of Albania
2. The Church of Alexandria
3. The Church of Antioch
4. The Church of Bulgaria
5. The Church of Constantinople
6. The Church of Cyprus
7. The Church of the Czech and Slovak Republics
8. The Church of Georgia
9. The Church of Greece
10. The Church of Jerusalem
11. The Orthodox Church in America
12. The Church of Poland
13. The Church of Romania
14. The Church of Russia
15. The Church of Serbia

եւ 5 ինքնավար Եկեղեցիներ (նշուած անգլերէն այբենական կարգով)՝

1. The Self-Governing Antiochian Orthodox Christian Archdiocese of North America

2. The Church of Finland
3. The Church of Japan
4. The Church of Sinai
5. The Church of Ukraine

Այս Եկեղեցիները կ՚ընդունին 7 Տիեզերական Ժողովներ՝ Նիկիոյ (325), Կոստանդնուպոլսոյ (381), Եփեսոսի (431), Քաղկեդոնի (451), Կոստանդնուպոլսոյ Երկրորդը (553), Կոստանդնուպոլսոյ Երրորդը (680) եւ Նիկիոյ Երկրորդը (787)։

2. Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցիներու ընտանիք

Եկեղեցիներու մեծագոյն եւ աշխարհատարած ընտանիքը կը բաղկանայ Հռոմի պապական Ս. Աթոռի գերիշխանութեան ներքեւ գտնուող Կաթոլիկ Եկեղեցիներէ՝ որպէս հին Լատին Եկեղեցւոյ հեղինակութեան շարունակականութիւն։

Ըստ Կաթոլիկ Եկեղեցիներու դաւանած Պետրոս Առաքեալի Յիսուսի յաջորդութեան վարդապետութեան, Հռոմի Սրբազան Քահանայապետը Յիսուսի յաջորդն է։ Կաթոլիկ Եկեղեցիները կղերապետական նուիրապետական կառոյց ունին։

Այս Եկեղեցին կ՚ընդունի 21 Տիեզերական Ժողովներ՝ Նիկիոյ (325), Կոստանդնուպոլսոյ (381), Եփեսոսի (431), Քաղկեդոնի (451), Կոստանդնուպոլսոյ Երկրորդը (553), Կոստանդնուպոլսոյ Երրորդը (680), Նիկիոյ Երկրորդը (787), Կոստանդնուպոլսոյ Չորրորդը (860), Լատերանու Առաջինը (1123), Լատերանու Երկրորդը (1139), Լատերանու Երրորդը (1179), Լատերանու Չորրորդը (1215), Լուգտոնի Առաջինը (1244), Լուգտոնի Երկրորդը (1274), Վիեննայի (1311), Կոստանիայի (1414), Փլորենցիայի (1439), Լատերանու Հինգերորդը (1511), Տրիտէնտոնի (1525), Վատիկանի Առաջինը (1770) եւ Վատիկանի Երկրորդը (1962–1965)։

Միսիոնարութեան որպէս արդիւնք, Կաթոլիկ նուիրապետութեան ներքեւ կազմակերպուած բնիկ ժողովուրդներու Եկեղեցիներ աճած են։ Այսպիսի կիսանկախ Կաթոլիկ Եկեղեցիներէն մին է Հայ Կաթոլիկ Եկեղեցին, որ 1831-ին պաշտօնական ճանաչում կը ստանայ Օսմանեան պետութեան կողմէ։

3. Բողոքական Եկեղեցիներու ընտանիք

Եկեղեցիներու այս ընտանիքը կը կազմեն 16-րդ դարուն Կաթոլիկ Եկեղեցիէն վերջնականապէս բաժնուած Բողոքական Եկեղեցիները, որոնք իրենք զիրենք կը դաւանին Աստուածաշունչի բացարձակ հեղինակութեամբ ապրող Եկեղեցիներ։

Բողոքականութիւնը կը մերժէ կեդրոնացեալ իշխանութեան սկզբունքը եւ ոչ միայն բաժնուած է բազում մասերու, այլ շարունակաբար ծնունդ կու տայ նոր Եկեղեցիներու։

Այս ընտանիքին անդամ են Լուտերականներ, Բարեկարգեալներ, Երիցականներ, Մեթոտականներ, Մկրտչականներ, Ժողովականներ եւ այլն։ Ընդհանրապէս Բողոքական Եկեղեցիներու շարքին կը դասուի նաեւ Անգլիգան Եկեղեցին։ Զգոյշ պէտք է ըլլալ աղանդները (Քըրիսչըն Սայընթիսթներ, Մորմոններ, Եունիթերեաններ, Եհովայի Վկաներ եւ այլն) այս Եկեղեցիներուն հետ շփոթելու վտանգին դիմաց։

Բողոքական Եկեղեցիներու ընտանիքին մաս կը կազմէ նաեւ միսիոնարութեան ճամբով հիմնուած Հայ Բողոքական Եկեղեցին, որ 1848-ին պաշտօնական ճանաչում կը ստանայ Օսմանեան պետութեան կողմէ։

4. Ազատ Եկեղեցիներու ընտանիք

Բողոքական զանազան Եկեղեցիներէ յատկապէս 20-րդ դարուն ծագում առած շնորհաբաշխ (charismatic) եւ հոգեգալստական (pentecostal) Եկեղեցիներն են ասոնք, որոնք գրեթէ անիշխանութեան հասնող բացարձակ ազատութեամբ կը յատկանշուին եւ շեշտը կը դնեն Ս. Հոգիին անկաշկանդ ու աննախատեսելի ներգործութեան վրայ։ Այս Եկեղեցիները նոյնիսկ առանձին ընտանիքի մէջ խմբելը քիչ մը արուեստական է, որովհետեւ իրարու հետ իրենց հասարակաց գիծը մի միայն իրենց «ազատ» Եկեղեցիներ ըլլալն է։

Ը. Քրիստոնէական Եկեղեցիներու իրարմէ ունեցած հիմնական տարբերութիւններ

Չորս եկեղեցական ընտանիքներու միջեւ եղող հիմնական տարբերութիւններուն մասին խօսած ատեն, կարելի է նկատի առնել երկու խումբերու պատկանող Եկեղեցիներ. Ա. Պատմական Առաքելական Եկեղեցիներ եւ Բ. Բողոքական Եկեղեցիներ։

Ասոնք գլխաւորաբար իրարմէ կը տարբերին հետեւեալներուն մէջ.

1. Առաջինը կը շեշտէ Աւանդութիւնը եւ ծիսական բարեպաշտութիւնը, երկրորդը՝ Սուրբ Գիրքի ընթերցասիրութիւնը եւ այսպէս կոչուած մաքրակրօնութիւնը։

2. Առաջինը կարեւորութիւն կ՚ընծայէ ծէսին եւ քահանային, երկրորդը՝ քարոզին եւ քարոզիչին։

3. Առաջինին մէջ եկեղեցական իշխանութիւնը կը ներկայանայ նուիրապետութեամբ, երկրորդին մէջ՝ ժողովուրդով։

4. Առաջինը սուրբ խորհուրդներով եւ եկեղեցասիրութեամբ իր փրկութիւնը կը հետապնդէ, երկրորդը՝ բարի գործերով եւ Սուրբ Գիրքի պատուիրանապահութեամբ։

Պատմական Առաքելական Եկեղեցիներուն միջեւ եղող հիմնական տարբերութիւններուն մասին խօսած ատեն, կարելի է զանոնք բաժնել երկու խումբերու՝ Ուղղափառ Եկեղեցիներ եւ Կաթոլիկ Եկեղեցիներ։ Երկուքին միջեւ հիմնական տարբերութիւնը եկեղեցական գերագոյն իշխանութեան հասկացողութեան մէջ է։ Ուղղափառները եկեղեցա-աշխարհական ազգային իշխանութեան սկզբունքը որդեգրած են, իսկ Կաթոլիկները ընդհանրական, մէկ եւ կեդրոնացեալ իշխանութեան սկզբունքը կը կիրարկեն։

Միջ-եկեղեցական շարժումը կը ներառնէ այն բոլոր խօսակցութիւնները, գործունէութիւններն ու յարաբերութիւնները, որոնք Եկեղեցիներու փոխ-ծանօթացման եւ փոխ-մերձեցման կը ծառայեն ու համայն մարդկութեան առնչուած հարցերը կը քննարկեն եւ անոնց դրական լուծման կը ձգտին։ Միջ-եկեղեցական շարժումին վախճանական նպատակը Եկեղեցւոյ երեւելի միութեան վերահաստատումն է։

Այս պարզ հաստատումով կրնանք սահմանել միջ-եկեղեցական շարժումին հոլովոյթը. Կար ժամանակ, երբ Եկեղեցիներ իրարու հակադրուած էին եւ իրարու դէմ կը խօսէին՝ իրենք զիրենք Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցին դաւանելով. ապա, անոնք սկսան իրարու մասին խօսիլ եւ յաճախ թիւր տեսակէտներ պարզել. վերջապէս, անոնք սկսան իրարու հետ խօսիլ, զիրար մտիկ ընել եւ փոխադարձ ըմբռնողութեան, յարգանքի եւ սիրոյ մթնոլորտին մէջ իրարու հետ գործակցիլ։ Այսօր այս վերջին հանգրուանը թեւակոխած ենք, երբ Հոգեւոր Պետերու փոխ-այցելութիւններով, աստուածաբանական երկխօսութիւններով, Եկեղեցիէ Եկեղեցի յարաբերութիւններու մշակումով, եկեղեցական խորհուրդներու անդամակցութեամբ (Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդ, 1948.

Միջին Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդ, 1974), միջ-կրօնական երկխօսութիւններով եւ հասարակաց մարտահրաւէրներու ընկալումով՝ ինչպէս օրինակ խաղաղութեան, արդարութեան եւ մարդկային իրաւունքներու հետ կապուած հարցեր, որոնց մէջ նաեւ արծարծած ենք հայ դատի, Հայաստանի, Արցախի եւ Ս. Մակարայ Վանքին առնչուած մեր պահանջները։

Միջ-եկեղեցական շարժումը կը խթանուի Յիսուսի Եկեղեցւոյ համար կատարած աղօթքով, զոր կը գտնենք Յովհաննէսի Աւետարանին 17-րդ գլխուն մէջ եւ որուն յատկապէս 21-րդ համարը կը հանդիսանայ միջեկեղեցական շարժման բնաբանը՝ *«Կ՚աղօթեմ որ անոնք բոլորն ալ մէ՛կ ըլլան, ինչպէս որ դուն, ո՛վ Հայր, իմ մէջս ես եւ ես քու մէջդ, այնպէս ալ անոնք մեր մէջ ըլլան, որպէսզի աշխարհը հաւատայ, որ դուն ղրկեցիր զիս»*։

Որպէս Եկեղեցիներ ի Քրիստոս միութեան ճանապարհին վրայ ըլլալ կը նշանակէ իրարու հետ քրիստոնէական համայնական կեանքի մէջ ըլլալ՝ հաւատքով, կեանքով եւ վկայութեամբ։ Եկեղեցաբանութիւնը միայն Եկեղեցի ըլլալու սահմանում չէ. այլ՝ ամբողջ տիեզերքն ու մարդկութիւնը յուզող հարցերը միշտ մեր ուշադրութեան կիզակէտին տակ պահելու յանձնառութիւն, որուն ամենէն թելադրական հանգամանքը արդէն կը կայանայ միջ-եկեղեցական շարժումին անգլերէն սահմանման մէջ՝ ecumenical movement, որ կ՚ընդգրկէ ամբողջ oikumene-ն։ Եկեղեցի դառնալ կը նշանակէ քրիստոնէական պատկանելիութիւնը ապրիլ Աստուծոյ հայրութեան, Քրիստոսի փրկութեան եւ Ս. Հոգիին շնորհաբաշխութեան ի պատասխան որպէս քրիստոնեաներ միասին մնալով, միասին աղօթելով, միասին գործելով եւ միասին աշակերտելով աստուածաշնչական պատուիրաններուն։

Միջ-եկեղեցական շարժում բնորոշումը, որ անգլերէն լեզուի մէջ ecumrnism-ն է, կը սերի յունարէն “oikoumene” բառէն, որ կը նշանակէ «բնակուած աշխարհը»։ Սաղմոսներու Գիրքին մէջ կը կարդանք. *«Տիրոջն է երկիրը՝ իր ամբողջ լիութեամբ, աշխարհը՝ իր բնակիչներով»* (Սաղմոս 24.1)։ Հետեւաբար, միջ-եկեղեցական շարժման աստուածատուր կոչումն է ամբողջ աշխարհը կերպարանափոխել եւ վերածել Աստուծոյ կողմէ ընդունելի, հաճելի եւ վայելուչ բնակարանի մը։ Այս է մարդուն կոչումը, որուն իրագործման մէջ Հայ Եկեղեցին եւս իր վճռական տեղն ու դերը ունի։

Այսօր քրիստոնէութիւնը կ՚ապրի համաշխարհայնացած ընկերութեան եւ տնտեսական, քաղաքական, ընկերային, բնապահպանական, մշակութային, միջ-կրօնական եւ ճարտարարուեստական արագավազ յարափոփոխ աշխարհի մէջ։ Նորարար Եկեղեցիներ կը բուսնին եւ նոր աշխարհագրական շրջաններ քրիստոնէական ներկայութեամբ կը յատկանշուին։ Անհատական եւ հաւաքական ինքնութեան տագնապը տիրական է ամեն տեղ։ Այս բոլորին դիմաց, Եկեղեցիներ միջ-եկեղեցական շարժման մէջ իրենց տեղն ու դերը վերահաստատելու հրամայականը կը դիմագրաւեն ամեն օր։

Միջ-եկեղեցական շարժման ճամբով Հայ Եկեղեցին այլ Եկեղեցիներու հետ իր ի Քրիստոս ունեցած միութիւնը գործնականօրէն կ՚արտայայտէ։ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը, իր միջ-եկեղեցական, միջ-կրօնական եւ միջազգային մակարդակներու վրայ տիրական դէմք հանդիսացող Վեհափառ Հայրապետով եւ Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բաժանմունքին ճամբով կը շարունակէ նախանձախընդրօրէն մասնակցիլ միջ-եկեղեցական շարժումին եւ զայն տանիլ մեր Թեմերուն եւ մեր ժողովուրդին՝ ապահովելով մեր բոլորին մասնակցութիւնը այս կենսական մարզէն ներս։ Ասոր վաւերական արտայայտութիւններէն մին իմ այստեղ գտնուիլն էր եւ Երկուշաբթիէն ի վեր խնամեալ ժամանակացոյցի մը համաձայն ունեցած միջ-եկեղեցական եւ միջ-կրօնական հանդիպումները Կիպրոսի Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Պետ Ամենապատիւ Խրիսոստոմոս Բ. Արքեպիսկոպոսին եւ այլ պատասխանատուներուն հետ, որուն համար շնորհակալութիւն կը յայտնեմ Կիպրահայոց Կաթողիկոսական Փոխանորդ Գերշ. Տ. Վարու-ժան Արք. Հերկելեանին եւ Ազգային Իշխանութեան՝ ու յատկապէս Վարչական Ժողովի Ատենապետ Տոքթ. Անդրանիկ Աշճեանին։

Միջ-եկեղեցական շարժումը ի Քրիստոս «մէկ դառնալու» բոլորիս ուղղուած աստուածային հրաւէր մըն է։ Ան մեր բոլորի՛ն կը պատկանի եւ անոր դրականօրէն պատասխանելը մեր բոլորի՛ն պարտքն է։

Մեզի, Հայ հաւատացեալներուս համար ի՞նչ կը նշանակէ այսօր մէկ, ընդհանրական, առաքելական եւ սուրբ եկեղեցւոյ անդամ ըլլալ։ Հարցը կը դնեմ շեշտակիօրէն. Ո՞վ է Հայ Եկեղեցին եւ ոչ թէ ի՞նչ է Հայ Եկեղեցին։ Եկեղեցին, այսինքն Հայ հաւատացեալը, ինչպէ՞ս կ՚ապրի իր քրիստոնէական կեանքը, ինչպէ՞ս կ՚աղօթէ, ինչպէ՞ս կը դիմէ իր փրկութեան, ինչպէ՞ս կը ցոլացնէ իր հոգեւորութիւնը (spirituality)։ Յիսուս այսօր

եւս Եկեղեցիին համար կ՚աղօթէ Հօր Աստուծոյ՝ *«Չեմ խնդրեր որ զանոնք աշխարհէն վերցնես, այլ՝ զանոնք Չարէն պահես»* (Յհ 17.15)։

30 Ապրիլ 2010 Նարեկ Եպս. Ալեքսէզեան
Նիկոսիա-Կիպրոս

EASTERN ORTHODOX-ORIENTAL ORTHODOX UNOFFICIAL CONSULTATIONS AND OFFICIAL THEOLOGICAL DIALOGUE (1964–1993) - (A BRIEF OVERVIEW)

I. Introduction

In the spirit of Christian love and brotherhood I have the pleasure of making my presentation *Eastern Orthodox-Oriental Orthodox Unofficial Consultations and Official Theological Dialogue (1964–1990) - A Brief Overview*, at this first meeting of the Commission for Relations Between the Russian Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches in the Middle East.

I would like to extend my gratitude to His Holiness Patriarch Alexy II of Moscow and All Russia for granting us the opportunity to come together in an atmosphere of Christian fellowship to discuss issues of vital importance for our Churches in particular and all the Churches in general.

Also, I offer words of thanks to Metropolitan Kirill of Smolensk and Kaliningrad, the Chairman of the Department for External Church Relations of the Moscow Patriarchate, and all those who worked hard to host this meeting at this Department.

* * *

In March 2001, when the Coordinating Committee for the Dialogue of the Russian Orthodox Church with the Coptic, Syrian and Armenian Oriental Orthodox Churches met here, we unanimously decided that Christology should acquire prominent place on the agenda of the forthcoming dialogue on which we are embarking with this inaugural meeting.

In 1990, at the third meeting of the Joint Commission of the Theological Dialogue Between the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches (Chambésy-Switzerland, 23–28 September 1990), under the section Second Agreed Statement and Recommendations to Churches, the following was stated: "Trusting in the power of the Holy Spirit, the Spirit of truth, unity and love, we

submit this agreed statement and recommendations to our venerable churches for their consideration and action, praying that the same Spirit will lead us to that unity for which our Lord prayed and prays" (*Towards Unity*, p. 64).

From that date on the Eastern and Oriental Orthodox Churches studied the results of the Theological Dialogue and started to consider its official reception by the Holy Synods of their respective Churches.

In this context, in 1997, the Bishops Council of the Russian Orthodox Church adopted a resolution stating the need to clarify the Christological formulations contained in the above-mentioned document. The Heads of the Oriental Orthodox Churches in the Middle East responded positively to the 30 March 1999 decision of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church to begin a direct bilateral dialogue with the Oriental Orthodox Churches, and here we are bringing to your kind attention the needed clarifications. [1]

The Coordinating Committee of this Commission entrusted me the task to look into a span of almost 40 years (1962–1993) and provide the following:

1. The groundbreaking, the background and the promising progress of the four unofficial conversations (1962–1971) between the Eastern Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches.
2. The setting, the achievements and the outcome of the official Theological Dialogue (1985–1993) between the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches.

I will leave the indepth analysis of the core issues of Christology, Church unity and other related topics of the official Theological Dialogue to Metropolitan Bishoy, my senior brother in Christ, the Co-Chairmen of the Joint Commission of the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches and the Co-Moderator of this Commission.

* * *

I conclude these introductory remarks with two essential points to refresh the memory of the Coordinating Committee of this Commission and to invite all of us to consider them in proper order.

1. In March 2001, when we were received by His Holiness Patriarch Alexy II of Moscow and All Russia, we were reminded that we have to view this bilateral dialogue as a complimentary effort to the pan-Orthodox dialogue, which has been underway for over the last 15 years. The Russian Orthodox Church appreciates the significance and the impact of this dialogue and will continue participating in it. Therefore, not only for the Russian Orthodox Church but also for all the Orthodox Churches the engagement in the pan-Orthodox dialogue and updated reflections on its results should become a task of great magnitude. As a matter of fact, the 1993 Communiqué of the Joint Commission of the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches, item 4.b., affirms: "The Co-Chairmen of the Joint Committee should visit the Heads of the Churches with the view to offering fuller information on the outcome of the dialogue" (*Towards Unity*, p. 68) [2]. I believe our common efforts together will serve to fulfill this mandate in the active participation of Metropolitan Bishoy, one of the Co-Chairmen.

2. Our Commission will not deal only with Christology and the interpretation of the agreed statements but will find ways and means to mutually learn from each other's traditions and cultures, and encourage collaboration in pastoral, educational, social and missionary calling of our respective Churches. Therefore, we should make a provision of concrete steps to implement these concerns in an appropriate course.

II. The Four Unofficial Conversations (1962–1971)

The four unofficial conversations were held in Aarhus, Denmark, 11–15 August 1964; Bristol, England, 25–29 July 1967; Geneva, Switzerland, 16–21 August 1970 and Addis Ababa, Ethiopia, 22–23 January 1971. They produced two Agreed Statements and two Summary of Conclusions. (See, *Does Chalcedon Divide or Unite?* pp. 1–16). [3]

The organization of the Aarhus meeting began in 1962 in an atmosphere of skepticism, taking into consideration the separation of 1500 years, but ended in an atmosphere of joy and hope, [4] greatly contributing to the building up of mutual trust to achieve the following three consultations and, more importantly, paving the way for the official Theological Dialogue.

The initiation of these consultations has its roots in an attempt to eliminate controversies inherent in the interpretation of the mystery of the divine-human reality in Jesus Christ stated in the Council of Chalcedon (451) vis-à-vis the formulas of the three Ecumenical Councils of Nicea (325), Constantinople (381) and Ephesus (431).

"The breach of ecclesiastical communion between the "Eastern" and the "Oriental" Orthodox came about in the fifth and sixth centuries as a result of controversies about the relation between the human and divine natures in Christ. Beginning at the Council of Chalcedon (451), these controversies also involved the whole of the Church in both East and West for at least two centuries. The 1500 years since Chalcedon have seen numerous attempts at reconciliation. Several times the two sides came close to agreements, but to this day the breach continues" (*Does Chalcedon Divide or Unite?* last page cover).

"The way to dialogue between the Orthodox church and the Oriental-Orthodox church was opened up by many official and unofficial initiatives on both sides, as well as by important theological meetings in the context of the ecumenical movement. The pan-Orthodox conferences of 1961, 1962, 1963 and 1968 encouraged the idea of an official theological dialogue, as did the first preconciliar pan-Orthodox conference of 1976" (*Growth in Agreement II*, p. 187) [5] and "in connection with the meetings of the Faith and Order Commission of the World Council of Churches" (*Does Chalcedon Divide or Unite?* last page cover).

The deliberations of the participants in these four unofficial conversations were crowned with the historic declaration: "We recognize in each other the one orthodox faith of the Church. Fifteen centuries of alienation have not led us astray from faith of Fathers" (*Does Chalcedon Divide or Unite?* p. 3).

In order to evaluate this conclusion and the achievements of these four unofficial consultations, we have to look into the chronological developments of Aarhus-1964; Bristol-1967; Geneva-1970 and Addis Ababa-1971.

1. Aarhus 1964 - Highlights of the First Agreed Statement

- The ecumenical spirit of the 20th century provided the right timing for the representatives of the two families of the Orthodox Churches to discuss their rapprochement in the openness of charity and with the conviction of truth, and to clear up inherited misunderstandings, with a clear aim of restoring full sacramental and ecclesial unity in one Church of Christ.

- From the beginning they stated convincingly and courageously: "We recognize in each other the one orthodox faith of the Church. Fifteen centuries of alienation have not led us astray from faith of Fathers."

- Both sides found themselves fundamentally following the Christological teaching of the one undivided Church expressed by St. Cyril of Alexandria, *mia physis* (or *mia hypostasis*) *tou Theou logou sesarkomene* (the one *physis* or *hypostasis* of God's Word Incarnate).

- The issue of the enumeration of Three/Seven Ecumenical Councils came up, and it was decided to view the Council of Chalcedon (451) only as reaffirming the decisions of Ephesus (431), and best understood in the light of the later Council of Constantinople (553).

- There was an agreement that political, sociological and cultural factors, which played pivotal role in keeping the Churches separated should be recognized and studied together, in order to stop becoming factors of division.

- The common strong affirmation was "We see the need to move forward together" under the guidance of the Holy Spirit and with the blessing of the authorities of their respective Churches.

* * *

7–14 January 1965, between the first and second unofficial consultations, the six Heads of the Oriental Orthodox Churches held a Conference in Addis Ababa, and issued an official statement, where on relations with the Eastern Orthodox Churches we find their encouraging words on the process of the conversations and their conformity on cooperation in practical matters: "Concerning the Christological controversy which caused the division, we hope that common studies in a spirit of mutual understanding can shed light on our understanding of each other's positions. So we have decided that we should institute formally a fresh study of the Christological doctrine in its historical setting to be undertaken by our scholars, taking into account the earlier studies on this subject as well as the informal consultations held in connection with the meetings of the World Council of Churches. Meanwhile, we express our agreement that our Churches could seek a closer relationship and cooperate with the Eastern Orthodox Churches in practical affairs" (*Towards Unity*, p. 35).

2. Bristol 1967 - Highlights of the Second Agreed Statement

The second consultation produced a more elaborated and systematized agreed statement, stating from the outset that participants were thankful to God for bringing them together for the second time with the blessing of the authorities of their respective Churches and they wished to make a few common affirmations, from which I underline the following:

- Creation, incarnation and salvation in connection to the mystery of the union of perfect Godhead and perfect manhood in our Lord Jesus Christ.

- The teachings of common Fathers showed the integral relation between Christology and soteriology and also the close association of both to the doctrine of God and to the doctrine of man, to ecclesiology and to spirituality, and to the whole liturgical life of the Church.

- Penetrations into the fundamental issue of "one nature" and/or "two natures" and the introduction of the four essential adverbs of common tradition: A union without confusion, without change, without division, without separation.

- The continuity of doctrine in the Councils of the Church, this time in relation to the one/two natural will(s) (the human will and the divine will) in the Incarnate Logos.

- Formulation of several questions for further study for adoption of adequate steps to restore the full communion between the Churches:
  (1) [a] Preparation of a joint declaration expressing together in the same formula the common faith in the one Lord Jesus Christ whom all acknowledge to be perfect God and perfect Man.
  [b] This formula will not have the status of a confession of faith or of a creed.
  [c] It should be submitted to the Churches for formal and authoritative approval or for suggestions and modifications.
  (2) Examination of the canonical, liturgical and jurisdictional problems involved – e.g. anathemas and liturgical deprecations by some Churches of theologians regarded by others as doctors and saints of the Church, the acceptance and non-acceptance of some Councils, and the jurisdictional assurances and agreements necessary before formal restoration of communion.

- The common concern voiced out was "Much work still needs to be done."

3. Geneva 1970 - Highlights of the First Summary of Conclusions

- The acknowledgement of an atmosphere of openness and trust.

- Reaffirmation and further elaboration of the common Christology:
  (1) "It is the teaching of the blessed Cyril on the hypostatic union of the two natures in Christ that we both affirm, though we may use differing terminology to explain this teaching."
  (2) The human will and energy of Christ are neither absorbed nor suppressed by His divine will and energy, nor are the former opposed to the latter, but are united together in perfect concord without division or confusion; He who wills and acts is always the One hypostasis of the Logos Incarnate.

- The need of discussion of liturgy and spirituality, doctrine and canonical practice, ecclesiology, ministry and sacraments, and the second coming of our Lord and eternal life next to Christological statement.

- Despite some differences in (a) the meaning, the place and the numbers of certain Councils in the life of the Church, (b) the anathematization or acclamation as saints of certain controversial teachers in the Church, and (c) the jurisdictional questions related to manifestation of the unity of the Church at local, regional and world levels, the fervent desire and final goal of this conversation was "We work in the hope that our Lord will grant us full unity so that we can celebrate together that unity in the Common Eucharist."

- Under *Towards a Statement of Reconciliation*, the participants proposed:
  (1) The appointment of an official joint commission to examine those things which have separated them in the past, to discuss their mutual agreements and disagreements and to see if the degree of agreement is adequate to justify the drafting of an explanatory statement of reconciliation.
  (2) The basic content of it should be the common Christological agreement as the fundamental basis for the life, orthodoxy and unity of the Church.
  (3) For its composition make use of the theology of St. Cyril of Alexandria as well as expressions used in the Formula of Concord of 433 between St. Cyril and John of Antioch, the terminology used in the four later Councils and in the patristic and liturgical texts on both sides.

- Under *Some Practical Steps*, came the concrete recommendation of having more exchange at the level of Theological professors and church dignitaries.

- The desire of upgrading the unofficial conversations to official level was expressed, with a clear note that "much work still needs to be done, some of which can be initiated at an informal level." Therefore, a Continuation Committee and a Special Executive Committee were formed, to fulfill nine specific functions.

4. Addis Ababa 1971 - Highlights of the Second Summary of Conclusions

- This last unofficial consultation dealt with the specific, inter-related and complex issues of the lifting of anathemas and the recognition of saints in an ongoing process of education in the Churches, in a total of eight definitions and questions. These issues were later revisited in the official Theological Dialogue and clear decisions were adopted for their gradual implications.

- The process of education encompassed the lifting of anathemas and the recognition of saints, and covered the rewriting of Church history, textbooks, theological manuals and catechetical materials, and the editing of liturgical texts and hymns.

- The following onward-looking statement concluded the fourth unofficial consultation: "It is our hope that the work done at an informal level can soon be taken up officially by the churches, so that the work of the Spirit in bringing us together can now find full ecclesiastical response. In that hope we submit this fourth report to the churches."

III. The Official Theological Dialogue (1985–1993)

14 years elapsed between the unofficial consultations and the official Theological Dialogue. This span did not indicate a period of stagnation, but an intense preparation for the launching of the much prayed and hoped official meetings.

The four unofficial conversations laid the foundations, provided the content and set the framework for future official deliberations by creating an ideal atmosphere of mutual love, respect and understanding.

This formal dialogue had two advantages compared with the previous four informal encounters: First, the participants formally represented their respective Churches. Second, the intention was not just theological discussion to clarify some formulas, notions or misinterpretations that marked the history of these Churches, but to come up with clear statements and proposals for the restoration of communion between these two families of Orthodoxy.

In four meetings three Christological statements and one pastoral statement were produced. The participants reported to their respective Churches that the substance and the essence of the faith of the Eastern and Oriental Churches are the same, but different formulations and expressions of doctrine are used.

By the grace of the Holy Spirit, these four meetings dealt with Christology (Cyrillian formula and the issue of nature/s of Christ), anathemas, Ecumenical Councils and produced official statements, and submitted the result of their work to the authorities of their respective Churches and looked forward to have a formal response to continue their endeavors.

1. Chambésy-Switzerland, 10–15 December 1985

The first meeting of the Joint Commission of the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches convened in Chambésy, in an atmosphere of enthusiasm, assessed the earlier meetings, agreed upon the methodology of its upcoming meetings, indicating a desire for speedy progress, and produced a communiqué signed by the two Co-Presidents, Metropolitan Chrysostomos of Myra -Ecumenical Patriarchate and Bishop Bishoy - Coptic Orthodox Church.

Here are the key highlights of this inaugural session:

- Terminology of the two families engaged in the official dialogue.

- The inclusion of the work accomplished by the four unofficial conversations.

- The formation of a Joint Subcommittee of six theologians (three from each family) to prepare common texts for the future deliberations.

- Aiming to the rediscovery of common grounds in Christology and Ecclesiology, it was decided to discuss the following in the upcoming meetings:

  'Towards a Common Christology'
  (a) Problems of terminology;
  (b) Conciliar formulations;
  (c) Historical factors;
  (d) Interpretation of Christological dogmas today.

- The re-affirmation that the two families embody and articulate the ancient patristic and church tradition, and are in agreement on the content of their Christological teaching, despite their differing interpretation of the inherited Christological conceptions.

* * *

Between the two meetings of the Theological Dialogue, in the *Joint Declaration of the Patriarchs of the Middle East*, issued at St. Bishoy Monastery, Egypt, 16–19 November 1987, we find the common Christological agreement in a nutshell: "…we affirm our togetherness in the true understanding of the Person of Christ, who being God of God, only-begotten Son of the Father, became truly man, fully assumed our human nature without losing or diminishing or changing His Divine Nature. Being perfect God, He became perfect man, without confusion, without separation" [Signed by Pope Shenouda III, Coptic Orthodox Church, Patriarch Parthenios III, Orthodox Patriarchate of Alexandria, Patriarch Ignatios IV, Orthodox Church of Antioch, Catholicos Karekin II, Armenian Apostolic Church, Catholicosate of Cilicia] (*Towards Unity*, p. 36).

2. Anba Bishoy Monastery, Egypt, 20–24 June 1989

The second meeting of the Joint Commission of the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches, co-chaired by Metropolitan Damaskinos of Switzerland and Bishop Bishoy of Damiette, took place at Anba Bishoy Monastery and continued its work on the basis of a document drafted by a Joint Subcommittee of six theologians who met in Corinth in 1987 and in its turn drafted a document concerning Christological terminology.

We read in the communiqué of this meeting that the following important points were underlined:

- Discussion on problems of terminology and interpretation of Christological dogmas today.

- Adoption of an Agreed Statement on Christology. (This will be elaborately explained by Metropolitan Bishoy)

- This dialogue is not bound only to Christological agreement: "Our mutual agreement is not limited to Christology, but encompasses the whole faith of the one undivided church of the early centuries. We are agreed also in our understanding of the Person and work of God the Holy Spirit, who proceeds from the Father alone, and is always adored with the Father and the Son."

- Appointment of a Joint Subcommittee on Pastoral Problems, composed of ten persons.

- The setting of the agenda and topics for discussion of the next meeting:
  (a) The report of the Joint Subcommittee on Pastoral Problems;
  (b) Conciliar formulations and anathemas;
  (c) Historical factors;
  (d) Interpretation of Christological dogmas today;
  (e) Future steps.

- Decision to name the Joint Commission Joint Commission of the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches.

3. Chambésy-Geneva, Switzerland, 23–28 September 1990

The third meeting of the Joint Commission of the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches, co-chaired by Metropolitan Damaskinos of Switzerland and Metropolitan Bishoy of Damiette, took place in Chambésy at the Orthodox Centre of the Ecumenical Patriarchate, "in an atmosphere of prayerful waiting on the Holy Spirit and warm, cordial, Christian brotherly affection."

The following are its noteworthy achievements:

- Reception of two reports, one from its Joint Theological Subcommittee, which met at the Orthodox Centre, Chambésy (20–22 September 1990), and the other from its Joint Subcommittee on Pastoral Relations, which met at the Anba Bishoy Monastery, Egypt (31 January–4 February 1990).

- Distribution of six papers (Dogmatic formulations and anathemas by local and ecumenical synods within their social context; Anathemas and conciliar decisions – two issues to be settled for restoration of communion among Oriental Orthodox and Eastern Orthodox Churches; Historical factors and the Council of Chalcedon; Historical factors and the terminology of the Council of Chalcedon; Interpretation of Christological dogmas today [Eastern Orthodox perspective]; Interpretation of Christological dogmas today [Oriental Orthodox perspective]), which had been presented to the Joint Theological Subcommittee, and the Subcommittee report, appended with the "Summary of Conclusions" of the fourth unofficial conversations at Addis Ababa (1971).

- Presentation of the joint statement of the Joint Subcommittee on Pastoral Relations, indicating that its goal is to encourage fraternal relations and active collaboration between the two families on pastoral practical levels.

- A drafting committee produced the draft for the second agreed statement on Christology and recommendations to the Churches. (Metropolitan Bishoy will say more on this statement)

- Another drafting committee produced the draft for the recommendations on pastoral issues.

- Recommendations of the following practical steps:

  (a) The Orthodox should lift all anathemas and condemnations against all Oriental Orthodox Councils and Fathers, whom they have anathematized or condemned in the past.

(b) Oriental Orthodox should at the same time lift all anathemas and condemnations against all Orthodox Councils and Fathers, whom they have anathematized or condemned in the past.
(c) The manner in which the anathemas are to be lifted should be decided by the Churches individually.

- Recommendations of the following pastoral issues:
    I. Relations among the two families of Churches, and their preparation for unity;
    II. Relations of their Churches with other Christian Churches and their common participation in the ecumenical movement;
    III. Their common service to the world of suffering, need, injustice and conflicts;
    IV. Their cooperation in the propagation of their common faith and tradition.

I do not want to go into details of the 17 points of the 4 sections of these recommendations; because I believe that they could serve as guidelines for this Commission when we start discussing our pastoral cooperation.

4. Chambésy-Geneva, Switzerland, 1–6 November 1993

The fourth meeting of the Joint Commission of the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches, co-chaired by Metropolitan Damaskinos of Switzerland and Metropolitan Bishoy of Damiette, took place in Chambésy at the Orthodox Centre of the Ecumenical Patriarchate, "to consider the procedure for the restoration of full communion."

After the inaugural session, each family met separately to consider papers prepared on the subjects of lifting anathemas and restoring full communion. They presented two reports to the plenary for discussion and appointed a drafting committee, consisting of six persons (three from each family), to prepare proposals to the two families on subjects discussed thoroughly.

The meeting was concluded by a unanimous decision on the 4 points under sub-title Proposals for Lifting of Anathemas.

Here, I would like to underline the following practical steps, which were recommended for the future work of the Joint Commission:

- The continuation of the task entrusted to the Joint Subcommittee on Pastoral Relations.

- The visitations of the Co-Chairmen of the Joint Commission to the Heads of the Churches to give them fuller information on the results of the dialogue.

- Appointment of a Liturgical Subcommittee to study the liturgical implications of the restoration of full communion and to propose appropriate forms of concelebration.

- Adoption by the respective authorities of the Churches of common canonical and synodical principles in matters related to ecclesiastical jurisdiction.

- Provisions made by the two Co-Chairmen and the two Secretaries of the Joint Commission for production of literature explaining the common understanding of the Orthodox faith and for coordination of the work of the other Subcommittees.

To test our common response, I wrap up with two quotations:

- "The joint statements unanimously accepted by the members of the joint theological commission rightly emphasize the point that the theological labours of this commission have been completed, since there are no further serious and essential theological problems requiring investigation" (*Growth in Agreement II*, p. 189).

- "…the theological dialogue was inspired by the consciousness, on both sides, of the possibility of healing the traditional disagreements on the

Christological dogma, as well as the common desire to restore ecclesiastical communion" (*Towards Unity*, p. 34).

And I pose two short questions, which I believe require serious consideration on our committed journey for restoration of full communion:

(1) How will unity be implemented on a practical grassroots level?

(2) How will the specific characteristics of each family and each Church be maintained for mutual enrichment?

V. Rev. Nareg Alemezian
Armenian Apostolic Orthodox Church
Catholicosate of the Great House of Cilicia
Antelias-Lebanon

NOTES

[1] *A. Oriental Orthodox Churches-Eastern Orthodox Churches*

1. We discussed the actual state of the theological dialogue between the Oriental and Eastern Orthodox Churches, and emphasized the importance of this dialogue for the full unity of Orthodox Churches.

2. In response to the invitation of His Holiness Alexy II Patriarch of Moscow and all Russia, we appointed Metropolitan Bishoy, Metropolitan Eustathius Mattha Rohom and Archimandrite Nareg Alemezian to participate in the meeting of the Coordinating Committee. This Committee, which will meet in Moscow, March 20–22, 2001, will prepare the agenda for the meeting of a larger Committee. The purpose of this Mixed Committee will be to discuss the present situation of theological dialogue between the Oriental and Eastern Orthodox Churches, and to explore the possibilities of enhancing this important process. This Committee will also identify specific areas of closer ecumenical collaboration between our Churches and the Russian Orthodox Church. (Quoted from COMMON DECLARATION, THE FOURTH MEETING OF THE HEADS OF THE ORIENTAL ORTHODOX CHURCHES IN THE MIDDLE EAST, ST. MARK CENTER OF THE COPTIC ORTHODOX CHURCH, CAIRO-EGYPT, MARCH 15–17, 2001).

[2] *Towards Unity*, The Theological Dialogue between the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches, Edited by Christine Chaillot and Alexander Belopopsky, Inter-Orthodox Dialogue, Geneva, c1998.

[3] *Does Chalcedon Divide or Unite?* Edited by Paulos Gregorios, William H. Lazareth and Nikos Nissiotis, WCC, Geneva, c1981.
[4] See the full reports of these conversations in *The Greek Orthodox Theological Review* of the Holy Cross School of Theology, Hellenic College, 30 Goddard Avenue, Brookline, Massachusetts 02146, USA (Vol. X:2, Winter 1964–65; Vol. XIII:2, Fall, 1968; Vol. XVI:1 and 2, Spring and Fall, 1971).
[5] *Growth in Agreement II*, Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level, 1982–1998, Edited by Jeffrey Gross, FSC, Harding Meyer, William G. Rusch, WCC Publications, Geneva, c2000, pp. 187–199.

ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԻՈՐՄԱՆ Բ. ՍԵՄԻՆԱՐ
25–28 Նոյեմբեր 2003
Անթիլիաս-Լիբանան

ԲԱՐԻ ԳԱԼՈՒՍՏԻ ԽՕՍՔ

Վեհափառ Տէր, միաբան հայրեր եւ համագումարի մասնակիցներ,

5 եւ 6 Մարտ 1998, Անթիլիասի Մայրավանքին մէջ, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսի հովանաւորութեամբ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Միջ-Եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բաժանմունքը կազմակերպեց Միջ-Եկեղեցական Կազմաւորման Ա. Սեմինարը:

Այդ առթիւ, մամուլին ղրկուած նկարագրականը կ՚աւարտէր հետեւեալ կարեւոր հաստատումով. «Մասնակցողներու հետաքրքրութենէն եւ նախաձեռնութեան օգտակարութենէն խանդավառուած, այս սեմինարը կը հանդիսանայ նոյնանման հանդիպումներու շարքին առաջին հանգրուանը»:

Մի քանի ակամայ յետաձգումներէ ետք, նախատեսած էինք Միջ-Եկեղեցական Կազմաւորման Բ. Սեմինարը կատարել 10–15 Մարտ 2003-ին, որուն արգելք հանդիսացաւ Իրաքի պատերազմը:

Այսօր, ահաւասիկ դարձեալ հաւաքուած ենք Վեհափառ Հայրապետին շուրջ, այս անգամ աւելի մեծ թիւով եւ աւելի երկար տեւողութեամբ՝ Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան, ծէսին, աւանդութեան ու ներկայ հրամայականներուն լոյսին տակ տեսնելու միջ-եկեղեցական շարժումն ու մեր Ս. Աթոռին անոր բերած մասնակցութիւնը եւ առաւել խորացած պատասխանատուութեամբ նախապատրաստուելու՝ այս շրջագիծէն ներս մեզի վստահուած դերակատարութեան: Մասնակցիլ միջ-եկեղեցական շարժումին՝ կը նշանակէ նախաձախնդիր գտնուիլ ինքնաճանաչման յարատեւ ընթացքին. միջ-եկեղեցական շարժումը կը պարտաւորէ մեզ մեր Եկեղեցին լաւ ճանչնալու եւ քրիստոնէական կեանքով ցոլացնելու այդ ճանաչողութիւնը. եւ ո՛չ թէ միայն աստուածաբանական, ծիսական եւ այլ ծանօթութիւններով բաւարարուելու:

Կազմաւորումը առհասարակ, եւ այս պարագային միջ-եկեղեցական կազմաւորումը, կոչուած է ամբողջ կեանք մը ընդգրկելու: Միջ-եկեղեցական կազմաւորման սեմինարի մը սահմաններուն մէջ կարելի չէ ամեն

բանի մասին լսել եւ ամեն բան սորվիլ. սակայն, մեզի ընձեռուած այս առիթէն առաւելագոյնս օգտուելու համար մեր բոլորին գիտակից եւ հետեւողական մասնակցութիւնը կենսական կը նկատեմ եւ զայն կը պայմանաւորեմ ճշդուած ժամանակացոյցին ու յայտագիրին կանոնաւոր գործադրութեամբ։

Առաւել, փորձած ենք ձեզի տրամադրել անհրաժեշտ մատենագիտական աղբիւրներ, որոնք բազմագրուած դասախօսութիւններուն հետ ձեզի հետ պիտի տանիք եւ ի պահանջել հարկին նաեւ ուրիշներուն սեփականութիւնը դարձնէք։ Որպէս յաւելեալ մատենագիտութիւն նաեւ պատրաստած ենք թղթածրար մը, որ այս սրահին մէջ պէտք է մնայ եւ ձեր քննարկման առարկան դառնայ տեղւոյն վրայ միայն։

Ձեր բոլորին անունով, շնորհակալութիւն կը յայտնեմ Վեհափառ Հայրապետին որ բոլորս Անթիլիաս համախմբեց՝ այս սեմինարին հա-մար։ Մասնաւոր շնորհակալութիւն նաեւ այն հայրական հոգածութեան համար, որ ան կը ցուցաբերէ Միջ-Եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բաժանմունքին հանդէպ։ Ինչպէս կը տեսնէք, Մայրավանքէն ներս շինա-րարական աշխատանքներ կը կատարուին եւ Միջ-Եկեղեցական Կազ-մաւորման Գ. Սեմինարի օրերուն, այլ Բաժանմունքներու կարգին, մենք եւս արդէն իսկ օժտուած պիտի ըլլանք նոր գրասենեակներով եւ յարակից յարմարութիւններով։

Երեք կարեւոր սեղմ ընդգծումներ կը յանձնեմ ձեր ուշադրութեան, որոնք Կաթողիկոսարան եւ Թեմեր ու Միջ-Եկեղեցական Յարաբե-րութիւններու Բաժանմունք եւ միջ-եկեղեցական ժողովներու մասնակ-ցողներ կապը խթանելու կը միտին՝ համարատութեան բնական եւ առողջ սկզբունքով.

Առաջին, իւրաքանչիւր միջ-եկեղեցական ժողովէ ետք, ժողովական թղթածրարի, զեկոյցի եւ նկարագրականի անմիջական առաքում մեզի, որպէսզի տեղեակ պահած ըլլաք մեզ եւ օժանդակած մեր գրասենեակի աշխատանքին հեզասահ ընթացքին։ Գիտակցինք, թէ մենք Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան անունով կը մասնակցինք այս ժողովներուն եւ հաշուետու ենք անոր՝ Միջ-Եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բա-ժանմունքին ճամբով։

Երկրորդ, բնական եւ քաջալերելի երեւոյթ մըն է միջ-եկեղեցական հանդիպումներու ընթացքին զանազան ժողովականներու հետ կապեր հաստատելը. սակայն, հոս բծախնդիր պէտք է ըլլանք որ այդ բարե-

կամութիւններու սերտացումը անձնական շրջագիծի մէջ չմնայ եւ կամ յետագայ ժողովներու մասնակցութիւն ապահովելու չծառայէ, այլ դառնայ առիթներ մեր Եկեղեցին եւ մեր Ս. Աթոռը ուրիշներուն աւելի մօտէն ծանօթացնելու եւ մի միայն մեր միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններուն խորացման նպաստելու:

Երրորդ, մեզի ընձեռուելիք գրասենեկային նոր յարմարութիւններուն մէջ նկատի առած ենք միջ-եկեղեցական պարբերականներու եւ գիրքերու գրադարան մը, որուն գծով մեր Բաժանմունքին հաստատման առաջին օրէն իսկ աշխատանք տարած ենք: Զանազան Եկեղեցիներ եւ անհատներ կանոնաւորապէս մեզի միջ-եկեղեցական հրատարակութիւններ կը տրամադրեն: Շնորհակալութիւն կը յայտնեմ Տէր եւ Տիկին Լեւոն եւ Թամար Տէր Օհաննէսեաններուն, որոնք շարունակականօրէն կ՚ընդառաջեն փափաքիս եւ կը ճոխացնեն այս գրադարանը: Այս գրադարանին հարստացումը կը ծառայէ բոլորիս եւ կը հանդիսանայ միջ-եկեղեցական ծանօթութիւններու կարեւոր օժանդակ մը:

Խօսքս կ՚աւարտեմ, հետեւեալ խորհրդածութիւններով.

Simon Oxley, իր *Creative Ecumenical Education - Learning From One Another* (Risk Book Series, WCC Publications, Geneva, c2002) հատորին մէջ, "Ecumenical Learning" ենթախորագիրին տակ, Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի *Alive Together - A Practical Guide To Ecumenical Learning* հրատարակութենէն կը մէջբերէ հետեւեալը.

"Learning which enables people, while remaining rooted in one tradition of the church, to become open and responsive to the richness and perspectives of other churches, so that they become more active in seeking unity, openness and collaboration between churches.

Learning which enables people of one country, language, ethnic group, class or political and economic system, to become sensitive and responsive to those of other countries, ethnic groups, political and economic situations, so that they become active participants in action for a more just world" (էջ 12):

Արդ, բոլորիս ձգտումը պէտք է ըլլայ ո՛չ թէ տեղեկութիւններ ամբարած, այլ՝ նոր փորձառութիւն ձեռք ձգած եւ կերպարանափոխուած բաժնուիլ այս սեմինարէն եւ անկէ մեր քաղած հարստութիւնը տանիլ մեր թեմերուն եւ շրջանակներուն:

Այս սեմինարին վախճանական նպատակին ծառայող միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններու անհրաժեշտութիւնն ու Եկեղեցւոյ միութեան հրամայականը կ՚արձագանգէ հետեւեալ մէջբերումներուն ընդմէջէն.

Առաջին, Վարդան Այգեկցի (1170–1235) կը յանդիմանէ ազգային-դաւանական անհանդուրժողականութեան մոլուցքին մէջ բռնուած Ասորիքի Տլուք գաւառի Հայ, Ասորի եւ Յոյն հաւատացեալները, ըսելով. «Ի մի Քրիստոս կոչեցայք եւ ի մի աւազան մկրտեցայք, ի մի Հայր եւ ի մի Սուրբ Հոգի լուսաւորեցայք եւ դարձեալ նախատէք զիրար եւ հայհոյէք» (Մէկ Քրիստոսի կողմէ հրաւիրուեցաք, մէկ աւազանի մէջ մկրտուեցաք, մէկ Հօրմով ու մէկ Սուրբ Հոգիով լուսաւորուեցաք, եւ տակաւին իրար կը նախատէք եւ իրարու կը հայհոյէք) (Քաղուած՝ Պարոյր Մուրատեան, *«Դաւանական Հանդուրժողականութեան եւ Ազգամիջեան Համերաշխութեան Գաղափարը ԺԳ Դարի Հայաստանում»*, էջ 78, ԷՋՄԻԱԾԻՆ, ԺԱ–ԺԲ, 1987)։

Երկրորդ, Մխիթար Գոշ (1140–1213) Հայերը, Վրացիները եւ Յոյները լայնախոհութեան կը հրաւիրէ, ըսելով. «Մի՞թէ ընդ ամենայն աշխարհ Հայ միայն է եւ կամ Վրացի, եւ կամ Հոռոմ. Քրիստոս չէ նախանձոտ. նա ամենայն ազգ ընկալեալ է, զի զարքայութիւնն զուռկանի նմանեցոյց, յոր ամենայն ազգ ձկանց ըմբռնին… զի ամենայն քրիստոնեայք եղբարք են» (Միթէ ամբողջ աշխարհը միայն Հա՞յ է կամ Վրացի՞ կամ Յո՞յն. Քրիստոս նախանձոտ չէ. ան բոլոր ազգերն ալ ընդունած է, որովհետեւ Երկինքի Թագաւորութիւնը ուռկանի նմանցուց, որուն մէջ ամեն տեսակ ձուկ կը բռնուի… որովհետեւ, բոլոր քրիստոնեաները իրարու եղբայր են) (Քաղուած՝ Պարոյր Մուրատեան, *Նոյն*, էջ 80–81)։

Երրորդ, Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Մայրերէն Mother Gabriel կ՚ըսէ. “Some of the sailors on a ship may quarrel and fight each other, but the ship sails on and reaches its destination. The same is true of the Church, because Christ Himself is at the helm” (Mother Gabriel, *The Ascetic of Love,* by Sister Gabriel, publisher www.toperivoli.gr, quoted from the www.myriobiblos.gr/texts/english/gabriel.html)։

Բարի գալուստ եւ յաջողութիւն բոլորիս։

Նարեկ Եպս. Ալէէմէզեան
Վարիչ-Քարտուղար

«ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԱՂՕԹՔԻ ՕՐ»-ՈՒԱՆ ՊԱՏԳԱՄ

(2 Մարտ 2012, Պուրճ Համուտի Հայ Աւետարանական Եկեղեցի)

«ԹՈՂ ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՏԻՐԷ»

Փա՛ռք կու տամ Աստուծոյ, որ այս օրհնեալ օրը պարգեւեց բոլորիս՝ իրարու հետ ըլլալու այս սուրբ եկեղեցւոյ մէջ: Շնորհակալութիւն «Համաշխարհային աղօթքի օր»-ը կազմակերպողներուն, որոնք զիս հրաւիրեցին այս տարի ձեզի աղօթակից դառնալու եւ այս պատգամը յղելու:

«Երանի՛ անոնց, որոնք արդարութեան քաղցն ու ծարաւը ունին, որովհետեւ անոնք պիտի յագենան» (Մտ 5.4)

Երանելի օր մը, լեռան մը բարձունքէն, մեր Տէր եւ Փրկիչ Յիսուս Քրիստոսի կողմէ արտասանուած այս նախադասութիւնը՝ այսօր որպէս առաջնորդող մտածում կարձագանգէ այս եկեղեցւոյ մէջ, երբ համախմբուած ենք 2012 թուականի «Համաշխարհային աղօթքի օր»-ը նշելու:

Այսօրուան աղօթքը իր ամբողջականութեան մէջ պատգամի մը ուժգնութեամբ կը հնչէ: Իմ փոխանցելիք պատգամս անոր մէջէն քաղուած մի քանի բանալի մտածումներու ընդգծումն է՝ մեր անհատական ու հաւաքական կեանքին մէջ Քրիստոսի գրաւած եւ գրաւելիք կեդրոնական տեղին լոյսին տակ:

Աստուած ունի իրեն յատուկ ժամանակն ու միջոցները իր զաւակները հաւաքելու եւ անոնց հոգեւոր ուշադրութիւնը կենսական կէտի մը վրայ սեւեռելու: Այս տարուան «Համաշխարհային աղօթքի օր»-ը պատրաստած են Մալէզիայի քրիստոնեաները: Մենք ո՛ւր, Մալէզիան ո՛ւր: Մեզմէ քանի՞ հոգի Մալէզիա գտնուած է կամ մալէզիացիի մը հետ կապ հաստատած: Միջանկեալ յայտնեմ, որ ես 28 Յուլիսէն 6 Օգոստոս 2004-ին Մալէզիայի մէջ միջ-եկեղեցական ժողովի մը մասնակցած եմ եւ այնքա՛ն տպաւորուած մալէզիացի քրիստոնեաներու հիւրընկալութենէն, եւ նոյնիսկ հոն հայու մըն ալ հանդիպած: Սակայն որպէս քրիստոնեաներ երբ կը հաւատանք, թէ նոյն Աստուածն է արարիչը ամբողջ տիեզերքին, այն ատեն նաեւ կը կանչուինք նոյն Աստուծմէ միաբերան աղօթելու իր ստեղծագործութեան մէջ մեզմէ հեռաւոր եւ մօտաւոր, անծանօթ եւ ծանօթ երկիրներու եւ ժողովուրդներու համար՝ խոնարհաբար անոնց յաջողութիւններն ու

մտահոգութիւնները մեր խորհրդածութեան առարկան դարձնելու եւ մանաւանդ երկնատուր սիրոյ կամարով անոնց դիմագրաւած մարտահրաւէրներուն նախանձախնդրօրէն մասնակից դառնալու։ Եւ այս բոլորը՝ մանաւանդ մեր ներկայ համաշխարհայնացած ընկերութեան մէջ, ուր խաղաղութիւնը, գաղթականութիւնը, պատերազմը, համակեցութիւնը, հանդուրժողականութիւնը, ասպնջականութիւնը, արդարութիւնը, ողորմութիւնը, ճշմարտութիւնը (թուելու համար մեր այսօրուան աղօթքին մի քանի հիմնական թեմաները), դարձած են այնքա՛ն համատարած։

Որքա՛ն քրիստոնէական եւ միաժամանակ մարդկային ու (յուսամ չափազանցած չեմ ըլլար) հայկական ինքնաբուխ ընդառաջում էր աստուածային հրաւէրին մեր զիրար ողջունելը «խաղաղութիւն եւ բարի եկաք» մաղթանքով։ Հայ առաքելական եկեղեցւոյ սուրբ պատարագին մէջ այս երկուքը շեշտուած կերպով կ՚արտայայտուին, երբ պատարագիչը Քրիստոսի անունով «բարի եկած», հաւաքուած հաւատացեալներուն Քրիստոսի խաղաղութիւնը կը բաշխէ, ըսելով. «Խաղաղութի՛ւն բոլորիդ» եւ դպիրներ եկեղեցացած, եկեղեցի դարձած ժողովուրդին անունով կը պատասխանեն. «Նաեւ քո՛ւ հոգիիդ», եւ ապա բոլորը Աստուծոյ կ՚երկրպագեն։

Ահա այս ոգիով այսօր կը նայինք Մալէզիայի մէջ ապրող բնիկ ժողովուրդին եւ մանաւանդ հոն ապաստանած մեր եղբայրներուն եւ քոյրերուն, մեր հերթին տակաւին որպէս բռնութեամբ աքսորեալ ժողովուրդի մը զաւակները իրենց գաղթական աշխատաւորի հոգեվիճակը ամբողջապէս ըմբռնելով, երբ նաեւ Միջին Արեւելքի այսօրուան վերիվայրումներուն մէջ պատերազմական գօտիներէ նոր գաղթականներ կը հասնին նաեւ Լիբանանի համեմատաբար աւելի խաղաղ հիւրընկալ ափերը եւ որոնց հանդէպ աբրահամեան հիւրընկալութիւն ցուցաբերելու հրաւիրուած ենք, որպէսզի մեզի համար եւս հնչէ Քրիստոսի երանութիւնը՝ «Երանի՛ անոնց, որոնք արդարութեան քաղցն ու ծարաւը ունին, որովհետեւ անոնք պիտի յագենան», եւ թէ՛ մենք եւ թէ՛ մեր նմանները աստուածային արդարութեամբ կշտանանք, եւ աստուածային խաղաղութեամբ օծուն կրօնական ու ընկերային համակեցութիւնը դադրի խաբկանք ըլլալէ եւ անդրանցնելով պարզ հանդուրժողականութիւնը՝ վերածուի ներդաշնակ երանական կեանքի։

Քրիստոնեան կրաւորական էակ մը չէ. եկեղեցին իր ներգործօնութեամբ կը յատկանշուի. որովհետեւ, երբ կ՚աղօթենք «թող արդարութիւն տիրէ», միաժամանակ յանձն կ՚առնենք արդարութեան համար

պայքարիլ, պայքարիլ նոյնիսկ ի պահանջել հարկին մեր արեան հեղումով, եւ անարդար կարգերը տապալել։ Մեր Տէրը իր տնօրինական կեանքի օրինակով ցոյց տուաւ ամեն բան մեզի եւ այսօր եւս մեզ կը հրաւիրէ իրեն հետեւելու 33-րդ Սաղմոսին բառերով.

«Ան արդարութիւնն ու իրաւունքը կը սիրէ, աշխարհը ՏԻՐՈՋ սիրովը լեցուն է» (5). *«Երանի՛ այն ազգին, որուն Աստուածը ՏԷՐՐ ի՛նքն է. այն ժողովուրդին, որ ՏԻՐՈՋ կողմէ կը՛նտրուի՝ որպէս իր սեփական ժողովուրդը»* (12). *«Մենք ՏԻՐՈՋՄԷ կը սպասենք մեր օգնութիւնը, ա՛ն է մեր օգնականն ու պաշտպանը։ Իրմո՛վ կ՚ուրախանայ մեր սիրտը, որովհետեւ իր սուրբ անունին վստահած ենք։ ՏԷ՛Ր, քու հոգատարութիւնդ թող անպակա՛ս ըլլայ մեր վրայէն. մենք մեր յոյսը քեզի՛ կապած ենք»* (20–22)։

Այս խօսքերն ու մտածումները Քրիստոսով մեզ կը դարձնեն Նոր Ուխտի ժողովուրդ. որովհետեւ ճշմարիտ քրիստոնեան իր աղօթական կեանքով կը պատկանի Քրիստոսի եւ ուրիշներ եւս Քրիստոսի բերելու առաքելութեան լծուած է՝ անոր մէջ գտնելով իր արդարութիւնը, խաղաղութիւնը, սէրը եւ յաւիտենական կեանքը։

Իմ ամենէն շատ սիրած աստուածաշնչական հատուածներէս մին 85-րդ Սաղմոսին 10-րդ համարն է, ուր կը կարդանք. *«Մէրն ու հաւատարմութիւնը իրարու պիտի հանդիպին, արդարութիւնն ու խաղաղութիւնը պիտի համբուրուին»*։ Իսկ Եսայի մարգարէ այս հաստատումը ուղղակիօրէն կը կապէ Աստուծոյ արդարութեան, երբ Աստուած ի՛նք կ՚ըսէ. *«Արդարեւ ես Տէրս արդարութիւնը կը սիրեմ ու անիրաւութիւնը կ՚ատեմ»* (61.8)։ Այս սէրը, հաւատարմութիւնը, արդարութիւնն ու խաղաղութիւնը որպէս աստուածային ողորմութիւն կը ցոլան, երբ Աստուած մեր մեղքերու խոստովանութիւնը կը լուայ խաչին վրայ Քրիստոսի թափած արեամբ պարգեւուած քաւութեամբ ու մեզ կը զարդարէ Ս. Հոգիին բազմազան շնորհներով՝ մեզ վստահութեան վրայ խարսխուած Աստուծմէ մարդ ու մարդեր եւ մարդէ մարդ ու մարդեր յարատեւ յարաբերութեան մէջ դնելով։ Սողոմոն թագաւոր երբ իմաստութիւն կը խնդրէր Աստուծմէ՝ անոր դիմեց, ըսելով. *«Դուն քու ծառայիդ, իմ հօրս՝ Դաւիթի հետ կարեկցութեամբ վարուեցար, որովհետեւ ան քու առջեւդ ճշմարտութեամբ, արդարութեամբ եւ քեզի հանդէպ ուղիղ սիրտով ընթացաւ»* (Գ. Թգ 3.6)։ Մենք, որ Քրիստոսով երկնային իմաստութիւնը հագնելու հրաւէրը ունինք, այսօր շեշտակիօրէն կը լսենք Քրիստոսի խօսքը՝ *«Երանի՛ անոնց, որոնք արդարութեան քաղցն ու ծարաւը ունին, որովհետեւ անոնք պիտի*

յագենան» եւ այդ խօսքով Սողոմոնէն աւելի իմաստուն կը դառնանք Քրիստոսի շնորհքով։

Խօսք մը, որ այս աղօթքի համախմբումէն ետք պէտք է մեր կեանքը կերպարանափոխէ Քրիստոսը աշխարհ տանելու գրգիռով։ Չի՛ բաւեր միայն աղօթել, չի՛ բաւեր միայն ի մի գալ եւ անուշ ապրումներ ունենալ, չի՛ բաւեր միայն Աստուածաշունչին կենարար պատգամներով մեր ականջները հաճոյացնել. այլ, պէտք է գործակցիլ Աստուծոյ արդարութեան վերահաստատման ծրագիրին՝ մեր բոլոր կարելիութիւնները ի մի բերելով եւ արդարութեան հոգեւոր զինուորները դառնալով։ Յետ Քրիստոս առաջին դարերուն, երբ քրիստոնէութիւնը տակաւին սաղմնային վիճակի մէջ էր եւ քրիստոնեաներ հալածանքներու ենթարկուելով իրենց վկայի կեանքը կ՚ապրէին եւ շատ յաճախ նահատակի եզակի արիութեամբ իրենց կեանքը կը կնքէին, հեթանոսներ կը սարսափէին անոնց բարոյական կորովէն եւ քրիստոնէութեան անսակարկելի արժէչափը աստուածատուր սէրը նկատելով՝ իրարու կ՚ըսէին. **«Տեսէք զիրար ինչպէս կը սիրեն»**։

Ս. Ներսէս Շնորհալի հայրապետ իր այբուբենի տառերով հիւսած «Առաւօտ լուսոյ» հոգեւոր երգին մէջ «Ս» գիրին տակ կ՚աղօթէ. «Սէր անուն Յիսուս, քու սիրովդ ճմլէ իմ քարեղէն սիրտս»։ Այս աղօթքին իմաստը այնքա՛ն թելադրական է եւ համահունչ այսօրուան մեր աղօթքին հետ, երբ մենք եւս մեծ Սուրբին հետ կ՚աղօթենք, որ Աստուած մեր սիրտը մի միայն իր սիրով լեցնէ եւ հոն մի միայն աստուածային արդարութիւնը թագաւորէ։

«Տեսէք զիրար ինչպէս կը սիրեն»։ Այսօր մեր շրջապատը նոյնը կ՚ըսէ՞ մեր մասին։ Պատասխանը մե՛նք պիտի տանք մեր կեանքով եւ այս եկեղեցիէն դուրս գալէն ետք, որպէսզի այս աղօթական մթնոլորտը կեանքով ու գործով երկարաձգուի մեր եւ մեր նմաններուն բարիքին ու Աստուծոյ փառքին համար, եւ Պօղոս Առաքեալի յորդորը նաեւ մեզի հասնի, թէ *«միշտ աւելիով աշխատեցէք Տիրոջ գործին համար, գիտնալով որ ձեր յոգնութիւնը առանց վարձատրութեան չի մնար Աստուծոյ առջեւ»* (Ա. Կր 15.58)։

Կ՚աղօթեմ, որ մեր աղօթքը բալասան դառնայ Մալէզիոյ եւ աշխարհի ամեն անկիւնները արդարութեան քաղցն ու ծարաւը ունեցող բոլոր մարդոց համար եւ բոլորս Քրիստոսով յագենանք մեր երկրաւոր ու մասնաւորաբար յաւիտենական կեանքին մէջ. յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

Նարեկ Արք. Ալեէմէզեան

ԱՆԹԻԼԻԱՍ-ԱՏԻՍ ԱՊԱՊԱ-ԳԱՀԻՐԷ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱԻԵԼ ԱՄՐԱՊՆԴՈՒՄ՝ ԵՐԵՔ ՀՈԳԵՒՈՐ ՊԵՏԵՐՈՒ ԵՂԲԱՅՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՈՎ

11–14 Յուլիս 2007-ին պատիւը ունեցայ մաս կազմելու Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Կաթողիկոսի շքախումբին՝ Վեհափառ Հայրապետի Եթովպիացի եւ Ղպտի Ուղղափառ Քոյր Եկեղեցիներուն տուած պաշտօնական այցելութիւններուն առթիւ։

Նորին Սրբութիւնը թէ՛ Լիբանանի եւ թէ՛ Եգիպտոսի մէջ յաճախ եղած էր Ն.Ս. Շնուտա Գ. Պատրիարքին հետ, իսկ իր գահակալութենէն անմիջապէս ետք Եթովպիա այցելութեան հրաւէր ստացած Ն.Ս. Փառւլոս Պատրիարքէն։ Առաւել, Շնուտա Գ. եւ Փառւլոս Պատրիարքներ անձամբ եւ բարձրաստիճան պատուիրակութիւններու ընկերակցութեամբ ներկայ գտնուած էին Վեհափառի հայրապետական օծման արարողութեան։

Երկար տարիներու բարեկամութիւն մը առկայ էր երեք Հոգեւոր Պետերուն միջեւ, որ Արամ Ա. Կաթողիկոսի յուլիսեան այցելութեամբ հետեւեալ մասնայատուկ երեւոյթները լուսարձակի տակ կը բերէր՝ վկայի եւ մասնակիցի քաղցր պարտականութիւնը կատարած ըլլալու գոհունակութիւնը տալով ինծի։

Ա. ԱՐԱՄ Ա. ՎԵՀԱՓԱՌ՝ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՍԵՐՏԱՑՄԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆԻՆ ՋԱՀԱԿԻՐԸ

Քրիստոնեայ Եկեղեցիները կարելի է խմբել հինգ եկեղեցական ընտանիքներու մէջ. Արեւելեան Ուղղափառ, Ուղղափառ, Կաթոլիկ, Բողոքական եւ Ազատ Եկեղեցիներ։

Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներ ունին հետեւեալ ներկայացուցչական կառոյցը. Հայ Եկեղեցի (Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն, Ս. Էջմիածին-Հայաստան, եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, Անթիլիաս-Լիբանան), Ղպտի Եկեղեցի (Աղեքսանդրիոյ Պատրիարքութիւն, Գահիրէ-Եգիպտոս), Ասորի Եկեղեցի (Անտիոքի եւ Համայն Արեւելքի Պատրիարքութիւն, Դամասկոս-Սուրիա), Եթովպիոյ Եկեղեցի (Եթովպիոյ Պատրիարքութիւն, Ատիս Ապապա-Եթովպիա), Հնդկաստանի Եկեղեցի (Հնդկաստանի Կաթողիկոսութիւն, Քերալա-Հնդկաստան) եւ Էրիթրիոյ Եկեղեցի (Էրիթրիոյ Պատրիարքութիւն, Ասմարա-Էրիթրիա)։

Այս Եկեղեցիները հաւատքի եւ դաւանանքի դարաւոր միութեան մէջ են իրարու հետ։ Զիրենք առաւելաբար նոյն ընտանիքի պատկանելիութեան մէջ պահողը 451-ին գումարուած Քաղկեդոնի Ժողովին մերժումն է։ Պատմութեան ընթացքին, քաղաքական վերիվայրումներ արգելակելով հանդերձ անոնց յաճախակի շփումներն ու համագործակցութիւնը, երբեք չեն կրցած խախտել անոնց միասնականութիւնը։ 1965-ի յունուարին, Եթովպիոյ Հայլէ Սելասիէ կայսրին հրաւէրով, այս Եկեղեցիներու Հոգեւոր Պետերը համախմբուած են Ատիս Ապապայի մէջ, մնայուն յանձնախումբ նշանակած եւ որոշած աւելի յաճախ իրարու հանդիպիլ. սակայն, դարձեալ քաղաքական պատճառներով իրենց բարի ցանկութիւնը չէ իրականացած։

Իրարմէ աշխարհագրականօրէն հեռու ըլլալն ու մշակութային զանազանութիւնները նաեւ վարչական ժամանակաւոր անհասկացողութիւններու դուռ բացած են կարգ մը Ս. Աթոռներու միջեւ։ Այս բոլորին յաղաթահարման գործընթաց մը յառաջացնելու վճռակամութեամբ, Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետի նախաձեռնութեամբ արդէն 10 տարիներէ ի վեր Միջին Արեւելքի Հոգեւոր Պետերն ու անոնց նշանակած մնայուն յանձնախումբի անդամները կանոնաւորաբար կը հանդիպին եւ իրենց սերտ գործակցութիւնը կը ցոլացնեն։ Առաւել, Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Ընտանիքի Հոգեւոր Պետեր նշանակած են խորհրդակցական յանձնախումբ մը, որ միջ-եկեղեցական ժողովներու ընթացքին ի մի կու գայ եւ կը քննարկէ ամբողջ ընտանիքը շահագրգռող հարցերը։

Շնորհիւ Վեհափառ Հայրապետի ջանքերուն, Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Ընտանիքին յարաբերութիւնները առաւել սերտացման ընթացքի մէջ են եւ վստահաբար պիտի գայ այն երանելի օրը երբ այս Եկեղեցիները իրարու հետ ըլլալու եւ գործակցելու նոր կարելիութիւններ պիտի ունենան՝ մանաւանդ օգտուելով համաշխարհայնացման ընձեռած հաղորդակցութեան դիւրութիւններէն։

Բ. ԱՐԱՄ Ա. ՎԵՀԱՓԱՌ՝ ՂՊՏԻ ԵՒ ԵԹՈՎՊԱՑԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՎԵՐԱՄԵՐ-ՁԵՑՄԱՆ ՌԱՀՎԻՐԱՆ

Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Ընտանիքը կը յատկանշուի կարգ մը Եկեղեցիներու երկարամեայ ներքին կապերով։ Այս դիտանկիւնէն, Ղպտի եւ Եթովպացի Եկեղեցիներ պատմութեան ընթացքին ունեցած են շատ սերտ կապեր եւ միաժամանակ դիմագրաւած վարչական խոր

զգայնութիւններ։ Տիրող դժուարութիւնները անդրանցնելու մտահոգութեամբ, 1991-ին, Արամ Ա. Կաթողիկոս, Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Ատենապետի հանգամանքով, այցելած է Գահիրէ եւ Ատիս Ապապա։ Կիլիկեան պատմական Ս. Աթոռին գահակալը դառնալէ ետք, Վեհափառ Հայրապետը առաւել թափով ի գործ դրած է իր հաշտարարի ճիգերը։

Վերջին քանի մը տարիներուն, Լիբանանի իր հօտին շնորհած այցելութիւններու ընթացքին, Փաուլոս Պատրիարք հիւրընկալուած է Արամ Ա. Կաթողիկոսի կողմէ եւ Լիբանան կայք հաստատած աւելի քան երեսուն հազար եթովպացիները յանձած Վեհափառի հոգեւոր խնամքին։ Իր հերթին, հայրական հոգածութենէ մղուած, Վեհափառը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հովանիին տակ եթովպական եկեղեցւոյ մը շինարարութիւնը ապահոված է՝ ձեռք բերելով պետական բացառիկ արտօնութիւն։ Եկեղեցին արդէն իսկ իր աւարտին կը մօտենայ եւ կը նախատեսուի երկու Հոգեւոր Պետերու ձեռամբ զայն օծել այս տարի։ Անթիլիասի եւ Ատիս Ապապայի միջեւ նետուած այս ամուր կամուրջը մեծապէս նպաստած է Վեհափառին եւ Պատրիարքին քննարկումներուն մէջ յատուկ տեղ տալու Ղպտի եւ Եթովպացի Եկեղեցիներու վերամօտեցման շտապ անհրաժեշտութեան։ Առաւել, իր բոլոր հանդիպումներուն ընթացքին, Արամ Ա. Կաթողիկոս այս հրատապ հարցը արծարծած է նաեւ Շնուտա Գ. Պատրիարքին հետ։

Երկար տարիներու հետեւողական աշխատանքէ ետք, աստուածային նախախնամութեամբ եւ Ս. Հոգւոյն ներգործութեամբ գործնական քայլերու դիմելու պահը հասած նկատելով, Վեհափառը լիազօրեց զիս 23–28 Յունիս 2007-ին իր անունով այցելելու Ատիս Ապապա եւ ապահովելու Եթովպիոյ Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Պատրիարքին ու Ս. Սինոտին համաձայնութիւնը Շնուտա Գ. եւ Փաուլոս Պատրիարքներու մօտալուտ ողջագուրումը իրականացնելու համար։

Այս նախապատրաստական փուլին յաջորդեցին Վեհափառ Հայրապետի Ատիս Ապապա եւ Գահիրէ պաշտօնական այցելութիւնները, որոնց ընթացքին, շնորհիւ իր անձին հանդէպ տիրող ամբողջական սիրոյն եւ վստահութեան, Գահիրէի մէջ, 13 Յուլիս 2007-ին իրագործուեցաւ օրհնեալ եւ պատմական հանդիպումը երկու պատրիարքներու միջեւ՝ յուրախութիւն իրենց հոգեւորականութեան ու հաւատացեալներուն, Արե-

ւելեան Ուղղափառ Քոյր Եկեղեցիներու եւ միջ-եկեղեցական շարժման մեծ ընտանիքին։

Գ. ԱՐԱՄ Ա. ՎԵՀԱՓԱՌ՝ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԵԱՆ ԱՒԵՏԱԲԵՐԸ

Արամ Ա. Կաթողիկոսի հանդէպ ցուցաբերուած յարգանքն ու սէրը Վեհափառին ընկերակցող պատուիրակութեան անդամներուն համար հանդիսացան աստուածահաճոյ գործ մը կատարած ըլլալու ամբողջական ուրախութեան եւ արդար հպարտութեան առիթներ։

Եթովպիոյ մէջ, պետական, եկեղեցական եւ միջ-եկեղեցական շրջանակներու կողմէ Վեհափառին արդարօրէն բացառիկ պատիւ ընծայուեցաւ։ Ան երկար տարիներու բարեկամութեան եւ միջ-եկեղեցական շարժման բերած նպաստի գնահատականին կը բարդէր հաշտութեան աւետիսը բերողի առաքելութիւնը։ Պատրիարքին, Ս. Սինոտին թէ նախագահին հետ հանդիպման սեղմ շրջագիծերուն մէջ կամ մայր տաճարի, պաշտօնական ճաշկերոյթի եւ այլ ժողովրդական խուռներամ պահերուն, երախտագիտական զգացումները տիրական էին հանդպէպ Վեհափառ Հայրապետի խաղաղաբերի բանալի դերակատարութեան։

Եգիպտոսի եւ Եթովպիոյ մէջ, Հայ Եկեղեցւոյ հետ հասարակաց գիծը Վեհափառին ընծայուած ընդունելութիւններուն համաժողովրդական հանգամանքն էր, երբ Ղպտի եւ Եթովպացի եկեղեցիները, իրենց ամբողջութեան մէջ, ժողովուրդով եւ հոգեւորականներով, համակ ցնծութիւն եւ շնորհակալութիւն դարձած էին՝ խօսքերով, շարականներով եւ տոհմիկ երգերով ու պարերով։ Ինչպէս Հայ Եկեղեցին, այս երկու Եկեղեցիներն ալ ժողովուրդի՛ն եկեղեցին են։ Եթովպիոյ եւ Եգիպտոսի քրիստոնեաներու մշակոյթին ու կենցաղին կշռոյթը կ՚առաջնորդուի եկեղեցիով։ Վանական շարժում, ճարտարապետութիւն, արուեստի այլազան մարզեր, ամենօրեայ աղօթական կեանք, ջերմ հիւրընկալութիւն եւ այլ երեւոյթներ տիրապետուած են աստուածաշնչական արժէքներով, սուրբերով եւ կրօնական աւանդութիւններով։ Բնական բխումով մը ասոնք բոլորը կը հանդիսադրուէին Վեհափառ Հայրապետին դիմաց որպէս դոյզն արտայայտութիւն այն մեծ եւ պատմակերտ յաջողութեան որ արձանագրուած էր շնորհիւ իր միջնորդութեան։

Հակառակ իր կարճատեւ կեցութեան եւ խճողուած յայտագիրին, Վեհափառը անպաշտօն հանգամանքով նաեւ այցելեց Ատիս Ապապայի Ս. Գէորգ եկեղեցին, ուր աղօթեց եւ «հոգւոց» արտասանեց ապրիլեան

նահատակներու յուշարձանին դիմաց ու վերահասու դարձաւ փոքրաթիւ հայ համայնքին անցեալին եւ մինչեւ այսօր դիմագրաւած դժուարութիւններուն եւ Հայ Եկեղեցիէն ունեցած ակնկալութիւններուն։

Իր առաքելութիւնը յաջողութեամբ պսակած, Վեհափառ Հայրապետը վերադարձաւ Անթիլիասի Մայրավանք, քաջ գիտնալով թէ սիրոյ, եղբայրութեան, գործակցութեան եւ համերաշխութեան պտուղները ընդ երկար պիտի հարստացնեն Հայ, Ղպտի եւ Եթովպացի հաւատացեալներուն կեանքը եւ մի միայն ուրախութեամբ պիտի լեցնեն բոլոր բարի ու բարիին ձգտող մարդոց հոգիները…։

Նարեկ Եպս. Ալեէմէզեան

ԱՐԵԻԵԼԵԱՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵՐԵՔ ՀՈԳԵՒՈՐ ՊԵՏԵՐՈՒՆ ԵՂԲԱՅՐԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅ ԵՒ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄԱՐԸ

14 Յունիս 1996, Անթիլիաս-Լիբանան…

Պատմական անկիւնադարձ մը դառնալու սահմանուած այս թուականը մեկնակէտն էր Միջին Արեւելքի Արեւելեան Ուղղափառ (Ոչ-Քաղկեդոնական) Եկեղեցիներու երեք Հոգեւոր Պետերուն՝ Ն.Ս. Շնուտա Գ. Պատրիարքին Աղեքսանդրիոյ, Ն.Ս. Զաքքա Ա. Իուազ Պատրիարքին Անտիոքի եւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ տարեկան հանդիպումներու շարքին, որ միասնաբար աղօթելու եւ իրենց առաքելութիւնը վերարժեւորելու նախանձախնդրութեամբ 1998-էն ի վեր անընդմիջաբար ամեն տարի ի մի կը խմբէ այս երեք Հայրապետները՝ Սաղմոսերգուին *«Ի՜նչ գեղեցիկ է եւ հաճելի՝ երբ եղբայրներ միասին կը՛ըլլան»* (Սղ 133.1) հաստատումին կշռոյթով։

Ս. Աթոռոյս Վեհափառ Հայրապետին միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններու փորձառութեամբ առլցուն առաջարկին ընդառաջելով, ղպտի եւ ասորի Պատրիարքները կը միանան Արամ Ա. Կաթողիկոսին եւ ամեն տարի յաջորդաբար կը հանդիպին Եգիպտոսի, Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ ու գործնականօրէն կը ցոլացնեն իրենց Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Ընտանիքին պատկանելիութիւնը՝ հաւատքի միութեան ամրակուռ ժայռին վրայ կերտելով իրենց վկայութեան աշտարակն ու քրիստոսատիպ ծառայութեան կերպարը։

Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու ընտանիքը կը բաղկանայ հետեւեալ անդամներէ. Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, Ղպտի Եկեղեցւոյ Պատրիարքութիւն, Ասորի Եկեղեցւոյ Պատրիարքութիւն, Եթովպիոյ Եկեղեցւոյ Պատրիարքութիւն, Հնդկաստանի Մալանքարա Եկեղեցւոյ Կաթողիկոսութիւն եւ Էրիթրիոյ Եկեղեցւոյ Պատրիարքութիւն։

Միջ-եկեղեցական մերձեցման եւ գործակցութեան բազմազան օրինակներով հարուստ է պատմութեան այս հանգրուանը։ Աւելին, բովանդակ

մարդկութիւնը համաշխարհային խաղաղութեան ու արդարութեան վերահաստատման համար հրամայական պահանջ կը նկատէ կրօններու ու մշակոյթներու երկխօսութիւնը: Ահաւասիկ, միաստուածեան կրօններու եւ հարուստ մշակոյթներու օրրան հանդիսացող Միջին Արեւելքէն, Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու երեք Գահակալներ իրենց հասարակաց մտահոգութիւնները կը բաժնեն նախ իրարու հետ, եւ ապա իրենց Միացեալ Յայտարարութիւններով՝ իրենց աշխարհասփիւռ հաւատացեալներուն եւ միջազգային շրջանակներուն հետ:

Արդարեւ, երեք Հոգեւոր Պետերուն հրապարակած եօթը Միացեալ Յայտարարութիւնները կ՛անդրադառնան պաշտօնական հանդիպումներու շրջագիծը եւ կը դառնան միջ-եկեղեցական, միջ-կրօնական եւ միջազգային հարցերը քննարկող եւ անոնց հանդէպ միասնական կեցուածք ճշդող ուղեցոյցներ:

Եօթը տարիներու յաջորդական հանդիպումները այս ենթահողին վրայ արժեւորելու փորձ մըն է որ կը կատարենք խմբագրականի մը խիտ տողերով՝ աստուածաշնչական խորհրդանշական եօթը թիւը մտորումի օրինաձիր հանգրուան մը նկատելով.

Առաջին, երեք Հոգեւոր Պետերուն տարեկան հանդիպումները եթէ մէկ կողմէն կը հաստատեն միջ-եկեղեցական շարժումին հանդէպ իրենց ցուցաբերած պատասխանատու աչալրջութիւնը, միւս կողմէն կը մղեն Ուղղափառ, Կաթոլիկ եւ Բողոքական Եկեղեցիները աճող եւ շարունակական հետաքրքրութեամբ հետեւելու մեր Եկեղեցիներուն միջ-եկեղեցական շարժումէն ներս բերած գործօն մասնակցութեան եւ նպաստին: Այսօր մանաւանդ միջ-եկեղեցական շարժումը աշխարհը տագնապեցնող բոլոր հարցերուն քննարկման թատերաբեմն է եւ մեր տիրական դերակատարութիւնը անկէ ներս կը պարտաւորէ մեզ մնայուն արժեւորումի ենթարկելու մեր մասնակցութեան որակն ու տարողութիւնը: Աստուածաբանական երկխօսութիւններէն մինչեւ ընկերային, քաղաքական ու բարոյական արդի երեւոյթներ միջ-եկեղեցական շարժումին օրակարգին վրայ կը գտնուին եւ մարդիկ եկեղեցիներու ձայնին ունկնդիր են իրենց կեանքի նպատակին փնտռտուքին մէջ: Երեք Հոգեւոր Պետերու հանդիպումները նաեւ միջ-եկեղեցական աշխարհին կու տան նախաճաշակը սիրոյ միութեան պտղաբերումին, որուն ձեռքբերման լծուած է ան՝ հաւատարիմ Քրիստոսի աղօթական փափաքին *«Կ՛աղօթեմ որ անոնք բոլորն ալ մէկ ըլլան, ինչպէս որ դուն, ո՛վ Հայր, իմ մէջս ես եւ ես քու մէջդ,*

այնպէս ալ անոնք մեր մէջ ըլլան, որպէսզի աշխարհը հաւատայ, որ դուն ղրկեցիր զիս» (Յհ 17.21)։

Երկրորդ, մէկ, ընդհանրական, առաքելական եւ սուրբ եկեղեցւոյ երեք Տիեզերական Ժողովներուն (Նիկիա՝ 325, Կոստանդնուպոլիս՝ 381 եւ Եփեսոս՝ 431) ուսուցումներուն վրայ խարսխուած Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու ընտանիքին երեք Հոգեւոր Պետերուն տարեկան հանդիպումները Քաղկեդոնական եւ Ոչ-Քաղկեդոնական Ուղղափառ Եկեղեցիներու զոյգ ընտանիքներուն համար պատմութեան մէջ եզակի երեւոյթ մըն է։ Մինչ Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Ոչ-Քաղկեդոնական ընտանիքը առաքելական շրջանէն ասդին, եւ 15–21 Յունուար 1965-էն (Ատիս Ապեպա) ի վեր ինչ-ինչ պատճառներով չէր կրցած լրիւ կազմով համախմբուիլ, ահա երեք Հոգեւոր Պետերու տարեկան հանդիպումները եւ իրենց նշանակած Մնայուն Յանձնախումբին հետեւողական ժողովներն ու խորհրդակցութիւնները Ուղղափառ Եկեղեցիներուն համար ընդօրինակելի նախընթացի մը կը վերածուին՝ Ուղղափառութեան տեսակէտները բիւրեղացնելու եւ փոխանցելու ու իրենց եկեղեցաբանութեան մէջ ժողովական դրութեան շօշափելի արտայայտութիւն տալու սկզբունքէն մեկնած։

Երրորդ, հաւատքի դարաւոր միութեան կենդանի ցոլացումն են երեք Հոգեւոր Պետերուն տարեկան հանդիպումները։ Հաւատք, որ Աստուածաշունչով եւ եկեղեցւոյ սրբազան Աւանդութեամբ հարստացած է, մեր երկնառաք վարդապետներով բանաձեւուած է ու մեր նահատակներուն վկայութեամբ սրբագործուած։ Հաւատք, որ անցեալի իրագործումներուն եւ պատմական սրբութիւններուն զգացական կապուածութիւն չէ միայն, այլ կենդանի եւ յարատեւօրէն կենդանացնող աստուածային շնորհաբաշխ ուժականութիւն է, մեր Եկեղեցիներուն հաւատացեալ զաւակները Ս. Երրորդութեան հետ մշտական հաղորդութեան մէջ պահող հանգանակ է եւ մեզ մեղքերու դէմ զինող վահան է։

Չորրորդ, ղպտի, ասորի եւ հայ ազգային եւ մշակութային առանձնայատկութիւններով ապրող եւ վկայող քրիստոնեաներուն հոգեւոր սնունդ մատակարարող եւ քրիստոնէական կենցաղակերպը բարոյական արժէքներով խթանող գրաւականն է երեք Հոգեւոր Պետերուն տարեկան հանդիպումները։ Քրիստոնէական ինքնութենէ եւ ազգային պատկանելիութենէ գունաթափելու վտանգը դիմագրաւող հաւատացեալին համար զգաստութեան կոչ եւ ինքնագիտացութեան հրաւէր է երեք Հոգեւոր

Պետերուն յորդորը, որ անպայմանօրէն կ՛արձագանգէ Միջին Արեւելքէն մինչեւ աշխարհի ամենէն հեռաւոր անկիւնները սփռուած իրենց զաւակներուն հաւաքական կեանքին մէջ եւ զիրենք կը համախմբէ իրենց Եկեղեցիներուն հաւատքի վկայութեան շուրջ։

Հինգերորդ, ղպտի, ասորի եւ հայ քրիստոնեայ հաւատացեալներուն իսլամ կրօնի հետեւորդներուն հետ կեանքի երկխօսութեան դարաւոր փորձառութեան նոր մղում եւ գործնական արտայայտութիւն տալու սահմանուած են երեք Հոգեւոր Պետերուն տարեկան հանդիպումները։ Այսօր երբ գաղափարական եւ կրօնական պատնէշները փուլ եկած են եւ տարբեր-տարբեր արժէքներ ազատօրէն կը ներթափանցեն մարդոց կեանքէն ներս, իսլամութիւնը կը գտնուի յարաճուն ընթացքի մէջ։ Երեք Հոգեւոր Պետերուն ճիգն է իսլամ-քրիստոնեայ մեր երկարամեայ դրացնութիւնը կեանքի գործընթացքի մը վերածելով աշխարհին ցոյց տալ, թէ փոխադարձ յարգանքի եւ հանդուրժողութեան վրայ հիմնուած գոյակցութիւնը միայն կրնայ ապահովել համամարդկային ձգտումներուն իրականացումը։

Վեցերորդ, իրենց մօտակայ եւ հեռաւոր զաւակներուն հանդէպ ցուցաբերուած հայրական հոգածութեան եւ արթուն առաջնորդութեան արտայայտութիւններն են երեք Հոգեւոր Պետերուն տարեկան հանդիպումները։ 21-րդ դարու հաղորդակցական կապերու եւ ճամբորդական դիւրութիւններու ընձեռած բարիքները թէեւ աւելի հեշտացուցած են հովուապետ եւ հօտ յարաբերութիւնները, սակայն Հոգեւոր Պետերուն ճամբով քրիստոնէական կեանքի եւ վկայութեան ձայնը միաբերան կը հնչէ եւ նոր մարտահրաւէրներու դիմաց կանգնելու քաջութիւն կը ներշնչէ ղպտի, ասորի եւ հայ այն հաւատացեալներուն, որոնք իրենց արմատներով եւ հոգեկան թելերով կապուած են Միջին Արեւելքին։

Եօթներորդ, իրենց տեղայնական տագնապներէն անդին անցնելով աշխարհը յուզող հարցերը լուսարձակի տակ բերելու պատասխանատու քայլեր են երեք Հոգեւոր Պետերուն տարեկան հանդիպումները։ Համաշխարհայնացումը եթէ կը պարտաւորէ մեզ դուրս գալու մեր նեղ պարունակէն, միաժամանակ կը ստիպէ մեզ աշխարհի հարցերը համապարփակ ձեւով քննարկելու եւ համապատասխան քայլեր առնելու։ *«Մէկ է Մարմինը եւ մէկ՝ Սուրբ Հոգին, ինչպէս մէկ է յոյսը՝ որուն հրաւիրեց ձեզ Աստուած։ Մէկ է Տէրը, մէկ՝ հաւատքը, մէկ է մկրտութիւնը։ Մէկ է Աստուած, Հայրն ամենուն, որ կը տիրէ բոլորին, կը գործէ բոլորին*

ընդմէջէն, եւ կը մնայ բոլորին մէջ» (Եփ 4.4–6) սկզբունքով զօրացած, երեք Հոգեւոր Պետեր միջազգային հարցերու մէջ որդեգրած իրենց կեցուածքով յստակ կողմնորոշում կը պարզեն իրենց զաւակներուն՝ խաղաղութեան եւ արդարութեան վերահաստատման եւ մարդկային իրաւունքներու ձեռք-բերման քրիստոնէական սկզբունքները շեշտելով։

«Մեր հանդիպման աւարտին, ուրախութեամբ փառք կու տանք Ամենակալ Աստուծոյ, որ մեր ջանքերը արդիւնաւորեց: Կը հայցենք Իրմէ որ միշտ օգնական ըլլայ մեր ճիգերուն՝ մեր Եկեղեցիներու բարօրութեան, բոլոր Եկեղեցիներու միութեան եւ ամբողջ աշխարհի փրկութեան համար» արձանագրած էին երեք Հոգեւոր Պետերը իրենց առաջին Միացեալ Յայտարարութեան մէջ։ Նո՛յն ոգիով անոնք կը շա-րունակեն իրենց հովուապետական առաքելութիւնը եւ ամբողջական համագործակցութեամբ միասնաբար կը վկայեն Ս. Երրորդութեան փառքին, Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Ընտանիքի բարիքին եւ իրենց հաւատացեալ ժողովուրդին հոգեւոր շինութեան համար։

Ն. Ե. Ա.

ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԵԲԵՐ ՊՏՂԱՒՈՐՈՒՄԸ ԵՒ ՎԱՅԵԼՉԱԳԵՂ ՀԱՆԴԻՍԱԴՐՈՒՄԸ

Մայիս 2000 ամիսը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան համար հանդիսացաւ միջ-եկեղեցական երկու կարեւոր հանդիպումներու հիւրընկալման եւ գործօն մասնակցութեան գեղեցիկ եւ հարստացուցիչ առիթ մը:

Ս. Աթոռոյս Վեհափառ Հայրապետ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսի հրաւէրով եւ մեր միաբան հայրերու ու Դպրեվանքի սարկաւագներու մասնակցութեամբ գումարուեցան Միջին Արեւելքի Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Հոգեւոր Պետերու եւ Մնայուն Յանձնախումբի հանդիպումները եւ Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցի-Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդ բարձրամակարդակ եւ պաշտօնական ներկայացուցիչներու (Joint Working Group) ժողովները:

Միջ-եկեղեցական շարժման մէջ մեր Ս. Աթոռի ներկայութիւնն ու դերակատարութիւնը խմբագրականի մը էջերուն մէջ սահմանափակելը արդար պիտի չ՚ըլլար: Հետեւաբար, մեր ընթերցողներուն հետ կը բաժնենք Միջին Արեւելքի Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Հոգեւոր Պետերու հանդիպումը յատկանշող քանի մը կէտեր միայն:

4–9 Մայիս 2000 թուականը Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ համար ընդհանրապէս եւ Միջին Արեւելքի Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներուն համար մասնաւորաբար հանդիսացաւ պատմական հանգրուան մը: Ն.Ս.Տ.Տ. Շնուտա Գ. Պատրիարք Ղպտի Եկեղեցւոյ, Ն.Ս.Տ.Տ. Զաքքա Ա. Պատրիարք Ասորի Եկեղեցւոյ եւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Միջին Արեւելքի Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Հոգեւոր Պետերու 3-րդ հանդիպումը գումարեցին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Մայրավանքին մէջ, Անթիլիաս-Լիբանան:

Երեք Հոգեւոր Պետերու պատմական այս հանդիպումը կանխուած էր տարեկան այն հանդիպումներով որոնք գումարուած էին Եգիպտոսի (1998) եւ Սուրիոյ մէջ (1999): Միաժամանակ, այս 3-րդ հանդիպումը սրբազան պատեհութիւնը շնորհեց Ղպտի, Ասորի եւ Հայ դաւանակից եկեղեցիներու հոգեւորականութեան եւ հաւատացեալներուն երեք Հոգեւոր Պետերու հովանաւորութեամբ տօնախմբելու մեր Տիրոջ եւ Փրկչին

Յիսուսի Քրիստոսի աւետաբեր եւ քաւչարար Ծննդեան 2000-Ամեակը, Անթիլիասի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճարին մէջ:

Արդարեւ, 14 Յունիս 1996-ին, Անթիլիասի մէջ, երեք Հոգեւոր Պետերը որոշեցին իրենց տարեկան հանդիպումներով աղօթքի, վկայութեան եւ առաքելութեան նոր հորիզոններ բանալ եւ համագործակցութեան նոր կարելիութիւններ ստեղծել իրենց հոգեւոր դասուն եւ բարեպաշտ ժողովուրդին համար՝ յատկապէս Միջին Արեւելքի եւ բովանդակ Սփիւռքի տարածքին գտնուող իրենց թեմերէն ներս, երբ միաբերան ըսին. «Աւելի քան երբեք Արեւելեան Ուղղափառ եկեղեցիներու ընտանիքը, որուն մաս կը կազմեն Ղպտի, Ասորի, Հայ, [Հնդկաստանի] եւ Եթովպիոյ եկեղեցիները, պէտք է գործնապէս արտայայտէ իր հաւատքի միութիւնը՝ սերտ գործակցութեան, միացեալ նախաձեռնութիւններու եւ այլ ազդու միջոցներով» (*ՀԱՄԿ*, Յունիս–Օգոստոս 1996, էջ 435)*:*

Առաւել, մանկացեալ եւ մարդացեալ Աստուածորդիին Սուրբ Ծնունդն ու Աստուածայայտնութիւնը մասնաւոր լուսարձակի տակ բերին այն աւետիսը, թէ *«Ահա կոյսը պիտի յղանայ եւ որդի մը ծնի եւ զայն պիտի կոչեն Էմմանուէլ, որ կը նշանակէ Աստուած մեզի հետ»* (Մտ 1.23):

Առաքելական քարոզութեամբ Քրիստոսի լոյս հաւատքը զգեցած, դարաւոր պատմութեան պարտադրած բազմատեսակ տառապանքները մարտիրոսներու հսկայ բանակով մը Աստուծոյ վերընծայած, քրիստոնէական վկայութիւնը գիտակից յանձնառութեան վերածած եւ Ղպտի, Ասորի եւ Հայ հոգեմտաւոր արժէքներու գանձարանը յաւերժադրոշմ ստեղծագործութիւններով ճոխացուցած դաւանակից եւ ճակատագրակից այս եկեղեցիները Աստուծոյ մշտական ներկայութիւնն ու հայրական հոգածութիւնը վայելեցին ու կը շարունակեն վայելել՝ հակառակ մարդկային չափանիշերով անբացատրելի եւ անտարազելի թուացող պայմաններուն եւ մարտահրաւէրներուն. որովհետեւ, Հօր Աստուծոյ արարչական Ս. Աջը, Քրիստոսի փրկագործութեան խորհուրդը, Ս. Հոգիին շնորհաձիր ներգործութիւնը եւ Աւետարանի պատուիրանները կեանքով, գործով ու նահատակութեամբ ցոլացուցին, ի լուր մեր Փրկչին ուղեգիծ պատգամին. *«Եթէ մէկը կ՚ուզէ ինծի հետեւիլ՝ թող ուրանայ իր անձը, ամեն օր իր խաչը առնէ եւ հետեւէ զայ»* (Ղկ 9.23) եւ ի հետեւումն Պօղոս Առաքեալի օրինակին. *«Գալով ինծի, քա՛ւ լիցի որ մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի խաչէն զատ ուրիշ բանով պարծենամ: Այդ խաչին միջոցաւ աշխարհը մեռած է այլեւս ինծի համար, ինչպէս ես մեռած եմ աշխարհին համար»* (Գղ 6.14):

Աստուծոյ անմիջական ներկայութիւնն ու քրիստոնէական խաչակրութիւնը այս երեք եկեղեցիներուն համար այսօր եւս արտայայտուեցան հետեւեալ բնագաւառներէն ներս.

1) Քրիստոնէական դարաւոր պատմակերտ եւ հոգեպինդ հա-ւատքի միութիւն: Եկեղեցական հայրերու ուսուցումներն ու սրբագումար առաջին երեք Տիեզերական Ժողովներու (Նիկիա՝ 325, Կոստանդնու-պոլիս՝ 381, Եփեսոս՝ 431) բանաձեւումները հանդիսացան ուղղափառ հաւատքի այն հիմերը որոնց վրայ բարձրացաւ Ս. Եկեղեցին եւ ծաւալեց իր աստուածապարգեւ առաքելութիւնը: Ուղղափառ հաւատքը այս երեք եկեղեցիներուն համար վարդապետական տարազաւորումներու ծրար մը չեղաւ եւ ոչ ալ լոկ աստուածաբանական ու եկեղեցաբանական վիճաբանութիւններու ամուլ պայքար մը. այլ, Երկնաւոր Վարդապետին ուսուցումներուն հարազատ կապուածութիւն մը՝ քրիստոնէական մէ՛կ ու անբաժանելի եկեղեցւոյ հաւատամքին ցոլացումով:

2) Ղպտի, Ասորի եւ Հայ Եկեղեցիներու քրիստոնէական միաս-նական վկայութիւն: Քրիստոս հետեւեալը պատգամեց իր առաքեալներուն. *«Գացէք եւ բոլոր ժողովուրդները ինծի աշակերտ դարձուցէք»* (Մտ 28.19): Այս երեք եկեղեցիները քրիստոնէական վկայութիւնը աստուածաբանական, քրիստոսաբանական, եկեղեցաբանական եւ հոգեւոր գրականութեան ճամբով, ազգային մշակոյթի տարբեր-տարբեր բնագաւառներու ոռոգումով եւ մանաւանդ արեան նահատակութեան սրբազան պատարագումով կենդանի վկայութեան վերածեցին: Այսօր եւս, երբ յատկապէս Միջին Արեւելքի մէջ քրիստոնեաներու թիւի նուազումը եւ ամբողջ աշխարհի մէջ համաշխարհայնացումի (globalization) տիրական երեւոյթները եկեղեցի-հաւատացեալ կապուածութիւնը հարցականի տակ կը դնեն, այս երեք եկեղեցիները՝ իրենց Հոգեւոր Պետերու հայրական աջալուրջ հսկողութեամբ՝ արթնութեան եւ հաւաքական գիտակցութեան կը հրաւիրեն իրենց զաւակները, յատկապէս Փրկչին Մեծ Յոբելեանին առթիւ կազմակերպուած հանդիսութիւններուն հոգելից մթնոլորտին մէջ, եւ կը հաստատեն. «Կը հաւատանք թէ այս հանդիսութիւնները հոգեպէս պիտի վերանորոգեն մեր հաւատացեալները եւ մեր եկեղեցիներու վկայութիւնը պիտի խթանեն քրիստոնէական հոգեւոր եւ բարոյական արժէքներու վերարժեւորումով» (Միացեալ Յայտարարութիւն, 9 Մայիս 2000):

3) Նոր սերունդի հոգեւոր կազմաւորման հաւաքական ճիգերու ներդաշնակութիւն: Քրիստոնէական Եկեղեցին Յիսուսի անունով ի մի

խմբուած հաւատացեալներու ամբողջութիւնն է, որ կ՚անդրանցնի ամեն տեսակի նիւթեղէն կառոյց եւ վարչական նուիրապետութիւն, Քրիստոսի հետեւեալ խօսքին համաձայն. *«Հոն ուր որ երկու կամ երեք հոգի հաւաքուին իմ անունովս, ես հոն եմ՝ անոնց միջեւ»* (Մտ 18.20): Այս ճշմարտութեան խոր իմացումով, երեք Հոգեւոր Պետերը ժողովական քննարկումներով, Հովուապետական Պատգամով եւ Միացեալ Յայտարարութիւնով յատուկ շեշտաւորում մը տուին քրիստոնէական դաստիարակութեան անմիջական հրամայականին, մանաւանդ նոր սերունդի հոգեմտաւոր առողջ կազմաւորման պատասխանատուութեամբ՝ 21-րդ դարու բարդ, ապաքրիստոնէացնող եւ ապազգայնացնող տուեալներուն ի տես: Անոնք ընդգծեցին թէ քրիստոնէական դաստիարակութիւնը եւ հոգեւոր կազմաւորումը կը սկսին ընտանիքէն, կը ներառնեն մարդկային կեանքի բոլոր հանգրուանները եւ կը դրսեւորուին եկեղեցւոյ երիտասարդական, վարչական, հովուական եւ ընկերային բնագաւառներէն ներս:

4) Քրիստոնեայ հաւատացեալներու ընկերային կարիքներու գոհացում: Եկեղեցին *«Բարի Սամարացիի»* (Ղկ 10.30–35) կերպարով կը մարմնաւորէ իր ընկերային ծառայութեան առաքելութիւնը: Եկեղեցին, իր նախնական օրերէն, սարկաւագութեան ճամբով (Գրծ 6.1–6) ծաւալեց իր ընկերային ծառայութիւնը եւ անխնտրական ոգիով գոհացուց իր հաւատացեալներուն ու իրեն դիմող բոլոր մարդոց ընկերային-մարդասիրական կարիքները: Այսօր եւս, երբ միջ-եկեղեցական շարժման մէջ այնքա՛ն կարեւորութիւն կ՚ընծայուի ընկերային ծառայութեան, Ղպտի, Ասորի եւ Հայ Եկեղեցիները, յատկապէս Միջին Արեւելքի դիմագրաւած քաղաքական եւ տնտեսական նեղութիւններուն եւ վերիվայրումներուն դիմաց, կու գան վերահաստատելու թէ իրենց բարեսիրական կազմակերպութիւններուն ճամբով պիտի շարունակեն օժանդակել կարիքաւորին եւ ընկերային արդարութեան ջատագովները պիտի հանդիսանան բանիւ եւ գործով:

Ահաւասիկ այս խորհրդածութիւններու լոյսին տակ, երեք Հոգեւոր Պետերը ուղղափառ հաւատքի եւ եղբայրական համագործակցութեան դարաւոր փորձառութեամբ միատեղ համախմբուեցան Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու ընտանիքին առաւել մերձեցման գործնական արտայայտութիւն տալու եւ իրենց աղօթքով ու հաւաքական նախաձեռնութիւններով ձգտելու այն օրհնաբեր եւ աստուածահաճոյ օրուան, երբ Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու ընտանիքը պիտի կարենայ իր

բոլոր անդամներով ի մի գալ՝ եղբայրական նո՛յն ոգին եւ համագործակցութեան նո՛յն հրամայականը արտայայտելու համար աշխարհով մէկ սփռուած իր հաւատացեալներու բարօրութեան, Քրիստոսի Եկեղեցւոյ պայծառափայլման, Աստուծոյ փառքին շեփորման եւ Երկնքի Արքայութեան նախագծման համար:

Այս դիտանկիւնէն պէտք է նայիլ Միջին Արեւելքի Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Հոգեւոր Պետերու տարեկան հանդիպումներուն եւ անոնց նշանակած Մնայուն Յանձնախումբի հետեւողական աշխատանքներուն, որ չի՛ միտիր վարչական-նուիրապետական նոր կառոյց մը ստեղծել եւ ոչ ալ իր պատասխանատու առաքելութիւնը սահմանափակել երեք եկեղեցիներու նեղ շրջագիծին մէջ: Առաւել, հոգեկան անհուն բաւարարութեամբ կ՚ընդգծենք թէ այսօր Հայ Եկեղեցին ձերբազատուած է այն զգայնութիւններէն որոնք տակաւին կը յամենան Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու ընտանիքի այլ անդամ եկեղեցիներու փոխ-յարաբերութիւններուն մէջ: Ն.U.O.S.S. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Կաթողիկոսի եղբայրական ջերմ յարաբերութիւնները համագործակցութեան նոր հորիզոններ կը բանան Հայ Եկեղեցւոյ, Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու եւ քրիստոնէական բոլոր եկեղեցիներու կեանքէն ներս եւ կը հանդիսանան օրինակելի տիպար մը մէ՛կ Եկեղեցւոյ իրականութիւնը գործնականօրէն ցոլացնելու համար:

Ուղղափառ հաւատքի միութիւնը, քրիստոնէական վկայութիւնը, աստուածաբանական կազմաւորումն ու կրօնական դաստիարակութիւնը եւ ընկերային ծառայութիւնը նո՛ր տարածք կը գտնեն երեք Հոգեւոր Պետերու հայրական յորդորներով եւ կը հրաւիրեն Ղպտի, Ասորի, եւ Հայ դաւանակից եկեղեցիներու հաւատացեալները Սաղմոսին բառերը *«Ինչքա՛ն բարի եւ վայելուչ է, որ եղբայրներ իրարու հետ միաբանութեամբ բնակին»* (Սղ 133.1) գործնականօրէն արտայայտելու՝ համատեղ բնակելով եւ սպասաւորելով, Աստուծոյ փառքին հիւսման ու քրիստոնէական կեանքի ու ծառայութեան պտղաւորման քաղցրութեամբ:

Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան

PRO ORIENTE
Salzburg-Austria
20 May 2009

THE ARMENIAN APOSTOLIC ORTHODOX CHURCH AND THE ECUMENICAL MOVEMENT TODAY

Allow me first of all to thank Dr. Dietmar Winkler, since 2003 a friend and a dialogue partner on the International Joint Commission for Theological Dialogue between the Catholic Church and the Oriental Orthodox Churches, who invited me to Salzburg and gave me this opportunity to be with you.

Also, I thank you all for organizing this gathering and coming to listen to me.

Let me make two remarks as a starter for my talk:
One, Today the Armenian Apostolic Orthodox Church has four Hierarchical Sees:

- Catholicosate of All Armenians, Holy Etchmiadzin-Armenia, headed by His Holiness Karekin II
- Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, headed by His Holiness Aram I
- Patriarchate of Jerusalem, Jerusalem-Holy Land, headed by His Beatitude Torkom Manougian
- Patriarchate of Constantinople, Istanbul-Turkey, headed by His Beatitude Mesrob Mutafian

The two Catholicosates have global jurisdictions, while the two Patriarchates have local jurisdictions and their Patriarchs are ranked as Archbishops.

Two, being the ecumenical officer of the Holy See of Cilicia, I will concentrate more on the inter-church and inter-faith activities of my Catholicosate, where I have the privilege of working closely with His Holiness Catholicos Aram I, whom I am sure some of you know through Pro Oriente, the World Council of Churches or other ecumenical circles.

* * *

My presentation will cover the following four areas:

1. The official theological dialogues of the family of the Oriental Orthodox Churches
2. The fellowship of the Oriental Orthodox Churches in the Middle East
3. The ecumenical activities of the Holy See of Cilicia
4. The Christian-Muslim relations of the Holy See of Cilicia

1. The Official Theological Dialogues of the Family of the Oriental Orthodox Churches

The family is composed of seven members:

1. Armenian Church - Catholicosate of All Armenians (headquarters in Armenia)
2. Armenian Church - Catholicosate of Cilicia (headquarters in Lebanon)
3. Coptic Church (headquarters in Egypt)
4. Syrian Church (headquarters in Syria)
5. Indian Malankara Church (headquarters in India)
6. Ethiopian Church (headquarters in Ethiopia)
7. Eritrean Church (headquarters in Eritrea)

Each Oriental Orthodox See has its own independent administrative structure and is in unity with the other through the common faith and witness shared by all. This reality is clearly expressed in the 1998 'Common Declaration' of the three Oriental Orthodox Heads in the Middle East. I quote: "In our common witness to our faith in the Only-Begotten Son, the Incarnate Logos, our Savior Jesus Christ, we hold firmly to the Apostolic Faith handed down to us from the Apostolic Fathers through the Holy Scriptures of both the Old and New Testaments, from the three Ecumenical Councils of Nicaea (325 A.D.), Constantinople (381 A.D.) and Ephesus (431 A.D.), and through the teaching of the saintly fathers of our three Churches who have struggled in keeping the doctrines of our Churches and the teachings of these Councils. In fact, our Churches have strived throughout their history and at the cost of the blood of their martyrs to keep intact the teachings of the Council of Ephesus concerning

the incarnation of the Logos based on the teachings of Saint Cyril the Great (444 A.D.) as well as the decisions of the said Council."

In the case of the Armenian Church, the Catholicosate of Cilicia, the Patriarchate of Jerusalem and Patriarchate of Constantinople have always respected the primacy of honor of the Catholicosate of All Armenians, but the family does not have a presiding headquarters or head similar to the Ecumenical Patriarch of the Eastern Orthodox *(a primus inter pares)* and not a hierarchical order of succession for the Sees *(diptych)*. Also, the family does not have a regular meeting of its seven Heads but its representatives hold special meetings every time they come together on ecumenical occasions.

The family is engaged in theological dialogue with the Eastern Orthodox Church, the Catholic Church, the Anglican Communion and the Reformed Churches.

1. Joint Commission of the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches

The Eastern Orthodox-Oriental Orthodox unofficial dialogue started in 1964 and became official in 1985.

The first meeting of the Joint Commission of the Orthodox Church and the Oriental Orthodox Churches took place in Chambésy-Switzerland (December 1985) and decided to deal with the topic 'The Way to a Common Christology.' During its discussions it became clear that the two ecclesial families (a) both represent and express the patristic church tradition, and (b) despite their different approaches and their divergent interpretation of the inherited Christological concepts, are in agreement on the content of their Christological teaching.

The second meeting of the Commission took place in Anba Bishoy Monastery, Wadi-EI-Natroun-Egypt (June 1989) and discussed Christology.

The third meeting of the Commission took place in Chambésy-Switzerland (September 1990) and discussed Christology and pastoral issues.

The communiqués issued by these meetings belong to the common ecumenical heritage of all Christians.

The first communiqué (15 December 1985) underlined that "after two decades of unofficial theological consultations and meetings (1964–85), moved forward by the reconciling grace of the Holy Spirit, we, the representatives of the two families of the Orthodox tradition, were delegated by our Churches in their faithfulness to the Holy Trinity, and out of their concern for the unity of the body of Jesus Christ, to take up our theological dialogue on an official level. … We thank God, the Holy Trinity, the Father, the Son and the Holy Spirit, for granting us the fraternal spirit of love and understanding which dominated our meeting throughout."

The second meeting produced an 'Agreed Statement' (24 June 1989), which was a real breakthrough in Christology, and where we read: "We have inherited from our fathers in Christ the one apostolic faith and Tradition, though as Churches we have been separated from each other for centuries. As two families of Orthodox Churches long out of communion with each other, we now pray and trust in God to restore that communion on the basis of the common apostolic faith of the undivided Church of the first centuries which we confess in a common creed. What follows is a simple reverent statement of what we do believe on our way to restore communion between our two families of Orthodox Churches. … Throughout our discussions we have found our common ground in the formula of our common father, St Cyril of Alexandria: *mia physis (hypostasis) tou Theoria Logou sesarkomené*, and in his dictum that "it is sufficient for the confession of our true and irreproachable faith to say and to confess that the Holy Virgin is Theotokos (Hom. 15, cf. Ep. 39)." … The four adverbs used to qualify the mystery of the hypostatic union belong to our common tradition - without commingling (or confusion) (asyngchytós), without change (atreptós), without separation (achoristós) and without division (adiairetós). Those among us who speak of two natures in Christ do not thereby deny their inseparable, indivisible union; those among us who speak of one united divine-human nature in Christ do not thereby deny the continuing dynamic presence in Christ of the divine and the human, without change, without confusion. … Our mutual agreement is not

limited to Christology, but encompasses the whole faith of the one undivided Church of the early centuries."

The third meeting produced a much elaborated 'Second Agreed Statement and Recommendations to the Churches' (28 September 1990) and condemned the Eutychian and Nestorian heresies, refined the Christological understanding, dealt with the first three and seven ecumenical councils, discussed the lifting of anathemas and recommended to the Churches three practical steps in this regard. Also, it included the following sub-headings: Recommendations on pastoral issues, relations of our Churches with other Christian Churches in the world, our common service to the world of suffering, need, injustice and conflicts and our cooperation in the propagation of the Christian faith.

[*Growth in Agreement II* Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level, 1982–1998, Edited by Jeffrey Gross, FSC, Harding Meyer, William G. Rusch, WCC Publications, Geneva, c2000.]

All Orthodox Churches discussed the outcome of these meetings in their respective holy synods and embarked on a process of reception. The continuation of the meeting of the Joint Commission was interrupted by the illness of the Eastern Orthodox Co-president, who was replaced in 2007. The dialogue will resume after some preparatory work done on both sides.

I find this dialogue promising on the way of visible unity of the Church longed for by us all. I believe that when its process of reception is finalized, it could serve as a catalyst for the Churches striving to achieve full communion by complete unity in faith.

2. <u>International Joint Commission for Theological Dialogue Between the Catholic Church and the Oriental Orthodox Churches</u>

The Preparatory Committee met in January 2003, in Rome-Italy. We read in its report: "The members noted that unofficial consultations held between the Catholic Church and the Oriental Orthodox Churches (Pro Oriente, started in September 1971, in Vienna, Austria), the official declarations made by the Catholic Church and any Oriental Orthodox Church and other dialogue

agreements reached on regional basis between the Catholic Church and any Oriental Orthodox Church, already provide valuable background for the initiation of the official dialogue. This dialogue has as its aim to foster a better understanding and relationship between the Catholic Church and the Oriental Orthodox Churches by addressing issues of common concern, in response to our Lord and Savior Jesus Christ's prayer that His disciples, given to Him in the name of His Father, might be one as He and the Father are one (ref. John 17.11). … The Preparatory Committee officially established the rules of membership … and set up the work plan, agenda, membership, procedures, methodologies and timetable for the Joint Commission."

2004–2009 the Commission had six meetings (January 2004, Cairo-Egypt; January 2005, Rome-Italy; January 2006, Etchmiadzin-Armenia; January-February 2007, Rome-Italy; January-February 2008, Ma'arat Saydnaya-Syria and January 2009, Rome-Italy). The seventh meeting will take place at the Catholicosate of Cilicia, in January 2010.

The meeting of 2009 produced a document reflecting the labor of the Commission entitled 'Nature, Constitution and Mission of the Church.' In its conclusion we read: "The members of the Joint Commission are grateful to God for having been able to prepare this document, which displays a large base of agreement in fundamental matters of ecclesiology between the Catholic Church and the Oriental Orthodox Churches. It is their expectation and commitment that on the firm ground of this document further study and discussion will be possible on remaining questions that are on the agenda of the commission. … The Commission intends to continue its work on the whole of these questions in an order that will best facilitate the deepening of mutual understanding and common witness on our way towards full communion by achieving complete unity in faith. We rely on the grace of God in this endeavour, and submit this document to the authorities of our Churches for their consideration and action."

This dialogue is a real blessing for the members of the Commission who while meeting not only each year prayed together during the Week of Prayer for Christian Unity but also established cordial fraternal relations with each other and deepened their commitment to the unity of the Church. I owe my presence

among you to this dialogue, where Dietmer and I grew in our friendship and he gave me this unique opportunity to share my ecumenical testimony with you, his students at the university and all his collaborators here.

I am sure he agrees with me that this dialogue is progressing smoothly and all the participants are looking forward eagerly to the next meetings and the achievements ahead of us.

3. Anglican-Oriental Orthodox International Commission

The preparatory meeting of the Commission to took place in Dunford House, Midhurst England, in July 2001. The communiqué says that "Anglican and Oriental Orthodox representatives, delegated by their Churches, met to consider the recommendations of the Lambeth Conferences of 1988 and 1998 and decisions of Oriental Orthodox Churches that the Anglican-Oriental Orthodox dialogue be upgraded from a Forum (1985–1993) to a Commission. … The delegates to this preparatory meeting noted that the Churches of the Anglican Communion and the Oriental Orthodox Churches have enjoyed a long history of cordial relations and pastoral contact in many regions of the world. They affirmed that the time is now right to seek agreement in faith by addressing theological issues of common interest and concern, as part of the response to our Lord's great intercessory prayer, that His disciples might be one as He and the Father are one "that the world might believe." It was thus agreed to establish the Anglican-Oriental Orthodox International Commission. The delegates also established the agenda, and clarified matters related to the membership, procedures, methodologies and timetable for the new Commission."

The first meeting of the Commission was held in Holy Etchmiadzin, in November 2002. The members affirmed: "With the will for unity-in-Christ within us it has been our privilege in this work of exploration and collaboration to handle the person of Christ Jesus (1 John 1.1) together. … After hearing the papers presented in our meeting and studying relevant documents we have been able to agree on the following statement," which was an 'Agreed Statement on Christology.'

In 2003 Commission meetings were suspended by the Oriental Orthodox. This decision was due to the election of homosexual Bishop Gene Robinson to the Diocese of New Hampshire in the Episcopal Church (USA) and to the authorization of a public rite of blessing for same sex unions in the New Westminster Diocese of the Anglican Church of Canada.

From 2003 up to now Oriental Orthodox stated that they are committed to resume the Commission meetings, provided that the above-mentioned issues are formally clarified by the Anglican Communion. Also taking into consideration that matters related to sexual orientation are creating controversies in many Churches and in the ecumenical movement at large, they reaffirmed their position that all practice and behavior related to marriage and sexual orientation must be in accord with the biblical and moral teachings of our Churches and they proposed to include them on the Commission's agenda.

The meeting of Archbishop Rowan Williams of Canterbury and Catholicos Aram I of Cilicia in September 2007, in Lebanon, was helpful in terms of sharing information, elucidating some concerns and seeking the right way of moving forward. Additionally, the Co-chairmen of the Commission had lengthy discussion during the Lambeth Conference 2008.

We are waiting for clarity, encouraging signs and unified voice from the Anglican Communion to resume our dialogue.

4. International Theological Dialogue between the Oriental Orthodox Family of Churches and the World Alliance of Reformed Churches

An informal meeting among a group of authorized representatives of the Oriental Orthodox Churches and the World Alliance of Reformed Churches took place in the Ecumenical Center, Geneva-Switzerland, during the Central Committee meeting of the World Council of Churches, in August 1992.

1993–2001 the dialogue participants held seven meetings (Anba Bishoy Monastery, Wadi-EI-Natroun-Egypt, May 1993; 'Kerk en Wereld,' Driebergen-The Netherlands, September 1994; Sophia Center, Orthodox Theological Seminary, Kottayam-India, January 1997; Union Theological Seminary and the

Presbyterian School of Christian Education, Richmond-Virginia-USA, January 1998; St. Ephrem Syrian Orthodox Seminary, Ma'arat Saydnaya-Damascus-Syria, January 1999; Carberry Tower Conference Center, Musselburgh-Scotland, January 2000 and Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, January 2001).

One of the highlights of this dialogue was the adoption of the 'Agreed Statement on Christology' in 1994 (Driebergen-The Netherlands, September 13, 1994), emerging from the biblical teaching and the patristic roots to which both partners in dialogue owe their allegiance.

At the 7th meeting, in 2001, the report of the 1st phase of dialogue was produced spelling out the convergences and divergences on extensively discussed topics of Tradition and Holy Scripture, Church and Mission and Priesthood/Ministry and Sacraments.

In its conclusion, the participants noted: "Our seven sessions of dialogue have been only the beginning of a process of acquaintance and mutual knowledge between two Christian traditions that have never officially engaged in dialogue with each other before. Centuries of separation and minimal or non-interaction on the ecclesiastical, theological and spiritual levels –but also on the cultural level– have made our dialogue both exciting and slow. Exciting, because we felt that we were breaking new ground by simply getting to know each other and how we understand and express our Christian and ecclesial identities. Slow, because we realized that we needed to catch up with each other on many levels and required much more time together to bear lasting fruit in our encounters. Nevertheless, the results we did achieve were quite significant and certainly historic, e.g., the Agreement on Christology that resolved a centuries-old theological controversy. We realize that there are many areas of theological difference which still exist and need further dialogue. … The Oriental Orthodox-Reformed dialogue has already given the opportunity to discuss issues of mutual concern. None can foresee the results clearly today. Any activity intending Church unity is an answer to the call of Jesus Christ that Churches exhibit Christian unity in order to bear witness to his mission in the world. Who knows how the Holy Spirit has led this dialogue in planting unity among the Reformed

and the Oriental Orthodox families of Churches in generations to come? Hope for Christian unity is both present and future. We pray that God may use us for the fulfillment of this hope. … We submit this Report to the authorities of the Oriental Orthodox Churches and to the Executive Committee of the World Alliance of Reformed Churches for their consideration and action."

The family of the Oriental Orthodox Churches is waiting for the decision of the World Alliance of Reformed Churches authorities to embark on the 2nd phase of this dialogue.

* * *

In this context, it is worthy to mention that in February 2008 the Lutheran World Federation initiated a conversation with the family of the Oriental Orthodox Churches. The representatives of both sides met in Geneva-Switzerland, in order to investigate the possibility of establishing regular bilateral contacts between their Communions. The General Secretary of Lutheran World Federation will visit each of the Oriental Orthodox Churches in order to have further conversations about the next steps.

2. The Fellowship of the Oriental Orthodox Churches in the Middle East

This fellowship of the Coptic, Syrian and Armenian (Catholicosate of Cilicia) Churches was the outcome of an invitation extended by His Holiness Aram I to His Holiness Pope Shenouda III and His Holiness Patriarch Zakka I. The three Heads met in June 1996, in Antelias-Lebanon, and laid the foundation of this fellowship by deciding to hold an annual meeting and appointed a Standing Committee of six bishops to meet twice a year.

After each meeting a 'Common Declaration' was issued reflecting the topics discussed by the Heads and the Standing Committee members accompanying them. Each meeting was an opportunity to reaffirm the unity of the Orthodox faith, to discuss current issues related to the ecumenical movement and inter-church and Christian-Muslim relations, to express the vital importance of Christian witness and diakonia, to care for the spiritual nourishment of the

believers in the Diaspora and to deal with critical matters and challenges faced by the society at large.

Three sub-committees dealing with the theological seminaries, youth and publications of the three Churches are supervised by the Standing Committee.

The heads of the Oriental Orthodox Churches had only one meeting in history and it was January 15–21, 1965, in Addis Ababa-Ethiopia. This initiative of the Middle Eastern fellowship is a very positive step in expressing the conciliarity of the three member Churches. We hope to enlarge the fellowship and include all the Heads of the Oriental Orthodox Churches.

The Heads had 11 meetings (Anba Bishoy Monastery-Egypt, March 1998; St. Ephrem Syrian Orthodox Seminary, Ma'arat Saydnaya-Damascus-Syria, February 1999; Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, May 2000; St. Mark Center, Cairo-Egypt, March 2001; St. Ephrem Syrian Orthodox Seminary, Ma'arat Saydnaya-Damascus-Syria, March 2002; Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, October 2003; St. Mark Center, Cairo-Egypt, October 2004; St. Ephrem Syrian Orthodox Seminary, Ma'arat Saydnaya-Damascus-Syria, December 2005; St. Mark Center, Cairo-Egypt, November 2006; St. Ephrem Syrian Orthodox Seminary, Ma'arat Saydnaya-Damascus-Syria, April 2007 and Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, May 2009).

* * *

Two more activities in this area need to be mentioned.

One, the three Heads responded positively to the invitation of the Russian Orthodox Patriarch to start in 2001 the Russian Orthodox Church-Oriental Orthodox Churches in the Middle East Dialogue. The representatives of these Churches had a series of meetings both in Russia and the Middle East and discussed the Christological agreements signed by the official representatives of the Eastern and Oriental Orthodox Churches in 1989 and 1990, and explored various ways of pastoral collaboration.

Two, in July 2007, through tireless efforts of His Holiness Aram I, reconciliation between the Coptic and Ethiopian Orthodox Churches took place, resolved a lingering misunderstanding and opened a new page of collaboration.

3. The Ecumenical Activities of the Holy See of Cilicia

The Armenian Church has always been ecumenically very active led by the principle 'in essentials unity, in doubtful matters liberty, in all things charity.'

The first recorded ecumenical data indicates the participation of St. Aristaces, Bishop of Armenia, in the Council of Nicea in 325.

The ecumenical relations were intensified during the Cilician period of Armenian history, 11th–14th centuries, granting us an ecumenical champion in the person of St. Nerses the Graceful.

The Armenian Genocide of 1915 forced the Holy See of Cilicia to leave its historical headquarters in Cilicia and to settle in Lebanon, where a new era of ecumenical commitment grew through dynamic relations with the Churches and ecumenical organizations locally, regionally and globally.

In 1962 (August 9, Paris-France) the Armenian Apostolic Church-Catholicosate of Ejmiadzin and the Armenian Apostolic Church-Catholicosate of Cilicia became members of the World Council of Churches.

In 1974 the Catholicosate of Cilicia became a founding member of the Middle East Council of Churches. Middle East Council of Churches is the regional ecumenical council and its membership includes four families of Churches: Eastern Orthodox, Oriental Orthodox, Catholic and Protestant.

Ecumenism continues to be an integral part in the mission and ministry of the Holy See of Cilicia. Its Catholicoi, members of the Brotherhood and faithful men and women serve the ecumenical movement in growing commitment. His Holiness Catholicos Karekin II of blessed memory has been the Vice-moderator of the World Council of Churches for one term (1983–1991) and His Holiness

Catholicos Aram I has been its Moderator for two terms (1991–1998 and 1998–2006).

In January 1998, His Holiness Aram I established the department for ecumenical relations at the Holy See of Cilicia headquarters and appointed me as its ecumenical officer. My main responsibility is to co-ordinate our inter-church and inter-faith relations on the levels of the Catholicosate and the dioceses. This is done through the administrative secretariat, the seven members' ecumenical committee, the network of ecumenical cyber-community and the group of permanent representatives in ecumenical bodies and dialogues.

Ecumenical formation of the youth is a continuous process. So far, the department has organized two ecumenical formation seminars –the third will take place in August 2009–, one Middle East regional seminar and many diocesan seminars.

Without going into details, I suffice by saying that the relations of the Holy See of Cilicia with all the Churches are very cordial. Our participation in the ecumenical movement is full of commitment and is carried out by daily follow up. Being a collective victim of the Armenian Genocide of 1915 and still operating as a Catholicosate in exile in Diaspora, peace, justice and human rights occupy high priorities on our ecumenical agenda.

4. The Christian-Muslim Relations of the Holy See of Cilicia

Armenians lived in Christian-Muslim milieu since the birth of Islam in the 7th century. For us, especially in the Middle East, living together with Islam constitutes our way of life.

This fact became more relevant globally after September 11, 2001, when the Holy See of Cilicia started not only to more intensely participate in inter-faith dialogues but in its turn took some important initiatives.

Let me just refer to three major initiatives:

(a) Participation in inter-religious international meetings organized by various countries, institutions and Christian World Communions, such as

Egypt, Qatar, Saudi Arabia, United Nations, Religions for Peace, Middle East Council of Churches, World Council of Churches, Sant Egidio and Anglican Communion.

(b) Official inter-religious dialogue with the Islamic Republic of Iran. The Armenian-Iranian relations date back to pre-Christian times. The Catholicosate has three dioceses in Iran and the Armenians are represented in the Iranian parliament by two deputies. This dialogue opened up a new period of reflection and co-operation in the field of social and ethical issues.

(c) Organization of the first conference of Christian, Muslim and Far Eastern religions in the Middle East, in November 2006.

* * *

More information on the theological dialogues, the Oriental Orthodox Churches in the Middle East, the ecumenical and inter-religious relations and other ecumenical activities of the Holy See of Cilicia could be obtained from its website: www.armenianorthodoxchurch.org

* * *

Now, couple of concluding points.

How prophetic are the words of late Cardinal Johannes Willebrands, when in 1952, during the Catholic Conference for Ecumenical Questions he said: "Ecumenism … should not be merely a question of dogma, but a living, rich, kaleidoscopic reality" (L'Osservatore Romano, 30 July 2003, p.10).

My conclusion highlights the very precious vision of ecumenism of my Church: First, ecumenism is the calling of God. God invites us to be together and to pray, to witness, to serve and to work together for the goal of visible unity of His Church. At its best, ours could only be an obedient response to this holy calling.

Second, spirituality sustains our ecumenical endeavors. Christian life and work go together with our faith and order. Liturgical life of the Church is the source of our spiritual ecumenism.

Third, in this globalized age, a wholistic vision of ecumenism is sustained by the participation of all the Church in the ecumenical movement. The Armenian Church being the church of the people, all our believers are active in its decision-making processes and they express their commitment to ecumenism by their daily involvement and concerns.

Fourth, being neighbors with people of other faiths is a way of daily co-existence, where common challenges are met together all over the world.

The commitment of the Armenian Church to ecumenism is clearly defined by His Holiness Aram I. He says: "We must build a community whose sustainability and integrity are ensured by moral and spiritual values. Our ecclesiology should nurture a deeper sense of belonging to the community of faith. The church is the Christ-event, which is manifested through the koinonia of faith" (August 26–September 3, 2002, Geneva, Report to the World Council of Churches Central Committee).

Our Lord and Savior Jesus Christ's fervent prayer addressed to the Father for us all is still relevant and upholding: *"I am not asking you to take them out of the world, but I ask you to protect them from the evil one. They do not belong to the world, just as I do not belong to the world. Sanctify them in the truth; your word is truth. As you have sent me into the world, so I have sent them into the world"* (John 17.15–18).

This being sent out by God is the mission of God entrusted to us. The Armenian Church is only one of its humble servants in the one, holy, catholic and apostolic Church.

†Bishop Nareg Alemezian
Armenian Apostolic Orthodox Church
Holy See Catholicosate of Cilicia

SAN EGIDIO
13 September 2011
Munich-Germany

ARMENIAN CHRISTIANS IN THE DIASPORA: A CHALLENGE OF INTEGRATION

My presentation will focus on the Armenian experience of witnessing the Christian faith in the Armenian Diaspora –in foreign lands– today, while San Egidio gathers us around the theme of "BOUND TO LIVE TOGETHER: Religions and Cultures in Dialogue."

Today the majority of Armenians –around 8 million– live in the worldwide modern Armenian Diaspora [1], formed largely after the first Genocide [2] of the 20th century perpetrated during the First World War by the Ottoman Empire against the Armenians. This month marks the 20th anniversary of the rebirth of the Republic of Armenia (21 September 1991) on a fragmented parcel of land (total area of 29,743 km^2) of historical Armenia [3], where another 3 million Armenians reside. Since the breakup of the Soviet Union, approximately one million Armenians from Armenia have joined the Armenian Diaspora largely as a result of difficult economic conditions in Armenia.

The Armenian Diaspora communal life revolves around the Armenian Church. [4] In diverse countries Armenian entities are recognized as religious communities or charitable associations and the Armenian institutions are mostly governed and taken care by the Armenian Church.

The Church of Christ –*"… the household of God, which is the church of the living God, the pillar and bulwark of the truth"* (1 Tim 3.15)– is composed of men and women who live the Christian life in communion with God, through Jesus Christ, by the power of the Holy Spirit and in relationship with others. The Church is a dynamic community united in the Christian love *"that comes from a pure heart, a good conscience, and sincere faith"* (1 Tim 1.5). To be an Armenian

Christian is to be part of this community of faith, prayer and service, and to be committed to following Christ.

The Armenian Church, as a full member of the family of churches, creates a common bond through sharing and participation, a desirable state of being especially nowadays, when many people are lacking common spaces of familial connectedness of love, compassion, friendship and solidarity.

The Armenian Church is called to serve God through the Armenian people. Founded in the 1st century by the two apostles of Jesus Christ, St. Thaddeus and St. Bartholomew, during the next formative five centuries it faced the challenges of making Christianity the driving force of Armenian identity, culture and martyria. In 301, through the evangelization by St. Gregory the Illuminator and the support of king St. Tĕrdat III, Armenians became the first people to declare Christianity as their state religion. Since then Christianity was imprinted upon the Armenian ethos as "the color of the skin." [5] In 405 monk St. Mesrop Mashtots' invented the Armenian alphabet and Catholicos St. Sahak Part'ew spearheaded the translation of the Holy Bible into Armenian to make God "Armenian-speaking" [6] to the Armenians and initiated an outstanding Golden Age of Armenian literature. In 451, at the battle of Awarayr, led by army commander St. Vardan Mamikonean and priest St. Ghewond Erēts' Armenians heroically defended their Christian faith and homeland against the Persians and affirmed that they recognize "the Holy Gospel to be our father and the Apostolic Orthodox Church our mother." [7]

The Armenian Church carries out its task of proclaiming the Gospel of Jesus Christ by becoming the prophetic voice of the Kingdom of God and extending its presence in the daily life of the Armenian family, school and society, and forges the Armenian Christian in cultivating the Christian values and national longings. It gives a corporate Christian identity to the nation and a new quality of life in God through the spiritual transformation of the Holy Spirit. It is the primary guardian of the language, culture and identity of the nation. Through the inculturation of Christianity it turns out to be the embodiment of all achievements of the Armenians by synthesizing the Christian faith and national culture, piety and patriotism.

Armenian religion and culture are inextricably intertwined and no line of demarcation could be drawn between them. Their intimate interaction is always strong. The Armenian Church holds together the Armenians scattered throughout the world. Conscious of its primary call to be obedient to the imperatives of the Gospel of Jesus Christ, it penetrates all aspects of Armenian life.

The Armenian Diaspora is not a homogenous entity. The dense communities of the Middle East are replaced by the vast Armenian communities all over the globe. The constant mobility of the Armenians and the danger of assimilation compel the Armenian Church to sustain especially the young generation of Armenians with the spiritual and national values. These new circumstances oblige it to exert additional efforts to disseminate the Gospel message and to fashion a resonant life of being Armenian faithful in Christ. To be loyal to the Armenian Christian identity, it pursues a holistic ministry through the revitalization of its pastoral care, evangelical fervor and diaconal outreach. The pursuit of human rights and dignity, peace and social justice, national determination and love of homeland, go together with the Christian ministry and national service of the Armenian Church in the Diaspora, where it lives and witnesses in a broad space of cultural encounters, ecumenical collaborations and inter-religious relations.

In the post-Genocide Armenian reality, day after day new layers in the Christian and national identity emerges, creating a virtual 'spiritual Armenia' wherever Armenian communities are formed. Today Armenians live in a new world context dominated by the features of modernization, globalization, secularization and pluralism. Speedy technological progress is significantly impinging on our lifestyles, insights, norms and values. The Armenian Diaspora exists between the continuous and emergent inter-generational tension of integration and assimilation.

Armenians in the Diaspora find their home, culture, corporate identity and spiritual yearnings in their Church — the ark of their spiritual and national covenant. Overcoming the dichotomy between ancient/Armenian and new/local identities, and adoption of an integrationist approach to diverse traditions,

beliefs, practices and values in the Armenian Diaspora, the Armenian Church inspires a sense of dignified attachment and belonging to both the nation and the host countries. [8]

The Armenian Church creates a coherent Armeno-local environment and maintains a wise and far-sighted balancing of multiple identities as the messanger of affirmation for integrated Armenian presence in the Armenian Diaspora.

Overwhelmed by despair, my ancestors lamented: *"How can we sing the LORD'S song in a foreign land?"* (Ps 137.4). Empowered by God, my generation –the Armenian generation of Diaspora– proclaims: *"O sing to the LORD a new song, for he has done wonderful things, his right hand and his holy arm have gained the victory for him"* (Ps 98.1).

Archbishop Nareg Alemezian
Armenian Apostolic Orthodox Church
Holy See Catholicosate of Cilicia
Antelias-Lebanon

NOTES

[1] Modern Armenian Diaspora refers to communities of Armenians living outside the Republic of Armenia, the Republic of Nagorno-Karabagh and the Javakhk region of Georgia, because these regions form part of Armenians' indigenous homeland.

[2] Armenians being famous traders, before the Armenian Genocide many Armenian communities existed in various parts of the world, but the modern Armenian Diaspora was created mainly because of the forced deportations of Armenians during the Armenian Genocide. My presentation covers the after-Armenian Genocide period in the panel of "Believers in Foreign Lands."

[3] The pre-First World War Armenian homeland was six times larger than the present-day Armenia, including eastern regions of Turkey, northern part of Iran, southern part of Georgia, Nagorno-Karabagh and Nakhijevan regions of Azerbaijan. For an overview of historical Armenia visit http://www.orient.am/armenia/history.html

[4] The majority of the Armenians belong to the Armenian Apostolic Orthodox Church, who is a member of the family of the Oriental Orthodox Churches. There are Armenians belonging to the Armenian Catholic Church and the Armenian Protestant/Evangelical Church.

[5] Eghishē, *The History of Vartanank*, English translation by Dickran H. Boyajian, New York: The Delphic Press, c1952, p. 123.
[6] Koriwn, *Vark'Mashdots'i* [*Life of Mashdots'*], Cairo: Yusaber Publishing House, c1954, p. 57.
[7] Eghishē, *The History of Vartanank*, p. 79.
[8] In 1890, Catholicos Měkěrtich' I, in his encyclical addressed to the Armenians in the United States of America, picks up this issue: "Live with each other in peace and in love, so that you may preserve your existence in a foreign land where many languages are spoken. Let your honest way of life and your civilized demeanor gain respect for you in the eyes of the non-Armenians" (*History of the Western Diocese 80 Years of Service*, Burbank-California, c2008), p. 150).

INTERNATIONAL THEOLOGICAL DIALOGUE
BETWEEN THE ORIENTAL ORTHODOX FAMILY OF CHURCHES
AND THE WORLD ALLIANCE OF REFORMED CHURCHES
23–28 January 2001
Antelias-Lebanon

THE MYSTERY/SACRAMENT OF BAPTISM
(AN ORIENTAL ORTHODOX PERSPECTIVE)

"Very truly, I tell you, no one can enter the kingdom of God without being born of water and Spirit" (John 3.5) this very statement of our Lord and Savior Jesus Christ resonating in my mind and heart, and in meditating on the divine missionary legacy entrusted to us *"Go therefore and make disciples of all nations, baptizing them in the name of the Father and of the Son and of the Holy Spirit*"(Matthew 28.19), I greet you all with a profound and sincere Christian love and present to you the Sacrament of Baptism (An Oriental Orthodox Perspective).

In the Armenian Orthodox Church the sacraments of Baptism, Confirmation, and Eucharistic Holy Communion are administered as integrated continuation. They are successive phases of a single sacrament. Therefore, first, it is appropriate to briefly discuss the meanings of these three sacraments, and then to concentrate primarily on the sacraments of Baptism and Confirmation.

The biblical references and prayers quoted in this introductory presentation are from the *Ritual of the Armenian Orthodox Church*. They, alongside with the actual administration of the sacraments, vary in other Oriental Orthodox Churches.

1. The Meaning of the Sacrament of Baptism

Baptism is the sacrament of cleansing from the original sin (Genesis 3) and realization of spiritual rebirth (Titus 3.3–7). The baptized infant [1] puts on Christ (Galatians 3.27), receives the Holy Spirit (Acts 2.38), and becomes a member of the church. Thus, the newly baptized is not only a regenerated new creature (2

Corinthians 5.17), but also a holy person (Ephesians 5.26). During the administration of baptism when the infant is immersed in the water, the priest confirms, "he/she becomes an adopted child of the heavenly Father, a coheir with Christ and a temple of the Holy Spirit."

2. The Meaning of the Sacrament of Confirmation

Confirmation is the sacrament of the reception of the Holy Spirit. It is a personal Pentecost (Acts 2) granting the seal of the Holy Spirit to the believer. In Armenian popular terminology Baptism (ØÏñïáõÃÇõÝ, Megerdootyun) is called Seal (ÎÝáõÝù, Genoonk) which is a clear reference to the confirmation of the Holy Spirit.

After being cleansed from the original sin in Baptism, by Confirmation the infant is vested by the graceful gifts of the Holy Spirit to be able to resist the temptations arising at all the stages of his/her life. [2]

3. The Meaning of the Sacrament of the Holy Communion

Holy Communion is the sacrament of the administration of the body and blood of our Lord in the consecrated bread and wine, in obedience to His Last Supper command (Matthew 26.26–29, and related passages).

Holy Communion is called also Holy Sacrifice in commemoration of the sacrificial death of our Lord on the cross.

4. The Integration of the Sacraments of Baptism, Confirmation, and Holy Communion

St. Gregory of Datev (1346–1410) identifies the seven sacraments of the church with the seven Christian virtues. Referring to the sacraments of Baptism, Confirmation, and Holy Communion, he says, "Baptism is the sacrament of **faith**, because we believe and get baptized; Confirmation is the sacrament of **hope**, because we put our hope in the Holy Spirit and we confront our enemy, the Satan; Holy Communion is the sacrament of **love**, because in love we become united with Christ, the head of the church, as members of his body, the church."

Christian **faith** manifested in the baptism of an infant is the faith of the faith-community of his/her parents, godparents, and the faithful present. This faith should be nourished in an ideal atmosphere of the Christian family for the Christian formation and realization of the full and active church membership of the baptized (Ephesians 2.8–10). The exterior sign of the intrinsic faith is the water, in which the infant is immersed three times symbolizing the three days entombment of our Lord. The infant is taken out of the water symbolizing the resurrection of our Lord (Romans 6.3–5). Baptism is administered by an ordained priest in the name of the Triune God, and by the recitation of the following formula, "(name) servant/maiden of God, coming from the state of catechumen to baptism, is now being baptized in the name of the Father and of the Son and of the Holy Spirit. Redeemed by the blood of Christ from the servitude of sin, he/she becomes an adopted child of the heavenly Father, a coheir with Christ and a temple of the Holy Spirit."

Christian **hope** expressed in the confirmation of the newly baptized is the assurance that he/she can go up against Satan and avoid its snares only by relying on the Holy Spirit. The exterior sign of the intrinsic hope is the holy oil, by which the newly baptized is anointed. Before the confirmation, the priest prays, "Lord, omnipotent God, ... You renewed this servant/maiden of Yours (name) through the atonement granted by the holy font. Clean him/her by the shining grace of the Holy Spirit, in order that he/she may be a temple and the dwelling place of Your divinity, so that he/she may walk in the paths of righteousness and be able to stand with courage in front of the awesome stage of Your Only-begotten Son, our Lord Jesus Christ." It is very clear that in confirmation the newly baptized is called to a life-long Christian commitment extended up to the second coming of our Lord. The Christian hope transcends the boundaries of our human existence and extends to the completion of the reign of God in heaven for the enjoyment of the eternal life prepared for God's beloved children (ref. Matthew 25.34).

Christian **love** demonstrated in the reception of the holy communion by the newly baptized is his/her unity with Jesus Christ — the head of the Christian Church, the master of his/her faith, the source of his/her hope, and the teacher of his/her love.

Christian **faith, hope, and love** are reflected very distinctly in the following question/answer right before the immersion of the infant in the baptismal font. The priest asks, "What is the request of this child?" The godfather answers, "Faith, hope, love, and baptism. To be baptized and justified, to be cleansed of sins, to be freed from demons, and to serve God."

The administration of the other sacraments is preconditioned by the administration of baptism. If a person is not baptized the other sacraments cannot be administered to him/her.

5. The *Ordo* of the Sacraments of Baptism, Confirmation, and (the first) Holy Communion

This outline of the canon of the sacraments of Baptism, Confirmation, and (the first) Holy Communion serves as a guideline for further and in-depth theological discussion. But, first, let me state that these elements are necessary for the correct administration of the sacraments of Baptism and Confirmation: 1) Washing by water; 2) The invocation of the Holy Trinity; 3) The correct faith; 4) The Holy Spirit.

<u>The Canon of the Sacrament of Life-generating Baptism</u>

1

(Parents, godparents and the faithful bring the infant to the church)
a. The Lord's Prayer.

b. Psalm 51, Hymn of the Holy Spirit, Bidding and Prayer beseeching the Lord "for the expiation of sins, forgiveness of transgressions, and for the mercy of God to be descended upon this infant."

c. (The godfather holds the infant and bows down three times by saying on behalf of the infant), "Upon You was I cast from my birth, and since my mother bore me You have been my God." [First Presentation]

2

a. (All turn towards the West for renunciation from Satan). This is considered also as the stepping stone to the sacrament of penance when evil is expelled out

of the infant and the congregation, and all are turned "to the light of the knowledge of God." This sacrament of penance serves as a preparation for the receiving of the Holy Communion right after baptism and confirmation. It is interesting to note that before the administration of this Holy Communion there is no confession, because the infant is cleansed from the original sin and is in total purity.

b. (All turn towards the East [3] for the confession of faith). This is the crowning of the *metanoia* (conversion, repentance) expressed in point a. By facing East, we face the Creator of light. This is a radical reorientation towards God.

c. Reading of the Holy Gospel according to St. Matthew (28.16–20).

d. (Procession towards the altar) Hymn, "Lord, open the gate of Your mercy."

e. Prayer, "Compassionate God, receive this infant who is being presented to You ... make him/her worthy to be washed of our old sins through the holy font and to be renewed by the light of Your grace." [Second Presentation]

3

a. (Procession towards the baptismal font) Hymn, "Christ, the sun of righteousness."

b. (Pouring water into the baptismal font the priest says Psalm 20.3–4).

c. Biblical Readings (Galatians 3.24–29; John 3.1–8).

d. Blessing of the water by the priest. {1} Prayer, "Lord, our God, Jesus Christ, ... send Your Holy Spirit to these waters and cleanse them, as you have done to the waters of the Jordan River by Your immersion in it, setting that as an example to this baptismal font of rebirth of all humankind." {2} Prayer, "May this water be blessed and sanctified by the sign of the holy cross, by the holy gospel, by the holy oil [muron], and the grace of this day, in the name of the Father and of the Son and of the Holy Spirit." {3} Hymn of the Pentecost, "The dove sent from on

high." It is very obvious that point d. clearly highlights the pneumatological character of the sacrament of baptism.

4

a. (The godfather stands next to the baptismal font, carrying the infant in his arms and facing the priest) Prayer, "We beseech You, Lord, to make this Your servant/maiden worthy of Your most precious grace whom You have called to the purification and enlightenment of baptism."

b. Examination of faith. Priest, "What is the request of this infant?" Godfather, "Faith, hope, love, and baptism. To be baptized and justified, to be cleansed of sins, to be freed from demons, and to serve God." Priest "Be it unto you according to your faith."

5

a. Baptism. Priest (immerses the infant three times into the water, saying the following invocation), "(name) servant/maiden of God, coming from the state of catechumen to baptism, is now being baptized in the name of the Father and of the Son and of the Holy Spirit. Redeemed by the blood of Christ from the servitude of sin, he/she becomes an adopted child of the heavenly Father, a coheir with Christ and a temple of the Holy Spirit." (Taking the infant out of the water, says), "Once you have been baptized to Christ, you have put on Christ. Alleluia. Once you have been enlightened in the Father, the Holy Spirit shall rejoice in you."

The Canon of the Sacrament of Holy Confirmation

1

a. Prayer, "Christ, our Lord, You have redeemed this servant/maiden of Yours, by making him/her clean and just, and gave him/her the honor of adoption. ... You renewed this servant/maiden of Yours (name) through the atonement granted by the holy font. Clean him/her with Your truth and by the shining grace of the Holy Spirit."

b. Confirmation. Priest (pours holy oil in his palm and anoints the forehead, the eyes, the ears, the nostrils, the mouth, the hands, the heart, the back, and the feet of the newly baptized).

c. Prayer, "Peace unto you, saved one of God. Peace unto you, anointed one of God."

d. (Godparents dress the infant with new white cloths, while the hymn of resurrection is sung).

e. Prayer, "Blessed are You, provident God, that have clothed Your servant/maiden with garment of salvation and a robe of gladness, and placed upon his/her head a helmet of redemption and a crown of grace as an indestructible weapon against adversary (cf. Isaiah 61.10). ... Nurture this child and make him/her reach to full stature."

2

a. (Procession towards the altar). Priest (presents the infant to the altar, by reciting Psalm 43, "Then I will go to the altar of God, to God my exceeding joy," and bows down, by saying, "(name) servant/maiden of Christ, coming from the state of catechumen to baptism, and from baptism to worship, now worships before this holy table, before this holy altar, and before this holy font, for he/she has renounced iniquity and has put on the light of the knowledge of God." [Third Presentation]

<u>The Canon of the Sacrament of (the first) Holy Communion</u>

a. Priest gives the infant to the godfather and administers the Holy Communion to the infant. Afterwards, the godfather gives the infant to the mother.

b. Hymn of the baptism, "Children of the New Zion born from the holy font."

c. Prayer of Holy Communion, "Glory to You, king eternal, ... that we were made worthy of the second birth for adoption and for partaking the body and blood of Your Only-begotten."

d. Final blessing. Prayer of the Holy Cross, “Christ, our God, guardian and hope of all Your faithful, protect and keep Your people and especially this infant under the shadow of Your holy and venerable cross in peace.”

e. The Lord’s Prayer.

f. Dismissal, “Be you blessed by the grace of the Holy Spirit. Depart in peace and may the Lord be with you all. Amen.”

6. Distinguished Practices and Traditions

The following distinguished practices and traditions reflect the folk praxis of the sacraments of Baptism, Confirmation, and (the first) Holy Communion.

a. The Godfather. [4] The role of the godfather is dignified as a life-long responsibility in caring for the Christian education and formation of the infant. The godfather is the spiritual father of the infant and supervises infant’s Christian nourishment. Two basic prerequisites are required of the godfather: [1] To be a male adult. [2] To be a baptized Orthodox Christian. [5]

b. The sanctity of the elements utilized during the administration of these sacraments. [1] The cloths of the infant should be white, symbolizing purity and innocence; [2] The blessed water should be emptied in the garden and not on the ordinary ground where might be stepped on; [6] [3] The whole process of the preparation of the holy oil, as was explained earlier, is a clear token of the Christian stewardship towards the creation.

c. The presentation of the infant to God is underlined during, before and after the administration of these sacraments. At three progressive stages this presentation was performed during the actual administration of these sacraments as I indicated. There is another presentation ceremony performed when the newborn infant is brought to church when he/she is eight days old. This is done in commemoration of the circumcision of our Lord (Luke 2.21). The third presentation ceremony is performed when the infant is brought to church forty days after his/her baptism. This is done in commemoration of the presentation of our Lord to the Temple of Jerusalem (Luke 2.22–38).

d. The infant is baptized when he/she is not older than forty days. This is in relation to the presentation of our Lord to the Temple of Jerusalem (Luke 2.22–38).

e. In the prayers and hymns of these sacraments the singular and plural usage is a common feature. In other words, only one infant is getting baptized but the whole congregation participates in the renewal of its baptismal vows and receives the abundant grace of Triune God.

* * *

In conclusion, I would like to state that the sacraments of Baptism, Confirmation, and Holy Communion become the stepping stone for an infant to start his/her journey with God and the people of God — the Church. This journey is led by the growth in the fellowship of the Christian community in an articulate and active membership in the life of the church and in preparation to the unfading crown of the kingdom of heaven.

V. Rev. Nareg Alemezian
Armenian Orthodox Church-Catholicosate of Cilicia
Antelias, Lebanon

NOTES

[1] The baptism of infants is practiced in the Oriental Orthodox Churches. Although, this does not mean that grown-ups are not baptized if the need arises.

[2] The reception of the gifts of the Holy Spirit are symbolized in the anointing of the forehead, the eyes, the ears, the nostrils, the mouth, the hands, the heart, the back, and the feet of the newly baptized by the holy oil (ÙÇõéáÝ, muron). The priest does this by saying, “This sweet oil which is poured upon your forehead in the name of Jesus Christ, be a seal of incorruptible heavenly gifts;” “May this seal in the name of Jesus Christ enlighten your eyes, so that you may never sleep unto death;” “May with this holy anointing you hear the divine commandments of God;” “May this seal in the name of Jesus Christ be to you a sweet smell from life to life;” “May this seal in the name of Jesus Christ guard your mouth and be a strong door for your lips;” “May this seal in the name of Jesus Christ be a cause for benevolence and for all virtuous deeds and behavior;” “May this divine seal cleanse your heart and establish an upright spirit

within you;" "May this seal in the name of Jesus Christ be for you a shield of strength so that you may quell the fierce arrows of the evil;" "May this divine seal direct your journey towards eternal life so that you may not be shaken."

The holy oil used in the Armenian Church is not a blessed regular olive oil. It has an elaborate process of preparation with the mixture of forty kinds of flowers, roots, and incenses and is blessed every seven years only by the Catholicos, the head of the Armenian Church.

[3] All the altars in the Armenian Orthodox Church face East.

[4] The baptized infant may have a godmother, but her role is nominal during the administration of the sacrament. Although it is expected that she supports the godfather in his future responsibilities stated above.

[5] The Armenian Orthodox Church receives all those who are baptized by a valid priesthood, by water and by the invocation of the Holy Trinity, and correctly profess faith in the Holy Trinity. Those coming from churches who profess faith in the Holy Trinity but who do not have a sacrament of confirmation are accepted by confirmation.

[6] Even the drainage system of the baptismal font in the church is designed according to this rule.

ԱՐԵԻԵԼԵԱՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԵՒ ԲԱՐԵԿԱՐԳԵԱԼ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՐԿԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ

Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետի հրաւէրով, 23–28 Յունուար 2001, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Մայրավանքին մէջ, գումարուեցաւ Արեւելեան (Ոչ-Քաղկեդոնական) Ուղղափառ Եկեղեցիներու եւ Բարեկարգեալ Եկեղեցիներու Ընտանիքին Աստուածաբանական Երկխօսութեան եօթներորդ ժողովը՝ մասնակցութեամբ 10 եկեղեցական եւ աշխարհական ներկայացուցիչներու:

Այս հակիրճ գրութեամբ մեր ընթերցողներուն կը ներկայացնենք այս միջեկեղեցական կարեւոր հանդիպման պատմականը:

Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու եւ Բարեկարգեալ Եեղեցիներու Ընտանիքին միջեւ Աստուածաբանական Երկխօսութեան նախաձեռնութիւնը կը պարտինք, 1990 թուականէն սկսեալ Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետի (օրին՝ Լիբանանի Հայոց Թեմի Առաջնորդ) եւ Դոկտ. Միլան Օբոչենսքիի (օրին՝ Բարեկարգեալ Եկեղեցիներու Ընտանիքի Ընդհանուր Քարտուղար) իրարու հետ ունեցած երկար խորհրդածութիւններուն եւ կատարած քննարկումներուն, որոնք կը նպատակադրէին Ուղղափառ եւ Բարեկարգեալ Եկեղեցիներու աստուածաբանական, եկեղեցաբանական, հովուական, ծիսական եւ այլ երեսներուն փոխադարձ ծանօթացումը եւ Եկեղեցւոյ միութեան ճանապարհին վրայ իրարու մերձեցման հեռանկարը:

Այս երկխօսութեան առաջին հանդիպումը տեղի ունեցաւ Ժընեւի միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններու կեդրոնատեղիին մէջ, 27 Օգոստոս 1992-ին: Ապա, երկու եկեղեցական ընտանիքներու ներկայացուցիչները յաջորդաբար հանդիպումներ ունեցան Եգիպտոսի (2–5 Մայիս 1993), Հոլանտայի (10–15 Սեպտեմբեր 1994), Հնդկաստանի (10–15 Յունուար 1997), Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու (9–15 Յունուար 1998), Սուրիոյ (9–15 Յունուար 1999), Սկովտիոյ (11–15 Յունուար 2000) եւ Լիբանանի (23–28 Յունուար 2001) մէջ: Անոնք հանգամանօրէն քննարկման առարկայ դարձուցին Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու եւ Բարեկարգեալ Եկեղեցիներու ծագման եւ զարգացման հոլովոյթը, Աստուածաշունչի ներշնչումը, Աւանդութեան հեղինակութիւնը, Քրիստոսաբանական բանաձեւումները, Եկեղեցւոյ աւետարանչական նկարագիրը,

Քահանայութեան ըմբռնումը եւ Եկեղեցւոյ խորհուրդներուն ներգործութիւնը հաւատացեալներու կեանքին մէջ:

13 Սեպտեմբեր 1994 թուականը պատմական դարձակէտ մը հանդիսացաւ այս եկեղեցական երկու ընտանիքներու կեանքին մէջ, երբ ժողովականներ ստորագրեցին Քրիստոսաբանական համաձայնագիրը:

2001 թուականի Անթիլիասի ժողովը աւարտեց Աստուածաբանական Երկխօսութեան իննամեայ առաջին փուլը: Ժողովականներ մշակեցին տեղեկագիր մը եւ զայն ներկայացուցին Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Հոգեւոր Պետերուն եւ Բարեկարգեալ Եկեղեցիներու Գործադիր Վարչութեան:

Տեղեկագրին մէջ անոնք անդրադարձան Աստուածաբանական Երկխօսութեան բերած դրական նպաստին՝ Քրիստոնէական վկայութեան եւ երկու ընտանիքներու փոխ-ծանօթացման խորացման մէջ, անձնական ծանօթութիւններու եւ հետեւեալ նիւթերու քննարկման լոյսին տակ.

- Քրիստոսաբանական համաձայնագիր մը (Agreed statement on Christology),
- Աւանդութիւն եւ Աստուածաշունչ (Tradition and Holy Scripture),
- Աստուածաբանին դերը քրիստոնեայ համայնքին մէջ (The role of the theologian in the Christian community),
- Եկեղեցին եւ անոր առաքելութիւնը (The nature of the Church and her mission),
- Քահանայութիւն (Priesthood/Ministry),
- Խորհուրդներ (Sacraments):

Տեղակագիրը հաստատեց թէ հակառակ աստուածաբանական համապարփակ համաձայնութեան չգոյութեան, ինչպէս նաեւ առաջադրուած նիւթերու ոչ-սպառիչ քննարկումներուն, Աստուածաբանական Երկխօսութիւնը կարեւոր դարձակէտ մը հանդիսացաւ միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններու շրջագիծին մէջ՝ Քրիստոնէական հարուստ աւանդութիւններու փոխադարձ ծանօթացումով եւ նախաձեռնուած երկխօսութիւնը զանազան բնագաւառներէ ներս շարունակելու յանձնառութեամբ:

Քրիստոնէական եկեղեցական խմբաւորումներու մէջ, Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիները կ՚իյնան Ուղղափառ Եկեղեցւոյ ընտանիքին մէջ, որ իր հերթին կ՚ընդգրկէ Քաղկեդոնական եւ Ոչ-Քաղկեդոնական Ուղղափառ Եկեղեցիները: Հայ, Ղպտի, Ասորի, Հնդիկ եւ Եթովպիացի Ուղ-

ղափառ Եկեղեցիները մաս կը կազմեն Ոչ-Քաղկեդոնական ընտանիքին, իսկ մնացեալ Ուղղափառ Եկեղեցիները (ինչպէս՝ Յոյն, Ռուս, Պուլկար եւ այլն) կը բաղկացնեն Քաղկեդոնական ընտանիքը:

Բարեկարգեալ Եկեղեցիները ունին աւելի քան 75 միլիոն հաւատացեալներ՝ աշխարհի աւելի քան հարիւր երկիրներու մէջ, եւ ի մի կը խմբեն 215 անդամ եկեղեցիներ, որոնց արմատները կը գտնուին 16-րդ դարու Բարեկարգչական շարժման մէջ եւ կը ներկայացուին Բարեկարգեալ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խմբակցութեան միջոցաւ (World Alliance of Reformed Churches), որուն կեդրոնատեղին կը գտնուի Ժընեւի մէջ:

Այս Խմբակցութեան քարտուղարութիւնը կը համադրէ Բարեկարգեալ Եկեղեցիներու աստուածաբանութեան եւ վկայութեան կապուած հարցերը:

Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան

ՀԱՄԿ-Ի ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑԸ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎԱՐԻՉ՝ ԳԵՐՇ. Տ. ՆԱՐԵԿ ԵՊՍ. ԱԼԵԷՄԷԶԵԱՆԻ ՀԵՏ

14–23 Փետրուար 2006, Պրազիլի Փորթօ Ալեկրէ քաղաքին մէջ, գումարուեցաւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի 9-րդ Համաժողովը:

Նկատի ունենալով որ եօթը տարին անգամ մը գումարուող ԵՀԽ-ի համաժողովները միշտ հաշուետուութեան եւ ծրագրումի կարեւոր հանգրուաններ հանդիսացած են միջ-եկեղեցական շարժման համար, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատուիրակութեան Անթիլիաս վերադարձէն ետք, հետեւեալ հարցազրոյցը ունեցանք Կաթողիկոսութեանս Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Վարիչ՝ Նարեկ Եպս. Ալեէմէզեանի հետ, որուն ընթացքին Սրբազանը հանգամանօրէն պարզեց 9-րդ Համաժողովին, ԵՀԽ-ին եւ միջ-եկեղեցական շարժման առնչուած կարեւոր երեւոյթներ եւ ընդգծեց անոնց յարաբերաբար Ս. Աթոռիս դերակատարութիւնը:

Հարցում

Սրբազան Հայր, օրին միայն հակիրճ անդրադարձ կատարուեցաւ մեր մամուլին մէջ ԵՀԽ-ի 9-րդ Համաժողովին: Հիմա որ համաժողովը

այլեւս կը պատկանի պատմութեան, որպէս անոր մասնակցած Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատգամաւորներէն մին, այս համաժողովին առթիւ միջ-եկեղեցական շարժման հետ կապուած ի՞նչ մասնայատուկ ընդհանուր երեւոյթներ կը փափաքիք բաժնել մեր ընթերցողներուն հետ։

Պատասխան

Նախ, անհրաժեշտ կը նկատեմ հետեւեալ ներածականը կատարել։

Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Կաթողիկոսի բարձր տնօրինութեամբ մասնակցած եմ ԵՀԽ-ի 1998-ի Հարարէի 8-րդ Համաժողովին եւ Փորթօ Ալեկրէի 2006-ի 9-րդ Համաժողովին։ Այս վերջինին մասնակցութիւնս բնականաբար եղաւ աւելի գործօն եւ ուշադիր։

1997-ի վերջին ամիսներուն էր որ Վեհափառ Հայրապետը ինծի վստահեցաւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Միջ-եկեղե-ցական Յարաբերութիւններու Վարիչի պաշտօնը։ Այդ օրերուն միջ-եկեղեցական շարժումն ու ԵՀԽ-ը առաւելաբար տեսական բնոյթ ունէին ինծի համար. որովհետեւ, դպրեվանքեան օրերէս եւ Գանատայի ու Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու հովուական ծառայութեան շրջանէս միայն սահմանափակ փորձառութիւն մը ունէի միջ-եկեղեցական մարզէն ներս։ Սակայն, շնորհիւ Վեհափառ Հօր ամենօրեայ հետեւողականութեան, Ս. Աթոռիս միջ-եկեղեցական յարաբերութիւնները առաւել կազմակերպըւեցան, տարածուեցան եւ խորացան՝ միաժամանակ իմ գործակիցներս եւ զիս միջ-եկեղեցական շարունակական կազմաւորման ենթարկելով։ Որդիական ակնածանքով խորին շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ Վեհափառ Հօր որ հոգե-մտաւոր հարստացմանս մեծապէս նպաստեց միջ-եկեղեցական շարժման մղելով զիս։

Այս ներածականը կատարեցի ըսելու համար, թէ ԵՀԽ-ի 9-րդ Համաժողովը որպէս մեկուսի դէպք պէտք չէ առնել։ ԵՀԽ-ի կեանքին եւ վկայութեան հետ առնչութիւն ունեցող իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ եւ անհատի համար ան միջ-եկեղեցական շարժման մասնակցութեան ընթացքի մը պտղաւորումն է։ Այսինքն, համաժողովները սահմանադրական տրամադրութիւն մը ամբողջացնելու միտող եւ եօթը տարին անգամ մը գումարուող բազմամարդ ժողովներ չեն. այլ, ԵՀԽ-ի ճամբով եկեղեցիներու կատարած միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններու քննարկման եւ վերարժեւորման վճռորոշ պահեր են, որոնց ընթացքին եկեղեցիներ իրենք զիրենք կը տեսնեն ԵՀԽ-ի հաւաքական հայելիին մէջ։

Հարցում

Այս ընդհանուր ներածականին լոյսին տակ, ուր կազմաւորեալ եւ նախանձախնդիր մասնակցութիւնը շեշտեցիք, կրնա՞ք ԵՀԽ-ի 9-րդ Համաժողովի առօրեան եւ զայն իմաստաւորող հիմնական կէտերը ներկայացնել։ Ձեր կարծիքով ինչո՞վ յատկանշուեցաւ այս համաժողովը։

Պատասխան

ԵՀԽ-ի 9-րդ Համաժողովը երկարեցաւ տասը օրերու վրայ՝ 14–23 Փետրուար 2006, Փորթօ Ալեկրէի մէջ, Պրազիլ։ Համաժողովին ընդհանուր թեման էր «Տէր Աստուած, Քու Շնորհքովդ Կերպարանափոխէ Աշխարհը», եւ յատկանշուեցաւ հետեւեալ երեւոյթներով.

Առաջին, իր թեմային իսկ թելադրականութեամբ, ան աղօթական հաւաք մըն էր, ուր աղօթքի կեանքը տիրական էր առաւօտեան եւ երեկոյեան ժամերգութիւններով, կիրակնօրեայ սուրբ պատարագով եւ ամենօրեայ աստուածաշնչական սերտողութիւններով։

Երկրորդ, առաջին անգամն էր որ ԵՀԽ-ի համաժողովը տեղի կ՚ունենար Լատին Ամերիկայի մէջ։ Վայրի այս ընտրութիւնը պատահականութեան արդիւնք չէր։ Ճիշդ է որ որոշ հերթականութեամբ մը լատին ամերիկեան ցամաքամասը նախապատուութիւն մը ունէր, սակայն Պրազիլի մէջ համախմբուիլը կու գար գործնականօրէն հաստատելու թէ ԵՀԽ-ը զօրավիգ է Լատին Ամերիկայի մէջ վերջին տասնամեակներուն նախաձեռնուած ժողովրդավարութեան վերակերտման եւ ընկերային արդարութեան վերահաստատման գործընթացին։

Երրորդ, սա 21-րդ դարուն գումարուող ԵՀԽ-ի առաջին համաժողովն էր, որ համաշխարհայնացած ընկերութեան պարտադրած կրօնական, մշակութային եւ քաղաքական անցուդարձերը լուսարձակի տակ կը բերէր եւ աստուածային շնորհքով կերպարանափոխեալ աշխարհի մը յոյսը կը ներշնչէր։

Չորրորդ, երիտասարդութեան որակական եւ քանակական մասնակցութիւնը տիրական էր։ Եկեղեցիներ յատուկ ճիգ թափած էին որ երիտասարդներ զանազան հանգամանքերով մասնակից դառնային համաժողովին եւ իրենց մտահոգութիւններն ու սպասումները արտայայտէին՝ որպէս եկեղեցիներու եւ միջ-եկեղեցական շարժման ամբողջական եւ գործօն անդամները։

Եւ վերջապէս, առաջին անգամ ըլլալով ԵՀԽ-ի համաժողով մը ընթացք կը ստանար համախոհական ժողովավարութեամբ, երբ եօթը

տարիներէ ի վեր յատուկ յանձնախումբ մը մանրամասնօրէն սերտելէ ետք այս system-ը, զայն կը յանձնարարէր որպէս առաւել սերտացնող գործակցութիւն ներշնչող model մը։ Այսպէս ասաց արեւմտեան այո-ոչ-ձեռնպահ քուէարկութիւնը կը փոխարինուէր համբերատար փոխադարձ յարգանքի եւ վստահութեան ոգիով, որ աւելի հաշտ էր քրիստոնէական եղբայրութեան սկզբունքին։

Տասը օրեր, մեր կեանքը սկսաւ առաւօտեան ժամը 8.00-ին եւ աւարտեցաւ իրիկուան ժամը 8.00-ին. նոյնիսկ յաճախ ալ շատ աւելի ուշ…։ Շուրջ 4000 մասնակցողներ, որոնցմէ 691-ը ԵՀԽ-ի անդամ 348 եկեղեցիներու պատգամաւորներն էին (ներառեալ Հայ Եկեղեցւոյ 23 պատգամաւորները), 5 thematic լիակատար նիստերով, 10 աշխատանքային լիակատար նիստերով, 22 եռօրեայ փոքր խումբերու հանդիպումներով, 90 ամենօրեայ աստուածաշնչական սերտողութիւններու խմբակներով եւ 200 անպաշտօն կլոր սեղանի ազատ խօսակցութեան համախմբումներով արժեւորեցին աստուածային շնորհքին ներգործող ներկայութիւնը աշխարհի կերպարանափոխութեան մէջ եւ վերահաստատեցին իրենց ներդաշնակ համագործակցութիւնը Աստուծոյ Թագաւորութեան աշխարհի վրայ հաստատման համար։

<u>Հարցում</u>

Կարելի՞ է հակիրճ անդրադարձ մըն ալ կատարել քննարկուած հարցերուն կապուած։

<u>Պատասխան</u>

ԵՀԽ-ի գոյութեան պատճառը եկեղեցիներու միջեւ կամուրջի դեր կատարելն է եւ այնպիսի պայմաններ ստեղծելը, որ եկեղեցիներ կարենան միասի՛ն ըլլալ, միասի՛ն աղօթել, միասի՛ն վկայել, միասի՛ն գործել եւ միասի՛ն ձգտիլ Քրիստոսի Եկեղեցւոյ երեւելի միութեան։ Այս բոլորին համադրական արտայայտութիւնն էր ներքին ուժականութիւնը ԵՀԽ-ի 9-րդ Համաժողովին, երբ զանազան շրջագիծերու մէջ քննարկուեցաւ 1998–2005-ի ընթացքին ԵՀԽ-ի կատարած աշխատանքը եւ ուղեգծուեցան յառաջիկայ եօթը տարիներու ծրագիրները՝ Ատենապետի եւ Ընդհ. Քարտուղարի զեկոյցներուն, տնտեսական արդարութեան, կանոնագրային փոփոխութիւններու, միջ-կրօնական յարաբերութիւններու, վայրագութեան յաղթահարման, Լատին Ամերիկայի քրիստոնէական վկայութեան եւ եկեղեցւոյ միութեան լոյսին տակ։

Աւելցնեմ, որ համաժողովի աշխատանքներուն ղեկավարութիւնն ու համադրումը կատարեցին հսկողութեան, յայտագիրներու, ռազմավարութեան, միջազգային հարցերու, պիւտճէի, ընտրողական եւ պատգամի եօթը յանձնախումբեր։

Հարցում

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ի՞նչ հանգամանքով եւ քանի՞ անձերով կը մասնակցէր այս համաժողովին։

Պատասխան

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ԵՀԽ-ի 348 եկեղեցիներէն մին եղող որպէս լիիրաւ անդամ 14 անձերով կը մասնակցէր այս համաժողովին։ Վեհափառ Հայրապետին տնօրինութեամբ եւ ԵՀԽ-ի կողմէ ճշդուած ներկայացուցչական ուղեցոյցի մը տրամադրութիւնները նկատի ունենալով, պատուիրակութեան մաս կը կազմէին Միջին Արեւելքէն՝ Գերշ. Տ. Սեպուհ Արք. Սարգիսեան (Առաջնորդ Թեհրանի Հայոց), Հոգշ. Տ. Յուսիկ Վրդ. Մարտիրոսեան (Գաւազանակիր Վեհափառ Հայրապետի) եւ Դոկտ. Նորա Պայրագտարեան-Գապագեան (Դասախօսուհի Լիբանանեան Համալսարանի Քաղաքական Գիտութիւններու)։ Եւրոպայէն՝ Գերշ. Տ. Խորէն Եպս. Տողրամաճեան (Առաջնորդ Յունաստանի Հայոց) եւ Պրն. Ալեքքօ Պեզիքեան (Անդամ Եւրոպայի Հայ Դատի Յանձնախումբի), որ անձնական պատճառներով վերջին վայրկեանին չէր կրնար գալ։ Հարաւային Ամերիկայէն՝ Տիկ. Լուսի Տեվլեթեան (Գրող եւ Արուեստագիտուհի)։ Գանատայէն՝ Գերշ. Տ. Նարեկ Եպս. Ալեէմէզեան (Վարիչ Միջ-Եկեղեցական Յարաբերութիւններու)։ Հիւսիսային Ամերիկայէն՝ Տիկ. Նայիրի Պալճեան (Համալսարանական Ուսանողուհի Կրօնական Գիտութիւններու) եւ Օրդ. Վանա Կիտցինեան (Փաստաբանուհի)։ Երիտասարդական Բաժանմունք՝ Պրն. Հրայր Ճամպուլեան (Լիբանան, Հայ Եկեղեցւոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութիւն) եւ Տիկ. Նարինէ Խոսրովեան (Իրան, Թեհրանի Առաջնորդարանի Քրիստոնէական Խորհուրդ)։ Միջ-եկեղեցական Խօսակցութեանց Կանանց Հարցերու Քննարկման Բաժանմունք՝ Օրդ. Գարլա Խիժոյեան (Լիբանան, Ատենապետուհի Հայ Եկեղեցւոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութեան Նախկին Վարչութեան)։ Թղթակից՝ Օրդ. Մարալ Չօլոյեան (Լիբանան)։ Միջին Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդ՝ Տիկ. Սեդա Խտըշեան (Տնօրէնուհի Կեանք եւ Ծառայութիւն Միաւորի)։

Ինչպէս կը տեսնէք, մեր ներկայացուցիչները կու գային զանազան ցամաքամասերէ եւ թեմերէ, տարբեր-տարբեր մասնագիտական դաշտերէ եւ կը ներկայացնէին Հայ Եկեղեցին բաղկացնող զանազան մասնիկները՝ հոգեւորական, աշխարհական, այր, կին եւ երիտասարդ։

Հարցում

Կրնա՞ք անդրադառնալ ԵՀԽ-ի կեանքէն ներս եւ մանաւանդ 9-րդ Համաժողովին Հայ Եկեղեցւոյ դերակատարութեան։

Պատասխան

Ինչպէս գիտէք, Հայ Եկեղեցին 1962-ին անդամակցած է ԵՀԽ-ին եւ այդ թուականէն ի վեր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչներով կը մասնակցի անոր գործունէութեան։ Նոյնն էր պարագան նաեւ այս վերջին համաժողովին, երբ Հայ Եկեղեցին երկու պատուիրակութիւններով ներկայ էր Փորթօ Ալեկրէի մէջ։

Ես հոս կը պարզեմ յանուն Հայ Եկեղեցւոյ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան մասնակցութեան մանրամասնութիւնները միայն։ Ծանօթ իրողութիւն է որ մեր Ս. Աթոռը իր Վեհափառ Հայրապետներով եւ միաբան ու աշխարհական ներկայացուցիչներով միշտ լուրջ եւ հետեւողական մասնակցութիւն բերած է միջ-եկեղեցական շարժման։ Այս անգամ եւս մեր պատուիրակութիւնը գործնական մասնակցութեան տիպար օրինակ հանդիսացաւ։

Անշուշտ, հոս պէտք է առանձնացնել Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետի ԵՀԽ-ի Ատենապետի հանգամանալից եւ վարկաբեր դերակատարութիւնը, որ ո՛չ միայն ԵՀԽ-ի վերջին 15 տարիներու պատմութեան մէջ պիտի արձանագրուի որպէս կարեւոր ներդրում, այլ նաեւ Հայ Եկեղեցւոյ համար պիտի մնայ պատմական իրագործում։ Կը բաւարարուիմ յիշելով երկու վկայութիւններ Չորեքշաբթի, 15 Փետրուարի յետմիջօրէի նիստի դադարին արձագանգած, երբ Արամ Ա. Վեհափառ նոր ներկայացուցած էր իր Ատենապետի զեկոյցը։ Առաջինը կու գայ աւելի քան 50 տարիներ միջ-եկեղեցական շարժման մասնակցած բողոքական ժողովականէ մը, որ ըսաւ. «Ես տեղական, շրջանային եւ միջազգային միջ-եկեղեցական շատ ժողովներու մասնակցած եմ եւ առաջին անգամ տեսայ որ ատենապետի մը զեկոյցը այսպիսի յոտնկայս որոտընդոստ ծափահարութիւններով համաժողովական գնահատանքի արժանացաւ»։ Երկրորդ վկայողը աւըս-

տրալիացի անգլիգան պատգամաւոր մըն էր, որ հաստատեց. «Նորին Սրբութեան զեկոյցը ԵՀԽ-ի յառաջիկայ գործունէութեան ուղին ճշդորոշող պատմական վաւերագիր մըն է։ Մեզի կը մնայ զայն լաւագոյնս սերտել եւ օգտագործել»։

Թող արտօնուի աւելցնել թէ որպէս հայու արդար հպարտութեան առիթ մըն էր նաեւ Ուրբաթ, 17 Փետրուարի առաւօտեան նիստը, երբ Հայոց Կաթողիկոսը, յանուն ԵՀԽ-ի մեծ ընտանիքին, կուռ ողջոյնի խօսքով մը համաժողովին ներկայացուց Պրազիլի վսեմաշուք Նախագահ Տիար Լուլա Տա Սիլվան եւ զայն հրաւիրեց ուղղելու իր պաշտօնական խօսքը։

Գալով մեր միւս պատգամաւորներուն մասնակցութեան մարզերուն, անշուշտ լիակատար նիստերուն կողքին, Վեհափառ Հայրապետը կ՚ատենապետէր հսկողութեան յանձնախումբին, Սեպուհ Սրբազան անդամ էր ընտրողական յանձնախումբին, Նորա Պայրագտարեան-Գապագեան անդամ էր միջազգային հարցերու յանձնախումբին, Նայիրի Պալճեան զեկուցաբերն էր եկեղեցւոյ միութեան քննարկման, Գարլա Խիժոյեան դասախօսուհի էր կանանց յատկացուած բաժնին եւ ես ալ անդամ էի ռազմավարութեան յանձնախումբի եկեղեցաբանական բաժնին։

Մասնաւոր ուրախութեամբ կ՚ուզեմ նշել թէ համաժողովի լիակատար նիստերուն խօսք առին Նորա Պայրագտարեան-Գապագեան, Նայիրի Պալճեան եւ Վանա Կիտցինեան ու անդրադարձան մարդկային իրաւունքներու եւ ցեղասպանութեան, ՄԱԿ-ի բարեկարգումի եւ ԵՀԽ-ի ներքին ծրագրումի ու եկեղեցւոյ միութեան հարցերուն։ Մեր պատուիրակութեան երեք իգական սեռի երիտասարդուհի ներկայացուցիչներուն ելոյթները գնահատանքով ընդունուեցան ժողովականներուն կողմէ։

Յայտնեմ նաեւ, որ 11–13 Փետրուարին համաժողովը կանխող հանդիպումներ տեղի ունեցան կանանց եւ երիտասարդներու համար, որոնց եւս մասնակցեցան մեր Ս. Աթոռէն ներկայացուցիչներ։

Համաժողովէն ետք մեր յանձնառութիւնը վերանորոգ թափով կը շարունակուի։ Ս. Աթոռիս Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բաժանմունքը, որ այսօր աւելի քան երեսուն միաբան հայրեր եւ աշխարհական մնայուն ներկայացուցիչներ ունի միջ-եկեղեցական զանազան Խորհուրդներու եւ աստուածաբանական երկխօսութիւններու մէջ, հետամուտ է թեմական մակարդակի վրայ մեր միջ-եկեղեցական շարժման մասնակցութեան առաւել կազմակերպման։ Ուրիշ գործնական քայլ մըն

ալ առած ենք համացանցի ճամբով մեր ստեղծած cyber-community-ն առաւել ընդարձակելու եւ ամենօրեայ փոխ-յարաբերութիւններ մշակելու։

Հարցում

Յիշեցիք թէ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւնը եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը երկու պատուիրակութիւններով մասնակցեցան համաժողովին։ Արդեօք այս երկու պատուիրակութիւններուն միջեւ գործակցութիւն յառաջացա՞ւ համաժողովի ընթացքին։

Պատասխան

Մեր երկու Կաթողիկոսական Ս. Աթոռներուն անջատաբար անդամակցութիւնը ԵՀԽ-ին եւ առանձին պատուիրակութիւններով մասնակցութիւնը համաժողովին եւ զանազան միջ-եկեղեցական մարմիններու դժբախտաբար ոմանց կողմէ ժխտական կերպով կը մեկնաբանուի. սակայն տրամաբանական մօտեցում ունեցող հայը այս երեւոյթը դրական ու օգտակար պիտի նկատէ Հայ Եկեղեցւոյ համար։ Երկու առանձին պատուիրակութիւններով մասնակցութիւնը ո՛չ միայն թուական հզօրութիւն կ՚ապահովէ եւ կացութիւններու նկատմամբ ճկունութեան կարելիութիւն կ՚ընձեռէ, այլ նաեւ մեր ժողովուրդը յուզող հարցերուն նկատմամբ միացեալ կեցուածք ունենալու կարելիութիւն կ՚ընծայէ՝ պայմանաւ սակայն, որ գիտնանք ո՛ւր գործակցիլ եւ մէկ ձայնով հրապարակ գալ եւ ո՛ւր անհրաժեշտութեան պարագային տարբեր մօտեցումներ ունենալ։ Չմոռնանք, որ յաճախ քաղաքական հարցեր կը քննարկուին միջ-եկեղեցական կեանքէն ներս, ուր տեսակ-տեսակ զգայնութիւններ յաճախ առկայ են։ Անկասկած որ Հայ Եկեղեցին յուզող հարցերուն նկատմամբ մենք ունեցած ենք եւ միշտ պէտք է ունենանք մէ՛կ կեցուածք։ Այս եղած է մեր Ս. Աթոռին յստակ եւ անվարան մօտեցումը։ Փորթօ Ալեկրէի համաժողովին, մեր երկու պատուիրակութիւններուն միջեւ սիրալիր յարաբերութիւն ու գործակցութիւն կար. սակայն, աւելի՛ն ըլլալու ակնկալութիւնը ունինք միշտ։

Հարցում

Իմացանք որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատգամաւորներէն ԵՀԽ-ի Կեդր. Վարչութեան նոր անդամներ ընտրուած են։ Կրնա՞ք ընտրութեան մասին որոշ տեղեկութիւններ հայթայթել։

Պատասխան

ԵՀԽ-ի Կեդր. Վարչութեան ընտրութիւնը ընդհանրապէս համաժողովներու ընթացքին երկար քննարկումներու ու սակարկութիւններու դուռ կը բանայ. նոյնը եղաւ նաեւ 9-րդ Համաժողովի ընթացքին։ Իսկ մեր երկու Ս. Աթոռներու պարագային ամեն բան ընթացաւ հեզասահ կերպով։ Ս. Էջմիածնի կողմէ անդամ ընտրուեցան Վիգէն Եպս. Այքազեան եւ Երէցկին Փոլա Տեվեճեան։ Իսկ Անթիլիասի կողմէ, Վեհափառ Հայրապետին յանձնարարութեամբ, Դոկտ. Նորա Պայրագտարեան-Գապագեան եւ ես։ Հոս յայտնեմ, որ առաջին անգամ ըլլալով Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը երկու մնայուն անդամներ կ՚ունենայ Կեդր. Վարչութենէն ներս։ Իսկ Գործադիր Վարչութեան պարագային, որ կ՚ընտրուի Կեդր. Վարչութեան կողմէ, անդամ ընտրուեցաւ Վիգէն Սրբազանը։ Այս ուղղութեամբ անհրաժեշտ կը նկատեմ հետեւեալ բացատրութիւնը տալ։ Ես անդամ էի Գործադիր Վարչութեան ընտրողական յանձնախումբին։ Ընտրողական յանձնախումբի առաջին իսկ նիստին, Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներուն կողմէ Միջին Արեւելքէն առաջարկուեցաւ Դոկտ. Նորա Պայրագտարեանին անունը՝ ուրիշներուն կողմէ. որովհետեւ, ինչպէս քիչ առաջ կ՚ըսէի համաժողովի լիակատար մէկ նիստի ընթացքին հրապարակային իր ելոյթով դրական տպաւորութիւն ձգած էր ան ներկաներուն վրայ։ Ընտրողական յանձնախումբի առաջին նիստէն յետոյ, ԵՀԽ-ի Ընդհ. Քարտուղարը Վեհափառ Հայրապետին յայտնած է թէ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան պատուիրակութիւնը կը բողոքէ եւ կ՚ուզէ որ իր ներկայացուցիչը անդամ ըլլայ Գործադիր Վարչութեան։ Վեհափառ Հայրապետը նկատի ունենալով որ Ս. Էջմիածինի ներկայացուցիչը երբեք անդամ չէ եղած Գործադիր Վարչութեան, անմիջապէս թելադրեց ինծի, որ Դոկտ. Նորա Պայրագտարեան-Գապագեանին փոխարէն առաջարկեմ Վիգէն Սրբազանին անունը։ Եւ այդպէս ալ եղաւ։

Հարցում

Իմացանք որ դարձեալ առաջարկներ եղած են որ Վեհափառ Հայրապետը 3-րդ շրջանի մը համար շարունակէ ԵՀԽ-ի իր ատենապետութիւնը։

Պատասխան

Ճի՛շդ է։ Հիմա որ արդէն համաժողովը վերջ գտած է, պատմութեան համար կ՚ուզեմ այս մասին հետեւեալ տեղեկութիւնները փոխանցել։ Շուրջ

տարիէ մը ի վեր արդէն սկսած էին Վեհափառ Հայրապետին մօտենալ եկեղեցւոյ պետեր, ներկայացուցիչներ եւ միջ-եկեղեցական շրջանային կազմակերպութիւններու պատասխանատուներ, յայտնելով իրենց փափաքը որ ան 3-րդ շրջանի համար եւս շարունակէ իր ատենապետութիւնը՝ նկատի ունենալով ԵՀԽ-ի դիմագրաւած դժուարութիւնները ու ներկայ աշխարհի պայմանները։ Նոյն մօտեցումը ունեցան շատեր համաժողովի ընթացքին Փորթօ Ալեկրէի մէջ։ Ես այս բոլորին ականատեսն ու ականջալուրը եղայ։ Սակայն Վեհափառ Հայրապետին կեցուածքն ու տեսակէտը յստակ էին. տասնհինգ տարիներու ատենապետութենէ յետոյ ան անհրաժեշտ կը տեսնէր որ ուրիշ անձ մը ստանձնէ այս պատասխանատուութիւնը։ Նաեւ նկատի ունենալով միջ-եկեղեցական շարժման ներկայ հանգրուանը եւ այս շարժման դիմաց գտնուող նոր առաջնահերթութիւնները, ինչպէս նաեւ միջ-կրօնական երկխօսութեան ու գործակցութեան ստացած լայն ծաւալը, Վեհափառ Հայրապետը ուզեց իր նախապատուութիւնը տալ միջ-կրօնական երկխօսութեան՝ անշուշտ առանց անտեսելու միջ-եկեղեցական գործակցութիւնը։ Այս գծով արդէն իսկ Վեհափառ Հայրապետը լայն գործունէութեան սկսած է վերջին մի քանի տարիներու ընթացքին եւ նաեւ ունի նոր ծրագիրներ՝ թէ՛ շրջանային եւ թէ՛ միջազգային մակարդակներու վրայ։

Իսկ ինչ կը վերաբերի նոր ատենապետի ընտրութեան, շուրջ տարիէ մը ի վեր Վեհափառ Հայրապետը այս գծով արդէն իսկ աշխատանքի լծուած էր։ Ընդհ. Քարտուղարին հետ խորհրդակցաբար ան կապ հաստատած էր Ուփսալայի արքեպիսկոպոսին եւ գերման եկեղեցիներու խորհուրդի նախագահ եպիսկոպոսին հետ, որոնց անձնապէս բարեկամ է Վեհափառ Հայրապետը։ Սակայն անոնք ինչ-ինչ պատճառներով չէին ուզած ստանձնել ատենապետութիւնը։ Ապա, Վեհափառ Հայրապետին եւ Ընդհ. Քարտուղարին ուշադրութիւնը կեդրոնացած էր Պրազիլի լուտերական եկեղեցիներու նախագահ Դոկտ. Ուոլթըր Օլթման Եպիսկոպոսին վրայ։ Թէ համաժողովէն առաջ եւ թէ համաժողովի ընթացքին Վեհափառ Հայրապետը հանդիպումներ ունեցաւ Օլթման Եպիսկոպոսին հետ եւ ապա ան ընտրուեցաւ ԵՀԽ-ի Կեդր. Վարչութեան Ատենապետ։

Կ՚ուզեմ հոս աւելցնել թէ Վեհափառ Հայրապետը վարչականօրէն կը դադրի ԵՀԽ-ի ղեկավարութեան մաս կազմելէ. սակայն, նո՛յն կապուածութեամբ կը շարունակէ իր առաջնորդող մասնակցութիւնը բերել ԵՀԽ-ի աշխատանքին եւ ընդհանրապէս միջ-եկեղեցական շարժման։

Հարցում

Վստահաբար, համաժողովէն ետք ԵՀԽ-ի կեանքն ու ծառայութիւնը առաջնահերթութիւններու եւ նոր հրամայականներու դիմաց կը գտնուին։ Որպէս վերջին խօսք կրնա՞ք բնորոշել ԵՀԽ-ի եւ միջ-եկեղեցական շարժման դիմագրաւած մարտահրաւէրները։

Պատասխան

Ես կը խորհիմ որ ոչ միայն ԵՀԽ-ն մասնաւորաբար եւ միջ-եկեղեցական շարժումը ընդհանրապէս, այլ եկեղեցիներն ու բովանդակ մարդկութիւնը իրարու հետ ապրելու եւ գործակցելու «քաղցր լուծը» կրելու պարտաւորութեան տակ կը գտնուին։ Բազմամշակութային եւ բազմակրօն ընկերութիւնները հանդուրժողականութեամբ եւ համագործակցութեամբ կրնան խաղաղ եւ ապահով ներկայ մը շնորհել եւ ապագայ մը երաշխաւորել համայն մարդկութեան։ Ահա այս իրականութեան դիմաց է որ ԵՀԽ-ը նախաձեռնած է ինքնաքննարկման եւ վերակառուցման, յատուկ ուշադրութիւն կը դարձնէ ոչ-քրիստոնեայ կրօններու հետ երկխօսութեան, կը փորձէ պեղել տարբեր եկեղեցիներու կեանքին մէջ դրսեւորուող հոգեւոր արժէքները եւ զանոնք բաժնեկցիլ բոլորին հետ, մասնաւոր կարեւորութեամբ կը քննարկէ եկեղեցաբանական հարցերը եւ իր օրակարգին վրայ կը պահէ աշխարհը յուզող բոլոր երեւոյթները։ Յարափոփոխ աշխարհին հետ քայլ պահելու մարտահրաւէրը խիզախօրէն դիմագըրաւելու կոչուած է ԵՀԽ-ը, միշտ շարունակելով աղօթել՝ «Տէր Աստուած, Քու Շնորհքովդ Կերպարանափոխէ Աշխարհը»։

PRE-ASSEMBLY ORTHODOX MEETING
10–17 January 2005
Rhodes-Greece

"GOD, IN YOUR GRACE, TRANSFORM OUR LIVES"

The theme of the upcoming World Council of Churches 9th Assembly (January 14–23, 2006, Porto Alegre, Brazil) will be "God, in your grace, transform the world."

Here, in this Pre-Assembly Orthodox meeting we are invited to discuss this theme in four sub-themes:

1. "God, in your grace, transform our lives" [Faith, Salvation, *Theosis*];
2. "God, in your grace, transform the Church and the Churches" [Ecclesiology, Unity, Koinonia];
3. "God, in your grace, transform our world" [Social Issues, Peace, Justice, Reconciliation, DOV, etc.];
4. "God, in your grace, transform the whole creation" [Ecology and Environmental Issues and Challenges].

I believe that these four sub-themes are coherent, inter-connected and inter-dependent. Therefore, while they are treated separately and as complimentary to each other, some overlaps may occur.

I will present the first sub-theme ("God, in your grace, transform our lives") as an exposition of Armenian Orthodox perspective.

1. INTRODUCTION: "GOD, IN YOUR GRACE, TRANSFORM OUR LIVES"

"The biblical conception of human persons develops around a threefold thread: created in the image of God, fallen in sin, and redeemed in Jesus Christ." [1]

Humans, created in the image and likeness of God (Genesis 1.26–27), are in persistent search and longing for being in *koinonia* with their Creator. This

calling and quest aim at the recovery of our lost image and likeness and reaffirm the very objective of our existence.

Sin cuts us off from God, fractures our authentic bond of love with God and our neighbor, and deteriorates creature/s-creation-Creature intrinsic relationship. But since we are created to be restored in the *imago Dei* and because the only motive of God's creation of the cosmos is an act of love, God, through his mercy, cleanses, redeems and transforms us in the *oikonomia* of Christ (Romans 3.23–26).

This love is directly and concretely manifested in God becoming the man Jesus, the new Adam (cf. 1 Corinthians 15.22, 45–49), incarnate by the Holy Spirit of the Virgin Mary and in sharing our humanity in all things but sin. Christ bore all the weight of human sin and offered himself on the cross as a sacrifice for our salvation. He redeemed us from our sin, reconciled us with God and offered us the gift of eternal life (Mark 10.45).

Therefore, this search, longing, calling and quest are clear indications that humans are Theocentric beings created by a direct act of God initiated in the divine order of making male and female humans as co-workers to him (1 Corinthians 3.9). Our origin, nature and purpose of existence make us beings dependent on God and belonging to God.

God's divine, unconditional and graceful love draws us to him (Romans 5.15), because humans are not only created by God but they are created for God. Being in communion with God encompasses all kinds of relational realities, because in God we entirely find the purpose of our lives restored and transformed by his gracious presence (2 Pet. 1.3f).

This restoration as transformation develops into a dynamic reality in God's gracious presence among us in Jesus. This grace is the 'breath of life' identified with the Holy Spirit who caused the first man to be made in the *imago Dei* (Genesis 2.7). Additionally, this grace becomes a Christocentric incarnational [2] and sotereological [3] reality, enabling us to implore: "God, in your grace, transform our lives."

In the world of today, while relativism dominates and where God is put on the sidelines, this grace remains a gift of divine blessing (John 1.16). The Christian life rests on God's goodness and abundant loving-kindness showered upon us in blessing, as we pray during the holy eucharist: "For all good gifts and all perfect bounties have come from heaven, from you, who are the Father of light" (cf. James 1.17). [4] Thus, blessing flows from relationship of the Father, the Son and the Holy Spirit within God and us, humans, with God. At the heart of this blessing is a communion of love with God, into which we are invited in Christ and in the Holy Spirit (1 Corinthians 1.9; Gal. 2.19b–20; Phil. 1.21; John 14.23; 1 Peter 2.9;1 John 1.3, 6, 7; 2 Corinthians 13.13; Philippians 2.1).

This grace is a gift to be shared in the Church, the community of divine generosity and communion for those who love and long for Christ. [5] All these make the Church the body of Christ drawn into fellowship created by the Holy Spirit, where we live not for ourselves, not even for the proclamation of our Christian faith, but for God and the Kingdom of God (Luke 22.30; John 18.36) through the life of God's grace, so that we become Christ-like beings and the everyday life of the Church becomes an expression of God's love for the world. St. Ignatius of Antioch in his *Letter to the Smyranaens* writing about Christ and the Church shares the following thought: "From whom we also derive our being, from His divinely blessed suffering, that He might set up a standard for all the ages, through His resurrection, to rally all His holy and faithful followers, whether among Jews or Gentiles, in the one body of His church." [6] This is how we render our Christian faith into daily life (2 Timothy 2.22), by living the gospel, the word of life, for the glory of God (John 17.5; 1 Corinthians 6.20), as the people of God on a pilgrimage between the 'already' and the 'not yet.' [7]

There is a genuine and indissoluble relationship between God and humanity. Human beings –the highest expression of God's creation on earth– have a vocation to glorify God with their whole life in obedience to God's commandments, reconciled with God in Christ, and by joining the Christian community and affirming its common faith [8] in gratitude for Christ's birth, [9] ministry, saving death, glorious resurrection and second coming.

2. FAITH: HUMAN RESPONSE TO GOD'S GRACE

Faith is unyielding trust on God. It signifies a personal relationship with God and the reception of the gift of our salvation (Matthew 15.28; Luke 17.19; John 5.24–26; 1 Corinthians 12.3; 2 Timothy 1.12). Through faith we believe that God exists and we trust his promises.

The object of faith is the whole revelation of God. Faith is conveyed through the Holy Bible and Christian doctrine and liturgy, and is practiced in the Christian daily life. [10] Apostle Paul says: *"Faith is the realization of what is hoped for and evidence of things not seen. Because of it the ancients were well attested"* (Hebrews 11.1–2, NAB). [11] The affirmation of faith includes good works (James 2.17, 26; Galatians 5.6; Philippians 2.12; 2 Corinthians 9.8) and becomes a cooperative effort involving God's work (the gift of grace) and our work (the faithful response to it) over the span of a lifetime.

In Church Fathers virtuous Christian life is expressed by faith accompanied with good works:

- "'The one who dies in his sin, Origen states, 'does not really believe in Christ even if he says he does; if what he calls faith is not accompanied by works, it is dead.'" [12]
- "… do not rely upon the vain hope of the foolish, who say that the true faith alone is enough to save a Christian from suffering and to make him worthy of the kingdom. For as dead limbs are not of use for the activity of the body, so dead faith does not give strength to the soul." [13]

Faith is one of the three divine virtues with hope and love (Romans 5.1–5; 1 Corinthians 13.13) granted to the Christians by God to enable them to confess the Holy Trinity and live in communion with the Father, the Son and the Holy Spirit. According to St. Gregory of Datev faith, hope and love are called divine virtues, because "they are directed towards God. Through faith we see the supreme Good, through hope we wait for the supreme Good and through love we long for the upper Good. Also, through faith we are becoming able to receive God, through hope we are establishing communion with God and through love we are being united with God. Additionally, through God we are believing God, who only by his goodness and not out of any necessity created and redeemed us,

through hope we are waiting for his promised mercy, because he is merciful and true and through love we are loving him, because he is Good in himself. For this reason we are loving our neighbor who is God's image and creature." [14]

Faith has a Trinitarian basis, because we believe in the only true God who sent his Only-Begotten Son Jesus Christ and through him reconciled the world to himself (Mark 16.16; John 17.3; 1 John 5.1; 2 Corinthians 5.19), and by the Holy Spirit brings new and eternal life to all who believe in Christ's saving mission (Romans 4.22; 10.9–10; 1 Corinthians 9.17; Ephesians 3.2; Colossians 1.25, 1 Timothy 1.4). [15] St. Gregory the Illuminator confirms: "The knowledge of the Father is the temple of his glory; those who enter it by confession of faith find him there. The wisdom of the Son is the altar of his birth; those who come in touch with him in the profession of orthodox faith he draws them closer to him and enables them to receive the Holy Spirit, the giver of all gifts and the divine light." [16]

Both in the Old Testament (Cf. Hebrews 11.1–40) and the New Testament (Matthew 9.23, 28–29; 21.21–22; Mark 11.23; 16.16–18; Luke 7.7, 9; 8.50; 17.5; John 11.25–27); faith in God has prominence and is expressed not merely as a personal attitude but as the confession and the proclamation of the Church. Faith transforms the Church to the living body of Christ manifested as a community of faith nourished by one faith and guided by one hope and vision. Because of this in the Orthodox Church faith is confessed and enacted in the eucharistic community, holy eucharist being the core of sacramental life and the principal visible expression of ecclesial communion.

In the New Testament faith had a pivotal role in Jesus' ministry and in the teaching of the Apostles, because faith in God operates in the Christian only in the context of the divine revelation and salvation in Christ (Mark 5.36; John 1.12; John 3.15, 18, 36; John 5.43; John 6.29, 40, 47–51; John 14.1; Acts 16.31; Romans 3.22; Galatians 2.16, 20; 1 John 5.9–10). For Apostle Paul faith is the necessary condition for participation in God's saving event effected through Jesus' death and resurrection (Romans 1.16–17; 3.22, 25–26, 31; 4.1–25; 5.1; 10.9–10), offering the paschal reality of the Christian life as the gift of grace. Therefore, Christian faith is not an abstract concept or a dogmatic definition but it is the very person

of Jesus Christ in whom we trust. The person and work of Christ are the object of our faith and the foundation of our trust. Constant usage of the terms 'Christian faith' and 'Christian faithful' pre-conditions Christianity as the religion of our faith in Christ — we are in Christ by faith (Hebrews 12.2). [17]

The ground of our Orthodox *koinonia* in the Triune God is founded on the common confession of the apostolic faith (2 Thessalonians 2.15) and manifested in the holy eucharist *par excellence* as the participation of the people of God in the body and blood of Christ (1 Corinthians 10.16–17). Orthodox *lex orandi, lex credendi* reflects full doctrinal agreement and invites Christians to achieve full communion covenanting on the basis of *orthodoxia* and *orthopraxia* (1 Corinthians 15.1–2), [18] because Church is genuinely expressed through the communion of truth and love.

The dogma of the Church is based on the living Tradition inspired, sustained and guided by the Holy Spirit (John 14.26) in the revelation of God through the Holy Scriptures, the teachings of the Apostles and the Church Fathers, the canons of the Church Councils and the liturgical and prayer life (Romans 8.26) of the Church. [19]

Faith, as the means of the transmission of all the promises of God to believers, is the foundation of the Christian spirituality and underlines the significance of the human response to God's grace in placing our whole life at the disposal of the gospel for the transformation of ourselves and the world as the fulfillment of our Christian vocation.

Faith sustains Christian spirituality as the response of human beings to the revelation of God in our obedience to his will of accepting the divine gift of eternal and abundant life in Christ (John 4.14; 10.10) by the power of the Holy Spirit (1 Corinthians 2.4; 6.17). Our living in Christ-likeness (2 Peter 1.4) fulfills God's will (Romans 12.2). Human beings share in the life of grace through the process of transformation and *theosis*, which remains a mysterious reality to be fully revealed in *parousia* (1 John 3.2).

Underlining the features of Armenian Orthodox spirituality vis-à-vis the Orthodox spirituality and the ecumenical spirituality, His Holiness Catholicos Aram I comments: "…In dealing with Armenian spirituality, it is important to bear in mind the following points: a) Spirituality is more than contemplation or mysticism; it is an incarnational reality. b) Spirituality is not confined to the institutional church and has not remained within ecclesial confines; it has always embraced the whole life of the people. c) Liturgy occupies an important place in Armenian spiritual life. Liturgy is more than a church service. It is a living expression of our faith and hope, our suffering and vision, our values and perceptions, that make-up Armenian Christian ethos. d) The Armenian culture has been an efficient instrument of developing, shaping and expressing our spirituality. e) The Armenian spirituality is simple, transparent and people-oriented.

… What contribution did the Orthodox Churches make to the development of such spirituality? Let me pinpoint some characteristic features of the Orthodox contribution: a) Spirituality is not only a personal matter; it deals with the whole community. b) In addition to the Word, the eucharist as well has a central place in spirituality. c) The Bible and Tradition must be taken in their inter-relatedness. d) History is the place where spirituality takes place. Besides the text the context has a decisive role in shaping and expressing spirituality. e) Spirituality is a holistic reality; it touches all aspects and dimensions of human life. f) Spirituality also has a cosmic scope; it includes the nature and whole universe.

Ecumenical spirituality, in its turn, has impacted Orthodox spirituality in the following way: a) It reminded the Orthodox Churches not to perceive spirituality only as going to the past, but also as opening to the Christ-event which is taking place here and now. b) It challenged the Orthodox Churches to move from self-contained to interactive spirituality, from triumphalistic spirituality to the spirituality of simplicity." [20]

3. HOLY SPIRIT: THE OUTPOURING OF GRACE

Holy Spirit is the source of grace, transformation and sanctification (Leviticus 19.2; 2 Corinthians 3.18; 1 Peter 1.10–16). Holy Spirit constantly renews us in the image of God (Colossians 3.9–10) and makes us 'a new creation' (2 Corinthians 5.17; Galatians 6.15; 1 Peter 2.9) and 'the temple of God' (1

Corinthians 3.16). Through the Holy Spirit we are born again (John 3.3–7) and by adoption we become the children of God and household of faith (Romans 8.1–17; Ephesians 2.19; Galatians 4.4-7; 6.10; 1 John 3.1).

The connection of the Holy Spirit and grace is significant as *synergeia* between God's grace and our moral behavior in relation to our salvation in Christ, which makes the doctrine of grace to intercede Christologically and Pneumatologically. In the Armenian Orthodox Church, we pray to the Holy Spirit by the following words of St. Gregory of Narek: "Eternal and compassionate Spirit, … deliver us now from all unclean deeds that are not proper for those in whom you dwell, and may the shining light of your gifts not be extinguished within the reflective eyes of our understanding, for we have learned that you do unite with us in prayer and in commendable lives that are offered as incense." [21]

In the salvation history Holy Spirit transforms the sinners into a 'community of saints' and enlivens the Church as the fellowship of the Holy Spirit (2 Corinthians 3.6).

As a Trinitarian reality Holy Spirit leads us to the Son and through the Son to the Father (John 3.34–35, 16.13–14; 17.3; Romans 5.5). The outpouring of the grace of the Holy Spirit is the gift of the Father, the Son and the Holy Spirit.

Our Christian life is sustained by the grace of the Holy Spirit (1 Corinthians 15.10; 2 Corinthians 12:9–10). This state of grace is seen as a state of communion with God, a fellowship with the Holy Trinity, and a partaking of the divine. According to the hymns of the Armenian Orthodox Church, Holy Spirit is the vivifying and sanctifying 'fountain of grace' [22] and 'dispenser of grace and mercy.' [23] Those who receive the gifts of the Holy Spirit are saved from 'the dominance of Satan and become the sons [and daughters] of light (cf. Ephesians 5.8) and inheritors of the Kingdom,' [24] and surrender themselves to the all-embracing grace originated in the active presence of the Holy Spirit.

Grace, the transforming and deifying presence of God, is revealed and poured out by the Holy Spirit (1 Thessalonians 1.6–8). [25] It is our 'being in Christ' and a *koinonia* with God established through baptism –in dying with Christ and

participating in the new life of his resurrection (Romans 6.3f; Colossians 3.3f)– and sustained by the holy eucharist. The *kenosis* of Christ Jesus (Philippians 2.6–11) enriches us in the Church by the grace of the Holy Spirit (2 Corinthians 8.9), which is an answer of our faith to our co-operation with God (Romans 4.13–16; Ephesians 2.5–8) [26] demonstrated in specific divine activities of the redemptive death of Christ (Romans 3.21–25, 5.1–11; Hebrews 2.9).

Charisms in the Church are the gifts of the Holy Spirit and they are imparted to the faithful pre-eminently through the sacraments. [27] The Church is a charismatic community sharing the gifts of the Holy Spirit, empowering its members to respond to God's call of adoption and to support God's mission in the world (Romans 1.5; 5.1–11, 6.14, 12.3f; 1 Corinthians 1.4–9, 7.7, 12.4–5, 7, 11; 15.10; 2 Corinthians 6.1; Ephesians 3.2–10; 1 Thessalonians 1.5; 1 Timothy 4.14; 2 Timothy 1.6; Peter 4.10).

The Church lives in the continuous invocation of the Holy Spirit. This signifies God's transformative presence in the Church. Through *epiclesis* the grace of God purifies, renews, [28] revitalizes and transforms our lives. The primary context of *epiclesis* is the celebration of the holy eucharist and the actual consecration of the eucharistic gifts of the body and blood of Christ, inviting us to partake Christ, live in Christ, participate in the new covenant (Luke 22.19–20; cf. Jeremiah 31.31–36 and Isaiah 53.10) and become the body of Christ in conformity with the will of God. [29] *Epiclesis* has an eschatological dimension, because holy eucharist is the sacrament of the Kingdom [30] and the eucharistic *anamnesis* of the mystery of Christ's death and resurrection is inseparable from his gift of salvation and his second coming. [31]

4. SALVATION: GOD'S GRACIOUS RESPONSE TO HUMAN SINFULNESS

Salvation is at the heart of the Christian faith as the entrusting of ourselves to Jesus Christ, the Son of God (Romans 10.9; 1 John 5.5, 13). God, out of his divine love, offers salvation to fallen creatures through his Son as the free and supreme gift of his grace (Ephesians 1.7). Salvation is the result of God's initiative alone, who graciously, apart from any form of human merit, extends the invitation to all to receive his wonderful gift of forgiveness, transformed life and eternal hope.

According to St. Gregory of Narek (950–1003), a mystic saint of the Armenian Apostolic Church, God's saving grace will liberate us from the bondage of sin and through *theosis* make us partakers of divine energies:
"A dew drop of your grace is exhilaration.
You give comfort.
You make us forget despair.
You lift away the gloom of grief.
You change the sighs of our heart into laughter."

"Lord Christ, praised and worshipped with your Father
And exalted and proclaimed with the Holy Spirit,
Who alone became human like us for our sake,
So that you might make us like you for your sake,
Light unto all, merciful, almighty and heavenly in all ways …" [32]

Through our acceptance of God's salvific work (Philippians 2.12–13) we become the recipients of God's reconciliation in awareness of the mercy and love of God (Romans 5.10; 2 Corinthians 5.17–21) restored in the divine life and communion that was broken by sin. Hence, salvation encompasses the deliverance of the individual from sin and acquires a communal aspect (Luke 4.18–19; Acts 2.38–47; Galatians 3.27–28; Ephesians 2.19–22; Colossians 1.18; 1 John 3.5, 8). We, the assembly of the faithful, humbly acknowledge that human nature is distorted by sin and requires Christ's redemptive ministry to build us up as 'living stones' (1 Peter 2.5) and as a baptismal and eucharistic community. [33]

Our Savior, Messiah and Lord (Luke 2.11; Hebrews 5.9) assumed our human nature and humbled himself to be born as a man to bear our sins and to offer himself as a sacrifice for the expiation of our sins (Romans 3.25; 1 Timothy 1.15; 2.4-5; Hebrews 2.17, 9.14, 26, 28; 1 John 2.2; 4.10), to give his life as a ransom (Mark 10.45; 1 Timothy 2.6; 1 Peter 1.18–19), to set us free from the power of the slavery of sin and death (John 8.32, 36; Romans 6.17–18; Galatians 5.1; Colossians 1.13–14; Hebrews 2.14–15; Revelation 21.4–7), to save us from the wrath of God (Romans 5.9), and to justify (Romans 3.23–26; 5.1, 9; Colossians 2.13–14) and sanctify us (John 17.17, 19; Romans 1.6–7; 6.19–22; 1 Corinthians

1.2, 30; 2 Corinthians 7.1; Ephesians 4.24; 1 Thessalonians 4.3; 5.23; Hebrews 10.10, 14; 12.14).

God offers us salvation on the condition of our faith that Jesus Christ saves us from our sinfulness (Matthew 1.21; John 3.16; Acts 16.30–31; 1 John 2.2). Salvation is based on Jesus Christ alone (Acts 4.12) and forgiveness of sins is achieved by him through God's loving grace in the life-giving, renewing and sanctifying power of the Holy Spirit (Titus 3.5; Romans 15.16; 2 Thessalonians 2.13; 1 Peter 1.2; 1 Corinthians 6.11). This divine purpose of salvation is the gift of God in Christ (Ephesians 1.10; 3.9) and the covenant of grace between God and his people in the inauguration of the new transformed life of the believers.

In repentance we commit ourselves to the good news of God's Kingdom (Mark 1.15; 2 Peter 3.9), we ask for forgiveness (Acts 2.38; 1 John 1.9; 3.9) and cleansing of our heart (Acts 15.9) and conscience (Hebrews 9.14), and we receive it by faith (Acts 16.30–31; 20.21; 26.18). [34]

The incarnation of Christ is culminated in his resurrection as the absolute means for restoring humans in their *imago Dei*. Consequently, incarnation is not only related to the beginning of Jesus' human life but it is related to his earthly ministry and divine mission for salvation in taking upon himself our sins. Thus, it is the expression of the eternal love of the Father for all of his creatures in Christ's self-giving to death upon the cross for the destruction of death itself and restoration of our communion with the Father through the Son in the power of the Holy Spirit.

The doctrine of salvation intersects Christology, Pneumatology, ecclesiology and eschatology.

5. *THEOSIS*: THE CLIMAX OF TRANSFORMATION

The ultimate vocation and supreme goal of humanity and creation is *theosis* (Colossians 1.28; 3.11). Human beings are called by God to deification. To be in communion with God is accomplished through grace. By grace the Creator draws the creatures to him. According to the famous patristic saying, by the incarnation

of Christ "God became man in order that man may become god" (St. Athanasius, St. Irenaeus, et al).

Here are some quotations from the Church Fathers elaborating the understanding of *theosis:*

- "Among Christians, Ignatius of Antioch told his correspondents that they were 'God bearers' *(theophoroi)*, 'full of God' *(theou gemete).* But it was left to Clement of Alexandria to give this doctrine adequate expression through the use of the terminology of deification: 'the Word of God became man in order that you may learn from man how man may become god'" (Thomas Spidlik, *The Spirituality of the Christian East*, Cistercian Publications Inc, Kalamazoo, Michigan, c1986, p. 46).

- "Athanasius, writing in his famous defense of the Trinity, *de Incarnatione,* said, "The Word was made man in order that we might be made divine. He displayed himself through a body, that we might receive knowledge of the invisible Father. He endured insult at the hands of man, that we might inherit immortality" (Alan F. Johnson and Robert E. Webber, *What Christians Believe*, Zondervan, Grand Rapids, c1989, p. 303).

- In his turn, reflecting upon the incarnation and coming of Jesus Christ, St. Irenaeus has written: "…our Lord Jesus Christ became what we are that he might bring us to what He is himself" (John R. Tyson, *Invitation to Christian Spirituality*, Oxford University Press, c1999, p. 8).

- "Therefore, as I have already said, He [Jesus Christ] caused human nature to cleave to and to become one with God. For unless man had overcome the enemy of humanity, the enemy would not have been legitimately vanquished. And again: unless it had been God who had freely given salvation, we could never have possessed it securely. And unless man had been joined to God, he could never have become a partaker of incorruptibility" (St. Irenaeus, *Ibid.*, p. 66).

- "For it was for this end that the Word of God was made man, and he who was the Son of God became the Son of Man, that man, having been taken

into the Word, and receiving adoption, might become the son of God." (Thomas Spidlik, *The Spirituality of the Christian East*, Cistercian Publications Inc, Kalamazoo, Michigan, c1986, p. 351).

- "The Lord 'conjoined Himself with our nature in order that by its conjunction with the Godhead it might become divine, being exempted from death and rescued from the adverse tyranny. For His triumphal return from death inaugurated the triumphal return of the human race to life immortal'" (St. Gregory of Nyssa, quoted in J. N. D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, Harper & Row, c1960, pp. 381–382).

- "Yesterday I was crucified with him; today I am glorified with him; yesterday I died with him; today I am quickened with him; yesterday I was buried with him; today I rise with him … We have become like Christ, for Christ became like us. We have become gods through him, for He became man for us" (St. Gregory of Nazianzus, in Thomas Spidlik, *The Spirituality of the Christian East*, Cistercian Publications Inc, Kalamazoo, Michigan, c1986, p. 34).

- "Christ humbled himself and became a man, the immortal became a mortal, in order to make all human beings partakers of his immortal divinity" (St. Gregory the Illuminator, quoted in St. Gregory of Datev, *Vosgeporig*, in Armenian, Yerevan, c1995, p. 150).

- "Today (ref. to the feast of Epiphany) we are celebrating God's coming to human beings so we can go to God and be exalted. To put away the old man and put on the new man (cf. Ephesians 4.22–24), and just as in Adam we died, so too in Christ we shall live (cf. 1 Corinthians 15.22)" (St. Gregory the Theologian, *Ibid.*, p. 151).

- "But because we were unable to see the invisible or approach the unapproachable, [God] came and submitted to our humanity so that we may attain His Divinity" (*Eghishe*, *History of Vardan and the Armenian War,* translation by Robert W. Thomson, quoted in Michael B. Papazian's

unpublished book *Light from Light: An Introduction to the History and Theology of the Armenian Church*, p. 75).

- "When will I be liberated from this temporal world, when will I be saved from this scandalous life? When will I join the assembly of angels and see your face my God? (St. Nerses of Lampron, in Armenian, quoted in a church Sunday Bulletin).

Through *theosis* we are restored in the divine image and likeness, we are reconciled with God and out of God's loving purpose we receive the gift of salvation (Romans 8.15; Galatians 4.6–7) [35] as his adopted sons and daughters. Through Christ's *theophany* we are deified in the sharing of Father's gift of glory (John 1.14; 17.22–23). [36]

According to *New Dictionary of Theology,* "[*Theosis*] is the work of the Holy Spirit, who communicates to us the energies of God himself, so that we may become partakers of the divine nature (2 Pet. 1:4). The energies of God radiate from his essence and share its nature; but it must be understood that the deified person retains his personal identity and is not absorbed into the essence of God, which remains forever hidden from his eyes. …Deification corresponds most closely to the Western understanding of the imitation of Christ. …In this way we can fulfil what is seen as the biblical vision, that those redeemed by Christ will be like gods *(cf. e.g.* Ps. 82:6)". [37] A Christian becomes god by grace, but not God in essence. Thus, the distinction between Creator and creatures still continues. [38]

Deification is the gift of the Holy Spirit to make us Godlike in the participation of the new life in Christ. [39] It is the actuality of the divine life within the believer through the Holy Spirit. Sacraments are the special, visible, and tangible means through which the transforming power of the Holy Spirit is transmitted to the believers as the grace of God and by the response of the believers is endowed on them as the process of sanctification enabling humans to participate in divine holiness. [40]

The mystery of our communion with transcendent God becomes immanent in *theosis* placing deification also within an eschatological framework through the operating presence of Jesus Christ and the Holy Spirit in the Church and as our final being with God in the Kingdom of heaven (Luke 10.20; 1 Corinthians 13.12; 2 Corinthians 5.1–4; Revelation 3.5; 20.12, 15).

6. ETHICAL IMPLICATIONS: GOD'S GRACE IN ACTION IN OUR LIVES

Christian ethics is relational and communal. It needs to be manifested in the outreach of the Church for the transformation of human lives.

This fact mandates the Church to become

- **an eucharistic body**, willing to share the life-giving bread and wine with a hungry world;
- **a missionary community**, sent to the world in the power of the Holy Spirit for the world's renewal in justice and freedom, and identified with the poor, the oppressed and the powerless in its commitment to struggle for justice, peace and human rights;
- **a doxological communion**, because by the decisions we make we give glory to God and proclaim the saving work of Christ (Revelation 5.12);
- **an eschatological reality**, making reconciliation tangibly operating among us as the dawning of God's Kingdom through the ministry of the Holy Spirit already beginning to reign in our present and preparing us to its fullness tomorrow. [41]

We actively and practically carry out this mission of bringing an unholy world to God through ethical choices we make (1 Thessalonians 4.1f.; 1 Peter 1.15) in a community bound together in a common faith and worship (John 4.23) and a fellowship of sharing and service as our response to the emerging political and social challenges. The genuine Christian faith is a practiced faith in words and deeds as witness and mission.

The Holy Spirit is the Spirit of communion in the distribution of grace in the Church for the up-building of our fellowship with God (1 Corinthians 12.7; Ephesians 4.12; cf. Acts 2). Believers live by the Holy Spirit and serve God for the enrichment of the Church's life and witness. This is expressed by our conduct as

our life-long formation in faith, our participation in the life of the community, our hearing and proclaiming the gospel, and our discipleship, mission and testimony. [42] Our behavior reflects God's active presence, dynamic healing and graceful transformation in the midst of human brokenness in accordance with the values of God's Kingdom. [43]

I would like to conclude my presentation with two quotations. The first one is a recollection of an excellent statement found in *BEM*:

> "In the incarnation, life, death and resurrection of Jesus Christ, God has communicated effectively the mystery of the saving love to the world. Through the power of Holy Spirit, the risen Christ continues this saving action of God by being present and active in our midst. For this purpose God continues to act through human persons, through their words, signs and actions together with elements of creation. Thus God communicates to the faithful, and through their witness to the world, his saving promise and grace. Those who receive in faith and trust this gracious action of God are thereby liberated from their captivity to sin and transformed in their lives. Those who receive this gift respond to it in thanksgiving and praise and are brought into a koinonia with the Holy Trinity and with each other and are sent to proclaim the gospel to the whole world. Through this divine action, communicated through words, signs and actions, this community, the church, is called, equipped and sent, empowered and guided by the Holy Spirit to witness to God's reconciling and re-creating love in a broken world. And so all who in faith long for fullness of life in Christ may experience the first-fruits of God's kingdom – present and yet to be fully accomplished in a new heaven and earth" (*Baptism, Eucharist and Ministry,* 1982–1990, pp. 143–44). [44]

And the second one is a doxological affirmation from the sacrament of baptism of the Armenian Orthodox Church related to my sub-theme, "God, in your grace, transform our lives":

> "O Lord God, great and glorified by all creatures, this your servant has bowed his/her head and has found refuge in your most powerful and holy name. Look with mercy, O Lord, upon this child, and by calling of your name expel and keep away the thoughts, the words, and the deeds, and all

the deceptions of the evil one who is accustomed to deceive men and make them perish. Fill this child with your heavenly grace and grant him/her the joy to be named a Christian and make him/her worthy of baptism of the second birth of the holy font. And by receiving your Holy Spirit let him/her be body and member of your holy Church. And by leading a blameless Christian life in this world may he/she attain all good things of the world to come with the help of your saints, glorifying your unchangeable dominion. Now and forever and ever. Amen." [45]

Bishop Nareg Alemezian
Armenian Orthodox Church – Holy See of the Catholicosate of Cilicia
Antelias-Lebanon

NOTES

[1] Alan F. Johnson and Robert E. Webber, *What Christians Believe*, Zondervan, Grand Rapids, c1989, p. 189.

[2] "The essential theological approach of Orthodoxy consists in an uncompromising adherence to the confession of Jesus Christ as the incarnate Son of God, second person of the Holy Trinity. In this perspective, the incarnation is the most central event in history, the only true revolution, because in Jesus Christ and his redemptive work, the personal, Triune God, the living God of Abraham, Isaac and Jacob, not only manifests but gives himself … to humanity" (Nicholas Lossky, Jose Miguez Bonino, John Pobee, Tom F. Stransky, Geoffrey Wainwright and Pauline Webb, ed., *Dictionary of the Ecumenical Movement*, WCC Publications, Geneva, c2002, p. 870).

[3] "Contemporary theology must go beyond the notion of "salvation history" in order to rediscover the meaning of the *oikonomia*. The economy of Christ cannot be reduced to its historical manifestation but indicates the fact that we are made participants in the … life of God Himself. Hence the reference to eternity and to the work of the Holy Spirit" (Michael Kinnamon and Brian E. Cope, ed., *The Ecumenical Movement, An Anthology of Key Texts and Voices*, WCC Publications, Geneva, c1997, p. 402).

[4] Father Kourken Yaralian, compiler, *The Sacred Music and The Divine Liturgy of the Armenian Apostolic Church*, The Armenian Prelacy, New York, c1992, p. 203.

[5] The Orthodox generally relate the sacrament of baptism to the death and resurrection of Jesus Christ, and the sacrament of chrismation to the Pentecostal coming of the Holy Spirit.
"And they [Christians] confess the resurrection of Jesus, and the gift of the Holy Spirit which is intimately connected with it, as the foundation of the life and identity of the Church, as the

ground of hope for the whole world, and as God's pledge of eternal life" (*Confessing the One Faith*, Faith and Order Paper No. 153, WCC Publications, Geneva, c1991, p. 67).
[6] John R. Tyson, *Invitation to Christian Spirituality*, Oxford University Press, c1999, p. 56.
[7] "The Church is the instrument of the mystery of the salvation of the nations. It is the sign of God's love for all men. It is not over against the world, separate from it; it is part of the world. The Church is the very breath of life for humanity, the image of the humanity to come, in virtue of the light it has received" (Michael Kinnamon and Brian E. Cope, ed., *The Ecumenical Movement, An Anthology of Key Texts and Voices*, WCC Publications, Geneva, c1997, p. 402).
[8] The affirmation and profession of the common faith as the absolute truth are expressed through receiving, confessing, and witnessing it (Romans 10.10). St. Athanasius writes: "The first kind of the comprehension of God is the profession of the true faith," while St. Gregory the Illuminator says: "The truth of faith is a light for the eyes of the mind" (Quoted in *Kantsasar*, in Armenian, the Theological Review of the Diocese of Artsakh, Issue No. II, 1992, p. 86).
[9] God has revealed himself in Christ in a specific time and space. Orthodox theology makes a clear distinction between the inconceivable essence of God *(ousia)* and the energies *(energia)* of God. The latter, still being an inconceivable mystery, can be communicated through the Holy Spirit.
[10] "According to *The Sayings of the Desert Fathers,* 'The old men used to say: God demands nothing from Christians except that they shall hearken to the Holy Scriptures, and carry into effect the things that are said in them'" (Bishop Kallistos Ware, *The Orthodox Way*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, c2002, p. 109).
[11] "Clement envisages the life of perfection as beginning with faith and ending with knowledge. …The Christian life begins with faith, which is seen as the basis and origin of all knowledge (cf. esp. *Str.* ii. 2 and 4). By 'faith' Clement has in mind 'the conviction of things not seen' of Hebrews II.I rather than the more fiducial conception of Romans and Galatians. With the foundations provided by faith, itself indemonstrable, the house of knowledge may be erected" (Cheslyn Jones, Geoffrey Wainwright, Edward Yarnold, SJ, ed., *The Study of Spirituality*, Oxford University Press, c1986, p. 113).
[12] Thomas Spidlik, *The Spirituality of the Christian East*, Cistercian Publications Inc, Kalamazoo, Michigan, c1986, p. 335.
[13] Quoted in Michael B. Papazian's unpublished book *Light from Light: An Introduction to the History and Theology of the Armenian Church*, pp. 119–120.
[14] *Kantsasar*, in Armenian, the Theological Review of the Diocese of Artsakh, Issue No. VII, 2002, pp. 39–40.
[15] "The Church confesses, worships and serves Jesus Christ as Lord. This confession rests upon a single central acknowledgement that in Jesus we encounter God as our Saviour" (*Confessing the One Faith*, Faith and Order Paper No. 153, WCC Publications, Geneva, c1991, p. 43).

"The message of the *reconciliation* accomplished in the death of Jesus is for all people the offer of liberation, through justification and the forgiveness of sins received in faith, as well as the gift of new life in the Holy Spirit" (*Ibid.*, p. 60).
"[The Holy Spirirt] Descending upon the Apostles the mystery of salvation…" (*The Rituals of the Armenian Apostolic Church*, The Armenian Prelacy, New York, c1992, p. 20).
[16] St. Gregory the Illuminator, *Anthology of Sermons* (*Hajakhabadum* in Armenian), quoted in *Kantsasar*, in Armenian, the Theological Review of the Diocese of Artsakh, Issue No. 1, 1992, p. 156.
[17] "The very term Christianity means to have the true profession of Christ. And only the one who has this true profession is called Christian" (St. Athanasius; quoted in *Kantsasar*, in Armenian, the Theological Review of the Diocese of Artsakh, Issue No. II, 1992, p. 86).
[18] There is a deep relation between personal and/or collective experience of faith and the dogma upheld and taught by the Church, as is stated in the following quotations:
"Spirituality is lived dogma" (Thomas Spidlik, *The Spirituality of the Christian East*, Cistercian Publications Inc, Kalamazoo, Michigan, c1986, p. 37).
In the Matins of the Armenian Orthodox Church we ask for Lord's mercy while we pray: "And again with one accord by our true and holy faith, let us beseech the Lord" (*Armenian Orthodox Church Book of Hours*, in Armenian, Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, 1986, p. 30).
"If someone cannot understand the magnitude of the true faith, he/she cannot lead a life pleasant to God's will" (Evagrius of Pontius, *Kantsasar*, in Armenian, the Theological Review of the Diocese of Artsakh, Issue No. 1, 1992, p. 154).
"The profession of the faith of truth is the foundation and the root of all goodness. Our Lord proclaimed it the base of the Church when he told Peter that he is a firm rock because of his confession of the faith" (St. Gregory of Narek, *Ibid.*, p. 154).
"Orthodoxy has the light of true and perfect faith and sees clearly" (St. Gregory of Datev, *Ibid.*, p. 155).
[19] "According to the Bishop and Martyr, Irenaeus of Lyons, it is God's Spirit who keeps young and fresh the apostolic patrimony that was bequeathed to us once and for all" (Irenaeus of Lyons, *Adversus Haereses* III, 24, 1 (Sources chretiennes, n. 211, Paris, 1974, 472), quoted in *L'Osservatore Romano* (Weekly Edition), N. 48 - 1 December 2004, p. 8).
[20] Aram I, *The Armenian Church Beyond the 1700th Anniversary,* Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, c2002, pp. 53–54.
[21] Very Rev. Fr. Daniel Findikyan, Gen. Ed., *Divine Liturgy of the Armenian Church*, St. Vartan Press, New York, c2000, p. 8.
[22] *Armenian Orthodox Church Hymns*, in Armenian, Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, 1980, pp. 521, 523.
[23] *Ibid.*, p. 236.
[24] *Armenian Orthodox Church Book of Sacraments*, in Armenian, Constantinople, 1807, p. 193.

In 451, the Armenians defended their Christian faith against the Zoroastrian Persians. When a group of priests were arrested and sentenced to death, with an exemplary courage of martyrs they encouraged each other, by saying: "By the power of the Holy Spirit we accomplished the tasks of our earthly lives. Now we are returning to our native world and household where apostles and saints are residing. We will become the members of the army of Christ, the Landlord and the Creator, who said 'Where I am, there also will my servant be' (John 12.26)" (Ghazar Parbetsi, *History of Armenians,* quoted in *The Teaching of Armenian Church Fathers*, in Armenian, Bishop Nerses Setian, Mekhitarian Press, Vienna, 1994, p. 790).

[25] "Grace is the outpouring of the uncreated light descended on the rational and intelligible beings, and adorns them with the imitation of God in accordance with the conferred grace" (St. Gregory of Datev, *Book of Questions*, in Armenian, St. James Press, Jerusalem, 1993, p. 140).

[26] "Grace is infinite. But it is finite according to the will of its distributor and the needs of its receiver" (*Ibid.*, p. 140).

[27] These quotations from the sacraments of the ordination of a priest, baptism and chrismation are clear expressions of the dynamics of grace:

"The God-given, heavenly grace, which always answers the needs of serving the Apostolic Church, calls [name] from diaconate to priesthood…" (*Armenian Orthodox Church Book of Ordination*, in Armenian, Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, 1958, p. 36).

"Blessing in the highest to the Holy Spirit that proceeded from the Father. The apostles drank from the immortal cup of graces and invited the earth to heaven" (*The Rituals of the Armenian Apostolic Church*, The Armenian Prelacy, New York, c1992, p. 37).

"We beseech you, O Lord, to make this your servant worthy of your most precious grace whom you have called to the purification and enlightenment of the baptism" (*Ibid.*, p. 39).

"Lord, Omnipotent God, Father of our Lord Jesus Christ, who granted the knowledge of your truth to all those who believe in you, and granted the power to become the sons [and daughters] of God through the rebirth from water and the Holy Spirit" (*Ibid.*, p. 43).

[28] Here are two references from the hymns of the Armenian Orthodox Church depicting the Holy Spirit as the source of renewal:

"The Renewer, who with his grace renews the cosmos and us from the sins of Adam" (*Armenian Orthodox Church Hymns*, in Armenian, Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, 1980, p. 93).

"Today the heavenly were in joy because of the renewal of the earthly creatures; the Holy Spirit descended to the holy upper-room and by him the apostles were renewed" (*Ibid.*, p. 200).

[29] E.g. In the deacon's part of the holy eucharist of the Armenian Orthodox Church we read: "Let us beseech the Lord our God, who has accepted this sacrifice at his holy, heavenly and spiritual altar, that he may send down upon us, in return, the grace and the gifts of the Holy Spirit" (Father Kourken Yaralian, compiler, *The Sacred Music and The Divine Liturgy of the Armenian Apostolic Church*, The Armenian Prelacy, New York, c1992, p. 191).

[30] "The risen Christ is exalted at the right hand of the Father, wielding the power of his kingdom. Although this will become apparent only at the time of his second coming, the Church affirms it as a reality even now, hidden from our eyes, but nevertheless effective.

… From the beginning of his earthly mission, Jesus proclaimed the kingdom of the Father (Mark 1:15). His ministry meant that the kingdom of the Father became a present reality among the people, "in their midst" (Luke 17:21; cf. 11:20). Thus his own kingdom can never be anything other than to prepare and bring about the kingdom of the Father. This precisely is his kingdom: to persuade and lead everyone and everything into submission to the Father; just as the Son submits himself to the Father. Christ the king does not seek his own rule, but that of the Father, and therefore his kingdom "will have no end" (Luke 1:33)" (*Confessing the One Faith*, Faith and Order Paper No. 153, WCC Publications, Geneva, c1991, pp. 71–72).

In the holy eucharist of the Armenian Orthodox Church, through the deacon we beseech: "Full of love and exceeding in the works of goodness we prayerfully stand at the holy table of God to obtain the grace of his mercy, when our Lord and Savior Jesus Christ appears at his second coming" (*Armenian Orthodox Church Book of Hours*, in Armenian, Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, 1986, p. 702).

[31] "A "re-reading" of Christian traditions in the light of the statements of holy scripture brings all Christians together before God, who has made himself freely available to us once for all in Jesus Christ. This gift is laid hold of in faith through the Spirit, as we hope for the divine consummation which will be effected at the eschaton and is attested here and now in love – as the work of the grace of God" (Nicholas Lossky, Jose Miguez Bonino, John Pobee, Tom F. Stransky, Geoffrey Wainwright and Pauline Webb, ed., *Dictionary of the Ecumenical Movement*, WCC Publications, Geneva, c2002, p. 502).

"There is a threefold experience of salvation, and Paul expresses this throughout his writings: salvation as past in our justification; salvation as present in the sanctifying power of the Spirit in our lives; and salvation as future expectation of the redemption of the body (i.e., resurrection) and participation in the coming manifestation of the kingdom of God ([Romans] 8.18–25)" (Alan F. Johnson and Robert E. Webber, *What Christians Believe*, Zondervan, Grand Rapids, c1989, p. 297).

We read the following in a thanksgiving hymn of the holy eucharist in the Armenian Orthodox Church: "We thank you, Lord, for having fed us from your immortal table, by giving your body and blood for the salvation of the world and for the everlasting life of our souls" (Father Kourken Yaralian, compiler, *The Sacred Music and The Divine Liturgy of the Armenian Apostolic Church*, The Armenian Prelacy, New York, c1992, p. 201).

[32] Quoted in Michael B. Papazian's unpublished book *Light from Light: An Introduction to the History and Theology of the Armenian Church*, pp. 119–120.

[33] In the Armenian Orthodox Church we pray: "The mystery of our salvation is awe-inspiring and marvelous. The one who was without beginning from the Father became a man from the Virgin. He endured the suffering on the cross and by his voluntary death he granted us the grace of living" (*Armenian Orthodox Church Book of Hours*, in Armenian, Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, 1986, pp. 433–434).

[34] The sacraments in general and the sacrament of penance in particular and liturgical circle of penitence and the whole dynamics of repentance are clear indications of repentance's paramount importance in the life of the Church. Couple of quotations from the Hymns of Penitence of the Armenian Orthodox Church confirm this reality:
"Lord, as you have returned the publican to the knowledge of the truth, return me, the one gone astray, too, and have mercy on me" (p. 163);
"I presented my sins to you, Christ, because you are the physician of souls and the Lord of lives; heal also my infirmities, since you only are merciful" (p. 168);
"I beseech you, Lord, accord me the possibility of washing away my sins through repentance" (p. 183);
"All-sufficient grace of mercy, on the awesome day grant me pardon and save me" (p. 199);
"Save me, God, from my multiple sins and make me worthy of your holy kingdom; have mercy on me" (p. 208).
(All quoted from *Armenian Orthodox Church Hymns*, in Armenian, Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon, 1997).
[35] "The Gk. Fathers understood this to mean that at the fall humanity lost the likeness but retained the image, so that the Christian life is best conceived as the restoration of the lost likeness to those who have been redeemed in Christ" (Sinclair B. Ferguson, David E. Wright, J. I. Packer, ed., *New Dictionary of Theology*, InterVarsity Press, c1988, p. 189).
[36] Father is the ground of *theosis*: "The Father creates man through the Son and sanctifies him in the Spirit; man gives glory to the Father through the Son in the Holy Spirit. This is the 'royal highway' of human deification. St Basil wrote: 'Thus the way of the knowledge of God lies in the One Spirit through the One Son to the One Father, and conversely, natural goodness, inherent holiness, and royal dignity extend from the Father through the Only-begotten to the Spirit'" (Thomas Spidlik, *The Spirituality of the Christian East*, Cistercian Publications Inc, Kalamazoo, Michigan, c1986, pp. 44–45).
"From Origen the Eastern spiritual writers learned that the deification of the Christian is his participation in the glory of Christ; it culminates in an experience analogous to that of the Apostles on Tabor, an experience which corresponds to the highest form of the spiritual exegesis of Scripture" (*Ibid.*, p. 342).
"The vision of light is the vision of God himself; of God, however, in his energies and not in his essence. What the saints see is the same uncreated light that shone from Christ at the transfiguration on Mount Tabor, and that will shine from him equally at his second coming" (Cheslyn Jones, Geoffrey Wainwright, Edward Yarnold, SJ, ed., *The Study of Spirituality*, Oxford University Press, c1986, pp. 251–252).
[37] Sinclair B. Ferguson, David E. Wright, J. I. Packer, ed., *New Dictionary of Theology*, InterVarsity Press, c1988, p. 189).
"The first clearly articulated concept of the application of the work of Christ to the sinful human condition is developed in the East in connection with the *Christus Victor* view of the work of Christ. This view is known as theosis or deification" (Alan F. Johnson and Robert E. Webber, *What Christians Believe*, Zondervan, Grand Rapids, c1989, p. 303).

[38] The distinction between God's essence and energies is indicated in the following quotations:
"…the essence-energies distinction is a way of stating simultaneously that the *whole* God is inaccessible, and that … God in his outgoing love has rendered himself accessible to man. By virtue of this distinction between the divine essence and the divine energies, we are able to affirm the possibility of a direct or mystical union between man and God – what the Greek Fathers term the *theosis* of man, his "deification" – but at the same time we exclude any pantheistic identification between the two; for man participates in the energies of God, not in the essence" (Bishop Kallistos Ware, *The Orthodox Way*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, c2002, pp. 22–23).
"Lossky believed that in the spiritual life of the Eastern Church, 'The way of the imitation of Christ is never practised. ...Indeed, this way seems to have a certain lack of fullness; it would seem to imply a somewhat external attitude toward Christ.' Eastern spirituality 'may instead be defined as a *life in Christ*'" (Thomas Spidlik, *The Spirituality of the Christian East*, Cistercian Publications Inc, Kalamazoo, Michigan, c1986, p. 39).
"He [Gregory Palamas] draws a distinction between the essence or inner being of God and his energies or acts of power. The essence indicates the divine transcendence and otherness; and as such it remains unknowable not only in the present life but in the age to come, not only to humankind but to the angels – it is *radically* unknowable. … But, unknowable in his essence, God is dynamically disclosed to us in his energies, which permeate the universe and in which we humans can directly participate, even in this present life. These energies are not an intermediary between God and man, but the living God himself in action; and so, sharing in the divine energies, the saints are indeed enjoying the true vision of God 'face to face'" (Cheslyn Jones, Geoffrey Wainwright, Edward Yarnold, SJ, ed., *The Study of Spirituality*, Oxford University Press, c1986, pp. 250–251).
"Athanasius, even though he clearly identified sonship and deification, took great care to note that this assimilation was not identification: it does not make us 'as the true God or his Word, but as it has pleased God who has given us that grace'" (*Ibid.*, p. 46).
Ephesians 5.1–2; referring to the imitation of Christ.
[39] In the Hymn of Vesting of the holy eucharist of the Armenian Orthodox Church we read: "Through the passion of your Only-Begotten Son all creatures came to life anew, and humans made immortal, adorned in inviolate garments" (Father Kourken Yaralian, compiler, *The Sacred Music and The Divine Liturgy of the Armenian Apostolic Church*, The Armenian Prelacy, New York, c1992, p. 143).
This understanding of the formula 'in Christ' has been used in the New Testament approximately 165 times.
[40] "As is very hard for the creatures of water to live on land and the creatures of land to live in water, it is much harder for humans to receive the gifts of the Holy Spirit without faith" (St. Yeghishe, *Kantsasar*, the Theological Review of the Diocese of Artsakh, Issue No. 1, 1992, p. 63).

"The goal of the spiritual life is, for Maximus, deification (*theösis*), and the foundation of this is laid for all Christians in their baptism: Baptized in Christ through the Spirit, we receive the first incorruption according to the flesh. Keeping this original incorruption spotless by giving ourselves to good works and by dying to our own will, we await the final incorruption bestowed by Christ in the Spirit" (Cheslyn Jones, Geoffrey Wainwright, Edward Yarnold, SJ, ed., *The Study of Spirituality*, Oxford University Press, c1986, p. 194).

[41] "Faith alone remains the crucial condition of participating in this secure promise. And where faith is weak, grace continues to awaken and sustain it. The Holy Spirit is determined to prevail over idolatry and disbelief in God's own time. But this assurance is not to be held in such a way as to diminish faithful good works or neglect the responsibilities of human freedom" (Thomas C. Oden, *The Rebirth of Orthodoxy*, Harper San Francisco, c2003, p. 44).

[42] In a prayer from the Night Hour Prayer of the Armenian Orthodox Church, we ask God: "Receive now our supplications and make us to remain in the orthodox faith and virtuous conduct" (*The Teaching of Armenian Church Fathers*, in Armenian, Bishop Nerses Setian, Mekhitarian Press, Vienna, 1994, p. 652).

[43] "Several attempts have been made to define that aspect in our nature which makes us capable of being transformed by God's grace. Perhaps one can recognize it in two human capacities. The first is our ability to make moral choices; in such decisions, when we reach for the highest good we know, God is leading us on to himself, whether we recognize the fact or not. The second is our ability to know and love other human beings. God does not allow our love to stop there, but enables it to reach through the other human being to himself. This is one way in which the second great commandment, to love our neighbour, is 'like' the first commandment, to love God (Matt. 22.37–9). Whenever we act as responsible, loving persons, we are in the field of grace, and exercising our spiritual priesthood" (Cheslyn Jones, Geoffrey Wainwright, Edward Yarnold, SJ, ed., *The Study of Spirituality*, Oxford University Press, c1986, pp. 12–13).

[44] Quoted in Nicholas Lossky, Jose Miguez Bonino, John Pobee, Tom F. Stransky, Geoffrey Wainwright and Pauline Webb, ed., *Dictionary of the Ecumenical Movement*, WCC Publications, Geneva, c2002, p. 1005.

[45] *The Rituals of the Armenian Apostolic Church*, The Armenian Prelacy, New York, c1992, p. 23).

WORLD COUNCIL OF CHURCHES
INTER-ORTHODOX CONSULTATION
IN VIEW OF THE PEACE CONVOCATION 2011
Leros-Greece, 15–22 September 2009

WHO IS WISE AND UNDERSTANDING AMONG US?

(Biblical Reflection - James 3.13–18)

This morning, while we start the second day of our consultation for the exploration and deepening of our understanding of the main theme of International Ecumenical Peace Convocation 2011, we praise God joining the angelic voices in saying *"Glory to God in the highest, and on earth peace to men on whom his favor rests"* (Luke 2.14, NIV) and recommit ourselves to become channels of divine reconciliation and peace-making as faithful followers of the *"Prince of Peace"* (Isaiah 9.6).

My reflection will cover James 3.13–18, dedicated to 'Two Kinds of Wisdom,' on the background of the treatise *Counsel on Correct Faith and Virtuous Conduct* ascribed to St. Gregory of Narek (10th–11th century) or Gregory of Skevra (12th–13th century), fathers of the Armenian Apostolic Orthodox Church.

Let us listen to the word of God: *"Who is wise and understanding among you? Let him show it by his good life, by deeds done in humility that comes from wisdom. But if you harbor bitter envy and selfish ambition in your hearts, do not boast about it or deny the truth. Such "wisdom" does not come down from heaven but is earthly, unspiritual, of the devil. For where you have envy and selfish ambition, there you find disorder and every evil practice. But the wisdom that comes from heaven is first of all pure; then peace-loving, considerate, submissive, full of mercy and good fruit, impartial and sincere. Peacemakers who sow in peace raise a harvest of righteousness"* (James 3.13–18)

According to the *Counsel*, man [/woman] is bestowed by a "rational soul" [Paragraph 22]. "The soul is of three parts: by the command and order of the Creator, it has intellect, anger, and desire" [Paragraph 22]. Thus, man is called to

be a God-pleasing, Christ-centered and human-loving person in the pursuance of righteousness.

This biblical passage invites us to answer the challenging question posed to us by James: *'Who is wise and understanding among us?'* by pondering on the following two thoughts:

First, our good life is manifested by deeds of humility inspired by heavenly wisdom, which is not just attained information, but practical insight for spiritual up-building. The Interpreter's Bible reflects on the true wisdom by saying: "Intellectual ability, when used rightly by a humble and devout soul, is a heaven-sent blessing: when used wrongly by a selfish egotist, it does indescribable damage" (New York, Volume XII, c1957, page 49). Is not this definition relevant to our contemporary reality? *Counsel* instructs us by saying: "Intellect will think over divine things, according to the Bible, *"These commandments that I give you today are to be upon your hearts. Impress them on your children. Talk about them when you sit at home and when you walk along the road, when you lie down and when you get up"* (Deuteronomy 6.6–7, NIV). And according to another verse, *"but whose delight is in the law of the Lord, and who meditates on his law day and night"* (Psalm 1.2, NIV). Besides, any work is first thought of, and only afterwards done; and without thinking one does nothing. Therefore, whoever thinks well and rightly, accordingly also does the work. And when intellect keeps its authority and work whole, dominates over anger and gives orders for all good matters. And anger submitting with valor and bravery to all the commands, executes them in a good manner. Also, following the natural order, anger dominates over desire, while remaining under the submission of intellect. And desire, keeping the natural order in a right and whole state, does not rebel against the command of anger, but as a slave, humbly and submissively carries out all the commands, without raising its horn over anyone, since there is none under its authority" [Paragraph 26].

Second, our self-emptying in repentance will open up a space for a Christ-centered life and works. To get rid of the selfish ambition of our hearts, we need to be imbued by the love of God, neighbor and creation "under the self-dominance of intellect" [Paragraph 23]. Let us once again listen to *Counsel*: "When the rational

soul acts through right intellect, it does not fail at all in the likeness of the heavenly beings. And each of these has its peculiar virtue. The virtue of intellect is *discretion*; the virtue of the anger is *valor*; and that of the desire is *chastity*. The work of discretion is to think and make choice between good and bad. The work of valor is to bravely and valiantly execute that which is chosen by discretion. And the work of chastity is to kindle in the love of God in accordance with the choice and execution, thus making the antecedent ones stronger in their natural capabilities by the warmth of that love" [Paragraph 22].

Prophet Isaiah exhorts us: *"Seek the LORD while he may be found; call on him while he is near. Let the wicked forsake his way and the evil man his thoughts. Let him turn to the LORD, and he will have mercy on him, and to our God, for he will freely pardon"* (Isaiah 55.6–7, NIV).

When we put God at the center of our life, we *"will find a baby wrapped in cloths and lying in a manger"* (Luke 2.12, NIV), who is Immanuel, *"God with us"* (Matthew 1.23, NIV).

"Pure, peace-loving, considerate, submissive, full of mercy and good fruit, impartial and sincere" (cf. James 3.17) heavenly Wisdom is an incarnated reality — our Lord and Savior Jesus Christ, who assured us *"Peace I leave with you; my peace I give you. I do not give to you as the world gives. Do not let your hearts be troubled and do not be afraid"* (John 14.27).

To become peace-lovers and peace-makers God's grace is sufficient to us in the prime model of crucified and risen Lord and in the power of the comforter Holy Spirit. In response to this grace, we implore in the words of the matins prayer of the Armenian Church: "Let us glorify the Almighty God, the Father of our Lord Jesus Christ, giving thanks unto him who has kept us in peace during this night and has led us from darkness to light, from death to life, from corruption to incorruption and from ignorance to the knowledge of his truth." [Translated from classical Armenian into English by B. N. A.]

I will conclude by another prayer from sunrise hour of the Armenian Church: "Christ, our God, author of life and giver of peace, guide us so that we may walk

in your ways of righteousness and arrive at the heaven of life and salvation in peace, through your mercy. For you are our helper and our deliverer and to you is fitting glory, dominion and honor, now and forever and unto the ages of ages. Amen." [Translated from classical Armenian into English by B. N. A.]

Bishop Nareg Alemezian
17 September 2009
Armenian Apostolic Orthodox Church – Holy See of Cilicia
Antelias-Lebanon

MISSION 2000 - VISION AND CHALLENGES

Psalm 24 in general and the first verse specifically, "The earth is the LORD's, and everything in it, the world, and all who live in it," can become an ecumenical starting point for the stimulation of further discussion of the theme of this ecumenical meeting, as we renew and reaffirm our commitment to mission and evangelism and unfold our common agenda of the visions and challenges that the universal Church is facing on the threshold of the 21st century.

The title added 'for the first day of the week' to Psalm 24 is an indication that it was dedicated to the Creator and the creation, and the Jewish festival of the New Year. In the Armenian Apostolic church, Psalm 24.7–10 is recited by the celebrant and the deacon as the responsory of the Great Entrance of the Holy Liturgy. Therefore, by confirming the fact of the universal authority of our Creator, venturing to enter and to bring many others into God's presence and reinstating the importance of eucharistic fellowship as the visible sign of our unity, I would like to make the following eight short statements as my contribution to our common concerns, visions and challenges:

1. The Church (all churches) is called to evangelize. The main mission of the Church is to reach out to others. Renewal in mission is imperative because Christian mission of evangelizing the whole world is not a human ambition or humanitarian enterprise but the vocation of the Church. Hence it should become the extension of the Pentecost (Acts 2.1–39) accentuated by Apostle Peter's invitation, *"Repent and be baptized, every one of you, in the name of Jesus Christ for the forgiveness of your sins. And you will receive the gift of the Holy Spirit. The promise is for you and your children and for all who are far off — for all whom the Lord our God will call"* (Acts 2.38–39). The urgency of bringing the Gospel, the good news, to all humanity is based on our relationship with the Creator and not only His creation. This relationship is reflected in prayer, witness, service and accountability to God. We are carrying Christ and not our own mission to the world by drawing out the gifts of the Holy Spirit in all members of the Church.

2. The mission of the Church is marked by Christian love (John 13.34). We have to affirm once again that power must be subordinate to love. The power of love and the necessity for unity is reflected in this prayer of Jesus for His disciples, *"Holy Father, protect them by the power of your name –the name you gave me– so that they may be one as we are one"* (John 17.11). When we have love then we can become the sign of the Kingdom of God in the world and heighten our relationships in mission with mutual respect, tolerance, understanding, acceptance, and appreciation. Most of the time, this Christian love is associated with the image of the suffering Church bearing the sign of the cross as the most vivid expression of martyrdom (Luke 14.27; I Corinthians 1.18; Galatians 6.14).

3. The mission of the Church is carried by the active participation of the laity. Missionary engagement should be reflected on a local level as much as on a global level. Religious life and missionary calling are not isolated from our daily life. To bridge the gap separating the milieu of Sunday worship from everyday demands of life, to get the involvement of all the members of the local parish, to fulfil the social needs of the marginalized people of the community and to establish a strong bond between the family nucleus and the church unit should be on the agenda of developing the strategy of our mission and evangelism.

4. The mission is entrusted to the missionaries by the triune God. Thus, the integrity of the people who are spreading the good news of salvation in Jesus Christ (Ephesians 1.13; II Timothy 2.10, 3.15), engaging in local and global mission, proclaiming the Kingdom of God (Mark 1.15), converting individuals and nations must live as genuine Christians and become credible witnesses, trustworthy disciples and commissioned apostles of their calling (John 20.21; Acts 20.17–38; I Peter 5.2–4; I John 1. 2–3). In the Armenian Apostolic Church, while bestowing the special authority on the celibate priest to preach the good news, the bishop offers the following prayer, "Preach confidently, without any prejudice, preach simply and clearly, preach wisely and knowledgeably. As St. Paul says, *"Correct, rebuke, and encourage"* (II Timothy 4.2). And our Lord Jesus Christ will illuminate the eyes of your mind and bestow the light of wisdom so that you may be called by the Lord, *"The light of the world"* (Matthew 5.14), as well as, *"The light within you is not darkness"* (Luke 11.35) and being totally enlightened, you may rise as the sun in the Kingdom of God, along with all the

saints, according to the commandments of our Lord Jesus Christ. Amen" (Fourth Rank of Dzayrakooyn Vartabed).

5. Gospel addresses itself to power relationships in society (Mark 9.1; Ephesians 6.12). Nowadays witness to the gospel is at risk because of the emergence of globalization, fragmentation, post-modernism, fundamentalism, consumerism, secularism, racism, free-market economy, New Age movements, cyberspace communication and many other ideological, scientific and technological developments. Sometimes we compromise by utilizing these developments and/or critiquing them from a Christian outlook. From a mission and evangelism perspective, we are dealing with the major threat of the freedom of almost everything, including religion, which is dooming the order of our society to anarchy and destruction. In this war against commercialized religion and economic slavery, the Holy Spirit should sustain us to carry our mission of evangelism (Acts 1.8).

6. Geographical immensity on the one hand and denominational and confessional lines on the other hand underline the importance of respecting spiritual, linguistic, cultural and ethnic traditions and values of a given society and challenging them with the biblical message. This is possible when we can transmit the message of God by speaking the language of the people. There is a fine line between a national church and a nationalistic church. In this respect the missionary role of the national churches, the Armenian Apostolic Church being one of them, is very delicate and crucial in the inculturation of the Gospel rooted in deep spiritual roots and voicing the religious and worldly aspirations of the faithful. We are obliged to emphasize that in different churches and languages we worship the same God, we accept the same Christ and we receive the same Holy Spirit.

7. Lack of responsible relationships in mission divides and severs Christians more than doctrinal differences. Proselytism is not only the violation of the boundary of a certain denomination or an attempt to expand into the territory of a given church by another missionary group, it is also the destructive motif of hate, seduction techniques and the negation of sharing human, spiritual and material resources in a toxic atmosphere of competitiveness in our common mission and

evangelism. We are in communion and community in the presence of the Holy Spirit, where difference need not mean division but the credible practice of collaboration. Instead of invading canonical Christian territories, we have to reach out to the former Christians of various sects and protect the Church against the danger of further fragmentation and bar the penetration of false doctrines into our households. (I am not questioning the sincerity of the missionaries, but bringing into your attention the reaction of the Orthodox faithful in the context of their historical homelands and national churches. Missionary activities should be carried in the framework of ecclesiology).

8. In this day and age of communication, interfaith dialogue serves the purpose of knowing the members of other faiths as fully as possible and co-operating with them in partnership to tackle the common issues threatening daily life and the dignified existence of all human beings. While resisting radical religious fundamentalism, building sincere relationships with peoples of other faiths through constructive dialogue, mutual trust, sensitivity, sharing, and hospitality should not be overlooked by Christians in their commitment of preaching Christ to the entire world.

V. Rev. Nareg Alemezian
Ridgefield-New Jersey, USA
30 April 1997

THE ECUMENICAL AND INTER-RELIGIOUS ACTIVITIES OF THE ARMENIAN APOSTOLIC ORTHODOX CHURCH – HOLY SEE CATHOLICOSATE OF CILICIA, ANTELIAS-LEBANON

1. ARMENIA: THE FIRST CHRISTIAN NATION

On the seashore of Antelias, a suburb of Beirut-Lebanon, are located the headquarters of the Armenian Apostolic Orthodox Church – Holy See Catholicosate of Cilicia.

The origin of the Armenian Church dates back to the Apostolic Age. Christianity was preached in Armenia as early as the second half of the first century by the two apostles of Jesus Christ, St. Thaddeus and St. Bartholomew.

During the first three centuries Christianity in Armenia was a hidden religion under heavy persecution. In 301 Armenians officially accepted Christianity as their state religion, through the efforts of St. Gregory the Illuminator. Armenians became the first nation who formally adhered to Christianity.

The official line of the Heads of the Armenian Church, called "Catholicos," started with St. Gregory the Illuminator. St. Gregory chose as the site of the Catholicosate the capital of Armenia, Vagharshapat.

2. A MIGRATING CATHOLICOSAL SEE

The continuous upheavals in Armenia forced the kingdom to move to safer places. The Armenian Church center moved as well to different locations together with the political authority. Thus, in 485 the Catholicosate was transferred to Dvin, then to Dzoravank and Aghtamar (927), Arkina (947) and Ani (992). In 1045, after the fall of the Armenian Kingdom of Bagradits, masses of Armenians migrated to Cilicia and the Catholicosate settled there. It was first established in Tavblour (1062), then Dzamendav (1072), Dzovk (1116), Hromkla (1149) and Sis (1293), where it remained for seven centuries.

3. TWO CATHOLICOSATES IN THE ARMENIAN CHURCH

The existence of two Catholicosates in the Armenian Church (the Catholicosate of All Armenians in Holy Etchmiadzin-Armenia and the Holy See Catholicosate of Cilicia in Antelias-Lebanon) is due to historical circumstances.

In the 10th century Armenia was devastated by Seljuks and many Armenians left their homeland and were settled in Cilicia. The Catholicosate also took refuge in Cilicia. For almost four centuries (10th–14th cent.) the center of the Armenian political, ecclesiastical and cultural life was in Cilicia.

In 1375 the Armenian Kingdom of Cilicia was destroyed and Cilicia became a battleground between invading foreign powers. In the meantime Armenia was having a relatively peaceful time, which led the bishops of Armenia to elect a Catholicos in Holy Etchmiadzin. Thus, in 1441 Giragos Virapetsi was elected Catholicos in Holy Etchmiadzin, meanwhile Krikor Moussabekiants continued to be the Catholicos in Cilicia. Since 1441 there have been two Catholicosates in the Armenian Church with equal rights and privileges, and with their respective jurisdictions. The Catholicosate of Cilicia has always recognized the primacy of honor of the Catholicosate of Holy Etchmiadzin.

4. THE CATHOLICOSATE IN ANTELIAS-LEBANON

During the First World War Turks perpetrated the first Genocide of the 20th century and massacred one million five hundred thousand Armenians. In 1921, when the French forces evacuated Cilicia, a second wave of massacres ordered by Kemalist Turkey took the lives of another 300.000 Armenians. The rest of the Armenians were forced to leave their homeland and found refuge mostly in Syria and Lebanon. The Catholicosate in Sis was also confiscated and ruined by the Turks. Catholicos Sahag II followed the exile of his flock and in 1930 he established the Catholicosate of Cilicia in Antelias.

The Catholicosate of Cilicia became the leading force in the worldwide Armenian Diaspora through its network of dioceses. Catholicoi Sahag II (1902–1939), Papken I (1930–1936), Bedros I (1940), Karekin I (1943–1952), Zareh I (1956–1963), Khoren I (1963–1983) and Karekin II (1977–1995) occupied the throne of the Catholicosate in Antelias.

The current Catholicos is His Holiness Aram I, who was elected and consecrated in 1995. During his many years of ecclesiastical service, he has assumed important responsibilities in the Armenian Church as well as in the ecumenical movement.

In 1972 he was appointed as the representative of the Catholicosate of Cilicia for ecumenical relations.

In 1974 he became a founding member of the Middle East Council of Churches and has served on its Executive Committee.

As delegate of his Church he participated in the World Council of Churches Nairobi (1975), Vancouver (1983), Canberra (1991), Harare (1998) and Porto Alegre (2006) Assemblies. In 1975 he was elected a member of the WCC Faith and Order Commission. At the Vancouver Assembly he was elected member of the WCC Central Committee. At the Canberra Assembly he was elected Moderator of the WCC Central and Executive Committees. He was the first Orthodox and the youngest person to be elected to the position of Moderator. After serving as Moderator for seven years, he was unanimously re-elected at the WCC Harare Assembly.

He is a founding member of the Joint Commission of the Theological Dialogue between the Orthodox and Oriental Orthodox Churches and the International Theological Dialogue between the Oriental Orthodox Family of Churches and the World Alliance of Reformed Churches. He has played an important role in the initiation of the International Joint Commission for Theological Dialogue between the Catholic Church and the Oriental Orthodox Churches.

In 1996 he was instrumental in creating the fellowship of the three Heads (Coptic, Syrian, Armenian) of the Oriental Orthodox Churches in the Middle East.

He has played a significant role in promoting common values, mutual understanding and peaceful co-existence among religions, and especially among Christians and Muslims.

He is an honorary member of the Pro Oriente, the World Religions Museum Foundation and the Religions for Peace international organizations.

5. ECUMENICAL AND INTER-RELIGIOUS INITIATIVES AND ACTIVITIES

Ecumenism and inter-religious relations remain one of the main areas of mission and ministry of the Catholicosate of Cilicia. Since the fifties its clergy and lay representatives have taken an active part in global and regional ecumenical and inter-religious meetings and conferences.

The ecumenical engagement of the Catholicosate was more organized after 1962, when it became a member of the World Council of Churches. In 1975, at the Nairobi Assembly, Bishop Karekin Sarkissian (later Catholicos Karekin II) was elected a Vice-Moderator of the WCC Central and Executive Committees. In 1991, at the Canberra Assembly, Archbishop Aram Keshishian (currently Catholicos Aram I) was elected Moderator of the WCC Central and Executive Committees. In 1998, at the Harare Assembly, His Holiness Aram I was re-elected Moderator of the WCC Central and Executive Committees.

The Catholicosate sent observers to the Second Vatican Council. The visits of the Catholicoi to Popes, as well as joint declarations, meetings and consultations with representatives of the Roman Catholic Church greatly contributed to the development of warm relations between the Armenian Church and the Roman Catholic Church on international, regional and local levels.

The relations of the Catholicosate with the Churches of the Middle East have always been fraternal. As one of the initiators of the ecumenical movement in the region, it took an active part in the foundation of the Middle East Council of Churches in 1974.

The Catholicosate has played a key role in promoting the theological dialogue between the Eastern and Oriental Orthodox Families. It had a significant part in the development of a more organized collaboration among the Oriental Orthodox Churches. Since 1997 the Heads of the Oriental Orthodox Churches in the Middle East and the Standing Committee appointed by them regularly meet and discuss ecumenical, inter-religious and inter-church issues.

The Catholicosate continues with growing impetus its ecumenical relations with the Anglican Communion and the other Churches of the Reformation, as well as with various ecumenical organizations.

In 1997 His Holiness Aram I established the Department for Ecumenical and Inter-religious Relations at the Catholicosate to further strengthen mutual collaboration with our ecumenical and inter-religious partners. Also, the Department organizes ecumenical formation seminars and coordinates the activities of the dioceses. Archbishop Nareg Alemezian is the Ecumenical Officer of the Department.

In 2002 the Ecumenical Relations Committee of the Catholicosate was formed with seven ordained and lay men and women members.

In 2010 the Catholicosate became a member of the Christian Conference of Asia.

The Catholicosate participated in the meetings of the Co-ordinating Committee of the United Bible Societies and Eastern and Oriental Orthodox Churches Relations.

Armenian Church University Students Association of the Catholicosate is a member of Christian university and youth organizations.

On the local level, the Catholicosate has representatives in many committees; such as, Religious Textbooks Editorial Committee, Humanitarian Assistance Committee and Christian-Muslim Committee.

The Catholicosate is seriously engaged in generating tolerance and building mutual confidence between Christian and Muslim communities in the Middle East and worldwide. It initiates a number of inter-religious dialogues and takes active part in important inter-religious conferences on regional and international levels and organizes meetings of the representatives of world religions.

The Catholicosate actively participates in the ecumenical movement and inter-religious dialogue through its clergy and laity represented in the commissions and committees of ecumenical councils and inter-religious organizations.

6. THEOLOGICAL DIALOGUES

The Catholicosate of Cilicia is involved in the following Theological Dialogues together with the other members of the Family of the Oriental Orthodox Churches. (The Family of the Oriental Orthodox Churches comprises of the Armenian Apostolic Orthodox Church – Catholicosate of All Armenians (Armenia), the Armenian Apostolic Orthodox Church – Catholicosate of Cilicia (Lebanon), the Coptic Orthodox Church (Egypt), the Syrian Orthodox Church (Syria), the Ethiopian Orthodox Church (Ethiopia), the Indian Orthodox Church (India) and the Eritrean Orthodox Church (Eritrea):

I. Joint Commission of the Theological Dialogue between the Orthodox and Oriental Orthodox Churches

For two decades (1964–85) unofficial theological consultations took place between the representatives of these two families and paved the way for the formation of the Joint Commission.

The first meeting of the Joint Commission took place in Chambésy-Geneva, in December 1985. It identified four areas of discussion on Christology: 1) Problems of terminology, 2) Conciliar formulations, 3) Historical factors, 4) Interpretation of Christological dogmas today.

The second meeting of the Joint Commission took place in the Monastery of Anba Bishoy-Egypt, in June 1989 and made a common statement, known as First Agreed Statement (See Appendix 1).

The third meeting of the Joint Commission took place in Chambésy-Geneva, in September 1990 and produced Second Agreed Statement and Recommendations to the Churches, and made recommendations to their Churches on the lifting of all anathemas and condemnations, pastoral issues, relations between the two Orthodox Families of Churches, relations of the two Orthodox Families of Churches with other Churches, their common service to the world of suffering,

need, injustice and conflicts, and their cooperation in the propagation of the Christian faith.

On behalf of the Catholicosate of Cilicia Archbishop Aram Keshishian (currently Catholicos Aram I) and Archbishop Mesrob Ashjian participated in the dialogue.

The Co-presidents of the Joint Commission, Metropolitan Damaskinos of Switzerland and Metroplitan Bishoy of Damiette, embarked on a series of visitation to the Eastern and Oriental Orthodox Churches headquarters to ensure the facilitation of the outcome of the dialogue by the Holy Synods.

In 2007 Metropolitan Emmanuel of France, the Eastern Orthodox new Co-president, and Metropolitan Bishoy visited His Holiness Aram I in Antelias and discussed the practical steps to resume the official talks. Soon a core group will meet to secure the resuming of the full meeting of the Joint Commission.

II. International Joint Commission for Theological Dialogue between the Catholic Church and the Oriental Orthodox Churches

Catholic and Oriental Orthodox representatives, delegated by their Churches, met in January 2003, in Rome-Italy, as members of the Preparatory Committee for the Catholic Church-Oriental Orthodox Churches International Joint Commission for Dialogue. The Preparatory Committee established the rules of membership of the Joint Commission and set up the work plan, agenda, membership, procedures, methodologies and timetable of the Joint Commission.

2004–2013 the Joint Commission had ten meetings, each year alternating between Rome and an Oriental Orthodox Church headquarters. It held its 7th meeting in the Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon.

The Joint Commission has the following topics on its agenda: 1) Christology, 2) Procession of the Holy Spirit in a Trinitarian context, 3) Ecclesiology, 4) The Mission of the Church, 5) Sacraments, 6) Purgatory, 7) Mariology.

On behalf of the Catholicosate of Cilicia Archbishop Oshagan Choloyan and Archbishop Nareg Alemezian are members of the Commission.

III. Anglican-Oriental Orthodox International Commission

Anglican and Oriental Orthodox representatives, delegated by their Churches, held a preparatory meeting in Midhurst-England, in July 2001. They considered the recommendations of the Lambeth Conferences of 1988 and 1998 and decisions of Oriental Orthodox Churches that the Anglican-Oriental Orthodox dialogue be upgraded from a Forum (1985–1993) to a Commission. They also established the agenda and clarified matters related to the membership, procedures, methodologies and timetable of the Commission. The agenda includes the following topics: 1) Christology, 2) Pneumatology, 3) Authority in the Church, 4) Holy Scripture and Holy Tradition, 5) Ecclesiology, 6) Sacraments, 7) Moral issues, 8) The place of women in the Church, 9) Matters of concern to the Churches in their mission and pastoral care.

The Commission had its first meeting in Holy Ejmiadzin-Armenia, in November 2002, signed an Agreed Statement on Christology (See Appendix 2) and submitted it to the authorities of the Oriental Orthodox Churches and the Anglican Communion for their consideration.

On behalf of the Catholicosate of Cilicia Archbishop Kegham Khatcherian and Archbishop Nareg Alemezian participated in the meetings.

The work of the Commission has been interrupted since 2003, because of the ordination of homosexual clergy and the blessing of marriages of the homosexuals in the Anglican Communion.

Through the efforts of His Holiness Aram I a joint small group will meet in England, in 2013, to discuss the possibilities of restarting the full meeting of the Commission.

IV. International Theological Dialogue between the Oriental Orthodox Family of Churches and the World Alliance of Reformed Churches

A group of representatives of Oriental Orthodox and Reformed Churches held a preparatory meeting in Geneva-Switzerland, in August 1992, and considered the possibility of embarking on a theological discussion on matters of common

concern. Archbishop Aram Keshishian, then the Moderator of the World Council of Churches, played an important role in this initiative.

1993–2001 the group had seven meetings, alternatively hosted by a Reformed and an Oriental Orthodox Church.

One of the highlights of these meetings was the adoption of the Agreed Statement on Christology in Driebergen-The Netherlands, in September 1994 (See Appendix 3).

During the meetings 30 papers were presented and discussed on the following topics: 1) Tradition and Holy Scripture, 2) The Role of the Theologian in the Christian Community, 3) The Nature of the Church and Her Mission, 4) Priesthood/Ministry, 5) Sacraments.

In January 2001, at its last meeting in Antelias-Lebanon, the members prepared the report of the first phase of their discussion and submitted it to the authorities of their respective Churches for consideration.

On behalf of the Catholicosate of Cilicia Archbishop Dirayr Panossian and Archbishop Nareg Alemezian participated in the meetings.

The second phase of the dialogue is under consideration by both sides.

V. Conversation between The Lutheran World Federation and Churches of the Oriental Orthodox Family

Representatives of the Lutheran World Federation and Churches of the Oriental Orthodox family met in Geneva-Switzerland, in February 2008, to explore the possibility of establishing regular bilateral contact between their Churches.

On behalf of the Catholicosate of Cilicia Archbishop Nareg Alemezian participated in the meeting.

Rev. Dr. Ishmael Noko, the LWF General Secretary, decided to make a visit to each of the Oriental Orthodox Churches in 2008 to discuss the matter with the

heads of the Oriental Orthodox Churches, but because of leadership change in the LWF he could not do it.

Rev. Dr. Martin Junge, the LWF new General Secretary, will visit the Oriental Orthodox Churches in 2013.

Archbishop Nareg Alemezian
Ecumenical Officer and Dean Theological Seminary
Armenian Apostolic Orthodox Church
Holy See Catholicosate of Cilicia

APPENDIX 1

AGREED STATEMENT

JOINT COMMISSION OF THE THEOLOGICAL DIALOGUE BETWEEN THE ORTHODOX AND ORIENTAL ORTHODOX CHURCHES MONASTERY OF ANBA BISHOY-EGYPT, 24 JUNE 1989

We have inherited from our fathers in Christ the one apostolic faith and Tradition, though as churches we have been separated from each other for centuries. As two families of Orthodox churches long out of communion with each other, we now pray and trust in God to restore that communion on the basis of the common apostolic faith of the undivided church of the first centuries which we confess in a common creed. What follows is a simple reverent statement of what we do believe on our way to restore communion between our two families of Orthodox churches.

Throughout our discussions we have found our common ground in the formula of our common father, St Cyril of Alexandria: *mia physis (hypostasis) tou Theoria Logou sesarkomené,* and in his dictum that "it is sufficient for the confession of our true and irreproachable faith to say and to confess that the Holy Virgin is Theotokos (Hom. 15, cf. Ep. 39)."

* * *

Great indeed is the wonderful mystery of the Father, Son and Holy Spirit, one True God, one *ousia* in three *hypostases* or three *prosopa.* Blessed be the Name of the Lord our God for ever and ever.

Great indeed is also the ineffable mystery of the incarnation of our Lord Jesus Christ, for us and for our salvation.

The Logos, eternally consubstantial with the Father and the Holy Spirit in his divinity, has in these last days become incarnate of the Holy Spirit and Blessed Virgin Mary Theotokos, and thus became man, consubstantial with us in his humanity but without sin. He is true God and true man at the same time, perfect in his divinity, perfect in his humanity. Because the one she bore in her womb was at the same time fully God as well as fully human we call the Blessed Virgin Theotokos.

When we speak of the one composite (*synthetos)* hypostasis of our Lord Jesus Christ, we do not say that in him a divine hypostasis and a human hypostasis came together. It is that the one eternal hypostasis of the Second Person of the Trinity has assumed our created human nature in that act uniting it with his own uncreated divine nature, to form an inseparably and unconfusedly united real divine-human being, the natures being distinguished from each other in contemplation *(theoria)* only.

The hypostasis of the Logos before the incarnation, even with his divine nature, is of course not composite. The same hypostasis, as distinct from nature, of the incarnate Logos, is not composite either. The unique theandric person (*prosopon)* of Jesus Christ is one eternal hypostasis who has assumed human nature by the incarnation. So we call that hypostasis composite, on account of the natures which are united to form one composite unity. It is not the case that our fathers used *physis* and *hypostasis* always interchangeably and confused the one with the other. The term hypostasis can be used to denote both the person as distinct from nature, and also the person with the nature, for a hypostasis never in fact exists without a nature.

It is the same hypostasis of the Second Person of the Trinity, eternally begotten from the Father who in these last days became a human being and was born of the Blessed Virgin. This is the mystery of the hypostatic union we confess in humble adoration – the real union of the divine with the human, with all the properties and functions of the uncreated divine nature, including natural will and natural energy, inseparably and unconfusedly united with the created human nature with all its properties and functions, including natural will and natural energy. It is the Logos incarnate who is the subject of all the willing and acting of Jesus Christ.

We agree in condemning the Nestorian and the Eutychian heresies. We neither separate nor divide the human nature in Christ from his divine nature, nor do we think that the former was absorbed in the latter and thus ceased to exist.

The four adverbs used to qualify the mystery of the hypostatic union belong to our common tradition – without commingling (or confusion) (*asyngchytós*), without change (*atreptós*), without separation (*achoristós*) and without division (*adiairetós).* Those among us who speak of two natures in Christ do not thereby deny their inseparable, indivisible union; those among us who speak of one united divine-human nature in Christ do not thereby deny the continuing dynamic presence in Christ of the divine and the human, without change, without confusion.

Our mutual agreement is not limited to Christology, but encompasses the whole faith of the one undivided church of the early centuries. We are agreed also in our understanding of the Person and work of God the Holy Spirit, who proceeds from the Father alone, and is always adored with the Father and the Son.

APPENDIX 2

CHRISTOLOGY

ANGLICAN-ORIENTAL ORTHODOX INTERNATIONAL COMMISSION HOLY ETCHMIADZIN, ARMENIA, NOVEMBER 5–10, 2002

INTRODUCTION

In 1990 the second Forum of representatives of the Oriental Orthodox Churches and the Churches of Anglican Communion, meeting at the Monastery of St. Bishoy in Wadi el Natroun, Egypt, was able to produce the following statement: *God, as revealed in the life, teaching, passion, death, resurrection and ascension of Jesus Christ calls his people into union with himself. Living by the Holy Spirit, his own people have been given authority to proclaim this Good News to all creation.*

The Forum was also able to suggest that an agreement on Christology between the Oriental Orthodox and the Anglican Communion was now possible, taking note of the detailed theological work done by representatives of the two families of Orthodoxy between 1964 and 1971, resulting in the agreed statement of 1989, the work done in the unofficial Pro Oriente conversations, and of the history of convergence in Christology between the Churches of the Anglican Communion and the Oriental Orthodox Churches. To this must now be added the agreed statement on Christology of the Reformed-Oriental Orthodox Dialogue (Driebergen, Netherlands, September 13, 1994).

Our first meeting as the Anglican-Oriental Orthodox International Commission, in Holy Etchmiadzin, Armenia, November 5–10, 2002, following the meeting of the Preparatory Committee in Midhurst, England, July 27–30, 2001, has taken forward this work. This has been done in a spirit of service of the Risen Christ and of the human race whom He came to save. Our work recognizes the presence of Christ with those who suffer in the tragic history of humanity. It expresses both the hope of a new humanity and the hope of glory wherein we will partake in Christ's holiness. With the will for unity-in-Christ within us it has been our privilege in this work of exploration and collaboration to handle the person of Christ Jesus (1 John 1.1) together.

After hearing the papers presented in our meeting and studying relevant documents we have been able to agree on the following statement:

AGREED STATEMENT ON CHRISTOLOGY

1. We confess that our Lord, God and Saviour Jesus Christ is the Only-Begotten Son of God who became incarnate and was made human in the fullness of time, for us and for our salvation. God the Son incarnate, perfect in His divinity and perfect in His humanity, [is] consubstantial with the Father according to His divinity and consubstantial with us according to His humanity. For a union has been made of two natures. For this cause we confess one Christ, one Son and one Lord. [Based on the Formula of Re-union, AD 433].

2. Following the teaching of our common father Saint Cyril of Alexandria we can confess together that in the one incarnate nature of the Word of God, two different natures continue to exist without separation, without division, without change, and without confusion.

3. In accordance with this sense of the unconfused union, we confess the holy Virgin to be Theotokos, because God the Word became incarnate and was made man, and from the very conception united to himself that perfect humanity, without sin, which he took from her. As to the expressions concerning the Lord in the Gospel and in the Epistles, we are aware that theologians understand some in a general way as relating to one person, and others they distinguish, as relating to two natures, explaining those that befit the divine nature according to the divinity of Christ, and those of a humble sort according to his humanity. [Based on the Formula of Re-union, AD 433].

4. Concerning the four adverbs used to qualify the mystery of the hypostatic union: "without commingling" (or confusion) *(asyngchtos)*, "without change" *(atreptos)*, "without separation" *(achoristos)*, and "without division" *(adiairetos),* those among us who speak of two natures in Christ are justified in doing so since they do not thereby deny their inseparable indivisible union: similarly, those among us who speak of one incarnate nature of the Word of God are justified in doing so since they do not thereby deny the continuing dynamic presence in Christ of the divine and the human, without change, without confusion. We recognize the limit of all theological language and the philosophical terminology of which it makes and has made use. We are unable to net and confine the mystery of God's utter self-giving in the incarnation of the divine Word in an ineffable, inexpressible and mysterious union of divinity and humanity, which we worship and adore.

5. Both sides agree in rejecting the teaching which separates or divides the human nature, both soul and body in Christ, from his divine nature, or reduces the union of the natures to the level of conjoining and limiting the union to the union of persons and thereby denying that the person of Jesus Christ is a single person of God the Word. "Jesus Christ is the same yesterday, today and forever" (Hebrews 13:8 NRSV). Both sides also agree in rejecting the teaching which confuses the human nature in Christ with the divine nature so that the former is absorbed in the latter and thus ceases to exist. Consequently, we reject both the Nestorian and the Eutychian heresies.

6. In the Anglican tradition in the 16th century Richard Hooker witnesses to the continuing relevance of these concerns. In the fifth book of the *Laws of Ecclesiastical Polity*, section 5e, he emphasizes the necessary mystery of the person in Christ. "It is not man's ability either to express perfectly or to conceive the manner how (the incarnation) was brought to pass." "In Christ the verity of God and the complete substance of man were with full agreement established throughout the world, until the time of Nestorius." The church, Hooker contends, rightly repudiated any division in the person of Christ. "Christ is a Person both divine and human, howbeit not therefore two persons in one, neither both these in one sense, but a person divine because he is *personally* the Son of God, human, because *he hath* really *the nature* of the children of men." (*Laws* 52.3) "Whereupon it followeth against Nestorius, that no person was born of the Virgin but the Son of God, no person but the Son of God baptized, the Son of God condemned, the Son of God and no other person crucified; which one only point of Christian belief, *the infinite worth of the Son of God*, is the very ground of all things believed concerning life and salvation by that which Christ either did or suffered as man in our belief." (*Laws*, 52.3). In the following consideration of the teaching of St Cyril, Hooker maintains, both the importance of St Cyril's insistence on the unity of the person of Christ while repudiating any Eutychian interpretation of that unity. Hooker quotes with approval Cyril's letter to Nestorius: "His two natures have knit themselves the one to the other, and are in that nearness as uncapable of confusion as of distraction. Their coherence hath not taken away the difference between them. Flesh is not become God but doth still continue flesh, although it be now the flesh of God." (q. *Laws* 53.2).

7. We agree that God the Word became incarnate by uniting to His divine uncreated nature with its natural will and energy, created human nature with its natural will and energy. The union of natures is natural, hypostatic, real and perfect. The natures are distinguished in our mind in thought alone. He who wills and acts is always the one hypostasis of the Logos incarnate with one personal will. In the Armenian tradition in the 12th century St. Nerses the Graceful (Shenorhali) writes: "We do not think that the divine will opposes the human will and vice versa. We do not think either that the will of the one nature was different at different times, sometimes the will was divine, when He wanted to show His divine power, and sometimes it was human, when He wanted to show human humilty."

8. The perfect union of divinity and of humanity in the incarnate Word is essential to the salvation of the human race. "For God so loved the world, that he gave his only Son, so that everyone who believes in him may not perish but may have eternal life" (John 3:16 NRSV). The Son of God emptied himself and became human, absolutely free from sin, in order to transform our sinful humanity to the image of His holiness. This is the Gospel we are called to live and proclaim.

9. We also note the concerns of the Oriental Orthodox Churches about the Christology of the Assyrian Church of the East as expressed in its official and unofficial dialogues with other

churches. A particular concern of the Oriental Orthodox is that the Assyrians consider the persons and teachings of Diodore of Tarsus, Theodore of Mopsuestia and Nestorius as orthodox and thus venerate them in the liturgies of their church.

The Oriental Orthodox concerns were also addressed specifically to the report of the 1998 Lambeth Conference, which made reference to the consent made towards the Christology of the Assyrian Church, based on the Lambeth Conference of 1908 and 1920 reports and resolutions 08.63/64 and 20.21. We have noticed that the report of the Lambeth Conference of 1930 was not addressed in 1998. While the Eastern Churches Committee of the Church of England did preliminary Christological work between 1908 and 1912 both in relation to the Oriental Orthodox Churches and to the Assyrian Church, this work was never brought to an agreed statement on Christology. With reference to the Assyrian Church, the 1930 Lambeth Conference reported "It has not been possible, owing to political and other conditions, to obtain the authoritative statement recommended in 1920 as to whether or not the present ecclesiastical authorities in the Assyrian Church adhere to the position of 1911". The Anglicans are therefore asking the Inter Anglican Standing Commission on Ecumenical Relations (IASCER) to take into account these Oriental Orthodox theological reservations in any further Christological work with the Assyrian Church of the East, which, in accordance with the Lambeth Conference Resolution of 1998, will be in local and regional discussions. The result of any such discussions will have to be evaluated by IASCER and any future Lambeth Conference, in the light of this Christological agreement.

10. We submit this statement to the authorities of the Oriental Orthodox Churches and the Anglican Communion for their consideration and action.

APPENDIX 3

AGREED STATEMENT ON CHRISTOLOGY

INTERNATIOAL THEOLOGICAL DIALOGUE BETWEEN THE ORIENTAL ORTHODOX FAMILY AND THE WORLD ALLIANCE OF REFORMED CHURCHES DRIEBERGEN-THE NETHERLANDS, 13 September 1994

Introduction

1. In our search for a common understanding of differences in Christology that have existed between us, we have thought it appropriate to focus upon the **Formula of Union**, AD 433. This formula represents an agreement reached by Antioch and Alexandria following the Third Ecumenical Council in 431, and as such, provides a common point of departure for both parties. We find the interpretations in this agreement to be in accord with the Christological doctrines in both of our traditions

Agreed Statement

2. "We confess our Lord Jesus Christ, the only-begotten Son of God, perfect in divinity and perfect in humanity consisting of a rational soul and a body, begotten of the Father before the ages according to His divinity, the Same, in fullness of time, for us and for our salvation, born of the Virgin Mary, according to His humanity; the Same, consubstantial with the Father, according to His divinity. For a union had been made of two natures. For this cause we confess one Christ, one Son, one Lord.

3. "In accordance with this sense of the unconfused union, we confess the holy Virgin to be Theotokos, because God the Word became incarnate and was made human, and from the very conception united to Himself the temple taken from her. As to the expressions concerning the Lord in the Gospels and Epistles, we are aware that theologians understand some as common, as relating to one Person, and others they distinguish, as relating to two natures, explaining those that befit the divine nature according to the divinity of Christ, and those of a humble sort according to His humanity." [Based on the **Formula of Union**, AD 433]

4. The four adverbs used to qualify the mystery of the hypostatic union belong to our common Christological tradition: 'without commingling' (or confusion) *(asyngchytos),* 'without change' *(atreptos),* 'without separation' *(achoristos),* and 'without division' *(adiairetos).* Those among us who speak of two natures in Christ are justified in doing so since they do not thereby deny their inseparable, indivisible union; similarly, those among us who speak of one united divine-human nature in Christ are justified in doing so since they do not thereby deny the continuing

dynamic presence in Christ of the divine and the human, without change, without confusion.

5. Both sides agree in rejecting the teaching which separates or divides the human nature, both soul and body in Christ, from His divine nature or reduces the union of the natures to the level of conjoining. Both sides also agree in rejecting the teaching which confuses the human nature in Christ with the divine nature so that the former is absorbed in the latter and thus ceases to exist.

6. The perfect union of divinity and of humanity in the incarnate Word is essential for the salvation of the human race. "For God so loved the world that he gave his only Son, that whosoever believeth in him should not perish, but have everlasting life." (Jn 3.16 KJV)

Conclusion

7. In offering this statement, we recognize the mystery of God's act in Christ and seek to express that we have shared the same authentic Christological faith in the one incarnate Lord.

8. We submit this statement to the authorities of the Oriental Orthodox Churches and to the Executive Committee of the World Alliance of Reformed Churches for their consideration and action.

ՀԱՄԿ-Ի ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ
ԳԵՐՇ. Տ. ՆԱՐԵԿ ԵՊՍ. ԱԼԵՔՄԷԶԵԱՆԻ ՀԵՏ

ԱՄՄԱՆԻ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ

Հարցում

18–20 Յունիս 2007, Ամմանի մէջ, գումարուեցաւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի կազմակերպած «Եկեղեցիներ Ի Խնդիր Միջին Արեւելքի Մէջ Խաղաղութեան եւ Արդարութեան Հաստատման» միջազգային համագումարը։ Հակիրճ կերպով կրնա՞ք ըսել թէ ինչո՞ւ գումարուեցաւ ան, որո՞նք ներկայ գտնուեցան եւ ինչպիսի՞ որոշումներ առնուեցան։

Պատասխան

Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի անդամ Եկեղեցիներէ եւ բազմաթիւ քրիստոնէական կազմակերպութիւններէ աւելի քան 130 անձեր 3 օրեր համախմբուեցան Ամմանի մէջ։ Խաղաղութեան նուիրուած միջազգային համագումարի մը շրջագիծէն ներս, նախ անոնք լուսարձակի տակ բերին 40 տարիներ առաջ, 1968-ին, իսրայէլեան բռնագրաւման հետեւանքով Երուսաղէմի եւ Պաղեստինի մէջ տիրող կացութիւնը։ Ապա, քննարկեցին ընդհանրապէս Միջին Արեւելքէն ներս եւ յատկապէս Պաղեստինի ու Իսրայէլի մէջ խաղաղութեան եւ արդարութեան վերահաստատման կարելիութիւններն ու Եկեղեցիներու կենսական դերակատարութիւնը։ Կը փափաքիմ յայտնել թէ այս համագումարը քաղաքական հաւաք մը չէր. այլ, Եկեղեցիներու համախմբում մը որ կը միտէր հաւաքական աղօթքով, Աստուածաշունչի սերտողութեամբ, դասախօսութիւններով եւ խմբական հանդիպումներով նախապատրաստել հիմնական շրջագիծը այն երկարատեւ եւ բարդ աշխատանքին, որուն պիտի լծուի ԵՀԽ-ը՝ «Պաղեստինեան-Իսրայէլեան Միջ-եկեղեցական Ֆորում» անունին տակ։

Ինչպէս գիտէք, այս օրերուն Միջին Արեւելքը կը դիմագրաւէ յարաճուն քաղաքական տագնապներ. բաւարար է միայն նայիլ Իրաքի, Պաղեստինի եւ Լիբանանի իրավիճակներուն։ Այս բոլորին դիմաց Եկեղեցիները անտարբեր չէին կրնար մնալ եւ ահաւասիկ այս համագումարով իրենց միացեալ ձայնը լսելի կը դարձնէին եւ իրենց խա-

ղաղարարի աւետարանական կոչումին յանձնառութիւնը կը վերանորոգէին։

Հարցում

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ի՞նչ դերակատարութիւն ունեցաւ այս համագումարի նախապատրաստութեան մէջ եւ համագումարի ընթացքին։

Պատասխան

Նկատի ունենալով Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Կաթողիկոսի միջազգային եւ միջ-եկեղեցական երկար տարիներու փորձառութիւնը, Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Ընդհ. Քարտուղար Դոկտ. Սէմ Քոպիա քանիցս խորհրդակցեցաւ Վեհափառ Հայրապետին հետ այս համագումարին գծով։

Երբ համագումարը արդէն իսկ ընթացքի մէջ դրուած էր, ԵՀԽ-ի Միջին Արեւելքի պատասխանատուն յաճախակիօրէն Անթիլիասի մէջ Վեհափառ Հայրապետին խորհուրդներուն դիմեց եւ ըստ այնմ ձեւաւորեց վերջնական յայտագիրը։ Աւելին, Վեհափառ Հայրապետը լիազօրեց զիս համագումարի նախապատրաստական աշխատանքներով մօտէն զբաղուելու եւ մեր Ս. Աթոռին մարդկային իրաւունքներու ձեռքբերման երկար տարիներու փորձառութեամբ՝ անգամ մը եւս մեր գործօն զօրակցութիւնը դրսեւորելու Պաղեստինեան արդար դատին հանդէպ։

Յանուն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դոկտ. Նորա Պայրագտարեան-Գապագեանին հետ մասնակցեցանք այս համագումարին։ Դոկտ. Նորա դասախօսեց «Հայկական Ցեղասպանութիւնը՝ Ուրացում եւ Անպատժելիութիւն» նիւթին շուրջ եւ ներկայացուց հայկական պահանջատիրութեան անժամանցելիութիւնն ու Հայ Դատի հետապնդման աշխատանքներուն մէջ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ունեցած բանալի դերակատարութիւնը։ Ես մաս կազմեցի համագումարի ղեկավար մարմինին։

Համագումարին նաեւ ներկայ էին Գերշ. Տ. Աւագ Արք. Ասատուրեան, որ Իրաքի Եկեղեցիները ներկայացուց եւ Գերշ. Տ. Արիս Արք. Շիրվանեան՝ որպէս անդամ Երուսաղէմի Եկեղեցիներու պատուիրակութեան։

Հարցում

Միջ-եկեղեցական շարժումէն ներս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ի՞նչ նպաստ բերած է Հայ Դատի, Պաղեստինեան Դատի եւ մարդկային իրաւունքներու հետապնդման ու Հայկական Ցեղասպանութեան միջազգային ճանաչման գծով։

Պատասխան

Անշուշտ հարցազրոյցի մը սեղմ սահմաններուն մէջ կարելի չէ սպառիչ պատասխան մը տալ այս հարցումին։ Յատուկ ուսումնասիրութեամբ մը միայն կրնայ արդարօրէն գնահատուիլ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան երախտարժան երկարամեայ վաստակը այս մարզէն ներս։

Նախ ըսեմ, թէ ծանօթ իրողութիւն է որ մեր Ս. Աթոռին համար իր առաքելութեան բոլոր բնագաւառները (կրօնական, հոգեւոր, ազգային, մշակութային, կրթական, դաստիարակչական, ընկերային, քաղաքական) իրարու հետ սերտօրէն ընդելուզուած են եւ մենք համապարփակօրէն կ՚ըմբռնենք այն սրբազան աշխատանքը որ Վեհափառ Հայրապետին լուսամիտ առաջնորդութեամբ կը կատարուի մեր Կաթողիկոսութեան ճամբով՝ ի շահ Հայ Եկեղեցւոյ, մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն եւ մեր հայրենիքին։

Իսկ երբ կը փորձեմ ուղղակիօրէն պատասխանել այս հարցումին, երեք ընդգծումներ անհրաժեշտ կը նկատեմ.

Առաջին, որպէս մարդկային իրաւունքներու բռնաբարման եւ Հայկական Ցեղասպանութեան անմիջական եւ հաւաքական զոհ, մեր Ս. Աթոռը իր խղճին պարտքը կը նկատէ Հայ Դատի հետապնդումին մէջ ունենալ ղեկավարի դերակատարութիւն։ Այս իրողութիւնը ընտրութեան հարց չէ. այլ, մեր արեան ձայնին բնական մղումը։ Ինքնին բաւարար է հարց տալ թէ ինչո՞ւ 1930-էն ի վեր Անթիլիաս կը գտնուինք եւ ի՞նչ պէտք է ընենք Սիսի մեր դարաւոր կայքը վերադառնալու համար։ Մինչեւ այսօր անարդարութիւնը մեր մորթին վրայ զգալով մենք միշտ պաշտպան հանդիսացած ենք մեր զրկեալ պաղեստինցի եղբայրներուն եւ քոյրերուն, ինչպէս նաեւ մեր ձայնը բարձրացուցած աշխարհի որեւէ մէկ անկիւնը տեղի ունեցող անարդարութիւններուն դէմ։

Երկրորդ, մեր բոլոր երանաշնորհ Կաթողիկոսները եւ յատկապէս Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետը ամե՛ն տեղ եւ ամե՛ն առիթով արծարծած են Հայկական Ցեղասպանութեան հարցը։ Կը բաւականանամ յիշելով

միայն 1984-ին, ԵՀԽ-ի 6-րդ համաժողովէն անմիջապէս ետք, կարեւոր document-ի մը բազմալեզու հրապարակումը ԵՀԽ-ի կողմէ, *Հայաստան՝ Շարունակուող Ողբերգութիւնը* թելադրական վերտառութեամբ, որուն ենթահողի պատրաստութեան եւ խմբագրումին մէջ կարեւոր ներդրում ունեցած էր Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը։ Տակաւին, առանց մանրամասնութիւններու մէջ մտնելու, կարելի է հպանցիկ նշել Միջին Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդի, հովուապետական այցելութիւններու, միջազգային լրատուական միջոցներու, զանազան երկիրներու դիւանագիտական օղակներու եւ Եկեղեցիներու Պետերու մակարդակներուն վրայ Վեհափառ Հայրապետին ունեցած եւ մինչեւ այսօր շարունակուող շփումները, որոնց արդիւնքները ինքնին աղաղակող են եւ մեր կողմէ շեփորման չեն կարօտիր։

Երրորդ, տակաւին նոր լոյս տեսաւ Վեհափառ Հայրապետին անգլերէն վերջին գիրքը, *Ինքզինք Անդրանցնող Եկեղեցիի Մը Ի Խնդիր*, ուր «Ճշմարտութիւն եւ Հաշտութիւն» գլխակարգումին տակ Հայկական Ցեղասպանութիւնն ու մարդկային իրաւունքները 6 յօդուածներու նիւթ հայթայթած են եւ էջատակի նշումներով ցոյց կու տան Ռուանտայի Ցեղասպանութենէն մինչեւ Տէր Զօր, Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութիւն եւ ԵՀԽ-ի 9-րդ համաժողով պարագիծը, հաստատելու համար թէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ներկայ է ընկերաքաղաքական միջազգային թատերաբեմին վրայ։

WORLD COUNCIL OF CHURCHES - SEARCH COMMITEE
Amsterdam-The Netherlands
25 June 2009

REFLECTION

NEW TESTAMENT READING: Acts 1.21–2.4

"So one of the men who have accompanied us during all the time that the Lord Jesus went in and out among us, beginning from the baptism of John until the day when he was taken up from us — one of these must become a witness with us to his resurrection." So they proposed two, Joseph called Barsabbas, who was also known as Justus, and Matthias. Then they prayed and said, "Lord, you know everyone's heart. Show us which one of these two you have chosen to take the place in this ministry and apostleship from which Judas turned aside to go to his own place." And they cast lots for them, and the lot fell on Matthias; and he was added to the eleven apostles. When the day of Pentecost had come, they were all together in one place. And suddenly from heaven there came a sound like the rush of a violent wind, and it filled the entire house where they were sitting. Divided tongues, as of fire, appeared among them, and a tongue rested on each of them. All of them were filled with the Holy Spirit and began to speak in other languages, as the Spirit gave them ability.

I chose this scriptural passage for this morning's prayer reflection, because we are in the post-Pentecost season in the liturgical cycle of the church and in an election process in the World Council of Churches.

We speak of the church as a fellowship, mission, ministry, diakonia, proclamation of the good news and many more things. But sometimes we forget to mention administration, despite the fact that much of our resources are spent on it. Pre-Pentecost church was in a similar situation. Verses 21–26 of Chapter 1 of Acts describe an administrative problem sandwiched between the glory of the Ascension of our Lord and the grace of the coming of the Holy Spirit. The positive outcome of it was that apostles immediately overcame minor matters affecting the life of the newly-born church and carried out their task in the renewed power of the Comforter.

The election of Matthias was done according to the traditional method of 'casting lots,' which was by putting stones with names written on them into a vessel and

shaking it until one fell out. The eleven apostles were fortunate enough of not going through a complicated process of a search committee and all the constitutional strings attached to it!

The election in the Book of Acts indicates the need of a ministry-oriented fellowship for following Christ and building-up the Christian community — the church.

We can sum up the story of these verses with four parallel elements we are experiencing today:

First, the place of an apostle was left vacant.
Second, Peter took the lead in full co-operation with his brother apostles.
Third, the personal acquaintance with the Lord Jesus was the dominant factor in the proposal of the two candidates for apostleship.
Fourth, the ultimate choice of the new apostle was God's.

The very name Matthias, meaning the 'gift of Yahweh,' echoes the firsthand experience this new servant was going to have in his dedication to the service of his Lord through the new church. A genuine Christian needs to be a witness to Christ in living out the Christian way of life.

From its genesis, in the church the emphasis was put on the life of service and suffering. How true is the saying: 'No cross, no crown!' It is the calling of some Christians to become servant leaders in the church. It is not so much a question of their choice. Their abilities, their situation and their circumstances definitely play a role in this, but the ultimate measure is their being chosen by God to minister his church, as the natural outcome of the requirement of personal association with Jesus. If we look back to our own situations, I am sure we will remember such times when we gave the right answer by accepting the lot when it fell on us and we tried to do our best in the service of the Lord.

Election is one of the gifts of the Holy Spirit. As servants of God when we are filled by the Holy Spirit we become fearless and our message becomes powerful. Pentecost assures us God will always draw his people together in a kind of unity that will strengthen us to resist the forces that will threaten to destroy us.

Through the Holy Spirit Christians are people who are all with one accord in one place by their love for Jesus. The church is a Spirit-guided community in obedience to God the Father bought by the precious blood of Jesus Christ.

I will conclude with a prayer of Pentecost of the Armenian Church's liturgy:

> "Lord, you filled with manifold knowledge the ignorance of your disciples, and being divided in the form of cloven tongues as of fire you manifested yourself to them through indescribable signs. We therefore cry unto you, spare and save us." Amen.

Bishop Nareg Alemezian
Antelias-Lebanon

CENTRAL COMMITTEE
16–22 February 2011
Geneva-Switzerland

CHANGING ECCLESIAL LANDSCAPE

Dear Friends [1] in Christ,

When I received the invitation to contribute to this plenary session, I carefully read the attached *Plenary Outline – Changing Ecclesial Landscape* to find out what is expected from me and the first thing I realized was that I should be very short. Therefore, I will only highlight a couple essential points as a modest input from my journey since 2007 with the Joint Consultative Commission between the Christian World Communions and the World Council of Churches and with the meeting of a small group in Lebanon of local Christian Communion representatives in April 2010. [2]

The World Council of Churches 9th Assembly (14–23 February 2006, Porto Alegre-Brazil) mandated the formation of the Joint Consultative Commission "to discuss and recommend ways to further strengthen the participation of Christian World Communions in the WCC." [3] The Joint Consultative Commission, from the beginning conceived itself as a facilitator, a link and a platform for genuine partnership and closer collaboration. It has met four times since 2007. At its first meeting, the Joint Consultative Commission "affirmed that this body does not simply strengthen the work of the WCC and CWCs, but actually strengthens the churches in their confessional and ecumenical commitments." [4] At its second meeting, the Joint Consultative Commission underlined the need for continued spiritual inspiration, and stated, "the nature of our joint consultation needs spiritual strength to encourage the one ecumenical movement. Passion for unity must be the source of our commitments and work." [5]

I would like to reaffirm that the analysis and assessment of the ever-changing ecclesial reality is well-documented in the GEN 03 - *Report of the Governance Review Continuation Group*. Therefore, I will avoid quoting this document. It

will be beneficial for each of us to share it with our church constituencies to refresh our ecumenical memory on key developments and decisions, and to recommit our contribution to the ecumenical movement. [6]

During the annual meetings of the Conference of Secretaries of Christian World Communions the moments I cherish most are those when we pray together and when we listen to the report of each Communion, which so perfectly resonates with the apostolic exhortation, *"There is one body and one Spirit, just as you were called to the one hope of your calling, one Lord, one faith, one baptism, one God and Father of all, who is above all and through all and in all"* (Eph 4.4–6) [7]; and which self-critically reflects what are we doing together and what more we need to do together.

The dominant features of the Christian World Communions reports are intertwined with the current socio-political realities of migration, globalization, secularisation, missionary work and interfaith relations, which are changing the configuration of many churches and confessional families.

1. **Migration**, due to political and economic conflicts and environmental problems, is pushing people to settle in other countries, mainly in the North. We now find churches from Africa or Asia in many northern countries. Many of these churches keep their links with their home churches, pray in their languages and according to their established cultural ways.

2. **Globalization** is affecting all churches and communions. For example, in the Middle East because of emigration of Christians from the region, many ancient churches of the region have larger diasporas than in the past. This means that the local churches are having global expressions. The mother churches (primarily Orthodox Churches) are exposed to a much wider linguistic and cultural experiences of their believers. Other churches in other parts of the world are responding to the effects of globalization by seeking to define themselves as communions.

3. **Secularization** is creating conflict of moral and ethical values between churches and within churches to the extent of becoming a divisive element on the ecumenical scene, thus challenging the fellowship.

4. Also, as a result of different ways of expressing God's **mission**, many new churches are created in many regions of the world, thus changing the local ecumenical scene.

5. **Interfaith relations** are an increasingly integral part of the global Christian presence and witness. More will be said on this at the next plenary on inter-religious relations and cooperation.

Although there is a lot more to share, time obliges me to emphasize two key concepts related to the topic we are discussing: (1) Living the World Council of Churches fellowship beyond its institutional framework in ecumenical cooperation with member churches and ecumenical partners; and (2) Moving forward together in a prayerful atmosphere, reminding ourselves and each other that Christ is at the centre and that the churches share their unity in him.

(1) The World Council of Churches fellowship is about being churches together –i.e. the people of God– advancing toward the major goal of full visible unity. Therefore, at the heart of our being the people of God we find ourselves grappling with ecclesiological perceptions. [8] It is normal to be fascinated by the "first love" (cf. Rev 2.4) of our own church. But at the same time through our fellowship we learn how to overcome 'denominationalism' and 'confessionalism' and make our "varieties of gifts," our "varieties of services" and our "varieties of activities" a source of mutual support; maturity and enrichment (cf. 1 Cor 12.4–7). [9]

Through the World Council of Churches we are continuously confirming that the World Council of Churches is not the model of fellowship *par excellence*, but being obedient to God and responsive to the needs of the people of God it serves as a catalyst in the ecumenical movement to sustain this fellowship and become a *modus operandi* through our inter-relatedness (cf. Rom 15.7), transcending the World Council of Churches member churches.

We are mutually challenged by the commitment of broadening and deepening our fellowship (cf. Isa 54.2; John 10.16) in living out our Christian faith (cf. Luke 11.28) in various geographical and ecclesial contexts. When each Christian World Communion representative reports on their activities, not only each participant brings specific gifts and perspectives to our common ministry, but our friendship acquires a face in the conciliar fellowship of the people of God, such as communicated in the 'greetings' of the Pauline Letters (Rom 16.3–15; 1 Cor 16.19; Col 4.15; 2 Tim 4.19); and thus forming a circle of love joined to God and to each other as a dynamic and breathing community.

The credibility of ecumenical fellowship is nourished by the mutual trust for the growth of people in loving relationship to God and neighbor (cf. Matt 22.37–39; Luke 10.29; 37). Jesus did not build a church, but made love of God and love of neighbor an incarnated reality by setting up his kingdom of peace on earth. As during his earthly ministry, today also he is inviting each and all of us by his compelling command to *"follow me"* (cf. Matt 9.9); to grant us the promised abundant life (cf. John 10.10); and to utilize us in spreading his good news by the anointment of the Holy Spirit and the display of God's glory (cf. Isa 61.1–3).

(2) The ecumenical relationships are fostered by a life of prayer exercised daily in the lives of the people of God and rooted in the communion of the Holy Trinity — the Father, the Son and the Holy Spirit. Only spiritual ecumenism will clothe us *"with the new self, which is being renewed in knowledge according to the image of its creator"* (Col 3.10) and "*in that renewal there is no longer Greek and Jew, circumcised and uncircumcised, barbarian, Scythian, slave and free; but Christ is all and in all!"* (Col 3.11). [10]

Everyday, during the vespers in the Armenian Church when the deacon says, "For the peace of the whole world and the stability of the holy Church, let us beseech the Lord", the priest responds, "Have mercy, O Lord, upon the whole world and upon thy holy Church," [11] I ask myself, "Are we only praying for our church, our denomination, our church family, our Christian World Communion?" The answer is NO. Subconsciously or consciously we are praying for all churches, for all the people of God, for each other.

A hymn chanted on the feast of the church in the Armenian Church says, "Christ has erected in the church a table of holiness from where he distributes his body and blood and grants us newness for the forgiveness of our sins," [12] and the hymn chanted during the exchange of the kiss of peace at the celebration of the Holy Eucharist announces,

> "Christ in our midst has been revealed;
> He who is, God, is here seated.
> The voice of peace has resounded;
> Holy greeting is commanded.
> The Church has now become one soul,
> The kiss is given for a full bond.
> The enmity has been removed." [13]

In the 12th century, when the Armenian Church and the Greek Church were involved in unity talks, the Armenian Catholicos, St. Nerses Shenorhali (1101–1173), a genuine ecumenical figure, wrote the following to the Greek King, Manuel, "… when the mercy of God reaches in peace to its fulfillment this edifice founded by you, and when we gather together for discussion, let us put as a corner-stone for the two separated walls the King, the Rock Christ, who truly is, and as judge the writings of the Apostles, the Prophets and the orthodox divines of the church." [14]

All of us are called to proclaim that Christ is the rock on which we are built (cf. Matt 7.24–25).

Only through the transformation of the Holy Spirit will we be able to continue our journey of hope and vision together towards God's future as the people of God serving the one ecumenical movement – God's movement – because *"where there is no vision, the people are unrestrained*" (Prov 29.18, NAS).

Archbishop Nareg Alemezian
Armenian Apostolic Orthodox Church
Holy See Catholicosate of Cilicia
Antelias-Lebanon

NOTES

[1] Cf. Luke 12.4, John 15.13–15.

[2] Background document number 1 covers the report of Lebanon meeting.

[3] See *Mandate of the Joint Consultative Commission between the WCC and CWCs* as background document number 2.

[4] *Report of the meeting of the Joint Consultative Commission between the World Council of Churches and Christian World Communions* (10 May 2007, Geneva), section 5: Nature of the commission.

[5] *Report of the second meeting of the Joint Consultative Commission between the World Council of Churches and Christian World Communions* (14 and 15 May 2008, Geneva), section 3.a: Listening to the commission.

[6] Background document number 3 quotes pages from *Report of the Governance Review Continuation Group* pertaining to the topic discussed in this plenary session.

[7] All biblical quotations are from the NRSV, except the last one.

[8] It is not accidental that we are invited to reflect on two ecclesiological crucial documents *Called to be the One Church* (The Porto Alegre Assembly Ecclesiology Text) and *Nature and Purpose of the Church* (Faith and Order Paper no. 198).

[9] For more in-depth analysis of fellowship see *Towards a Full Koinonia*, the Report of the former Moderator of the WCC, His Holiness Catholicos Aram I, to the Central Committee (August 1992, Geneva), in Aram I, *In Search of Ecumenical Vision*, Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias, Lebanon, c2002, pp. 143–161.

[10] Continue to Colossians 3.17: *"As God's chosen ones, holy and beloved, clothe yourselves with compassion, kindness, humility, meekness, and patience. Bear with one another and, if anyone has a complaint against another, forgive each other; just as the Lord has forgiven you, so you also must forgive. Above all, clothe yourselves with love, which binds everything together in perfect harmony. And let the peace of Christ rule in your hearts, to which indeed you were called in the one body. And be thankful. Let the word of Christ dwell in you richly; teach and admonish one another in all wisdom; and with gratitude in your hearts sing psalms, hymns, and spiritual songs to God. And whatever you do, in word or deed, do everything in the name of the Lord Jesus, giving thanks to God the Father through him"* (Col 3.12–17). See also Colossians 1.17 and Hebrews 1.3).

[11] *The Book of Hours or the Order of Common Prayers of the Armenian Apostolic Orthodox Church, Matins, Prime, Vespers and Occasional Offices*, Ouzoonian House, Evanston, Illinois, c1964, p. 93.

[12] *The Hymnal of the Armenian Holy Church* (Armenian), Armenian Catholicosate of Cilicia Antelias, Lebanon, 1997, p. 615.

[13] *Divine Liturgy Armenian Orthodox Church*, Armenian Catholicosate of Cilicia Antelias, Lebanon, c2001, p. 21. Recently published *Laudate Omnes Gentes* (Resources and Songs for Ecumenical Celebrations, Druck und Einband, Czech Republic, c2010) is a rich prayers resource for church prayers; one of my favorites is 'Prayer of the Early Christians for the Church' (p. 44).

[14] Aram I, *Saint Nersēs the Gracious and Church Unity [Armeno-Greek Church Relations (1165–1173)]*, Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias, Lebanon, c2010, p. 147.

BACKGROUND DOCUMENTS

(1)
Report of the Informal Introductory Meeting of the Christian World Communions Representatives in Lebanon

During the 53rd meeting of the Conference of Secretaries of the Christian World Communions, 11–15 November 2009, Canterbury-England, I shared my thought of inviting a meeting of Christian World Communions' representatives in Lebanon. The Secretaries promised to assist me in identifying their representatives.

Upon my invitation (Ecumenical Officer, Armenian Apostolic Orthodox Church – Holy See of Cilicia, Antelias-Lebanon), the following members of the Christian World Communions had an informal introductory meeting on Tuesday, 6 April 2010, 10.00am to 12.30 pm, at the Cilicia Museum hall of the Catholicosate of Cilicia, Antelias-Lebanon:

1. ANGLICAN COMMUNION, Rev. Imad Zoorob
2. ORIENTAL ORTHODOX CHURCHES - Armenian Apostolic Orthodox Church - Holy See Catholicosate of Cilicia, Bishop Nareg Alemezian
3. GENERAL CONFERENCE OF SEVENTH-DAY ADVENTISTS, Pastor Levon Maksoudian
4. GLOBAL CHRISTIAN FORUM, Father Gabriel Hachem
5. MENNONITE WORLD CONFERENCE, Ms. Sarah Adams
6. PONTIFICAL COUNCIL FOR PROMOTING CHRISTIAN UNITY - CATHOLIC CHURCHES IN LEBANON
   - Armenian Catholic, Father Vartan Kazanjian
   - Maronite, Archbishop Simon Attalah (Apologized)
   - Melkite Greek Catholic, Father Gabriel Hachem
7. THE REFORMED ECUMENICAL COUNCIL, Rev. Fadi Dagher
8. WORLD ALLIANCE OF REFORMED CHURCHES, Mrs. Leila Chahine Al-Saleeby (Apologized)

The meeting was followed by a lunch, in the dining room of the Catholicosate.

Bishop Nareg welcomed the participants and explained that this meeting will be an opportunity to explore:

- Who are the CWCs in Lebanon?
- What do they do?
- How can we know each other much better?
- How can we cooperate with each other?

Each CWC representative presented a brief report of her/his global Communion and local church in Lebanon.

The following decisions were taken:

1. Continue the occasionally meetings.
2. Enlarge the CWC representation. Participants will contact people they know and coordinate their findings with Bishop Nareg for the next meeting's invitation.
3. Bishop Nareg will invite another meeting sometimes after 20 September 2010, at the Catholicosate of Cilicia.
4. During the next meeting we will explore the possibilities of studying together and responding to the Faith and Order ecclesiology documents {*"Called to be the One Church"* (The Porto Alegre Ecclesiology Text) and *"The Nature and Mission of the Church - A Stage on the Way to a Common Statement"*} and devising a common project for pastors' collaboration.

Bishop Nareg Alemezian
Ecumenical Officer
Armenian Apostolic Orthodox Church – Holy See of Cilicia
Antelias-Lebanon
18 April 2010

(2)
Mandate of the Joint Consultative Commission between the WCC and CWCs

Joint commission

The establishment of the Joint Consultative Commission between the World Council of Churches and Christian World Communions was recommended by the 9th Assembly, meeting in Porto Alegre, Brazil in February 2006, through the work of the Policy Reference Committee (see mandate below).

The recommendation was subsequently welcomed by the CWCs Conference of Secretaries steering committee in May 2006. The steering committee suggested that the meetings of such a consultative body should be annual and made to coincide with the annual steering committee meeting of the CWC Conference of Secretaries in May each year, proposing a one-day encounter. In November 2006, the CWCs Conference of Secretaries further agreed to an initial three-year commitment to the JCC.

Membership

The membership of the JCC was constructed on the principle of parity between the WCC and CWC respective representation.

The WCC Central Committee, meeting in September 2006, nominated the following four persons to the JCC and authorized the WCC general secretary to appoint not more than four members of the WCC staff to accompany the work of the commission:

- Bishop Nareg Alemezian, Armenian Apostolic Church (Holy See of Cilicia), as the moderator of the commission
- Bishop Sally Dyck, United Methodist Church
- Fr Benedict Ioannou, permanent representative of the Ecumenical Patriarchate to the WCC
- Fr Michael Gundiaev, permanent representative of the Moscow Patriarchate to the WCC

The CWC Conference of Secretaries, meeting in November 2006, nominated to the JCC the general secretaries (or their designees) of the following organizations:

- Anglican Consultative Council
- Disciples Ecumenical Consultative Council
- Friends World Committee for Consultation
- Lutheran World Federation
- Mennonite World Conference
- Pontifical Council for Promoting Christian Unity
- World Alliance of Reformed Churches
- Current Secretary of the CS/CWC

The WCC General Secretary, in April 2007, appointed the following WCC staff to accompany the work of the commission:

- Mr Douglas Chial, programme executive for the coordination of church and ecumenical relations
- Dr Aruna Gnanadason, executive director for planning and integration
- Rev. Dr Odiar Mateus, programme executive in faith and order and professor at the Bossey Ecumenical Insitute
- Rev. Dr Martin Robra, executive director for WCC and ecumenism in the 21st century

Mandate

In recommending the formation of a Joint Consultative Commission, the WCC Assembly also provided a framework and mandate for the work of the group, which is expressed in paragraphs 23–25 of the Report of the Policy Reference Committee below.

RELATIONSHIPS WITH ECUMENICAL PARTNERS
Christian World Communions

23. The WCC is strengthened by interaction with the Christian World Communions. Its spirituality, witness, and work are enhanced by cooperative efforts with Christian World Communions towards building Christian unity. Multi-lateral and bi-lateral dialogues have contributed to a number of unity agreements and have enhanced understanding and cooperation among churches. Cooperative efforts in areas of witness, mission, diakonia and ecumenical formation are integral to the life of the WCC. The importance of strengthening this relationship is articulated in the Common Understanding and Vision document and affirmed by the Harare Assembly.

24. The PRC notes that the various structures and self-understanding of the Christian World Communions and of the member churches of the WCC results in a variety of ways of relating to the WCC, and welcomes the ongoing relationship with the Conference of Secretaries of Christian World Communions, whilst recognizing that not all member churches find themselves represented in this body. Some Christian World Communions and the General Secretary have called for new ways of relating CWCs to the WCC, including new possibilities related to future WCC Assemblies, expanded space in the structure of WCC Assemblies for confessional meetings, and the vision ultimately of a broadly inclusive ecumenical assembly.

Resolution:

25. The Ninth Assembly:

a) affirms ***the important specific role and place of the Christian World Communions in the ecumenical movement and as partners of the WCC, and particularly acknowledges the importance of the role of Christian World Communions in both multi-lateral and bilateral dialogues and reconfiguration of the ecumenical movement;***

b) directs ***that the WCC jointly consult with the Christian World Communions to explore the significance and implications of overlap of membership, coordination of programmes, and other common efforts between the WCC and the Christian World Communions;***

c) directs *that the WCC initiate, within the next year and in consultation with the Christian World Communions, a joint consultative commission to discuss and recommend ways to further strengthen the participation of Christian World Communions in the WCC;*

d) directs *that the WCC explore the feasibility of a structure for WCC assemblies that would provide expanded space for Christian World Communions and confessional families to meet, for the purpose of deliberation and/or overall agendas. Early in the term of this next Central Committee, a decision would be expected as to whether the next WCC Assembly should be so structured;*

e) directs *that United and Uniting churches be included in this process.*

(3)

Report of the Governance Review Continuation Group

PART 1: Background

Introduction

1.1 The governance review continuation group, established by the executive committee in December 2009 on the instruction of the 2009 central committee, is pleased to make this substantial report to the central committee on proposals for governance of the World Council of Churches, as churches seek to live the fellowship and strengthen the ecumenical movement in the 21st century.

1.2 We, the members of the group, have deliberated at length and consulted widely to come to the proposals that will be found in this report. We believe these proposals are faithful to the remit given to the governance review continuation group by the central committee to propose structural models for the Council that are "profound, affordable, and flexible" and that will enable the Council to live out the vision for its life described so well in the *Common Understanding and Vision.*

1.3 We bring three sets of proposals to the 2011 meeting of the central committee:

a) Proposals for a basic approach for a three-tier structure with clear differentiation of roles between living the fellowship and running the organization and between governance and management.

b) Proposals for "eleven pillars" on which a new governance structure needs to be built. These eleven pillars are the foundational policies concerning structure that will re-shape the work of the WCC. They will be the basis for changes in the constitution and the rules that will need to be developed and approved by the 2012 meeting of the central committee and by the assembly.
c) Proposal to appoint a committee to translate the action on the eleven pillars into specific constitutional provisions and rules, to bring proposals related to committees and commissions and to consider how to implement the new structure.

In addition, we are forwarding the following proposals to other appropriate committees:
d) Proposals responsive to our mandate forwarded to the personnel committee related to WCC staff and the general secretary. The personnel committee will consider these proposals and bring forward to the central committee actions they deem appropriate in these areas.
e) Proposal forwarded to the finance committee concerning the authority to sign audited financial reports. The finance committee will consider this proposal and bring forward to the central committee actions they deem appropriate in this area.

The changing ecumenical landscape and the need for change

1.4 Our group may be entitled "governance review", but our task has not been simply to tinker with structures. Nor has it been about managing decline. Rather, we have drawn upon the wisdom of the CUV, including as the CUV was elaborated in the Report of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC, and have suggested changes to the governance structures of the WCC that will better allow the churches to realise the fullness of the CUV, to work together to fulfil their common calling, engage with one another and live the fellowship. We also offer ways to shape the WCC's life so it can respond to a changing ecumenical scene and can run itself in ways that are both frugal and leave as light as possible a footprint on the planet. These proposals will change governance, often in quite a radical way, but they always have to be judged by how far they free the WCC to be what it is intended to be: a fellowship of churches concerned to work towards visible unity and to foster and support the one ecumenical movement. The approach of the general secretary – in focusing on work where the WCC adds unique value, in seeking to fulfil clear goals and in careful husbanding of resources – has been fully consistent with our outlook.

1.5 Our report to this central committee needs to be seen in context. The group first reported to the 2009 central committee, where we focused on two sets of distinctions: those between living the fellowship and running the organisation, and those between governance and management. The broad thrust of our work was affirmed. Our group was augmented with fuller representation from the global South, and the insights these

colleagues have brought have played a major role in shaping these proposals. Finally, we were asked to undertake a process of consultation with the churches and with others involved in the ecumenical movement, and we have done that.

1.6 That process of consultation continued until the end of 2010. The main method has been for the general secretary to engage with groups of church representatives at occasions where they were already drawn together, whether confessionally, regionally or in some other way. They have included

- The Christian Council of Asia assembly
- The Edinburgh Centennial:
- The WARC-REC uniting council:
- The Lutheran World Federation assembly:
- The Ecumenical Officers meeting
- The Joint Consultative Committee with Christian world communions
- A meeting with Cardinal Kasper and Bishop Farrell in the offices of the Pontifical Council Promoting Christian Unity
- A meeting with the Ecumenical Patriarch
- A meeting with representatives of the Russian Orthodox Church
- The Permanent Committee on Consensus and Collaboration
- The U.S. Conference on the World Council of Churches/National Council of Churches in the U.S.A.
- The General Committee of the All Africa Conference of Churches
- Conference of Secretaries of Christian World Communions

These meetings have been supplemented by a questionnaire to which thirtyeight responses have so far been received, representing a broad range of traditions and regions. The feedback has been an encouraging endorsement of the broad approach outlined at last year's central committee and has helped considerably with the detail. Among the messages coming through strongly have been: affirmation for a lighter, more flexible governance structure; a strong desire to see the work of the commissions – and particularly of faith and order – more central to the life of the fellowship and to the work of central committee; and a general affirmation of the group's analysis of the context and opportunities for the WCC to live out its calling to be a fellowship of churches and therefore a privileged instrument of the ecumenical movement. At the same time we heard reluctance to see a rotational approach applied to the successor body of the central committee and a concern not to lose the value of relationship and the full inclusion of diversity as we seek to build a more efficient and cost effective structure. Both the affirmations and concerns expressed through these consultations have played a major role in shaping the proposals that are being brought to the central committee.

PART 2: context

The ecumenical and global context

1.7 The world and the churches have changed significantly since the WCC was founded in August 1948; WCC governance structures have remained the same. Any changes to those structures need to respond to the changes in the ecumenical and global context.

Our own reflections and the feedback from the consultation process have led us to identify a number of positive changes:

- *the "CUV" process* seeking a Common Understanding and Vision of the WCC, its affirmation of the Council's key role in sustaining *fellowship* and
- the work of the *Special Commission* on Orthodox Participation in the WWC and the consequent shift to an ethos of *consensus*;
- *the growth of Christianity in the global south, the changing ecclesial landscape* and new ecumenical initiatives emerging in this context such as the Global Christian Forum;
- *new ways of expressing the strength and potential of the fellowship*, with the WCC building on initiatives by member churches and ecumenical partners and the many ways they cooperate;
- the increasing prominence being given to the WCC's *role in fostering coherence and strategic leadership* within the one ecumenical movement;

a number of challenges that require us to think differently:

- evidence that Christian groupings that would once have stood aloof from the WCC *want to be in relationship with it,* and need structures that will make that possible
- *the growing multiplicity of ecumenical actors* who, like the ACT Alliance, are now carrying out roles that used to be the responsibility of the WCC;
- *a changing paradigm in North-South relationships*, where power and influence are changing, and the lines between rich and poor begin to run within countries as much as between them.
- *rising economic power of "middle income" countries* like China, India and Brazil, suggesting a long-term realignment of where the world's wealth will be located
- *decline of the membership and financial strength of the churches in western Europ*e, leading to a decline in WCC income and in the capacity of the Churches themselves
- *serious divisions between and within churches on moral and ethical issues*, in particular on issues related to human sexuality and gender
- the implications of a growing *religious pluralism* in all parts of the world.

and a number of global issues to which we need to make serious response:

- the serious consequences of *climate change*: the carbon footprint of governance meetings, consultative and other encounters, as well as staff travel that should be considered in any evaluation of the WCC's institutional culture;
- the *financial and economic crisis* that has affected millions of people around the globe and practically all member churches and partner ecumenical organizations as well as the WCC;
- the *changing global context* of a diverse and multi-polar world and the search for common values, which intensifies the perception of divisions among Christians and among people of various religions.
- *development of modern communication technology*, permitting meeting of minds without meetings of bodies;

1.8 This is a long list. Its immediate impact on the WCC suggests the need for:

a) An emphasis on *both* deepening the fellowship of churches *and* facilitating and supporting other actors in the ecumenical movement that are no longer or have never been part of the WCC's institutional structure;

b) A way of working that uses money wisely and expects a future in which funding core work of the WCC will be increasingly difficult;

c) A forum where genuine debate on theological, moral and ethical issues can take place in an attitude of openness and genuine encounter, where participants can speak honestly to one another and without pretence;

d) An organisation that is much less dependent on money from the global North than it once was, and where each church shoulders its responsibilities for what we agree we should do together;

e) A way of working that is kind to the environment, bringing people together physically only when it is really necessary and making maximum use of new technology;

f) Sensitivity to the trends in some traditions that lead to a lack of trust in the ecumenical movement.

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԸ ԳՈՐԾՕՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ԲԵՐԵՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ

Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Կեդրոնական Վարչութեան ժողովը գումարուեցաւ 30 Օգոստոսէն 6 Սեպտեմբեր 2006-ին, Ժընեւի մէջ։ Ժողովին Հայ Եկեղեցին իր ամբողջութեան մէջ մասնակցեցաւ, յանձինս՝ Գերշ. Տ. Վիգէն Եպս. Այքազեանի եւ Երէցկին Փոլա Տեւէճեանի (Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն, Ս. Էջմիածին-Հայաստան) ու Գերշ. Տ. Նարեկ Եպս. Ալեքմէզեանի եւ Դոկտ. Նորա Պայրագտարեան-Գապագեանի (Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, Անթիլ-Լիբանան)։

Նկատի ունենալով այս ժողովին շահեկանութիւնը, *ՀԱՄԿ*-ի հետեւեալ հար-ցազրոյցը ունեցաւ Կաթողիկոսութեանս Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Վարիչ՝ Նարեկ Սրբազանին հետ։

Հարցում

Սրբազան Հայր, կը բարեհաճի՞ք ամփոփ կերպով բացատրել Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Կեդրոնական Վարչութեան մասնայատկութիւնն ու դերակատարութիւնը։

Պատասխան

Ինչպէս *ՀԱՄԿ*-ի ընթերցողները օրին տեղեակ եղան, այս տարուան Փետրուարին, Պրազիլի մէջ, Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետի ատենապետութեամբ, տեղի ունեցաւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի 9-րդ Համաժողովը։ Խորհուրդի համաժողովները եօթը տարին անգամ մը կը գումարուին, ընդհանուր գիծերու մէջ կը ճշդեն անոր գործունէութեան բնագաւառները եւ միաժամանակ կ՚ընտրեն 150 անդամներէ բաղկացած Կեդրոնական Վարչութիւն մը, որ կը ստանձնէ Խորհուրդին ղեկավարութիւնը համաժողովէ համաժողով երկարող ժամանակահատուածին համար եւ մէկ ու կէս տարին անգամ մը ի նիստ կը հրաւիրուի։

Կեդրոնական Վարչութենէն կ՚ակնկալուի, յանուն Խորհուրդի անդամ եկեղեցիներուն, յանձն առնել այն բոլոր պարտաւորութիւնները որոնք

համաժողովի մը բովէն անցնելով որպէս որոշումներ կ՚որդեգրուին եւ Խորհուրդի եօթնամեայ ծրագիրներուն սիրտը կը հանդիսանան։

Կ՚արժէ հոս ընդգծել, թէ Խորհուրդը իր կազմութեան օրերէն մինչեւ այսօր բնաւ չէ յաւակնած թէ ինք անդամ եկեղեցիներէն գերիվեր մարմին մըն է, այլ միշտ ըսած է թէ եկեղեցիներ իրենք իսկ են Խորհուրդը՝ որպէս սիրոյ եւ վկայութեան եղբայրակցութիւն (fellowship), որ աղօթքի ու ծառայութեան ճամբով աշխարհին Քրիստոսի փրկարար ներգործութիւնը կը տարածէ եւ Քրիստոսի Ս. Եկեղեցւոյ երեւելի միութեան ճանապարհին վրայ կը գործակցի։

Այս սկզբունքին համաձայն, Կեդրոնական Վարչութիւնը այն ղեկավար մարմինն է, որ կը քննարկէ եւ կը համադրէ այն աշխատանքը որ անդամ եկեղեցիներ վստահած են Խորհուրդին եւ իրենց ամբողջական մասնակցութեամբ անոր իրագործման լծուած։ Այս իսկ պատճառաւ, Կեդրոնական Վարչութեան այս ժողովի օրակարգի հիմնական հարցը առաւելաբար յառաջիկայ եօթը տարիներու Խորհուրդի գործունէութեան առնչուած ծրագիրներու մանրամասն քննարկումն ու գործընթացի հունաւորումն էր։

<u>Հարցում</u>

30 Օգոստոսէն 6 Սեպտեմբեր, ութը օրեր ամբողջ ինչպէ՞ս դասաւորուած էին որպէս Կեդրոնական Վարչութեան աշխատանքային ժամանակամիջոց։ Կարելի՞ է նկարագրել ժողովական ընթացքը եւ այլ յարակից երեւոյթներ։

<u>Պատասխան</u>

Նախ ըսեմ որ իւրաքանչիւր օր, բացի կիրակիէն, կը սկսէր Խորհուրդի կեդրոնատեղիի մատռան մէջ տեղի ունեցած ամենօրեայ առաւօտեան հաւաքական աղօթքով։

Իսկ ութը օրերու վրայ տարածուած մեր աշխատանքային ժամանակամիջոցը կ՚ընդգրկէր հետեւեալները.

(1) *Կեդրոնական Վարչութեան հանգամանք եւ դերակատարութիւն*։ Նկատի ունենալով որ Կեդրոնական Վարչութեան անդամներէն կարեւոր թիւ մը առաջին անգամ կը մասնակցէր այս ժողովին, ուր ժողովական որոշումները մեծամասնական համաձայնութեամբ պիտի որդեգրուէին, սա կարեւոր ներածական մըն էր։

(2) *Ատենապետի զեկոյց եւ քննարկում*: Նորընտիր Ատենապետ Դոկտ. Ուոլթըր Օլթման Եպիսկոպոս կը ներկայացնէր իր զեկոյցը, որ կ՚ընդգրկէր 9-րդ Համաժողովէն իր կրած տպաւորութիւնները, կրօնական բազմազանութեան դիմաց քրիստոնէական վկայութեան կենսականութիւնը եւ յաջորդ եօթը տարիներու գործակցութեան հեռանկարները: Կեդրոնական Վարչութիւնը իր գնահատանքը կ՚արձանագրէր այս զեկոյցին համար, որ հովուական, յառաջատեսիլ եւ յուսալից բնոյթ ունէր, եւ իր ամբողջական աջակցութիւնը կը խոստանար Ատենապետին:
(3) *Ընդհանուր Քարտուղարի տեղեկագիր եւ քննարկում*: Ընդհանուր Քարտուղար Դոկտ. Սէմ Գոպիայի տեղեկագիրը առաջին հերթին կը ծանրանար Միջին Արեւելքի եւ մանաւանդ Լիբանանի վրայ, ապա կ՚անդրադառնար համաշխարհայնացման պարտադրած գաղթականութիւններուն, որոնց պատճառաւ աշխարհի բնակիչներէն յիսունէն մին իր ծննդավայրէն դուրս կ՚ապրէր: Մասնաւորելով Խորհուրդին յառաջիկայ գործունէութիւնը, ան կը շեշտէր եկեղեցաբանական նոր ըմբռնումներու երեւան գալը եւ միջ-եկեղեցական կազմակերպութիւններու հետ գործակցութեան կարեւորութիւնը: Կեդրոնական Վարչութիւնը Ընդհանուր Քարտուղարի տեղեկագիրին թէ՛ ընկերա-քաղաքական եւ թէ՛ Խորհուրդ-եկեղեցիներ յարաբերական երեսին առնչուած բաժինները գնահատելով, իր նեցուկը կը յայտնէր առաջարկուած գաղափարներուն:
(4) *Խորհուրդի ծրագիրներու, տնտեսական իրավիճակի եւ միջազգային հարցերու վերաբերեալ որդեգրուելիք որոշումներու ներկայացում*: Այս բաժինը կը միտէր յստակեցնել նշեալ երեք կարեւոր մարզերու յանձնախմբային մշակման եւ լիակատար նիստերու ներկայացման գործընթացը:
(5) *9-րդ Համաժողովի արժեւորում*: Խորհուրդի 10-րդ Համաժողովը աւելի լաւ կազմակերպելու մտահոգութենէն մեկնած, 9-րդ Համաժողովը համապարփակ արժեւորումի կ՚արժանանար եւ կը գնահատուէր որպէս մեծամասնական համաձայնութիւնը, աղօթական կեանքը եւ երիտասարդներու մասնակցութիւնը իրագործած համաժողով:
(6) *Ընտրողական, տնտեսական, ծրագիրներու եւ միջազգային հարցերու յանձնախումբերու ժողովներ ու զեկուցումներ*: Կեդրոնական Վարչութեան բոլոր անդամները մաս կը կազմէին այս յանձնախումբերէն մէկուն, որուն կը վստահուէր ժողովական աշխատանքին կարեւորագոյն բաժինը եւ ծանրագոյն բեռը՝ երկու օրերու վրայ տարածուած. որովհետեւ, կարելի չէր

150 անձերու միայն լիակատար նիստերու մասնակցութեամբ ակընկալուած աշխատանքը ամբողջացնել։ Բնականօրէն, վերջին երեք օրերուն, զեկուցումները կը ներկայացուէին լիակատար նիստերուն եւ մեծամասնութեան համաձայնական քուէարկութեամբ կը վաւերացուէին։

Առաւել, ժողովական կեանքին առնչուած հետեւեալ երեւոյթները մեր առօրեան կը հարստացնէին միջ-եկեղեցական շարժումին համատարած հանգամանքը ըմբռնելու տեսակէտէն.

(1) *Կլոր սեղանի ներկայացումներ՝ «Ինչպէ՞ս կարելի է քրիստոնեայ ըլլալ բազմամշակութային ընկերութեան մը մէջ»*։ Երեք առիթներով, աշխարհի տարբեր-տարբեր շրջաններէ եկած Կեդրոնական Վարչութեան անդամներ իրենց փորձառութիւնները կը բաժնէին եւ իրենց շրջաններու մասնայատկութիւններուն կ՚անդրադառնային՝ երբ քրիստոնեաներ այլեւս կղզիացած չէին ապրիր, այլ զանազան մշակոյթներու (ներառեալ կրօնները) հետ ամենօրեայ շփման մէջ էին։

(2) *Կանանց, շրջանային եւ եկեղեցական ընտանիքներու ժողովներ*։ Մէկական առանձին նիստեր կը յատկացուէին Կեդրոնական Վարչութեան անդամուհիներուն, աշխարհագրական շրջաններու ներկայացուցիչներուն եւ եկեղեցական ընտանիքներուն։ Ես մասնակցեցայ Միջին Արեւելքի շրջանային ժողովին՝ նաեւ ատենապետելով զայն եւ Ուղղափառ ու Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու ընտանիքներու միացեալ ժողովին։

(3) *Լիբանան այցելած Խորհուրդի պատուիրակութեան զեկոյց*։ Խորհուրդին կողմէ 10–15 Օգոստոսին Պէյրութ եւ Երուսաղէմ այցելած պատուիրակութեան մասին կը զեկուցէր Եւրոպայի Եկեղեցիներու Խորհուրդի Նախագահ Դոկտ. Ժան-Արնոլտ տը Քլեման, որ անգամ մը եւս կը դատապարտէր Իսրայէլի գործադրած անիրաւութիւնները եւ կը վերահաստատէր եկեղեցիներու զօրակցութիւնը լիբանանեան արդար դատին։

(4) *Լիբանանի յատկացուած յատուկ նիստ*։ Շաբաթ, 2 Սեպտեմբերի երեկոյեան, Կեդրոնական Վարչութիւնը կ՚ունկնդրէր Լիբանանի Մշակոյթի Նախարար Տիար Թարէք Մըթրիի Լիբանանի իրադարձութեանց մասին տուած դասախօսութիւնը։

(5) *Կիրակնօրեայ զանազան եկեղեցական արարողութիւններ*։ Կիրակի, 3 Սեպտեմբերի առաւօտեան, ժողովականներ Ժընեւի եւ մօտակայ արուարձաններու զանազան եկեղեցիներուն մէջ ներկայ կը գտնուէին կիրակնօրեայ արարողութիւններուն։

(6) *Պոսսէի Միջ-եկեղեցական Կազմաւորման Հիմնարկ այցելութիւն*: Կիրակի յետ-միջօրէն եւ իրիկունը կը յատկացուէր Ժընեւի մօտ գտնուող այս կարեւոր հաստատութեան այցելութեան, ուր առիթը կը տրուէր Կեդրոնական Վարչութեան անդամներուն մօտէն ճանչնալու վերակառուցուած այս հիմնարկը եւ իմանալու անոր հիմնական դերակատարութեան մասին՝ միջ-եկեղեցական շարժումէն ներս:
(7) *40-ամեակ «Եկեղեցի եւ Ընկերութիւն Միջազգային Համաժողով»-ի*: 1966-ին, Խորհուրդի Ժընեւի կեդրոնատեղիին մէջ տեղի ունեցած այս համաժողովին արժեւորման գլխաւոր դասախօսն էր Խորհուրդի նախկին Ընդհանուր Քարտուղար Դոկտ. Քոնրատ Ռայզըր, որ համաժողովին բերած ընկերային արդարութեան նպաստը ընդգծելէ ետք, կը հրաւիրէր եկեղեցիները հոգեւոր եւ բարոյական արժէքներէ դատարկուած արդի ընկերութեան դրականօրէն կերպարանափոխման ռահվիրաները դառնալու:
(8) *Հարցազրոյցներ եւ միջ-եկեղեցական շփումներ*: Ժողովական աշխատանքներուն առընթեր, յանուն Հայ Եկեղեցւոյ եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Դոկտ. Նորային հետ հանդիպումներ կ՚ունենայինք միջ-եկեղեցական շարժումը շահագրգռող հարցերու քննարկման համար: Առաւել, Դոկտ. Նորա, հարցազրոյցներու միջոցաւ, յատկապէս կը ծանրանար Լիբանանի վերջին դէպքերուն վրայ՝ զանոնք նկատելով մարդկային իրաւունքներու ակնյայտ ոտնահարում:
Իմ տեսակցութիւններուս մէջէն կ՚առանձնացնեմ Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ եւ այլ եկեղեցական ընտանիքներու ներկայացուցիչներուն հետ ունեցածներս, երբ յանուն Արամ Ա. Կաթողիկոսի շնորհակալութիւն կը յայտնէի լիբանանեան վերջին տագնապին ընթացքին իրենց արտայայտած զօրակցութեան, ինչպէս նաեւ իրենց եւ մեր Ս. Աթոռին միջեւ աճող համագործակցութեան համար:

<u>Հարցում</u>
Նախ քան Կեդրոնական Վարչութեան ժողովին քննարկած ընդհանուր հարցերուն անդրադառնալը՝ կրնա՞ք նշել ձեզ տպաւորած մի քանի գլխաւոր երեւոյթներ:
<u>Պատասխան</u>
Անշուշտ ժողովական եւ այլ տպաւորութիւններ շատ են. սակայն կը փափաքիմ չորս կէտերու անդրադառնալ:

Նախ, յայտնեմ թէ թէեւ 1997-էն ի վեր Վեհափառ Հօր տնօրինութեամբ ստանձնած էի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Վարիչի պաշտօնը եւ մասնակցած զանազան միջազգային, շրջանային եւ տեղական միջ-եկեղեցական եւ միջ-կրօնական ժողովներու, առաջին անգամ ըլլալով կը մասնակցէի Խորհուրդի Կեդրոնական Վարչութեան ժողովին եւ կը զգայի թէ ինչպիսի պատասխանատու առաջնորդութիւն մը յանձն առած էր Արամ Ա. Կաթողիկոս 1991–2006 որպէս Ատենապետ Խորհուրդի Կեդրոնական ու Գործադիր Վարչութիւններուն: Բաւարար չէ լրատուական միջոցներով եւ կարգ մը յանձնախումբերու ժողովներուն ընդմէջէն հետեւիլ Խորհուրդի գործունէութեան ծրագրումին եւ իրագործումին. պէտք է մասնակցիլ այն բոլոր փուլերուն երբ շուրջ 350 Ուղղափառ, Անգլիգան եւ Բողոքական անդամ եկեղեցիները ներկայացնող ու յանուն 110 երկիրներու մէջ ապրող աւելի քան 550 միլիոն քրիստոնեաներու արտայայտուող Խորհուրդը կը փորձէ լսել այս բոլորին աստուածաբանական, եկեղեցաբանական, մշակութային, ընկերային եւ քաղաքական մտահոգութիւնները- եւ այնպէս մը համադրել որ մեծամասնական համաձայնութիւն գոյանայ՝ տեղեկագիրներուն մէջ ու ծառայական դաշտէն ներս: Մեծ պատիւ ու պատասխանատուութիւն է կարենալ այս բոլորին իրագործման մասնակից դառնալ յանուն Հայ Եկեղեցւոյ, որուն համար շնորհակալ եմ Վեհափառ Հայրապետին:

Երկրորդ, Կեդրոնական Վարչութեան ժողովին մասնակցիլը առիթ ընծայեց ինծի որ աւելի մօտէն ծանօթանամ աշխարհի ամեն կողմերէն եկած զանազան անձերու, որոնց հետ աւելի քան շաբաթ մը նոյն տեղը գտնուելով բարեկամական կապ մը հաստատելու կարելիութիւնը ունեցայ: Այս ծիրէն ներս եւս Վեհափառ Հայրապետին երկար տարիներու մասնակցութիւնը միջ-եկեղեցական շարժումէն ներս իր կարեւոր նպաստը ունեցաւ. այլ խօսքով, Հայ Եկեղեցին եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետական Ս. Աթոռը անծանօթ իրականութիւններ չէին միջ-եկեղեցական շրջանակներէն ներս, որովհետեւ կը բաւէր միայն նշել թէ իմ Հոգեւոր Պետս Խորհուրդի նախկին Ատենապետն էր եւ դրական տպաւորութիւններու եւ քաղցր յուշերու երկար շղթան օղակ առ օղակ կը քակուէր:

Երրորդ, Կեդրոնական Վարչութիւնը զգալիօրէն կը բաղկանար երիտասարդ անդամներէ, որոնք իրենց եռանդով, տեսիլքով եւ մաս-

նագիտութեամբ նոր արիւն կը ներարկէին Խորհուրդին։ Քրիստոնեայ երիտասարդութիւնը խոր պատասխանատուութեամբ իր ձայնը լսելի կը դարձնէր որպէս արժանաւոր խօսնակը աշխարհով մէկ տարածուած եկեղեցիներուն եւ իր ամբողջանուէր կապուածութիւնը կը դրսեւորէր հանդէպ միջ-եկեղեցական շարժումին։

Վերջապէս, ուրախալի էր տեսնել Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու ներկայացուցիչներուն եղբայրական յարաբերութիւնները եւ ժողովական որոշումներու որդեգրման ու յանձնաժողովներու մէջ հաւասարակշռուած եւ մասնագիտական ներկայացուցչութեան շուրջ կատարեալ համաձայնութիւնը։ Այս դրական երեւոյթը ցոյց կու տայ թէ մենք հայ, ղպտի, ասորի, եթովպացի եւ հնդիկ ոչ թէ միայն նոյն եկեղեցական ընտանիքին կը պատկանինք, այլ նաեւ միջ-եկեղեցական շարժումին մէջ իրարու հետ ամբողջական համագործակցութիւն ունինք։

Հարցում

Նշուեցաւ թէ Կեդրոնական Վարչութեան անդամները ընտրողական, տնտեսական, ծրագիրներու եւ միջազգային հարցերու յանձնախումբերու ճամբով եւս իրենց աշխատանքը կատարած են։ Արդեօք ո՞ր յանձնախումբերու մէջ էին Հայ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչները եւ ի՞նչ նպաստ բերին։

Պատասխան

Վիգէն Սրբազան եւ Դոկտ. Նորա անդամ էին միջազգային հարցերու յանձնախումբին։ Այս յաձնախումբը այլ միջազգային ընկերա-քաղաքական հարցերու կարգին կարեւորութեամբ կը զբաղէր Իսրալէլի Լիբանան կատարած զինուորական ներխուժումով եւ անոր հետեւանքներով։ Դոկտ. Նորան, իր միջազգային օրէնսդրութեան մասնագիտութեան իսկ բերումով, յատկապէս կը հանդիսանար Լիբանանի տեսակէտներուն եւ շահերուն պաշտպանը ու Լիբանանի մասին որդեգրուած բանաձեւին գլխաւոր մշակողն ու զայն ժողովին ներկայացնողը։

Երէցկին Փոլա իր նպաստը կը բերէր տնտեսական յանձնախումբին մէջ։

Ես ընտրողական յանձնախումբի մէջ էի եւ բաւական բարդ աշխատանք կը սպասէր մեզ։ Պարտաւոր էինք մինչեւ յաջորդ համաժողով Խորհուրդի օժանդակ խորհրդակցական յանձնաժողովներու անդամներուն ցանկերը պատրաստել՝ նկատի ունենալով եկեղեցիներուն առաջարկած թեկնա-

ծուները եւ միաժամանակ փորձելով հաւասարակշռել անոնց աշխարհագրական տարածքի, եկեղեցական ընտանիքներու, պաշտօնի, սեռի, հանգամանքի եւ մասնագիտութեան պայմանները, եւ ապա զանոնք յղել Կեդրոնական Վարչութեան՝ քուէարկութեամբ ընտրելու համար։

Հարցում

Լիակատար նիստերու ընթացքին, երբ յանձնախումբերու տեղեկագիրները ներկայացուեցան ծրագրային ի՞նչ առաջնահերթութիւններ լուսարձակի տակ բերուեցան։

Պատասխան

Անշուշտ, հարցազրոյցի մը սեղմ տողերուն մէջ կարելի է հպանցիկ անդրադարձի մը ապաւինիլ միայն։ Այն որոշումները որ այս ժողովը կ՚առնէր, եկեղեցիներն ու Խորհուրդը կը դնէր 21-րդ դարու մարտահրաւէրները դիմագրաւելու հաւաքական պարտաւորութեան տակ։

Խորհուրդը իր աշխատանքային ընդհանուր սիսթեմը կը վերատեսէր՝ բաժանմունքային քարացած դրութենէն ձերբազատուելով, ծրագիրներուն տրուած կարեւորութիւնը շեշտաւորելով եւ անոնց գործադրութիւնը բոլորին մասնակցութեամբ ապահովելու ձգտելով։ Այս սկզբունքին յենած, վեց ծրագրային բնագաւառներ առաջնահերթութիւն կը ստանային.

(1) Խորհուրդը եւ միջ-եկեղեցական շարժումը 21-րդ դարուն։

(2) Միութիւն, առաքելութիւն, աւետարանչութիւն եւ հոգեւոր արժէքներ։

(3) Միջազգային հրապարակի վրայ դերակատարութիւն եւ խաղաղութեան հետապնդում։

(4) Արդարութիւն, ընկերային ծառայութիւն եւ ստեղծագործութեան խնամատարութիւն։

(5) Միջ-եկեղեցական կազմաւորում եւ քրիստոնէական հաւատքի վկայութիւն։

(6) Միջ-կրօնական երկխօսութիւն եւ գործակցութիւն։

Այս բոլորին հարազատ ցոլացումը կը վստահուէր վերակազմակերպուած լրատուական բաժանմունքին, որ միջազգային ընկերութեան մօտ Խորհուրդին պատգամաբերը ըլլալու կոչուած էր։

Նկատի ունենալով որ Խորհուրդը չի՛ սահմանափակուիր միայն եկեղեցաբանական հարցերով, այլ իր մտահոգութիւններուն մէջ կ՚ընդգրկէ եկեղեցիները տագնապեցնող բոլոր մարզերը, ու մանաւանդ ընկերա-

քաղաքական վերիվայրումները, Կեդրոնական Վարչութիւնը նաեւ կ՛որդեգրէր միջազգային ընկերութեան ուշադրութիւնը գրաւած հարցերու վերաբերեալ բանաձեւեր՝ Հիւսիսային Ուկանտայի, Սրի Լանքայի, Սուտանի, Քոսովոյի եւ Ֆիլիփինի քաղաքական անկայունութիւն, էյճի համաճարակ եւ տնտեսական համաձայնագիրներ, որոնց մէջ յատուկ առաջնահերթութիւն կ՛ունենար Լիբանանի դէմ շղթայազերծուած պատերազմի պարագան, երբ կոչ կ՛ուղղուէր միջազգային ընկերութեան մնայուն խաղաղութեան հաստատման եւ շրջափակման անմիջական վերացման նախաձեռնելու։

Յատուկ ուրախութեամբ պէտք է նշել, թէ ընդառաջելով 9-րդ Համաժողովի փափաքին, կը կազմուէր 25 անդամներէ բաղկացած Երիտասարդական Յանձնաժողով մը, որ պարտաւոր էր երիտասարդութեան առաւել մասնակցութիւնը ապահովել Խորհուրդի կեանքէն ներս։

Շնորհակալութեամբ կ՛արձանագրուէր թէ Խորհուրդը այս բոլոր ծրագիրները ի գործ պիտի դնէր 175 պաշտօնեաներով եւ 38 միլիոն զուիցերիական ֆրանքի տարեկան պիւտճէով։

<u>Հարցում</u>

Կրնա՞ք բացատրել թէ մէկ ու կէս տարուան յաջորդականութեամբ ժողով գումարող Կեդրոնական Վարչութիւն մը իր որդեգրած ծրագիրներու հետապնդումը ինչպէս կը կատարէ։

<u>Պատասխան</u>

Այս մարզէն ներս, Կեդրոնական Վարչութիւնը իր ղեկավարութիւնը կը վարէ հետեւեալ կերպով.

Առաջին, ունի իր անդամներէն ընտրուած Գործադիր Վարչութիւն մը, որ աւելի յաճախակիութեամբ կը հանդիպի եւ կը հսկէ աշխատանքային գործընթացին։

Երկրորդ, Խորհուրդի Ատենապետը, երկու Փոխ-ատենապետները եւ Ընդհանուր Քարտուղարը պարտականութիւն ունին մնայուն կապի մէջ ըլլալու եւ հետապնդելու առնուած որոշումներուն գործադրութիւնը։

Երրորդ, Ընդհանուր Քարտուղարը, որպէս անմիջական պատասխանատուն Խորհուրդի ամենօրեայ գործունէութեան եւ աշխատակազմին, իր պաշտօնը կը վարէ։

Չորրորդ, Խորհուրդի անդամ եկեղեցիները գլխաւոր դերակատարը ըլլալով ճշդուած ծրագիրներուն, իրենց առաջարկած ներկայացուցիչներուն միջոցաւ 11 յանձնաժողովներով կը սատարեն Խորհուրդին։

Յիշեալ 11 յանձնաժողովներովն են.

1. «Հաւատք եւ Կարգ»-ի Գործադիր Յանձնաժողով, որ կը բաղկանայ 30 անդամներէ եւ կը զբաղի աստուածաբանական եւ եկեղեցաբանական հարցերով։ Հայ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչն է Գերշ. Տ. Նաթան Եպս. Յովհաննիսեան *(Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն)*։
2. «Հաւատք եւ Կարգ»-ի Կեդրոնական Յանձնաժողով, որ կը բաղկանայ 90 անդամներէ եւ կը զբաղի աստուածաբանական եւ եկեղեցաբանական հարցերով։ Հայ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչներն են Գերշ. Տ. Վիգէն Եպս. Այքազեան *(Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն)* եւ Գերշ. Տ. Անուշաւան Եպս. Դանիէլեան *(Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն)*։
3. Առաքելութիւն եւ Աւետարանչութիւն Յանձնաժողով, որ կը բաղկանայ 25 անդամներէ եւ կը զբաղի աւետարանչութեան առնչուած հարցերով։ Հայ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչն է Նայիրի Պալճեան *(Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն)*։
4. Միջազգային Հարցերու Յանձնաժողով, որ կը բաղկանայ 38 անդամներէ եւ կը զբաղի միջազգային ընկերա-քաղաքական, ընկերային ծառայութեան եւ արդարութեան, բնապահպանման եւ միջ-կրօնական հարցերով։ Հայ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչներն են Ծովինար Ղազարեան *(Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն)* եւ Վանա Կիտցինեան *(Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն)*։
5. Միջ-եկեղեցական Կազմաւորման Յանձնաժողով, որ կը բաղկանայ 30 անդամներէ եւ կը զբաղի Պոսսէի Միջ-եկեղեցական Կազմաւորման Հիմնարկով եւ միջ-եկեղեցական կազմաւորման առնչուած այլ հարցերով։
6. Միացեալ Աշխատանքային Խմբակ Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ եւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի, որ կը բաղկանայ 18 անդամներէ։ Հայ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչն է Գերշ. Տ. Վիգէն Եպս. Այքազեան *(Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն)*։
7. Միացեալ Խորհրդակցական Խմբակ Հոգեգալստական Եկեղեցիներու եւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Միջեւ, որ կը բաղկանայ 14 անդամներէ։
8. Միացեալ Յանձնաժողով Քրիստոնէական Եկեղեցիներու Ընտանիքներու, որ կը բաղկանայ 16 անդամներէ եւ կը զբաղի Խորհուրդի եւ

Եկեղեցական Ընտանիքներու միջեւ աշխատանքային համագործակցութեան մշակումով։ Հայ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչն է Նարեկ Եպս. Ալեէմէզեան *(Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողի-կոսութիւն)*, Ատենապետի հանգամանքով։

9. Երիտասարդական Յանձնաժողով, որ կը բաղկանայ 25 երիտասարդ-երիտասարդուհի անդամներէ եւ կը զբաղի Խորհուրդէն ներս երիտասարդութեան ամբողջական մասնակցութիւնը ապահովելով։ Հայ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչն է Նայիրի Պալճեան *(Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն)*։

10. Շարունակական Յանձնաժողով Միջ-Եկեղեցական Շար-ժումը 21-րդ Դարուն, որ կը բաղկանայ 25 անդամներէ եւ կը քննարկէ միջ-եկեղեցական շարժումին էութիւնը եւ զանազան եկեղեցիներու եւ միջ-եկեղեցական կազմակերպութիւններու մասնակցութիւնը անոր։

11. Մնայուն Յանձնաժողով Համախոհութեան եւ Գործակցութեան, որ կը բաղկանայ 14 անդամներէ՝ 7 Ուղղափառ եւ 7 Խորհուրդի այլ անդամ եկեղեցիներու ներկայացուցիչներէ, որ կ՚ապահովէ Ուղղափառ Եկեղեցիներու Խորհուրդի մասնակցութիւնը եւ կ՚օժանդակէ ծրագիրներու բարւոք գործադրութեան։

Ինչպէս կը տեսնէք, Խորհուրդը իր մշակած ծրագիրներուն շուրջ կը համախմբէ եկեղեցիները եւ այսօրուան համաշխարհայնացման ուռկանին մէջ բռնուած ընկերութիւնը յուզող բազմատեսակ հարցերուն հետ հաղորդութեան մէջ կը դնէ զանոնք եւ Աստուծոյ հայրական հովանիին տակ հաւաքուելու կը հրաւիրէ բովանդակ մարդկութիւնը՝ Ս. Հոգիին շնորհաձիր առաջնորդութեամբ։

<u>Հարցում</u>

Որպէս եզրակացութիւն, կրնա՞ք ըսել թէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ինչպիսի ուժականութեամբ պիտի շարունակէ գործել միջ-եկեղեցական շարժումէն ներս։

<u>Պատասխան</u>

Վեհափառ Հայրապետի Խորհուրդի Ատենապետի պաշտօնը ձգելէն տակաւին մինչեւ այսօր կ՚իմանանք թէ քիչ մը ամեն տեղ արտայայտութիւններ կ՚ըլլան, թէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջ-եկեղեցական գործունէութիւնը պիտի անշքանայ։ Այս ուղղութեամբ նաեւ բռնազբօսիկ փորձեր ալ կը կատարուին դժբախտաբար։ Սակայն, Փետըր-

ւարէն մինչեւ այսօր, Վեհափառ Հայրապետը անձամբ եւ մեր Ս. Աթոռը հաւաքաբար եկան հաստատելու, թէ միջ-եկեղեցական, միջ-կրօնական եւ միջազգային յարաբերութիւնները մաս կը կազմեն իրենց առօրեային։ Լիբանանի վերջին դէպքերը եկան ապացուցելու թէ ինչպիսի բանալի դերակատարութիւն ունեցաւ Արամ Ա. Կաթողիկոս՝ շնորհիւ իր վայելած միջազգային վարկին։

Միջ-եկեղեցական եւ միջ-կրօնական յարաբերութիւնները Հայ Եկեղեցւոյ կեանքին մէջ 20-րդ դարուն չսկսան. այլ մեր ամբողջ պատմութիւնը, եւ յատկապէս կիլիկեան շրջանը, յատկանշուեցաւ միջ-եկեղեցական յարաբերութեամբ եւ 7-րդ դարէն ետք նաեւ իսլամ-քրիստոնեայ երկխօսութեամբ։ Աւելին, մեր աշխարհագրական դիրքը եւ հայութեան սփիւռքեան տարտղնումը նաեւ մեզ դարձուց միջազգային կիզակէտ։ Սակայն, 20-րդ դարուն երբ միջ-եկեղեցական շարժումը կազմակերպչական բնոյթ ստացաւ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը իր յանձնառութեամբ, հետեւողականութեամբ եւ մասնակցութեան որակով յարաճուն վերելք արձանագրեց, ուշադրութիւն գրաւեց ու յարգանք ներշնչեց։ Այս բոլորին մէջ կենսական դերակատարութիւն ունեցաւ Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետը, որուն քալած ճանապարհին հետեւելու մեր հոգեւորական թէ աշխարհական, երիտասարդ թէ կին ներկայացուցիչներուն ճիգը կը համադրէ Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բաժանմունքը՝ միջազգային, շրջանային եւ տեղական մակարդակներու վրայ։ Հայ ժողովուրդը Արամ Ա. Կաթողիկոսին կը պարտի միջազգային թատերաբեմի վրայ տիրական ներկայութիւնը իր աստուածաբանութեան եւ ազգային իտէալներուն, միաժամանակ մեր Ս. Աթոռը Վեհափառին կը պարտի Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բաժանմունքին հաստատումը, որ միջ-եկեղեցական հետաքրքրութիւնները դրաւ մեր հաւաքական ուշադրութեան լուսարձակին տակ։ Վստահ եմ, որ Վեհափառ Հայրապետը տարբեր ձեւերով պիտի շարունակէ սատար հանդիսանալ միջ-եկեղեցական շարժման, երկար տարիներու իր հարուստ փորձառութիւնը ծառայեցնելով եկեղեցիներու միջեւ սերտ գործակցութիւն յառաջացնելու նուիրական աշխատանքին։

Կը հաւատամ, որ մեզմէ, որպէս Միաբանութիւն եւ հաւատացեալներ, Վեհափառ Հայրապետը կ՚ակնկալէ որ մշտանորոգ ուշադրութեամբ եւ կապուածութեամբ արժեւորենք այն միջ-եկեղեցական թանկագին աւանդը որ որպէս վկայութիւն եւ ծառայութիւն մեզի կը վստահուի այսօր

Քրիստոսի Եկեղեցւոյ պայծառութեան եւ մարդկութեան բարօրութեան համար։ Մեր գործը պիտի դառնայ գրաւական Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջ-եկեղեցական շարժումէն ներս ծառայական ներգործութեան։

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎԱՐԻՉ ԳԵՐՇ. Տ. ՆԱՐԵԿ ԱՐՔ. ԱԼԵՔՄԷԶԵԱՆԻ ՀԵՏ

Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի կեդրոնական վարչութեան եւ գործադիր վարչութեան անդամ՝ Գերշ. Տ. Նարեկ Արք. Ալեքմէզեան, Յուլիս ամսուան առաջին տասնօրեակին Ժընեւ կը գտնուէր. ան 1997 թուականէն ի վեր կը վարէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջ-եկեղեցական յարաբերութեան պատասխանատուի պաշտօնը: Այս այցելութեան առիթով *ԱԶԴԱԿ*-ի աշխատակից՝ Մաթիկ Էպլիղաթեան շահեկան հարցազրոյց մը ունեցաւ Սրբազան Հօր հետ:

Հարցում. Կարելի՞ է հակիրճ պատմական մը տալ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի մասին:

Պատասխան. Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը հիմնուած է 1948 թուականին, Ամսթերտամի մէջ, Հոլանտա, առաջին հիմնադիր համաժողովով: Եկեղեցական խորհուրդ մը կազմելու գաղափարը 1900-ական թուականներէն սկսած է մշակուիլ, սակայն համաշխարհային երկու պատերազմները ծրագիրը գործնականացնելը պարտադրաբար յետաձգած են: Յատկապէս համաշխարհային երկրորդ պատերազմի պատճառած համաեւրոպական աւերը ստիպած է եկեղեցիները շտապօրէն խորհուրդ մը կազմելու. հիմնադիր համաժողովին մասնակցած են մեծ մասամբ բողոքական եկեղեցիներ եւ մի քանի ուղղափառ եկեղեցիներ:

Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին նպատակը գործակցութեան հասարակաց գետին մը ապահովելն է բոլոր եկեղեցիներուն համար, միաժամանակ վախճանական նպատակը մէկ եկեղեցւոյ երեւելի միութիւնը իրագործելն է:

Եկեղեցին, որպէս Քրիստոսի ներկայութիւնը աշխարհի վրայ, միշտ կը մնայ մէկ, սակայն եկեղեցւոյ երեւելի, տեսանելի երեսը զանազան արտայայտութիւններ ունի եւ ընդհանրապէս կը բնորոշուի հետեւեալ չորս եկեղեցական ընտանիքներով.

1- Արեւելեան Ուղղափառ, որուն անդամ է նաեւ Հայ եկեղեցին իր երկու կաթողիկոսութիւններով, եւ որուն մաս կը կազմեն եկեղեցւոյ երեք տիեզերական ժողովները ընդունող եկեղեցիները՝ Ղպտի, Ասորի, Եթովպացի, Հնդիկ, Էրիթերիացի եւ Հայ:

2- Ուղղափառ, որուն մէջ կը մտնեն 451 թուականի Քաղկեդոնի ժողովը ընդունած Օրթոտոքս եկեղեցիները:

3- Կաթոլիկ, որուն հոգեւոր պետն է Հռոմի Քահայանապետը՝ Պապը եւ վարչական կեդրոնը կը գտնուի Վատիկանի մէջ, եւ որուն կ'անդամակցին նաեւ Արեւելեան Կաթոլիկ եկեղեցիները՝ Հայ, Յոյն, Ասորի, Ղպտի եւ այլն..:

4- Բողոքական, որոնք ծնունդ առին 16-րդ դարու Լուտերեան Բարեկարգութեան շարժումէն. այս ընտանիքին մէջ կան նաեւ Հայ բողոքականներ կամ աւետարանականներ:

Այս չորս դասական եկեղեցական ընտանիքներուն վրայ պէտք է աւելցնել հինգերորդ ընտանիք մը՝ Նոր կամ Ազատ եկեղեցիները, որոնց մէջ կը մտնեն Հոգեգալստականներ կամ անոնց նման այլ խմբաւորումներ:

Անշուշտ պէտք է զգոյշ ըլլալ աղանդաւորական շարժումներու նկատմամբ, ինչպէս օրինակ Եհովայի Վկաները եւ Մորմոնականները, որոնք այս խմբաւորումներուն մէջ չեն ներառնուիր:

Հարցում. Տիեզերական (Էքիւմենիք) անուանումը ի՞նչ սահմանում ունի:

Պատասխան. Էքիւմենիք բառը կը սեռի Յունարէն oikoumene բառէն, որ կը նշանակէ բնակեցուած ամբողջ աշխարհը, հետեւաբար երբ Էքիւմենիք յարաբերութիւններ բացատրութիւնը կը գործածենք, կը հասնանք այն բոլոր հիմնահարցերը որոնց շուրջ եկեղեցիներ կը համախմբուին, կը քննարկեն զանոնք, որոշումներ կ'առնեն, ծրագիրներ կը մշակեն, կ'աղօթեն անոնց համար եւ Արարիչ Աստուծոյ կը վստահին զանոնք: Միջեկեղեցական շարժումը կը զբաղի այն բոլոր հարցերով որոնք համայն մարդկութիւնը եւ աստուածային ստեղծագործութիւնը կ'ընդգրկեն:

Հարցում. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայութիւնը Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին մէջ ե՞րբ եւ ի՞նչ մակարդակով եղած է:

Պատասխան. 1962 թուականին, Փարիզի մէջ, Հայ եկեղեցին իր երկու Կաթողիկոսութիւններով որպէս առանձին-առանձին պատուիրակութիւն անդամակցեցաւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին: Աստիճանաբար Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչները, շնորհիւ իրենց հետեւողական եւ գործօն մասնակցութեան, գրաւեցին

պատասխանատու դիրքեր եւ ստանձնեցին կարեւոր պաշտօններ, օրինակ՝ Երջանկայիշատակ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ մէկ շրջան՝ եօթը տարի վարեց փոխ-ատենապետի պաշտօնը եւ Արամ Ա. Վեհափառ երկու շրջան՝ տասընչորս տարի վարեց ատենապետի պաշտօնը. յայտնեմ որ ատենապետութիւնը բարձրագոյն պաշտօնն է Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդէն ներս:

Հարցում. Միջ-քրիստոնէական իմաստով ի՞նչ են Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին աշխատանքի մարզերը:

Պատասխան. Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը կը կառավարուի Ժընեւի իր կեդրոնատեղիէն. ինչպէս իր անունն իսկ կը հաստատէ, ան աշխարհի բոլոր ցամաքամասերուն վրայ ներկայ է շնորհիւ իր աւելի քան երեք հարիւր յիսուն անդամ եկեղեցիներուն եւ զանազան բնագաւառներու գործունէութեամբ:

Կաթոլիկ եկեղեցին մինչեւ այսօր իրեն յատուկ եկեղեցաբանութեան պատճառով անդամ չէ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին, սակայն կարգ մը բաժանմունքներու հետ ամբողջական գործակցութիւն կը ծաւալէ. այս երեւոյթը դրական է եւ վստահ եմ հետզհետէ աւելի պիտի զարգանայ:

Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը ունի զանազան բաժանմունքներ, որոնք կը զբաղին աստուածաբանութենէն մինչեւ մարդկային իրաւունքներ, աւետարանչութենէն մինչեւ բնապահպանութիւն եւ կրօնական հարցերէն մինչեւ միջ-կրօնական յարաբերութիւններ: Մէկ խօսքով այն ինչ որ կապ ունի մարդկութեան հետ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի օրակարգին վրայ կարեւոր տեղ կը գրաւէ:

Հարցում. Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը այլ կրօնքներու հետ երկխօսութեան կը ձեռնարկէ՞:

Պատասխան. Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը ունի յատուկ բաժանմունք մը, որուն պարտականութիւնն է ոչ-քրիստոնեայ կրօնքներու հետ յարաբերութիւն մշակել. ինչպէս գիտէք այսօր քիչ մը ամեն տեղ քրիստոնեաներ, ներառեալ հայեր, կ'ապրինք բազմակրօն ընկերութիւններու մէջ, եւ միջ-կրօնական յարաբերութիւնները կրնան մեծապէս նպաստել անհատական եւ հաւաքական բարի դրացնութեան:

Հարցում. Ներկայ դարու քրիստոնէական ըմբռնումներու կամ մարդկային կենցաղին ի տես ի՞նչ միջոցառումներ կամ քայլեր կ'որդեգրուին:

Պատասխան. Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը զանազան աշխարհագրական տարածքներու մէջ գտնուող եւ յարանուանութիւններու պատկանող քրիստոնեաներու համախմբում մըն է, եղբայրութիւն մը, սակայն իւրաքանչիւր անդամ եկեղեցի կը պահէ իր աւանդութիւնը եւ իր կառոյցին յատուկ գործունէութեան եղանակը. որոշումներ կ'առնուին եւ կը յղուին եկեղեցիներուն առ ի քննարկում եւ գործադրութիւն ու իւրաքանչիւր եկեղեցի ազատ է իր ընտրութեան եւ գործադրութեան մէջ. ամենէն հրատապ հարցերն անգամ չեն պարտադրուիր եկեղեցիներուն, այլ կը մնան ազատ որոշումի սահմաններուն մէջ. այս մէկը պատճառ կ'ըլլայ որ քրիստոնէական աւանդական սկզբունքները խախտին, ինչպէս օրինակ՝ այր եւ կնոջ սուրբ պսակի խորհուրդով միացումը եւ ընտանիք կազմելը:

Հարցում. Հայկական Ցեղասպանութեան ճանաչումը ի՞նչ մակարդակի է այս միջ-եկեղեցական շարժումէն ներս, հարիւրամեակի գծով զօրակցական արտայայտութիւններ կան:

Պատասխան. Ինծի ուղղուած յաճախակի հարցումներէն մէկը հետեւելն է. «Մենք ի՞նչ կ'օգտուինք միջ-եկեղեցական շարժումէն», ես ալ միշտ հետեւեալը կը պատասխանեմ. «Միջ-եկեղեցական շարժումը մեզ կը դնէ միջազգային հրապարակին վրայ, ուր ոչ միայն մեր եկեղեցւոյ հարցերը կը ներկայացնենք, այլ նաեւ մեր պահանջատիրութիւնը, Հայ դատը»: Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի բաժանմունքներէն մէկը կը զբաղի արդարութեան, մարդկային իրաւունքներու եւ միջազգային յարաբերութիւններու հարցերով ու շնորհիւ Հայ եկեղեցւոյ ներկայացուցիչներուն Հայոց Ցեղասպանութեան հարցը մնայուն կերպով Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին օրակարգին վրայ մնացած է: 1983 թուականին Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը յատուկ բազմալեզու գրքոյկի մը՝ *Շարունակուող Ողբերգութիւն* հրատարակութեամբ, բոլոր եկեղեցիներուն ուշադրութիւնը հրաւիրեց Հայոց Ցեղասպանութեան վրայ: Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի տասերորդ համաժողովին, 2013 թուականին, յատուկ բանաձեւ որդեգրուեցաւ Հայոց Ցեղասպանութեան հարիւրամեակի յիշատակման գծով, 2015-ին Ժընեւի մէջ

տեղի պիտի ունենայ միջազգային համագումար մը՝ համապատասխան կրօնական արարողութեամբ. զանազան եկեղեցիներ եւս Հայոց Ցեղասպանութեան հարիւրամեակի գծով ծրագիրներ մշակած են:

Հարցում. Միջ-եկեղեցական շարժումին մէջ ի՞նչ է Հայ եկեղեցւոյ դերը այսօր:

Պատասխան. Միջ-եկեղեցական շարժումը շարունակականօրէն ծաւալուող եւ խորացող ընթացք մըն է, շարժում մը՝ ինչպէս անունն իսկ կը թելադրէ: Որպէս եկեղեցի շարժող իրականութեան մը մաս կազմելով, չենք կրնար անշարժ մնալ, այլապէս կրնանք ոտքի կոխան դառնալ: Միջ-եկեղեցական շարժումին որպէս մասնակից հետեւեալ կէտերը կենսական կը նկատեմ.

Ա. Յարգանք մեզմէ տարբեր եկեղեցիներուն եւ այլ կրօններու հանդէպ. այս յարգանքը կը սնուցուի զանոնք լաւապէս ճանչնալով եւ անոնց հետ աննախապաշար կապեր հաստատելով:

Բ. Մեր պատմութեան, մշակոյթին եւ ներկայ պահանջներուն ամբողջական գիտակցութիւն եւ զանոնք երկխօսութեան ճամբով ուրիշներուն փոխանցելու պատրաստակամութիւն:

Գ. Հոգեւորական եւ աշխարհական ներկայացուցիչներու խնամեալ պատրաստութիւն՝ իւրաքանչիւր բնագաւառի համապատասխան: Հոս կ’ուզեմ յատուկ կերպով ընդգծել Հայ երիտասարդութեան գործօն ներկայութիւնը նախ մեր համահայկական կառոյցներէն ներս եւ զուգահեռաբար նաեւ միջ-եկեղեցական շարժումին մէջ:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը այս նախանձախնդրութեամբ կը մասնակցի միջ-եկեղեցական շարժումին՝ ի շահ մեր ժողովուրդի ամբողջական ձգտումներուն:

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ 10-ՐԴ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԻՆ ԸՆԴԱՌԱՋ

«Միջ-եկեղեցական շարժումէն ներս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան գործօն մասնակցութիւնը հայ ժողովուրդին եւ հայ դատին մատուցուած մեծ ծառայութիւն է»
ըսաւ Նարեկ Սրբազան

30 Հոկտեմբերէն 8 Նոյեմբեր 2013-ին, Հարաւային Քորիայի Պուսան քաղաքին մէջ, տեղի պիտի ունենայ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի 10-րդ համաժողովը: Համաժողովի նախօրեակին յարմար նկատեցինք այս հարցազրոյցը ունենալ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Միջ-եկեղեցական Յարաբե-րութիւններու Վարիչ Գերշ. Տ. Նարեկ Արք. Ալեքմէզեանին հետ, որպէսզի մեր ընթերցողները աւելի լաւ գաղափար ունենան միջ-եկեղեցական շարժումին եւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկո-սութեան մասնակցութեան մասին:

ԱՋԴԱԿ. Սրբազան Հայր, որպէս անդամ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատուիրակութեան յաջորդ շաբաթ Հարաւային Քորիա պիտի մեկնիք, մասնակցելու համար Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի 10-րդ համաժողովին: Կը հաճէիք ամփոփ կերպով ըսել, թէ ի՞նչ է միջ-եկեղեցական շարժումը եւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը:

Նարեկ Սրբազան. Ինչպէս գիտէք, աշխարհի վրայ զանազան եկեղեցիներ եւ եկեղեցական ընտանիքներ գոյութիւն ունին: Մակերեսայնօրէն երբ նայինք այս իրողութեան կը տարուինք հակասութիւն մը տեսնել, երբ մանաւանդ անդրադառնանք, թէ Յիսուս **մէ՛կ** եկեղեցի հիմնեց եւ բոլոր եկեղեցիներն ալ իրենց գլուխը կը նկատեն **նո՛յն եւ մէ՛կ** Յիսուս Քրիստոսը: Եկեղեցիները քրիստոնէութեան առաջին դարերէն իսկ պարզած են անխախտելի միութիւն մը, որ ինքզինք զանազանութեամբ արտայայտած է: Եկեղեցւոյ միութիւնը կը նմանի Ս. Երրորդութեան՝ Հօր, Որդիին եւ Ս. Հոգիին միութեան: Եկեղեցւոյ զանազանութիւնը եւս կը նմանի Ս. Երրորդութեան զանազանութեան, որ կ՚արտայայտուի Արարիչ Հօրմով,

Փրկիչ՝ Որդիով եւ Շնորհաբաշխ՝ Ս. Հոգիով։ Յիսուս գիտէր, թէ երբ իր առաքեալները Աստուծոյ բարի լուրը տանէին աշխարհին, զանազան ժողովուրդներ դարձի պիտի գային եւ միաժամանակ իրենց մշակութային եւ այլ մասնայատկութիւնները շաղախէին նոր կրօնին հետ։ Այս պատճառաւ ալ, Յիսուս Երուսաղէմի վերնատան մէջ աղօթեց եկեղեցւոյ միութեան համար (տե՛ս Աւետարան ըստ Յովհաննէսի 17.1–26)։

Եկեղեցին որպէս Քրիստոսի խորհրդական մարմինը միշտ մէ՛կ է, ինչ-պէս Քրիստոս մէկ է։ «Հաւատամք»-ին մէջ կը դաւանինք. *«Կը հաւատանք մէկ, ընդհանրական, առաքելական եւ սուրբ եկեղեցւոյ»*։ Եկեղեցւոյ միութիւնը արտաքնապէս խախտած է։ **Եկեղեցւոյ երեւելի միութիւնը** վերա-կանգնումի կարիք ունի եւ միջ-եկեղեցական շարժումին ու Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին գոյութեան պատճառը այդ իսկ է։ Եկե-ղեցիները քով-քովի բերել եւ աղօթքով, վկայութեամբ ու ծառայութեամբ զանոնք աշխարհին տանիլ որպէս մէ՛կ մարմին եւ մէ՛կ ներգործութիւն՝ ի փառս Աստուծոյ։

Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը, ինչպէս անուանումն իսկ կը թելադրէ, եկեղեցիները համախմբող աշխարհի ամենէն համապարփակ կառոյցն է, որ 1948-ին հիմնուած է Ամսթերտամի մէջ եւ այսօր 345 անդամ եկեղեցիներ ունի 110 երկիրներու մէջ, որոնք շուրջ 500 միլիոն հաւատացեալներ կը ներկայացնեն։ 1962-էն ի վեր Հայ Առաքելական Եկեղեցին, Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեամբ եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեամբ, անդամ է Եկեղեցիներու Համաշ-խարհային Խորհուրդին՝ Հայ Առաքելական Եկեղեցի - Էջմիածնի Կա-թողիկոսութիւն եւ Հայ Առաքելական Եկեղեցի - Կիլիկիոյ Կաթողիկո-սութիւն գրանցումով։ Այն միջ-եկեղեցական ժողովներուն որոնց մեր Եկեղեցին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչներով եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչներով կը մաս-նակցի, համագործակցութիւն եւ յատկապէս դաւանաբանական հարցե-րու շուրջ կեցուածքներու ամբողջական համաձայնութիւն կը տիրէ։

Աւելցնեմ նաեւ, թէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը հիմնա-դիրներէն մին է 1974-ին կազմուած Միջին Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդին, որուն չորս նախագահներէն է Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Վեհա-փառ Հայրապետը։

Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը կը ջանայ գործնականօրէն պատասխանել Յիսուսի եկեղեցւոյ համար կատարած երեւելի միութեան

աղօթքին. *«Կ՚աղօթեմ որ անոնք բոլորն ալ մէկ ըլլան, ինչպէս որ դուն, ո՛վ Հայր, իմ մէջս ես եւ ես քու մէջդ, այնպէս ալ անոնք մեր մէջ ըլլան, որպէսզի աշխարհը հաւատայ, որ դուն ղրկեցիր զիս»* (Աւետարան ըստ Յովհաննէսի 17.21)։

Եկեղեցւոյ երեւելի միութեան մարտահրաւէրը աշխարհի մէջ կը դիմակալուի։ Այս պատճառաւ ալ, երբ միջ-եկեղեցական շարժում եւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդ կ՚ըսենք, միայն աստուածաբանական երկխօսութեամբ չենք սահմանափակուիր։ Միջ-եկեղեցական շարժումը կը զբաղի այն բոլոր հարցերով, որոնք մարդկութիւնը կը մտահոգեն բազմազան բնագաւառներու մէջ. ինչպէս, օրինակ, արդարութեան եւ խաղաղութեան վերահաստատում, պատերազմներու աւարտ, մթնոլորտի ապականութեան բարձում, միջ-կրօնական համակեցութիւն, տնտեսական համակարգի սրբագրում եւ այլն։

Ազդակ. Այս ներածական ենթահողին վրայ կրնա՞ք մեզի ներկայացնել Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի կառոյցը եւ գործունէութիւնը։

Նարեկ Սրբազան. Նախ հաստատում մը կատարեմ։ Ճիշդ է որ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդ եզրը հաստատութենական եւ կազմակերպչական կառոյցի մը կ՚ակնարկէ, սակայն միաժամանակ չի՛ դադրիր միջ-եկեղեցական շարժումի **շարժո՛ւմ** ըլլալու իրողութիւնը ընդգծելէ։ Ինչպէս ամեն կառոյց ունի իրեն յատուկ դրուածք մը, նոյն է պարագան Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին, որուն կեդրոնատեղին Ժընեւի մէջ կը գտնուի, սակայն գործունէութիւնը ամբողջ աշխարհը կ՚ընդգրկէ՝ իրեն անդամակցող եկեղեցիներուն ճամբով։ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին բանալի դերակատարութիւնը քրիստոնէական ծառայութեան համադրումի ճիգ մըն է յանուն եկեղեցիներուն, այն դրութեան ընդմէջէն, որ զայն կառոյց մը ըլլալէ աւելի առաքելութեան կը վերածէ եւ եկեղեցիները երեւելի միութեան իրագործման կ՚առաջնորդէ։

Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին բարձրագոյն օրէնսդիր մարմինը համաժողովն է։ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը ցարդ ունեցած է իննը համաժողովներ (1948-ին՝ Ամսթերտամ-Հոլանտա, 1954-ին՝ Էվընսթըն-Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ, 1961-ին Նիւ Տելհի՝ Հնդկաստան, 1968-ին՝ Ուփսալա-Շուէտ, 1975-ին՝ Նայրոպի-Քենիա, 1983-

ին՝ Վանգուվըր-Գանատա, 1991-ին՝ Գանպերա-Աւստրալիա, 1998-ին՝ Հարարէ-Զիմպապուէ եւ 2006-ին՝ Փորթօ Ալեկրէ-Պրազիլ)։ Ինչպէս գիտէք, 10-րդ համաժողովը այս տարի պիտի գումարուի Պուսանի մէջ, Հարաւային Քորիա։

Հոս անհրաժեշտ կը համարեմ յիշեցնել, թէ Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետ 1991–2006, երկու շրջան, վարեց Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի ատենապետի պաշտօնը, որ ընտրեալ բարձրագոյն պաշտօնն է։ Վեհափառը հանդիսացաւ այս պատասխանատու պաշտօնը ստանձնող առաջին Ուղղափառ, Միջին Արեւելքէն եկած ու ամենէն երիտասարդ հոգեւորականը, որուն աստուածաբանական եւ վարչական կարողականութիւնը ոչ միայն մնայուն դրոշմ թողուց միջ-եկեղեցական շարժումի պատմութեան վրայ, այլ նաեւ 1998-ի համաժողովի պատգամաւորները մղեց Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի պատմութեան մէջ աննախընթաց քայլ մը առնելով Նորին Սբութիւնը երկրորդ շրջանի համար ատենապետ վերընտրելու։

Համաժողովը 150 անդամներէ բաղկացած Կեդրոնական Վարչութիւն կ՚ընտրէ, որ համաժողովէ համաժողով 18 ամիսը մէկ ժողով կը գումարէ։ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը երկու անդամ ունի Կեդրոնական Վարչութեան մէջ՝ Դոկտ. Նորա Պայրագտարեան-Գապագեան եւ Գերշ. Տ. Նարեկ Արք. Ալեէմէզեան։ Առաւել, համաժողովը մէկ ատենապետ, երկու փոխ-ատենապետ եւ ութը նախագահ կ՚ընտրէ։

Իր հերթին, Կեդրոնական Վարչութիւնը 20 անդամներէ բաղկացած Գործադիր Վարչութիւն կ՚ընտրէ, որ տարին երկու անգամ ժողով կը գումարէ եւ Կեդրոնական Վարչութեան որոշումները կը գործադրէ։ Ընդհանուր Քարտուղարը, որ պաշտօնեայ է եւ պաշտօնէութեան աշխատանքը ղեկավարողը, ի պաշտօնէ Կեդրոնական Վարչութեան եւ Գործադիր Վարչութեան քարտուղարութիւնը եւս կը վարէ։

Ազդակ. Հետաքրքրական պիտի ըլլար Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի 10-րդ համաժողովի մասնայատկութիւնները իմանալ։

Նարեկ Սրբազան. Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը եօթը տարին անգամ մը կը գումարէ իր համաժողովը՝ **հերթականօրէն** տարբեր ցամաքամաս մը ժողովավայր ընտրելով։ Համաժողովը կը քննարկէ անցեալ եօթը տարիներու աշխատանքը եւ կը ծրագրաւորէ յաջորդ եօթը տարիներու գործունէութեան ընդհանուր ուղղութիւնը։ Ինչպէս նաեւ

ղեկավար անձերու եւ մարմիններու ընտրութիւնը կը կատարէ։ Համաժողովը այն բացառիկ առիթն է, երբ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը, որպէս զանազան եկեղեցիները ներկայացնող մէկ մարմին, հարիւրաւոր պատգամաւորներով եւ հազարաւոր հիւրերով, աղօթքով եւ տօնախմբութեամբ, փառք կու տայ Աստուծոյ իրեն շնորհուած եօթը տարիներու ծառայութեան համար եւ եկեղեցիներու միջեւ եղող փոխադարձ հաշուետուութեամբ կը խոստանայ շարունակել իր նուիրական առաքելութիւնը։

10-րդ համաժողովին Հարաւային Քորիա գումարումը պատահականութեան արդիւնք չէ։ Այսօր Ասիոյ ցամաքամասը քրիստոնէական վերազարթօնք կ՚ապրի։ Քրիստոնէութիւնը թուական զգալի աճ կ՚արձանագրէ Ասիոյ, Ափրիկէի եւ Հարաւային Ամերիկայի մէջ։ Այս համաժողովը առիթ մը պիտի ըլլայ ասիական քրիստոնէութեան հետ ուղղակի շփումի մտնելու եւ հոն պարզուող առանձնայատկութիւնները եւս լուսարձակի տակ բերելու՝ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի աշխատանքին ընդհանուր ծիրին մէջ։

Համաժողովի թեման, «Կենսատո՛ւ Աստուած, մեզ արդարութեան եւ խաղաղութեան առաջնորդէ» ներշնչուած է Եսայիի Մարգարէութենէն (42.1–4) եւ այնքա՛ն թելադրական է, երբ նկատի ունենանք ներկայ աշխարհին մէջ տեղի ունեցող տնտեսական, ընկերային եւ համամարդկային անարդարութիւնները եւ մնայուն ու ներքին խաղաղութեան տագնապը։ Համաժողովը հրաւէր մըն է աղօթելու եւ գործելու աստուածատուր արդարութեան եւ խաղաղութեան ամբողջ մարդկութեան կեանքին մէջ վերահաստատումին համար։ Այս հրաւէրը Հիւսիսային Քորիայի եւ Հարաւային Քորիայի միջեւ տակաւին յամեցող բաժանումի փորձաքարին զարնուելով պիտի բիւրեղանայ Պուսանի մէջ։

Համաժողովը պիտի ունենայ աշխատանքային զանազան ենթաբաժիններ. հաւաքական աղօթք, Աստուածաշունչի սերտողութիւն, լիակատար նիստեր, միջ-եկեղեցական այժմէական հարցեր ընդգրկող խմբական հանդիպումներ, շուրջ 200 ցուցահանդէսներ եւ սեմինարներ ու ընկերային հաւաքներ։

Համաժողովին պիտի մասնակցին եկեղեցիները ներկայացնող 825 պատգամաւորներ եւ շուրջ 2000 հրաւիրեալներ, դէտեր եւ թղթակիցներ։ Հայ Եկեղեցին համաժողովին պիտի մասնակցի իր երկու հայրապետական Ս. Աթոռներու պատուիրակութիւններով։

Ազդակ. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը քանի՞ պատգամաւորներով պիտի մասնակցի Պուսանի համաժողովին եւ ի՞նչ դերակատարութիւն պիտի ունենայ։

Նարեկ Սրբազան. Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետի օրհնութեամբ, մեր Ս. Աթոռին պատուիրակութիւնը պիտի բաղկանայ իննը պատգամաւորներէ եւ երկու երիտասարդ մասնակիցներէ։ Նկատի ունենալով Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան թեմերուն աշխարհագրական տարածքը, մեր ներկայացուցիչները Անթիլիասէն եւ հայ սփիւռքի զանազան երկիրներէն պիտի գան։ Այսպէս.

Գերշ. Տ. Սեպուհ Արք. Սարգիսեան, Իրան (Առաջնորդ Թեհրանի Հայոց)

Գերշ. Տ. Նարեկ Արք. Ալէէմէզեան, Լիբանան (Վարիչ Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու)

Գերշ. Տ. Անուշաւան Եպս. Դանիէլեան, Նիւ Եորք (Վարիչ Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան եւ Արեւմտեան Թեմերու Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու)

Տիկ. Թենի Սիմոնեան, Ջուիցերիա (Ներկայացուցիչ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Եւրոպայի Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու)

Դոկտ. Նորա Պայրագտարեան-Գապագեան, Լիբանան (Ատենապետուհի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Միջ-եկեղեցական Յարաբերութիւններու Յանձնախումբի)

Իրաւաբանուհի Վանա Կիտցինեան (Գալիֆորնիա), Անդամ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Միջազգային Հարցերու Յանձնախումբի)

Տիկ. Իրմա Պալեան, Լիբանան (Անդամ Կաթողիկոսարանի Երիտասարդական Յանձնախումբի)

Տիկ. Նազելի Գանտահարեան, Լիբանան (Անդամ Հայ Եկեղեցւոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութեան Վարչութեան)

Օրդ. Քրիսթին Արզումանեան, Լիբանան (Անդամ Հայ Եկեղեցւոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութեան)

Օրդ. Կրէյս Օհանեան, Լիբանան (Անդամ Հայ Եկեղեցւոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութեան Վարչութեան)

Օրդ. Ակաթա Աբրահամեան, Իրան (Անդամ Թեհրանի Հայ Եկեղեցւոյ Երիտասարդներու Միութեան)

Մեր պատգամաւորներէն չորսը համաժողովի յանձնախումբերուն մէջ եւս պիտի ծառայեն. Սեպուհ Սրբազան՝ ընտրողական յանձնախումբ, Նարեկ Սրբազան՝ համադրող յանձնախումբ, Տիկ. Թենի Սիմոնեան՝ ծրագրաւորումի յանձնախումբ եւ Նորա Գապագեան՝ ընկերա-քաղաքական հարցերու յանձնախումբ։

Ահաւասիկ, ինչպէս կը տեսնէք, այս հոգեւորական, աշխարհական, այր, կին եւ երիտասարդ զանազանութեամբ ու գիտակից պատասխանատուութեամբ կ՚երթանք համաժողովին, հայ եկեղեցւոյ ձայնը լսելի դարձնելու համար այս բազմերանգ եւ բազմաձայն հաւաքին մէջ։

Ազդակ. Ակնարկեցիք համաժողովի ընթացքին տեղի ունենալիք ընտրութիւններուն։ Բնականաբար Հայ Եկեղեցին եւս իր ներկայացուցիչները պիտի ունենայ ընտրուելիք մարմիններուն մէջ։

Նարեկ Սրբազան. Անպայման։ Երբ համաժողովներու գումարման վայրերու ընտրութեան մասին կը խօսէի, հերթականօրէն զանազան ցամաքամասեր ընտրելուն ակնարկեցի։ Հոս եւս, ընտրութիւններու պարագային **հերթականութիւնը** կը յարգուի։ Երբ 345 եկեղեցիներէ բաղկացած Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը ներկայացնելու կը կոչուին համեմատականօրէն աւելի քիչ թիւով անձեր, բնականաբար եկեղեցական ընտանիքներու եւ զանազան աշխարհագրական շրջաններու ներկայացուցչական հերթականութիւնը կը յարգուի։

Ինչպէս նշեցի, 150 անդամներէ բաղկացած Կեդրոնական Վարչութեան մէջ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը երկու աթոռ ունի։ Առաւել, հերթականութեան սկզբունքով, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը 20 անդամներէ բաղկացած Գործադիր Վարչութեան մէջ մէկ անդամ պիտի ունենայ։ Անունները կ՚առաջարկուին տուեալ եկեղեցւոյ կողմէ, ընտրողական յանձնախումբին կողմէ կը քննուին եւ ապա ընտրութեան կը ներկայացուին։

Իսկ գալով ութը նախագահներուն, անոնք աշխարհագրական զանազան շրջաններ եւ եկեղեցական ընտանիքներ կը ներկայացնեն ու միայն պատուակալ ներկայութիւն են։ Նախագահներ համաժողովէ համաժողով կը ծառայեն, միայն եօթնամեայ մէկ շրջանի համար։ Արեւելեան Ուղղափառ (Ոչ-քաղկեդոնական) Եկեղեցիներու ընտանիքը ունի նախագահական մէկ աթոռ եւ ցարդ նոյն ընտանիքէն Ղպտի, Ասորի, Հնդիկ եւ Եթովպիոյ Ուղղափառ Եկեղեցիները նախագահ ունեցած են։ Հիմա

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան հերթն է եւ Ն.U.O.S.S. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին կը մնայ առաջարկել անձ մը որ միջ-եկեղեցական շարժումին մասին ծանօթութիւն ունենայ։

Ազդակ. Միջ-եկեղեցական շարժումը ի՞նչ նպաստ կը բերէ հայ ժողովուրդին։

Նարեկ Սրբազան. Այս հարցումին ամենէն կարեւոր մասնիկը **հայ ժողովուրդ**ն է։ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը իր ծառայական կեանքի բոլոր բնագաւառներուն մէջ դէպի հայ ժողովուրդ գացող ակօս կը բանայ եւ ժողովրդանուէր յանձնառութեամբ կը գործէ։ Մեր Ս. Աթոռը ուղղահայեացօրէն Աստուծմէ կը ստանայ իր ծառայական կոչումը եւ հորիզոնականօրէն ժողովուրդին կը տանի զայն։ Միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններու մարզը չի՛ կրնար այլ առաջնահերթութիւն ունենալ մեզի համար քան մեր ժողովուրդին գերագոյն շահը։

Կարճ բանաձեւում մը տալու ստիպողականութեամբ, կը փափաքիմ ընդգծել, թէ միջ-եկեղեցական շարժումը այն միջազգային եզակի թատերաբեմն է, ուր մեր պատմութիւնը, ինքնութիւնը, աստուածաբանութիւնը, հոգե-մտաւոր նուաճումներն ու ազգային պահանջատիրութիւնը ուշադիր ունկնդրութեան, գնահատութեան եւ զօրակցութեան կ՚արժանանան։

Միջ-եկեղեցական եւ միջ-կրօնական յարաբերութիւններու ճամբով, մեր Ս. Աթոռը հայ եկեղեցին իր նեղ պարունակէն դուրս կը բերէ եւ մասնակից կը դարձնէ միջազգային ընկերութեան տագնապներուն, մարտահրաւէրներուն, յոյսերուն եւ գործունէութեան։

Այս բոլորին մղիչ ուժն ու տիրական ներկայութիւնը Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետն է, որ միջ-եկեղեցական շարժումի անխոնջ ղեկավարներէն է եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջ-եկեղեցական անդաստանի բոլոր ներկայացուցիչները եւս այս մեծ պատասխանատուութեան իր գործակիցները դարձուցած է։ Յայտնեմ որ Վեհափառ Հայրապետը յատուկ հրաւէր ստացած է մասնակցելու Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի 10-րդ համաժողովին, սակայն պիտի չկարենայ մասնակցիլ նկատի ունենալով իր բազմազբաղ վիճակը։

Կ՚եզրափակեմ ըսելով, թէ միջ-եկեղեցական շարժումէն ներս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան գործօն մասնակցութիւնը հայ ժողովուրդին

եւ հայ դատին մատուցուած մեծ ծառայութիւն է, որուն պտուղները արդէն իսկ սկսած ենք քաղել։

Ազդակ. Շնորհակալութիւն Սրբազան Հայր եւ բարի ճանապարհ դէպի Պուսան ու յաջողութիւն համաժողովի աշխատանքներուն։

17 Յունուար 2015-ին, Պէյրութի *ԱԶԴԱԿ* Օրաթերթին մէջ լոյս տեսաւ Կիպրոսի Հայոց Կաթողիկոսական Փոխանորդ՝ Գերաշնորհ Տ. Նարեկ Արքեպիսկոպոսի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքի հիմնադրութեան 85-ամեակին առթիւ գրած ներքեւի յօդուածը: Յայտնենք, որ Սրբազան Հայրը Դպրեվանքի Տեսուչ եղած է 2011–2013 տարիներուն:
(http://www.aztagdaily.com/archives/222509)

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԴՊՐԵՎԱՆՔԸ՝ ՍՓԻՒՌՔԵԱՆ ՀՈԳԵՄՏԱՒՈՐ ՋՐՏՈՒՔ

Հայկական Ցեղասպանութեան հետեւանքով աքսորեալ հայորդիներու Միջին Արեւելք հաստատուիլն ու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Անթիլիասի մէջ վերընձիւղուիլը սերտօրէն առնչուած են:

Անյոյս եւ անտէրունջ հայ վերապրողներ նոր կեանքի եւ ապագայի խանձարուրը գտան իրենց ճակատագրակից Կիլիկեան Կաթողիկոսութեան Ս. Աթոռին մէջ, որ իր Դպրեվանքով նախախնամական դերակատարութիւն ունեցաւ Հայ Սփիւռքի բազմաճալ կարիքներուն համապատասխանող ղեկավարութիւն կոփելու սրբազան մարզէն ներս: Հոգեւորական եւ աշխարհական ղեկավարութիւն, որ անխտրական ոգիով եւ անսակարկ նուիրումով հասաւ ամեն տեղ ու ծառայական կոչումի ամբողջական գիտակցութեամբ յոյս ներշնչեց եւ տիրութիւն կատարեց իր խնամքին յանձնուած զանգուածներուն:

Հայ Եկեղեցւոյ հովանիին տակ, հայ ընտանիքի, հայ դպրոցի եւ հայ ակումբի անքակտելի ամրացումով, դպրեվանեցիներ հիմը դրին Հայ Սփիւռքի կազմակերպման, նախ Միջին Արեւելքի հիւրընկալ ափերուն վրայ եւ ապա պարտադրաբար հեռաւոր երկիրներ ապաստանած մեր ժողովուրդի պանդուխտ իրականութեան մէջ:

Երէկ եւ այսօր, հայապահպանման հիմնական բնագաւառներուն մէջ դպրեվանեցիներ ծառայական ներկայութիւն են, Դպրեվանքէն իրենց առածը մեր ժողովուրդին տանելու ամբողջանուէր գիտակցութեամբ:

Ահաւասիկ, Դպրեվանքը իր անկորնչելի մարդ-դրամագլուխով, 85 տարիներէ ի վեր սփիւռքեան հոգեմտաւոր ջրտուքի իր անփոխարինելի առաքելութիւնը կը ծաւալէ եւ կ՛առոգէ մեր համահայկական ածուն:

Դպրեվանքի 85-ամեակը կը հրաւիրէ բոլոր դպրեվանեցիներս անդրադառնալու այն օրհնեալ եւ եզակի պատեհութեան, որ շնորհուեցաւ մեզի Դպրեվանքին մէջ ուսանելու եւ յանուն Դպրեվանքին ու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ծառայելու Աստուծոյ՝ հայ ժողովուրդին ակօսով։

Յետադարձ ակնարկով, երբ Դպրեվանքի մէջ կազմաւորման տարիներս կը վերբերեմ եւ հայ ժողովուրդի ծառայութեան կողմնացոյցին հաւատարմութիւնը կը վերլուծեմ, խորապէս կը գիտակցիմ, թէ մեր խնամատար մայրը՝ Դպրեվանքը երեք եզակի բարիքներ պարգեւեց եւ կը շարունակէ պարգեւել դպրեվանեցիներուն։

Առաջին, **աղօթական կեանքի քաղցրութիւնը**։ Դպրեվանքը աղօթքի տուն է եւ դպրեվանեցիներ աղօթող ընտանիք են ամեն բանէ առաջ։ Աղօթքը միայն ժամերգութիւն եւ պատարագ չէ Դպրեվանքի մէջ, այլ մնայուն գոհաբանական արտայայտութիւն՝ կեանքի ամենօրեայ հոլովոյթի բոլոր հանգրուաններուն։ Աղօթքը, իր հաւաքական եւ անհատական տարածքներով, դպրեվանեցիները կը զօդէ Աստուծոյ, իրարու, մեր ժողովուրդի զաւակներուն, համայն մարդկութեան եւ ամբողջ ստեղծագործութեան հետ. որովհետեւ, աղօթքի ճամբով դպրեվանեցիներ իրենք զիրենք կը բանան Աստուծոյ եւ իրենց նմաններուն, ու աստուածային պահպանութեան խնդրանքին հետ համամարդկային արժէքներու փնտռտուքի ճիգի կը նախաձեռնեն։ Այս օրերուն, երբ կեանքի հեւքը շեշտը աշխատանքին վրայ կը դնէ եւ յաջողութիւնը մեր ուրիշներէն աւելի ունեցած նիւթականով կը կշռէ, Դպրեվանքը, աղօթական կեանքի կրթանքով, բարի գործի յաջողութեան եւ հոգեկան իրագործումի նժարը վաւերական կը դասէ։ Դպրեվանեցիներ հոգեպէս կը պարպուին, երբ իրենց աղօթական կեանքը ցամքի եւ իրենք պարզ գործակատարներ դառնան։

Երկրորդ, **իմացական հարստացման նախաճաշակը**։ Հոգեւոր սնուցման հետ, Դպրեվանքը իր զաւակներուն միտքը գնայունը անդրանցող մնայուն իրագործումներու կը մղէ։ Հոգի, միտք եւ մարմին հաւասարակշռութեամբ կ՚աճին Դպրեվանքի մէջ, որ միայն եկեղեցի, դասարան եւ սեղանատուն չէ. այլ ամբողջական հայ մարդը կերտող վառարան՝ պատանեկան կեանքը իմաստաւորելու, երիտասարդական եռանդը նուիրաբերելու եւ ամբողջական մարդը իրագործելու ճանապարհը ցոյց տալով դպրեվանեցիներուն։ Գիրք եւ գրականութիւն որպէս

ինքնահարստացման կրթանք կը տրուին դպրեվանեցիներուն, որպէսզի անոնք ապագային ինչ պաշտօններ ալ որ ստանձնեն, չանջատուին իրենց միտքը մշտականօրէն հերկող իմացական արօրին բարիքէն։ Դպրեվանեցիներ կ՚աղքատանան երբ իրենք զիրենք զրկեն իրենց միտքը հարստացնող շարունակական ընթացքէն եւ գիրքին տեղ դիրքը առաջնահերթ դառնայ իրենց կեանքին մէջ։

Երրորդ, **ծառայական ոգիի մշտաթարմութիւնը**։ Դպրեվանքի ջամբած հոգեւոր եւ իմացական եզակի դաստիարակութիւնը իր նպատակը կը գտնէ ամբողջ կեանք մը, դասարանէն գերեզման, որպէս ծառայութիւն ապրելուն մէջ։ Դպրեվանեցիներ իրենց ծառայական կեանքը որպէս կոչում կ՚ապրին, հասնելով մեր ժողովուրդի ծով կարիքներուն։ «**Ծառայել Աստուծոյ՝ հայ ժողովուրդին ընդմէջէն**» կարգախօսն ու կեանքի ճանապարհն է Դպրեվանքին։ Աղօթել եւ ուսանիլ ծառայութեան համար. ա՛յս է դպրեվանեցիներուն տարբերութիւնը իրենց սերնդակիցներէն, որոնք կ՚ուսանին որպէսզի իրենց ձեռք բերած վկայականներով եւ իրագործումներով ուրիշներ իրենց ծառայեցնեն եւ կամ, լաւագոյն պարագային, երբ ուրիշներուն ծառայելու պարտաւորութիւն ունենան, այդ ծառայութիւնը դրամով արժեչափեն։ Դպրեվանեցիներու ցուցաբերած ծառայութեան գերագոյն տիպարը Քրիստոս է, որ հոգիի եւ մտքի գագաթներ նուաճելու ուղին մշտապէս բաց կը պահէ Իրեն հետեւելու ուխտով անսայթաք ընթացողներուն խաչակրութեան համար։

Այսօր, երբ հայ ազգի զաւակները ամեն երկինքի տակ հոգեւոր, իմացական եւ ծառայական կեանքի սով կ՚ապրին, Դպրեվանքը իր առաքելութեան մէջ աւելի վճռական կը դառնայ՝ որպէս առաջին հացթուխ ունենալով Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետը, որուն, 2015 թուականին, Հայկական Ցեղասպանութեան 100-ամեակին եւ Դպրեվանքի հիմնադրութեան 85-ամեակին զուգադիպող կաթողիկոսական ընտրութեան եւ օծման 20-ամեակը ամենէն վաւերական ապացոյցն է նուիրեալ կեանքի հայելիացման՝ մեր աշխարհատարած ժողովուրդին դիմաց ցցուած մարտահրաւէրներուն Դպրեվանքին տուած հաւաքական պատասխանով։

2015-ին վերահաստատուեցաւ Կիպրոսի հայկական ռատիոժամի կիրակնօրեայ կրօնական քարոզախօսութեան աւանդութիւնը։ Իւրաքանչիւր կիրակի, մեր երեք Հոգեւոր Հայրերը հերթաբար քարոզեցին։ Յաջորդաբար հոս կը զետեղենք Կիպրոսի Հայոց Կաթողիկոսական Փոխանորդ՝ Գերաշնորհ Տ. Նարեկ Արքեպիսկոպոսի պատգամները։

4 Յունուար, Նոր Տարի,
Ս. Ծնունդ-Աստուածայայտնութիւն եւ Զրօրհնէք (1)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

> *«Նոր թագաւոր ծնաւ Բեթհեղէմի մէջ։ Ո՛վ մարդիկ, զԱստուած օրհնեցէք. որովհետեւ ան մեզի համար մարդացաւ»* (Աստուածայայտնութեան Շարական)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Փա՛ռք Աստուծոյ, որ 2015 տարին թեւակոխելու շնորհը պարգեւեց բոլորիս։

Տարի մը, որ Հայոց Ցեղասպանութեան 100-ամեակով օծուն է եւ մեր մէկ ու կէս միլիոն նահատակներու կտակով կը միաւորէ բոլորս՝ Հայաստանի, Արցախի եւ Սփիւռքի մէջ։ Տարի մը, որ մեր հայապահպանման աշխատանքներուն նոր թափ պիտի տայ եւ մեր համայնական արժէքներուն շուրջ համախմբուելու պիտի մղէ մեզ. որովհետեւ հայ ըլլալը եւ մանաւանդ հա՛յ մնալը հայ քրիստոնէական ինքնութեան խոր գիտակցութեան վրայ միայն կրնայ խարսխուիլ եւ մեր հաւաքական կեանքին անխափան երթը երաշխաւորել։

Նոր տարին անքակտելիօրէն կ՛առնչուի մեր Տիրոջ եւ Փրկչին՝ Յիսուս Քրիստոսի Ս. Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան տօնին։

Նոր տարուան յաջորդող մի քանի օրերէն ետք, ահաւասիկ կը գտնուինք Յիսուսի սուրբ ծննդեան եւ աստուածայայտնութեան սեմին ու հայ շարականին դարերէն եկող պատգամը անգամ մը եւս կը հնչէ մեր հոգիներուն մէջ. «Յիսուս նոր թագաւորը ծնաւ Բեթհեղէմի մէջ. եկէ՛ք օրհներգենք զԱստուած, որովհետեւ ան մեզի համար մարդացաւ»։

Նոր տարին աշխարհի բոլոր մարդոց համար նոր յոյսերու, որոշումներու, բարեմաղթութիւններու եւ սպասումներու անկիւնադարձ է։

Սակայն, ժամանակը ըստ ինքեան իմաստ չունի. մա՛րդն է, որ իմաստ կու տայ անոր, երբ զայն իր բարի գործերով կը լեցնէ։ Վստահ եմ, որ նոր տարուան առթիւ նուէրներ փոխանակեցինք իրարու. սակայն լաւագոյն նուէրը,–եթէ մինչեւ հիմա չտուինք իրարու՝ տանք,– մեր քրիստոնէական սէրն է, որուն մէջ ամեն բան պարփակուած է։

Իսկ Ս. Ծնունդը,–մեր պարագային 6 Յունուարին տօնուող հայո՛ւն Ս. Ծնունդը,– Աստուծոյ գերագոյն եւ շօշափելի սիրոյն հեղումն է մեր հայ քրիստոնեայի կեանքին մէջ, Աստուածորդիին մարմնացումով, որ որպէս ամեն ժամանակներու քաղցրագոյն նուէր անսպառօրէն մեր հետ կը մնայ։

Ծնեալն Յիսուս նոր եւ նորոգող թագաւոր է, որ այսօր մեր հոգիներու Բեթղեհէմի մսուրին մէջ կը ծնի. որովհետեւ ան մեզի համար մարդացաւ։ Հարց տանք. «Մեր հոգիները պատրաստա՞ծ ենք Յիսուս թագաւորը ընդունելու»։ Այս հարցումին պատասխանը անձէ անձ կը տարբերի. որովհետեւ զայն Աստուծոյ պիտի տանք։ Եթէ մեր պատասխանը «Ոչ» է, ուշ չէ գործնական քայլ առնելու եւ Աստուծոյ ըսելու. «Ես զաւակդ եմ, ընդունէ զիս եւ իմ մէջ բնակիր» ու մեր նմանին ըսելու. «Մենք եղբայր եւ քոյր ենք իրարու, ասկէ ետք աստուածային սէրը մեզ անքակտելիօրէն իրարու պիտի կապէ»։

Եթէ ֆիզիքական Բեթղեհէմ երթալու կարելիութիւնը չունինք եւ պարտաւորութիւնը չենք զգար, սակայն այսօր անպայմանօրէն հոգեւոր Բեթղեհէմի պէ՛տք է վերածուինք մեր սուրբերուն եւ հերոսներուն օրինակին հետեւելով, որպէսզի մանուկ Յիսուս մեր մէջ ծնի եւ մեզ Աստուծոյ զաւակներ դարձնէ։ Ա՛յս է հայ քրիստոնեային ճշմարիտ ուրախութիւնը, որովհետեւ Աստուած մեզի համար մարդ դարձաւ եւ մեզ Աստուծոյ զաւակը դարձնելու հրաւէրը կ՚ուղղէ իւրաքանչիւրիս առանձին եւ բոլորիս հաւաքաբար՝ որպէս հայ եկեղեցի։

Թերեւս չենք անդրադառնար, սակայն Աստուած կ՚ուզէ, որ գիտակցինք թէ Ս. Ծնունդին եկեղեցի պէտք չէ գանք պարզապէս հայկական աւանդութիւն մը պահած ըլլալու համար։ Ս. Ծնունդը հայ եկեղեցւոյ մէջ նաեւ իմաստալից եւ գեղեցիկ բառով Աստուածայայտնութիւն կը կոչուի։ Այսօր մարմնացած եւ մարդացած Աստուած՝ Յիսուս կը յայտնուի մեզի։ Այս յայտնութիւնը Աստուծոյ պատկերով ստեղծուած մարդը մեր մէջ վերակերտելու հրաւէր է բոլորիս։ Այսօր, վաղը եւ ամեն օր մեր բազմազբաղ ժամանակէն տրամադրենք մենք մեզի հարց տալու. «Ի՞նչ կը նշանակէ մարդ ըլլալ. առաւել, ի՞նչ կը նշանակէ Աստուծոյ պատկերո՛վ

ստեղծուած հայ քրիստոնեայ ըլլալ»: Նայինք մեր շուրջը: Երբ կը հետեւինք աշխարհի լուրերուն, չենք կրնար չանդրադառնալ, որ քիչ մը ամեն տեղ անապահովութիւն եւ սարսափ կը տիրէ. տնտեսական համակարգը քանդուած է. մարդիկ նոյնիսկ իրենց տուներուն մէջ հանգիստ չեն զգար. բարոյական արժէքները շրջուած են. երիտասարդութիւնը իր կեանքին նպատակը կը փնտռէ եւ չի՛ գտներ. ասոնց վրայ աւելցուցէք մեր աշխարհագրական անմիջական տարածքին մէջ տեղի ունեցող պատերազմները, որուն զոհ կը դառնայ նաեւ Միջին Արեւելքի հայութիւնը. վերջապէս նաեւ Կիպրոսի ընկերա-քաղաքական եւ տնտեսական վիճակը տակաւին բնական հունի մէջ չէ մտած, եւ այս բոլորին ի տես կ՚ըսենք. «Ա՞յս է մարդ ըլլալը»: Ո՛չ. կայ կեանքի այլ որակ եւ եղանակ, որ քրիստոսակեդրոն կեանքն է. որովհետեւ, այսօր Աստուած մեզի համար անգամ մը եւս որպէս Տէր եւ Փրկիչ կը յայտնուի՝ այս բոլորէն մեզ ձերբազատելու համար: Այսօր աշխարհ անմիջական կարիքը ունի երկնային խաղաղութեան, համակեցութեան, հանդուրժողութեան, ժուժկալութեան, զգաստութեան եւ այս բոլորին գլուխը հանդիսացող մեծագոյն պատուիրանին՝ սիրոյ:

Ս. Ծնունդի տօնին օրը հայ եկեղեցին նաեւ ջրօրհնէք կը կատարէ՝ յիշատակելով Յիսուսի մկրտութիւնը: Այս առթիւ եկէ՛ք անդրադառնանք, որ մենք եւս հայ եկեղեցւոյ սուրբ աւազանէն մկրտուած եւ հայուն լոյս դրոշմով կնքուած ենք ու քրիստոսատիպ մաքուր կեանք ապրելու կոչուած ենք:

Երկնային թագաւորին այժմ երկրաւոր իրաւ հետեւորդները դառնալու եւ վաղը Երկինքի Թագաւորութիւնը ժառանգելու յոյսով իրարու մաղթենք՝ «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ: Զեզի մեզի մեծ աւետիս», որպէսզի Քրիստոսով մեր ուրախութիւնը կատարեալ եւ մնայուն ըլլայ. ամէն:

25 Յունուար,
Աստուած փառաւորելու հրամայականը (ա) (2)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

«Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ»

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետին կողմէ Կիպրահայութեան Կաթողիկոսական Փոխանորդ նշանակուելէ ետք, 3 Սեպտեմբեր 2014-էն ի վեր ձեզի հետ կը գտնուիմ եւ կը փորձեմ միասնաբար արձագանգել Հայ Եկեղեցւոյ Երեկոյեան Ժամերգութենէն քաղուած Ս. Յովհան Ոսկեբերան Հայրապետի (347–407) երախտագիտական այս աղօթքին՝ «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ»։

Սեպտեմբեր 2014-էն ի վեր այս աղօթքը Նարեկ Վարժարաններու մեր աշակերտներուն մաքուր շրթներէն կը բխի եւ մեր շրջապատին մէջ Աստուծոյ ներկայութիւնը կը յուշէ. որովհետեւ զայն որպէս 2014–2015 տարեշրջանի կարգախօս-աղօթք յանձնարարեցինք իրենց, որպէսզի անոնք այս աղօթքով ապրին իրենց հայ քրիստոնեայի կեանքը։

Հայ հաւատացեալներ հրաւիրուած են միշտ շնորհակալութիւն յայտնելու Աստուծոյ, որովհետեւ որպէս հաւատացեալներու խումբ կոչուած ենք հետեւեալ երեք սկզբունքները կեանքի վերածելու.

Առաջին, **աղօթող եկեղեցի դառնալ**։ Այս մէկը գործնականօրէն կը ցոլացնենք, երբ ամեն կիրակի ճիշդ ժամուն եկեղեցի կու գանք, սկիզբէն մինչեւ վերջ եկեղեցւոյ մէջ կը մնանք, երգչախումբին հետ երգելով սուրբ պատարագին կը մասնակցինք եւ սուրբ հաղորդութիւն կը ստանանք։ Եկեղեցին հանդիսավայր չէ, ուր կու գանք եւ կը նստինք մինչեւ «հանդէս»-ին աւարտը։ Եկեղեցին Աստուծոյ եւ ազգին տունն է, ուր իւրաքանչիւրս մենք զմեզ Աստուծոյ եւ հայ ժողովուրդին զաւակը զգալու ենք։ Այս մէկը կ՚իրագործուի մի միայն աղօթող եկեղեցի ըլլալով, որ կը նշանակէ Աստուծոյ հետ խօսող եւ մեր պատմութիւնը կերտած սուրբերուն ու հերոսներուն հետ հաղորդակցող հաւատացեալներու խումբ դառնալ։

Երկրորդ, **մասնակցող եկեղեցի դառնալ**։ Աստուած իւրաքանչիւրս զանազան շնորհներով օժտած է եւ մենք կոչուած ենք զանոնք ուրա-

խութեամբ բաժնելու եկեղեցւոյ մէջ եւ եկեղեցիէն դուրս՝ մեր ընտանեկան, ընկերային եւ ազգային յարաբերութիւններու ընթացքին: Մեր Տիրոջ եւ Փրկչին՝ Յիսուս Քրիստոսի անունով երբ կը հաւաքուինք, կը պատասխանենք իր հրաւէրին, որ կ՚ըսէ. *«Ուր որ երկու կամ երեք հոգի հաւաքուին իմ անունովս, ես հոն եմ՝ անոնց միջեւ»* (Մտ 18.20): Հաւատացեալներու խումբ, այսինքն եկեղեցի չենք կրնար ըլլալ եթէ մասնակցութեան ոգին մեռած է մեր մէջ: Ով որ ինչ կարողութիւն ունի հրաւիրուած է եկեղեցւոյ պայծառութեան ի նպաստ դնելու. աղօթելու շնորհ ունեցողը՝ իր աղօթքը, ձայն ունեցողը՝ իր երգեցողութիւնը, ժամանակ ունեցողը՝ իր ժամանակը, ծառայութեան գիտակցութիւն ունեցողը՝ իր ծառայութիւնը, նիւթական կարելիութիւն ունեցողը՝ իր տնտեսական միջոցները, կարդալու ձիրք ունեցողը՝ իր Աստուածաշունչ կարդալը: Այս բոլորը թէ՛ եկեղեցական արարողութիւններու ընթացքին եւ թէ՛ մեր ամենօրեայ կեանքին մէջ պէտք է կատարենք որպէս հոգեւորական եւ աշխարհական հաւատացեալ՝ սրբազան, քահանայ, երգչախումբի անդամ, սարկաւագ, դպիր, հոգաբարձու, ժողովական եւ այլ կալուածներու մասնակից, ու այն ատեն միայն մեր հայ քրիստոնեայ ըլլալը գիտակցօրէն կ՚ապրինք:

Երրորդ, **փառք տուող եկեղեցի դառնալ**: Աստուծոյ եւ իրարու շնորհակալութիւն յայտնելը մեր սիրտը երախտագիտութեամբ կը լեցնէ եւ մեր կեանքը կը քաղցրացնէ: Միայն երբ նեղութենէ մը դուրս ելլենք՝ **«Փառք Աստուծոյ»** չըսենք. այլ ամեն օր եւ ամեն բանի համար շնորհակալութիւն յայտնող լայն սիրտ ունենանք: Պահ մը մենք մեզի հարց տանք, թէ օրական քանի՞ անգամ փառք կու տանք Աստուծոյ, որովհետեւ մեր Երկնաւոր Հօր բազմառատ բարիքներով լեցուն է մեր կեանքը: Նաեւ, քանի՞ անգամ շնորհակալութիւն կը յայտնենք իրարու, որովհետեւ շատ բան կայ որ առանձին չենք կրնար կատարել եւ մեր նմանին բնական օժանդակութեան կարիքը կը զգանք: Ահա ա՛յս է հարազատ եկեղեցին, հաւատացեալներու հաւաքոյթը, որ գիտէ իր աչքերն ու ձեռքերը փառաբանութեամբ երկինք բարձրացնել եւ իր աչքերն ու ձեռքերը բարեգործութեամբ եւ շնորհակալութեամբ իր նմաններուն ուղղել:

Ամեն անգամ երբ «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» կ՚աղօթենք, անդրադառնանք երկու հիմնական երեւոյթներու.

Առաջին, Կիպրոսը հարուածած տնտեսական տագնապը տակաւին կը յամենայ: Սակայն, կեանքը կը շարունակուի եւ մեզ քիչով ապրիլ եւ նեղ

պայմաններու մէջ անգամ մեր եկեղեցւոյ կարիքներուն բաժին հանել կը սորվեցնէ այս փորձառութիւնը։

Երկրորդ, 2015 տարին Հայկական Ցեղասպանութեան 100-ամեակն է եւ պարտաւոր ենք մեր նահատակներուն սրբազան կտակին հաւատարիմ մնալ։ Հայութիւնը հարուածած Մեծ Եղեռնէն 100 տարի ետք, մեր արդար դատին ճանաչողութիւնն ու մեր բռնախլուած իրաւունքներուն վերատիրացումը մեր սերունդին ուսերուն ծանրացող քաղցր բեռ մըն է, որ հայո՛ւ պատիւով կրելու կոչուած ենք մանաւանդ ա՛յս տարի։

Մասնակցինք մեր հաւաքական կեանքին՝ աղօթքով եւ գործով ու այն ատեն Աստուած մեզ իր օրհնութեամբ պիտի հովանաւորէ եւ մեզ շնորհակալական զգացումով լիացնէ. ամէն։

15 Փետրուար, Տեառնընդառաջ (3)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

> *«Քրիստոս Աստուած, այսօր որպէս աշխարհի լոյս եւ մարդոց փրկութիւն յայտնուեցար. մեզի կեանք պարգեւէ»* (Տեառնընդառաջի Շարական)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Յիսուս Քրիստոսի ծնունդէն քառասուն օր ետք, Հայ Եկեղեցին կը տօնէ մեր Փրկչին Երուսաղէմի Տաճար ընծայումը, որ Տեառնընդառաջ բնորոշումը կը կրէ։

Տեառնընդառաջ կը նշանակէ, թէ Տէր Յիսուս կ՚ընդառաջէ Տէր Աստուծոյ հրաւէրին, անոր առաջ կ՚երթայ, անոր ներկայութեան կը կանգնի եւ Տիրոջ Տաճարը, Աստուծոյ տունը երթալով ինքզինք Աստուծոյ կ՚ընծայէ, կը նուիրէ։ Աստուծոյ կամքին հնազանդելու այս խոնարհ արարքը Հին Կտակարանի օրէնքին մաս կը կազմէր եւ Յիսուս, հաւատարիմ իր օրերու կրօնական-ազգային ոգիին, կը կատարէ զայն։

Տեառնընդառաջի առթիւ մեր ծնողները Յիսուսի մօր՝ Ս. Աստուածածնի օրինակին հետեւելով, իրենց երեխաները եկեղեցի կը բերեն եւ քահանայ հայրը զանոնք խորան կը բարձրացնէ ու Աստուծոյ կը նուիրէ։

Տեառնընդառաջի օրը կեդրոնական ուշադրութեան առարկայ կը դառնայ լոյսը, երբ խորանին վրայ զետեղուած աշտանակէն կը վառենք մեր մոմերը եւ կը փորձենք զանոնք վառած վիճակով տուն հասցնել, որպէսզի Քրիստոս-լոյսով մեր յարկերը լուսաւորուին եւ մեր հոգեւոր կեանքը միշտ լուսաւոր մնայ։ Նաեւ, Տեառնընդառաջին առնչուած է եկեղեցիներու բակին մէջ վառուող խարոյկը։

Այս բոլորը եթէ մեքենականօրէն կ՚ընենք, այն ատեն միայն ազգային-եկեղեցական աւանդութեան պահապանները եղած կ՚ըլլանք։ Սակայն հայ շարականին բառերը մեր միտքերուն եւ հոգիներուն դիմաց այնքա՛ն գեղեցկօրէն կը բանան Տեառնընդառաջի խորհուրդը, երբ կը լսենք այս ճշմարտութիւնը. «Քրիստոս Աստուած, այսօր որպէս աշխարհի լոյս եւ մարդոց փրկութիւն յայտնուեցար. մեզի կեանք պարգեւէ»։

Այս խօսքերը մեզի կը թելադրեն երեք կէտեր.

Առաջին, **Քրիստոս է աշխարհի լոյսը**։ Քրիստոնէութիւնը լոյսի կրօնն է եւ աւելին՝ լոյսի, յաւիտենական ու մայրամուտ չունեցող լոյսի կեանքն է։ Գիտենք, թէ արեւուն բնական լոյսը եւ մարդուն հնարած ելեքտրական լոյսը ի՛նչ օրհնութիւններ կը բաշխեն տիեզերքին եւ ամբողջ մարդկութեան։ Յիսուս Մատթէոսի Աւետարանին մէջ կ՚ըսէ. *«Ձեր երկնաւոր Հայրը իր արեւը կը ծագեցնէ թէ՛ չարերուն եւ թէ՛ բարիներուն վրայ»* (Մտ 5.45)։ Քրիստոս իր հոգեւոր լոյսով կը լուսաւորէ բոլորին կեանքը. սակայն գիտակցութիւնը պէտք է ունենանք մեր կեանքի լուսաւոր ճամբան եղող Քրիստոսի հետեւելու, որպէսզի մեղքի խաւարին մէջ չ՚իյնանք։

Երկրորդ, **Քրիստոս է մարդոց փրկութիւնը**։ Քրիստոս մարդոց Փրկիչն է։ Աշխարհի սկիզբէն ի վեր զանազան կրօններու ճամբով մարդոց աշխարհիկ բարօրութիւն եւ երջանկութիւն ու երկնային կեանք եւ անսպառ ուրախութիւն կը խոստացուի։ Այսօր ընդհանրապէս այն մտայնութիւնը կը տիրէ, թէ բոլոր կրօններն ալ մեզ փրկութեան կը տանին. անոնք կը նմանին նոյն նպատակին առաջնորդող զանազան ճամբաներու կամ մեզ տուն մտցնող զանազան դռներու։ Սխալ է այս մօտեցումը։ Նոյնիսկ եթէ պահ մը ընդունինք զայն, դարձեալ Քրիստոս չի՛ դադրիր մարդոց փրկութիւնը ըլլալէ, որովհետեւ ան մեզ Աստուծոյ տանող եւ մեր փրկութիւնը երաշխաւորող ուղղակի ճամբան եւ մայր դուռն է։ Այս հաստատումին ամենէն վաւերական վկան մեր պատմութիւնն է։ Բոլոր դարերուն ալ հայ ժողովուրդին կեանքը լեցուն եղած է մարդկայնօրէն

անկրելի դժուարութիւններով։ Բացէք մեր պատմութեան գիրքերէն որեւէ էջ եւ պիտի համոզուիք ըսածիս։ Սակայն մենք ո՛չ միայն յաղթահարած ենք այս դժուարութիւնները, այլ գոյատեւած, պատմութիւն կերտած եւ մշակոյթ տուած թէ՛ մեր հայրենիքի հողերուն վրայ եւ թէ՛ աշխարհի բոլոր տարածքին, ուր որ տարած է մեզ փոթորիկը։ Առաւել, թօթափած ենք գաղթականի հոգեբանութիւնը, փարած ենք մեզ հիւրընկալած երկիրներուն եւ նոր կեանք սկսած մեր շինարար եւ ձեռներէց կնիքը դնելով ամեն տեղ։ Այս բոլորը երկրաւոր կարելիութիւններով չեն եղած եւ այսօր եւս չեն ըլլար։ Սակայն մենք յաջողած ենք եւ այսօր եւս կը յաջողինք, որովհետեւ քրիստոնէական հաւատքը մեր փրկութեան վահանը դարձուցած ենք եւ Քրիստոսը մեր Փրկիչը հռչակած։

Երրորդ, **Քրիստոս է երկրաւոր եւ երկնաւոր կեանքի պարգեւիչը։** Մեր կեանքը որքան ալ երկար եւ հեզասահ ըլլայ, սահմանափակ է։ Օր մը կը ծնինք, ուրիշ օր մեռնելու համար։ Սակայն մեզ բուսական եւ անաս-նական աշխարհէն զանազանողը մեր կեանքի պարգեւիչ Քրիստոսն է։ Այս կեանքը երջանիկ ապրելու եւ յաւիտենական երջանկութիւնը ժառանգելու համար Քրիստոսի հետեւիլը նախապայման է։ Այդպէս ապրեցան մեր նախահայրերն ու նախամայրերը։ Հայ Եկեղեցին, մենք, Քրիստոսով հաւաքուած հաւատացեալներս, կեանքի ուրիշ ընտրանք չունինք։ Հայ Եկեղեցին հայորդիներուս երկրաւոր եւ երկնաւոր կեանքի տապանն է, որովհետեւ անոր գլուխը Քրիստոս է, անոր փրկութեան խորհրդանիշը սուրբ խաչն է, անոր մէջ կը գտնուին մեր սուրբերն ու մեր հերոսները եւ մենք անոր մէջ մտնելու հրաւիրուած ենք։

Ահա ա՛յս կը նշանակէ Տեառնընդառաջ. ընդառաջել Տիրոջ մեզի տուած հրաւէրին եւ քրիստոսակեդրոն լուսաւոր ու փրկեալ կեանքով ապրիլ այս աշխարհի մէջ, որպէս նախաճաշակը Երկինքի Թագաւորութեան մէջ շարունակուող յաւիտենական կեանքին, Պօղոս Առաքեալի խօսքերուն ունկնդիր, որ մեզ կը վստահեցնէ. *«Աստուած, որ ըսաւ՝ «Խաւարին մէջ լոյս թող ծագի», ինք մեր սիրտերուն մէջ ծագեցաւ, որպէսզի լուսաւորուինք եւ Աստուծոյ փառքը ճանչնանք Յիսուս Քրիստոսի անձին մէջ»* (Բ. Կր 4.6). ամէն։

22 Մարտ, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Մուտն ի Վիրապն - Ուխտի Օր Անթիլիասի (4)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

> *«Ս. Գրիգոր, դուն երկրէն բուսած լուսապայծառ ծաղիկ ես եւ մեր հոգիներուն լուսաւորիչը»* (Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Մուտն ի Վիրապն Շարական)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Երէկ, Հայ Եկեղեցին տօնեց մեր հաւատքի հօր՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի Խոր Վիրապ մուտքի տօնը։

Հայ ժողովուրդը քրիստոնեայ դարձաւ առաջին դարուն, երբ Յիսուս Քրիստոսի տասներկու առաքեալներէն երկուքը՝ Ս. Թադէոս եւ Ս. Բարթողիմէոս Հայաստան եկան, քրիստոնէութիւնը քարոզեցին եւ մեր հայրենիքի հողին վրայ նահատակուեցան։ Մեր քրիստոնէական արմատները կը գտնուին առաջին դարուն մէջ, Ս. Թադէոս ու Ս. Բարթողիմէոս առաքեալներ կը կոչուին «Հայաստանի Առաջին Լուսաւորիչներ» եւ մենք իրաւամբ կը կրենք «Առաքելական Եկեղեցի» բնորոշումը։

Առաջին դարէն մինչեւ երրորդ դար, քրիստոնէութիւնը Հայաստանի մէջ ծիլ արձակեց, սակայն ընդյատակեայ գաղտնի կրօն մնաց։

Երրորդ եւ չորրորդ դարերուն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ քրիստոնէութիւնը տարածեց Հայաստանի մէջ եւ 301 թուականին, Ս. Տրդատ Թագաւորի օժանդակութեամբ, զայն պետական կրօն հռչակեց, մեզի՝ հայ ժողովուրդին շնորհելով պետականօրէն քրիստոնեայ դարձած աշխարհի առաջին ժողովուրդը ըլլալու պատիւը։

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի եւ Ս. Տրդատ Թագաւորի համատեղ ջանքերով իրագործուածը հաւատքի յեղափոխութիւն էր, որուն կը պարտինք մեր դարաւոր գոյութիւնն ու ինքնութիւնը՝ «հայ քրիստոնեայ» անուանումը։

Մենք եղած ենք լոյսի ժողովուրդ։ Լոյս, որ բնորոշած է թէ՛ մեր միտքը, թէ՛ մեր սիրտը եւ թէ՛ մեր հոգին։ Այս իսկ պատճառաւ, մեր պատմութեան գլխաւոր դէմքերէն ոմանք առնչած ենք լոյսին եւ զանոնք «լուսաւորիչ» կոչած։ Այսպէս, մեր առաջին լուսաւորիչ Ս. Թադէոս եւ Ս. Բարթողիմէոս

առաքեալներէն ետք, Ս. Գրիգոր Հայրապետը կոչած ենք հայ հոգիներու լուսաւորիչ, Ս. Ներսէս Հայրապետը՝ հայ սիրտերու լուսաւորիչ եւ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցը՝ հայ միտքերու լուսաւորիչ։

Լուսաւորութեան այս սրբազան առաքելութիւնը կը ծաւալի Հայ Եկեղեցւոյ ճամբով, որ մեզի համար միայն աղօթավայր չէ, այլ մեր հայօրէն ըլլալու ամբողջականութիւնն է, որ եկեղեցւոյ կողքին արտայայտութիւն կը գտնէ մեր ընտանիքով, դպրոցով, մշակոյթով, մամուլով, միութիւններով, ի մի բան՝ մեր բոլոր կառոյցներով։ Հո՛ս է մնայուն արժէքը Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի եւ մեր բոլոր սուրբերուն ու հերոսներուն, որոնք իրենց կեանքով եւ գործով մեր դիմաց բացին հայ քրիստոնէական հաւատքի կշռոյթով առ Աստուած ու անմահութիւն երթալու ճամբան։

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի նուիրուած շարականը, մեծ Սուրբին դիմելով կը հաստատէ. «Ս. Գրիգոր, դուն երկրէն բուսած լուսապայծառ ծաղիկ ես եւ մեր հոգիներուն լուսաւորիչը»։ Ահաւասիկ հաստատում մը, որ իր մէջ կը խտացնէ երկու հիմնական կէտեր.

Առաջին, **շարականագիրը Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը «երկրէն բու-սած լուսապայծառ ծաղիկ» կոչելով մեզի կը յիշեցնէ, թէ բոլորս ալ երկրէն բուսած երկրաւոր ծնունդ ենք, մահկանացու ենք, որ Աստուծոյ նմանելու եւ կատարելութեան ձգտելու մեր ճիգին մէջ երկինքի մէջ կը ցանուինք եւ երկնաւոր լուսապայծառ ծաղիկի կը վերածուինք**։ Սուր-բերը երկինքէն չեն իջած. անոնք մեզի նման երկրի վրայ ծնած եւ ապրած են, սակայն իրենց աստուածահաճոյ եւ մարդասէր կեանքը ճշմարտապէս ապրելէ ետք երկինք բարձրացած են եւ մեզ երկինք կը հրաւիրեն, որպէսզի պայծառ լոյսի աղբիւրին՝ Աստուծոյ մշտական գեղեցկութիւնն ու քաղց-րութիւնը վայելենք։

Երկրորդ, **շարականագիրը Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը «մեր հոգի-ներուն լուսաւորիչը» կոչելով մեզի կը յիշեցնէ, թէ մարմնաւորէն անդին կա՛յ հոգեւորը, որ մեր կեանքին մէջ աւելի ծանր պէտք է կշռէ եւ մեզ հոգեղէն արժէքներու բանայ**։ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մարդկային բոլոր կարելիութիւնները ունէր պալատական հանգիստ կեանք ապրելու. Սա-կայն երբ անդրադարձաւ, թէ այդ կեանքը մի միայն իրեն մարմնաւոր հաճոյք պիտի տար եւ օր մը պիտի սպառէր, ընտրեց հոգեւոր կեանքը եւ մեր հոգիները բացաւ Ս. Հոգիի շնորհներուն՝ մեզ հոգեկան բարձունքներ առաջնորդելու համար։

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կեդրոնական տեղ կը գրաւէ Հայ Եկեղեցւոյ մէջ։

Այս տարի Անթիլիասի եւ Ս. Էջմիածինի մէջ, Հայոց Ցեղասպանութեան 100-ամեակին առթիւ, Յուլիսին եւ Սեպտեմբերին, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. եւ Գարեգին Բ. Վեհափառ Հայրապետները Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի Աջով միւռոնօրհնէք պիտի կատարեն։

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի Խոր Վիրապ մուտքի տօնը Անթիլիասի Մայր Տաճարին ուխտի օրն է եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի Աջով ու Սիսի Կաթողիկոսարանէն վերապրած մասունքներով, Վեհափառ Հօր գլխաւորութեամբ, թափօր կը դառնան Անթիլիասի Մայրավանքին մէջ եւ ջրօրհնէք կը կատարեն։

Այս բոլորով, հայ հաւատացեալներուն բարեպաշտութիւնը կը զօրանայ եւ մենք եւս երբ հոգիի թեւերով այս բոլորին կը մասնակցինք, կ՚ուխտենք Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի օրինակին հետեւելով «լուսապայ-ծառ ծաղիկ» եւ «հոգիներուն լուսաւորիչ» դառնալ մեր շրջապատին մէջ. ամէն։

5 Ապրիլ, Ս. Յարութիւն - Ս. Զատիկ (5)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

> *«Այսօր հրեշտակները երկինքէն իջնելով մարդոց աւետիս կու տան, ըսելով. Խաչեալը յարութիւն առաւ եւ իր հետ ձեզի յարութիւն տուաւ»* (Ս. Զատիկի Շարական)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Մեծ Պահքի ապաշխարութեան եւ ինքնաքննութեան քառասնօրեայ շրջանը աւարտելէ եւ Աւագ Շաբթուան տնօրինական պահերը ապրելէ ետք, ահաւասիկ այսօր կը տօնենք Ս. Զատիկը եւ կը թեւակոխենք մեր Տիրոջ եւ Փրկչին՝ Յիսուս Քրիստոսի Ս. Յարութեամբ բնորոշուող եկեղեցական յիսուն օրերու շրջանը, որ մեզ պիտի հասցնէ մինչեւ Համբարձում եւ Հոգեգալուստ. շրջան, որ Հայ Եկեղեցւոյ կողմէ Յինունք կը կոչուի։

Յիսուսի յարութիւնը այն եզակի դէպքն է, որ կ՚երաշխաւորէ մեր յարութիւնը: Պօղոս Առաքեալ Թեսաղոնիկեցիներու Առաջին Նամակին 4-րդ գլուխին 13-էն 14-րդ համարներուն մէջ հետեւեալը կը գրէ. *«Կ՚ուզենք, որ մեռածներուն մասին ճշմարտութիւնը գիտնաք, որպէսզի չտրտմիք ուրիշներուն պէս, որոնք որեւէ յոյս չունին: Որովհետեւ, եթէ կը հաւատանք, թէ Յիսուս մեռաւ եւ յարութիւն առաւ, նոյնպէս ալ կը հաւատանք, թէ Աստուած Յիսուսի ձեռքով եւ անոր հետ է՛ տ կեանքի պիտի բերէ անոնք, որ անոր հաւատացին եւ մեռան»*:

Առաքելական նամակին այս հատուածը մաս կը կազմէ այն ընթերցուածին, որ ամեն յուղարկաւորութեան կը կարդացուի Հայ Եկեղեցւոյ մէջ եւ հարազատօրէն կ՚արձագանգէ շարականի այն բառերուն, որոնք որպէս բնաբան ընտրեցինք. «Այսօր հրեշտակները երկինքէն իջնելով մարդոց աւետիս կու տան, ըսելով. Խաչեալը յարութիւն առաւ եւ իր հետ ձեզի յարութիւն տուաւ»:

Այս բնաբանին միջոցաւ երեք ճշմարտութիւններ լուսարձակի տակ կու գան.

Առաջին, **այսօր հրեշտակներ երկինքէն իջնելով մարդոց աւետիս, բարի լուր կու տան**: Քրիստոնէութիւնը փրկութեան բարի լուրն է, որ մեզ մեր մեղքերէն կը սրբէ եւ յաւիտենական կեանքի ժառանգորդ կը դարձնէ: Քրիստոսի երկրաւոր կեանքին իւրաքանչիւր դէպքը մեզ փրկութեան եւ յաւիտենական կեանքի առաջնորդող հանգրուան մըն է: Սակայն, Ս. Յարութիւնը այս բոլորին գագաթնակէտը կը հանդիսանայ, երբ մենք եւս Քրիստոսի դատարկ գերեզմանին դիմաց կանգնած առաքեալներուն եւ իւղաբեր կիներուն նման ապշահար, կը լսենք լուսազգեստ հրեշտակներուն աւետիսը. *«Ինչո՞ւ ողջը մեռելներուն մէջ կը փնտռէք: Հոս չէ՛ ան. յարութիւն առաւ»* (Ղկ 24.5-6): Քրիստոսի յարութեամբ, անգամ մը եւս երկինքն ու երկիրը բարի լուրով զիրար կը համբուրեն եւ հրեշտակներ ու մարդիկ երկնատուր ուրախութեամբ զիրար կ՚ողջագուրեն, որովհետեւ մահը կը պարտուի եւ կեանքը կը յաղթէ՝ վերջնականօրէն:

Երկրորդ, **այսօր հրեշտակներ երկինքէն իջնելով մարդոց կ՚աւե-տեն, թէ Խաչեալը յարութիւն առած է**: Մարդկայնօրէն ի՛նչ անիմաստ եւ անտրամաբանական երեւոյթ է այս մէկը. սակայն Աստուծոյ ամենակարողութեամբ ի՛նչ գերիմաստ եւ գերբնական բարի լուր կը դառնայ, որ ամեն կասկած կը փարատէ եւ սահմանափակ ու երկրաւոր մարդը անհուն եւ երկնաւոր Աստուծոյ մօտ կը բարձրացնէ: Խաչով ամենէն անարգ եւ

անմարդկային մահուան դատապարտուածը, յարութեամբ կը դառնայ աստուածային փառքի արժանին։ Քրիստոնէութիւնը շրջեց աշխարհի կարգն ու կանոնը, փոխեց մարդկային չափանիշերով սահմանուած համակարգը եւ մահը մահով խորտակեց, շնորհիւ մարդացեալ Աստուածորդիին անխորտակ յաղթանակին, որ յարութեամբ կնքուեցաւ։

Երրորդ, **այսօր հրեշտակներ երկինքէն իջնելով մարդոց կ՚աւետեն, թէ Քրիստոս իր հետ մեզի յարութիւն տուած է**։ Այնպէս ինչպէս Քրիստոս երեւցաւ իր աշակերտներուն եւ իր մարմինը օծելու եկած կիներուն, այսօր ան մեզի եւս կ՚երեւի եւ կ՚ըսէ. *«Ողջո՛յն ձեզի։ Ինչպէս որ Հայրս զիս ղրկեց, ես ալ ձեզ կը ղրկեմ»* (Յհ 20.20)։ Մեզմէ անոնք որոնք իրենք զիրենք Քրիստոսի ճշմարիտ հետեւորդները կը դաւանին, այս հրաւէրին կրնան միայն աշակերտներուն նման պատասխանել. *«Մենք տեսա՛նք Տէրը»* (Յհ 20.25) եւ Թովմաս Առաքեալին նման հարազատ հոգեդարձ ապրելով բացագանչել. *«Տէ՛ր ես եւ Աստուա՛ծս»* (Յհ 20.28), որուն ի պատասխան Քրիստոս կ՚ըսէ. *«Երանի՛ անոնց, որոնք առանց զիս տեսնելու կը հաւատան»* (Յհ 20. 29)։

Մեռնիլը համամարդկային վիճակ է. սակայն, Քրիստոսի հետ յարութիւն առնելը հաւատքով լեցուն երկրաւոր կեանք ապրիլ եւ երկնաւոր կեանքի արժանի դառնալ է։

Եկէ՛ք այս վստահութեամբ, հայաբոյր դարաւոր մաղթանքը կրկնենք եւ հաստատենք. *«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց։ Օրհնեալ է յարութիւնն Քրիստոսի»*։ Այո, օրհնութեան արժանի է Քրիստոսի յարութիւնը, որովհետեւ մեր յարութեան գրաւականն է եւ մեզ յարուցեալ կեանքի ժառանգորդ կը դարձնէ, ուր ոչ միայն մեր փրկութեան արժանացած սիրելիները պիտի գտնենք, այլ նաեւ Աստուծոյ մշտական ներկայութիւնը պիտի վայելենք յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

19 Ապրիլ, Հայկական Ցեղասպանութեան 100-Ամեակ (6)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

«Օտար հողի վրայ՝ ինչպէ՞ս կրնանք Տիրոջ նուիրուած երգ երգել» (Սղ 137.4)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Գալ Ուրբաթ Ապրիլ 24 է եւ կիպրահայութիւնը աշխարհով մէկ սփռուած իր եղբայրներուն եւ քոյրերուն հետ դէմ յանդիման պիտի գտնուի Հայկական Ցեղասպանութեան 100-Ամեակի կիզակէտին, երբ հաւաքաբար պիտի ապրի Կոստանդնուպոլսոյ մէջ հայ մտաւորականութեան ձեր-բակալութեամբ, աքսորով եւ սպանդով սկսող Մեծ Եղեռնի ահազանգին անմոռաց պահը։

Ամբողջ ազգ մը բնաջնջելու անմարդկային ծրագիրին վերյիշումը մեզ կը տանի մեր նահատակներուն անմեռ յիշատակը ոգեկոչելու, վերապրածներուն օտար երկինքներու տակ նոր կեանք կերտելու արիութիւնը ընդգծելու եւ մեր նահատակներուն ու վերապրածներուն կտակին հաւատարմութեամբ մեր հայ քրիստոնեայի երթը շարունակելու ուխտի վերահաստատման։

Բնաջնջման փորձութեան դիմաց գտնուած եբրայեցի ժողովուրդին հետ զուգահեռ, կը բանանք Աստուածաշունչի Սաղմոսներուն գիրքը եւ 137-րդ գլուխին 1-էն 6-րդ համարները որպէս պանդխտութեան մէջ հնչած երգ՝ մարտահրաւէրի ուժգնութեամբ կը կարդանք այսօր. *«Ամեն անգամ, որ կը նստէինք Բաբելոնի գետափին, կու լայինք՝ Սիոնը մտաբերելով, մեր քնարները կախած հոն՝ գետափի ուռիներուն։ Մեզ գերութեան տանողները մեզմէ երգ կը պահանջէին, մեզ խոշտանգողները կը ստիպէին, որ ուրախացնենք զիրենք.* «Սիոնի երգերէ՛ն երգեցէք մեզի»*, կ՛ըսէին անոնք։ Օտար հողի վրայ՝ ինչպէ՞ս կրնանք Տիրոջ նուիրուած երգ երգել։ Եթէ քեզ մոռնամ, ո՛վ Երուսաղէմ, թող աջ ձեռքս կտրուի, լեզուս չորնայ, եթէ քեզ չյիշեմ Երուսաղէմ, եթէ քեզ ուրախութեանս գագաթնակէտը չդարձնեմ»*։

Զանազան Բաբելոններու գետափին կը գտնուինք տակաւին, երբ մեր պատմական հայրենիքին առիւծի բաժինը բռնագրաւուած կը մնայ ցեղասպան թուրքին կողմէ։ Կու լանք տակաւին, երբ մեր Արարատն ու Մասիսը գրկելու երջանկութիւնը կը զլացուի մեզի։ Մեր քնարները

արիւնով թաց են տակաւին, երբ յամեցող արդարութիւնը ուրախութեան երգ երգելու պատեհութիւնը չի՛ շնորհեր մեզի։ Մենք եւս կը կրկնենք տակաւին.«Օտար հողի վրայ՝ ինչպէ՞ս կրնանք Տիրոջ նուիրուած երգ երգել»։

Սակայն, ի հեճուկս մեր հայօրէն գոյութեան սպառնացող ամեն տեսակի ժխտական երեւոյթներուն, յարութեան շունչով տոգորուն, Հայաստանը կը դարձնենք մեր ուրախութեան գագաթնակէտը եւ ինքնախարազանուած սոսկումով կը գոչենք. «Եթէ քեզ մոռնամ, ո՛վ Հայաստան, թող աջ ձեռքս կտրուի, լեզուս չորնայ, եթէ քեզ չյիշեմ Հայաստան»։

Յիշելու նախանձախնդրութեամբ, այսօրը Հայկական Ցեղասպանութեան նախկին 99-ամեակներէն տարբերելով, կը բացագանչենք. **«Հայօրէն կը յիշենք, աշխարհին կը յիշեցնենք եւ թուրքէն կը պահանջենք մեր արդար իրաւունքները»**։

Երկու տարի առաջ, Երեւանի մէջ, լոյս կը տեսնէր Յաիր Աւրոնի *Անընդունելի Անտարբերություն - Սիոնիզմը եւ Հայոց Ցեղասպանությունը* գիրքը, որմէ կը մէջբերեմ հայուն պանդուխտի երգ երգող վիճակը պատկերացնող հետեւեալ հատուածը.

«Աշնանային երեկո էր։ Հոգնած արեւը դանդաղ իջնում էր ծովի վրա։ Շեֆին աննպատակ անցնում էր վրաններից մեկի մոտով, երբ լսողությանը հասան ջութակի հնչյուններ։ Նա ներս մտավ ու տեսավ մի կույր հայի, որը նվագում էր խսիրին նստած, շրջապատված կանանցով ու երեխաներով։ …

Ծերունին շարունակում էր նվագել։ Սկզբում Շեֆիին թվաց, թե ճանաչեց հին մեղեդին, որ նման էր «Բաբելոնյան գետերին»։ … Մեղեդիները բոլորովին վայրի էին, սակայն հասարակ, բայց ուժեղ նոտաներից դուրս էր հորդում կորսված, անարգված ժողովրդի տառապանքների արձագանքը։ … Արեւը դժգունեց, մեղեդին մարեց, իսկ հետո նորից հնչեց կրկնապատկված ուժով։ Ջութակի ձայնում լսվում էին մարտական հրամանների հնչյուններ, վրիժառության հրամայական կոչեր, եղջերափողի կանչ, ռազմական գոչյուններ։ Օդում ցնցվում էին անտեսանելի թելեր, որոնք կույր հայի ջութակից դուրս էին ձգվում վրանից դեպի հեռուհեռավոր լքված հայրենիք, եւ քամին տանում էր վրեժի արձագանքը» (Զանգակ Հրատարակչություն, Երեւան, 2013, էջ 402)։

Հայկական Ցեղասպանութեան 100-Ամեակը ազգովին դարձակէտ կը հանդիսանայ բոլորիս, երկու հիմնական պատճառներով.

Առաջին, **23 Ապրիլին, մեր ազգային-եկեղեցական կեանքին մէջ մեր նահատակները կը դառնան սուրբեր**, Հայաստանի Հանրապե-տութեան տարածքին, Ս. Էջմիածնի մէջ, մեր երկու Վեհափառ Հայրապետներուն նախագահութեամբ տեղի ունենալիք սրբադասման արարողակարգով։ Կարծէք մեր պատմութեան բախտորոշ պահերէն քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակումը (301 թուական), Սրբոց Վարդանանց ու Ղեւոնդեանց գոյամարտը (451 թուական) եւ Մայիսեան անկախութեան կերտումը (28 Մայիս 1918 թուական) կը կրկնուին մեր օրերուն եւս, եկեղեցի եւ պետականութիւն ու Հայաստան, Արցախ եւ Սփիւռք անքակտելի օղակումով։

Երկրորդ, **Հայկական Ցեղասպանութեան հաւաքական զոհը դար-ձած Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը մեր պահանջատի-րութիւնը միջազգային իրաւական հարթակ տանելու կը նախաձեռնէ** եւ դատական գործառնութեամբ Թուրքիոյ Հանրապետութենէն Կիլիկիոյ Հայրապետական Ս. Աթոռի Սիսի Կաթողիկոսարանը կը պահանջէ։

Հայկական Ցեղասպանութեան 100-Ամեակը աղօթական եւ պա-հանջատիրական ընթացք մըն է, մինչեւ մեր արդար դատին ամբողջական հատուցումը, որուն փշոտ ճանապարհին վրայ, մեր նորապսակ նահատակներուն նուիրուած շարականին բառերով կը խնդրենք Աս-տուածմէ. «Այսօր նշխարեալ մեր Հայաստան աշխարհը կը խայտա՛յ ապրիլեան նահատակներու տօնախմբութեան առիթով, որովհետեւ իր բոլոր մասնիկներուն մէջ ցանուած նշխարներն ասոնց՝ նոր կեանքի մը գարունին յոյսին կատարման աւետի՛սը կու տան. ասոնց աղօթքով, Տէ՛ր, վերստի՛ն կանգնէ զայն». ամէն։

17 Մայիս, Աստուած փառաւորելու հրամայականը (բ) (7)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

«Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ.
ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ»

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

25 Յունուարին ձեզի ներկայացուցի «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» գոհաբանական աղօթքին նուիրուած առաջին խորհրդածութիւնս. այսօր, շարունակելով նոյն աղօթքին նուիրուած երկրորդ խորհրդածութիւնս, ձեզի պիտի խօսիմ այս աղօթքին հեղինակ՝ Ս. Յովհան Ոսկեբերան Հայրապետի կեանքին ու գործին մասին։

Ս. Յովհան ծնած է 347-ին, Անտիոքի մէջ։ Հայրը հռոմէական բանակի զօրավար էր եւ մայրը՝ հաւատացեալ քրիստոնեայ, որ իր մէկ հատիկ զաւակը որպէս տիպար մարդ եւ քրիստոնեայ դաստիարակեց։

Ս. Յովհան օրէնսգիտութիւն, հռետորութիւն եւ աստուածաբանութիւն սորվեցաւ։

Ան ճգնողական կեանք ապրեցաւ եւ իր տան մէջ մայրը խնամեց։ Մօրը մահէն ետք, ութը տարի անապատի մէջ խիստ ճգնողական կեանք վարեց։

386-ին ան Անտիոքի մէջ քահանայ ձեռնադրուելէն ետք, իր պերճախօս քարոզներով ժողովուրդին կողմէ ստացաւ «Ոսկեբերան» տիտղոսը, որ որպէս մականուն որդեգրեց։

Ան քարոզախօսութեան կողքին, փայլեցաւ Աստուածաշունչի մեկնութեամբ։

398-ին ան Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարք ընտրուեցաւ՝ հակառակ իր կամքին։

Թէ՛ Անտիոքի եւ թէ՛ Կոստանդնուպոլսոյ մէջ ան բարեկարգեց եկեղեցին եւ ընկերութիւնը, շեշտը դնելով բարոյական արժէքներու եւ քրիստոնէական կենցաղի վրայ ու կրօնական անտարբերութենէն դուրս բերաւ իր կեանքին օրինակին հետեւողները։ Անխտիր յանդիմանեց ամեն տեսակի անբարոյութիւն եւ քաջալերեց սրբակենցաղ բարեպաշտութիւնը։

Եւդոքսիա կայսրուհին գոհ չմնաց Ս. Յովհանի խիստ յանդիմանութիւններէն եւ եկեղեցական ժողովով զայն աքսորելու վճիռ հրապարակեց։ Գիշերը, երբ աքսորման հրահանգը պիտի գործադրուէր, ուժեղ երկրաշարժ եւ հրդեհներ տեղի ունեցան Կոստանդնուպոլսոյ մէջ ու կայսրուհին, փոխանակ աքսորելու, Ս. Յովհանը վերստին պատրիարքական աթոռ բարձրացուց։

Ս. Յովհան շարունակեց խստօրէն քննադատել պալատական կեանքի անբարոյութիւնները եւ երկրորդ անգամ աքսորման հրահանգ ստացաւ ու տեղէ-տեղ քալելով թափառելէ ետք, 407-ին, Կոմանա քաղաքին մէջ վախճանեցաւ։ Իր վերջին բառերը եղան մեր գոհաբանական մաղթանքին խօսքերը. «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ»։

438-ին անոր մարմինը Կոստանդնուպոլիս բերուեցաւ եւ թաղուեցաւ Ս. Առաքելոց Եկեղեցիին մէջ։

Եկեղեցւոյ ամենէն նշանաւոր եւ շնորհալի հայրապետներէն մէկը եղաւ Ս. Յովհան Ոսկեբերան իր քաջ կեցուածքով, համարձակ քարոզներով եւ գրական արդիւնքով։ Ամեն դարերու քրիստոնեաներ իրենց հոգեւոր աճման մէջ օգտուեցան անոր կեանքէն, վարքէն եւ գրական վաստակէն։ Ան գրած է սուրբ պատարագ մը, որմէ բազմաթիւ տարրեր կան Հայ Եկեղեցւոյ սուրբ պատարագին մէջ։ Անոր գրած քարոզները, Աստուածաշունչի մեկնութիւններն ու աղօթքները հինգերորդ դարուն եւ աւելի ուշ հայերէնի թարգմանուած են ու մինչեւ այսօր Հայ Եկեղեցւոյ մէջ կը կարդացուին։

Ս. Յովհան Ոսկեբերան Հայրապետի «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» աղօթքը մեզ կը մղէ, որ անդրադառնանք, թէ մեր կեանքի ամենէն դժուար պահերուն, երբ բնական կամ անբնական պայմաններու հետեւանքով մեզի բարեկամ եւ սրտակից մարդիկ կրնան լքել մեզ, մեր միակ յոյսը կրնանք մի միայն Աստուծոյ վրայ դնել։ Սուրբին կեանքին օրինակը լաւագոյն վկայութիւնն է այս իրողութեան։ Ան երբ հալածուեցաւ, անարգուեցաւ, աքսորուեցաւ եւ մահուան դուռը հասաւ, առանձին մնաց. սակայն, ան քաջ գիտակցեցաւ, թէ Աստուած իր կողքին է եւ այն ատեն ամբողջ սրտով, խոր հաւատքով ու անմար յոյսով աղօթեց. «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ»։

Պօղոս Առաքեալ Երկրորդ Նամակ Կորնթացիներուն 4-րդ գլուխ 8-էն 9-ը համարներուն մէջ մեզ գօտեպնդող այս խօսքերը կ՚արձանագրէ. *«Ամեն տեսակ նեղութիւն ունինք, բայց ընկճուած չենք. տագնապի մատնուած ենք, բայց յուսահատ չենք. հալածանքներ անպակաս են, բայց լքուած չենք. յաճախ խոշտանգուած ենք, բայց խորտակուած չենք»*:

Հո՛ս է քրիստոնեային յաղթանակին եզակիութիւնը. նեղութիւններ, տագնապներ, հալածանքներ եւ խոշտանգումներ պիտի յաճախեն մեզ, որովհետեւ մարդ ենք: Մեր երկրաւոր կեանքը միօրինակ եւ հեզասահ չի՛ կրնար ըլլալ: Մեր կեանքը միշտ վերիվայրումներով պիտի ընթանայ: Աստուածաշունչը եւ մեր սուրբերը մեզի չեն ըսեր, թէ հաճելի կեանք պիտի ապրինք. այլ, կը սորվեցնեն, թէ պիտի չընկճուինք, պիտի չյուսահատինք, Աստուած պիտի չլքէ մեզ եւ չարէն պիտի չխորտակուինք: Մէկ խօսքով, պիտի չպարտուինք կեանքի մարտահրաւէրներէն, այլ անոնցմէ յաղթական դուրս պիտի գանք, որովհետեւ մեր մշտական աղօթքն է՝ «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ». ամէն:

31 Մայիս, Աստուած փառաւորելու հրամայականը (գ) (8)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն:

«Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ»

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան հոգեւոր խօսքս պիտի նուիրուի «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» գոհաբանական աղօթքին երրորդ խորհրդածութեանս:

25 Յունուարին ընդգծուած **աղօթող/երգող, մասնակցող եւ փառք տուող եկեղեցի դառնալու** հրամայականէն մեկնելով, 2010-ին Կիպրոսի Թեմին հրատարակած *Սուրբ եւ Անմահ Պատարագ*-ի գիրքին «Խրատական»-ը կը վերյիշեցնեմ ձեզի.

«Եկեղեցին Աստուծոյ տունն է: Հոն յաճախող իւրաքանչիւր հաւատացեալ պէտք է երկիւղածութեամբ ներս մտնէ եւ թէ՛ իր աղօթքներուն մէջ,

թէ՛ իր կեցուածքով եւ թէ՛ իր պատշաճ հագուստով արտայայտիչը ըլլայ այն մեծ յարգանքին, որուն արժանի է Աստուած։

Երբ եկեղեցի կը մտնենք, պէտք է խաչակնքենք եւ առանձնակի արտասանենք «Հայր Մեր»ը։ Զգոյշ պէտք է ըլլանք, որ չխանգարենք ուրիշներու կեդրոնացումը։ Եթէ ոեւէ խնդրանքի համար մոմ կը վառենք, ջանանք համեստութեամբ, խոնարհութեամբ եւ երկիւղածութեամբ մատուցանել մեր աղօթքները։

Եւ քանի Աստուծոյ տան կը վայելէ սրբութիւն եւ բացառիկ երկիւղածութիւն ու յարգանք, պէտք է ուշադիր ըլլանք մեր իւրաքանչիւր շարժուձեւին։ Այս մթնոլորտին մէջ մնալու եւ եկեղեցւոյ մէջ վայելուչ կեցուածք ունենալու համար կու տանք հետեւեալ խրատները.

1. Եկեղեցի եկէք կանոնաւոր կերպով եւ կարելի եղածին չափ ճիշդ ժամանակին։

2. Եկեղեցի եկէք մաքուր, լուացուած, մազերը սանտրուած, կօշիկները ներկուած։ Աւելորդ զարդարանքներէ եւ շպարումներէ խուսափինք։ Հագած ըլլանք պատշաճ հագուստ։

3. Եկեղեցիին մէջ ոեւէ աւելորդ շարժում չընենք, աջ ու ձախ չնայինք, իրարու հետ չխօսինք, չծիծաղինք եւ ծամածռութիւններ չընենք։

4. Ձեռքի մէջ ոեւէ զբաղելիք բան չունենանք եւ ծամոն չծամենք։

5. Ուշադիր ըլլանք, որ մեր բջիջային հեռախօսները անպայման գոց վիճակի մէջ ըլլան։

6. Ծնողներ ուշադիր ըլլան, որ երեխաները լուռ մնան, իրենց մօտ ըլլան եւ չդեգերին անցքերուն մէջ։

7. Ոտք ոտքի վրայ չնստինք, կամ ձեռքերը գրպանը չդնենք։

8. Արարողութեան հետեւինք երկիւղածութեամբ։ Հոն ուր խոնարհիլ պէտք է՝ խոնարհիլ, եւ խաչակնքել՝ օրհնութիւն ստացած ատեն։

9. Ջանանք սպասել արարողութեան աւարտին եւ դուրս ելլելէ առաջ անպայման խաչակնքենք։

10. Եկեղեցին միշտ մաքուր պահենք։

11. Եկեղեցւոյ պայծառութեան պահպանումը բոլոր հաւատացեալներուն պարտականութիւնն է։

12. Կրնանք ամէն Կիրակի, բայց ջանանք առնուազն տաղաւարներուն հաղորդակից դառնալ Տիրոջ հետ, Խոստովանութիւն կատարելով եւ Ս. Հաղորդութիւն ստանալով։

13. Պատարագի ընթացքին այս գրքոյկով հետեւինք եւ մասնակցինք՝ մասնաւորաբար Դպիրներու երգեցողութեան։

Թող ամենաբարին Աստուած ընդունի ձեր բոլորին աղօթքներն ու խնդրուածքները եւ տայ ձեզի առողջութիւն, յաջողութիւն եւ երկար կեանք»։

Սուրբ եւ Անմահ Պատարագ-ի այս գիրքէն օրինակներ կը գտնուին մեր եկեղեցիներու հոգաբարձութիւններուն քով եւ կը յանձնարարեմ, որ երբ սուրբ պատարագի մասնակցիք, օրինակ մը առնէք եւ հետեւիք այս գիրքին բովանդակութեան եւ թելադրութիւններուն, որոնց աւելի մանրամասնօրէն պիտի անդրադառնամ աստիճանաբար։ Այժմ կը բաւականանամ երկու կարեւոր կէտեր ձեր թանկագին ուշադրութեան յանձնելով.

Առաջին, հինգ տարիներ անցած են *Սուրբ եւ Անմահ Պատարագ*-ի գիրքի հրատարակութենէն։ Այս գիրքը 95 էջերէ կը բաղկանայ։ Եթէ մէկ տարուան ընթացքին ամեն օր մէկ էջ կարդացած ըլլայինք, 285 օրուան մէջ երեք անգամ զայն կարդացած պիտի ըլլայինք։ Ուրեմն, երեք անգամը եթէ հինգով բազմապատկենք՝ զայն տասնհինգ անգամ կարդացած պիտի ըլլայինք։ Եզրակացութիւն. որեւէ գիրք եթէ տասնհինգ անգամ կարդանք, զայն ո՛չ միայն շատ լաւ կ՚իւրացնենք, այլ գրեթէ գոց կը սորվինք։ Անոնք որոնք կը պատճառաբանեն, թէ սուրբ պատարագին գրաբար ըլլալը արգելք է, որ իրենք զայն հասկնան, այս գրքոյկին թէ՛ գրաբար եւ թէ՛ աշխարհաբար մասերը կարդացած ու զայն ամբողջապէս հասկցած պիտի ըլլային։ Սակայն, բնաւ ուշ չէ *Սուրբ եւ Անմահ Պատարագ*-ի գիրքին ընթերցանութեան նախաձեռնելու եւ մեր սուրբ պատարագը ըմբռնելու համար։ Եթէ երէկ չըրինք այդ մէկը, այսօր ընենք եւ մեր հոգեւոր-ազգային սնուցումին հոգ տանինք։

Երկրորդ, Կիպրոսի Թեմի եկեղեցիներուն մէջ սուրբ պատարագը ընդհանրապէս կը սկսինք առաւօտեան ժամը 9.30-ին եւ կ՚աւարտենք առաւօտեան ժամը 11.30-ին։ Իր հայ քրիստոնեայի կոչումին գիտակից իւրաքանչիւր անձ պարտաւոր է ամեն սուրբ պատարագի սկիզբին գալ եկեղեցի եւ սուրբ պատարագի աւարտին Աստուածաշունչը համբուրելէ ետք՝ եկեղեցիէն դուրս ելլել։ Երբ մեր տունը ճաշի մարդ կը հրաւիրենք եւ կամ մեր բարեկամներուն տունը ճաշի կը հրաւիրուինք, բծախնդիր չե՞նք ըլլար ճշդապահութիւնը յարգելու. որքա՛ն աւելի ճշդապահ եւ հոգածու պէտք է ըլլանք շաբաթը մէկ անգամ երկու ժամ Աստուծոյ տան մէջ մեր

ունեցած ժամադրութեան հանդէպ, որ մեզի ուղղուած հոգեւոր սեղանի սիրոյ հրաւէր է եւ մեր մէկ շաբթուան հոգեւոր սնունդը երաշխաւորող օրհնեալ առիթ է։ Շա՞տ է շաբաթը երկու ժամ հաւաքաբար որպէս հաւատացեալներու խումբ Աստուծոյ տրամադրելը։ Այս նախանձախընդրութեան մէջ եւս եթէ մինչեւ հիմա թերացած ենք, բնաւ ուշ չէ ճի՛շդ ժամուն եկեղեցի գալու եւ եկեղեցիէն մեկնելու սովորութիւնը որդեգրելը։

Երբ «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» աղօթենք, նաեւ խնդրենք Աստուծմէ, որ մեզի սուրբ պատարագը հասկնալու եւ զայն ճշդապահութեամբ ապրելու շնորհը պարգեւէ. ամէն։

21 Յունիս, Աստուած փառաւորելու հրամայականը (դ) (9)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

«Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ»

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

«Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» գոհաբանական աղօթքին չորրորդ խորհրդածութեանս կ՚անցնիմ այսօր, զայն միշտ **աղօթող/երգող, մասնակցող եւ փառք տուող եկեղեցի դառնալու** հրամայականին շրջանակին մէջ պահելով եւ ամեն սուրբ պատարագի ընթացքին սուրբ հաղորդութիւն ստանալու կենսականութիւնը ընդգծելով։

Երբ Յիսուսի հաստատած Վերջին Ընթրիքին կը մասնակցինք, նաեւ կը յիշենք իր հրահանգը, որ կ՚ըսէ. *«Այս կատարեցէք յիշատակիս համար»* (Ղկ 22.19)։

Այս կատարելը մի քանի նախապայմաններ ունի.

Առաջին, **սուրբ պատարագը կանխող օրերուն աղօթքով հոգեպէս պատրաստուիլ սուրբ պատարագին մասնակցելու եւ սուրբ հաղոր-դութիւն ստանալու**։ Այս պատրաստութիւնը կարեւոր է. որովհետեւ, սուրբ

պատարագէն այնպիսի՛ եւ այնքա՛ն հոգեւոր սնունդ պէտք է առնենք, որ մեզ մինչեւ յաջորդ սուրբ պատարագ բաւարարէ։

Երկրորդ, **որքան որ կարելի է սուրբ պատարագէն առաջ անօթի մնալ եւ ապա սուրբ հաղորդութիւն ստանալ**։ Ժամանակին մեր եկե-ղեցին այս գծով աւելի խիստ էր. ներկայիս այս կախում ունի մեր տարիքէն եւ առողջական վիճակէն։ Յանձնարարելի է սուրբ պատարագը կանխող օրուան կէս գիշերէն անօթի մնալ, եթէ արգելիչ պատճառ չկայ։ Անօթի մնալը թէ՛ զոհողութիւն կատարել եւ թէ՛ ֆիզիքապէս պատրաստութիւն կը յուշէ։

Երրորդ, **սկիզբէն մասնակցիլ սուրբ պատարագին՝ միշտ մեր հոգեւոր ուշադրութիւնը պահելով սուրբ հաղորդութիւն ստանալու ակնկալութեան վրայ, որպէս Յիսուսի հետ մեր ամենէն մտերիմ հանդիպումին գագաթնակէտը**։ Սուրբ պատարագի բոլոր բաժինները՝ (ա) պատրաստութիւն, (բ) աստուածաշնչական ուսուցում եւ քարոզ, (գ) սուրբ հաղորդութիւն, (դ) գոհաբանութիւն եւ արձակում միասնաբար մէկ ամբողջութիւն կը կազմեն եւ ճիշդ չէ միայն մէկ մասին մասնակցիլը։

Չորրորդ, **անկեղծ սրտով եւ խոնարհ հոգիով մեր մեղքերը խոստովանիլ**։ Հայ Եկեղեցին ունի անձնական խոստովանութիւն, որ քրիստոնեան կրնայ առանձինն քահանային կատարել եւ ապա մեղքերէ արձակում ստանալ. այս մէկը ներկայիս գրեթէ չի՛ կատարուիր։ Հայ Եկեղեցին ունի նաեւ հաւաքական խոստովանութիւն, որ սուրբ հաղոր-դութենէն առաջ կարդացուող Ս. Գրիգոր Տաթեւացիի (1346–1410) վերագրուած «Մեղանչեցի Ամենասուրբ Երրորդութեան» բնագիրն է, որուն կը յաջորդէ քահանային տուած մեղքերէ արձակումը եւ ապա՝ սուրբ հաղորդութիւնը։ Քահանային արտասանած արձակումը հետեւեալն է. «Թող ամենազօր Տէրը ողորմի քեզի եւ թողութիւն շնորհէ բոլոր յանցանքներուդ, թէ՛ խոստովանածներուդ եւ թէ՛ մոռցածներուդ։ Իսկ ես՝ քահանայական կարգիս իշխանութեամբ եւ աստուածային հրամանին համաձայն, թէ *«ինչ որ երկրի վրայ արձակէք՝ երկինքի մէջ ալ արձակուած պիտի ըլլայ»* (հմմտ. Մտ 16.19), Հօրը, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին անունով կ՚արձակեմ քեզ՝ մտածումով, խօսքով ու գործով կատարած բոլոր մեղքերէդ եւ վերստին քեզ կը յանձնեմ սուրբ եկեղեցւոյ խորհուրդներուն, որպէսզի ինչ բարիք որ գործես՝ Աստուծոյ քով բարեգործութիւն նկատուի քեզի հա-մար եւ հասնիս յաւիտենական կեանքի փառքին. ամէն»։

Խոստովանութեան շրջագիծին մէջ, հայ քրիստոնեաներ ինձի յաճախ հարց տուած են, թէ մէկը կրնա՞յ սուրբ հաղորդութիւն ստանալ երբ մէկու մը հետ նեղուած է։ Նախ, որպէս ընդհանուր նկատողութիւն ըսեմ, որ որքան ալ բարդ ըլլան մարդկային յարաբերութիւնները, եթէ մենք կարենանք հասնիլ այն երջանիկ օրուան, ուր բոլորս մենք զմեզ Աստուծոյ զաւակներն ու իրարու եղբայրներն ու քոյրերը նկատենք, ո՛չ մէկ նեղութիւն կը մնայ ճշմարիտ հաւատացեալներուն միջեւ, որոնք կը սկսին Աստուծոյ սիրոյ թագաւորութիւնը ապրիլ այս աշխարհի վրայ։ Այս սիրոյ իտէալական ընտանիքն է եկեղեցին, որ շօշափելի իրականութիւն կը դառնայ մի միայն ամեն օր իրաւ քրիստոնէական կեանք ապրելով, որուն զօրութեան աղբիւրը ամեն սուրբ պատարագի մասնակցիլն ու սուրբ հաղորդութիւն ստանալն է։ Իսկ վերադառնալով բուն հարցումին, որպէս նախաքայլ, այս ուղղութեամբ կը յանձնարարեմ, նախ հաշտուիլ այն անձին հետ, որմէ նեղուած ենք. եթէ այդ անձը չընդառաջէ մեր հաշտութեան հրաւէրին, անոր պատճառաւ մենք զմեզ չզրկենք սուրբ հաղորդութիւն ստանալէ. այդ անձին չարութիւն չցանկանք, աղօթենք անոր համար եւս (հմմտ. Մտ 5.44) եւ զայն նկատենք աշխարհի վրայ ապրող միլիառաւոր մարդոցմէ մին, որ այլեւս կրնայ մեր կեանքին մէջ տեղ չունենալ՝ մինչեւ այն երջանիկ օրը երբ հաշտութեան կամարը վերահաստատուի մեր միջեւ։

Հինգերորդ, **խնդրել Աստուծմէ, որ մեզ հոգեպէս զինէ որպէսզի դարձեալ մեղքի թակարդին մէջ չիյնանք**. որովհետեւ մեղք գործել-խոստովանիլ-թողութիւն ստանալ-սուրբ հաղորդութիւն առնել արարքները աւարտը չեն մեր քրիստոնէական կենցաղավարութեան, որ սուրբ պատարագէ սուրբ պատարագ կախարդական գործընթացի նման պէտք է կրկնենք, այլ մեր քրիստոնէական կոչումն է մաքուր կեանք ապրիլ եւ կատարելութեան ձգտիլ, ականջալուր Յիսուսի պատուէրին, որ կ՚ըսէ. *«Կատարեալ եղէք, ինչպէս որ ձեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ է»* (Մտ 5.48)։

Կ՚եզրակացնեմ. մեքենականօրէն սուրբ հաղորդութիւն չստանալ, այլ խոր գիտակցութեամբ մօտենալ սուրբ խորհուրդին եւ մեր Փրկիչը մեր մէջ ընդունելու շնորհին արժանանալէ ետք, աղօթել. «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» եւ աւելցնել սուրբ պատարագէն քաղուած հետեւեալ գոհաբանութիւնը. «Բարիքներովդ լիա-

ցանք, Տէր, մարմինդ եւ արիւնդ ճաշակելով: Փա՛ռք քեզի, որ բարձունքներուն մէջ կը բնակիս եւ կը կերակրես մեզ: Դուն՝ որ միշտ կը կերակրես մեզ, հոգեւոր օրհնութի՛ւնդ ղրկէ մեզի». ամէն:

12 Յուլիս, Պայծառակերպութիւն - Վարդավառ (10)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն:

«Տէ՛ր, ի՛նչ լաւ է հոս» (Մտ 17.4)
«Այս է իմ սիրելի Որդիս, որուն համեցայ. անոր մտիկ ըրէք» (Մտ 17.5)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօր Հայ Եկեղեցին կը տօնէ Յիսուս Քրիստոսի պայծառակերպութեան տօնը, որ նաեւ այլակերպութիւն եւ վարդավառ կը կոչուի:

Մատթէոսի աւետարանին մէջ կը պատմուի, թէ Յիսուս իր հետ առաւ Պետրոս, Յակոբոս եւ Յովհաննէս առաքեալները եւ բարձր լեռ մը ելաւ, ուր առանձին էին: Հոն ան այլակերպեցաւ անոնց դիմաց. իր դէմքը արեւու նման լուսաւորուեցաւ եւ հագուստները լոյսի պէս ճերմակ եղան: Ապա երեւցան Մովսէս ու Եղիա մարգարէները, որոնք Յիսուսի հետ կը խօսէին: Պետրոս ըսաւ Յիսուսի. *«Տէ՛ր, ի՛նչ լաւ է հոս. եթէ կ՚ուզես երեք վրաններ շինենք. մէկը քեզի, մէկը Մովսէսի եւ միւսը Եղիայի համար»*: Մինչ ան կը խօսէր, լուսաւոր ամպ մը ծածկեց զիրենք. ամպին մէջէն ձայն մը լսուեցաւ, որ կ՚ըսէր. *«Այս է իմ սիրելի Որդիս, որուն համեցայ. անոր մտիկ ըրէք»*: Երբ առաքեալները լսեցին այս խօսքը, սարսափահար գետին ինկան: Յիսուս մօտենալով դպաւ անոնց եւ ըսաւ. *«Ոտքի՛ ելէք, մի՛ վախնաք»*: Անոնք իրենց աչքերը վեր բարձրացուցին եւ Յիսուսէ զատ մարդ չտեսան (17.1–8). ապա, լեռնէն քաղաք վերադարձան:

Նախքան աւետարանական այս դրուագին մասին խորհրդածելը, նշեմ, թէ պայծառակերպութեան տօնը նաեւ առնչուած է հայ հեթանոսական կրօնի գեղեցկութեան, սիրոյ եւ ջուրի չաստուածուհի Աստղիկին, որ կը համապատասխանէր յունական Աֆրոտիդին եւ որուն նուիրուած տօնախմբութիւնները վարդավառ կը կոչուէին, երբ աղբիւրներուն

մօտ գոհաբանութեան հանդէսներ տեղի կ՚ունենային եւ զոհեր կը մատուցուէին։ Վարդավառը նաեւ բերքահաւաքին կը զուգադիպէր եւ մարդիկ իրենց բերքերէն հասկ եւ վարդափունջ կը նուիրէին եկեղեցւոյ ու իրարու։ Այս առթիւ նաեւ աղաւնիներ կը թռցնէին, ջրախաղեր կը կատարէին եւ խնճոյքներ կը կազմակերպէին։ Վարդավառի ջրախա-ղերու եւ աղաւնի թռցնելու սովորութիւնը կը կապուի Զրհեղեղին։ Երբ Զրհեղեղը կը դադրի, Նոյ Նահապետ Արարատի գագաթէն կ՚իջնէ Նախիջեւան եւ իր որդիներուն կը յանձնարարէ աղաւնի թռցնել եւ իրարու վրայ ջուր ցօղել, որպէսզի Զրհեղեղի յիշատակը անմոռաց պահուի։

Վերադառնալով պայծառակերպութեան դէպքէն մեզի եկող պատ-գամին, հետեւեալ բանալի կէտը կը յանձնուի մեր ուշադրութեան. **Երբ Յիսուս մեզի հետ է, մեզի կը մնայ միայն Պետրոս առաքեալին նման բացագանչել. «Տէ՛ր, ի՛նչ լաւ է հոս», որովհետեւ բանի մը կարիք չենք ունենար**։ Յիսուս ո՞ւր է մեր կեանքին մէջ։ Յիսուս որքանո՞վ ներկայ է մեր սպասումներուն մէջ։ Ե՞րբ Յիսուսի մտիկ կ՚ընենք։ Եթէ պարբե-րաբար կը յիշենք Յիսուսի ներկայութիւնը՝ երբ կարիքի կամ նեղութեան դէմ յանդիման կը գտնուինք, ան մեծ բացական կը մնայ մեր կեանքին մէջ։ Իսկ եթէ զայն միշտ մեր Տէրն ու Փրկիչը կ՚ընդունինք եւ աղօթքով մեր կապը մնայուն կը դարձնենք անոր հետ, անոր ներկայութիւնը օրհնութեան եւ բարութեան աղբիւր կը դառնայ մեր կեանքին մէջ ու ամեն անցողակի եւ աշխարհիկ մտահոգութենէ ազատագրուած, կ՚ըսենք. «Տէ՛ր, կ՚ուզենք, որ մեզ քու բնակութեանդ յարմար վրաններու վերածես, որովհետեւ ի՛նչ լաւ է հոս՝ քու մշտական ներկայութեանդ գտնուիլը, բանի մը կարիք չունենալը եւ պատուիրաններդ գործադրելով մեր կեանքը ապրիլը»։

Այս կատարելէ ետք, Յիսուսի մտիկ ընելու համար հետեւեալ երեք պայմանները լրացնելու կը հրաւիրուինք.

Առաջին, **առանձին եւ հաւաքական ժամանակ տրամադրել Աստուծոյ եւ աղօթքով անոր հետ խօսելուն զուգահեռ, զայն լսելու ալ պատրաստակամ ըլլալ**։ Անհատական աղօթքը մեր ամենօրեայ հոգեւոր սնունդն է, որ կարելի է որեւէ տեղ եւ ժամ ստանալ՝ ըստ մեր տրա-մադրութեան. սակայն, այս պահերը աւելի կը քաղցրանան, երբ կրօնական արարողութիւններուն համար ճշդուած օրերուն եւ ժամերուն եկեղեցւոյ մէջ որպէս հաւատացեալներու խումբ կը հաւաքուինք ու միասնաբար Աստուծոյ հետ կ՚ըլլանք՝ որպէս անոր հարազատ զաւակները եւ իրարու եղբայրներն ու քոյրերը։

Երկրորդ, **հնազանդիլ Աստուծոյ եւ հետեւիլ անոր պատուիրաններուն**: Երբ Աստուած Յիսուսի ակնարկելով մեզի եւս կ՚ըսէ՝ «Այս է իմ սիրելի Որդիս, որուն հաճեցայ. անոր մտիկ ըրէք», մեզ կը հրաւիրէ Յիսուսի հանդէպ ամբողջական հնազանդութեան եւ բոլոր աստուածադիր պատուիրաններու գործադրութեան: Մի միայն Յիսուսի մտիկ ընելով է, որ մեր Աստուծոյ հնազանդութեան մէջ աճելու ընթացքը կը ճշդուի եւ մեր քրիստոնէական կեանքը աստուածահաճոյ ու մարդօգուտ կը դառնայ: Այսօրուան ընկերութիւնը այնքա՛ն շուկայիկ դարձած է, որ նոյնիսկ կրօնը եւ կրօնական զգացումները ապրանք գնելու նման փոփոխութեան կ՚ենթարկուին: Այս երեւոյթը հակաքրիստոնէական եւ հակամարդկային է. որովհետեւ, չենք կրնար այսօր Աստուծոյ հետեւիլ եւ վաղը Սատանային: Մենք, քրիստոնէական մեր կեանքին մէջ, անվերապահ հնազանդութեան եւ մնայուն աշակերտութեան կոչուած ենք:

Երրորդ, **Աստուած տանիլ մեր նմաններուն եւ անոնց եւս սորվեցնել մեր ապրած փորձառութիւնը**: Յիսուս շատ լաւ գիտէր, թէ երեք առաքեալներուն եւ ապագայի իր բոլոր հետեւորդներուն համար շատ հաճելի պիտի ըլլար իր լուսաշող ներկայութեան լեռան բարձունքին մնալ. սակայն, ան այդ պահը շնորհելէ ետք, մեզ դարձեալ աշխարհ կը ղրկէ, որպէսզի իր հոգեւոր ճառագայթումի աւետիսը տարածենք մեղքով խաւարած մարդկութեան մէջ եւ մենք եւս իր պայծառակերպութեան լոյսով լուսաւորուած մեր առաքելութիւնը շարունակենք՝ միշտ լսելով Յիսուսի «Ոտքի՛ ելէք, մի՛ վախնաք» զօտեպնդիչ խօսքը:

Այլակերպութեան տօնը մեզմէ իւրաքանչիւրին հոգեփոխութեան տօնն է՝ եկեղեցւոյ սուրբ խորհուրդներուն ճամբով: Սակայն, միաժամանակ, «Ի՛նչ լաւ է հոս՝ եկեղեցին» հաստատելէ եւ եկեղեցւոյ մէջ կերպարանափոխուելէ ետք, աշխարհայինը ոգեղէնի փոխելու համար աշխարհ վերադառնալու եւ աշխարհիկը հոգեւորի վերածելու հրաւէր է, որպէսզի ամեն տեղ հնչէ Աստուծոյ ձայնը. «Այս է իմ սիրելի Որդիս, որուն հաճեցայ. անոր մտիկ ըրէք». ամէն:

2 Օգոստոս, Աստուած փառաւորելու հրամայականը (ե) (11)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

«Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ»

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

«Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» գոհաբանական աղօթքին հինգերորդ խորհրդածութեան պիտի նուիրուի այսօրուան մեր հոգեւոր պատգամը, երբ որպէս **աղօթող/երգող, մասնակցող եւ փառք տուող եկեղեցի դառնալու** հաւաքական պատասխանատուութեան դիմաց կը գտնուինք։

Աստուծոյ փառք տուող հաւատացեալներու խումբը միշտ ուրախ եւ գոհունակ սիրտ կ՚ունենայ. որովհետեւ իր կեանքը եւ անոր մէջ գտնուող բոլոր երեւոյթները որպէս աստուածապարգեւ օրհնութիւն կ՚ընդունի եւ անոնց համար միշտ երախտագիտութիւն կը յայտնէ իր Արարիչին՝ Աստուծոյ։ Պօղոս առաքեալ Եփեսոսի հաւատացեալներուն եւ անոնց մէջէն մեզի հետեւեալը կը յանձնարարէ. *«Իրարու հետ սաղմոսներով, օրհնութիւններով եւ հոգեւոր երգերով խօսեցէք ու ձեր սիրտերուն մէջ միշտ երգեցէք եւ սաղմոս ըսէք Տիրոջ, ամեն բանի համար միշտ շնորհակալութիւն յայտնելով Հօր Աստուծոյ, մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի անունով»* (Եփ 5.19–20)։ Առաքեալին այս յորդորը կրնանք կատարել միայն այն ատեն, երբ Քրիստոսի անունով քրիստոնեայ կոչուիլը բաւարար չենք նկատեր, այլ անոր ճշմարիտ աշակերտները դառնալու խաչակրութեան հրաւէրը որպէս մնայուն եւ յաւիտենական երջանկութեան հոգեվիճակ կ՚ապրինք ու կեանքի ընթացքը որքան ալ աննպաստ ըլլայ, մեր արեւաշողով զայն կը քաղցրացնենք։ Եկեղեցւոյ մէջ արարողութիւններու մասնակցութեան ընթացքին լուրջ ըլլալը տխուր ըլլալ չի՛ նշանակեր։ Լուրջ եւ կարգապահ ըլլալով հանդերձ, մենք կրնանք մեր ուրախութիւնը աղօթելով եւ երգչախումբին հետ երգելով արտայայտել։ Այս մտահոգութեամբ է, որ մեզի կը յանձնարարուի եկեղեցւոյ մէջ որեւէ աւելորդ շարժում չընել, աջ ու ձախ չնայիլ, իրարու հետ չխօսիլ, չծիծաղիլ, ծամածռութիւններ չընել, ձեռքի մէջ որեւէ զբաղելիք բան չունենալ, ծամոն

չծամել, արարո-ղութեան հետեւիլ երկիւղածութեամբ, հոն ուր խոնարհիլ պէտք է՝ խոնարհիլ, եւ խաչակնքել՝ օրհնութիւն ստացած ատեն եւ այլն։

Հոս, փակագիծ մը բանալով, պիտի բացատրեմ խաչակնքելուն իմաստն ու ճիշդ եղանակը։ Որպէս քրիստոնեաներ կը խաչակնենք ցոյց տալու համար, թէ Խաչեալ Փրկչին հետեւորդներն ենք եւ Ս. Խաչին զօրութեան կ՝ապաւինինք։ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ հաւատացեալներ խաչակնքելու համար իրենց բթամատը, ցուցամատը եւ միջնեմատը իրարու կը միացնեն՝ որպէս խորհրդանիշ Ս. Երրորդութեան ու գրաբարով կ՝ըսեն. «Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն», որ աշխարհաբարով կը նշանակէ՝ «Հօր եւ Որդիին եւ Ս. Հոգիին անունով. ամէն»։ «Ամէն» կը նշանակէ «ճշմարիտ է», «այսպէ՛ս թող ըլլայ»։ «Յանուն Հօր» ըսած ատեն, միացած երեք մատերը իրենց ճակատին կը դպցնեն, որպէս նշան Աստուծոյ երկինքի բարձունքին մէջ բնակելուն. ապա դէպի փորը կ՝իջեցնեն, որպէս նշան աշխարհի վրայ Աստուծոյ մարդոց մէջ ներկայութեան. յետոյ նախ ձախ եւ ապա աջ կը տանին, որպէս նշան Աստուծոյ ամեն կողմ ներկայութեան. եւ վերջապէս կուրծքին վրայ կը հանգչեցնեն «ամէն» ըսելով, որպէս փակում։ Նկատի ունենալով, որ Կիպրոսի մէջ տիրական ներկայութիւն են Յոյն Օրթոտոքսները, մեր յոյն բարեկամները մեզ քրիստոնեայ եւ յատկապէս Օրթոտոքս նկատելու համար հարց կու տան, թէ մենք ինչո՞ւ իրենց պէս չենք խաչակնքեր։ Հաստատելու համար, որ մենք իրենց նման քրիստոնեայ եւ Օրթոտոքս ենք, պարտաւորուած ենք իրենց հետեւեալ բացատրութիւնը տալու։ Առաջին, մենք առաջին դարուն քրիստոնեայ դարձանք՝ Յիսուսի տասներկու առաքեալներէն երկուքին, Ս. Թադէոսի եւ Ս. Բարթուղիմէոսի քարոզութեամբ եւ Հայաստանի մէջ նահատակութեամբ։ Երկրորդ, մենք աշխարհի առաջին ազգն ու պետութիւնը եղանք 301 թուականին քրիստոնէութիւնը պետական կրօն հռչակող։ Երրորդ, մենք մեզմէ շատ աւելի մեծ թիւով հետեւորդներ ունեցող եկեղեցիներէն աւելի նահատակ տուինք քրիստոնէութեան պահպանման համար. վկայ Հայկական Ցեղասպանութեան մեր մէկ ու կէս միլիոն զոհերը, որոնց հարիւրամեայ տարելիցով օծուն է այս տարին։ Չորրորդ, մեր եւ իրենց միջեւ միակ տարբերութիւնը խաչակնքելու պարագային այն է, որ իրենք իրենց երեք մատները նախ աջ կը տանին իսկ մենք՝ ձախ։ Այս ալ իր բացատրութիւնը ունի, որ հետեւեալն է։ Յոյներէն ոմանք կը պատճառաբանեն, թէ իրենց երեք մատները նախ աջ կը տանին, որովհետեւ Ղուկասի աւետարանին

մէջ Յիսուս իր աջ կողմը գտնուող չարագործին ըսաւ. *«Այսօր ինծի հետ պիտի ըլլաս դրախտին մէջ»* (23.43)։ Այս հասկացողութեամբ, ձախ տանելով հանդերձ մենք ալ մեր երեք մատները աջ կը տանինք, որովհետեւ Հայ Եկեղեցին կը սորվեցնէ, թէ երբ Աստուծոյ կը նայինք, ինչպէս օրինակ երբ եկեղեցի կը մտնենք, Աստուած Ս. Սեղանին վրայ բազմած մեզի դարձած կ՚ըլլայ եւ մեզ կը դիտէ. ուրեմն, մենք երբ ձախ կ՚ըսենք, Աստուծոյ աջ կողմը կ՚ըլլանք։ Նոյն սկզբունքով նաեւ, երբ եկեղեցի կը մտնենք մեր աջը եկեղեցւոյ ձախ կողմը կ՚ըլլայ եւ մեր ձախը եկեղեցւոյ աջ կողմը կ՚ըլլայ։ Հետեւաբար, ո՛չ մէկ տարբերութիւն կայ խաչակնքումի եղանակին մէջ։ Վերջապէս, հինգերորդ, մեր Առաքելական ըլլալը կը հիմնուի Հայ Եկեղեցւոյ Յիսուսի երկու առաքեալներուն կողմէ հիմնուած ըլլալուն վրայ եւ Օրթոտոքս, այսինքն Ուղղափառ, ըլլալը Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Ընտանիքին պատկանած ըլլալուն վրայ, որուն կ՚անդամակցին Հայ Եկեղեցին՝ իր երկու Կաթողիկոսական Ս. Աթոռներով, Ղպտի Եկեղեցին, Ասորի Եկեղեցին, Եթովպական Եկեղեցին, Հնդիկ Եկեղեցին եւ Էրիթրիոյ Եկեղեցին։

Քրիստոսի ուրախութիւնը ունեցող հաւատացեալներու խումբը գործնական մասնակցութիւն կը բերէ եկեղեցւոյ շինութեան եւ յառաջդիմութեան։ Մեր իրաւ հաւատացեալ ըլլալու արտաքին ցուցանիշը նախ մեր եկեղեցւոյ քարեղէն շէնքին մեր անձնական բնակարաններէն աւելի պայծառ եւ բարօր ըլլալն է եւ ապա մեր եկեղեցւոյ հոգեղէն կառոյցին Քրիստոսի վրայ հիմնուած ըլլալը։ Այս ատեն միայն մեր եկեղեցւոյ ամրութիւնը յայտնի կ՚ըլլայ, որովհետեւ Քրիստոս հետեւեալը կը պատուիրէ իր հետեւորդներուն. *«Ով որ իմ խօսքերս կը լսէ եւ կը գործադրէ զանոնք, պիտի նմանի այն իմաստուն մարդուն, որ իր տունը ժայռի վրայ կը շինէ։ Անձրեւները կու գան, գետերը կը յորդին, հովերը կը փչեն ու կը զարնուին տան, բայց տունը չի՛ կործանիր, որովհետեւ ժայռի վրայ հաստատուած է»* (Մտ 7.24–25). ամէն։

23 Օգոստոս, Աստուած փառաւորելու հրամայականը (զ) (12)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

«Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ.
ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ»

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

«Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» գոհաբանական աղօթքին վեցերորդ եւ վերջին խորհրդածութեան կ՚անցնիմ այսօր՝ մենք զմեզ **աղօթող/երգող, մասնակցող եւ փառք տուող եկեղեցի դառնալու** հրաւէրին պրիսմակէն դիտելու մեր ճիգը շարունակելով։

2010-ին Կիպրոսի Թեմին հրատարակած *Սուրբ եւ Անմահ Պատարագ*-ի գիրքին աշխարհաբար բաժնին մէջ եօթը անգամ աղօթող, քսանութը անգամ երգող, տասնինը անգամ փառք տուող եւ ամեն էջի վրայ մասնակցող եկեղեցի դառնալու ուղղակի ակնարկութիւն կայ։

Նոյն գիրքին «Խրատական»-ին 11-րդ կէտը կը յանձնարարէ մեզի հետեւեալը. «Եկեղեցւոյ պայծառութեան պահպանումը բոլոր հաւատացեալներուն պարտականութիւնն է»։

Մասնակցող եկեղեցի դառնալը շատ յստակօրէն կը նշանակէ գործնական մասնակցութիւն բերել մեր եկեղեցւոյ հաւատքի առաքելութեան եւ հաւաքական կեանքին, երբ զայն որպէս սրբազան գործարանաւորութիւն, ազգային պարտաւորութիւն եւ մարդկային պահանջք կ՚ըմբռնենք։ Եկեղեցին միայն հոգեւորականով չի՛ կրնար իմաստաւորուիլ. անոր շունչ տալու հրաւիրուած ենք բոլորս՝ դպիր, սարկաւագ, երգչախումբ, հոգաբարձու, ժողովական, ուսուցիչ, աշակերտ, ազգային գործիչ, մշակոյթի սպասաւոր, պարզ հաւատացեալ, արհեստաւոր, արուեստագէտ, նիւթական բարօրութիւն ունեցող, առօրեայ հացը վաստակող — յիշելու համար մի քանի դասական բնագաւառներ։

Մասնակցող եկեղեցին իր անձէն առաջ եւ վեր կը դասէ իր հաւաքական անձնաւորութիւնը, այս պարագային՝ նո՛յն հաւատքին վկայութեան կոչուած խումբը, ոգեղէն եկեղեցին, հոգեւոր տաճարը ու անոր համար ամեն զոհողութիւն յանձն կ՚առնէ։

Յիսուս երբ իր տասներկու առաքեալները պիտի ընտրէր, նաեւ կանչեց Մատթէոս մաքսաւորը, որ օրուան քաղաքական իշխանութեան՝ հռոմայեցիներուն տուրք գանձող պաշտօնեաներէն մին էր եւ կրկնակիօրէն ատելի էր իր ժողովուրդի զաւակներէն, որովհետեւ թէ՛ օտար բռնակալութեան կը ծառայէր եւ թէ՛ մարդոց դրամը կը յափշտակէր։ Յիսուս զայն իրեն աշակերտելու հրաւիրելէ ետք, անոր տունը գնաց եւ մաքսաւորներու ու մեղաւորներու սեղանակից դարձաւ։ Երբ փարիսեցիները, որոնք Յիսուսի ժամանակաշրջանին հրէական Օրէնքի ամենէն մոլեռանդ պաշտպաններն էին, տեսան այս երեւոյթը, Յիսուսի աշակերտներուն հարց տուին. «Ինչո՞ւ ձեր Վարդապետը մաքսաւորներուն եւ մեղաւորներուն հետ կ՚ուտէ»։ Յիսուս երբ լսեց այս խօսքը, ըսաւ փարիսեցիներուն. «Առողջները չեն որ բժիշկի պէտք ունին, այլ՝ հիւանդները։ Գացէք եւ սորվեցէք, թէ ի՛նչ կը նշանակէ Աստուծոյ այս խօսքը. “Ողորմութիւն կ՚ուզեմ եւ ո՛չ զոհ”։ Որովհետեւ չեկայ արդարները կանչելու, այլ մեղաւորները» (հմմտ. Մտ 9.9–13)։

Եկեղեցին բարոյապէս եւ նիւթապէս կը պայծառանայ, երբ մեզմէ իւրաքանչիւրը ինքզինք կը մաքրէ Աստուծոյ ամենատես աչքին դիմաց ու ողորմած տրամադրութեամբ եւ ոչ թէ զոհ դարձած հոգեբանութեամբ գործօն մասնակցութիւն կը բերէ եկեղեցւոյ կեանքին։ Բոլորս ալ Յիսուս բժիշկին բժշկարար հպումին պէտք ունինք մեր մեղքերէն արդարանալու համար։ Ա՛յս է Հայ Եկեղեցւոյ վախճանական նպատակը հայ ազգի զաւակներուն կեանքին մէջ, որուն հարազատ վկայարանն է մեր ազգային-եկեղեցական դարաւոր պատմութիւնը՝ որպէս մեր նախահայրերուն եւ նախամայրերուն գիտակից ողորմածութեան ու ամբողջական զոհողութեան ամեն ժամանակներու բաց դասագիրքը։

Այս ընելէ ետք միայն կրնանք հանգիստ խղճով փառք տուող եկեղեցի դառնալ, որովհետեւ մեր պարտականութիւնը լիուլի ամբողջացուցած ծառային նման մեր խօսքը նախ Աստուծոյ եւ ապա եկեղեցւոյ մեր եղբայրներուն ու քոյրերուն ուղղելով, հոգեկան բաւարարութեան արժանացած, կ՚ըսենք. *«Անպիտան ծառաներ ենք, ինչ որ պարտաւոր էինք ընել՝ կատարեցինք»* (Ղկ 17.10)։

Այս բոլորէն ետք, նոյնիսկ եթէ մարդոց գնահատութեան չարժանանանք, Աստուծոյ վարձատրութիւնը պիտի ըլլայ մեզի հետեւեալ խօսքը. «Ապրի՛ս, բարի եւ հաւատարիմ ծառայ. եկուր եւ մասնակից եղիր տիրոջդ ուրախութեան» (հմմտ. Մտ 25.21)։

Կ՛աւարտեմ վեց մասերէ բաղկացած այս խորհրդածութիւնը, Հայկական Ցեղասպանութեան 100-ամեակի դիտանկիւնէն նայելով անոր եւ հաստատելով, որ այսօր, Կիպրոսի մէջ ապրող հայորդիներս, Մեծ Եղեռնի դառնութիւնը ճաշակած սերունդին յաջորդներս, հակառակ մեր 1960-ական եւ 1970-ական թուականներուն կրած դժբախտութիւններուն ու այս օրերուն մեր դիմագրաւած տնտեսական տագնապին, տակաւին նուազագոյն վնասի մէջ գտնուող հայ համայնքն ենք,– պահ մը մտաբերեցէք Իրաքի եւ Սուրիոյ մեր հայ ազգի զաւակները,– եւ հազար պատճառ ունինք այս բարօր կեանքին համար Աստուծոյ փառք տալու եւ միասին մեր եկեղեցւոյ պայծառութեան զօրավիգ կանգնելու յանձնառութեամբ լեցուելու՝ քրիստոնէավայել ու հայադրոշմ զոհողութեան ճիգով։

Վերջապէս, եկէ՛ք գիտակցինք, թէ մեր եկեղեցի դառնալը ինքնանպատակ չէ։ Մենք եկեղեցի չենք, երբ միայն եկեղեցւոյ մէջ սուրբ պատարագի համար հաւաքուած ենք. այլ, մենք քրիստոսատիպ եւ հայկական եկեղեցի կը դառնանք երբ եկեղեցիէն ֆիզիքապէս հեռանալէ ետք՝ մեր աղօթական կեանքը կ՛ներկարաձգենք մեր անհատական, ընտանեկան, ընկերային, ազգային եւ համամարդկային կեանքին վրայ։

Ահաւասիկ այսօր մենք եւս հրաւիրուած ենք Աստուծոյ մեզմէ իւրաքանչիւրին տուած շնորհները ուրախութեամբ բաժնելու մեր եկեղեցւոյ մէջ՝ մեր եկեղեցւոյ, այսինքն մեզմէ իւրաքանչիւրին եւ բոլորիս, շինութեան եւ պայծառութեան համար՝ որպէս **աղօթող/երգող, մասնակցող եւ փառք տուող եկեղեցի**. ամէն։

13 Սեպտեմբեր, Խաչվերաց եւ Ս. Խաչի Տօներ
(Գիւտ Խաչ, Երեւման Խաչ եւ Վարագայ Խաչ) (13)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

«Քու խաչդ մեզի ապաւէն թող ըլլայ, Տէր Յիսուս, երբ լուսաւոր ամպով երեւիս» (Առաւօտեան Ժամերգութեան Մաղթանք)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօր Հայ Եկեղեցին կը տօնէ Խաչվերացի կամ Վերացման Ս. Խաչի տօնը, որ մեր հինգ տաղաւարներէն, մեծ տօներէն մին է։

Հայ Եկեղեցին տարուան ընթացքին Քրիստոսի Ս. Խաչին նուիրուած չորս տօն ունի, որոնք հետեւեալներն են. Գիւտ Խաչ, Երեւման Խաչ, Խաչվերաց եւ Վարագայ Խաչ։

Առաջին, **Գիւտ Խաչ**։ 313-ին, Միլանի հրովարտակով, քրիստոնէութիւնը արտօնեալ կրօն կը դառնար Հռոմէական կայսրութեան մէջ, Կոստանդիանոս Մեծ կայսրին կողմէ։ 327-ին Հեղինէ թագուհին, կայսրին մայրը, Երուսաղէմ կու գար եւ Քրիստոսի Ս. Խաչը կը գտնէր։ Գիւտ Խաչի տօնը նուիրուած է այս պատմական դէպքին։

Երկրորդ, **Երեւման խաչ**։ 7 Մայիս 351-ին, առաւօտեան ժամը 3-ին, Հոգեգալուստի տօնին օրը, Երուսաղէմի երկինքին վրայ, լուսաւոր մեծ խաչ մը կ՚երեւէր Գողգոթայէն մինչեւ Ձիթենեաց լեռ։ Երեւման Խաչի տօնը այս պատմական դէպքը կը յիշատակէ։

Երրորդ, **Խաչվերաց**։ 610-ին պարսիկներ Երուսաղէմը կը գրաւէին եւ Քրիստոսի Ս. Խաչը գերի կը տանէին։ 628-ին Հերակլ կայսր կ՚ազատագրէր Ս. Խաչը եւ բարձրացնելով Երուսաղէմ կը բերէր ու Ս. Յարութիւն տաճարին մէջ կը դնէր։ Վերացնել կը նշանակէ բարձրացնել, որմէ կը սերի Խաչվերաց բառը. այսինքն, Ս. Խաչը բարձրացնել։ Խաչվերացի տօնը այս պատմական դէպքը կը դրոշմէ մեր կեանքին մէջ։

Չորրորդ, **Վարագայ Խաչ**։ Ս. Հռիփսիմեանք կոյսեր, երբ Հռոմէն փախելով Հայաստան կու գային, Ս. Հռիփսիմէ իր հետ բերած Քրիս-տոսի Ս. Խաչին մասունքը ապահովութեան համար կը պահէր Վարագայ լեռան Գալիլեա կոչուած քարայրին մէջ։ 653-ին, Թոդիկ ճգնաւոր հրաշքով կը գտնէր Ս. Խաչի մասունքը։ Վարագայ Խաչի տօնը միայն Հայ Եկեղեցւոյ մէջ

կը տօնուի եւ այս պատմական դէպքը միշտ արծարծ կը պահէ հայ հոգիներուն մէջ որպէս հայուն Ս. Խաչի տօնը։

Ս. Խաչի այս չորս տօները մեզ կը հրաւիրեն հետեւեալ քայլերը առնելու.

Առաջին, **Գիւտ Խաչը մեզի կը յանձնարարէ մեր ներաշխարհին մէջ Քրիստոսի Ս. Խաչը փնտռել, գտնել եւ պահպանել**։

Երկրորդ, **Երեւման Խաչը մեզ կը մղէ, որ մեր աչքերը միշտ երկինք յառած պահենք, Քրիստոսի Ս. Խաչը տեսնենք եւ անոր ապաւինինք**։

Երրորդ, **Խաչվերացը մեզի կը սորվեցնէ Քրիստոսի Ս. Խաչը միշտ բարձր պահել՝ որպէս մեր քրիստոնէական հաւատքին յաղթական դրօշակը**։

Չորրորդ, **Վարագայ Խաչը մեզի կը յիշեցնէ, թէ Աստուած յատուկ շնորհ ըրած է հայ ժողովուրդին Քրիստոսի Ս. Խաչի առանձին տօն մը պարգեւելով մեզի, որուն մեծարման արժանի դառնալու հրաւիրուած է իւրաքանչիւր հայորդի**։

Հայ Եկեղեցւոյ Առաւօտեան Ժամերգութեան Մաղթանքէն քաղուած՝ «Քու խաչդ մեզի ապաւէն թող ըլլայ, Տէր Յիսուս, երբ լուսաւոր ամպով երեւիս» խնդրանքը, այնքա՛ն գեղեցկօրէն կ՚առնչուի Յիսուսի՝ իր երկրորդ գալուստին մասին Մատթէոսի Աւետարանին մէջ արտասանած հետեւեալ խօսքերուն. *«Մարդու Որդիին նշանը պիտի երեւի երկինքի մէջ եւ աշխարհի բոլոր ժողովուրդները պիտի ողբան, երբ տեսնեն Մարդու Որդին, որ կու գայ ամպերուն վրայ բազմած՝ զօրութեամբ եւ մեծ փառքով։ Երբ մեծաձայն փողը հնչէ, ան իր հրեշտակները պիտի ղրկէ, որպէսզի հաւաքեն իր ընտրեալները աշխարհի չորս կողմերէն, երկինքի մէկ ծայրէն մինչեւ միւսը»* (Մտ 24.30–31)։

Շատ յստակ է Քրիստոսի պատգամը, որ կարելի է հետեւեալ կերպով խտացնել. Քրիստոս երկրորդ անգամ աշխարհ պիտի գայ որպէս արդար Դատաւոր եւ բոլոր մարդիկը պիտի դատէ։ Ան Ս. Խաչի նշանով պիտի յայտնուի, որպէս իր հեղինակութեան եւ փառքին խորհրդանշանը։ Ո՛չ ոք պիտի խուսափի այս դատաստանէն. սակայն, ընտրեալները, Աստուծոյ կամքը կատարած մարդիկ, Երկինքի Թագաւորութեան պիտի արժանանան, իսկ մեղաւորները, Աստուծոյ պատուիրանները չգործադրած մարդիկ, յաւիտենական դատապարտութիւն պիտի կրեն։

Ս. Խաչը մնայուն յուշարար մըն է, թէ Յիսուս, որպէս աշխարհի Փրկիչ, իր արիւնը թափեց Ս. Խաչին վրայ մեր բոլորին փրկութեան համար։

Միաժամանակ, Ս. Խաչը մեծ հարցադրում մըն է բոլորիս ուղղուած, թէ մենք ինչպէ՞ս կը պատասխանենք աստուածային փրկութեան այս հրաւէրին. որովհետեւ, Պօղոս Առաքեալի համաձայն. *«Աստուած ներեց մեր բոլոր յանցանքները եւ իր իշխանութեամբ ջնջեց մեր օրինազանցութեան համար մեզի դէմ արձակուած դատապարտութեան վճիռը, զայն խաչափայտին գամելով»* (Կղ 2.13–14)։

Քրիստոնէութիւնը անձնական եւ հաւաքական յանձնառութիւն է միաժամանակ։ Ես եւ դուն, բոլորս միասին յաւիտենական կեանքը վայելելու հրաւիրուած ենք։ Երբ Տէրունական Աղօթքը կ՚աղօթենք, «Հայր իմ» չենք ըսեր, այլ՝ «Հայր մեր». որովհետեւ Աստուծոյ տիեզերական հայրութիւնը բոլորս կը պարուրէ եւ տիեզերական փրկութիւնը բոլորիս համար է։ Միւս կողմէ, Քրիստոս կը զգուշացնէ մեզ, ըսելով. *«Կանչուածները շատ են, բայց ընտրուածները՝ քիչ»* (Մտ 22.14)։ Երանելի ենք, եթէ ընտրուածներուն մէջ ըլլանք՝ միշտ խնդրելով Քրիստոսէ. «Քու խաչդ մեզի ապաւէն թող ըլլայ, Տէր Յիսուս, երբ լուսաւոր ամպով երեւիս», որպէսզի արժանի դառնանք անկորնչելի փառքդ վայելելու յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

4 Հոկտեմբեր, Քրիստոսի
Եօթանասուներկու Ս. Աշակերտներ (14)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

> *«Քրիստոսի աշակերտներ, պատուէր ստացաք կեանքի խօսքը քաջաբար աշխարհին քարոզելու. մեզի համար Տիրոջ քով բարեխօսեցէք»* (Առաքեալներու Շարական)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Երէկ Հայ Եկեղեցին տօնեց Քրիստոսի Եօթանասուներկու Ս. Աշակերտներուն տօնը։

Աւետարանները կը պատմեն, թէ իր տնօրինական կեանքի ընթացքին Քրիստոս հետեւորդներ ունեցաւ, որոնք աշակերտ եւ առաքեալ կոչուեցան։ Աշակերտները թիւով եօթանասուներկու էին եւ առաքեալ-

ները՝ տասներկու։ Քրիստոսի Եօթանասուներկու Ս. Աշակերտներուն տօնին պատգամը շատ յստակ է. Աշակերտիլ Քրիստոսի։

Հայ շարականին բառերը Քրիստոսի աշակերտ դառնալու ճամբան կը հարթեն մեր դիմաց, հետեւեալ պատուէրները կեանքի վերածելու հրաւիրելով մեզ.

Առաջին, **ինչպէս աշխարհիկ աշակերտութիւնը, նաեւ քրիստոնէական հոգեւոր աշակերտութիւնը ինքնանպատակ չէ:** Մենք ուսման չենք երթար պարզապէս սովորութիւն մը կատարելու կամ բան մը սորվելու համար։ Նոյնիսկ մեր վկայականի տիրանալը մեզ աւելի լաւ կեանքի ձգտումին կը մղէ եւ ոչ թէ վկայականը պատին վրայ շրջանակելու հպարտութիւնը կու տայ։ Այսպէս է նաեւ հոգեւոր կեանքը, որ Քրիստոսի դպրոցին մէջ մեր յաւերժական աշակերտութիւնը կը բնորոշէ։ Եօթանասուներկու Ս. Աշակերտները կը յիշատակուին եւ մեզի համար քրիստոնէական կեանքի տիպար կը դառնան, որովհետեւ անոնք Քրիստոսի աշակերտեցան եւ այսօր իրենց վարքով քրիստոսատիպ աշակերտութեան ոճը կը փոխանցեն մեզի։

Երկրորդ, **ամեն ժամանակներու Քրիստոսի աշակերտները, որոնց մէջ կը գտնուինք նաեւ մենք՝ որպէս Քրիստոսի անունը կրող եւ ինքնութիւնը ցոլացնող քրիստոնեաներ, Քրիստոսը քաջաբար աշ-խարհին տանելու կոչումը ունին:** Շարականը զՔրիստոս որպէս «կեանքի խօսք» կը սահմանէ. որովհետեւ, Քրիստոս նո՛ր կեանք բերաւ մեզի։ Մենք ո՛չ միայն այս նո՛ր կեանքը որպէս փրկութեան պարգեւ ստացանք, այլ զայն ամեն օր կը վայելենք եւ պարտաւոր ենք ուրիշներ եւս մասնակից դարձնել այս անսպառ վայելքին։ Ճշմարիտ քրիստոնեան այն քաջ անձն է, որ կեանքի բոլոր պայմաններուն մէջ զՔրիստոս կ՝ապրի իր մտածումով, խօսքով եւ գործով, ի պահանջել հարկին՝ նոյնիսկ նահատակութեամբ, եւ իր նմանները եւս կը հրաւիրէ նո՛յն աստուածահաճոյ ու մարդօգուտ կենցաղավարութեան։ Քրիստոսի մասին շարունակական վկայութիւն տուող քաջ քրիստոնեայ ըլլալ կը նշանակէ հաւատքով զինուիլ եւ սիրով բաշխուիլ մեր եղբայրներուն ու քոյրերուն։ Քրիստոնէութիւնը աշակերտութիւն եւ առաքելութիւն է միաժամանակ. աշակերտութեամբ քրիստոնէական հաւատքը կը զօրանայ մեր մէջ եւ առաքելութեամբ աստուածային սէրը կը ծաւալի մեր շրջապատին մէջ։ Երկուքին համար ալ մենք պարզապէս Աստուծոյ համար պիտանի գործիք դառնալու համեստութիւնը պէտք է ունենանք, որպէսզի մեր մէջէն Քրիստոս գործէ։

Երրորդ, **եկեղեցին, Քրիստոսի աշակերտութեան ամենէն վաւերական եւ ապահով համայնքը, ունի յաղթական անդամներ, որոնք սուրբերն են եւ զինուորեալ անդամներ, որոնք այս աշխարհի վրայ մեղքին դէմ պայքարող հաւատացեալներն են:** Սուրբերն ու հաւա-տացեալները մէկ մարմին են եկեղեցւոյ մէջ: Այս պատճառով ալ, շարականին բառերով կը դիմենք իրենց երկրաւոր աշակերտութիւնը աւարտած եւ երկնաւոր աշակերտութիւնը վայելող Քրիստոսի Եօթա-նասուներկու Ս. Աշակերտներուն ու կը խնդրենք. «Մեզի համար Տիրոջ քով բարեխօսեցէք»: Աղօթքով, այս պարագային՝ մասնաւորաբար բա-րեխօսութեամբ, մեր Քրիստոսի աշակերտ եւ առաքեալ դառնալու պատրաստակամութիւնը զօրութեան աղբիւր կը դառնայ մեզ կանխող սուրբերուն բարեխօսութեամբ մեր կեանքի ընթացքը շարունակելու համար:

Քրիստոսի աշակերտիլը դիւրին չէ: Երկինք հասնելու համար մենք երկրի վրայ կ՚ապրինք, ուր աշխարհին եւ աշխարհիկին երթալու քա-ջութիւնը հոգեւոր պատրաստութիւն կը պահանջէ: Ահաւասիկ ա՛յս մարտահրաւէրին դիմաց քրիստոնէական կեցուածք որդեգրել՝ կը նշա-նակէ Քրիստոսի աշակերտ դառնալ, որուն ամենէն գեղեցիկ հան-դիսարանն է հայոց պատմութիւնը իր բազմաթիւ վկաներով, սուրբերով եւ հերոսներով, որոնք հայ քրիստոնէութեան աշակերտներն էին երէկ եւ այսօր անոր ուսուցիչներն ու ներշնչարաններն են մեր հաւաքական կեանքին մէջ. ամէն:

25 Հոկտեմբեր, Եկեղեցւոյ անսասանութիւնն
ու հաւատացեալներուն խաղաղութիւնը (ա) (15)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

«Երկնաւոր թագաւոր, եկեղեցիդ անսասան պահէ եւ քեզ պաշտողները խաղաղութեան մէջ հաստատէ» (Ս. Պատարագի Շարական)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Անցեալ կրթական տարեշրջանին մեր աշակերտութեան եւ կիպրահայութեան համար հայ քրիստոնէական կեանքի ուղեցոյց ընտրեցինք «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» գոհաբանական աղօթքը եւ մեր պատգամներուն ու զրոյցներուն միջոցաւ ընդգծեցինք **աղօթող, մասնակցող եւ փառք տուող եկեղեցի դառնալու** հրամայականը։

Յաջողեցա՞նք մեր առաջադրութեան մէջ։ Մեզմէ իւրաքանչիւրը ինք պիտի պատասխանէ այս հարցումին՝ ինքզինք դիտելով Կիպրոսի Հայ Եկեղեցւոյ հայելիին մէջ եւ տեսնէ թէ առանձնական աղօթքին կողքին իր հաւաքական աղօթքի, մասնակցութեան եւ փառաբանութեան կեանքը ի՛նչ դրական փոփոխութիւն կրեց։ Երէկ, որոշ իմաստով, ամբողջ տարի մը դուրսէն՝ եկեղեցւոյ դրացնութենէն, ներս՝ եկեղեցի մտնելու հրաւէրը ուղղեցինք մենք մեզի։ Անոնք որոնք իրենք զիրենք եկեղեցւոյ մաս կազմած կը զգան կամ մաս կազմելու ընթացքին մէջ կը նկատեն, այս տարեշրջանին հրաւիրուած են խորհրդածելու սուրբ պատարագի սկիզբը երգուող «Խորհուրդ խորին» շարականի Քրիստոսի ակնարկող «Թագաւոր երկնաւոր» տունին մասին, որուն աշխարհաբար թարգմանութիւնն է. «Երկնաւոր թագաւոր, եկեղեցիդ անսասան պահէ եւ քեզ պաշտողները խաղաղութեան մէջ հաստատէ»։

Մեր հոգեւոր ուշադրութիւնը գրաւող առաջին կէտը Քրիստոսի թագաւոր ըլլալն է, սակայն ոչ սովորական, այլ երկնաւոր թագաւոր։

Հինգ օրինակներ բերելով այս ճշմարտութիւնը պիտի հաստատեմ.

Առաջին, Մատթէոսի աւետարանին մէջ կը կարդանք, թէ երբ երեք մոգերը եկան Յիսուս մանուկը տեսնելու, հարց տուին. *«Ո՞ւր է հրեաներու նորածին թագաւորը. մենք տեսանք անոր աստղը արեւելքի մէջ եւ եկանք*

երկրպագելու իրեն» (Մտ 2.2)։ Մեր ընտրած բնաբանին գրաբար բաժնին մէջ երկնաւոր թագաւորը պաշտողները որպէս երկրպագողներ կը բնորոշուին, որովհետեւ պաշտամունքի ընթացքին երկրպագութիւնը ֆիզիքական եւ հոգեւոր խոնարհութեան նշան է։ Երկրպագութեամբ մեր տկար եւ Աստուծոյ ամենազօր ըլլալը կը հաստատենք։

Երկրորդ, երբ «Հայր մեր»-ը կ՚աղօթենք, նաեւ *«թագաւորութիւնդ թող գայ»* [*«եկեսցէ արքայութիւն քո»*] (Մտ 6.10) կ՚ըսենք, ցոյց տալու համար, որ ամբողջ տիեզերքը Աստուծոյ թագաւորութիւնն է եւ Աստուծոյ կամքը կատարելով միայն մարդիկ խաղաղութեան, արդարութեան եւ համերաշխութեան մէջ կրնան ապրիլ այս երկրի վրայ եւ յաւիտենական կեանքը ժառանգել երկինքի մէջ՝ Աստուծոյ թագաւորութեան աթոռակիցները դառնալով։

Երրորդ, Յիսուս երկնային հարստութեան մասին խօսած ատեն, ըսաւ. *«Մի՛ վախնար, փոքրիկ հօտ, որովհետեւ ձեր Հայրը հաճեցաւ ձեզի տալ թագաւորութիւնը»* (Ղկ 12.32)։ «Փոքրիկ հօտ»-ը եկեղեցին է եւ Յիսուսի ակնարկած թագաւորութիւնը մեր այն հարստութիւնն է, որ չի՛ գողցուիր եւ չի՛ փճանար, այլ երկինքի մէջ կը դիզուի։

Չորրորդ, ասոր մէկ այլ արձագանգը կը գտնենք Յիսուսի այն խօսքին մէջ, որ կը հաստատէ *«Իմ թագաւորութիւնս այս աշխարհէն չէ»* (Յհ 18.36)։ Այսինքն, Յիսուսի թագաւորութիւնը աշխարհիկ չէ, որ բռնութեան եւ ուժի վրայ հաստատուած ըլլայ. այլ, սիրոյ եւ բարեկամութեան այն օրհնեալ ու եզակի իշխանութիւնն է, որ երկինքէն որպէս շնորհ կը տրուի, աշխարհը Աստուծոյ հետ կը հաշտեցնէ եւ աշխարհիկը տապալած մարդիկը վերստին երկինքի բնակիչ կը դարձնէ։

Հինգերորդ, Ս. Ներսէս Շնորհալի հայրապետ (1101–1173) իր «Հաւատով խոստովանիմ» աղօթքին 13-րդ տունին մէջ կը գրէ. «Երկնաւոր թագաւոր, տուր ինծի արքայութիւնդ, որ քեզ սիրողներուն խոստացար, եւ զօրացուր սիրտս, որպէսզի մեղքը ատեմ եւ միայն քեզ սիրեմ ու կամքդ կատարեմ. եւ ողորմէ արարածներուդ եւ ինծի՝ բազմամեղիս»։

Ուրեմն, երբ «Երկնաւոր թագաւոր» շարականը կ՚երգենք խորապէս անդրադառնանք, թէ Քրիստոսի եւ իր հետեւողութեամբ նաեւ մեր պալատը Բեթղեհէմի մսուրն է, արքայական գահը՝ Ս. Խաչը եւ թագաւորութիւնը՝ աստուածային կամքին գործադրութիւնը երկրի վրայ ու յաւիտենական կեանքի անսպառ վայելքը երկինքի մէջ, ուր սէրը կը տիրապետէ եւ մեղքը վերջնականապէս խորտակուած է։

Այս բոլորին լոյսին տակ, եկէ՛ք հաստատենք, թէ **աղօթող, մասնակցող եւ փառք տուող եկեղեցի** դառնալը Քրիստոսի՝ երկնաւոր թագաւորին հրաւէրին ընդառաջելով պայմանաւորուած է, երբ այս աշխարհի վրայ Աստուծոյ կամքը պիտի կատարենք եւ հանդերձեալին մէջ Աստուծոյ թագաւորութիւնը ըմբոշխնենք յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

15 Նոյեմբեր, Եկեղեցւոյ անսասանութիւնն
ու հաւատացեալներուն խաղաղութիւնը (բ) (16)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

> *«Երկնաւոր թագաւոր, եկեղեցիդ անսասան պահէ եւ քեզ պաշտողները խաղաղութեան մէջ հաստատէ»* (Ս. Պատարագի Շարական)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօր կ՚անցնիմ մեր եկեղեցւոյ մէջ ըլլալու եւ ապրելու վիճակին խորացման նպաստող երկրորդ խորհրդածութեան, որ «Երկնաւոր թագաւոր, եկեղեցիդ անսասան պահէ եւ քեզ պաշտողները խաղաղութեան մէջ պահէ» սուրբ պատարագի շարականին տունին շուրջ կը հիւսուի եւ «եկեղեցիդ անսասան պահէ» մտածումը լուսարձակի տակ պիտի բերէ։

Մեր հոգեւոր ուշադրութիւնը հրաւիրող երկրորդ կէտը Քրիս-տոսի եկեղեցւոյ անսասան պահպանումին համար առ Աստուած մեր աղօթքն է եւ առ մարդիկ՝ մեր զօրակցութիւնը։

Եկեղեցին հաւատացեալներուն համախմբումն է, որ կը կառուցուի հաւատքի այն ամուր ժայռին վրայ, *«զոր մահն անգամ իր ամբողջ զօրութեամբ պիտի չկրնայ յաղթահարել»* (Մտ 16.18)։ Եկեղեցին մենք ենք, որ Հօր Աստուծոյ անունով համախմբուելու կը հրաւիրուինք, Որդի Աստուծոյ փրկութեան պարգեւը համատեղ կը վայելենք եւ Ս. Հոգի Աստուծոյ շնորհները մեր բոլորին շինութեան ի սպաս կը դնենք, ինչպէս Պօղոս առաքեալ կը յորդորէ. *«Դուք թէպէտ առանձին-առանձին անդամներ էք, բայց միասնաբար կը կազմէք Քրիստոսի մարմինը։ Այդ*

մարմինին, այսինքն եկեղեցիին մէջ Աստուած բազմաթիւ անդամներ կարգեց՝ զանազան ծառայութիւններու համար» (Ա.Կր 12.27–28)։ Հաւատացեալներ միայն աղօթելով եկեղեցի չեն դառնար. այլ աղօթքին պէտք է միացնեն սիրոյ ծառայական կեանքը։ Քրիստոնէութիւնը հաւաքական աղօթքի եւ ծառայութեան կեանքն է միաժամանակ։ Աստուած իր Միածին Որդին աշխարհ ղրկեց, որպէսզի անոր օրինակին հետեւելով սորվինք միասնաբար ապրիլ, միասնաբար աղօթել եւ միասնաբար ծառայել։ Առաջին դարու քրիստոնեաներ հեթանոս աշխարհին մէջ բնորոշուեցան եւ աճեցան իրենց առօրեայ աստուածահաճոյ եւ մարդօգուտ օրինակելի կեանքով։ Գործք Առաքելոցին մէջ այս մասին հետեւեալը կը կարդանք. *«Հաւատացեալները բոլորը միասին էին միշտ եւ ինչ որ ունէին՝ իրենց միջեւ հասարակաց էր։ Կալուածներն ու ինչքերը կը ծախէին եւ եկամուտը կը բաշխէին բոլորին, նայած թէ ո՛վ ինչ բանի պէտք ունէր։ Կանոնաւոր կերպով ամեն օր միասնաբար տաճար կ՚երթային, իսկ իրենց տուներէն ներս կը կատարէին հացի բեկումը, որմէ ետք ուրախութեամբ ու մաքուր սրտով իրենց կերակուրը կ՚ուտէին եւ զԱստուած կ՚օրհնէին։ Իրենց այս կենցաղով անոնք ամբողջ ժողովուրդին համակրանքը շահած էին։ Իսկ Տէրը օրէ օր եկեղեցիին մէջ փրկուածներուն թիւը կ՚աւելցնէր»* (Գրծ 2.43–47)։ Ահաւասիկ այս է մի քանի տողերու մէջ խտացած պատկերը ամեն ժամանակներու եկեղեցւոյ։ Ա. դարու եկեղեցին եթէ այսպէս ապրեցաւ, 21-րդ դարու ինքզինք իրագործելու կոչուած եկեղեցին տարբեր եղանակներ չի՛ կրնար ունենալ։ Հարց կու տամ. Մենք, որպէս Քրիստոսի կիպրահայ եկեղեցին կը ցոլացնե՞նք այս օրինեալ պատկերը. բոլորս միասի՞ն ենք մեր խօսքերուն, ձգտումներուն եւ գործերուն մէջ։ Առաջին, մենք կրնանք տարբեր համոզումներ ունենալ եւ զանազան ընտանիքներու պատկանիլ. բնական եւ երկրորդական երեւոյթ է սա. սակայն հասարակաց եւ անզիջելի գիծ մը կայ, որ մեր համախմբումին հրամայականը պէտք է սահմանէ. այդ ալ մեր հայ քրիստոնեայ ըլլալն է։ Երկրորդ, մեր ունեցածը բոլորին հետ կիսելու միջոցը մեր եկեղեցւոյ ծառայական երեսն է, որուն բոլորս ամբողջական պատրաստակամութեամբ պէտք է ընդառաջենք, որպէսզի եկեղեցին մեր բոլորին անունով բոլոր կարիքաւորներուն հասնի։ Երրորդ, անհատական եւ ընտանեկան աղօթքը կանոնաւորաբար կատարենք ամեն օր եւ հաւաքական աղօթքը եկեղեցւոյ ճշդած օրերուն, յատկապէս կիրակի օրերը, դարձեալ կանոնաւորաբար կատարենք՝ ընտանեօք սուրբ պատարագի խորհուրդին մասնակցելով եւ զԱստուած

օրհնելով։ Չորրորդ, այսպէս ապրող եկեղեցի մը միայն Աստուծոյ օրհնութիւնը եւ մարդոց համակրանքը կրնայ շահիլ եւ փրկուածներու թիւի աճ արձանագրել։ Քրիստոնէութիւնը զոհողութեան կրօն է։ Երկրորդ եւ երրորդ դարերուն ապրած Ափրիկէի եկեղեցւոյ հայրերէն Տերտուղիանոս կ՚ըսէ. «Երբ այլ ժողովուրդներ կ՚ուրախանային, քրիստոնեաներ կ՚ողբային»։ Նայինք մեր պատմութեան եւ մեր աշխարհագրական շրջապատին մէջ այս օրերուն յանուն Քրիստոսի ապրող եւ նահատակուող քրիստոնեաներուն, որոնք քրիստոնէական կեանք ապրելու գիտակցութեան հրաւէրը ամեն օր կը վերանորոգեն մեր դիմաց, առաքեալին բառերը արձագանգելով. *«Ուրեմն, մենք ալ, որ այսքան բազմաթիւ վկաներով շրջապատուած ենք, վանենք ամեն խոչընդոտ եւ մէկ կողմ ձգենք մեղքը, որ մեզ դիւրաւ կը պաշարէ եւ համբերատարութեամբ պայքարինք մեզի ներկայացող փորձութիւններուն դէմ»* (Եբր 12.1)։

Եկեղեցւոյ՝ հաւատացեալներու խումբին դիմաց միշտ մէկ փորձութիւն կը ցցուի. մեղքը։ Մեղքը վերջնականապէս կը խորտակուի, երբ մեր անսասանութիւնը կ՚երաշխաւորուի Աստուծոյ հանդէպ մեր ունեցած անխախտ հաւատքով եւ իրարու հանդէպ ցուցաբերած անվերապահ սիրով, որուն վկայութիւնը կու տայ Պօղոս առաքեալ կորնթացիներուն ընդմէջէն մեզ քաջալերելով. *«Ամուր եւ հաստատուն մնացէք, միշտ աւելիով աշխատեցէք Տիրոջ գործին համար, գիտնալով որ ձեր յոգնութիւնը առանց վարձատրութեան չի՛ մնար Աստուծոյ առջեւ»* (Ա.Կր 15.58)։ Այս վարձատրութիւնը Աստուծոյ մեզի տուած «անսասանելի թագաւորութիւնն» է (Հմմտ. Եբր 12.28), որուն նախաճաշակը երկրի վրայ եկեղեցւոյ մէջ իրարու հետ ըլլալով կ՚առնենք եւ զոր անսպառօրէն պիտի վայելենք երկնաւոր յաւիտենական կեանքին մէջ. ամէն։

6 Դեկտեմբեր, Եկեղեցւոյ անսասանութիւնն
ու հաւատացեալներուն խաղաղութիւնը (գ) (17)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

«Երկնաւոր թագաւոր, եկեղեցիդ անսասան պահէ եւ քեզ պաշտողները խաղաղութեան մէջ հաստատէ» (Ս. Պատարագի Շարական)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

«Երկնաւոր թագաւոր, եկեղեցիդ անսասան պահէ եւ քեզ պաշտողները խաղաղութեան մէջ պահէ» սուրբ պատարագի շարականին վերջին նախադասութիւնը, «քեզ պաշտողները խաղաղութեան մէջ պահէ», մեր այսօրուան մտածականին առաջնորդող գաղափարը դարձնելով՝ մեր եկեղեցւոյ մէջ ըլլալու եւ ապրելու վիճակին խորացման նպաստող երրորդ խորհրդածութեամբ կը փակենք մեր նոր տարեշրջանի կեանքի բանալի մօտեցումը։

Քրիստոս արդարօրէն որպէս խաղաղութեան իշխան, քրիստոնէութիւնը որպէս խաղաղութեան կեանք եւ եկեղեցին որպէս խաղաղութեան բնակարան կը բնորոշուին։

Առաջին, Քրիստոսի ծնունդը աւետող հրեշտակները զԱստուած օրհնաբանեցին հետեւեալը երգելով. *«Բարձունքներուն մէջ Աստուծոյ փա՛ռք, խաղաղութի՛ւն երկրի վրայ եւ մարդոց միջեւ հաճութիւն»* (Ղկ 2.14)։ Երեք բառեր՝ փառք, խաղաղութիւն եւ հաճութիւն, որոնք երկինքն ու երկիրը կը գրկեն եւ մեզի կը յիշեցնեն նախ մեր անցեալ տարեշրջանի ուղեցոյցին «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» աղօթքը եւ ապա՝ 15 Նոյեմբերի մեր խորհրդածութեան մէջ շեշտած մեր նմանները սիրելու կենսականութիւնը ու վերջապէս կը բանան աստուածային խաղաղութեան մէջ մնալու մեր վճռակամութիւնը։

Երկրորդ, Քրիստոսի խաղաղութիւնը աշխարհիկ խաղաղութեան նման փխրուն եւ անցողական չէ. այլ՝ տոկուն եւ մնայուն։ Երբ Քրիստոս նախքան խաչելութիւնը իր աշակերտներուն այս աշխարհէն երթալուն եւ կրկին այս աշխարհ գալուն մասին կը խօսէր, այսպէս ըսաւ. *«Խաղաղութիւն կը թողում ձեզի. խաղաղութիւնս է որ կու տամ ձեզի, որ այս աշխարհի տուած խաղաղութենէն տարբեր է։ Մի՛ խռովիք ու մի՛ վախ-*

նաք» (Յհ 14.27)։ ԶՔրիստոս պաշտողներս խաղաղութեամբ պահպանուելու համար խռովութիւն եւ վախ պէտք է վանենք մեր մէջէն։ Ճշմարիտ քրիստոնեան չի՛ կրնար խռովարար եւ վախկոտ ըլլալ։

Երրորդ, ամեն անգամ երբ սուրբ պատարագին կը մասնակցինք ուշադրութեամբ հետեւինք պատարագիչին յաճախ կրկնած «խաղաղութիւն ամենեցուն» (խաղաղութիւն բոլորիդ) օրհնութեան, որ Քրիստոսի բերած եզակի խաղաղութեան բաշխումն է մեզի՝ եկեղեցիին եւ որուն զուգակցութիւնը այնքա՛ն գեղեցկօրէն կը տեսնենք պատարագիչին հետեւեալ աղօթքին մէջ. «Քրիստոս, մեր Փրկիչը, ամրապնդէ՛ մեզ խաղաղութեամբդ, որ կարելի չէ միտքով հասկնալ ու խօսքով բացատրել եւ մեզ ամեն չարիքէ աներկիւղ պահէ»։

Չորրորդ, Քրիստոս մեզ երկրի վրայ իր բերած խաղաղութեան տարածման եւ ամրապնդման գործակից դառնալու շնորհքին կ՚արժանացնէ, երբ կ՚ըսէ. *«Երանի՛ անոնց, որոնք խաղաղութեան հաստատումին համար կ՚աշխատին, որովհետեւ անոնք Աստուծոյ որդիներ պիտի կոչուին»* (Մտ 5.9)։ Խաղաղութեան ձգտող Աստուծոյ որդիներ դառնալու հրաւէրը հայ եկեղեցին եւս կը կրկնէ սուրբ պատարագի ընթացքին, երբ կը հրահանգէ իր հաւատացեալներուն սուրբ համբոյրով զիրար ողջունել եւ դպիրներուն հետ երգել. *«Քրիստոս մեր մէջ յայտնեցաւ, Աստուած հոս բազմեցաւ, խաղաղութեան կանչը հնչեցաւ, եկեղեցին մէկ անձ դարձաւ, թշնամութիւնը հեռացաւ, բոլորին մէջ սէր սփռեցաւ»*։

Հինգերորդ, Պօղոս առաքեալ մեզի կը պարզէ խաղաղութեան ցուցանիշը, երբ իր Տիմոթէոս աշակերտին կը գրէ. *«Ինքզինքդ աստուածպաշտութեամբ ապրելու մարզէ. որովհետեւ եթէ մարմինի մարզանքները որոշ բաներու օգտակար են, աստուածպաշտութիւնը ամեն բանի օգտակար է, քանի կը խոստանայ կեանք տալ՝ թէ՛ այս աշխարհի եւ թէ՛ հանդերձեալին մէջ»* (Ա.Տմ 4.7–8)։ ԶԱստուած պաշտելը, եկեղեցւոյ անսասանութեան օժանդակելը եւ երկնաւոր թագաւորին հետեւորդ ըլլալը կեանքի յանձնառութիւն է եւ ոչ թէ կիրակիէ կիրակի եկեղեցի գալու սովորութեան պահպանում։ Աստուածպաշտութիւնը թէ՛ այս աշխարհի եւ թէ՛ հանդերձեալ աշխարհի դռները կը բանայ մեր առջեւ, որովհետեւ Քրիստոս կը դառնայ մեր առաջնորդը եւ իրմով մեր հայ քրիստոնեայ եղբայրներն ու քոյրերը մեզի ուղեկից կ՚ըլլան։

Աղօթքս է, որ «Երկնաւոր թագաւոր, եկեղեցիդ անսասան պահէ եւ քեզ պաշտողները խաղաղութեան մէջ պահէ» մաղթանքը մեզ ազատագրէ

աւանդաբար հայ քրիստոնեայ ըլլալու ընդհանրացած եւ մակերեսային երեւոյթէն եւ ճշմարիտ քրիստոնեաներու վերածէ, որովհետեւ *«Հոգի է Աստուած եւ անոր երկրպագուները պէտք է հոգիով եւ ճշմարտութեամբ զայն պաշտեն»* (Յհ 4.24)։

Եկէ՛ք մեզ կանխած հայ հաւատացեալներուն նման դիմենք Աստուծոյ եւ խնդրենք. «Մեզ քու ճշմարիտ երկրպագուներուդ կարգին դասէ, որոնք հոգիով եւ ճշմարտութեամբ կ՚երկրպագեն քեզի» եւ երբ մեզի հարց տրուի, թէ այս կիրակի եկեղեցի պիտի երթա՞ս, պատասխանենք. «Ամեն կիրակի եկեղեցի պիտի երթամ հայ քրիստոնեայ եղբայրներուս եւ քոյրերուս հետ խաղաղութեամբ զԱստուած փառաւորելու եւ նախահայրերուս ու նախամայրերուս հաւատքի ճանապարհէն անսասան քալելով Քրիստոսի հետեւորդ եւ մեր պատմութեան աշակերտ մնալու համար» յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

27 Դեկտեմբեր, Ս. Ստեփանոս Նախավկայ եւ նոր տարի (18)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

> *«Ս. Ստեփանոս, աղօթանուէր խնդրանքով քեզ անօրինաբար սպանողներուն համար թողութիւն կը խնդրէիր Աստուծմէ։ Տէր Յիսուս, Ս. Ստեփանոսի աղաչանքներով ողորմէ մեզի»*
> (Ս. Ստեփանոսի Շարական)

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Հայ Եկեղեցւոյ մէջ երէկ տօնն էր քրիստոնէութեան մեծագոյն սուրբերէն Ս. Ստեփանոս նախասարկաւագին եւ առաջին մարտիրոսին, որուն վկայաբանութիւնը կը գտնենք Նոր Կտակարանի Գործք Առաքելոց գիրքի 6–7-ը գլուխներուն մէջ։

Առաքելական ծագում ունեցող եկեղեցիներ երեք աւագ նուիրապետական կարգեր ունին. եպիսկոպոսութիւն, քահանայութիւն եւ սարկաւագութիւն։ Սարկաւագներու առաջին խումբը, Ս. Ստեփանոսի գլխաւորութեամբ եւ անոր վեց ծառայակիցներով, ընտրուեցաւ առաջին դարու քրիստոնեաներուն կողմէ, որպէսզի Քրիստոսի տասներկու առաք-

եալներուն օգնական դառնայ՝ եկեղեցւոյ ընկերային ծառայութեան բնագաւառին մէջ։

Ս. Ստեփանոս *«Աստուծոյ շնորհքով եւ զօրութեամբ լեցուած մարդ մըն էր»* (Գրծ 6.8), որ հրեաներուն կողմէ որպէս Մովսէս մարգարէի եւ Աստուծոյ դէմ հայհոյող կ՚ամբաստանուէր, սուտ վկաներու խօսքերուն հիման վրայ դատարան կը բերուէր, երկար ճառով մը կը վկայէր Քրիստոսի մասին եւ ապա քարկոծութեամբ հոգին կ՚աւանդէր։

Ս. Ստեփանոսի տրուած «նախավկայ» բնորոշումը հարազատօրէն կը ցոլացնէ անոր կեանքով, գործով, խօսքով եւ արեան նահատակութեամբ քրիստոնէական վաւերական վկայութիւնը։ Ս. Ստեփանոս այսօր եւս կը հաստատէ, թէ քրիստոնէութիւնը զՔրիստոս վկայելու կեանքի իւրայատուկ ոճն է, երբ աշխարհը Քրիստոսի դառնալու եւ զՔրիստոս որպէս փրկիչ ընդունելու կենդանի տիպարներու կարիքը ունի։ Բանանք մեր աչքերը տեսնելու համար այն վկաները, որոնք ամբողջ աշխարհի տարածքին Քրիստոսը կ՚ապրին եւ Քրիստոսի համար կը հալածուին ու կը նահատակուին՝ այս կեանքին մէջ փշեպսակ կրելէ յետոյ յաւիտենական կեանքին մէջ սուրբի փառապսակին արժանանալով։ Այս տարի Քրիստոսի այս հոգեւոր գունդին դասակից դարձան նաեւ հայ ազգի ապրիլեան նահատակները, որոնց մէջ մեր անմիջական հարազատները եւս կը գտնուին։

Հայ շարականը Ս. Ստեփանոսը որպէս աղօթքի, ծառայութեան եւ ներողութեան տիպար կը ներկայացնէ։

Աղօթքը մեզ կը կապէ մեր երկնաւոր Հօր։ Ծառայութիւնը մեզ կը տանի մեր նմաններուն։ Ներողութիւնը վերանորոգուած մարդիկը կը վերադարձնէ Աստուծոյ՝ ներողութիւն խնդրողներն ու ներողները աստուածային նոր արարչագործութեան վերածելով։ Հո՛ս է Ս. Ստեփանոսի տիպարացած կերպարին ճառագայթը մեր կեանքին մէջ։ Ան այն օրինեալ օղակն է, որ աղօթական, ծառայական եւ ներողամտական կեանքով մեր դիմաց կը բանայ Աստուծոյ վերադառնալու ճամբան։

Ս. Ստեփանոս աղօթքով ինքզինք եւ իր նմանները զինեց մեղքին դէմ. ծառայական գործերով հասաւ կարիքաւորներուն եւ Աստուծոյ հպումը հասցուց անոնց. ներողամտութեամբ մարդիկը եւ զԱստուած իրարու կապեց որպէս վերանորոգուած ընտանիք։

«Ծունկի եկաւ եւ բարձրաձայն աղաղակեց. Տէր Յիսուս, ներէ իրենց այս մեղքը։ Եւ հազիւ ըսած, մահուամբ աչքերը փակեց» (Գրծ 7.60)։ Գործք

Առաքելոց գիրքը այս բառերով կը փակէ Ս. Ստեփանոսի վարքը։ Ի՛նչ հոգեկան քաջութիւն եւ գերմարդկային վերաբերում։ Նոյնիսկ մահէն անմիջապէս առաջ ծնկաչոք աղօթել եւ Յիսուսի ներողամտութիւնը խնդրել զինք սպանողներուն համար։ Այս մէկը մի միայն իրաւ քրիստոնեան կրնայ կատարել։

Մի քանի օրէն հին տարիով կը փակենք Հայկական Ցեղասպանութեան 100-Ամեակը։ Անկասկած մեր նահատակներուն կտակին հաւատարմութեամբ պիտի շարունակենք մեր պահանջատիրական պայքարը մինչեւ ամբողջական յաղթանակ։ Կ՚աղօթեմ, որ նոր տարին ներողամտութեան տարի ըլլայ, երբ Թուրքիան անդրադառնայ իր մեծ սխալին եւ հայութենէն ներողութիւն խնդրէ իր նախնիներուն գործած 20-րդ դարու առաջին ցեղասպանութեան համար եւ մենք, Ս. Ստեփանոսի օրինակին հետեւելով, ազգովին ներենք թուրքերուն ու մեր փոխ-յարաբերութեան մէջ Հայկական Ցեղասպանութեան ճանաչումէն հատուցումի փուլին անցնինք։

Միաժամանակ, 2016 տարուան սեմին, բոլորիս կը մաղթեմ հայ քրիստոնէական արժէքներով աղօթալից եւ ծառայալից տարի մը՝ թէ՛ մեր անհատական եւ ընտանեկան կեանքին ու թէ՛ մեր ազգային եւ համամարդկային կեանքին մէջ. ամէն։

Կիպրոսի հայկական ռատիոժամի կիրակնօրեայ կրօնական քարոզախօսութեան յայտագիր - 2016

3 ՅՈՒՆՈՒԱՐ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

2016 տարուան մեր կիրակնօրեայ քարոզախօսութիւնը նախ պիտի ընդգրկէ աւետարանի ընթերցում եւ ապա անկէ բխած հոգեւոր խորհրդածութիւն։ Աստուածաշունչին պատգամը յստակ է. աստուածակեդրոն կեանք ապրիլ։ Այս պատգամը պիտի հնչէ իւրաքանչիւր հաղորդումէ, որպէսզի Աստուծոյ դառնանք եւ մեր կեանքին ընթացքը դէպի բարին փոխենք։

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին ներածութիւնը եւ առաջին գլուխին մէկէն քսանհինգ համարները։ Զանց կ՚ընեմ մէկէն տասնըեօթը համարներու ընթերցումը, ուր Յիսուսի ազգատոհմը ներկայացնող անուններ կը յիշուին։ Կը կարդամ տասնըութէն քսանհինգ համարները եւ կը կեդրոնանամ քսաներրորդ համարին վրայ, որ արձագանգն է Եսայի մարգարէի եօթներորդ գլուխին տասնըչորրորդ համարին, ուր կը կարդանք. *«“Ահա կոյսը պիտի յղանայ եւ որդի մը ծնի, եւ զայն պիտի կոչեն Էմմանուէլ”, որ կը նշանակէ՝ Աստուած մեզի հետ»*։

Աստուած միշտ մեզի հետ է. որովհետեւ, ան մեր երկնաւոր Հայրն է եւ մենք իր արարածներն ենք։ Իսկ մենք ե՞րբ Աստուծոյ հետ ենք։

Աստուծոյ հետ ըլլալ կը նշանակէ ամենօրեայ քրիստոնէական աղօթական կեանք ապրիլ՝ առանձնաբար եւ ընտանիքով, իսկ կիրակի ու տօնական օրերուն եկեղեցւոյ՝ Աստուծոյ եւ մեր ազգի մեծ ընտանիքի աղօթական կեանքին մասնակցիլ, սուրբ պատարագին սկիզբէն մինչեւ վերջ ներկայ գտնուելով, երգչախումբին հետ երգելով ու սուրբ հաղորդութիւն ստանալով։

Առաւել, Աստուծոյ հետ ըլլալ կը նշանակէ եկեղեցւոյ՝ Աստուծոյ եւ մեր ազգի տունին հարազատ զաւակը դառնալ, անոր հոգեւոր եւ ազգային շինութեան մասնակցելով՝ մեր աստուածատուր կարողութիւններով եւ նիւթա-բարոյական օժանդակութեամբ։

Այսինքն, Աստուծոյ հետ ըլլալ կը նշանակէ աստուածակեդրոն կեանքը վայելել մեր երկրաւոր կեանքին եւ երկնաւոր կեանքին մէջ։ Ամէն։

24 ՅՈՒՆՈՒԱՐ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին երկրորդ գլուխին մէկէն քսաներեք համարները։

Կը կեդրոնանամ երկրորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Ո՞ւր է Հրեաներու նորածին թագաւորը. մենք տեսանք անոր աստղը արեւելքի մէջ եւ եկանք երկրպագելու իրեն»*։

Երեք մոգերուն հարցումը՝ «Ո՞ւր է Հրեաներու նորածին թագաւորը» եթէ մէկ կողմէն անոնց արդար ձգտումը կը բացայայտէ, միւս կողմէն կը յիշեցնէ այս օրերուն այնքա՛ն ընդհանրացած երեւոյթ մը, երբ մարդիկ Յիսուսի մէջ կ՚ուզեն իրենց ակնկալութիւններուն յարմարող գերմարդը, թագաւորը, յաղթականը եւ այլ տիրակալ մը տեսնել. մինչդեռ, Յիսուս ո՛չ Հրեաներուն եւ ո՛չ ալ այլ շահեր հետապնդող մարդոց թագաւորն է. ան միակ երկնաւոր թագաւորն է, որուն թագաւորութիւնը սիրով եւ համերաշխութեամբ կը բնորոշուի։ Մենք եւս գիտակցինք, թէ Յիսուս ո՛վ է մեզի համար եւ ըստ այնմ հետեւինք եւ երկրպագենք Իրեն, որուն մէջ աստուածակեդրոն կեանքը մեր կողմէ ապրելի շօշափելի իրականութիւն դարձաւ մարդեղութեան խորհուրդով։ Ամէն։

14 ՓԵՏՐՈՒԱՐ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին երրորդ գլուխին մէկէն տասնըեօթը համարները։

Նախ, կը կեդրոնանամ երկրորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Ապաշխարեցէ՛ք, որովհետեւ երկինքի արքայութիւնը մօտեցած է»*. ապա, տասնըեօթերորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Ան է իմ սիրելի Որդիս, որուն ես հաճեցայ»*:

Այն սխալ մտայնութիւնը կը տիրէ, թէ ապաշխարութիւնը ծայրայեղ հոգեւոր ապրումներ շեշտող քրիստոնեաներուն կամ եկեղեցիներուն կը պատկանի: Մի անգամ ընդ միշտ լուսաբանելու համար յայտնեմ, թէ Հայ Եկեղեցւոյ պահքի օրերը (Չորեքշաբթի, Ուրբաթ, Շաբաթապահքեր, Մեծ Պահք) նաեւ ապաշխարութեան օրեր են: Ապաշխարութեան նուիրուած բազմաթիւ հոգելից աղօթքներ եւ շարականներ ունինք: Նախ քան ս. հաղորդութիւն ստանալը կարդացուած խոստովանանքը ապաշխարութեան ցոլացում է: Սուրբերու եւ սրբուհիներու վարքերը եւս ապաշխարութեան կենդանի դասեր կը պարունակեն: Ապաշխարութիւնը ունի հետեւեալ հանգրուանները. առաջին, անդրադառնալ մեր մեղք գործած ըլլալուն. երկրորդ, զղջալ մեր գործած մեղքին համար. երրորդ, խոստովանիլ մեր գործած մեղքը եւ ապա ս. հաղորդութիւն ստանալով նոր մեղքին դէմ զինուիլ Յիսուսի սրբարար մարմինն ու արիւնը ընդունելով. չորրորդ, հատուցել մեր գործած մեղքին պատճառած վնասը. հինգերորդ, որոշել անգամ մըն ալ մեղքին թակարդին մէջ չիյնալ: Այսպէս ըմբռնուած ապաշխարութեան ուսուցումը Հայ Եկեղեցւոյ ամենէն կարեւոր ուսուցումներէն մին է: Այս բոլորը կատարելէն ետք, Աստուած մեզի եւս կ՚ըսէ. «Դուք էք իմ սիրելի զաւակներս, որոնց ես հաճեցայ»: Ի՛նչ երանելի հաստատում, որ նոյնինքն մեր երկրաւոր կեանքին իմաստը կը սահմանէ, մեզ Աստուծոյ որդեգիր զաւակները եւ երկինքի արքայութեան ժառանգորդները դարձնելով՝ աստուածակեդրոն կեանքի վայելքը պարգեւելով: Ամէն:

6 ՄԱՐՏ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին չորրորդ գլուխին մէկէն քսանհինգ համարները:

Նախ, կը կեդրոնանամ չորրորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. «Օրէնքի գիրքին մէջ գրուած է. *“Մարդ միայն հացով չ՚ապրիր, այլ բոլոր այն խօսքերով, որ Աստուած խօսած է”»*. ապա, տասնըիններորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Հետեւեցէ՛ք ինծի եւ ես ձեզ մարդու որսորդ պիտի ընեմ»*:

Առաջին, Հին Կտակարանի Երկրորդումն Օրէնքի գիրքին ութերորդ գլուխին երրորդ համարը՝ *«Մարդ միայն հացով չ՚ապրիր, այլ բոլոր այն խօսքերով, որ Աստուած խօսած է»*, շատ գործածուած խօսք մըն է իր առաջին կէսովը. «Մարդ միայն հացով չ՚ապրիր»: Գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար մարդիկ երկրորդ կէսը կը զեղչեն. «այլ բոլոր այն խօսքերով, որ Աստուած խօսած է»: Շատ զգոյշ պէտք է ըլլանք, երբ Աստուածաշունչէն մէջբերում կը կատարենք, որպէսզի իմաստը չ՚աղաւաղենք: Չի՛ բաւեր միայն ըսել. «Մարդ միայն հացով չ՚ապրիր». այլ, պէտք է ամբողջացնել ըսելով. «այլ բոլոր այն խօսքերով, որ Աստուած խօսած է»: Փորձիչը՝ Սատանան մեզ եւս կը փորձէ միշտ մեղքի մէջ ձգել եւ զայն խորտակելու մեր ամենէն ուժեղ զէնքը նոյնինքն Աստուածաշունչն է, որ կը բովանդակէ բոլոր այն խօսքերը, որ Աստուած խօսած է: Աստուծոյ պատուիրանները վահան են Սատանային ամեն տեսակի մեղսալից նետերուն դէմ:

Երկրորդ, Քրիստոսի իր տասներկու առաքեալներէն չորս ձկնորսներուն ուղղած աշակերտութեան հրաւէրը, բոլոր քրիստոնեաներուն կ՚ուղղուի. «Հետեւեցէ՛ք ինծի եւ ես ձեզ մարդու որսորդ պիտի ընեմ»: Բոլորս ալ մեր կեանքով եւ գործով պէտք է մեղաւոր մարդիկը Աստուծոյ ուռկանին մէջ բռնելու աշխատինք, որպէսզի միշտ Աստուծոյ մեզի տուած պատուիրանները գործադրելով այս աշխարհի վրայ աստուածակեդրոն եւ մարդասէր կեանք մը ապրինք եւ պատրաստուինք յաւիտենական անանց երանական կեանքին: Ամէն:

27 ՄԱՐՏ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին հինգերորդ գլուխին մէկէն քսանվեց համարները:

Մատթէոսի Աւետարանին հինգերորդ գլուխէն եօթներորդ գլուխը ծանօթ է «Լեռան քարոզը» բնորոշումով։

Կը կեդրոնանամ տասնըվեցերորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Ձեր լոյսը թող այնպէս շողայ մարդոց առջեւ, որ անոնք ձեր բարի գործերը տեսնեն եւ փառաւորեն ձեր Հայրը, որ երկինքի մէջ է»*։

Յիսուս իր հետեւորդները աշխարհի լոյսի կը նմանցնէ. որովհետեւ, ինքն է աշխարհի լոյսին աղբիւրը, եւ անոնք որոնք իրեն կը հետեւին լոյսի ճամբէն կը քալեն ու լոյս կը ճառագայթեն։ Լոյս ըլլալ կը նշանակէ բարի գործեր կատարել, որպէսզի այդ բարի գործերը մեր երկնաւոր Հօր՝ Աստուծոյ փառքը հիւսեն։ Քրիստոնէութիւնը օրէնքներու շղթայէ բաղկացած կրօն մը չէ, այլ՝ հաւատքի կեանք է, որուն պտուղները մեր բարի գործերն են։ Հաւատքը լոյսն է եւ գործերը այդ լոյսին ճառագայթներն են. այսինքն, հաւատք եւ գործ մէկը միւսը կ՚ամբողջացնեն եւ իրարմով իրենց գոյութիւնը կը հաստատեն։ Այս համարով անգամ մը եւս կը ճշմարտուի այն իրողութիւնը, թէ մենք կոչուած ենք աստուածակեդրոն կեանք ապրելու. որովհետեւ, մեր բարի գործերը Աստուծոյ փառքը ցոլացնելու պիտի ծառայեն եւ մեզ առնչեն աստուածային երկնաւոր փառքին։ Ամէն։

17 ԱՊՐԻԼ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին հինգերորդ գլուխին քսանեօթէն քառասունութը համարները։

Կը կեդրոնանամ քառասունութերորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Դուք կատարեալ եղէք, ինչպէս որ ձեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ է»*։

Կատարեալ ըլլալը մարդկային ընդոծին ձգտումներէն մէկն է, որ սակայն սխալ ըմբռնումի վրայ կը խարսխուի՝ եթէ քրիստոնէական սկզբունքէ չմեկնի։ Մարդկային ընկերութիւնը կատարելութիւնը կ՚ըմբռնէ ուժի, փառքի, դրամի տիրութեան մէջ. իսկ Քրիստոս կամաւոր տկարութեան, խոնարհութեան եւ աղքատութեան մէջ։ Եթէ Քրիստոս միայն ըսած ըլլար «Դուք կատարեալ եղէք», մեզմէ իւրաքանչիւրը իր ուզած

ձեւով կրնար մեկնել այս հրահանգը եւ ըստ այնմ ապրիլ իր կեանքը. սակայն, Քրիստոս կը շարունակէ ըսելով. «ինչպէս որ ձեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ է». որովհետեւ, մեր դիմաց ունինք կատարելութեան կատարեալ տիպարը՝ Աստուած։ Ան, մեր Արարիչը, ամեն դրական բանի մէջ կատարեալ է, եւ մեզ կատարելութեան համար ստեղծեց. մենք մեր մեղքերով մերկացանք այդ կատարելութիւնը. սակայն, որովհետեւ Աստուած նաեւ կատարեալ սէր է, իր Միածին Որդին աշխարհ ղրկեց եւ մեր դիմաց դարձեալ կատարելութեան ճամբան բացաւ՝ անոր փրկութեան զոհողութեամբ։ Քրիստոնեաներ երկու փորձութիւններու դիմաց կը գտնուին. առաջին, կարգ մը քրիստոնեաներ կը պատճառաբանեն, թէ ինչ որ ալ ընեն այնքա՛ն տկար են, որ միշտ մեղքը պիտի խորտակէ զիրենք. հետեւաբար, աւելի լաւ է կեանքի բնական ընթացքը ապրիլ եւ կատարելութիւնը աստուածային յատկանիշ հռչակել եւ մարդկային անկարելիութիւն ընդունիլ. երկրորդ, կան այլ կարգի քրիստոնեաներ, որոնք իրենք զիրենք այնքա՛ն կատարեալ կը նկատեն, որ կ՚անտեսեն իրենց շրջապատը եւ իրենք զիրենք փոքրիկ աստուածներ դաւանելով, իրենց ոտքերը գետնին վրայ պահելով հանդերձ՝ իրենց գլուխը երկինքի ամպերուն մէջ կը գտնեն եւ իրենք զիրենք «ընտրեալներ» ու «փրկուածներ» կը համարեն։ Այս երկու մօտեցումներն ալ հակա-աւետարանական են։ Յիսուս դարձեալ կ՚ընդգծէ Երկնաւոր Հօր հետեւելու հրամայականը, մեր աչքերը երկինքի կատարելութեան սեւեռելու հրաւէրը ուղղելով մեզի։ Դարձեալ աստուածակեդրոն կեանքն է, որ կը պահանջուի մեզմէ, ուր աստուածային կատարելութիւնը մեզ պիտի առաջնորդէ թէ՛ այս աշխարհի վրայ եւ թէ՛ երկինքի մէջ։ Ամէն։

8 ՄԱՅԻՍ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին վեցերորդ գլուխին մէկէն տասնըութը համարները։

Կը կեդրոնանամ տասներորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Թող կատարուի քու կամքդ, ինչպէս որ երկինքի մէջ՝ այնպէս ալ երկրի վրայ»*:

Աւետարանական այս հատուածով Յիսուս երեք բաներ կը սորվեցնէ մեզի ճիշդ կատարել. ողորմիլ, աղօթել եւ ծոմ պահել: Ան կը յորդորէ երեքն ալ գաղտնօրէն եւ ծածկաբար ընել, որպէսզի կեղծաւորներուն նման ի ցոյց մարդկանց չընենք զանոնք, այլ՝ Աստուծոյ համար, որմէ պիտի ստանանք մեր ըրածին վարձատրութիւնը: Ողորմիլ, աղօթել եւ ծոմ պահել քրիստոնէական հաւատքէն արտաբխած գործեր եւ մեզ Աստուծոյ տանող իրարու ագուցուած երեք անքակտելի թելեր են: Ասոնք իրարու հետ ներդաշնակաբար մեր քրիստոնէական կեանքը կը յատկանշեն եւ մեր շուրջի մարդիկը կը հրաւիրեն Աստուծոյ կամքը կատարելու եւ Աստուծոյ հետեւելու: «Թող կատարուի քու կամքդ, ինչպէս որ երկինքի մէջ՝ այնպէս ալ երկրի վրայ», կ՚աղօթենք «Հայր մեր» տէրունական աղօթքին մէջ. որովհետեւ, մեր կամքէն վեր կայ Աստուծոյ կամքը, որ երկինքն ու երկիրը կը կառավարէ: Ողորմութիւն տալ, աղօթել եւ ծոմ պահել մեր հոգիները կը զօրացնեն Աստուծոյ կամքը կատարելու եւ աստուածակեդրոն կեանք ապրելու այսօր «երկրի վրայ» եւ վաղը «երկինքի մէջ»: Ամէն:

29 ՄԱՅԻՍ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին վեցերորդ գլուխին տասնըվիններէն երեսունչորս համարները:

Կը կեդրոնանամ երեսուներրորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Դուք նախ խնդրեցէք որ Աստուծոյ արքայութիւնը գայ եւ աշխատեցէք իր կամքը կատարել, եւ Աստուած այդ բոլորը աւելիով պիտի տայ ձեզի»*:

Յիսուս երկինքի մէջ գանձ դիզելու եւ աշխարհիկ մտահոգութիւնները թօթափելու մասին խօսելէ ետք, մեզ կը հրաւիրէ Աստուծոյ թագաւորութեան գալուստը խնդրելու եւ Աստուծոյ կամքը կատարելու: «Հայր մեր» տէրունական աղօթքին «Թող գայ արքայութիւնդ» եւ «Թող

կատարուի քու կամքդ, ինչպէս որ երկինքի մէջ՝ այնպէս ալ երկրի վրայ» արձագանգը կը գտնենք հոս. որովհետեւ, երբ Աստուծոյ կամքը կը կատարենք՝ Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ կ՚ապրինք, եւ այն ատեն ո՛չ մէկ բանի կարիքը կ՚ունենանք. մեզի տրուածը քիչ կամ շատ չենք համարեր. աւելիին ետեւէն վազելու ստիպողութեան տակ չենք գտնուիր: Վստահ եմ, որ լսած էք մարդիկ, որոնք ըսած են, թէ բարեգործութիւն մը կամ նուիրատուութիւն մը կատարելէ ետք, Աստուած իրենց տուածէն աւելին տուած է: Թերեւս դուք ալ այս փորձառութիւնը ունեցած էք: Այս պատճառաւ Յիսուս կը յիշեցնէ. «Աստուած այդ բոլորը աւելիով պիտի տայ ձեզի»: «Այդ բոլորը» հոս կ՚ակնարկէ այն բոլոր առօրեայ մտահոգութիւններուն, որոնք կը շրջապատեն մեզ: Յիսուսի պատգամը յստակ է. Ապրեցէ՛ք ձեր աստուածակեդրոն կեանքը եւ մնացածը Աստուծոյ ձգեցէք: Ամէն:

19 ՅՈՒՆԻՍ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին եօթներորդ գլուխին մէկէն քսանիննը համարները: Մատթէոսի Աւետարանին եօթներորդ գլուխով կաւարտի «Լեռան քարոզը» բնորոշումը կրող հատուածը:

Կը կեդրոնանամ տասնըերկրորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Ինչ որ կ՚ուզէք որ մարդիկ ընեն ձեզի, նոյնը ըրէք դուք անոնց. այս սկզբունքը իր մէջ կը խտացնէ Օրէնքն ու մարգարէներուն ուսուցումները»*:

Ներկայ ընկերութեան մէջ, այս աստուածադիր սկզբունքը առաւելաբար շրջուած եւ անձնակեդրոն ձեւով կը գործադրուի. այսինքն, «Ինչ որ մենք կ՚ուզենք ընել մարդոց, նոյնը անոնք պէտք է ընեն մեզի»: Այլ խօսքով, մենք կը ճշդենք մեր մարդկային յարաբերութիւններուն ընթացքը՝ մեկնելով մեր անձնական նախասիրութիւններէն եւ միշտ կ՚ուզենք, որ մեր դիմացինները նախաքայլը առնեն: «Նայիմ ինչպէս պիտի վերաբերի ինծի հանդէպ, որպէսզի ես ալ նոյնը ընեմ իրեն հանդէպ» հոգեբանութեամբ կը շարժինք դժբախտաբար: Աւելին, մենք կը սահմանենք նաեւ Աստուծոյ եւ

եկեղեցւոյ հանդէպ մեր ունեցած յարաբերութիւններուն ընթացքը՝ դարձեալ մեր անձնական հաշիւները նախապատիւ դասելով։ Յաճախ մարդիկ հազար ու մէկ առաջարկ կ՚ընեն ինծի Առաջնորդարանի կամ մեր եկեղեցիներու գործունէութեան մասին. սակայն, նոյնիսկ իրենց մատին ծայրով չեն ուզեր այդ շինիչ առաջարկին գործադրութեան մասնակցիլ։ Քրիստոս հակառակը կը սորվեցնէ մեզի. նախ մեր նմանները նկատի առնել՝ որպէս Աստուծոյ պատկերով ստեղծուած մեր եղբայրներն ու քոյրերը, նախապատուութիւն տալ անոնց ըրածներուն եւ ապա զանոնք փոխադարձել աստուածային սիրոյ սկզբունքէն մեկնած. որովհետեւ, «այս սկզբունքը իր մէջ կը խտացնէ Օրէնքն ու մարգարէներուն ուսուցումները», որոնք մեզ աստուածակեդրոն կեանքի պիտի առաջնորդեն։ Ամէն։

10 ՅՈՒԼԻՍ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին ութերորդ գլուխին մէկէն քսաներկու համարները։

Կը կեդրոնանամ քսաներկրորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Դուն հետեւէ՛ ինծի, եւ ձգէ որ մեռելները թաղեն իրենց մեռելները»*։

Մատթէոսի Աւետարանին ութերորդ գլուխը բժշկութեան պատմութիւններով լեցուն է, որոնց մէջ մէկ կողմէն կ՚ընդգծուի Յիսուսի զօրութիւնը եւ միւս կողմէն հիւանդներուն ու անոնց շրջապատին հաւատքը։ Ժողովուրդին բազմութիւնը երբ ականատես եղաւ Յիսուսի այս հրաշագործութիւններուն, աւելի մղուեցաւ անոր հետեւելու։ Յիսուս առիթը օգտագործեց հաստատելու համար, թէ իրեն հետեւիլը նախապայմանուած է ամեն ինչ ձգելով։ Երկու անձեր Յիսուսի հետեւելու պատրաստակամութիւն յայտնեցին։ Հետաքրքրական է, թէ աւետարանիչը չ՚ըսեր եթէ հետեւեցան կամ ոչ։ Այս առկախ վիճակը կը մղէ մեզի հարց տալու. Մենք ամբողջապէս կը հետեւի՞նք Յիսուսի։ Իւրաքանչիւրս մեր աստուածակեդրոն կեանքով պիտի պատասխանենք այս կենաց եւ մահու հարցումին։ Յիսուսի հրահանգը շատ յստակ եւ ուղղակի է. «Դուն հետեւէ՛ ինծի, եւ ձգէ որ մեռելները թաղեն իրենց մեռելները». այսինքն, դուն Աստուծմով եւ աստուածայինով հետաքրքրուիր եւ ոչ թէ աշխարհով եւ

աշխարհայինով. դուն ուշադրութիւնդ կեանքին եւ ապրողին վրայ կեդրոնացուր եւ ոչ թէ մահուան եւ մեռելին. որովհետեւ, մեռելները կրնան իրենց մեռելները թաղել. այսինքն, այս աշխարհի վրայ Աստուծոյ եւ յաւիտենական կեանքին համար ապրող ողջ-մեռելներ կան, որոնք իրենց կեանքին միակ նպատակ ընտրած են իրենց նման ողջ-մեռելներ թաղելը: Ամէն:

31 ՅՈՒԼԻՍ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին ութերորդ գլուխին քսաներեքէն երեսունչորս համարները:

Կը կեդրոնանամ քսանհինգերորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Տէ՛ր, ազատէ՛ մեզ, ահա կը կորսուինք»*:

Աւետարանական այս հատուածին մէջ բժշկութեան դէպքի մը եւս կը հանդիպինք: Սակայն, մենք մեր հոգեւոր ուշադրութեան առարկան պիտի դարձնենք Յիսուսի փոթորիկը խաղաղեցնելու հրաշքը: Մարդկային կեանքը իրաւամբ յաճախ փոթորկոտ ծովու կը նմանի, որ երբ ալեկոծի կ՚անճրկինք եւ որպէս վերջին ապաւէն «Ո՛վ Յիսուս, հասիր» կը պոռանք: Այս հրաշագործութեան ընդմէջէն Յիսուս մեզի կը սորվեցնէ, առաջին, թէ նոյնիսկ երբ մենք կը կարծենք որ ինք կը քնանայ, ինք մշտարթուն կը հսկէ մեր վրայ եւ վերջին վայրկեանին կը փութայ մեր օգնութեան. երկրորդ, Յիսուս ոչ թէ միայն մեր մէկ կարիքը կը հոգայ, այլ մեր ամբողջ կեանքին փոթորիկը կը հանդարտեցնէ. երբ Յիսուս սաստէ մեզ խռովող փոթորիկին եւ ծովուն, ամեն բան կը խաղաղի եւ մեր կեանքը նոր ընթացք կ՚ունենայ. երրորդ, Յիսուս գիտէ մեր բոլոր դժուարութիւնները. սակայն, միշտ կը յիշեցնէ մեզի, թէ քրիստոնէական կեանքը փորձութեամբ լեցուն եւ վերիվայրումներով թաւալող կեանք է, որուն տէրն ու տիրականը, անխորտակելի նաւապետը Յիսուս ինքն է. եւ վերջապէս, մենք ո՛չ միայն փոթորիկէն խորտակուելու վտանգի պահուն պէտք է դիմենք Յիսուսի, այլ՝ միշտ, ամեն օր, ամեն վայրկեան. որովհետեւ, ան է մեր կեանքին իմաստը այս աշխարհի վրայ ու վախճանակէտը երկինքի արքայութեան մէջ. մենք

կ՚ապրինք եւ կը մեռնինք Քրիստոսի համար ու յաւիտենական կեանքին մէջ անժամանակօրէն պիտի ապրինք, որովհետեւ քրիստոնեայ կը կոչուինք. այսինքն, Քրիստոսի կը պատկանինք եւ մեր հաւաքական ինքնութիւնը քրիստոսակեդրոն կեանքն է։ Ամէն։

21 ՕԳՈՍՏՈՍ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին իններորդ գլուխին մէկէն տասնըեօթը համարները։

Կը կեդրոնանամ իններորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Հետեւէ՛ ինծի»*։

Յիսուս ընտրեց իր գործակիցները. որովհետեւ, շատ լաւ գիտէր, թէ ամեն մարդ չէր կրնար քրիստոնէութիւնը աշխարհին տանելու կարողութիւնն ու քաջութիւնը ունենալ։ Աստուած իւրաքանչիւրիս զանազան շնորհներ պարգեւած է եւ մեզ կը հրաւիրէ մեր անհատական ճիգերը զօդել այն հաւաքական առաքելութեան, որ եկեղեցի կը կոչուի, ու մեր պարագային՝ Հայ Եկեղեցի։ Բոլորս ալ մասնիկներն ենք Հայ Եկեղեցիին, եւ հոս՝ Կիպրոսի Հայ Եկեղեցիին, որ հայ ժողովուրդի զաւակներուն հոգեւոր ու ազգային արժէքներուն պարունակն է եւ միաժամանակ մեր ամբողջութիւնը կը բնորոշէ՝ որպէս կիպրահայութեան բաբախող սիրտը, մեր համայնական կեանքին կեդրոնն ու մեր խտացեալ անձնաւորութեան մարմնացումը։

Յիսուս տուրք հաւաքող Մատթէոսին երբ ըսաւ «Հետեւէ՛ ինծի», Մատթէոս անմիջապէս ոտքի ելաւ եւ անվարան քալեց Յիսուսի հետ։ Դիւրին չէր Մատթէոսի համար լքել իր դիրքն ու հարստութիւնը։ Այդ օրերուն տուրք հաւաքող մը ամեն կարելիութիւնները ունէր իր նմանները շահագործելու. որովհետեւ քաղաքական իշխանութեան նեցուկը կը վայելէր եւ պետական գանձը լեցնելու կողքին նաեւ իր անձնական հարստութիւնը կը դիզէր։ Բոլորը ո՛չ միայն կը յարգէին տուրք հաւաքող պաշտօնեան, այլ նաեւ կը սարսափէին անկէ եւ կը փորձէին անոր հաճելի դառնալ, որպէսզի աւելորդ տուրքերու տակ չկքէին։ Հաւանաբար մտածէք, թէ այսօր եւս յաճախ նոյն իրավիճակը կը պարզուի. ճիշդ է, եւ այդ իսկ

պատճառաւ մեր ընկերութիւնը գրեթէ ամեն տեղ կը գտնուի տնտեսական համակարգի նեխած ճահիճին մէջ…։

Մատթէոսի տիպարը մեր դիմաց ունենալով, կարեւոր է յիշել, թէ Հայ Եկեղեցին Յիսուսի անունով եւ մեր պատմութեան կշռոյթին հաւատարմութեամբ իւրաքանչիւրս ճշմարի՛տ աշակերտութեան կը հրաւիրէ։ Մենք ի՞նչ կը պատասխանենք այս հրաւէրին։ Առաւել, պէտք է ընդգծել, թէ երբ Մատթէոս լսեց Յիսուսի «Հետեւէ՛ ինծի» իր կեանքը փոխող կոչը, ամեն բան թողուց եւ միայն իր գրիչը առաւ սեղանին վրայէն, աշակերտեցաւ Յիսուսի եւ դարձաւ Նոր Կտակարանի չորս աւետարանիչներէն մին, որուն աւետարանը կը կարդանք ահաւասիկ այս տարուան կիրակնօրեայ քարոզախօսութեան ընթացքին։ Մենք ի՞նչ կը տանինք մեզի հետ՝ Յիսուսի աշակերտելու մեր քայլերուն զուգընթաց։ Յիսուսի աշակերտ եւ Հայ Եկեղեցւոյ հարազատ զաւակ դառնալը քաղցր պարտաւորութիւններ կը դնէ մեր վրայ. կանոնաւորապէս կրօնական արարողութիւններուն մասնակցիլ, մեր հայ քրիստոնեայի կոչումը ամեն օր եւ ամեն տեղ ապրիլ, մեր եկեղեցական-ազգային կեանքին գործօն մասնակցութիւն բերել՝ թուելու համար մի քանի բնագաւառներ։

Քաջ գիտնանք, թէ միայն Հայ Եկեղեցւոյ մկրտութեան աւազանին մէջ մկրտուած ըլլալը մեզ հայ քրիստոնեայ չի՛ դարձներ, ինչպէս միայն երկրի մը հպատակութեան թուղթը ունենալը մեզ պարկեշտ քաղաքացի չի՛ դարձներ։ Մեր ընկերային-հասարակական կեանքին մէջ պարտականութիւններ կան, որոնք պէտք է կատարենք։ Անխուսափելի է այս իրականութիւնը։ Քրիստոսի «Հետեւէ՛ ինծի» հրաւէրին դրական պատասխան տալ կը նշանակէ աստուածակեդրոն կեանք ապրելու պատրաստակամութիւն յայտնել եւ զայն Հայ Եկեղեցւոյ շրջագիծին մէջ որպէս յանձնառութիւն ցկեանս ցոլացնել։ Ամէն։

11 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին իններորդ գլուխին տասնըութէն երեսունութը համարները։

Կը կեդրոնանամ երեսունեօթերորդ եւ երեսունութերորդ համարներուն վրայ, ուր կը կարդանք. *«Հունձքը առատ է, բայց մշակները՝ քիչ։ Հետեւաբար, խնդրեցէք հունձքի Տիրոջմէն, որ իր հունձքին համար մշակներ ղրկէ»*։

Երբ հունձքի եւ մշակներու մասին կը խօսինք, մեր ուշադրութիւնը կը սեւեռենք եկեղեցւոյ եւ անոր առաքելութեան լծուած հոգեւորականութեան վրայ։ Մեր օրերուն այնքան տիրական դարձած համաշխարհայնացած ընկերութեան մէջ, ամենէն աւելի նոր մարտահրաւէրներ դիմաւորողները, եւ յատկապէս ինքնութեան մարտահրաւէրը, մեզի նման փոքր ազգերն ու եկեղեցիներն են։

Երբ այսօր ամեն տեղ հայ կայ, կը նշանակէ ամեն տեղ հայ հոգեւորականի, հայ ուսուցիչի, հայ մամուլի գործիչի, հայ արուեստագէտի, մէկ խօսքով՝ հայ մշակոյթի սպասաւորի խիստ կարիք կայ։ Ինչպէ՞ս հասնիլ ամեն տեղ։ Չենք կրնար ձեռնածալ մնալ. այլ, պէտք է ամեն ճիգ ի գործ դնենք եւ բոլոր բացերը գոցենք։

Վերադառնալով Հայ Եկեղեցւոյ, յայտնեմ, թէ վերջերս ուսումնասիրութիւն մը կ՚արձանագրէր, թէ 1895-ի համիտեան ջարդերէն առաջ մօտաւորապէս 500 հայու համար 1 հայ հոգեւորական ունէինք։ 1895–1935, այսինքն՝ թրքական եւ սովետական սպանդներու հետեւանքով, 6000 հոգեւորական կորսնցուցինք։ Այսօր 6300 հայու համար 1 հայ հոգեւորական ունինք։ Այսօր Հայ Եկեղեցին ամբողջ աշխարհի մէջ ունի միայն 950 հայ հոգեւորական։ Այս համեմատութիւնը երբ դնենք «Հունձքը առատ է, բայց մշակները՝ քիչ» աւետարանական հաստատումին դիմաց եւ հոն կենանք, յուսահատութեան կը մատնուինք. սակայն, երբ շարունակենք աւետարանական յաջորդ համարին ընթերցումը՝ «Հետեւաբար, խնդրեցէք հունձքի Տիրոջմէն, որ իր հունձքին համար մշակներ ղրկէ», երկու մտածումներ կը գօտեպնդեն մեզ։ Առաջին, հունձքին տէրը Աստուած է. Հայ Եկեղեցւոյ տէրը Աստուած է. մենք բոլորս՝ հոգեւորական եւ աշխարհական հաւատացեալներ հունձքի Տիրոջ մշակներն ենք. Հայ Եկեղեցւոյ առաքելութիւնը Աստուծոյ առաքելութիւնն է։ Երկրորդ, մենք Աստուծոյ վստահելով եւ իր առաքելութիւնը ծաւալելու մղուելով հանդերձ, մեր մասնակցութիւնը պէտք է բերենք Հայ Եկեղեցւոյ մշակներու պատրաստութեան եւ կազմաւորման մէջ, որպէսզի երաշխաւորենք մեր աստուածակեդրոն կեանքին շարունակութիւնը։ Ամէն։

2 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին տասներորդ գլուխին մէկէն քսանհինգ համարները։

Կը կեդրոնանամ եօթներորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Ու երբ կ՚երթաք, քարոզեցէք՝ թէ երկինքի արքայութիւնը մօտեցած է»*։

Յիսուս ընտրելէ ետք իր անմիջական գործակից տասներկու առաքեալները, զանոնք անոնց առաջին առաքելութեան կը ղրկէ եւ կը յայտնէ այն դժուար պայմանները, որոնց մէջ պիտի քարոզեն փրկութեան աւետիսը։ Երկինքի արքայութիւնը Աստուծոյ սիրոյ եւ արդարութեան մնայուն ներկայութիւնն է թշնամական եւ անարդար աշխարհին մէջ։ Երբ մարդիկ իրենց իշխանութիւնը ուժի եւ անիրաւութեան վրայ կը հիմնեն, Աստուած իր ընտանիքը հանդիսացող եկեղեցին իրարհասկացողութեան եւ իրաւունքի վրայ կը հիմնէ, ու այս իրավիճակը ապահովելու համար իր պաշտօնեաները կը կարգէ։

Այսօրուան առաքեալները առաջին հերթին այն հոգեւորականներն են, որոնք իրենց անձը զոհած են Աստուծոյ ծառայութեան համար եւ այդ զոհողութիւնը կը ցոլացնեն քրիստոնեաներու հաւաքական բարիքին ի խնդիր։ Ասոնց կը միանան եկեղեցւոյ աշխարհական հաւատացեալները, որոնք մէկ մարմին եւ հոգի կը դառնան նո՛յն ծառայական կեանքին լծուելով՝ ի շահ մի միայն երկինքի արքայութեան հաստատման այս երկրի վրայ։

Այսօր կարդացուած աւետարանական հատուածին ընդմէջէն շատ յստակ կը դառնայ, թէ երկինքի արքայութեան տարածման եւ ամրացման համար աշխատողները ո՛չ մէկ բանի կարիք ունին իրենց նպատակին իրագործման համար. մեզի բաւարար է Աստուծոյ հանդէպ մեր ունեցած անխախտ վստահութիւնը, որուն պտուղները պիտի քաղենք մեր նմաններուն մեր ցուցաբերած սիրոյն ընդմէջէն, երբ բոլորս միասին թէ՛ այս երկրի վրայ եւ թէ՛ երկինքի մէջ պիտի վայելենք երկինքի արքայութեան քաղցրութիւնը եւ աստուածակեդրոն կեանքին անփոխարինելի իրականութիւնը։ Ամէն։

23 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին տասներորդ գլուխին քսանվեցէն քառասուներկու համարները։

Կը կեդրոնանամ երեսուներկրորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Ով որ մարդոց առջեւ դաւանի թէ ինծի կը հետեւի, ես ալ զայն ինծի հետեւորդ պիտի դաւանիմ Հօրս դիմաց, որ երկինքի մէջ է»*։

Քրիստոնեայ ըլլալ, առաջին հերթին կը նշանակէ զՔրիստոս ընդունիլ եւ անոր ճշմարիտ հետեւորդը դառնալ՝ ամբողջ կեանքի ընթացքին։ Մեր ֆիզիքական ծնունդը աստուածային պարգեւ է՝ մեր ֆիզիքական ընտանիքին շնորհուած։ Մեր հոգեւոր ծնունդը Հայ Եկեղեցւոյ մկրտութեան սուրբ աւազանէն աստուածային պարգեւ է, մեր հոգեւոր ընտանիքին՝ եկեղեցիին շնորհուած։ Նոյնիսկ մեր մանուկ տարիքէն մենք կը պատկանինք Աստուծոյ, որպէսզի մեր ընտանիքին հայ քրիստոնէական մթնոլորտին մէջ հոգեպէս, իմացապէս եւ ֆիզիքապէս աճինք զՔրիստոս խօսքով եւ գործով դաւանելու, յայտարարելու եւ մեր նմաններուն տանելու հայադրոշմ եղանակով։

Քրիստոս այսօր կը յիշեցնէ մեզմէ իւրաքանչիւրին, թէ մենք մասնակից ենք աստուածային առաքելութեան. մենք եւս առաքեալներ ենք, որովհետեւ Աստուծոյ առաքելութիւնը փոքր առաքեալներու արձանագրած յաջողութիւններով մեծ ճամբայ կը կտրէ։ Ներկայ ժամանակներու ամենէն խոցելի երեւոյթը Քրիստոսը դաւանիլը կամ չդաւանիլը չէ. այլ, մեր առաքելական կոչումին եւ հայ քրիստոնէական կոչումին հանդէպ անտարբեր գտնուիլն է։ Անպատասխանատուութիւնը 21-րդ դարու համատարած ախտն է, որմէ ազատագրելու համար մեզ Քրիստոս իրեն հետեւելու նո՛յն հրաւէրը կ՚ուղղէ, որ ուղղած էր իր տասներու առաքեալներուն։

ԶՔրիստոս տէր եւ փրկիչ դաւանիլ, կը նշանակէ հետեւիլ անոր եւ գործադրել անոր պատուիրանները։ Երկինքի մէջ Հօր Աստուծոյ դիմաց կանգնելու այլ ճանապարհ չկայ։ Մեր երկրաւոր եւ երկնաւոր ուղին յստակօրէն գծուած է։ Մեր վարձատրութիւնը երկինքի արքայութեան ժառանգորդ դառնալն է, որուն գրաւականը կու տայ Յիսուս՝ խոստանալով. «Ես ալ զայն ինծի հետեւորդ պիտի դաւանիմ Հօրս դիմաց, որ

երկինքի մէջ է»։ Ասկէ աւելի յստակ եւ ուղղակի հաստատումի կարիք չկայ։ Մեր քրիստոսակեդրոն կեանքը անժամանակ վարձատրութեան պիտի արժանանայ երկինքի մէջ։ Երանի՛ անոր բոլոր արժանացողներուն։ Ամէն։

13 ՆՈՅԵՄԲԵՐ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին տասնըմէկերորդ գլուխին մէկէն երեսուն համարները։

Կը կեդրոնանամ քսանհինգերորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Հա՛յր, երկինքի եւ երկրի Տէր, շնորհակալ եմ քեզի, որ իմաստուններէն եւ գիտուններէն ծածկեցիր այն՝ ինչ որ յայտնեցիր պարզ ու համեստ մարդոց»*։

Յիսուսի աղօթական այս բառերը հետեւեալ մտածումները կը դրոշմեն մեր մէջ, որպէս մեր հայ քրիստոնէական կեանքին ուղեցոյցը.

Առաջին, երկինքի եւ երկրի տէրը մեր Հայրը՝ Աստուած է։ Այն ինչ որ ունինք այս աշխարհի վրայ եւ այն ինչ որ պիտի ունենանք երկինքի արքայութեան մէջ, կը պարտինք մեր Հօր՝ Աստուծոյ։ Այս հաստատումը Աստուծոյ վրայ մեր ունեցած ամբողջական վստահութեան ապացոյցն է եւ մեր նմաններուն հանդէպ մեր աստուածանման սիրոյն արտաբխումը։

Երկրորդ, մեզի շնորհուած երկրաւոր կեանքին եւ շնորհուելիք երկնաւոր կեանքին համար, մենք միայն մէկ բան պարտաւոր ենք ընել՝ Քրիստոսի օրինակին հետեւելով շնորհակալութիւն յայտնել մեր Հօր՝ Աստուծոյ։ Սակայն, քաջ գիտնանք, թէ շնորհակալութիւն յայտնելը միայն շրթներով «շնորհակալ եմ» ըսել չէ. այլ, ամբողջ կեանքով մենք զմեզ աստուածային առաքելութեան տրամադրել է, նոյնիսկ՝ ի գին մահու։ Եւ այս շնորհակալութիւնը կ՚անցնի Հայ Եկեղեցւոյ ընդմէջէն, որուն զաւակը ըլլալու շնորհին արժանացած ենք մեր մկրտութեամբ եւ հայու լոյս միւռոնի դրոշմով։

Երրորդ, Աստուծոյ յայտնութիւնը բոլորին տրուած է անխտիր։ Աստուած մեր բոլորին Հայրն է։ Մենք բոլորս Աստուծոյ զաւակներն ենք։ Սակայն, միշտ արթուն պէտք է մնանք, որպէսզի անառակ զաւակներ չըլլանք։ Աստուծոյ յայտնութիւնը վերացական երեւոյթ մը կամ պատ-

մական դէպքերու շղթայ մը չէ. այլ, շօշափելի ու կենդանի ներկայութիւն է՝ երէկ, այսօր եւ վաղը, որ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ մեր Տէր եւ Փրկիչ Յիսուս Քրիստոսը, Աստուծոյ Որդին, որ Հօր եւ Ս. Հոգիին հետ մեզ աստուածային յայտնութեան պարունակը կը դարձնէ։

Չորրորդ, պարզ ու համեստ մարդիկ, որոնք ընդհանրապէս անտեսուած են մարդկային ընկերութեան իմաստուններուն եւ գիտուններուն կողմէ, Աստուծոյ մասնաւոր ուշադրութեան եւ խնամքին առարկան են. աստուածային յայտնութեան միջոցներն են, շատ աւելի քան իրենք զիրենք իմաստուններ եւ գիտուն համարողները։ Աստուծոյ չափանիշը տարբեր է աշխարհի չափանիշէն. որովհետեւ, աշխարհը աշխարհային շրջանակին մէջ կ՚առնէ իր շահերուն յարմարողները, իսկ Աստուած աշխարհին մէջ աստուածակեդրոն կեանք ապրելու կարելիութիւնը կը բանայ մեր բոլորին համար եւ մեզ իր զաւակները կը դարձնէ։ Ամէն։

4 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին տասնըերկրորդ գլուխին մէկէն երեսուներկու համարները։

Կը կեդրոնանամ տասնըերկրորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Օրէնքը կը թոյլատրէ Շաբաթ օրով բարիք գործելը»*։

Հին Կտակարանին համաձայն, Շաբաթ օրը շաբթուան եօթներորդ օրն էր եւ եբրայեցի ժողովուրդը պարտաւորուած էր զայն սուրբ պահել։ Մինչեւ այսօր հրեաներ Շաբաթ օրը սուրբ պահելու մէջ շատ խիստ օրէնքներու կը հետեւին։ Յիսուսի կիրակնօրեայ յարութեամբ Շաբաթ օրը սուրբ պահելու աստուածադիր հրահանգը փոխանցուեցաւ Նոր Կտակարանի շաբթուան եօթներորդ օրուան, որ Կիրակին է՝ Քրիստոսի յարութեան տօնական եւ գոհաբանական օրը։

Յիսուս Շաբաթ օրը յարգելու հարցը օրինական նեղ սահմանումէն կեանքին կը բերէ եւ Շաբաթ օրով հիւանդ մը կը բուժէ, ցոյց տալով թէ աստուածային գթառատ սէրը օր եւ ժամ չի՛ ճանչնար։ Բարիք գործելու ո՛չ

մէկ արգելք կայ։ Բարիք գործելը Շաբաթ օրը յարգելէն աւելի՛ ընդունելի է Աստուծոյ համար։

Յիսուսի «Օրէնքը կը թոյլատրէ Շաբաթ օրով բարիք գործելը» վճիռը յիշեցուց մեծ հայրս, որ իր տան մէջ ուտելիքի փոքրաքանակ առուտուրով կը զբաղէր։ Ան Կիրակի օրերը չէր աշխատեր. սակայն, եթէ պատահէր որ մէկը ուտելիքի կարիք ունենալով իրեն դիմէր, ձեռնունայն չէր ճամբեր զայն. այլ, ուտելիքը կու տար եւ կ՚ըսէր. «Դրամը Երկուշաբթի բեր»։ Մեծ հայրս ճիշդ կը գործադրէր Յիսուսի պատուէրը՝ իր համեստ կարողութեամբ զանազանելով բարիք կատարելը գործ ընելէն։

Այսօր, երբ Կիրակին գրեթէ ամեն տեղ դարձած է շաբթուան միւս վեց օրերուն նման օր մը եւ ո՛չ թէ Տիրոջ՝ Աստուծոյ օրը, այլեւս բարիք գործելը եւս եղած է կամաւոր կարելիութիւն մը միայն։ Մինչդեռ, ճշմարիտ քրիստոնեան միշտ բարեխօսութեան եւ բարեգործութեան միջոց պէտք է դառնայ, որպէսզի իր աստուածակեդրոն ու մարդասէր կեանքին կոչումը իրագործէ ամեն օր եւ մանաւանդ Կիրակի օր, երբ մասնակցի Աստուծոյ տան՝ եկեղեցիին մէջ կատարուող հաւաքական աղօթքին, իր հաւատակից եղբայրներուն եւ քոյրերուն հետ։ Ամէն։

25 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Սիրելի՛ ունկնդիրներ,

Այսօրուան մեր աւետարանական ընթերցումը պիտի ընդգրկէ Մատթէոսի Աւետարանին տասնըերկրորդ գլուխին երեսուներեքէն յիսուն համարները։

Կը կեդրոնանամ յիսուներորդ համարին վրայ, ուր կը կարդանք. *«Ով որ երկնաւոր Հօրս կամքը կը կատարէ՝ ան է եղբայրս, քոյրս եւ մայրս»*։

Ներկայ ընկերութեան բարոյական անկումին մէջ մեծ դեր կը կատարէ ընտանիքի աւանդական կարգին խախտումը։ Յիսուս անվերապահօրէն կ՚ընդգծէ, թէ ընտանիքի մը հոգեւոր Հայրը Աստուած է. այսինքն, ընտանիք մը մարդկային բջիջ մը ըլլալով հանդերձ աստուածային օղակ մըն է։ Այս պատճառաւ ալ սուրբ պսակի օրհնութիւնը Հայ Եկեղեցւոյ եօթը խորհուրդներէն մին է։ Երբ տղայ մը եւ աղջիկ մը ընտանիք կազմելու համար Հայ Եկեղեցւոյ օրհնութեան կ՚արժանանան, քաղաքացիական

միութիւն մը չեն կնքեր. այլ, փոքրիկ եկեղեցի մը դառնալու ուխտ կը կատարեն եւ զԱստուած իրենց տան երկնաւոր Հայրը կը դարձնեն, իրենք ընտանիք կը դառնան։

Յիսուս իր եղբայրը, քոյրը եւ մայրը կը նկատէ անոնք, որոնք արդէն իսկ իր եւ մեր երկնաւոր Հօր զաւակներն են, որուն նախապայմանը Աստուծոյ կամքը կատարելն է։ Աստուծոյ կամքը սիրոյ կամքն է։ ԶԱստուած սիրելը մենք կ՚արտայայտենք մեր նմանը սիրելով, եւ առաջին հերթին եթէ մեր անմիջական արենակից ընտանիքի անդամները չենք սիրեր, ինչպէ՞ս կրնանք ուրիշները սիրել։

ԶԱստուած եւ մեր նմանը սիրելու բանալին մեր երկնաւոր Հօր կամքը կատարելուն մէջ կը կայանայ։ Պարապ տեղ չէ, որ Յիսուս «Հայր մեր»-ով մեզի սորվեցուց Աստուծոյ դիմել եւ աղօթել. «Եղիցին կամք քո», «Քու կամքդ թող ըլլայ»։ Աստուծոյ կամքին ծալքերը միայն Աստուած գիտէ. սակայն, անոր սկզբունքը մեզի տրուած է որպէս սիրոյ կեանք։ Եթէ կարողանանք հասնիլ քրիստոնէական այն հասունութեան, որ անվարան գործադրենք Աստուծոյ կամքը, այն ատեն նաեւ ամբողջ մարդկութիւնը մեր հարազատ ընտանիքը կը դարձնենք։ Այս մէկը ընելու նախաքայլը պէտք է առնենք Աստուծոյ եւ ազգին մեծ ընտանիքէն՝ Հայ Եկեղեցիէն սկսելով։ Փորձենք մեր ազգակից եւ հաւատակից հայուն մէջ Աստուծոյ պատկերը եւ Աստուծոյ կամքը գործադրողը տեսնել, ու այն ատեն աստուածակեդրոն կեանքը կ՚անցնի մարդասիրութեան հնոցէն, որ մեզ եւ մեր բոլոր նմանները կը մաքրէ այս երկրի տիղմէն եւ Հայ Եկեղեցւոյ ընտանիքին ու երկինքի արքայութեան ընտանիքին ժառանգորդ կը դարձնէ։ Ամէն։

Նարեկ Արքեպիսկոպոս
Կաթողիկոսական Փոխանորդ
Կիպրոսի Հայոց

ՆԱՐԵԿ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑԸ ԿԻՊՐՈՍԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՌԱՏԻՈԺԱՄԻՆ ՀԵՏ

22 դեկտեմբեր 2015

Հ. Ինչո՞ւ Ս. Ծնունդը տօնել եւ ինչո՞ւ 6 Յունուարին եւ ոչ 25 Դեկտեմբերին տօնել զայն։

Պ. Համացանցէն քաղելով կը պատասխանեմ.

“Christmas is celebrated to remember the birth of our Lord and Savior Jesus Christ.

The first recorded date of Christmas being celebrated on December 25th was in 336 AD, during the time of the Roman Emperor Constantine (he was the first Christian Roman Emperor). A few years later, Pope Julius I officially declared that the birth of Jesus would be celebrated on the 25th December. Armenia was not part of the Roman Empire and Armenians were not Roman Catholics to abide with these.

To explain the choice of 25 December for the celebration of the birth of Jesus is that the purpose was to Christianize the pagan festival in Rome of the birthday of the Unconquered Sun, a festival inaugurated by the Roman emperor Aurelian (270–275) to celebrate the sun god celebrated at the winter solstice, 25 December. According to this theory, during the reign of the emperor Constantine, Christian writers assimilated this feast as the birthday of Jesus, associating him with the “sun of righteousness” mentioned in Malachi 4.2.

Christmas had also been celebrated by the early Church on January 6th, when they also celebrated the Epiphany (the revelation that Jesus was God’s Son) and the Baptism of Jesus. Armenians continue to do this.

Many Orthodox and Coptic Churches still use the Julian Calendar and so celebrate Christmas on the 7th January (which is when December 25th would have been on the Julian calendar). And the Armenian Apostolic Church celebrates it on the 6th January.”

Հ. Մեր հարցազրոյցը հիմնականին մէջ պիտի կեդրոնանայ Հայ Առաքելական Ուղղափառ եկեղեցւոյ Ս. Ծննդեան խորհուրդին ու իր մէջ պարփակած խորհրդաւոր պատգամին վրայ։ Դպրոցական տարիներու ընթացքին, հեքիաթի ձեւով սորված ենք, թէ Աստուած իր միածին Որդին

ղրկեց աշխարհ՝ որպէս մարդկութեան փրկիչ։ Խնդրեմ Սրբազան Հայր բացատրեցէք ու վերլուծեցէք այս բարդ պատգամին իմաստը։

Պ. Ս. Ծնունդ եւ Աստուածայայտնութիւն — ութը օրերու վրայ կ՚երկարի եւ կը ներառէ ծնունդէն մկրտութիւն։ *«Այսօր, Դաւիթի քաղաքին մէջ ձեր Փրկիչը ծնաւ, որ Օծեալ Տէրն է»* (Ղկ 2.11) — Հրեշտակը ըսաւ Յովսէփի. *«Մարիամ որդի մը պիտի ծնի եւ զայն պիտի կոչես Յիսուս. որովհետեւ, ան իր ժողովուրդը իր մեղքերէն պիտի փրկէ»* (Մտ 1.21)։ Յիսուս կը նշանակէ Փրկիչ։ Օծեալ կը նշանակէ Քրիստոս, որուն եբրայերէնն է Մեսիա եւ յունարէնը Խրիսթոս։ Իսրայէլի մէջ թագաւորներն ու քահանայապետերը կ՚օծուէին։ *«Բարձունքներուն մէջ Աստուծոյ փա՛ռք, խաղաղութի՛ւն երկրի վրայ եւ մարդոց միջեւ հաճութիւն»* (Ղկ 2.14)։ Նախ, երկինք նայիլ, ապա՝ երկիր, ուր ունինք ֆիզիքական իրականութիւնը, որուն տնտեսներն ենք եւ մարդիկը՝ մեր նմանները։ Փառք — փառաբանել։ «Կոյսէն մարմնացածին մենք ալ պիտի երգենք՝ փա՛ռք քեզի Տէր, արադարութեան արեգակ». «Աստուած հրեշտակներէն անդադար կը փառաբանուի». «Հրեշտակները հովիւներուն հետ կ՚օրհնէին Փրկիչը» (Շարական Ս. Ծնունդի եւ Աստուածայայտնութեան)։ Խաղաղութիւն։ Հաճութիւն — հաշտութիւն, իրարհասկացողութիւն, համակեցութիւն, ՍԷՐ։ Կարգ մը ձեռագիրներ խաղաղութիւնն ու հաճութ-իւնը իրարու կը կապեն, երբ կ՚ըսեն. «Խաղաղութի՛ւն երկրի վրայ՝ աստուածահաճոյ մարդոց»։

Հ. Ս. Ծննդեան խորհուրդը կ՚ամբողջանայ ու իր լրումին կը հասնի Ս. Մկրտութեամբ։ Ուրեմն, մկրտութեան արարողութեան ընթացքին, քահանան հարց կու տայ «երախան ի՞նչ կը խնդրէ» եւ կնքահայրը կը պատասխանէ «Հաւատք, Յոյս, Սէր եւ Մկրտութիւն»։ Ի՞նչ է այս երեք բառերուն իմաստը եւ անոնց կապը Քրիստոնէութեան հետ։

Պ. Պօղոս առաքեալ իր կորնթացիներուն գրած երկրորդ նամակին 13-րդ գլուխին մէջ սիրոյ ներբողականը կատարելէ ետք, վերջին 13-րդ համարով կ՚ըսէ. *«Ներկայիս, ուրեմն, միակ կարեւոր բաներն են՝ հաւատքը, յոյսը եւ սէրը. իսկ այս երեքէն մեծագոյնը սէրն է»*։ Ձեր առաջին հարցումին ի պատասխան պատահականօրէն չէր, որ սէրը ընդգծեցի։ Մկրտութեամբ հայ անհատը հայ քրիստոնեայ կը դառնայ —այսինքն՝ անդամ կը դառնայ Քրիստոսի մարմնին, ընտանիքին, որուն մէկ անդամն է Հայ Եկեղեցին, եւ կը զինուի հաւատքի, յոյսի եւ սիրոյ երեք մեծ առաքինութիւններով։

Հաւատքը խարիսխն է մեր հայ քրիստոնէական ինքնութեան՝ որպէս ամբողջական վստահութիւն մեր երկնաւոր Հօր՝ Աստուծոյ. յոյսը ձգտումն է մեր հայ քրիստոնէական ինքնութեան՝ որպէս թռիչք դէպի մեր Փրկիչը՝ Յիսուս Քրիստոս. սէրը պսակումն է մեր հայ քրիստոնէական ինքնութեան՝ որպէս պարգեւը Ս. Հոգիին։ Ս. Երրորդութիւնը՝ Հայր, Որդի եւ Հոգի վաւերական ցոլացումն է եւ տիպար օրինակը մեր համայնական կեանքին եւ պատկանելիութեան, որ հաւատքով կ՚ամրանայ, յոյսով թեւ կ՚առնէ եւ սիրով կը համախմբէ մեզ։ Այս բոլորին արտաքին կնքումը՝ սրբալոյս միւռոնով մեր դրոշմուիլն է։

Հ. Վերջին տասը-քսան տարիներուն, ընդհանրապէս երիտասարդութեան եւ մասնաւորաբար Հայ երիտասարդներուն մօտ կը պակսի կրօնքի հանդէպ հաւատքը։ Ի՞նչն է պատճառը կամ որո՞նք են պատճառները, որ անոնք հետաքրքրութիւն չեն ցուցաբերեր այսպիսի նիւթերու եւ կամ աւելի ճիշդը ըսելու համար, չեն հաւատար եկեղեցական խորհուրդներու։ Արդե՞օք միա՛յն նոր դարու ապրելաոճը պէտք է մեղադրել, երիտասարդութեան անհոգութիւնը եւ այլ հետաքրքրութիւնները, շրջապատին ունեցած ազդեցութիւնը, թէ՞ ծնողքին, դպրոցին եւ եկեղեցւոյ կողմէ այս գծով տրուող դաստիարակութեան պակասը։

Պ. Այս հարցումը առանձին քննարկում կը պահանջէ. որովհետեւ, խոր եւ տարածուն մարզ մը կը բանայ մեր առջեւ։ Փորձեմ սեղմ պատասխան մը տալ։ Հարցումներով ճամբայ ելած ձեր բոլոր հաստատումները տեղին են։ Ես հարցը պիտի դնեմ ընդհանրական եւ հայկական շրջագիծի մէջ։ Առաջին, ներկայ ընկերութիւնը հակա-կրօնական չէ. սակայն կրօնը իր բարի եւ զօդող նպատակէն շեղեցնողներուն թիւը շատցած է. որովհետեւ, համաշխարհայնացած ընկերութիւնը կարելիութիւն կու տայ բոլորիս նոյն միջոցներով բարին կամ չարը գործելու։ Հոս շատ կարեւոր է ճիշտ դաստիարակութիւնը։ Այսօր մեր զաւակները ի՞նչ կը սորվին ընտանիքէն, դպրոցէն, եկեղեցիէն, ընկերութենէն, լսողատեսական միջոցներէն, իրենց ընկերներէն եւ այլն։ Մենք ի՞նչ կը յանձնարարենք մեր զաւակներուն, ի՞նչ կ՚ուզենք որ ըլլան անոնք երբ մեծնան, ի՞նչ կ՚ակնկալենք իրենցմէ։ Չմոռնանք երիտասարդ մը կամ մեծահասակ մը նախ մանուկ եղած է։ Ես ճիշդ չեմ գտներ մեր իրականութիւնը արուեստական բաժանումներու ենթարկել։ Պէտք է նախ խօսիլ համամարդկային մարտահրաւէրներու մասին եւ անոնց մէջ մասնաւորել երիտասարդութիւնը։ Երկրորդ, առաջին կէտիս մէջ նշած-

ները բերենք եւ դնենք մեր հայկական,–եւ այս պարագային կիպրահայկական,– բնագաւառին մէջ եւ հարց տանք. Նո՞յնն են մեր ընտանեկան, ազգականական, ընկերային, մշակութային կապերը այսօր։ Դժբախտաբար, թէ՛ անհատական, թէ՛ ընտանեկան եւ թէ՛ համահայկական մակարդակներու վրայ շուտ յարմարելու, հովին հետ ուղղութիւն փոխելու տկարութիւնը աւելի երեւելի դարձած է։ Պիտի ըսէք. Լուծո՞ւմը։ Պիտի գոհանամ փորձառական առաջարկ մը ընելով. Մեր եկեղեցին պատմութեան ընթացքին մեր բոլոր իղձերուն եւ պահանջներուն գոհացում տալու յանձնառութեամբ ապրած է. այսօր ալ նոյնն է պարագան։ Խմբուիլ մեր եկեղեցիին շուրջ եւ պահանջել մեր այսօրուան կարիքներուն գոհացումը՝ մեր բոլորին նիւթա-բարոյական զոհողութեամբ եւ գործուն մասնակցութեամբ։ Վերջերս, Հոկտեմբեր-Նոյեմբեր ամիսներուն, մոմակրութեան եւ քշոցակրութեան դասընթացք հաստատեցինք Նիկոսիոյ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ եւ հիմա ութը պատանի տղաք եւ աղջիկներ ունինք խորանին վրայ։ Ահա մասնակցութեան գործնական երես մը՝ եկեղեցի, ծնողք եւ պատանիներ միասին։ Կ՚եզրակացնեմ. Առաջնորդարանը, որ կիպրահայութեան հոգեւոր եւ ազգային կեդրոնն է, սիրտը դարձնել մեր համայնական կեանքին ու զայն այլ հայկական կառոյցներու կարգին միաւոր մը չնկատել. այլ, գործնականօրէն զայն մեր հարազատ ընտանիքը ընդունիլ եւ անոր մէջ մնալ։ Ապա, մեր բոլորին ուժերով նախաձեռնել մեր կիպրահայ համայնքին համապարփակ վերակազմակերպման։ Հոս արդէն երիտասարդութիւնը եւս ներառելու քայլը արդիւնք կու տայ։

Հ. Նոր Տարուան եւ Ս. Ծնունդի առիթով, ի՞նչ է ձեր պատգամը ուղղուած համայն հայութեան եւ մասնաւորապէս կիպրահայութեան։

Պ. Համայն հայութեան պատգամ ուղղելու յաւակնութենէն խուսափելով, արդէն քիչ առաջ կիպրահայութեան ուղղուած պատգամիս սկսած եղայ կը կարծեմ եւ կ՚ամբողջացնեմ։ Հայ ժողովուրդի զաւակներուն սրտէն բխած Քրիստոսի Ս. Ծննդեան դարաւոր բարեմաղթութիւնը փոխ առնելով, կը շնորհաւորեմ ձեր բոլորին 2016-ի ամանորն ու Յիսուս Քրիստոսի Ս. Ծնունդը եւ Աստուածայայտնութիւնը, ըսելով. «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ։ Զեզի մեզի մեծ աւետիս»։ Քրիստոս աշխարհի մեծ աւետիսն է, բարի լուրը. որովհետեւ, Քրիստոսով Աստուած ծնաւ, յայտնուեցաւ եւ մեր փրկութիւնը երաշխաւորեց։ Ծնունդ, յայտ-

նութիւն եւ փրկութիւն անբաժանելի են իրարմէ, որպէս աստուածային բարի լուրին շօշափելի ներգործութիւնը մեր կեանքէն ներս։ Երեխայի մը ծնունդը ուրախութեան աղբիւր է։ Բոլորս ալ որպէս երեխայ աշխարհ եկած ենք եւ մեր ուրախութիւնը ամբողջ մեր կեանքին վրայ երկարաձգելու համար ամեն տարի մեր ծննդեան տարեդարձը կը տօնենք։ Ս. Ծնունդը մեր Փրկչին ծննդեան տարեդարձն է եւ այդ իսկ պատճառաւ մեր բոլորին ուրախութեան տօնը։ Տօնել Քրիստոսի տարեդարձը կը նշանակէ յայտարարել, թէ մենք իր ընտանիքին՝ իր եկեղեցիին մաս կը կազմենք եւ իր յայտնութեան ու փրկութեան աւետիսին պատգամաւորներն ենք այս աշխարհի վրայ՝ յաւիտենական կեանքին մէջ միշտ զինք վայելելու յարացոյցով։ Ա՛յս թող ըլլայ մեր տարեդարձի նուէրը այս տարի մեր մանկացեալ Փրկչին, երբ զիրար շնորհաւորելով մեր հերթին մաղթենք՝ «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ։ Զեզի մեզի մեծ աւետիս»։

SERMON
Coptic Church, Nicosia, Sunday, 26 July 2015

I thank the Almighy God –the Father and the Son and the Holy Spirit– for granting me this blessed opportunity to be with you today with a group of Armenian Christians. As Christians –and especially as Coptic and Armenian Christians belonging to the same family of Oriental Orthodox Churches, with the Syrians, Ethiopians, Indians and Eritreans– we are joined together all over the world in prayer and witness by life and blood yesterday, today and tomorrow.

His Holiness Pope Tawadros II of your Church and His Holiness Aram I of my Church are not only our spiritual fathers but they are spiritual brothers who are leading our Churches in very difficult circumstances of today's Middle East and beyond.

I came from Lebanon couple of days ago, where on 18 and 19 July we commemorated the centennary of the Armenian Genocide, and we had Pope Tawadros II and the delegation of the Coptic Church with us among many heads and representatives of global Christianity.

We have the fellowship of the Oriental Orthodox Churches in the Middle East, where the heads and bishops of the Coptic, Armenian and Syrian Churches come together to pray, to discuss and to work together for our common Christian witness.

We are together in the ecumenical movement in the World Council of Churches, Middle East Council of Churches, theological dialogues and many more conferences and meetings.

Finally, we are together in Cyprus, where Father Zakaria and myself and our faithful share our thoughts and prayers on many occassions.

We will continue to be togther, because we have one common Christian faith, doctrine, tradition, values and martyrdom, and we face the same challenges worldwide.

This being together will be reflected through my message to you today highlighting the role of five Armenian Church Fathers: St. Gregory, St. Arisdagés, St. Vrtanés, St. Krikoris and St. Housig.

In a hymn dedicated to these five saints, we read: "O Christ, you have illuminated the Armenian Church with your light and have renewed it by bright descendants of St. Gregory the Illuminator. Have mercy on us through their prayers."

Yesterday the Armenian Church commemorated the feast day of the sons and grandsons of St. Gregory the Illuminator. St. Gregory (Krikor), who lived from 257 to 331, is the patron saint and first official spiritual head –called catholicos– of the Armenian Church.

St. Gregory converted Armenia from paganism to Christianity in 301 and Armenia thus became the first nation to adopt Christianity as its official religion.

Two apsotles of our Lord and Savior Jesus Christ, St. Thaddeus and St. Bartholomew, preached Christianity in Armenia and were martyred there. St. Gregory the Illuminator continued their mission in Armenia.

St. Gregory went from Armenia to Cappadocia, where he married the daughter of a Christian Armenian prince. She bore Gregory two sons, St. Vrtanés and St. Arisdagés. St. Gregory and his wife were separated for him to take up monastic life. St. Gregory left Cappadocia and went to Armenia to evangelize his homeland.

In 301 St. Gregory baptized the Armenian king Tiridates III along with members of the royal court as Christians. The king granted St. Gregory full rights to begin carrying out the conversion of the entire nation to the Christian faith.

In 302, St. Gregory received consecration as Catholicos of Armenia.

In 318, St. Gregory appointed his second son St. Arisdagés as the next catholicos in line of Armenian Church to continue strengthening Christianity not only in Armenia, but also in the Caucasus. St. Gregory also placed his grandson St. Krikoris in charge of the holy missions to the tribes of all Caucasus.

St. Gregory is commemorated on 30 September by the Orthodox Church.

St. Gregory had two sons, St. Arisdagés and St. Vrtanés, and two grandsons, St. Krikoris and St. Housig, who carried on his missionary work throughout Armenia and neighboring Georgia and Caucasian Albania.

(1) St. Arisdagés entered the service of God at an early age and became a hermit in the mountains. He was ordained a bishop and represented the Armenian Church at the Holy Ecumenical Council of Nicaea, in 325. St. Arisdagés succeeded St. Gregory as catholicos and died as a martyr in 328.

(2) St. Vrtanés**, t**he elder son of St. Gregory got married and was blessed with twins, St. Krikoris and St. Housig. After his wife's death he received episcopal ordination from his brother's hand. As an active pastor he continued the work of his father and brother. St. Vrtanés died in 340.

(3) The missionary work initiated by St. Gregory in the regions of northern Armenia, Georgia and Caucasian Albania was not neglected by his successors. To this end, St. Vrtanés' son, St. Krikoris, was raised to the episcopal rank and was appointed bishop of Georgia and Caucasian Albania. He established churches and evangelized among the tribes under his care. But when they learned that Christian teachings forbade some practices of their nomadic way of life –such as looting, pillaging, killing, coveting others possession– they became greatly angered and tied St. Krikoris to the tail of a wild horse and drove over a plain. St. Krikoris died as a martyr in 335.

(4) St. Housig was the second son of St. Vrtanés and succeeded his father as catholicos. Like his father and grandfather, he became a caring pastor of his flock. St. Housig died as a martyr in 344.

This short introduction of the life and ministry of five fathers of the Armenian Orthodox Church teach us the following Christian virtues:

First, no matter what are life circumstances, we belong to Christ. A Christian is not an ordinary person; he is the son or daughter of God. We are created in the image and likeness of God, we are bought by the blood of Christ from the dominion of sin and we are adorned by the gifts of the Holy Spirit. How do we live out our being the children of God today in our personal, family, church and society circles? We have to answer this crucial question by our temporary lives for today and tomorrow's eternal life in the Kingdom of God. The first sentence of the hymn dedicated to the sons and grandsons of St. Gregory the Illuminator reads: "O Christ, you have illuminated the Armenian Church with your light," to which we respond: "Dear Savior, you have illuminated the whole Church and our lives with your light."

Second, as Christians we are called to live a Christ-centered exemplary life. Christ is the light of the world and we are His ambassadors as the rays of the divine life. Saints of the Church brought Christ to us and illuminated our lives with the Christian commandments through their words and deeds and even martyrdom. How do we follow their example today in our lives? Are we longing for sainthood? Are we longing for salvation? Are we longing for permanent life with Christ? Again, we have to answer this crucial question by our temporary lives for today and tomorrow's eternal life in the Kingdom of God. The second sentence of the hymn dedicated to the sons and grandsons of St. Gregory the Illuminator reads: "O Christ, you have renewed the Armenian Church by bright descendants of St. Gregory the Illuminator," to which we respond: "Dear Savior, make your light shine by us as the bright descendants of your entire family – the Church."

Third, as Christians we are very fortunate to have the saints as champions of our faith, to ask their prayers and to follow their example. The closing sentence of the hymn dedicated to the sons and grandsons of St. Gregory the Illuminator reads: "O Christ, have mercy on us through the prayers of Your saints." Sainthood is the calling of all Christians.

Let us pray the Almighty God to make us worthy to receive the unfading crown of sainthood and to secure our eternal existence with God. Amen.

Archbishop Nareg
Catholicossal Vicar
Armenian Prelature of Cyprus

RELIGIOUS TRACK MEETING

(Intervention)

Dear friends,

I extend my thanks to all of you for this wonderful welcome. I already feel myself at home in Cyprus. The kind words addressed to me today and through me to the Armenian Church in Cyprus invite us to continue to cooperate with all people who work hard for the unification of Cyprus and harmonious coexistence of its communities.

My words of thanks go to the Swedish government and its ambassador His Excellency Mr Klas Gierow for this initiative of bringing us together and hosting this meeting and working lunch in his residence.

The office of the Religious Track of the Cyprus Peace Process deserves a special thank you for its untiring efforts of close follow ups to continue the building up of cordial relations among all the religious, political and civil society leaders.

I join these rounds of religious leaders' discussions with a long experience and rich background of being the Ecumenical Officer of the Armenian Church in charge of inter-church and inter-faith relations since 1997, under the leadership of the head of my Church His Holiness Catholicos Aram I of the Holy See of Cilicia. Additionally, I come from Lebanon, which has a communal structure and despite of all sensitivities we are trying very hard to live and work together.

As religious leaders, wherever and whenever we meet together we expose the rich spiritual heritage of our respective religions — a heritage of love, hope, peace, reconciliation, coexistence and cooperation based on mutual trust and respect.

Our world in general and especially our immediate neighborhood in the Middle East are in turmoil. Thank God, Cyprus is in peace and now is the most appropriate time to once again show to the world that we can live, plan and worship side by side in peace and harmony as Christian and Muslim Cypriots

following the footsteps of our predecessors who did that for centuries. Only by doing so we will tell the world that living together is the most viable way of being humans created in the image of God (Genesis 1.27), who see the paradise in the eyes and hearts of each other.

As you well know, the Armenian community has been an integral part of Cyprus for a long time. Today we welcome all the efforts exerted to unify Cyprus, so all of us together could fulfill our common obligations as citizens of this beautiful island in mutual trust. We enjoy the freedom of religion and culture in our homes, religious buildings, schools and community centers. Not only are we obliged to cherish this basic human rights, but also to enlarge the scope of coexistence and confidence by full commitment to protect all religious sites of Cyprus as our common cultural heritage. Unfortunately there are many religious sites which are in lamentable conditions today. As architectural monuments religious sites not only need proper restoration, but as houses of worship they need to be used by their respective faithful who alone could make them genuine houses of prayer.

My wish and prayer is that the restoration and the opening up of the Armenian Sourp Asdvadsadsin Church and Monastery Complex for worship will be the beginning of a promising process for other Armenian houses of worship, to grant us the long-awaited opportunity of praising God there, as all of us long to do in our own religious sites until the fortunate day when they will be returned to each respective community.

Once again, I thank you all. Be assured of my full commitment to all the good will and action which brings us together, keeps us together and grants us the unique opportunity of working together for the brighter future of one Cyprus we have and we dearly love, so that *"righteousness and peace kiss each other"* (Psalm 85.10).

* * *

During lunch Archbishop Nareg made the following remark:

I thank the United Nation's Special Advisor to the Secretary General on Cyprus (UN SASG) Mr Espen Barth Eide and United Nation's Special Representative to the Secretary General on Cyprus (UN SRSG) Ms Lisa Buttenheim for being with us today.

Your Excellencies, this is a clear expression of your unwavering support to the constructive steps we, the religious leaders, are taking together.

Also, I thank the ambassador of Sweden his Excellency Mr Klas Gierow for his kind invitation and the delicious lunch.

I appreciate the positive atmosphere in which we, the religious leaders, are meeting. This is the beginning of a constructive journey. We are setting a good example for all to follow us. We will continue our joined efforts and I am sure God will grant us the opportunity of enjoying the benefit of our work.

Archbishop Nareg
Armenian Apostolic Orthodox Church
Nicosia-Cyprus
18 September 2014

SPEECH DURING THE MEETING WITH THE TWO POLITICAL LEADERS

(Thursday, 10 September 2015)

Your Excellencies and Dear Friends,

I extend my heartfelt congratulations to Mr. Anastasiades and Mr. Akinci for their determination to try to resolve the Cyprus issue. I pray Almighty God to guide them along their path to a comprehensive, just and durable solution that brings to an end a long period of conflict, division, suffering and hardship.

Our religions teach us that we are creatures of God, and as such we are in relation with God and our fellow human beings. Therefore, our gathering today is an occasion to focus on the common responsibility we, the political and religious leaders of the island, share for a better today and brighter tomorrow.

The solution we are longing for will grant the opportunity to the people of Cyprus to live in peace and security, enjoy and exercise their human rights, and look forward to a better future with hope and confidence. As an integral part of this beautiful island, I assure you of my personal, as well as the Armenian Church's and community's full support and total commitment to all constructive efforts you exert for the achievement of these goals for the co-existence of all Cypriots.

As is the case with other communities, many members of my community have been deprived from using their property and exercising their ownership rights for many years. These rights of individuals and institutions need to be respected in the framework of human rights principles and historical realities.

In this context I would limit myself to refer to two Armenian places of worship:

First, the Armenian Monastery of Saint Makarios, situated on a mountain about 1½ km to the west of Halevka. The cultivation of its vast lands constituted the main source of income for the Armenian Church of Cyprus until 1974, while today the monastic complex is on the verge of total collapse. As you know a

monastery is not merely a historical monument or an architectural masterpiece, but a place of prayer and culture. Until when will this house of spiritual and intellectual nourishment remain in ruins? The point is not only its physical renovation but the restoration to its original ownership and to its function as a monastery, along with all the adjacent properties.

Second, the Armenian Cathedral and Monastic Complex on Victoria Street in Nicosia, in the immediate vicinity of today's meeting place. The religious ceremonies have been interrupted there since 1963. Fortunately, it was restored in 2012, and in 2014 the first Holy Eucharist was celebrated there after 50 years. Today we are allowed to go there with special permission to conduct church services. And every time we go with mixed feelings of owner and visitor, and we leave it with broken hearts of abandoning our home.

In order to give you an additional broader picture to these two examples, allow me to share with you a recent experience. On 22 August, after an enforced interruption of 100 years, together with three Armenian monks of my Brotherhood of Cilicia, I secretly went on a pilgrimage to the historical headquarters of the Armenian Church in Sis, Cilicia, which is today known as Kozan, Turkey. In the once glorious and now totally ruined monastery, we prayed for the deceased patriarchs and clergy of my church who served there from 1293–1915.

I believe that these facts do not only speak of the necessity of securing undeniable free access to right of worship, but of correcting our past mistakes practicing the necessary goodwill and promoting confidence building measures, in order to heal the psychological, mental and spiritual wounds from which we suffer. And we know that this healing process is much more complicated than the mutual agreements signed on paper.

In conclusion, I believe that God is granting us a fresh opportunity for working together in an atmosphere of renewed hope for the Cyprus we love so much. Let us be courageous enough to meet the expectations of those who are following these positive developments — and especially the people of Cyprus, whom we are called to serve.

I wish a successful journey to us all.

Archbishop Nareg
Armenian Apostolic Orthodox Church
Nicosia-Cyprus

SERMON
WEEK OF PRAYER FOR CHRISTIAN UNITY

St. Asdvadzadzin Cathedral
Nicosia-Cyprus
24 January 2016

Dear brothers and sisters in Christ,

Tonight we express our humble gratitude to God for bringing us together in the framework of the Week of Prayer for Christian Unity. Whatever we do on Sundays and other blessed occasions in our own Churches we are doing them tonight together in this house of God as the people of God. In the middle of 1990's when as a pastor I was serving in New Jersey, USA, once I was invited for dinner to another Armenian married priest's house. At the table, when I was asked to bless the food, I said the grace, and immediately after I heard an innocent comment from the 8 years-old daughter of the family, who told her mother: "Mommy, he said the same prayer as daddy does!"

Tonight we also extend our appreciation to the Ecumenical Forum of European Christian Women - Cyprus Branch for organizing this annual Week of Prayer for Christian Unity in Nicosia. I do not have the time to highlight how important role the women play in our Churches' ministry! There are many things we cannot do without them. I take this opportunity to thank them all in all Churches.

Finally, tonight I will not thank you for coming to the Armenian Cathedral, but we have to thank each other for coming together to expose our Christian commitment to pray together and to serve together our Heavenly Father, Savior Jesus Christ and Life-Sustaining Holy Spirit. After this sacred time in the Cathedral we will have a fellowship in the hall to meet each other face to face, to know each other better and to enjoy each other's company.

This year's theme of our prayer is based on First Peter chapter 2, verses 9 to 10: *"But you are a chosen race, a royal priesthood, a holy nation, God's own people, in order that you may proclaim the mighty acts of him who called you out of darkness into his marvelous light. Once you were not a people, but now you are*

God's people; once you had not received mercy, but now you have received mercy."

Reflecting on this biblical passage we need to acknowledge the following realities:

First, God has called us out of the darkness of sin to his marvelous light of salvation. When we are in Christ we are empowered to follow the path of light by serving him and our brothers and sisters in him and in his name. This experience transforms us from a mere individual and crowd to a chosen race, a royal priesthood, a holy nation, God's own people — the Church.

Second, becoming God's Church we are called to do God's ministry in this world. Our lives are not anymore for ourselves but for the fulfillment of the Kingdom of God on this earth as the foretaste of the eternal life in heaven. Our greatness as Christians is in the fact that God has chosen us to be his co-workers for the glory of his name.

Third, being the Church of God as the collective servant of God is impossible without God's mercy. We are called by God's mercy to be the ambassadors of God's mercy. While other religions are characterized by the fear of God, we Christians have discovered the love of God in our adoption by the Father, in the salvation of Jesus and through the power of the Spirit.

Therefore, our covenantal belonging to God teaches us that we are in obedient fellowship with God and supportive fellowship with each other in full commitment to be used by God for his purpose of making all humanity his own people.

I will conclude my reflection by a quotation from an Armenian Church father, Nerses of Lambron (1153–1198), who was the Archbishop of Tarsus in the Armenian Kingdom of Cilicia and an avant-garde of rapprochement between the Churches in the 12th century. I quote: "We, all the Christians, we adore in diverse tongues one Jesus Christ. … As the Armenian in his own tongue implores peace for the world and rest for the souls, in the same way the Roman Catholic does in

his own tongue, and the Greek Orthodox in his own. As Christ is one, so too is the petition. … When Christians in Spain pray, that prayer is for me too, for I am a Christian as they are; and when I am praying in Cilicia, my prayer is for them too, for they too profess the same faith as me. … Wherever the name of the Lord is involved, there is our link, their prayers are ours, and vice versa. Thus, in the unity, the members of the Body of Christ belong to each other, sympathizing with one another, with mutual help. …All are in Jesus Christ, and Jesus Christ is in all" (*St. Nerses of Lampron - Champion of the Church Universal*, Archbishop Mesrob Ashjian, the Armenian Prelacy, New York, c1993, pp. 22–23).

I believe this ecumenical spirit will perfectly resonate tonight!

Let us pray to God to abundantly bless us all in our common journey of being his people — his own Church. Amen.

Archbishop Nareg
Catholicossal Vicar
Armenian Prelature of Cyprus

ՄԵՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Լրաբեր Կիպրոսի Հայոց Թեմի Ա. Տարի, Թիւ 1,
Յունուար-Փետրուար-Մարտ 2015

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴԻ ՊԱՏԳԱՄ

«Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ.
ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ»

Սիրեցեա՛լ հայորդիներ,

ՄԵՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆ…

Կիպրոսի Հայոց Թեմի նոր լրաբերի առաջին թիւով հայ քրիստոնէական ջերմ զգացումով կ՚ողջունենք բոլորդ։

Ազգային Առաջնորդարանին ճամբով մեր հաւաքական կեանքին հայելին հանդիսանալու կոչուած է ՄԵՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆ, որովհետեւ մենք բոլորս կը պատկանինք նո՛յն եւ մէ՛կ Եկեղեցւոյ եւ մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի կողմէ կը հրաւիրուինք եկեղեցի՛ դառնալու, երբ ան կը հաստատէ. *«Ուր որ երկու կամ երեք հոգի հաւաքուին իմ անունովս, ես հոն եմ՝ անոնց միջեւ»* (Աւետարան ըստ Մատթէոսի 18.20)։

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետին կողմէ Կիպրահայութեան Կաթողիկոսական Փոխանորդ նշանակուելէ ետք, 3 Սեպտեմբեր 2014-էն ի վեր ձեզի հետ կը գտնուիմ եւ կը փորձեմ միասնաբար արձագանգել Հայ Եկեղեցւոյ Երեկոյեան Ժամերգութենէն քաղուած Ս. Յովհան Ոսկեբերան Հայրապետի (347–407) երախտագիտական այս աղօթքին՝ «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ»։

Հայ հաւատացեալին մաքուր շրթները միշտ շնորհակալութիւն պէտք է յայտնեն Աստուծոյ, որովհետեւ որպէս հաւատացեալներու խումբ կոչուած ենք հետեւեալները դառնալու.

Առաջին, **աղօթող եկեղեցի**։ Այս մէկը հաւաքականաբար կը ցո-լացնենք, երբ ամեն կիրակի ճիշդ ժամուն եկեղեցի կու գանք, սկիզբէն մինչեւ վերջ եկեղեցի կը մնանք, երգչախումբին հետ երգելով կը մաս-նակցինք սուրբ պատարագին եւ սուրբ հաղորդութիւն կը ստանանք։

Երկրորդ, **մասնակցող եկեղեցի**։ Աստուած իւրաքանչիւրս զանա-զան շնորհներով օժտած է եւ մենք զանոնք պէտք է ուրախութեամբ բաժնենք

եկեղեցւոյ մէջ եւ եկեղեցիէն դուրս՝ մեր ընտանեկան, ընկերային, ազգային եւ համամարդկային յարաբերութիւններու ընթացքին։

Երրորդ, **փառք տուող եկեղեցի**։ Աստուծոյ եւ իրարու շնորհակալութիւն յայտնելը մեր սիրտը երախտագիտութեամբ կը լեցնէ եւ մեր կեանքը կը քաղցրացնէ։ Միայն երբ նեղութենէ մը դուրս ելլենք՝ «Փառք Աստուծոյ» չ՚ըսենք. այլ ամեն օր եւ ամեն բանի համար շնորհակալութիւն յայտնող լայն սիրտ ունենանք։

Ամեն անգամ երբ «Փա՛ռք քեզ, Աստուած, փա՛ռք քեզ. ամեն բանի համար, Տէ՛ր, փա՛ռք քեզ» աղօթենք, անդրադառնանք երկու հիմնական երեւոյթներու.

Առաջին, Կիպրոսը հարուածած տնտեսական տագնապը տակաւին կը յամենայ։ Սակայն, կեանքը կը շարունակուի եւ մենք քիչով ապրիլ եւ նեղ պայմաններու մէջ անգամ մեր եկեղեցւոյ կարիքներուն բաժին հանել սորվինք այս փորձառութենէն։

Երկրորդ, 1915 տարին Հայկական Ցեղասպանութեան 100-ամեակն է եւ պարտաւոր ենք մեր նահատակներուն սրբազան կտակին հաւատարիմ մնալ։

Մասնակցինք մեր հաւաքական կեանքին՝ աղօթքով եւ գործով ու այն ատեն Աստուած մեզ իր օրհնութեամբ պիտի հովանաւորէ եւ մեզ շնորհակալական զգացումով լիացնէ։

Նարեկ Արքեպիսկոպոս

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴԻ ՊԱՏԳԱՄ

Սիրեցեա՛լ հայորդիներ,

Այսօր, Կիրակի, 29 Նոյեմբերին աւարտեցաւ վեց կիրակիներու վրայ երկարող Ս. Աստուածածին Մայր Եկեղեցւոյ մէջ մեր նախաձեռնած մոմակրութեան եւ քշոցակրութեան դասընթացքը, որուն արդիւնքին կը փափաքիմ անդրադառնալ աւետարանական այն դրուագին ընդմէջէն, որ որպէս ճաշու աւետարանական հատուած կարդացուեցաւ սուրբ պատարագի ընթացքին եւ կը կը կոչուի «Անպտուղ թզենիին առակը»։ Ղուկասի աւետարանին 13-րդ գլուխի 6–9 համարներուն մէջ, Յիսուս հետեւեալը կը պատմէ. *“Մարդ մը իր պարտէզին մէջ թզենի մը տնկած էր։ Թուզ քաղելու գնաց, բայց թզենիին վրայ պտուղ չգտաւ։ Պարտիզպանին ըսաւ. «Այս երրորդ տարին է, որ թուզ քաղելու կու գամ, բայց չեմ գտներ։ Արդ, կտրէ՛ զայն. ինչո՞ւ անիմաստ կերպով տեղ գրաւէ»։ Պարտիզպանը պատասխանեց. «Տէ՛ր, թող այս տարի ալ մնայ. ես իր շուրջը հողը կրկին կը փորեմ եւ պարարտացուցիչ կը դնեմ. այս ձեւով թերեւս պտուղ տայ. ապա թէ ոչ՝ գալ տարի կտրէ զայն»”*։

Թէեւ այլեւս երկրագործական հասարակութիւն մը չենք ընդհանրապէս, սակայն ծառն ու ծաղիկը տակաւին կը խօսին մեր սրտին եւ կրնանք ըմբռնել տիրոջ եւ պարտիզպանին երկխօսութեան ետին գտնուող կեանքի դասը։

«Անպտուղ թզենիին առակը»-ով եկեղեցւոյ խորանին ծառայելու նախաքայլը առնող մեր անուշիկ փոքրիկներուն մէջէն ես հետեւեալը կը տեսնեմ.

Առաջին, **Աստուած իւրաքանչիւրս մեր անհատական եւ հաւաքական կեանքին մէջ պտուղ տալու համար ստեղծած է**։ Պարզ է, որ մեզմէ ոմանք առատ պտուղ կու տան, ուրիշներ՝ քիչ. սակայն, վա՛յ մեզի եթէ մեր ազատ կամքով անպտուղ դառնանք…։

Երկրորդ, **Յիսուս անպտուղ թզենիի մը մասին կը խօսի, որպէսզի անդրադառնանք, որ նոյն պարտէզին մէջ ուրիշ ծառեր ալ կային, որոնք պտղատու էին**։

Երրորդ, **ծառի մը պտուղ տալը պայմանաւորուած է անոր հանդէպ մեր ցուցաբերած ամենօրեայ գործնական խնամքով**։

Այս երեք մտածումները եթէ փոխադրենք մեր եկեղեցի-պարտէզը, մեր սիրտը ուրախութեամբ կը լեցուի այս խումբ մը տղոց եւ աղջիկներուն առաջին ծլարձակումին ի տես, որուն մէջ բոլորս, եւ յատկապէս մեր ծնողները, բանալի դերակատարութիւն ունեցան, որոնց շնորհակալութիւն կը յայտնեմ։

Ցարդ արձանագրած մեր ամենէն մեծ համատեղ յաջողութիւնը կը նկատեմ այս քայլը, երբ ապագայի հաշւոյն մեր նորափթիթ սերունդին մէջ կը ներդնենք մարդ-դրամագլուխը։

Հայ Եկեղեցւոյ սիրելի՛ փոքրիկ հրեշտակներ,

Մեր դասընթացքը վերջացաւ, բայց ձեր ծառայութիւնը նո՛ր սկսաւ։ Ամեն կիրակի եկեղեցի գալով եւ այսպէ՛ս ծառայելով դուք պիտի մեծ-նաք Աստուծոյ ու ազգին տան մէջ՝ խորանին վրայ ձեր ժպիտը ծաղկեցնելով։ Աստուած օրհնէ բոլորդ։

Երանի՛ ուրիշներ եւս հետեւին ձեր պտղատու օրինակին…։

Նարեկ Արքեպիսկոպոս

ՄԵՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Լրաբեր Կիպրոսի Հայոց Թեմի Բ. Տարի, Թիւ 5,
Յունուար-Փետրուար-Մարտ 2016

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴԻ ԱՄԱՆՈՐԻ ԵՒ Ս. ԾՆՈՒՆԴԻ ՊԱՏԳԱՄ

«Յանկամ տեսնել զիմ Կիլիկիա,
աշխարհ որ ինձ ետուր արեւ»

Սիրեցեա՛լ հայորդիներ,

Կը գտնուինք 2016 տարուան սեմին, եւ որովհետեւ Հայկական Ցեղասպանութեան 100-Ամեակի մարտահրաւէրները մինչեւ մեր արդար դատին ամբողջական հատուցումը կը մնան ի զօրու, կը հրաւիրենք կիպրահայութիւնը իր տարեկան գործունէութեան ուղեգիծ որդեգրելու «Կիլիկիա» Մաղթերգին «Յանկամ տեսնել զիմ Կիլիկիա, աշխարհ որ ինձ ետուր արեւ» համահայկական ձգտումը։

Յակոբ Օշական հետեւեալ բառերով կը ներկայացնէ «Կիլիկիա»-ն եւ կը դրուատէ անոր թարգմանիչ Նահապետ Ռուսինեանը. «Այս մտածումներուն գիծով ստիպուած եմ խօսիլ «Կիլիկիա» քերթուածին ալ վրայ։ Ռուսինեան, լիբանանեան խռովութեանց ժամանակ (1861), իր պետին՝ Ֆուատ փաշայի հետ, եղած է Պէյրութ, ու չես գիտեր ինչ յոյզերու խթանին տակ այցելած է Կիպրոս, Կիլիկիա, ձիու քամակին, ոտքերուն վրայ դանդաղ օրօրուելէն, որպէսզի մորթովը զգար հայրենի հողին անմեռ ծորումները։ Այդ պտոյտներուն ընթացքին է, որ ունեցած է հաւանաբար սրբազան ներշնչումը «Կիլիկիա»-ն թարգմանելու։ Բնագիրը, «Ma Normandie», ֆրանսական բանաստեղծութեան մէջ հա-սարակ քերթուած մըն է գրեթէ, որոշ ջերմութեամբ։ Բայց անոր թարգմանութիւնը գոհար մը, այս անգամ՝ հայ բանաստեղծութեան մէջ։ Ի՞նչն է հեղինակը սա իրողութեան։ Ռուսինեան ***չէ թարգմանած***, այլ, ամէն իրաւ բանաստեղծի նման, ***գրած է*** իր քերթուածը» (Յակոբ Օշական, *Համապատկեր Արեւ-մըտահայ Գրականութեան*, Առաջին Հատոր, Զարթօնքի Սերունդ, Ա. եւ Բ. Գիրք, Անթիլիաս, 2015, էջ 236)։

Չափազանցած չենք ըլլար, երբ ըսենք թէ Հայաստանի եւ Սփիւռքի հայութեան միացեալ ջանքերով Հայկական Ցեղասպանութեան 100-Ամեակը ամբո՛ղջ աշխարհը ցնցեց։ Մեր ակնկալածէն աւելի էին դրական

արձագանգն ու կարգ մը նոր զարգացումները, որոնց մէջ մենք եւս մեր գործօն մասնակցութիւնը բերինք։ Սակայն իրագործուածով պէտք չէ բաւարարուիլ. մեր պայքարը պիտի շարունակենք մինչեւ ամբողջական յաղթանակ, երբ ազգովին վերադառնանք բռնագրաւեալ Հա-յաստան եւ Կիլիկա, ու «Կիլիկիա» Մաղթերգին բառերը բարեփոխելով հանգիստ սրտով բոլոր հայերս միաբերան ըսենք. «Հասանք Կիլիկիա, որուն արեւը այլեւս անկորզելի կեանք կու տայ մեզի»։

Հայկական Ցեղասպանութեան 100-Ամեակի տպաւորութիւններս շատ են՝ Ս. Էջմիածնէն մինչեւ Անթիլիաս։ Սակայն կը բաւարարուիմ միայն յիշելով, թէ 17–22 Յունիս 2015-ին ուխտաւորաբար այցելեցի Ջաւախք, Կարս, Անի, Վան, Աղթամար, Սասուն եւ Էրզրում ու 22 Օգոս-տոսին՝ Ատանա եւ Սիս։ Առաջին անգամ կ՚այցելէի Արեւմտեան Հա-յաստան եւ երրորդ անգամ Կիլիկիա. երկու տեղերն ալ ներկայիս անիրաւօրէն Թուրքիոյ կը պատկանին։

Այսօր, երբ մտորումի յաճախանքով կ՚անդրադառնամ այս երկու այցելութիւններուս, նախ հարց կու տամ՝ **հայորդի մը ինչո՞ւ իր հայ-րենիքը այցելելու պարտադրանքին տակ պիտի գտնուի**։ Բոլոր հայերուս արդար իրաւունքը չէ՞ իր պապենական հողին վրայ ապրիլը։ Ահաւասիկ հո՛ս է բանալին Հայկական Ցեղասպանութեան թղթածրարը թուրքին եւ բոլոր թրքամէտ մարդոց եւ պետութիւններուն բանալու։ Մենք եթէ մեր հողերուն վրայ ջարդուէինք, հայկական մնացորդաց մը պիտի վերապրէր եւ շուտով վերընձիւղէր։ Թրքական ճիւաղային ծրագիրը հայը նախ աքսորեց եւ ապա կոտորեց, ու այսօր պարտադրաբար իսլամացած հայեր միայն կը գտնուին մեր դարաւոր հողերուն վրայ...։ Երկրորդ, կը զարմանամ, թէ **նոյն թո՞ւրքն էր, որ մէկուկէս միլիոն հայ ջարդեց 1915-ին եւ այսօր պատմական Հայաստանի ու Կիլիկիոյ հիւրանոցներուն եւ ճաշարաններուն մէջ «բարի եկաքի» ջերմ զգացումներով կը դիմաւորէ մեզ**։ Այս ի՛նչ «մարդկայնութիւն» է. կարծէք ամեն բան բնական եւ խաղաղ ընթացած է ու մենք՝ հայերս մենք զմեզ ու աշխարհը խաբած ենք եւ կը շարունակենք խաբել, ըսելով՝ թէ 20-րդ դարու առաջին ցեղասպանութեան զոհերն ենք...։ Հայութիւնը արդարութիւն կը պահանջէ, որպէսզի վերջ դրուի այս կեղծիքին, իրաւունքը թագաւորէ եւ այլեւս ցեղասպանութիւններ չկրկնուին։

«Ցանկամ տեսնել զիմ Կիլիկիա, աշխարհ որ ինձ ետուր արեւ» մաղթանքը կենսունակութեան պատգամը կը փոխանցէ մեզի։ Մեր հայրենաբաղձութեան կողքին, ան մեզ կը հրաւիրէ Յիսուս Քրիստոսի

սուրբ ծննդեան եւ աստուածայայտնութեան բերած նո՛ր կեանքի, առաւե՛լ կեանքի պրիսմակէն դիտելու մեր հայ քրիստոնեայի կեանքը, որպէսզի 6 Յունուարին, երբ հայ եկեղեցիներու կամարներուն տակ համախմբուինք հայո՛ւն Ս. Ծնունդը տօնելու, Արդարութեան Արեւին՝ Յիսուս Քրիստոսի առաջնորդութեամբ վերանորոգենք մեր հայ քրիստոնէական ինքնութիւնը եւ իրարու բարեմաղթենք. «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ. ձեզի մեզի մեծ աւետիս». ամէն։

Նիկոսիա, 1 Յունուար 2016 Նարեկ Արքեպիսկոպոս

Կիպրոսի Հայոց Կաթողիկոսական Փոխանորդ Գերաշնորհ Տ. Նարեկ Արքեպիսկոպոսի Դամբանականը Սեպուհ Աբգարեանի Թաղումին

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ.ամէն։

«Ապրի՛ս, բարի եւ հաւատարիմ ծառայ, մասնակից եղիր Տիրոջդ ուրախութեան» (Մտ 25.21)

Սիրելի՛ սգակիրներ,

Լսելէ ետք նորօք հանգուցեալ Սեպուհ Աբգարեանի երկարատեւ կեանքին եւ բազմաբեղուն գործունէութեան ամփոփումը, կը հաւատամ, որ երկրաւոր այս կեանքին մէջ իր ցանած սերմերուն արգասիքը ան արժանաւորապէս պիտի քաղէ յաւիտենական կեանքին մէջ՝ Երկնքի Թագաւորութենէն ներս: Եւ այդ պատճառաւ իմ մտքիս մէջ կը հնչեն մեր Տիրոջ եւ Փրկչին՝ Յիսուսի Քրիստոսի հետեւեալ խօսքերը. «Ապրի՛ս, բարի եւ հաւատարիմ ծառայ, մասնակից եղիր Տիրոջդ ուրախութեան»:

Որքան երանելի եւ երջանիկ պիտի ըլլայ մարդ արարածը երբ արժանի դառնայ այս դրուատիքին, այս գովասանական խօսքերուն, որ այս երկրէն անդին, երկնաւորին, յաւիտենականին, անմահին ճամբորդ կը դարձնէ մեզ: Եւ արդարօրէն, Սեպուհ Աբգարեանին մահուան խորհուրդին դիմաց, երբ հաւաքուած ենք զինք ճանապարհորդելու այս անցաւոր կեանքի հովիտէն, մեր աչքերը դէպի երկինք կը բարձրացնենք եւ անեզրական յաւիտենականութեան դիմաց գնահատանքի, երախտիքի, յարգանքի եւ սիրոյ այս խօսքերը որպէս անթառամ ծաղկեփունջ կը՝ընծայենք իրեն, որովհետեւ իր կեանքը եղաւ անանձնական, գերիվեր արժէքներու նուիրուած ամբողջութիւն մը, հանրագումար մը:

Տեղեկացանք այն բնագաւառներուն, որոնց մէջ Սեպուհ Աբգարեան եղաւ ճշմարիտ տնտես մը, հաւատարիմ ծառայ մը, եւ այդ ծառայութեամբ մեծցաւ, այդ ծառայութեամբ հարստացաւ եւ այդ է, որ որպէս յիշատակ կը թողու իր ետին:

Ես կը յիշեմ պատանեկան օրերէս, երբ Կիրակի օրեր Պուրճ Համուտի մէջ կը սպասէինք Կիպրոսի Հայկական Ռատիոժամը եւ կը հնչէր Սեպուհ Աբգարեանի ձայնը: Ես տեսայ զինք Կիւմրիի մէջ, երբ «Գոհար» երգչախումբով եւ նուագախումբով կը զբաղէր:

Առիթով մը, տարիներ առաջ, Մելգոնեանի իր աշակերտ-աշակերտուհիները այնքան կարօտով կը սպասէին զինք, դարձեալ Պէյրութի մէջ։ Ես այդ արդար իրարանցումը տեսայ երբ ըսին՝ «Պրն. Աբգարեանը եկած է եւ իր հետ պիտի ըլլանք», տեսայ այն ուրախութիւնը, որ Մելգոնեանէն, Կիպրոսէն, աշխարհի չորս կողմերը տարածուեցաւ եւ կը տարածուի ու կը շարունակուի տարածուիլ, որովհետեւ, դարձեալ Աստուածաշնչական վկայութեամբ. *«Մարդ է, որ գործէ զերկիր»* (Հմմտ. Ծն 2.5)։

Աստուծոյ ստեղծագործութիւնը իր խոր իմաստը կը ստանայ Մարդով, գլխագի՛ր Մարդով, նուիրեա՛լ Մարդով, եւ Սեպուհ Աբգարեան եղաւ այդ Մա՛րդը, եւ այդ մարդկային յատկանիշով եղաւ Աստուծոյ ծառան, ազգին ծառան, հայ մշակոյթին ծառան, հայ կրթութեան ծառան, եւ այդ ծառայութիւնը այսօր որպէս կտակ ան կը թողու մեր բոլորին։

Արդարօրէն ըսուած է, որ մահ մը բաց մը կը թողու իր ետին, սակայն երբ այդ մահը անձէն վեր, մեր հաւաքական անձին, մեր ազգին, մեր մշակոյթին, մեր դպրոցին կը վերաբերի, այդ բացը գոցելու պարտաւորութիւնը կը ծանրանայ մեր բոլորի ուսերուն։ Եւ հոն է, որ Սեպուհ Աբգարեանի եւ բոլոր Սեպուհ Աբգարեաններու վաստակը, յիշատակը աւելիով կ՚իմաստաւորուին մեր հաւաքական կեանքին մէջ։

Այս տխուր առիթով, յանուն մեր թեմի քահանալ հայրերուն, Ազգային Իշխանութեան եւ անձնապէս խորազգաց ցաւակցութիւններ կը յայտնեմ հանգուցեալին եղբօր՝ Պրն. Հրայր Աբգարեանին, ինչպէս նաեւ Սեպուհ Աբգարեանի կեանքի յատկապէս վերջին տարիներուն իր մեծ ընտանիքը դարձած «Գոհար» երգչախումբին եւ նուագախումբին, մասնաւորաբար Տիկին Գոհար Խաչատուրեանին, իր սիրեցեալ երեք զաւակներուն ու մանաւանդ Պրն. Յարութ Խաչատուրեանին, որուն վկայութիւնը այնքան դիպուկօրէն Սեպուհ Աբգարեան Մա՛րդը եւ Հա՛յը կը բնորոշէ, երբ ան կ՚ըսէ, թէ «Գոհար»-ի մեծ ընտանիքը չկորսնցուց միայն խմբավար մը, այլ՝ հայր մը, եղբայր մը, մտերիմ մը, առաջնորդ մը եւ մէկ խօսքով՝ հարազատ մը։

Մեր հաւաքական կեանքին մէջ մեր ծառայութիւնը իմաստ կը ստանայ մեր մասնակցութեամբ։ Սեպուհ Աբգարեան իր ամբողջական տաղանդը մասնակցութեան վերածեց եւ այդ մասնակցութիւնը աւելիով իմաստաւորուեցաւ երբ Խաչատուրեան եղբայրներ իրենց նիւթաբարոյական կարելիութիւնը զուգորդեցին Սեպուհ Աբգարեանի տա-

ղանդին հետ, այնպէս ինչպէս մի քանի ժամեր առաջ Տիկին Գոհար Խաչատուրեան կ՚ըսէր ինծի. «Խաչատուրեան ընտանիք եւ Սեպուհ Աբգարեան զիրար լրացուցին»: Եւ այդ լրացումով Սեպուհ Աբգարեանին տրուեցաւ բացառիկ ուրախութիւնը իր բազմաբեղուն կեանքը աւարտելու իր փառքի գագաթնակէտին վրայ: Ան այսօր Հայ մշակոյթի պատնէշին վրայ կ՚իյնայ, եւ չկայ աւելի մեծ, աւելի փառաւոր փառապսակ, քան այդ հոգեկան գոհունակութիւնը:

Կ՚աղօթեմ առ Աստուած, որ Սեպուհ Աբգարեանի բեղմնաւոր երկրաւոր կեանքը վերածէ յաւիտենական փառապսակի եւ զինք արժանի դարձնէ Երկնքի Թագաւորութեան, յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՏԵՍԱԿԷՏ ՈՒՆԻ՞ ՆԵՐԿԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՒԶՈՂ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ-ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՀԱՐՑԵՐՈՒ ԳԾՈՎ

Ա. Ներածական

Մարդ արարածը ընկերային եւ բարոյական էակ մըն է եւ պարտաւորուած է բարոյական սկզբունքներով առաջնորդուելու եւ անհատական ու հաւաքական կեանքին մէջ բարին չարէն եւ ճիշդը սխալէն զատորոշելու: Մարդ ընկերային էակ է. որովհետեւ ընկերութեան մէջ կ՚ապրի եւ կը գործէ: Մարդ բարոյական էակ է. որովհետեւ ամեն վայրկեան,–յաճախ ենթագիտակցաբար,– բարոյական որոշումներ առնելու ստիպուած է:

Ներկայ սպառողական ընկերութիւնը կը յատկանշուի անհատական նախասիրութիւններու հեղեղով, որուն յորձանքին մէջ բռնուած մարդը supermarket-ներու դարակներուն վրայէն իր գնած ապրանքներուն կամ համակարգիչներու ակնթարթային յաջորդականութեամբ բացուող էջերուն նման ճշմարտութենէ ճշմարտութիւն, ճաշակէ ճաշակ, որակէ որակ, արժէքէ արժէք, կեցուածքէ կեցուածք եւ սկզբունքէ սկզբունք կ՚ոստոստէ:

Սակայն, բարոյականութիւնը այս կամ այն երեւոյթը կամ անձը հաւնելուն կամ չհաւնելուն մէջ չի՛ կայանար, այլ՝ նոյնինքն այդ անձը կազմաւորող տարրերուն վերայայտնութեան, վերաքննութեան եւ անոր ապրած կեանքին մէջ, ինզինք ճանչնալուն մէջ, որ աւարտած հանգրուան մը չէ, այլ ընթացք է. որովհետեւ մարդն ու մարդկային կեանքը քարացած, աւարտած իրականութիւններ չեն, այլ մշտաթաւալ լինելութիւն մը՝ կեանք մը մեր նմաններու հաւաքական կեանքին հետ եւ անոնց փոխազդեցութիւններով կիտաւորուած: Հետեւաբար, մեր մարտահրաւէրը այն չէ թէ մենք ի՛նչ պէտք է ընենք այսինչ կամ այնինչ բարոյական որոշումը որդեգրելու համար, այլ՝ մենք ինչպիսի՛ անձ մը, քրիստոնեայ մը, Աստուծոյ զաւակները պէտք է դառնանք (համմտ. Ա.Յհ 3.1–3):

Ահա թէ ինչո՛ւ եւ ինչպէ՛ս կրնանք տեսակէտ մը բանաձեւել,–այս պարագային Հայ Եկեղեցւոյ տեսակէտը,– ներկայ ընկերութիւնը յուզող բարոյական-ընկերային հարցերու գծով: Հոս, սկիզբէն իսկ, կ՚ուզեմ յստակեցնել թէ Հայ Եկեղեցւոյ տեսակէտը հայ հաւատացեալին կեանքը

առաջնորդող ուղեցոյց մը պէտք է ըլլայ եւ ոչ թէ թղթածրարներու մէջ բանտարկուելու դատապարտուած կանոններու հաւաքածոյ մը:

Հայ Եկեղեցւոյ տեսակէտը քրիստոնէական բարոյագիտութեան հիմնական տեսակէտն է, որ կը հիմնաւորուի քրիստոնէական առաքինութիւններով կեանքը ապրելու եւ իրագործելու անխախտելի սկզբունքին վրայ:

Քրիստոնէական բարոյագիտութեան հասարակաց աղբիւրներն են.

1. Աստուածաշունչ Մատեանը.
2. Եկեղեցւոյ Աւանդութիւնը՝ որուն մաս կը կազմեն ծէսը, սուրբ պատարագը, պաշտամունքի ամբողջ կառոյցը, տօնակարգը եւ այլն.
3. Կրօնական եւ աշխարհիկ իմաստասիրութիւնը, մտածողութիւնը.
4. Գիտութիւնները.
5. Մարդկային կեանքի փորձառութիւնները:

Սակայն, այս բոլորը որպէս ենթահող ունեցող քրիստոնէական եկեղեցիներ իրարմէ կը տարբերին եւ յաճախ հակասական կեցուածքներ կը ճշդեն բարոյական-ընկերային հարցերու գծով. որովհետեւ, առաջին, իրենց մշակութային եւ այլ սահմանափակումներէն մեկնած, տարբեր-տարբեր մեկնաբանութիւններ կու տան այս սկզբնաղբիւրներուն, երբեմն աղաւաղելով նաեւ անոնց հարազատ իմաստն ու շինիչ թերադրականութիւնը: Եւ երկրորդ, քրիստոնեաներ ոչ-քրիստոնեայ մարդոց նման որոշումներ առնելու փորձութեան մէջ,–կարելի է անվարան ըսել մեղքին մէջ,– կ՚իյնան, Աստուծոյ ուխտը կը խախտեն, աստուածային պատկերն ու նմանութիւնը կը խաթարեն, քրիստոնէական սէրէն կը պարպուին, իրենց եկեղեցիները ընկերային,–յաճախ ժողովրդավարութեան պիտակին տակ,– հաւաքավայրերու կը վերածեն եւ յարաբերական ճշմարտութիւններ կ՚որդեգրեն: Ասոնք զգուշացնող ահազանգ պէտք է հանդիսանան Պօղոս Առաքեալի հետեւեալ խօսքերը. *«Հետեւաբար, թէ՛ կերած-խմած ատեն եւ թէ՛ որեւէ ուրիշ պարագայի՝ կը բաւէ որ ամեն ինչ Աստուծոյ փառքին համար ընէք»* (Ա.Կր 10.31):

Որպէս հայ հաւատացեալներ, բոլոր քրիստոնեայ հաւատացեալներու նման, պէտք է ընդունինք եւ միշտ մտաբերենք հետեւեալ իրողութիւնները.

1. Աստուածային ստեղծագործութեան մաս կը կազմենք եւ կը կրենք Աստուծոյ պատկերն ու նմանութիւնը (Ծն 1.26):

2. Քրիստոսի խաչի մահով փրկութեան ձրի պարգեւը շնորհուած է մեզի: Մեզի կը մնայ ընդառաջել այս հրաւէրին՝ ժառանգելու համար Երկինքի Արքայութիւնը:

3. Աստուծոյ հանդէպ մեր ունեցած սէրը ցուցաբերել մեր նմանը սիրելով:

Ցոլացնել աստուածային պատկերն ու նմանութիւնը, ժառանգել Երկինքի Արքայութիւնը եւ սիրել մեր եղբայրն ու քոյրը կարելի է միայն աստուածանմանութեամբ, աստուածային կեանքին մեր մասնակցութեամբ (Theosis) [*«Ան թանկագին ու մեծամեծ խոստումներ տուաւ մեզի, որպէսզի անոնցմով հաղորդակից ըլլանք աստուածային բնութեան, ձերբազատուելով աշխարհի մէջ տիրող կորստաբեր ցանկութիւններէն»* (Բ. Պտ 1.4)] եւ Քրիստոսի խորհրդական մարմինը,–եկեղեցին,– դառնալով, որ բարոյական սկզբունքներով առաջնորդուող եւ կատարեալին ձգտող համայնքն է:

Հետեւաբար, քրիստոնէական,–այս պարագային հայ քրիստոնէական,– բարոյական կեցուածք ճշդել կը նշանակէ զԱստուած սիրել եւ Քրիստոսի հաստատած եկեղեցւոյ մէջ ապրիլ ու աճիլ Ս. Հոգիին առաջնորդութեամբ եւ առաքելութեան կրակով վառուած կեանք մը ապրիլ: Ու այս քրիստոնէական բարոյական սկզբունքներով հաստատուած հաւաքական կեանքին ամենէն պերճախօս արտայայտութիւնը Քրիստոսի աստուածային փառքէն մերկանալն է, որ օրինակ պէտք է ծառայէ հայ հաւատացեալին իր եսը եկեղեցւոյ, հաւաքականին համար պարպելու եւ Քրիստոսով ու Քրիստոսի մէջ ապրելու: Եկեղեցին կենդանի, ապրող, գործող, փրկող բարոյական համայնք մըն է, որուն գոյութեան պատճառը հաւաքաբար Աստուծոյ ծառայութեան եւ հնազանդութեան մէջ ապրիլն է (հմմտ. Հռ 12): Ահա հո՛ս է որ կը ճշմարտուի հին ասացուածք մը, թէ «Մէկ քրիստոնեան ոչ-քրիստոնեայ է կամ քրիստոնեայ չէ» (One Christian, no Christian). եւ ասոր հետեւողութեամբ կրնանք ըսել. «Իմ քրիստոնէական բարոյագիտութիւնս ոչ քրիստոնէական բարոյագիտութիւն է կամ քրիստոնէական բարոյագիտութիւն չէ»: Նաեւ, ահա թէ ինչու մեր դասախօսութիւնը սկսանք «մարդ արարածը ընկերային եւ բարոյական էակ մըն է» հաստատումով եւ փորձեցինք այս ներածականով հակիրճ բացատրական մը տալ անոր:

Բ. Ներկայ Ընկերութիւնը Յուզող Ընկերային-Բարոյական Հարցեր

Երբ կը խօսինք ներկայ ընկերութեան կեանքին մէջ ի յայտ եկող ընկերային-բարոյական հարցերու մասին, կը տարուինք մտածելու թէ մարդկային սեռայնականութեան,–վիժեցում ու միասեռականութիւն՝ յիշելու համար գլխաւորները,– հետ առնչուած հարցերն են որ մեր ուշադրութիւնը պէտք է գրաւեն: Սակայն, պէտք չէ մոռնալ թէ համաշխարհայնացումը (globalization), ընկերութեան մասնահատումը (fragmentation), բնապահութիւնը (ecology), քաղաքական վարդապետութիւններ եւ կառոյցներ, կորիզային ռումբն ու անոր առնչուած վտանգները, համաշխարհայնացած աղքատութիւնը (globalization of poverty) (“there are 1.5 people in the world living under the poverty line, – “$40 billion are needed to pull one fourth of humanity out of degradation;” United Nations Economic and Social Council, Geneva, 5 July 1999 [Zenit News Agency, 7/7/99]), երրորդ աշխարհի միջազգային պարտքը, համատարած անգործութիւնը, Aids-ը, ընտանեկան բջիջի քայքայումը, բարի դրացնութեան սկզբունքի խախտումը, բժշկական գիւտերու սանձարձակ կիրարկումը եւ այլ ընկերային երեւոյթներ մաս կը կազմեն մեր առօրեային, կը տարազատրեն մեր ընկերային մտածողութիւնն ու կեանքը եւ կը հրաւիրեն քրիստոնեաները խոր պատասխանատուութեամբ բաժնելու մեր նմաններուն,–քրիստոնեայ եւ ոչ-քրիստոնեայ,– տառապանքը եւ աստուածային սէրն ու սրբութիւնը բաշխող առաքեալներ դառնալու: Անշուշտ, այս յանձնառութիւնը դժուարութիւններով լեցուն է. որովհետեւ նախ, քրիստոնէական սկզբունքներու եւ արժէքներու լոյսին տակ, մեզ ինքնաքննութեան կը մղէ, եւ ապա՝ քրիստոնէական ուսուցումներով գօտեպնդուած որոշումներ առնելու եւ մեր ձայնը լսելի դարձնելու պարտաւորութեան տակ կը դնէ:

Ու ահա հոս է որ եկեղեցին կը պարտաւորուի չոր ու ցամաք բանաձեւումներ սահմանելէ անդին անցնիլ եւ իր հովուական պատասխանատուութիւնը լաւապէս կատարել, երբ ընկերային-բարոյական հարցերուն մէջ հաւատացեալներ ծայրայեղ կեցուածքներ կ՚որդեգրեն եւ վերեւը յիշուած քրիստոնէական բարոյագիտութեան հասարակաց աղբիւրները օգտագործելով իրենց տեսակէտները կը բանաձեւեն եւ անհատական կեանքը կ՚ապրին, նոյնիսկ իրենց ապրելակերպին չհանդուրժող եկեղեցիէն ալ հեռանալով:

Միջ-եկեղեցական շարժումի կարեւոր դէմքերէն մին, Ian Fraser, կը հաստատէ. “Ethical behavior is a struggle for the church to be the church” (Duncan Forrester, *The True Church and Morality* [Reflections on Ecclesiology and Ethics], p. viii): Սակայն, հարց կու տանք. «Ինչպիսի՞ ethical behavior», «Ո՞ր «Աստուածաշունչին» վրայ հիմնուած ethical behavior». որովհետեւ, այսօր եկեղեցիներ իրարմէ բաժնուած ու հեռացած են ո՛չ թէ աստուածաբանական եւ վարդապետական տարբերութիւններու պատճառաւ, այլ ընկերային եւ բարոյական հարցերու շուրջ իրենց որդեգրած «ուղղափառութեան» պատճառաւ, որ մէկուն կամ միւսին կողմէ «ազատամտութիւն» կամ «աւանդապահութիւն» կ՚որակուի:

Այս տխուր իրականութենէն մղուած կը հաստատենք.

Առաջին, **եկեղեցիներ պէտք է անդրադառնան թէ իրենք կը պատկանին Քրիստոսի մէ՛կ Եկեղեցւոյ**: Այս անխախտելի միութիւնը պէտք է ցոլայ իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ կեանքին մէջ: Ա՛յս է Յիսուսի քրիստոնեաներուն տուած փառքը եւ անոնց հանդէպ տածած սէրը, ա՛յս է միջեկեղեցական շարժումին վախճանաբանական նպատակը, որուն համար Յիսուս աղօթեց ըսելով. *«Այն փառքը որ ինծի տուիր՝ իրենց տուի, որպէսզի մէկ ըլլան, ինչպէս որ ես եւ դուն մէկ ենք: Ես անոնց մէջ ըլլամ եւ դուն՝ իմ մէջս, այնպէս որ անոնք կատարեալ կերպով մէկ ըլլան, որպէսզի աշխարհը գիտնայ թէ դուն ղրկեցիր զիս եւ թէ սիրեցի զանոնք, ինչպէս որ դուն զիս սիրեցիր»* (Յհ 17.22–23):

Երկրորդ, **եկեղեցիներ չեն կրնար իրենց աստուածաբանական եւ վարդապետական ուսուցումները տարանջատել ընկերային եւ բարոյական հարցերէն**: Անոնք իրարմէ անբաժանելի են, իրարու ընդելուզուած են. որովհետեւ, անոնք վերացական գաղափարներ չեն, այլ՝ կեանք են, ապրելաձեւ են, արարք են: Օրինակ, երբ առնենք Տասնաբանեայ Պատուիրանները (Ելք 20.1–17, Բ.Օր 5.1–21), չենք կրնար բաժանման գիծ մը քաշել աստուածաբանութեան եւ բարոյականութեան միջեւ. «սպանութիւն մի՛ ըներ»-ը աստուածաբանութեան մարդաբանութեան (anthropology) ամբողջ աշխարհը կը բանայ մեր դիմաց, ուր մարդկային կեանքի սրբութեան, Աստուած-մարդ յարաբերութեան, մեղքի եւ այլն սկզբունքները կը ներթափանցեն մեր մտածողութեան եւ կեանքին մէջ: Կամ, երբ վերցնենք Յիսուսի չորս ձկնորս առաքեալներուն ուղղած հրաւէրը. *«Հետեւեցէ՛ք ինծի եւ ես ձեզ մարդու որսորդ պիտի ընեմ»* (Մտ 4.19), կ՚անդրադառնանք թէ բարոյական սկզբունք մը կայ հոս, որ Յիսուսի

հետեւիլը նոր կեանքի, նոր նախանձախնդրութեան կ՚առաջնորդէ այս հրաւէրը առաջին լսողները եւ կ՚անդրանցնի ժամանակի պատուարները մեզ եւս աշակերտելու հրաւիրելով եւ մեր աշակերտութեան սահմանումները ճշդելով ու կը թարգմանուի յաւերժական աշակերտութեան աստուածաբանական վերլուծումներով, որ կը ճշդորոշէ Հայր Աստուած եւ որդի մարդ յարաբերութիւնները:

Ու ահա այսպիսով եկեղեցին, հաւատացեալներու խումբը, կը դառնայ աստուածային ճշմարտութեան բաց աւետարանը, կեանքի բարի լուրին տարածիչը, ուր հաւատացեալներ կ՚ապրին ու կը գործեն աւետարանի չափանիշերով, ուր մկրտութեան խորհուրդը ջուրով լուացումէն անդին կը վերածուի Քրիստոսով մեռնելու եւ յարութիւն առնելու, հաւաքաբար Աստուծմով ապրելու յանձնառութեան, ուր սուրբ պատարագի խորհուրդը հացի եւ գինիի ճաշակումէն անդին կը դառնայ անարդարութեան եւ բաժանումի պատերը քանդող ընկերային եւ բարոյական արդար ու համահաւասար կեանք մը բացող նախադուռը, ուր քահանայագործութիւնը ծիսական-արարողական ձեւակերպութիւններէ անդին կը դառնայ աստուածային կենդանի պատգամին ձայնը եւ ընկերային ծառայութեան խիղճը:

* * *

Հայ Եկեղեցին ներկայ ընկերութիւնը յուզող բարոյական-ընկերային հարցերու գծով իր կեցուածքը պէտք է ճշդէ հետեւեալ անդրադարձումներով եւ նախաձեռնութիւններով.

Առաջին, **մարդկային ազատ կամքը մեզ բարձրագոյն աստիճանի պատասխանատուութեան կը կոչէ եւ մեզ հաղորդութեան մէջ կը դնէ մեր անձերուն, ընկերութեան, բնութեան եւ Աստուծոյ հետ**: Յիշենք թէ առաքելական շրջանի քրիստոնեաներուն կեանքը օրինակ պէտք է ծառայէ մեզի, որովհետեւ *«Յարատեւ կերպով անոնք Քրիստոսի վարդապետութիւնը կը սորվէին առաքեալներէն եւ կը մասնակցէին հաւաքական ճաշերուն, հաց բեկանելու արարողութեան եւ աղօթքներուն»* (Գրծ 2.42):

Երկրորդ, **այս պատասխանատուութիւնը եւ հաղորդակցութիւնը կ՚արտայայտուի ապաշխարութեամբ, որ մեղաւորներս կը վերահաս-տատէ մեր երանական վիճակին մէջ եւ մեզ երկինքի քաղաքացիութեան կ՚առաջնորդէ** (հմմտ. Փլպ 3.20): Այս օրերուն անոնք որոնք ազատութեան

անունով կը խօսին եւ չեն ընդունիր որ մեղքի մէջ կ՚իյնան, պէտք է անդարդառնան թէ ազատութիւնը անկարգապահութիւն եւ անիշխանութիւն չէ. ազատութիւնը Քրիստոսի հետ եւ Ս. Հոգիին բաշխած շնորհներով Աստուծոյ պարգեւած կեանքին մեր մասնակցութիւնն է, յաւիտենական կեանքի նախաճաշակին հետ մեր հաղորդութիւնը: Քրիստոսով ազատութիւնն ու կարգապահութիւնը զիրար կ՚ամբողջացնեն եւ քրիստոնէական հնազանդութիւնը կը կայանայ հետեւեալ խրատին մէջ. *«Այս աշխարհի մարդոց վարմունքը մի՛ ընդօրինակէք, այլ նորոգուած միտքերով նոր մարդ եղէք, որպէսզի ձեր փորձառութեամբ ընտրէք լաւը, գիտնալով Աստուծոյ կամքը, այսինքն՝ ինչ որ բարի է, ընդունելի է իրեն եւ կատարեալ»* (Հռ 12.2):

Երրորդ, **այսօրուան ընկերութեան դիմագրաւած տագնապը բարոյական բարդ հարցերու եւ թնճուկներու երկար շղթայով բնորոշուող եւ սեռային հարցերով ծանրաբեռնուած յարաճուն տագնապ մը չէ,–սա արտաքին երեսն է տագնապին,– այլ՝ նոյնինք մարդուն մարդկայ-նութիւնը եղծանող տագնապ մըն է**: Եւ պէտք է խոստովանիլ որ անկարող ու յուսահատ ենք այս տագնապը յաղթահարելու մեր հաւաքական ճիգերուն մէջ, որովհետեւ մեր սիրտերէն ջնջած ենք Աստուծոյ օրէնքները (հմմտ. Եր 31.33), երկրաւոր յարափոփոխ եւ մեր տրամադրութիւններուն պատշաճող կանոններով կը փորձենք թիավարել եւ Աստուծոյ կամքին համաձայն չենք ապրիր (հմմտ. Մտ 6.10, Փլպ 2.13):

Չորրորդ, **Հայ Եկեղեցւոյ նուիրապետութիւնը պէտք է խուսափի ծայրայեղական դառնալու փորձութենէն**: Իր կոչումովն իսկ անոր արտօնուած չէ աշխարհը քրիստոնէացնելու մարտահրաւէրը չընդունիլ, եւ ոչ ալ կատարելագոյն բարոյականութեան սկզբունքով մեղաւորը անտեսել: Եկեղեցին պարտաւոր է մէկ կողմէն մեղքը յաղթահարելու եւ միւս կողմէն մեղաւորը ապաշխարութեամբ իր հօտին մէջ ընդունելու եւ զայն իր փառքին մէջ վերահաստատելու (հմմտ.Ղկ 15.22–24): Եկեղեցին հաւատքի այն խմբաւորումն է ուր անմեղը մեղաւորը փրկութեան առաջնորդելու կոչումը ունի, ուր համայնական կեանքը գերիվեր է անհատականէն եւ ուր հաւաքական որոշումները գործադրելի են բոլորին կողմէ: Հոս է ահա մասնայատկութիւնը եկեղեցական հեղինակութեան որ սիրոյ, քաղցրութեան, ներողամտութեան, համբերութեան եւ հանդուրժողութեան հեղինակութիւնն է, ուր Աստուծոյ բարութիւնն ու աստուածային կամքին անշեղ գործադրութիւնը գերիշխան են: Եկեղեցին բարոյական դաստիա-

րակութեան եւ աճումի դպրոց է, բարոյական սկզբունքներու գործադրութեան հսկիչ է եւ համայնքը իրարու զօդող կապ է:

Հինգերորդ, **Հայ Եկեղեցւոյ նուիրապետութիւնը բարոյական դաստիարակութեան եւ կազմաւորման նախապատուութիւն պէտք է ընծայէ**, իր հաւատացեալներուն մէջ Աստուծոյ անխարդախ կաթին փափաքը հրահրելով եւ զանոնք հրաւիրելով ապրելու *«այնպիսի՛ կեանք մը, որ վայել ըլլայ Աստուծոյ. անոր՝ որ ձեզ հրաւիրեց իր արքայութեան եւ փառքին»* (Ա. Թս 2.12): Այս դաստիարակութիւնն ու կազմաւորումը մանուկներու եւ երիտասարդներու յատկացուած եւ կեանքի որոշ հանգրուանի մը աւարտող դասընթացք մը չէ. այլ, ինքզինք որպէս հայ քրիստոնեայ արժեւորելու կեանքի ճանապարհ մը՝ իրագործելի ամուր հիմերով եւ կառոյցով (հմմտ. Եփ 2.20–22), որ հաւատացեալներուն,–մի մոռնաք որ Հայ Եկեղեցւոյ մկրտութեան աւազանին մէջ մկրտուած բոլոր մարդիկը հաւատացեալ կոչելու փորձութիւնը ունինք, եւ որուն վերլուծումը այս դասախօսութեան սահմաններէն դուրս կը մնայ,– համայնական կեանքին մէջ սրտի, հոգիի եւ մտքի պայծառակերպութիւն բերելու ու Աստուծոյ սիրոյն եւ բարութեան ճառագայթը դառնալու կոչուած է: Այս դաստիարակութեան եւ կազմաւորումին իտէալ միջավայրերն են հայկական աւանդական մաքուր ընտանեկան օճախը, հայեցի կրօնական եւ ազգային դաստիարակութիւն ջամբող վարժարանը, հասկնալիօրէն եւ պահանջուած լրջութեամբ կատարուած եկեղեցւոյ ծէսն ու խորհրդակատարութիւնը, միութենական ընկերային գործունէութիւնը, շուկայի ամենօրեայ փոխ-յարաբերութիւնը, կառավարական եւ պետական պարտաւորութիւնները եւ այլն:

Վեցերորդ, **առանց կարգապահութեան կարելի չէ առողջ եկեղեցի,– հայ հաւատացեալներու խումբ, հայ ժողովուրդ,– ունենալ**: Մեր եկե-ղեցւոյ վիճակուած կրօնական-ազգային դերակատարութիւնը պիտի շարունակուի թէ՛ հայրենիքի եւ թէ սփիւռքի մէջ: Հայ Եկեղեցւոյ կարգապահութիւնը պէտք է համատարած իրականութիւն դառնայ եւ հիմնաւորուի անոր հեղինակութեան վրայ, որ աստուածահաստատ ու ժողովրդավար է միաժամանակ: Եկեղեցւոյ կեանքին մէջ,–մեր պարագային ազգին կեանքին մէջ եւս,– առանց կարգապահութիւնը պարտադրող հեղինակութեան ո՛չ բարեկարգութիւն, ոչ բարոյական արժէքներու սահմանում եւ ոչ ալ քրիստոնէական տիպար ապրելաձեւ կարելի է վերահաստատել: Կարգապահութիւնը դաստիարակութեամբ կը ներ-

շընչուի եւ կը պարտադրուի: Անգլերէն discipline բառը առնչուած է disciple (աշակերտ) բառին: Հայ քրիստոնեայ կարգապահ աշակերտը այն անձն է որ Յիսուս ուսուցիչին կը հետեւի եւ Անոր պատուիրաններուն կարգապահութեամբ կ՚ապրի ու կը գործէ (հմմտ. Եբր 12):

Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

Ժամանակակից բարոյական հարցեր ըսելով կը հասկնանք այն իրավի-ճակները որոնք հայ քրիստոնեան դէմ յանդիման կը բերեն, իր ամենօրեայ կեանքին մէջ, ճիշդ կամ սխալ որոշումներ առնելու երկընտրանքին: Բարոյագիտութիւնը կը պատասխանէ ի՞նչն է եւ ո՞վ է բարին ու ճշմարիտը հարցումին եւ կը սահմանէ մեր խօսքերուն եւ գործերուն բարութիւնն ու ճշմարտութիւնը:

Ժամանակակից բարոյագիտական հարցերուն մէջ կ'իյնան 1971-էն ի վեր "bioethics"-ով (որ մօտաւոր թարգմանութեամբ կրնայ նշանակել «վերապրումի գիտութիւն») բնորոշուած բժշկական այն բոլոր միջոցները որոնք բարոյագի-տութիւնը կ'օգտագործեն մարդկային բնախօսական մարզէն ներս:

Այս յօդուածաշարքին նպատակը ժամանակակից մի քանի բարոյագի-տական հարցերու անդրադառնալ եւ քրիստոնէական հիմնական ուղղութիւններ բանաձեւելն է: Անշուշտ, այս հարցերուն ենթահող կը ծառայեն մշտական հարցեր եւս, զորս չենք կրնար զանց ընել եւ անոնց եւս անդրադառնալը յարմար, կարեւոր եւ օգտաշատ կը համարենք: Առաւել, պարտ կը զգանք այս բոլորը մեր եկեղեցւոյ նուիրապետական իշխանութեան ուշադրութեան յանձնել եւ մեր եկեղեցւոյ տեսակէտները որոնել. որպէսզի իմանալէ ետք մեր եկեղեցւոյ պաշտօնական կեցուածքը, ըստ այնմ փորձենք ապրիլ մեր քրիստոնէական կեանքը:

Ա. ԴԻՒՐԱՄԱՀ

Դիւրամահ (Euthanasia). "Euthanasia" (eu եւ thanatos) Յունարէն բառ մըն է որ կը նշանակէ դիւրին կամ ազնիւ մահ: Դիւրամահը կը սահմանուի որպէս անբուժելի կամ ծանր հիւանդութեամբ տառապողի մը կեանքին աւարտը ապահովող միջոց, որուն նպատակն է ենթական ձերբազատել տառապանքէն:

Դիւրամահը կրնայ պարտադրեալ կամ կամաւոր ըլլալ:

Պարտադրեալ դիւրամահը կը կատարուի առանց հիւանդին համաձայնութեան, երբ արտաքին անհատական կամ հաւաքական որոշումով կը վճռուի ենթակային մահը: Սա կը բնորոշուի որպէս «գթասիրտ սպանութիւն» (mercy killing). որովհետեւ, այս մահով գթալից անդորրութիւն մը կը շնորհուի հիւանդին եւ անոր պարագաներուն:

Պարտադրեալ դիւրամահով արարքին միջոցառումը չ'արդարա-ցըներ նպատակը: Սա կը նմանի ձերբակալուած գողին այն առար-կութեան, որ կ'ըսէ թէ դրամատունէն դրամ կը գողնար աղքատներուն օգնելու համար:

Այս տիպի սպանութիւնը կը հակասէ քրիստոնէական ուսուցման. որովհետեւ, կեանքը Աստուծմէ կը պարգեւուի մարդուն եւ մեզի չէ թոյլատրուած որեւէ միջոցաւ անմեղ արարածի մը կեանքը խլել՝ անոր հաւանութեամբ եւ կամ անհաւանութեամբ: Ճշմարիտ գթասրտութիւնը կը մղէ մեզ տառապողին ցաւը ամոքելու. սակայն չի՛ թոյլատրեր որ այդ կատարենք ի գին անոր կեանքը խլելու: Սա անարդարանալի ոճիր մըն է: Կամաւոր դիւրամահը ընդառաջումն է գիտակից հիւանդի մը փափաքին, երբ ան անտանելի ցաւերով կը տուայտի եւ անբուժելի հիւանդութեամբ կը տառապի ու կը խնդրէ իր կեանքին աւարտը: Կարգ մը երկիրներու մէջ արդէն օրինական դարձած է այս քայլին դիմելը, երբ մանաւանդ հիւանդը ստորագրուած եւ վաւերացուած դիմում մը կը ներկայացնէ բժիշկին: Կարգ մը քրիտոնեաներ կ'արդարացնեն այս քայլը, միայն այն պարագային՝ երբ հիւանդը կը գիտակցի թէ հասած է հանգրուանի մը, ուր այլեւս չի՛ կրնար Աստուծոյ եւ իր նմաններուն ծառայել: Սակայն, այս առարկութիւնը եւս չ'արդարանար. որովհետեւ, մարդուն Արարիչն ու Փրկիչը Աստուած է, եւ մարդ կոչուած է միայն իր կեանքը պաշտպանելու եւ ո՛չ թէ զայն փճացնելու: Միթէ Աստուծոյ նախախնամական սիրոյն ժխտումը չէ՞ այն եզրակացութիւնը թէ մեր կեանքը այլեւս չի՛ կրնար Իրեն եւ մեր նմաններուն բարիք բերել: Ճիշդ է որ յաճախ տառապանքը անկրելի համեմատութիւններու կը հասնի. բայց, ան ինքնանպատակ չէ եւ պէտք է ամեն միջոցներու դիմել զայն մեղմելու համար: Յաճախ, տառապանքը կրելու եղանակը կրնայ ենթական եւ անոր շուրջինները հոգեւոր արթնութեան եւ աճումի առաջնորդել: Առաւել, բժշկական վկայագրեր կը հաստատեն թէ նոյնիսկ անբուժելի նկատուած հիւանդութիւններ բուժուած են: Հետեւաբար, կեանքը իր աւարտին հասցնելու կամաւոր արարքը եւս դատապարտելի է եւ համազօր կը նկատուի անձնասպանութեան:

Պարտադրեալ եւ կամաւոր դիւրամահը արդարացնող բարոյական երեք սկզբունքներ կը պարզուին.

1. **Մարդկային կեանքի սրբութեան սկզբունքը**, որով կը սահմանուի թէ մարդկային կեանքը թանկագին է եւ արտօնելի է զայն աւարտել մարդկային կեանքի պաշտպանութեան հարկադրանքին տակ միայն: Արդ, դիւրամահը չ'արդարանար, որովհետեւ հիւանդին կեանքի սրբութեան սկզբունքը ժխտող գոհացուցիչ տուեալներ չի՛ հայթայթեր: Մարդկային

կեանքն ու մահը Աստուծոյ ձեռքին մէջ ըլլալով, մարդուն գոյութեան սկիզբն ու աւարտը միայն Ան կրնայ ճշդել:

2. **Մարդկային ինքնիշխանութեան սկզբունքը**, որով կը սահ-մանուի թէ անբուժելի հիւանդութեամբ տառապողի սպանութիւնը կ'ար-դարանայ միայն այն պարագային երբ ենթական կ'որոշէ այդ քայլին դիմել: Այս տեսակէտը պաշտպանողներ կ'ըսեն թէ մարդուն ինքնիշխանութեան սկզբունքը կը գերադասուի կեանքի սրբութեան սկզբունքէն: Ուրեմն, միայն կամաւորապէս եւ գիտակցօրէն կատարուած դիւրամահը բարո-յապէս ընդունելի է:

3. **Բարեսրտութեան եւ նպաստաւորութեան սկզբունքը**, որ ի զօրու կը դառնայ երբ հիւանդը անգիտակից վիճակի մէջ կը գտնուի եւ անոր ի նպաստ որոշում առնելու հարկադրանքը կը ցցուի: Այս կացութեան մէջ երկու միջոցներու կարելի է դիմել. Առաջին, հարց տալ թէ հիւանդին կամքը ի՞նչ պիտի ըլլար եթէ ան կարենար զայն արտայայտել. անշուշտ, հոս նկատի կ'առնուին միայն ծերերն ու մտքով թերաճները եւ կ'ան-տեսուին խեղանդամ նորածինները: Երկրորդ, խեղանդամ նորածիններու պարագային ապաւինիլ բժշկական այն միջոցներու հայթայթման վրայ որոնք կը մեկնին հիւանդը ապաքինելու հրամայականէն եւ կը գնահատեն հիւանդին կեանքի որակական արժէքը:

Քրիստոնէական դիտանկիւնէ, դիւրամահի հանդէպ մեր կեցուածքը կը ճշդուի մահուան մեր տուած բանաձեւումով: Մարդկային մարմինը փոքր տիեզերք (microcosm) մըն է, որ իր մէջ կը միացնէ Աստուծոյ ստեղծագործութեան ֆիզիքական եւ հոգեկան երեսները. առաւել, ան կը կրէ Աստուծոյ պատկերն ու նմանութիւնը, որ նախամարդուն անմա-հութեան երաշխիքն էր: Բայց, անկումով Ադամ մերժեց զԱստուած եւ իր մէջ եղծանեց աստուածային պատկերն ու նմանութիւնը: Ան փորձեց իր կեանքը առանց Աստուծոյ տնօրինել, եւ մահը ընտրեց: Սակայն, Աստուած Իր բազմառատ գթութեամբ ուզեց Իր արարածները փրկել իրենց անկեալ վիճակէն եւ Իր Միածին Որդին ղրկեց աշխարհ: Յիսուս Իր կեանքով, մահով եւ յարութեամբ վերակերտեց մարդուն մէջ աստուածային պատ-կերն ու նմանութիւնը: Արդ, այսպիսով մարդկային ամբողջ գոյութիւնը կերպարանափոխուեցաւ եւ մահը յարութեամբ դարձաւ յաւիտենական կեանքի անցման կամուրջը: Մեզի չէ արտօնուած ո՛չ մէկուն կեանքը երկարաձգել արուեստական միջոցներով: Աստուծոյ պատուիրանը յստակ է. *«Լսեր էք որ անցեալին ըսուած է. "Մի՛ սպաներ, որովհետեւ ան որ կը*

սպանէ, պիտի դատապարտուի”» (Աւետարան ըստ Մատթէոսի 5.21, հմմտ. Ելք 20.13, 17 եւ 21.12–23, Երկրորդումն Օրէնքի 5.17)։

Ընկերը անձին պէս սիրելու պատուիրանը (Ղեւտական 19.18) յարաբերական չէ, եւ երբ բժիշկը կ’առաջնորդուի այդ պատուիրանէն եւ կ’իրագործէ բժշկութեան մարդկային կեանքը առողջ պահելու կոչումը, իր նպատակը պէտք է ըլլայ, բոլոր պարագաներուն մէջ, հիւանդին առողջութիւն եւ անոր հարազատներուն անդորրութիւն պարգեւել:

Անշուշտ, ծնելու ժամանակ եւ մեռնելու ժամանակ կայ (Ժողովող 3.2), եւ բժշկութիւնը կոչուած է կեանքը ընտրելու (Երկրորդումն Օրէնքի 30.19). որովհետեւ մարդկային կեանքը իր բոլոր մակարդակներուն վրայ նուիրական է Արարիչին համար: Հետեւաբար, որքան ալ ցանկանք Աստուծոյ մշտական ներկայութեան հասնիլ, արտօնուած չենք մեր ժամանակաւոր եւ երկրաւոր կեանքը կարճեցնել: Մահը թէեւ անխուսափելի է, սակայն աւարտ մը չէ քրիստոնեային համար: Քրիստոնեան պէտք է իր կեանքը վայելէ որպէս Աստուծմէ շնորհուած թանկագին նուէր մը, որուն գինը Քրիստոս վճարեց եւ զայն վերանորոգեց: Միաժամանակ, մեր ֆիզիքական մահուան անխուսափելիութիւնը պէտք է ընդունինք ո՛չ թէ յուսախաբութեամբ, այլ Վերջին Դատաստանի յարուցեալ եւ կերպարանափոխեալ մարմնի ակնկալութեամբ:

Ուրեմն, մինչ թելադրելի եւ քաջալերելի են բժշկական այն բոլոր միջոցները որոնք կը ձգտին ցաւը մեղմելու, դիւրամահը ընդունելի չի՛ կրնար նկատուիլ իրաւ քրիստոնեային կողմէ, որ կ’ապրի վայրագութիւնն ու մահը քաջալերող ընկերութեան մը մէջ եւ կոչուած է կեանք եւ լոյս դառնալ համայն մարդկութեան եւ մահամերձներուն սէր բաշխել ու յաւիտենական կեանքի յոյս ներշնչել:

Գործնապաշտ ըլլալու համար պէտք է ընդգծել թէ չենք կրնար անտեսել վարդապետական բանաձեւումներէ անդին գացող հետեւեալ հարցերը.

1. Շարունակաբար յայտնուող բժշկական գիւտերու լոյսին տակ, բարոյական գետնի վրայ ե՞րբ արդարանալի է տառապող կամ մահամերձ հիւանդի մը շնորհուող խնամքը աւարտել:

2. Բժշկական խնամատարութեամբ հիւանդին կեա՞նքն է որ կ’երկարաձգենք թէ մահընթացը:

3. Հիւանդին շնորհուածը լիիրաւ կեա՞նք է թէ պարզ գոյութիւն մը:

4. Բժիշկին եւ հիւանդին միջեւ եղած վստահութիւնը ե՞րբ եւ ի՞նչ տուեալներու տակ վտանգել:

5. Բժշկական խնամքին դադարումը բարոյական երեսին կողքին սպառողական մտահոգութիւններ դրսեւորող օրինական երես մըն ալ կը ներկայացնէ:

(Շար. 1) Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան

(*ՀԱՄԿ*, Յունուար–Փետրուար 1998)

Բ. ԱՆՁՆԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

Անձնասպանութիւնը թէեւ բարոյագիտական նոր հարց մը չէ, սակայն ներկայիս անոր բարոյական արդարացում մը որոնելը շեշտուած երեւոյթ դարձած է բազմաթիւ ընկերութիւններու մէջ: Եւ նոյնինքն այս բարոյական արդարացումն է որ յաճախ շփոթ կը ստեղծէ մահուան անձնատուր ըլլալուն եւ մահը անդրանցող իտէալի մը համար մահուան ընդառաջ երթալուն միջեւ:

Քրիստոնէական դասական տեսակէտը կը ջատագովէ բացառիկ պարագաներու մէջ մահուան ընդառաջ երթալը, ինչպէս զինուորական ծառայութեան պարագային, իսկ նահատակութիւնը կը գովերգէ որպէս հաւատքի գերագոյն զոհողութիւն մը: Այսպիսի պարագաներուն մարդուն ձգտումը մահուան երթալ չէ, այսինքն՝ անձնասպանութիւն գործել, այլ մահանալու, սպանուելու կարելիութիւնը նկատի ունենալ արդարութեան, խաղաղութեան եւ մարդասիրութեան սրբազան ճանապարհին վրայ: Եթէ կարելի ըլլայ արդարութեան, խաղաղութեան ու մարդասիրութեան հասնիլ առանց արիւնահեղութեան, մահը ընտրելու ստիպողականութիւնը ինքնաբերաբար կը վերանայ արդէն: Սակայն, անձնասպանութիւն կը նկատուի այն դիտաւորեալ մահացումը երբ ենթական, առանձինն կամ ուրիշի մը օգնութեամբ, կ՚որոշէ իր կեանքը աւարտել: Այս մահացման պաշտպանները կը պատճառաբանեն, թէ կեանքը անհատի մը սեփականութիւնն է եւ իւրաքանչիւր անհատ՝ իր ազատ կամքին իսկ բերումով կրնայ իր մահուան պահն ու եղանակը ճշդել: Առաւել, կարգ մը քրիստոնեաներ անձնասպանութիւնը կ՚արդարացնեն երբ ենթական անտանելի ցաւերու մէջ կը տուայտի: Այս անձնասպանութիւնն է որ դիւրամահ բացատրութեամբ կը բնորոշուի (Տե՛ս «Դիւրամահ» յօդուածս *ՀԱՄԿ*, Յունուար–Փետրուար 1998, էջ 46–48):

Քրիստոնէութիւնը անձնասպանութիւնը մեղք կը նկատէ, որովհետեւ մարդ արարածը իր կեանքին արարիչն ու տէրը չէ: Կեանքը շնորհուած է մեզի Աստուծոյ կողմէ որպէսզի զայն արժեւորենք այս աշխարհի վրայ զԱստուած եւ մեր նմանը սիրելով: Մենք չենք լիազօրուած ճշդորոշելու թէ որքան ժամանակ պիտի ապրինք իրագործելու համար մեր աստուածատուր կոչումը: Հետեւաբար, դիտաւորեալ կերպով կեանքը աւարտելը, անձնասպանութիւն գործելը, արդարօրէն կը նկատուի.

Առաջին, Արարիչ եւ Փրկիչ Աստուծոյ դէմ գործուած մեղք մը եւ մերժում մը Անոր սիրոյն եւ գերիշխանութեան:

Երկրորդ, Աստուծոյ պատկերին համաձայն ստեղծուած եւ Անոր փառակից դառնալու կոչուած արարածի մը կողմէ իր Արարիչը անար-գող քայլ մը, Տասնաբանեայի վեցերորդ պատուիրանին *(«Սպանութիւն մի՛ ըներ»* Ելից 20.13) բռնաբարումը եւ ապաշխարութեան կարելիութիւնն իսկ մերժող յուսահատեցուցիչ արարք մը:

Երրորդ, մարդկութեան դէմ անարգանք մը. որովհետեւ անձնաս-պանը կը զրկէ ընկերութիւնն ու իր անմիջական շրջանակը իրեն կարեկ-ցելու եւ օժանդակելու կարելիութենէն: Ապացուցուած է, թէ մահերուն մէջէն անձնասպանութեան պարագան է որ ամենէն երկար վիշտը եւ խորագոյն մեղսակցութեան զգացումը կը պատճառէ վերապրողներուն:

Ահա այս պատճառներով ո՛չ թէ միայն անձնասպանութիւնը դա-տապարտող եւ անձնասպանը պատժող աշխարհիկ օրէնքներ սահման-ւած են, այլ նաեւ կրօնական կանոններ եւս կ՚արգիլեն անձնասպանին քրիստոնէական թաղում ընծայելը: Անշուշտ, երբ բժշկական վկայագիրը հաստատէ թէ ենթական հոգեբանական խանգարումի հետեւանքով գոր-ծած է անձնասպանութիւնը՝ քրիստոնէական թաղում կը կատարուի:

Պէտք է աւելցնել թէ անձնասպանութիւն մը առնչուած կրնայ ըլլալ անձնական եւ ընկերային աննպաստ պայմաններու եւ կամ ենթակային վատթարացած տրամադրութիւններուն եւ ջղային դրութեան հետ, սակայն այս իրավիճակներն ու հոգեվիճակները կրնան մի միայն ընկե-րաբանական եւ հոգեբանական վերլուծումներու դուռ բանալ՝ առանց արդարացնելու գործուած արարքը, թէեւ վերջերս ի յայտ եկած եւ տակաւին կատարուող բժշկական եւ հոգեբուժական նոր վերլուծումներ կը մղեն քրիստոնեաները անձնասպանութեան մեղմ արդարացում մը բանաձեւելու փորձութեան: Այս թեզը պաշտպանող գործ մըն է 1991 թուին, Միացեալ Նահանգներու մէջ, լոյս տեսած *Final Exit* (*Վերջին Ելք*) խո-րագիրը կրող գիրքը, որուն ենթախորագիրը՝ *Մահամերձներու ինք-նափրկութեան եւ ինքնասպանութեան գործնական թելադրութիւններ* ինքզինք լիուլի կը բացատրէ: Գիրքին հեղինակն է Տէրըք Համֆրի, որ միաժամանակ 1988–1990 թուականներուն նախագահն էր «Մեռնելու Իրաւունք» համաշխարհային ընկերակցութեան:

Դիւրին է անձնասպանութեան արդարացման միջոցներ գտնելը. սակայն, ճշմարիտ քրիստոնեան պարտաւոր է զգուշանալ մեղքի

ուռկանին մէջ,–ընդ որս եւ անձնասպանութեան,– բռնուելէ եւ յուսահատութեան եզրը չհասած աղօթքով պէտք է դիմէ Աստուծոյ օգնութեան: Մեզի ոյժ եւ վստահութիւն ներշնչող անսպառ աղբիւր է Աստուածաշունչը, ուր կը կարդանք. *«Եթէ նեղութեան մէջ ալ քալեմ, դուն զիս պիտի կենդանացնես. իմ թշնամիներուս բարկութեանը դէմ քու ձեռքդ պիտի երկնցնես եւ քու աջ ձեռքդ զիս պիտի փրկէ: Տէրը պիտի գործէ ինծի համար: Ո՛վ Տէր, քու ողորմութիւնդ յաւիտենական է: Քու ձեռքիդ գործերը երեսէ մի՛ ձգեր»* (Սաղմ. 138.7–8): Ահա այսպիսի դիմում մը մեզ Աստուծոյ կը մօտեցնէ եւ կեանքին ու անոր յարուցած դժուարութիւններուն մէջ կը պահպանէ յուսահատութեան եւ անձնասպանութեան փորձութենէն: Եկեղեցւոյ կոչումն է հաւատացեալները աղօթքի եւ Աստուածաշունչի ընթերցման հրաւիրելը: Հոգեւոր պաշտօնեան պարտաւոր է ներշնչել Աստուծոյ հետ ըլլալու, Աստուծոյ հետ քալելու եւ Աստուծոյ վստահելու այնպիսի մթնոլորտ մը ուր կեանքի Արարիչն ու կեանքը լիովին գնահատուին եւ յաւիտենական կեանքի նախաճաշակը չշփոթուի անձնասպանական հապճեպութեան հետ:

Ինչպէս դիւրամահի պարագային, հոս ալ տառապանքի, հիւանդութեան եւ մահուան դիմաց բարոյական կեցուածք մը որդեգրելու հրամայականն է որ կը դիմագրաւենք: Առաւել, մեղքի, մահուան եւ փրկութեան զուգորդութիւնը եւս կը պարզուի, ինչպէս կը կարդանք 51-րդ Սաղմոսին մէջ. *«Ողորմէ՛ ինծի, ո՛վ Աստուած, քու ողորմութեանդ համեմատ … քու փրկութեանդ ցնծութիւնը ինծի վերադարձուր ու կամաւոր (կամ) ազնիւ հոգի մը թող հաստատէ զիս»* (12): Աստուած մեզ ո՛չ թէ միայն մեր թշնամիներէն կը փրկէ, այլ նաեւ հիւանդութենէն եւ մահէն կ՚ազատէ: Ահաւասիկ այս ըմբռնումով է որ կրնանք լաւապէս գնահատել եւ ըմբռնել մեր եկեղեցւոյ ապաշխարութեան աղօթքներն ու շարականները, հիւանդներու բժշկութեան աղօթքները եւ թաղման կարգը՝ որպէս փրկութեան առաջնորդող ազդակներ:

* * *

«Դիւրամահ» եւ «Անձնասպանութիւն» յօդուածներուս որպէս լրացում թարգմանաբար կու տամ Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ 1994 թուականին լոյս ընծայած *Քրիստոնէական*-ին համապատասխան բաժինները.

Դիւրամահ

- Պարտաւոր ենք օգնել այն անձերուն որոնք հիւանդութեան եւ հաշմանդամութեան պատճառաւ տկարութիւններ ունին, որպէսզի կարենան բնական կեանք մը ապրիլ:
- Դիւրամահով հաշմանդամին, հիւանդին կամ մահամերձին կեանքը աւարտելը բարոյապէս անընդունելի է, ինչ տուեալներ եւ մղումներ ալ ունենայ ան:
- Տառապանքը թեթեւցնելու կոչուած մահ պատճառող արարքը ինքնին կամ անոր դիտաւորութիւնը՝ մարդկային արժանապատուութեան եւ Արարիչ Աստուծոյ դէմ ոճիր կը համարուի: Մերժելի եւ դատապարտելի է այսպիսի ոճրային արաքներու արդարացում մը գտնելու փորձն իսկ:
- Ընձեռուած ծանրաբեռն, վտանգաւոր եւ արտակարգ բժշկական միջոցառումներու ընդհատումը կրնայ արդարանալ եթէ «գերմոլեռանդ» մերժում մը չէ: Այս պարագային մահ պատճառելու չէ որ մղուած ենք, այլ մահը արգիլելու անկարողութեան դէմ յանդիման կը գտնուինք: Նման որոշումներ պէտք է առնուին հիւանդին հաւանութեամբ՝ եթէ ան կարողութիւն ունի որոշելու՝ կամ այլապէս հիւանդին անունով օրինաւորապէս որոշում առնելու իրաւասութիւնը ունեցողներուն հաւանութեամբ, միշտ հիւանդին կամքը եւ օրինական շահերը յարգելով:
- Նոյնիսկ եթէ կարծուի թէ մահը վերահաս է, իրաւունք չունինք հիւանդին տրուող հոգատարութիւնը ընդհատելու: Ցաւերը մեղմացնող դեղերու գործածութիւնը պէտք է կատարուի տառապանքը թեթեւցնելու եւ ոչ թէ հիւանդին կեանքի օրերը կարճցնելու համար, անշուշտ միշտ ի մտի ունենալով որ մահը անխուսափելի է: Ամոքիչ խնամքը, որպէս անուղղակի գթասրտութիւն, պէտք է քաջալերել:

Անձնասպանութիւն

- Իւրաքանչիւր անհատ պատասխանատու է Աստուծոյ այն կեանքին համար որ Աստուծմէ շնորհուած է իրեն: Աստուած է մեր կեանքին գերագոյն Տէրը: Մենք պարտաւոր ենք երախտապարտութեամբ ընդունելու կեանքը եւ զայն պահպանելու Իր փառքին եւ մեր հոգիին փրկութեան համար: Աստուծմէ մեզի վստահուած կեանքին

տնտեսներն ենք մենք եւ ոչ թէ տէրերը: Կեանքը մեզի չի՛ պատկանիր որ զայն փճացնելու իրաւունքը ունենանք:

- Անձնասպանութիւնը կը հակասէ կեանքը պահպանելու եւ շարունակելու մարդ արարածին բնական հակումին: Նաեւ կ՚անարգէ դրացին սիրելու պատուիրանը, որովհետեւ ընտանիքի, ազգի եւ ընկերային այլ կառոյցներու հետ մարդոց ունեցած կապերը կը խզէ եւ պարտաւորութիւնները կը բեկանէ: Անձնասպանութիւնը զԱստուած սիրելուն ժխտումն է:
- Եթէ անձնասպանութիւնը կը կատարուի ուրիշներուն՝ եւ մանաւանդ երիտասարդներուն նախընթաց ըլլալու համար, գայթակղութեան համազօր կը նկատուի: Անձնասպանութեան պարագային կամաւոր գործակցութիւնը բարոյական օրէնքներու հակառակ է:
- Հոգեբանական ծանր խանգարումներ, անձկութիւն կամ անձկութեան վախ, տառապանք կամ չարչարանք անձնասպանին պատասխանատուութիւնը կը նուազեցնեն:
- Անձնասպաններուն յաւիտենական փրկութեան արժանի ըլլալէն մեր յոյսը պէտք չէ կտրենք: Աստուծոյ միայն ծանօթ եղող միջոցներով, Աստուած կրնայ անոնց ապաշխարողական փրկութիւն շնորհել: Եկեղեցին կ՚աղօթէ անձնասպաններուն համար:

(Շար. 2) Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան
(*ՀԱՄԿ*, Մարտ–Ապրիլ 1998)

Գ. ՍԵՌԱՅԻՆ ԵԻ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՐԵԻՈՅԹՆԵՐ

1. Ամուսնութիւն, որդեծնութիւն եւ ընտանիք

Ըստ քրիստոնէական ուսուցման, ամուսնութիւնը այր եւ կնոջ կամաւոր, մնայուն եւ միա-ամուսին (*monogamous*) այն հաւատարիմ միութիւնն է, որուն շնորհիւ զաւակներու աճման իտէալ մթնոլորտը եւ ընկերութեան կայունութիւնը կ'ապահովուին:

Այր եւ կնոջ սեռային յարաբերութեան օրինականութիւնը պայմանաւորուած է ամուսնութեամբ: Ճիշդ է որ սեռային յարաբերութեան գլխաւոր նպատակը որդեծնութիւնն է, սակայն որպէսզի ան իր ամբողջական լրումին հասնի անոր միջոցաւ այր եւ կնոջ սէրն ու բնական կարիքը հաճոյական գոհացում պէտք է գտնեն:

Քրիստոնէութիւնը թէեւ կուսակրօնութեան եւ վանականութեան կենսաոճի մը մանրամասնութիւնները սահմանեց, սակայն բնաւ չանտեսեց սուրբ պսակով նուիրագործուած ամուսնական սեռային յարաբերութիւնը: Իսկ այս պատճառաւ ամուսնութիւնը անցաւ եկեղեցւոյ խորհուրդներուն շարքին եւ սուրբ պսակի պահուն կ'աղօթենք այր եւ կնոջ զուգակցութեան, մէկ մարմին դառնալուն, ամուսնական անկողնին սրբութեան, ամբողջանուէր սիրոյ, պարկեշտ վարքի եւ այլ բարոյալից առաքինութիւններուն համար: Այսպիսով կը հաստատենք թէ որդեծնութիւնը մի միայն ընտանեկան ջերմ, կայուն եւ առողջ մթնոլորտի մէջ կրնայ վաւերականօրէն իրագործուիլ:

Զաւակ ունենալ չի՛ նշանակեր որդեծնութիւնը աւարտել: Զաւակին ծնունդով որդեծնութեան սկիզբը կը դրուի միայն եւ ծնողներ պարտաւոր են շարունակականօրէն իրենց զաւակին աճումով մտահոգուիլ, իրարու հանդէպ ունեցած սէրը շարունակականօրէն ցոլացնել եւ զաւակը սիրուած ըլլալու եւ ուրիշները սիրելու զգացումով մեծցնել: Անհատի մը կազմաւորման մէջ ամենէն վճռադրոշմ յարաբերութիւնը ծնողք եւ զաւակ յարաբերութիւնն է: Միւս ազդակները (դպրոց, եկեղեցի, ընկերային շրջանակ, ազգային պատկանելիութիւն եւ այլն) իրենց կարեւոր դերը ունին անհատի մը կազմաւորման մէջ, սակայն չեն կրնար փոխարինել ծնողքի եւ զաւակի յարաբերութեան շինիչ դերը: Ընտանիքի մը առողջութիւնը հիմնուած է այս կենսական եւ անփոխարինելի յարաբերութեան վրայ: Այսօր, ընտանիքը կը քայքայուի եւ մարդկային ընկերութեան դիմագիծը կ'եղափոխուի, որովհետեւ միա-ամուսնութիւնը տեղի տուած է

«օրինաւոր» բազմամուսնութեան, ամուսնական հաւատարմութիւնը՝ սեռային սանձարձակութեան, նախամուսնական կուսութիւնը՝ անպատասխանատու կենակցութեան եւ ծնողք ու զաւակ փոխ յարաբերութիւնը՝ անհատական իրաւունքներու եւ ազատութիւններու մրցակցութեան:

Ընտանիքը կը փճանայ, ընկերութիւնը կը քայքայուի, արժէքները գլխիվայր կը շրջին, փոխադարձ վստահութիւնը կը նահանջէ եւ ընկերային նոր օրէնքներ կը յարմարցուին՝ արդարացնելու համար այս ոչ-քրիստոնէական եւ անմարդկային երեւոյթները, որոնց մէջ անհամեմատելի չափերու հասած են ամուսնական բազմազան նորաձեւութիւնները:

Այս բոլորը յաղթահարելու միջոցը ընտանեկան աւանդական կեանքի, կառոյցի, յարաբերութիւններու ու արժէքներու վերահաստատումն է: Այս շրջադարձը պէտք է սկսի տունէն եւ հիմնուի նախաամուսնական կուսութեան, օճախի սրբութեան, ամուսնական հաւատարմութեան եւ ծնողք ու զաւակ պատասխանատու, յարգալից եւ սիրազեղ յարաբերութեան վրայ: Ու, ահա, հոս է որ Աստուծոյ խօսքը իր ազդարարութիւնը կը կատարէ յիշեցնելով մեզի, թէ ա. *«Աստուած՝ իր պատկերով ստեղծեց մարդը, Աստուծոյ պատկերով ստեղծեց զայն, արու եւ էգ ստեղծեց զանոնք»* (Ծննդոց Գիրք 1.27). բ. *«Աստուած օրհնեց զանոնք եւ Աստուած անոնց ըսաւ “Ամեցէք ու շատցէք ու երկիրը լեցուցէք”»* (Ծննդոց Գիրք 1.28):

Հին Կտակարանի այս հաստատումներուն անձագանգը կը գտնենք Յիսուսի հետեւեալ խօսքերուն մէջ. «*Սակայն արու եւ էգ ստեղծեց մարդիկը եւ ըսաւ անոնց. Այս պատճառով այրը պիտի ձգէ իր հայրն ու մայրը եւ իր կնոջ միանայ, եւ երկուքը մէկ մարմին պիտի ըլլան: Հետեւաբար այլեւս երկու չեն, այլ՝ մէկ մարմին: Արդ, որեւէ մէկը թող չբաժնէ անոնք՝ որ Աստուած միացուց*» (Աւետարան ըստ Մարկոսի 10.6–9): Առաւել, սուրբ պսակի ատեն մեր եկեղեցւոյ մէջ կարդացուած հատուածով (Նամակ Եփեսացիներուն 5.22–33) Պօղոս Առաքեալ այր եւ կնոջ ամուսնական միացումը կը նմանցնէ Քրիստոսի եւ Իր եկեղեցւոյն միացման:

Այս հասկացողութեամբ, մարդկային յարաբերութեանց մէջէն ամուսնութիւնը կ’առանձնանայ եւ կը ստանայ ֆիզիքականէն անդին հոգեւոր միութիւն մը դառնալու աստուածային թելադրականութիւն մը:

Ամբողջական սիրով եւ սեռային հաւատարմութեամբ այր եւ կին իրենց միութիւնը կը ցոլացնեն՝ առանց կորսնցնելու իրենց եզակի առանձնայատկութիւնները: Եկեղեցւոյ աղօթքին մէջ կը շեշտուի այր եւ

կնոջ ամուսնութեան կամաւոր ընդառաջումը եւ փոխադարձ հաւանութիւնը. որովհետեւ, իրենք է որ պիտի իրագործեն իրենց միութիւնը՝ Աստուծոյ օրհնութեամբ եւ սուրբ պսակի արարողութեան ներկայ գտնուողներուն վկայութեամբ, ու ամուսնական միութիւնը պիտի պահպանեն սուրբ պսակի ուխտով սրբագործուած հաւատարմութեամբ՝ ի գին ամեն դժուարութիւններու եւ նեղութիւններու: Այս տուեալներով միայն կրնայ ամուսնութիւնը իր իրա՛ւ իմաստը զգենուլ, որուն օրինականութիւն կու տան նաեւ եկեղեցական եւ աշխարհիկ լրացուցիչ պայմաններ, ինչպէս՝ ազգականական մերձաւորութեան արգելքը, ամուսնական արտօնագիրը, մականունի փոփոխութիւնը, ժառանգական իրաւունքները եւ այլն:

* * *

Ս. Յովնան Ոսկեբերանի «ընտանիք եկեղեցի» ըմբռնումը

Ընդհանրական Եկեղեցւոյ տիրական դէմքերէն Ս. Յովհան Ոսկեբերան Հայրապետ, իր Ամուսնութիւն եւ Ընտանեկան Կեանք (St. John Chrysostomos, *On Marriage and Family Life*) գործին մէջ, կը բացայայտէ ընտանիքին եւ եկեղեցիին անքակտելի առնչութիւնը՝ հետեւեալ խորհրդածութիւնները կատարելով.

ա. «Եթէ մենք կարենանք իտէալ կարգ ու կանոն հաստատել մեր տուներուն մէջ, այն ատեն միայն պիտի յաջողինք մեր եկեղեցւոյ վերակացուն ըլլալ. որովհետեւ, իւրաքանչիւր տուն փոքրիկ եկեղեցի մըն է: Արդ, մեր պարտաւորութիւնն ու կոչումն է լաւ այրեր ու կիներ ըլլալ»:

Ս. Ոսկեբերան Հայրապետի օրերուն, հեթանոսութիւնը անկումի մէջ էր եւ քրիստոնէութիւնը սկսած էր ընկերութեան տիրական կրօնը դառնալ: Սակայն, նորադարձ քրիստոնեաներուն համար շատ դժուար էր հեթանոսութեան շնորհած նիւթական ստացուածքներէն, ուժէն եւ ընկերային պայմաններէն ձերբազատուիլ. ու ասոնց մէջ ծանրակշիռ էր հեթանոսական բարոյական թոյլատուութիւնը: Կարծէք պատմութիւնը ինքզինք կը կրկնէ մեր օրերուն, եւ այսօր եւս երբ բարոյապէս փճացած ընկերութեան մը մէջ կը փորձենք մեր քրիստոնէութիւնը ապրիլ, ամենէն աւելի մեր եկեղեցական ու ընտանեկան կեանքն է որ կը տուժէ: Եկեղեցի եւ ընտանիք լուսանցքային իրականութիւններ դարձած են եւ իրենց առաքելութիւնը նահանջի կը դիմէ:

բ. «Եթէ ներդաշնակութիւն տիրէ տան մէջ, զաւակները աղուոր մթնոլորտի մէջ հասակ կ’առնեն, տունը կարգ կանոնի մէջ կը մնայ եւ դրացիներ, բարեկամներ ու ազգականներ գովեստով կը խօսին մեր մասին»:

Քրիստոնեայ ընտանիքը հրաւիրուած է Երկինքի Արքայութեան ժառանգորդը դառնալու: Սա առանձնաշնորհում մը ըլլալով հանդերձ կը պարտաւորէ մեզ հոգեւոր եւ բարոյական սկզբունքներով առաջնորդուած կենցաղ մը ունենալու: Ընկերային եւ քաղաքական սկզբունքներ չեն կրնար մեզ Երկինքի Արքայութեան հասցնել. այլ՝ միայն Քրիստոս եւ Իր պատուիրանները: Արդ, ինչպէս Եկեղեցւոյ, նաեւ իւրաքանչիւր տան գլուխը Քրիստոս է: Մենք եւ մեր զաւակները կրնան քրիստոնեայ ըլլալ եւ աստուածային պատուիրաններուն համաձայն ապրիլ մի միայն հաւատքի տան՝ եկեղեցւոյ մէջ: Ուրեմն, եկեղեցի եւ տուն զիրար կ’ամբողջացնեն եւ կը կազմաւորեն քրիստոնեայ մարդը: Այլեւս ամեն կիրակի եկեղեցի երթալու կամ չերթալու հարցականը չի՛ մնար եւ եկեղեցւոյ հաւաքական կեանքին մեր մասնակցութիւնը օրհնութիւն մը կը դառնայ մեր ընտանեկան կեանքի աղօթքի, գոհաբանութեան եւ զոհողութեան հարստացման, եւ սուրբ պսակի արարողութիւնը հարազատօրէն կը ցոլացնէ սրբազան խորհուրդ մը ըլլալու իր քաղցրութիւնը: Աւելին, քրիստոնեայ ընտանիքը կը լծուի Աստուծոյ եւ Իր Թագաւորութեան ծառայութեան, որովհետեւ կը վերածուի հիւրընկալ յարկի մը, ուր նախ Քրիստոս եւ ապա Իր հետեւորդները սիրով կ’ընդունուին: Ուրիշ առիթով, հիւրընկալութեան ակնարկելով, Ս. Ոսկեբերան Հայրապետ կը գրէ. «Ձեր տան մէջ Քրիստոսի համար յարդարուած սենեակ մը վերապահեցէք: Ձեր ամբողջ տունը Քրիստոսի ընդունարանը թող ըլլայ» (“Homily 45,” in the *Homilies of St. John Chrysostomos, Archbishop of Constantinople, on the Acts of the Apostles*):

գ. «Տեսէք թէ ինչպէս Աննա իր միակ տղան, Սամուէլը, կաթէն կտրածին պէս տաճարին ընծայեց (Ա. Թագ. 1.24–28): (Չեմ ստիպեր որ ձեր բոլոր զաւակները վանական ըլլան), սակայն մի՛ ըսէք որ Աստուածաշունչը միայն վանականները կը կարդան կամ Աստուածաշունչ կարդալով տղաս վանական կը դարձնեմ: Անհրաժեշտ է որ բոլորս, եւ մանաւանդ փոքրիկները, գիտնանք աստուածաշնչական ուսուցումները»:

Նիւթական հանգիստ պայմաններ ապահովելէ եւ ուսում ջամբելէ աւելի կարեւոր է մանուկին հոգեւոր կեանքի թրծումը: Եթէ մենք պատրաստ չենք Աստուծոյ եւ մեր նմանին ծառայելու, եթէ հոգեւոր կեանքը

պարագայական ապրում է մեր մէջ, եթէ Աստուածաշունչը միայն մեր գրադարանին գիրքերէն կամ տան զարդերէն մին է, մեր ամուսնական կեանքը չի՛ կրնար մեզ եւ մեր զաւակները ճշմարիտ քրիստոնեայ դարձնելու ատաղձը հայթայթել եւ մեր եկեղեցին չի՛ կրնար Աստուծոյ Արքայութեան նախաճաշակը պարգեւել մեզի:

Մեր եկեղեցւոյ գեղեցիկ աւանդութիւններէն մին է մկրտութենէն առաջ մանուկին քառասնօրեայ տաճար ընծայումը: Օրթոտոքս եկեղեցիներ այս արարողութիւնը կը կոչեն ‘churching’, որ կրնանք թարգմանել «եկեղեցի երթալ» կամ «եկեղեցի ըլլալ»: Սա պարզապէս երեխան եկեղեցի տանելու սովորութիւն մը չէ. այլ, ընտանիքին եկեղեցւոյ պատկանելիութիւնը շեշտելու եւ ընտանիքին նոր անդամը Աստուծոյ ընծայելու եւ Աստուծոյ մշտական ներկայութեան մէջ պահելու ծնողական գիտակից յանձնառութիւն մը, որուն ամենէն կարեւոր բաժինը կը հանդիսանայ Աստուածաշունչի ամենօրեայ ընթերցումը:

(Շար. 3) Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան
(*ՀԱՄԿ*, Մայիս–Յունիս 1998)

Գ. ՍԵՌԱՅԻՆ ԵԻ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՐԵԻՈՅԹՆԵՐ

2. Սեռային Բարոյագիտութիւն

Սեռային յարաբերութեան քրիստոնէական աւանդական չափանիշը սուրբ պսակ ամուսնութեան խորհուրդով կը ճշդորոշուի: Սեռային յարաբերութեան հիմնական նպատակը որդեծնութիւնն է: Ամուսնութիւն, սեռային յարաբերութիւն եւ որդեծնութիւն ընտանեկան, ցեղային, ազգային եւ կրօնական ընկերութիւններու բարօրութիւնը ապահովող ազդակներ են եւ ոչ թէ անհատական փափաքներու գոհացում տուող միջոցներ: Սեռային յարաբերութեան իտէալ տիպարը այր եւ կնոջ ամուսնական կենակցութիւնն է, որ կը յատկանշուի մնայուն եւ միաամուսին յարաբերութեամբ եւ կը ծառայէ որդեծնութեան եւ ընտանեկան ու ընկերային բարօրութեան:

Սեռային բարոյագիտութեան քրիստոնէական հիմնաքարը կը գտնուի Ծննդոց 1.27-ին մէջ. «Աստուած իր պատկերով ստեղծեց մարդը. Աստուծոյ պատկերով ստեղծեց զայն, արու եւ էգ ստեղծեց զանոնք»: Սեռային բարոյագիտութիւնը կը փորձէ բացատրել աստուածաշնչական այս համարը, առանց անտեսելու նաեւ ասոր յաջորդող դէպքերու զարգացումը, որ կը յատկանշուի Ադամ եւ Եւայի անհնազանդութեամբ, անկումով, դրախտէն արտաքսումով ու մեղաւորութեամբ:

Քրիստոնէական աւանդական շրջանակներու մէջ, որդեծնութիւն, սեռային փափաքներու գոհացում, կենակիցներու փոխադարձ սէր, ամուսնական յանձնառութիւն եւ միայն այր ու կնոջ կենակցութիւն կը մնան անխախտելի սկզբունքներ: Սակայն, ազատամիտ շրջանակներու մէջ, ուր առաւելաբար կը շեշտուի անհատական որոշումն ու կեանքը «ազատ» ապրելու նախապատուութիւնը, այս սկզբունքները չեն պահպանուիր. ինչպէս, օրինակ, միասեռական կենակցութիւններու պարագային:

Քրիստոնէական սեռային բարոյագիտութեան տիեզերական եւ էական աղբիւրը Աստուածաշունչն է, ուր որդեծնութեան համար կատարուած ամուսնութիւնը որպէս տիպար օրինակ կը ներկայացուի (Տե՛ս Ծննդոց 1–3 գլուխներ, յատկապէս 1.26–28, 2.18–25 եւ 3.16–19): Սակայն, Հին Կտակարանին մէջ կը հանդիպինք սեռային այնպիսի երեւոյթներու որոնք կը հակասեն աստուածահաստատ պատուիրաններուն. այսպէս, բազմակնութիւն (Ծննդոց 29.21–30, Երկրորդ Թագաւորաց 5.13–16, Երրորդ

Թագաւորաց 11.1, 3), հարճեր (Ծննդոց 16.1–4, 30.1–13), տագրամուսնութիւն (Ծննդոց 38.8, Թուոց 25.5–10), արտա-ամուսնական սեռային յարաբերութիւն (Ղեւտացւոց 20.10, Թուոց 22.22), պոռնկութիւն (Առակաց 5, 7.5, 25–27), միասեռականութիւն (Ղեւտացւոց 18.22, 20.13), անասուններու հետ սեռային յարաբերութիւն (Ելից 22.19, Ղեւտացւոց 18.23, 20.15–16) եւ այլն:

Յիսուս իր ուսուցումներուն մէջ, ամուսնութեան եւ ընտանիքի մասին խօսած է, դատապարտելով շնութիւնը (Աւետարան Մատթէոսի 5.27–28, Աւետարան Յովհաննէսի 8.3–11) եւ մերժելով հրէական ամուսնալուծման եղանակը (Աւետարան Մատթէոսի 5.31–32, 19.9, Աւետարան Մարկոսի 10.11–12, Աւետարան Ղուկասի 16.18, Առաջին Նամակ Կորնթացիներուն 7.10–11): Սեռային բարոյագիտութեան ամենէն մանրամասնեալ ներկայացումը կը գտնենք Առաջին Նամակ Կորնթացիներուն 7-րդ գլուխին մէջ, ուր Պօղոս Առաքեալի գլխաւոր նպաստը կը հանդիսանայ կուսակրօնութեան տուած նախապատուութիւնը (7.7–8, 38–40), որ առաւել պիտի զարգանար եւ առարկայանար ճգնաւորական եւ վանական շարժումներով:

Պօղոս Առաքեալէն մինչեւ 20-րդ դար, եկեղեցական հայրեր եւ աստուածաբաններ խորացուցած են սեռային բարոյագիտութեան մարզը եւ Եկեղեցին ըստ այնմ զանազան պատժական տնօրինումներ սահմանած է:

20-րդ դարուն, բողոքականներ նուազ շեշտաւորում կու տան որդեծնութեան եւ մինչեւ իսկ արտա-ամուսնական սեռային արարքները ընդունելի կը նկատեն: Կաթոլիկներ սեռային յարաբերութիւնը մի միայն այր ու կնոջ ամուսնական կեանքին մէջ արտօնելի կը նկատեն եւ կը հակառակին որդեծնութիւնը խափանող բոլոր տեսակի միջոցառումներու: Ուղղափառներ իրենց տեսակէտները կը բանաձեւեն Աստուածաշունչի եւ եկեղեցական հայրերու ուսուցումներուն վրայ եւ սեռային յարաբերութիւնը միայն ամուսնական միութեան մէջ կ՚արտօնեն, սակայն որդեծնութիւնը խափանող միջոցառումները ընդունելի կը համարեն որպէս միջոց զաւակներու ծննդեան յաջորդականութիւնը սահմանելու:

Արդի ժամանակներու քրիստոնէական սեռային բարոյագիտութիւնը առաւելաբար կ՚ընդգծէ սէրը եւ նուազ՝ որդեծնութիւնը: Սեռային փափաքն ու հաճոյքը դրականօրէն կ՚ընկալուին որպէս սիրոյ եւ յանձնառութեան արտայայտութիւն: Հոս է որ ոմանք արդարացուցիչ կը գտնեն նաեւ նախա-

ամուսնական եւ արտա-ամուսնական սեռային յարաբերութիւնները եւ եկեղեցւոյ օրհնած սուրբ պսակ ամուսնութեան խորհուրդը հարցականի տակ կը դնեն ու ոչ-քրիստոնէական սեռային յարաբերութիւնները ընդունելի եւ օրինաւոր կը նկատեն:

3. Ամլացում

Ամլացումը մարդկային արարածները որդեծնելու կամ անասունները վերարտադրելու կարողութենէն զրկող արարքն է: 1981-ին կատարուած ուսումնասիրութեան մը համաձայն, ամբողջ աշխարհի տարածքին շուրջ 100 միլիոն զոյգեր ամլացման դիմած են որպէս որդեծնութիւնը արգելակող միջոցի: Ամլութեան եւ ամլացումի միջեւ եղող տարբերութիւնը այն է, որ մինչ առաջինը բնախօսական է, երկրորդը՝ արուեստական միջոցներու կիրարկումով կը կատարուի:

Գլխաւոր երկու տեսակի ամլացումներ կան. Առաջին, **առողջապահական**, երբ ենթակային առողջութիւնը պաշտպանել կը նպատակադրէ: Երկրորդ, **զրկողական**, երբ մարդ արարածին որդեծնելու կամ անասունին վերարտադրելու կարողականութիւնը խափանելու կը միտի: Նաեւ, ամլացումը կարելի է սահմանել որպէս **կամաւոր** կամ **ակամայ**:

Կամաւոր ամլացումը կը բաժնուի երկու տեսակի. Առաջին, **զրկողական ամլացում**: Երկրորդ, **առողջապահական ամլացում**:

Առաջին, **զրկողական ամլացումը** 20-րդ դարուն իրագործուեցաւ, երբ գիտական «թէքնիք»-ներով արուներու եւ էգերու սերնդագործման գործարանները ամլութեան մատնուեցան: 1970-ական թուականներուն, ամուսնացած զոյգեր ամլացման դիմեցին որպէս որդեծնութիւնը խափանող գլխաւոր կամաւոր միջոցի:

Կամաւոր ամլացումը՝ որպէս որդեծնութիւնը արգելակող միջոց բարոյագիտական լուրջ հարցադրումներու դէմ յանդիման կը դնէ քրիստոնէական Եկեղեցին, որուն զանազան ընտանիքները տարբեր կեցուածքներ ճշդած են այս գծով: Հարցը միայն դրական կամ ժխտական արմատական կեցուածք մը ճշդելով չ՚աւարտիր. որովհետեւ, գիտութիւնը չէ հասած այն մակարդակին որ կարենայ ամլացած անձի մը սերնդագործելու կարողականութիւնը վերահաստատել. ուրեմն, երբ ետդարձի կարելիութիւնը կը չքանայ, բարոյագիտականօրէն հարցը առաւել կը բարդանայ:

Ագկլիգաններ 1930-ին ընդունելի գտան որդեծնութիւնը հսկողութեան տակ պահող միջոցները:

Բողոքականներ առհասարակ ամլացումը՝ որպէս որդեծնութիւնը արգելակող միջոց՝ օրինական կը նկատեն. թէեւ, կարգ մը աստուածաբաններ յստակօրէն կ՚ընդգծեն, թէ ամուսնական կեանքի մէջ ամլացման պէտք է դիմել՝ որպէս որդեծնութիւնը կասեցնող միջոցի՝ միայն բաւարար զաւակներու ծնունդէն ետք:

Կաթոլիկներ արմատականօրէն դէմ են որդեծնութիւնը խափանող ամեն տեսակի միջոցառումներու. իսկ ամլացումը առաւել եւս դատապարտելի կը նկատեն որպէս անդամներու մասնահատում, որ մարդկային կեանքի փրկութեան եւ մարմնի արժեւորումին չի՛ նպաստեր: Թէեւ, հոս եւս կարգ մը աստուածաբաններ կը շեղին պաշտօնական տեսակէտէն եւ կը պնդեն, թէ որդեծնութիւնը կասեցնող ամլացումը բարոյապէս արդարանալի է երբ խղճմտօրէն կը կատարուի գոհացուցիչ պատճառներով: Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ *Քրիստոնէական*-ին մէջ (*Cathechism of the Catholic Church*, 1994, p. 553, article 2297) կը կարդանք. «Բացի այն բացառիկ պարագաներէն, երբ անդամահատումներն ու ամլացումները կը կատարուին բժշկական պատճառներով՝ բարոյական օրէնքի դէմ արարքներ կը նկատուին»:

Ուղղափառներ աւանդականօրէն ընդունած են, թէ Աստուծոյ ստեղծած այրն ու կինը՝ իրենց իւրայատկութիւններով՝ մասնակից են աստուածային ստեղծագործութեան եւ աստուածատուր փափաքով, իրարու հանդէպ իրենց ունեցած փոխադարձ գրաւչութեամբ եւ սեռային յարաբերութեամբ մէկ մարմին կը դառնան: Այս միութիւնը Ուղղափառ Եկեղեցին կ՚օրհնէ որպէս խորհուրդ սուրբ պսակ ամուսնութեան: Անոնք որոնք սեռային յարաբերութիւնը միայն որդեծնութեան միջոց կը նկատեն եւ կը հակառակին օրինաւորապէս ամուսնացած զոյգին սեռային բնական փափաքին գոհացման ծառայող սեռային յարաբերութեան, ամբողջապէս դէմ են ամլացման եւ այլ կանխարգելիչ միջոցառումներու կիրարկման: Իսկ ուրիշներ սեռային յարաբերութիւնը կը նկատեն այր ու կին իրարու զօդող այն խորհրդաւոր կապը, որ որդեծնութեան եւ ամուսիններու սիրոյն, յանձնառութեան եւ մարմնական ու հոգեկան միութեան կը ծառայէ եւ նոյնիսկ զաւակներու ծննդեան բնախօսական շրջանի աւարտէն ետք կը շարունակէ ընտանեկան կեանքի բարօրութիւնը ապահովող ազդակ հանդիսանալ: Այս դիտանկիւնէն, կանխարգելիչ միջոցառումներու կի-

րարկումը, ներառեալ ամլացումը, դատապարտելի չէ, մինչեւ այն ատեն երբ կը ծառայէ Ուղղափառ Եկեղեցւոյ սահմանած ամուսնական կեանքի նպատակներուն: Արդ, այս բոլորին լոյսին տակ, Ուղղափառներ որդեծնութիւնը խափանող միջոցներու գծով, ներառեալ ամլացումը, պաշտօնական որոշում մը չեն առած: Կարգ մը աստուածաբաններ որդեծնութիւնը կասեցնող ժամանակաւոր միջոցները ընդունելի կը նկատեն՝ զաւակներու ծննդեան յաջորդականութեան միջոցը պահելու կամ զաւակներուն թիւը սահմանափակելու համար, միշտ շեշտելով ամուսնական կեանքի սրբութիւնն ու միութիւնը ցոլացնող փոխադարձ սէրը:

Երկրորդ, **առողջապահական ամլացում**, որ մասնաւորաբար կաթոլիկ աստուածաբաններուն ուշադրութեան առարկան հանդիսացած է: Քրիստոնէական ընդհանրացած պաշտօնական կեցուածքը այն է, որ առողջապահական ամլացումը արտօնուած է միայն այն պարագային երբ անդիտաւորեալօրէն եւ անուղղակիօրէն որպէս միջոց կը ծառայէ ոչգործօն եւ ախտաւոր գործարան մը վերացնելու. օրինակ, քաղցկեղած արգանդ մը: Տակաւին, կարծիքները կը տարբերին թէ այսպիսի պարագաներուն առողջապահական ամլացումը հիւանդութի՞ւնը կանխող բնոյթ պէտք է ունենայ թէ հիւանդութիւնը բուժելու համար նախաձեռնուի:

Ակամայ ամլացումը կը տեսնենք երկու տեսակի անձերու մօտ. Առաջին, տկար կարողականութեամբ օժտուած անձեր: Երկրորդ, կարող անձեր:

Առաջինին մէջ կ՚իյնայ մտքով թերաճներու ամլացումը, որ թէեւ ենթակայօրէն ակամայ ամլացում է, բայց ընդունելի է գիտակից ծնողի մը կողմէ: Անշուշտ այս երեւոյթին ետին կը յայտնուի նաեւ խտրական այն ոգին, որ չի՛ թոյլատրեր մտքով եւ մարմնով անկարողներուն սերընդագործումը, որպէսզի մարդկութիւնը առողջ տարրերով օժտուի միայն: Այս խտրականութիւնը խափանելու համար, քրիստոնեայ աստուածաբաններուն մեծամասնութիւնը դէմ է ակամայ ամլացման այս եղանակին:

Երկրորդը կը ներառնէ սեռային սանձարձակութիւններու մէջ գտնուողներու պատժողական ակամայ ամլացումը: Այս կալուածին մէջ կ՚իյնան բազմազաւակ կիներու որդեծնութիւնը արգելակող միջոցառումները եւ կարգ մը խիստ վտանգաւոր պաշտօններու ստանձնումը կանխող ամլացման նախապայմանը:

Քրիստոնեայ աստուածաբաններու մեծամասնութիւնը դէմ է պատժողական ամլացման:

(Շար. 4) Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան
(*ՀԱՄԿ*, Յուլիս–Օգոստոս 1998)

Գ. ՍԵՌԱՅԻՆ ԵՒ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՐԵՒՈՅԹՆԵՐ

4. Յղութիւնը արգելակող միջոցներ

20-րդ դարուն, յղութիւնը արգելակող բժշկական զանազան միջոց-ներ երեւան ելան, որոնք կարելի է համախմբել յղութեան արգելք (contraception) եզրաբանութեամբ: Ասոնց մանրամասնօրէն անդրա-դառնալը մեր յօդուածաշարքին մտահոգութենէն դուրս ըլլալով, կը բաւականանանք բարոյագիտական շրջագիծի մէջ զանոնք ընդգրկելէ:

Յղութեան արգելք ըսելով կը հասկնանք այնպիսի միջոցներու կիրարկումը, որով սեռային բնական յարաբերութիւնը կ՚արգելակուի եւ երեխային յղացումը կը խափանուի՝ բնական նախազգուշական քայլե-րով (օրինակ, սեռային յարաբերութիւն ունենալ միայն այն օրերուն երբ բնախօսականօրէն կինը չի՛ կրնար յղանալ) եւ կամ արուեստական միջոցներով (օրինակ, յղութիւնը խափանող դեղահատ գործածել):

Սիրելու կարողութիւնը, ոչ անպայմանօրէն որդեծնութեան նպա-տակաւ, մարդիկը էականօրէն կը զատորոշէ անասուններէն: Անա-սուններ կը վերարտադրեն (reproduce) իրենց ձագերը, իսկ այր եւ կին կը ծնանին (procreate) իրենց զաւակները: Վերարտադրութիւնը եւ ծնանիլը բնախօսականօրէն կրնան իրարու նմանիլ, սակայն հոգեբանականօրէն բոլորովին տարբեր են իրարմէ: Ծնանիլը բնազդական հակումի մը կամ կապուածութեան մը հետեւանք չէ. այլ, քաղցր զգացումներու իւրայատուկ ամբողջութեամբ մը կը պայմանաւորուի, որուն վրայ կը գումարուին ընտանեկան եւ ընկերային տուեալներ: Դարեր շարունակ, այր եւ կին Աստուծոյ պարգեւը եւ իրենց սիրոյ պտղաւորումը նկատած են զա-ւակներու ծնունդը:

Հին Կտակարանին մէջ, զաւակներու ծնունդը քաջալերուած է հօրենական ժառանգութեան տիրանալու եւ խոստացուած Մեսիան տեսնելու համար: Այրի եւ ամուլ կինը անբախտ էակ մը նկատուած է եւ ընկերութեան կողմէ անարգուած: Միաժամանակ, պէտք է նշել թէ աստուածաշնչական հատուածներ կան ուր սէրը կը գովերգուի առանց որդեծնութեան հետ առնչուելու (Ծննդոց 2.23–24, Եփեսացիս 5.21–33, Մարգարէութիւն Ովսեայ, Երգ Երգոց): Հին Կտակարանին մէջ, յղութիւնը արգիլող միջոցի ուղղակի կիրարման մէկ օրինակ յիշուած է միայն (Ծննդոց 38.8–10):

Նոր Կտակարանին մէջ, այրիներն ու ամուլները կը հովանաւորուին եւ իրենց համամարդկային բնական մակարդակին կը բարձրանան Յիսուսի կողմէ ու մանուկները աստուածային օրհնութեան կ՚արժանանան: Մէկ խօսքով, բոլոր մարդիկը նոր ուխտի զաւակներ կը դառնան:

Contraception բառը 20-րդ դարուն սկսաւ գործածուիլ բարոյագիտական շրջանակներէ ներս, թէեւ յղութիւնը արգիլող միջոցներու կիրարկումը արձանագրուած է մինչեւ իսկ Ն.Ք. 1900–1100 թուականներու եգիպտական բաբիւրոսներու վրայ: Նախքան contraception բառի գործածութիւնը, յղութեան արգելքին հանդէպ քրիստոնէական կեցուածքը կը ճշդորոշուէր մարդկային կեանքի, ամուսնական սիրոյ եւ որդեծնութեան դրական սկզբունքներով եւ կը հիմնուէր բժշկական ու ընկերային հետեւեալ երեւոյթներուն վրայ.

Առաջին, նախնական բժշկութիւնը թէեւ ծանօթ էր վիժեցումի եւ յղութիւնը արգիլող դեղերուն եւ միջոցներուն, սակայն չէր կրնար զանոնք իրարմէ զանազանել եւ ըստ այնմ զանոնք յանձնարարել:

Երկրորդ, յղութիւնը արգիլող միջոցները միայն պոռնիկներու կողմէ ի գործ կը դրուէին՝ որպէս արտա-ամուսնական սեռային ազատ յարաբերութեան եւ որդեծնութեան նախազգուշութիւն:

Երրորդ, յղութիւնը արգիլող միջոցները չէին ընդհանրացած, որովհետեւ այրերու ընտանեկան շառաւիղի ճիւղաւորման ձգտումը եւ կիներու զաւակներ ծնանելու կարողականութեան նախապատուութիւնը, յարաբերաբար հարճերուն, տիրական էր:

Չորրորդ, յղութիւնը արգիլող միջոցները ընդունելի չէին, որովհետեւ քրիստոնէութիւնը կ՚ուսուցանէր, թէ մարդկային մարմնի սեռային գործարանները որդեծնութեան համար էին:

Կաթոլիկներ, 4-րդ դարէն իսկ, Օգոստինոս Հայրապետի (354–430) միջոցաւ հաստատեցին թէ միայն որդեծնութեան համար տեղի ունեցող սեռային յարաբերութիւնը բարոյապէս ընդունելի է: Աւելի ուշ, Թովմաս Ագուինացի (1225–1274) յղութիւնը արգիլող միջոցները դասեց բնութեան դէմ եղող մեղքերու կարգին:

Բարեկարգութեան ռահվիրաներ՝ Լուտեր (1483–1546), Կալվին (1509–1564) եւ ուրիշներ յիշեալ աւանդական ուսուցումէն չշեղեցան:

19-րդ դարուն, երեխաներու ծնունդի վերահսկողութեան (birth control) ջատագովներ երեւան եկան, որոնք բժշկական, կրօնական, ակադեմական եւ օրինական շրջանակներու կողմէ դատապարտուեցան:

20-րդ դարուն, յղութիւնը արգիլող միջոցներու ազդութիւնն ու ընդհանրացումը դիւրութեամբ մղեցին զոյգ մը յղութիւնը խափանելու: Սկզբնական շրջանին, եկեղեցիներ Աստուծոյ հանդէպ անհնազանդութիւն, ամուսնական եսասիրութիւն եւ սեռային անբարոյական յարաբերութիւններու քաջալերանք տեսնելով յղութիւնը արգիլող միջոցնե-րուն մէջ, դատապարտեցին զանոնք: Սակայն, աստիճանաբար իրենց կեցուածքը բարեխառնեցին տուեալ զոյգին, եւ մանաւանդ կնոջ, իրաւունքին նախապատուութեան վրայ յենելով: 20-րդ դարու առաջին քառորդին, բժշկական եւ վիճակագրական տուեալներ ու ժողովրդական կարծիքներ շրջեցին աւանդական ժխտական տեսակէտները: 1930 թուականին, Անգլիգան Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսական Ժողովը (Lambeth Conference) 193 թեր եւ 67 դէմ քուէով որոշեց թէ սեռային յարաբերութեան ինքնազսպումէն զատ «այլ միջոցներ» թոյլատրելի են «երբ ծնողք դառնալէ եւ ժուժկալութենէ խուսափելու բարոյական պարտաւորութիւն մը ըլլայ»: Այս որոշումին հակադարձեց Կաթոլիկ Եկեղեցին՝ Պիոս ԺԱ. Պապի կոնդակով, ուր կը դատապարտուէր Աստուծոյ եւ բնութեան օրէնքը խախտող որեւէ միջոց եւ կ՚ըսուէր թէ ամուսնութեան նպատակը որդեծնութիւնն է միայն:

Յաջորդող տարիներուն, մեծ թիւով Բողոքական Եկեղեցիներ ընդունեցան եւ պաշտպանեցին յղութիւնը արգիլող միջոցներու գործածութիւնը:

Յոյն Ուղղափառ Եկեղեցին առհասարակ շարունակեց դատապարտել յղութիւնը արգիլող միջոցները: Սակայն, յատկապէս Եւրոպայի եւ Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ բնակող Ուղղափառ բարոյագէտներ եկան միջին լուծում մը առաջարկելու: Անոնցմէ մին գրեց. «Երբ ամուսնացած զոյգ մը զաւակներ ունի կամ կը փափաքի զաւակներու ծննդեան միջոցը պահպանել եւ կ՚ուզէ սեռային յարաբերութիւնը շարունակել՝ որպէս փոխադարձ սիրոյ եւ ամուսնական միութեան արտայայտութիւն, յղութիւնը արգիլող միջոցներու կիրարկումը արտօնելի է» (Stanley S. Harakas, *The Orthodox Church: 455 Questions and Answers*, c1988, էջ 42, թիւ 56): Իսկ Կաթոլիկ Եկեղեցին սեռային յարաբերութիւնը արտօնեց միայն այն պարագային երբ զոյգին ամլութիւնը հաստատուած էր: Վատիկանի Երկրորդ Ժողովը (1962–1965) եզրակացուց թէ զուգաւորական սէրը

(conjugal love) եզակիօրէն կ՚արտայայտուի եւ կը կատարելագործուի ամուսնական յարաբերութեամբ միայն: Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ *Քրիստոնէական*-ին (*Catechism of the Catholic Church*, c1994) «Ս. Պսակի Խորհուրդը» բաժնին մէջ, յղութիւնը արգիլող միջոցներու ուղղակի խիստ դատապարտման չենք հանդիպիր, այլ կը տեսնենք թէ շեշտը կը դրուի որդեծնութեան նախապատուութեան եւ ծրագրումին ու ժուժկալութեան վրայ: Օրինակ, զուգաւորական սիրոյ համար կ՚ըսուի. «Ան կը միտի անձնական խորունկ միաւորութեան, որ մարմնական միաւորութիւնը կանդրանցնի եւ մէկ սիրտ եւ մէկ հոգի կը դարձնէ ամուսնացած զոյգը: Զուգաւորական սէրը անքակտելի է եւ հիմնուած է փոխադարձ զոհողութեամբ պայմանաւոր հաւատարմութեան վրայ, եւ արգասաւորութեան կարելիութիւնը կ՚ընձեռէ» (էջ 410, յօդուած 1643): Իսկ որդեծնութեան մասին կը կարդանք հետեւեալը. «Ամուսնական կեանքի եւ սիրոյ բնական կոչումն է եւ անոր պսակումը զաւակներու ծնունդը եւ դաստիարակութիւնը» (էջ 412, յօդուած 1652): Զաւակներու ծննդեան ծրագրումը կ՚արտօնուի հետեւեալ բանաձեւումով. «Զաւակներու ծննդեան ծրարգրումը ծնողական պատասխանատուութիւն մըն է: Արդարացի պատճառներով զոյգեր կրնան ժամանակամիջոցներ թողուլ իրենց զաւակներու ծննդեան միջեւ, պայմանաւ որ անոնք անձնասիրութեան արդիւնք չըլլան, այլ ծնողական պատասխանատուութեան վրայ հիմնուին» (էջ 569, յօդուած 2368) եւ «Ժամանակ առ ժամանակ պահուող ժուժկալութիւնը որպէս զաւակներու ծննդեան ծրագրումի միջոց, երբ հիմնաւորուի ենթականերու առողջապահութեան վրայ եւ ի գործ դրուի ոչ-արգասաբեր շրջաններուն, բարոյապէս ընդունելի կը նկատուի. որովհետեւ, ամուսիններու մարմիններուն հանդէպ փոխադարձ յարգանք եւ գորով կը սնուցանէ եւ վաւերական ազատութեան կ՚առաջնորդէ: Սակայն, եթէ այս ժուժկալութիւնը կը պահուի որպէս նպատակ կամ միջոց ունենալով որդեծնութեան անկարելիութիւնը՝ էապէս չարութեան համազօր կը նկատուի» (էջ 570, յօդուած 2370):

Յղութիւնը արգիլող միջոցներու կիրարումը արտօնող եկեղեցիներ կը պատճառաբանեն.

Առաջին, թէ պէտք է հասկացողութիւն ցոյց տալ այն զոյգերուն որոնք կրօնական աւանդութեան հետեւելով բազմազաւակ ընտանիք կազմելու պարտադրութեան տակ կը գտնուին եւ կամ ամբողջապէս կը զրկուին սեռային յարաբերութենէ:

Երկրորդ, Աստուածաշունչը չի՛ յիշեր թէ բազմաթիւ զաւակներ ունենալու ճակատագիր մը պարտադրուած է զոյգերուն:

Սակայն, այս եկեղեցիներու պարտականութիւնն է դաստիարակչական միջոցներով հոգածու ըլլալ, որ յղութիւնը արգիլող միջոցներ սեռային յարաբերութիւնը չարժեզրկեն եւ չվնասեն ամուսնական շարունակականօրէն աճող սիրոյ ու կապուածութեան նախապայմանին:

20-րդ դարու աւարտին, աստուածաբանական հարցերէն աւելի բարոյագիտական հարցերը, եւ յատկապէս յղութիւնը արգիլող միջոցները, վիժեցումը եւ ամուսնալուծումը, կը հեռացնեն եկեղեցիները իրարմէ: Երկխօսական մերձեցում մը կարելի կը դառնայ միայն այն ատեն, երբ այս հարցերուն երկու ծայրայեղութիւնները շեշտող եկեղեցիներ, առաջին, հովուական պատասխանատուութեամբ նկատի կ՚առնեն ժամանակի պահանջները, եւ երկրորդ, գիտական ամեն միջոցներու փութապէս չեն ընդառաջեր եւ քրիստոնէական սէրը չեն անտեսեր:

Քրիստոնէական բարոյագիտութեան կողքին, յղութիւնը արգիլող միջոցները ընկերաբանական հարց մըն ալ կը յարուցանեն, որ առնչուած է մարդկութեան թիւի աճումին հետ: Բժշկութեան զարգացումը եւ առողջապահական միջոցառումներու ընդհանրացումը երեխաներու մահերը նուազեցուցած են: Շատ մը երկիրներու երկրագործական շրջաններուն մէջ, երբ մանաւանդ աղքատութեան պատճառաւ գիւղացիներ չեն կրնար մշակներ վարձել, երեխաներ կը հանդիսանան գլխաւոր աշխատաւորական մարդուժը: Անշուշտ այս իրողութիւնները յղութիւնը արգիլող միջոցներու թեր ու դէմ կարծիքներ ճշդելու կ՚առաջնորդեն անհատները, պետութիւններն ու եկեղեցիները, սակայն քրիստոնէութիւնը կը պարտաւորուի իր տեսակէտները խարսխել աստուածաշնչական ուսուցումներուն եւ քրիստոնէական սիրոյ վրայ:

(Շար. 5) Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան
(*ՀԱՍԿ*, Մայիս–Յունիս 1998)

5. Վիժեցում

Վիժեցումի մասին խօսիլ կը նշանակէ ուշադրութիւն դարձնել հետեւեալ տուեալներուն.

Առաջին, զաւակներու ծնունդ (procreation) (Սղ 127.3), որ սեռային յարաբերութեամբ պայմանաւորուած է:

Երկրորդ, չծնած մարդ արարածին հանգամանքը, արժէքն ու իրաւունքները (Սղ 139.13–15):

Երրորդ, յղի կնոջ բարօրութիւնը, որ կը ներառնէ անոր ծնանելու բնախօսական կարողականութիւնն ու ազատութիւնը եւ ֆիզիքական, մտային եւ ընկերային պաշտպանութիւնը:

Չորրորդ, այլ անձերու եւ հաստատութիւններու շահագրգռութիւնը յղութեան եւ երեխաներու ծնունդին մէջ: Ինչպէս օրինակ, ծնելիք երեխային հօր, ընտանեկան պարագաներուն, քաղաքացիական կառոյցներուն եւ կրօնական հաստատութեան:

Ոչ ոք կրնայ ուրանալ այս տուեալներուն համահաւասար արժէքն ու դերակատարութիւնը յղութեան եւ ծնունդի կապակցաբար: Վիժեցումը բարոյական բարդ հարց մը կը դառնայ երբ այս տուեալներէն մին կամ միւսը կ՚անտեսուի եւ կամ նախապատուութիւն կը ստանայ:

Քրիստոնէական աւանդութիւնը կ՚ուսուցանէ թէ վիժեցումը միայն մարդկային կեանքի յարգանքի հարց մը չէ, այլ նաեւ անմեղ անձերու սպանութեան արարք մը: Վիժեցումը բնաւ արդարացում չէ ունեցած բարոյապէս: Սակայն, քրիստոնէութեան համար միշտ ալ հարց եղած է թէ յղութեան, սաղմի կազմաւորման եւ երեխայի ծննդեան նախօրեակի ո՞ր հանգրուանին յարգանք եւ պաշտպանութիւն պէտք է ընծայել «անօգնական անձերուն»: Քրիստոնէութիւնը վաղուց յղի կնոջ անձնական որոշումը եւ բարօրութիւնը յարգած է այս շրջագիծին մէջ:

<u>Աստուածաշունչի ուսուցումը</u>
<u>եւ զանազան Եկեղեցիներու կեցուածքը</u>

Հին Կտակարանը յաճախ կ՚ակնարկէ որովայնին մէջ գտնուող մարդկային կեանքի սրբութեան. սակայն, վիժեցումի ուղղակի ակնարկութիւններ չկան Աստուածաշունչի ն մէջ: Ելից Գիրքին մէջ կը կարդանք. *«Եթէ*

մարդիկ կռուին ու յդի կնոջ մը զարնուելով՝ անոր տղան անցընել տան, թէ- եւ ուրիշ վնաս մը չըլլայ, ան անշուշտ այն կնոջ էրկանը իր վրայ դրած տոյ- ժը պիտի քաշէ, դատաւորներուն դատաստանին պէս հատուցանելով: Բայց եթէ վնաս մը ըլլայ, անձի տեղ անձ պիտի տաս» (21.22–23): Աստուածաշունչի Եօթանասնից թարգմանութեան մէջ յստակ տարբերու- թիւն մը կը դրուի «կազմաւորուած» եւ «չկազմաւորուած» սաղմին միջեւ: Աստուածաշնչական այլ հատուածներ վիժեցումին չեն ակնարկեր, բայց կ՚ընդգծեն հրեաներու ակնածանքը Աստուծոյ հանդէպ կեանքի կազմաւոր- ման (Ծն 4.1, Յոբ 31.15, Ես 44.24, 49.1,5, Եր 1.5) եւ ընտանեկան շառաւիղին շարունակութեան համար (Ծն 15.5, Բ. Օր 7.12–14, Սղ 127.3, 128.1–3):

Նոր Կտակարանին մէջ եւս արգանդին մէջ գտնուող մանուկին կազ- մաւորման մէջ Աստուծոյ ունեցած դերակատարութեան ակնարկութիւն- ներ կան (Մտ 1.18, Ղկ 1.40, 42): Նոր Կտակարանը ուղղակիօրէն չի՛ դատա- պարտեր վիժեցումը, սակայն կ՚արգիլէ այն դեղերն ու միջոցառումները որոնք վիժեցում կը պատճառեն (Գղ 5.20, Յայտ. Յվ 9.21, 18.23, 21.8, 22.5):

Քրիստոնէական նախնական Եկեղեցին դատապարտած է վիժեցու- մը՝ երեխաներու ծննդեան գործընթացին, ամուսնական խորհուրդին, սաղմին անձեռնմխելիութեան եւ զաւակներուն հանդէպ ծնողական սիրոյ սկզբունքներէն մեկնած: Եկեղեցւոյ հայրերը կը տարբերին իրարմէ երբ կը փորձեն կազմաւորուած եւ չկազմաւորուած, հոգիով բնակուած կամ հոգի- ով չբնակուած սաղմը ճշդորոշել: Հետեւաբար, ոմանք կը պատճառաբա- նեն թէ թէեւ երեխային նախահոգեկան կազմաւորումը կատարուած վիժե- ցումը մարդասպանութիւն չէ, սակայն չի՛ դադրիր ծանր մեղք նկատուելէ:

Ուղղափառ Եկեղեցին կը դաւանի թէ կեանքին աղբիւրը Աստուած է եւ կեանքը Անոր ձրի պարգեւն է մեզի: Աստուած մարդուն եւ մարդկային կեանքի սրբութեան հանդէպ Իր գերագոյն սէրը արտայայտեց Իր Միածին Որդին աշխարհ ղրկելով *«որպէսզի անոր հաւատացողը չկորսուի, այլ յա- ւիտենական կեանք ունենայ»* (Յհ 3.16): Մեզի շնորհուած կեանքը զայն պահպանելու պարտաւորութեան տակ կը դնէ մեզ: Յիսուս Իր մարդեղու- թեամբ սրբագործեց մարդկային կեանքը, վերակերտեց նախամարդուն եղ- ծանած աստուածային պատկերը մեր մէջ եւ մեզի շնորհը պարգեւեց Աս- տուծոյ նմանելու եւ միանալու: Այս կերպարանափոխութիւնը մեզ մարմի- նով եւ հոգիով աստուածային կատարելութեան կ՚առաջնորդէ: Սաղմնային վիճակէն մինչեւ մահ մենք կը կրենք Աստուծոյ նմանութիւնը եւ կը ձգտինք

աստուածային կատարելութեան: Հետեւաբար, վիժեցումով,–կամ այլապէս,– մարդկային կեանք մը խլելը դատապարտելի է:

18-րդ դարուն, Կաթոլիկ Եկեղեցին մօր կեանքին եւ առողջութեան պահպանութիւնը շեշտելով հանդերձ, կը հաստատէ թէ մարդկային սաղմը յղացման պահէն իսկ արժանի է այն հոգածութեան որ կը շնորհուի այն մարդ անհատին որ գոնէ կազմաւորման կարելիութիւնը ունի: 19-րդ դարուն, Կաթոլիկ Եկեղեցին վիժեցումի պարագան աւելի կը բարդացնէ առարկելով թէ նախապատուութիւն պէտք չէ տրուի մօր կամ մանկան կեանքի պաշտպանութեան: Անշուշտ միաժամանակ բաց կը թողու քաղցկեղային հիւանդութիւններու պարագային «անուղղակի» վիժեցումի կարելիութիւնը:

Բողոքական բարեկարգողներ հաւատարիմ կը մնան աւանդական ուսուցումներուն եւ սեռային յարաբերութիւնը կը նկատեն երեխաներու ծնունդին աստուածային տնօրինումը: Իրենք եւս տարբեր մօտեցումներ ունին կազմաւորուած եւ չկազմաւորուած, հոգիով բնակուած կամ հոգիով չբնակուած սաղմին ճշդորոշման մէջ, սակայն սաղմին իրավիճակը կը ճշդեն Աստուծոյ կողմէ մարդու հոգիին ստեղծագործման եւ մարդուն նախասահմանութեամբ:

17-րդ դարուն, Անգլիգան աստուածաբաններ կը դատապարտեն վիժեցումը եւ զայն կ՚առնչեն սեռային անբարոյութեան հետ ու կը հարցադրեն կազմաւորուած կամ չկազմաւորուած սաղմը:

Ներկայ Կացութիւնը

20-րդ դարուն, վիժեցումի մօտեցումը յատկանշականօրէն տարբեր է աստուածաշնչական եւ աւանդական մօտեցումներէն, որովհետեւ վիժեցումի արդարացման առաջնորդող տուեալները տարբեր են:

Առաջին, սեռային յարաբերութեան միակ նպատակը երեխաներու ծնունդը չէ այլեւս. այլ ան նաեւ պայմանաւորուած է յարաբերող զոյգին փոխադարձ հաճոյքով եւ ինքնաբաւարարութեամբ:

Երկրորդ, կնոջ համահաւասարութեան շարժումը (feminism) կինեռուն բարոյական եւ ընկերային ինքնիշխանութիւն կը շնորհէ. ասով անոնք նաեւ կ՚ունենան ազատութիւնը զաւակ ծնանելու որոշում առնելու: Շատեր վիժեցումը կանացի իրաւունք եւ արդար կեցուածք կը նկատեն զաւակ ծնանելու ինքնորոշման մէջ:

Երրորդ, թէեւ սաղմին իրավիճակին առնչուած վիճաբանութիւնները տակաւին կը շարունակուին, սակայն սաղմնային կեանքի զարգացման մանրամասն եւ առաւել ճշգրիտ տեղեկութիւններ կը տրուին մեզի այսօր:

Չորրորդ, ներկայ բժշկական գիտութիւնը կարող է երեխային ծնունդէն առաջ իսկ կանխատեսել սաղմին ֆիզիքական եւ իմացական անբնականոնութիւնները եւ ըստ այնմ վիժեցման միջոցաւ աւարտել սաղմնային կազմաւորման ընթացքը: Այսպիսի վիժեցումներու ջատագովներ կ՚ըսեն թէ թերաճ անհատներու, անոնց ընտանիքներուն եւ բովանդակ ընկերութեան բարիքին կը ծառայեն այս քայլերը: Այս առարկութիւններով երբ մօտենանք վիժեցման, կրնանք հարց տալ թէ մանկասպանութի՞ւնն ալ (infantacide) կ՚արդարանայ անոնցմով: Առաւել, բարոյական դիտանկիւնէ նայած ի՞նչ է սաղմին եւ մանուկին յատկանշական տարբերութիւնը:

Սաղմին Իրավիճակը

Վիժեցումի ամենէն կնճռոտ եւ հիմնական հարցերը կապուած են սաղմին իրավիճակին, արժէքին եւ իրաւունքին հետ: Ոմանք կ՚ըսեն թէ յղացման րոպէէն իսկ մարդկային կեանքը կը սկզբնաւորուի. հոս հարց կը ծագի թէ յղացման րոպէէ՞ն թէ յղութեան շրջանի որեւէ մէկ հանգրուանին երեխային կեանքը պէտք է պաշտպանել: Աւելին, ե՞րբ սաղմը մարդկային ամբողջական ու լիիրաւ կեանք է եւ ե՞րբ ան անհատ է կամ երեխայ է: Ոմանք այս զատորոշումները կը զուգորդեն մարմնի անդամներուն կազմաւորման կամ ելեքտրական մեքենաներով ուղեղի ալիքներուն արձանագրութեան հետ: Բժշկականօրէն շատ բարդ աճում մը ունի սաղմը եւ կարելի չէ ընդհանրական ընդգծումներ կատարել ու եզրակացութիւններու յանգիլ, քանի որ իւրաքանչիւր սաղմնային զարգացում կրնայ տարբեր բարդութիւններէ անցնիլ: Այս իսկ պատճառաւ, երբ կարելի չէ համաձայնութեան մը յանգիլ սաղմին լիիրաւ մարդկութիւնը սահմանելուն մէջ, շատ մը իմաստասէրներ եւ աստուածաբաններ կ՚ըսեն թէ յղութեան օրերուն հետ նաեւ սաղմը կ՚աճի եւ կը կազմաւորուի: Սաղմին բարոյական իրավիճակին վրայ կ՚աւելնայ նաեւ կրօնական երեսը, երբ կը հաւատանք թէ Աստուա՛ծ կեանք կը պարգեւէ եւ կ՚արգիլէ մարդասպանութիւնը:

Կնոջ Համահաւասարութեան Շարժումը (Feminism) եւ Վիժեցումը

Կիներ սկսած են քննադատել քրիստոնէութիւնը, որովհետեւ ան այր մարդով տիրապետուած նահապետական նկարագիր ունեցած է եւ իգական սեռը հարստահարած եւ մեկուսացուցած: Քննադատութեան գլխաւոր առարկան եղած է կնոջ ստորադասութիւնը ընտանիքէն ներս, որուն բնական հետեւանքը եղած է անոր մի միայն ընտանեկան ներքին շրջագիծէն ներս ունեցած սահմանափակ ազդեցութիւնը: Երկար ատեն միայն մայրութիւնը եղած է կնոջ պարտադրուած դերակատարութիւնը: Քրիստոնեայ ֆեմինիսթներ կը միտին արուի եւ էգի համահաւասար պատասխանատուութիւն յանձնել ընտանեկան, տնտեսական, քաղաքական, կրօնական եւ եկեղեցական մարզերէն ներս: Անոնք կ՚առարկեն թէ այս պատասխանատուութիւնը կը պայմանաւորուի կնոջ տրուած ծնանելու ինքնավարութենէն եւ ազատութենէն, երբ ան կը ձերբազատուի պարտադրուած յղացումէ: Այս ձերբազատումը առաւել կ՚իմաստաւորուի երբ կնոջ առողջութիւնն ու կեանքը կը վտանգուին եւ կամ երբ անոր յղացումը բռնաբարութեամբ կամ պղծումով կը կատարուի: Ֆեմինիզմը վիժեցման հարցին մէջ ծնունդ տուած է երկու խմբաւորումներու, որոնք ծանօթ են «ընտրութեան կողմնակից»-ներ (pro-choice) եւ «կեանքի կողմնակից»-ներ (pro-life) մակդիրներով: «Ընտրութեան կողմնակից»-ներէն ոմանք մինչեւ իսկ կ՚ըսեն թէ կնոջ բացարձակ ազատութիւնն ու այր-կին համահաւասարութիւնը անձեռնմխելի եւ անառարկելի իրաւունքներ են եւ պէտք չէ զանոնք սահմանափակել միայն ծննդաբերական պարագաներուն: Այս մեկնակէտը շեշտելով, անոնք կ՚եզրակացնեն թէ վիժեցումը կնոջ անձնական որոշումն է, եւ միակ բարիքը որ ընկերութիւնը կրնայ ընել՝ յղութիւնն ու ծնողական պարտաւորութիւնները դժուարութեամբ դիմագրաւողներուն օգնութեան ձեռք երկարելն է:

Վիժեցումը եւ Օրէնքը

Վիժեցումը արտօնող կամ արգիլող օրէնքները ընկերային բարոյագիտութեան մէջ կը ներառնուին: Վիժեցման օրինականացման համար նկատի պէտք է առնել հետեւեալ կարեւոր հարցերը.

Առաջին, սաղմը բարոյական եւ ընկերային պաշտպանութեան իրաւասութիւն պէ՞տք է ունենայ, եւ ե՞րբ պէտք է ունենայ:

Երկրորդ, յղի կինը օրինականօրէն իրաւունք ունի՞ իր վիժեցումը որոշելու եւ ապահով զգալու թէ զայն կատարողներուն ատակութիւնը օրինական հսկողութեան տակ կը գտնուի, եւ ե՞րբ ունի այս իրաւունքը:

Երրորդ, վիժեցումի օրէնքները ի զօրո՞ւ եւ անխտրակա՞ն են: Կրնա՞ն աւելի նուազ վնասաբեր ըլլալ քան վիժեցումը արգիլող օրէնքները:

Ահա հոս է որ հարցը թնճուկի կը վերածուի, որովհետեւ վիժեցումի օրինականացումը մօր եւ սաղմին իրաւունքներուն պաշտպանութեան նախապատուութեան երկու ծայրայեղ բեւեռացումներու կը հասնի, երբ ոմանք վիժեցումը կնոջ «անձնական որոշումը» կը նկատեն, իսկ ուրիշներ՝ անպաշտպան երեխային մահացման միջոցը:

Վիժեցումը եւ Կրօնը

Քրիստոնեայ յարանուանութիւններ իրարմէ տարբեր տեսակէտներ կը պարզեն վիժեցման հարցին մէջ: Ստեղծագործութեան եւ փրկութեան վարդապետութիւնները անառարկելիօրէն կը պաշտպանեն մարդկային կեանքին պահպանութիւնն ու որակային արժէքը: Մեղքը եւ խաչը, թողութիւնն ու հաշտութիւնը մէկ կողմէն ցոյց կու տան մարդուն անկեալ վիճակը եւ միւս կողմէն կը մղեն զինք արդէն իսկ վիրաւորուած կեանքին նուազ վնաս հասցնելու կեցուածք մը որդեգրելու եւ անոր վէրքերը բուժելու:

Ուղղափառ Եկեղեցին (Eastern Othododx Church) կը հետեւի եկեղեցւոյ հայրերու այն ուսուցումին թէ բոլոր մարդիկը, նոյնիսկ մօրը արգանդին մէջ կազմաւորման մէջ եղող երեխան, Աստուծոյ պատկերին համաձայն ստեղծուած են: Ս. Բարսեղ Կեսարացիի ուսուցման հետեւելով, սաղմնային կազմաւորման աստիճանական զարգացման ընթացքին կատարուելիք վիժեցումը կը մերժուի եւ ան արտօնելի կը նկատուի մի միայն մօր կեանքը փրկելու ստիպողութեան պարագային:

Հռոմէական Կաթոլիկ Եկեղեցին ընդհանրապէս մեծ արժէք կու տար չծնած երեխային պաշտպանութեան, մինչեւ իսկ յղութեան ամենէն նախնական շրջանին, սակայն ներկայիս սկսած է նաեւ աճող զգայնութիւն ցոյց տալ յղի կնոջ եւ անոր ընտանեկան պարագաներուն դիմագրաւած դժուարութիւններուն:

Բողոքական Եկեղեցիներ իւրաքանչիւր վիժեցում կը նկատեն եզակի պարագայ մը եւ պատասխանատուութիւնը կը տարածեն անոր մէջ դերակատարութիւն ունեցող բոլոր անձերուն վրայ, մասնաւոր կարեւորութիւն մը տալով յղի կնոջ:

Ամփոփելով կրնանք ըսել թէ քրիստոնէութիւնը աւանդաբար ժխտական տեսակէտ մը ունեցած է վիժեցման մասին, սակայն այսօր ժամանա-

կակից քրիստոնեաներ տարբեր-տարբեր մօտեցումներ ունին եւ կը փորձեն բացառիկ պարագաներուն աւելի ճկուն ըլլալ, միաժամանակ մեծ դժուարութիւններ դիմագրաւելով այդ բացառիկ պարագաները ճշդորոշելուն մէջ: Վիժեցումը կարելիութիւն մը նկատողներ զանազան մակարդակներ եւ յաճախ իրարմէ տարբեր կեցուածքներ կը ճշդեն ու կ՚ըսեն թէ վիժեցումը արտօնելի կրնայ ըլլալ երբ յղութիւնը հետեւանք կ՚ըլլայ կնոջ բռնաբարութեան կամ պղծումին, երբ կնոջ ֆիզիքական կամ մտային առողջութիւնը վտանգուած է, երբ սաղմը անբուժելիօրէն անբնական է եւ երբ վիժեցումը կարելի է յղութեան սկզբնական շրջանին կատարել: Անշուշտ, տակաւին չեն լուծուած վիժեցումը արդարացընող սաղմին բարոյական իրավիճակին, մայր եւ սաղմ-զաւակ իրաւունքներուն, մօր կեանքին սպառնացող վտանգին եւ երեխային թերաճ հարցերը:

* * *

Վիժեցումի շրջագիծին մէջ կ՚իյնայ նաեւ թերաճ մանուկներու սպանութեան երեւոյթը, որ կը փորձուի արդարացնել հետեւեալ պատճառաբանութիւններով.

Առաջին, թերաճ մանուկներ ֆիզիքապէս, իմացապէս եւ հոգեպէս կազմաւորուելու կարելիութիւններէն զուրկ ըլլալով՝ իրենց ընտանեկան պարագաներուն եւ ընկերութեան համար ընկերային եւ տնտեսական բեռ մըն են:

Երկրորդ, թերաճ մանուկներ չեն կրնար բնական անհատի մը հաճոյքները վայելել եւ զանոնք այս անբնական կացութենէն «փրկելը» գթառատ սիրոյ արդիւնք է:

Երրորդ, թերաճ մանուկներուն սպանութիւնը ոճիր չէ. որովհետեւ, անոնք ոչ թէ միայն վախ եւ ցաւ չեն զգար, այլ մինչեւ իսկ իրենց կեանքին խլուելուն չեն անդրադառնար:

Այս երեք պատճառաբանութիւններուն Եկեղեցին կը պատասխանէ հետեւեալ կէտերով.

Առաջին, ընկերութիւնը իրաւունք չունի մարդկային կեանքին արժեչափը ճշդելու: Արարիչ Աստուծոյ համար բոլոր մարդիկն ալ համարժէք են եւ ամեն մարդկային կեանք սուրբ ու թանկագին է: Ընկերութեան կոչումն է աստուածային հոգատարութիւնը շարունակել միայն:

Երկրորդ, բժշկութիւնը կը հաստատէ թէ բազմաթիւ թերաճ մանուկներ կան որոնք ոչ թէ միայն կեանքի հաճոյքները կը վայելեն, այլ նաեւ իրենց ծնողներուն եւ ընկերութեան այդ հաճոյքները լաւապէս եւ լիապէս վայելելու պատճառ եւ առիթ կը հանդիսանան:

Երրորդ, բարոյապէս կարելի չէ արդարացնել թերաճ մանուկներու սպանութիւնը. որովհետեւ մարդասպանութիւնը միշտ ալ ոճիր է:

Այս օրերուն, երբ բժշկութիւնը մեծ յառաջդիմութիւններ արձանագրած է, ծնողներուն եւ բժիշկներուն պարտականութիւնն է թերաճ մանուկներուն կեանքին կարելի բնականութեամբ ապահովումը եւ ոչ թէ անոնց սպանութիւնը:

Արդ, վիժեցումը եւ թերաճ մանուկներու սպանութիւնը դատապարտելի են, որովհետեւ. Առաջին, Աստուածաշունչին մէջ կը կարդանք. *«Սպանութիւն մի՛ ըներ»* (Բ. Օր 5.17): Եւ երկրորդ, մարդկային սաղմին կամ թերաճ մանուկին պէտք չէ զլացուի մարդ արարած դառնալու ամբողջական կարելիութիւնը: Սաղմոսներու Գիրքին մէջ կը կարդանք. *«Քու աչքերդ իմ անկատար կազմուածքս տեսան. ու անդամներուս բոլորը քու գիրքիդ մէջ գրուած էին, որոնք ժամանակին պիտի կազմուէին, երբ դեռ անոնցմէ մէ՛կը չկար»* (139.16):

(Շար. 6) Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան

(*ՀԱՍԿ*, Նոյեմբեր–Դեկտեմբեր 1998)

ETHICAL ISSUES

EUTHANASIA

Euthanasia is a Greek word (*eu* and *thanatos*) which means easy or noble death. Euthanasia is defined as a means to end the life of a patient, suffering from incurable disease. Euthanasia's goal is to free a patient from this suffering.

Euthanasia can be forced or by free will. **The forced euthanasia** is performed without the consent of the patient, when individual or collective decision is made to end the patient's life. This is called "mercy killing," because with this death the patient and his/her relatives are freed from the suffering. The forced euthanasia does not justify the purpose. This looks like the argument of the thief, who says he was steeling to help the poor. This kind of killing is contradictory to Christian understanding, because life is the gift of God and we don't have the right to take someone's life with or without his/her consent. True mercy leads us to soften the suffering of the patient, but that doesn't mean that we have the right to end that life. This is an inexcusable crime.

The free willed euthanasia is done with the consent of the patient, when he/she is suffering with immense suffering and asks to end his/her life. In some countries, it is legal to take this step, when the patient presents a signed document to the doctor. Some Christians justify this step, only when the patient is aware that he/she reached a point, where he/she cannot be any help to God or his/her fellowmen. Nevertheless, this standpoint is not justifiable, because God is the Creator and Savior of man and he/she is called to defend only his/her life and not destroy it. Isn't this conclusion the denial of God's providence that our lives cannot bring goodness to Him or to our fellowmen? It is true that sometimes suffering can reach unbearable levels, but it's not self-purposed and every means should be used to lessen the pain. Sometimes the suffering can elevate the patient and his/her relatives to spiritual awareness and growth. Moreover, medical documents confirm that even incurable diseases are cured. Therefore, this free willed euthanasia act is condemned and it's like suicide.

To justify the forced or willed euthanasia, three moral principles are presented:

1. **The sacredness of human life principle**: This principle underlines that human life is sacred and it can end only under the circumstance of protecting it. Therefore, euthanasia is not justified, because it does not provide enough reason to disregard the sacredness of life. Because God is the giver of life and death, only He has the right to determine the beginning and the end of life.

2. **The human self-determination principle**: This principle defines that the killing of a patient suffering from an incurable disease is justified only when the patient decides to take that step. The defenders of this point of view say that the self-determination principle is higher than the sacredness of human life principle. Therefore, only the free willed and conscience act of euthanasia is morally acceptable.

3. **The principle of tenderness and favor**: This principle comes into effect when the patient is unconscious and a decision has to be made on his behalf. In a situation like this, there are two ways: first, what the patient would have done, if he/she were in a position to express his/her mind? Naturally, in this situation the elderly and mentally disabled and the crippled children are considered; second, in the situation of crippled children, it is advisable to exhaust every medical means that can cure the life of the patient.

From the Christian point of view, our position against euthanasia is clarified by our definition of death. The human body is a small universe (micro-cosmos) and unites the physical and the spiritual aspects of God's creation. Moreover, it bears the likeness and the image of God, the guarantee of immortality given to Adam. Nevertheless, with his fall, Adam refused God and corrupted the divine image and likeness. He tried to live his life without God and chose death. However, God, because of His mercy wanted to save His creatures from their fallen situation and sent His only Son to save them. Jesus with His life, death and resurrection re-created the divine image and likeness in men. Therefore, the whole human existence was transfigurated and death with resurrection became just a bridge to eternal life. We don't have the right to take anyone's life nor to artificially extend anyone's life. God's commandment is very clear: "*You have heard that it was said to the man of old, You shall not kill; and whoever kills shall*

be liable to judgment" (Matthew 5.21 compare Exodus 20.13, 17 and 21.12–23, Deuteronomy 5.17).

To love the friend commandment (Leviticus 19.18) is not relevant and when the doctor is led by this commandment and achieves his physician's duty to sustain the human life, his purpose must be, in every condition, the health of the patient and the mental calmness of his/her relatives.

Naturally, there is time to be born and time to die (Ecclesiastes 3.2) and medicine is called to choose life (Deuteronomy 30.19), because human life, on every level, is sacred to the Creator. Therefore, as much as we long to be in God's presence, it is not permissible to us to put an end to our earthly and timely life. Death even unavoidable, is not an end to the Christian. The Christian must enjoy life as a valuable gift from God, whose price Christ paid and renewed it. At the same time, we must accept our physical death not with disappointment, but with the hope of resurrected and transformed bodies at the Final Judgment.

Therefore, while it is advisable and encouraging to use every medical mean to make pain and suffering as less as possible, euthanasia is not acceptable by a true Christian, who lives in a society full with violence and death encouragement. The true Christian is called to be life and light to mankind and to love and give hope of everlasting life to his/her neighbors.

To be practical, we should underline that we cannot ignore these situations, which go beyond dogmatic formulas:
a. Considering the ever-improving medical progress, is it justifiable to end the care given to a suffering patient?
b. With medical care, is it the life of the patient that we're extending or the time of his/her death?
c. Are we providing real life to the patient or just a mere existence?
d. When and under what circumstances the trust between the doctor and the patient is threatened?
e. The end of medical care provided by the doctor has legal complications beside moral obligations.

⅄ ⅄ ⅄

SUICIDE

Suicide is not a new social issue. But these days, the search for its moral justification is on the increase. It is this moral justification that creates confusion to the person committing suicide as well as to embrace death for a high ideal.

The classical Christian point of view accepts, in exceptional circumstances, the embracement of death, like during military service, and exalts martyrdom as the ultimate sacrifice in manifesting faith. In these cases, the tendency is not to die, in other words, committing suicide. Rather, to be ready and prepared to die, to be killed for justice and peace. In this case, the option of voluntarily choosing death is removed. On the other hand, suicide is considered the intentional killing, when the individual on his/her own or with the help of another individual decides to end his/her life. The defenders of this kind of death argue that life is the property of the individual and every individual, according to his/her own free will, has the right to decide the time and the ways of his/her death. Moreover, some Christians justify suicide when the individual is in terrible suffering. This suicide is known as euthanasia (See the previous chapter, EUTHANASIA).

Christianity considers suicide as a sin, because the creature is not the creator of life. Life is a grace given by God so that we value it by loving God and our fellow man. We are not authorized to decide how many years we have to live to achieve this God given objective. Therefore, committing suicide, in other words voluntarily ending one's life, is considered:

First, a sin against God, the Creator of life and our Savior, and a denial of His love and sovereignty.

Second, a dishonest act against our Creator, who created us in His own image and likeness and made us heir to His heavenly kingdom. It is also a violation of the sixth commandment (*"You shall not kill!"* Ex 20.13) as well as a discouraging act for future penance.

Third, a dishonest act against humanity, because the one who commits suicide denies society and his/her immediate relatives the opportunity to help him/her. It has been proven that the case of suicide is the hardest to accept for the relatives and friends.

These are the reasons why not only civil laws condemn suicide and punish the person who commits suicide, but also religious laws forbid and deny Christian burial to those, who commit suicide. When the medical report certifies that the person was psychologically unstable when committed suicide, then Christian burial is performed.

It must be added that suicide can be associated to abnormal personal and social circumstances or to the nervous breakdown of the individual. Nevertheless, these circumstances and situations can open the door for sociological and psychological debate, without justifying the suicide, although the latest medical and psychological analysis leads Christians to adopt more tolerable attitude toward suicide. This thesis is defended by a new book, published in the US, in 1991: *Final Exit*, whose subdivisions explain themselves completely. The author is Derek Hamphrey, who was the president of "The Right to Die" international organization, 1988–1990.

It is easy to find justifiable reasons for suicide, but the true Christian must be aware not to fall into the net of temptation and before reaching the edge of helplessness, must strengthen himself/herself with prayer and seek God's help. The Bible is an incredible source of strength and confidence, where we read: *"Though I walk in the midst of trouble, you preserve me against the wrath of my enemies; you stretch out your hand and your right hand delivers me. The Lord will fulfill his purpose for me; your steadfast love, O Lord, endures forever. Do not forsake the work of your hands"* (Psalm 138.7–8). This kind of attitude brings us closer to God and life. It safeguards us against the hopelessness of troubles and difficulties as well as prevents us from the temptation of suicide. The mission of the Church is to invite the faithful to prayer and Bible study. The spiritual leader must inspire the atmosphere of "being near God, being with God and trusting in God" for the faithful. The Creator of life and life itself need to be fully

appreciated, as well as the afterlife, and should not be confused with the hurry of suicide.

As in the case of euthanasia, here too the pressing issue is to have a moral stand against suffering, sickness and death. Moreover, the relationship between sin, death and salvation is made clear, as we read in Psalm 51.1,12: *"Have mercy on me, O God, according to your steadfast love; . . . Restore to me the joy of your salvation, and sustain in me a willing spirit."* God not only delivers us from our enemies, but also from sickness and death.

Therefore, with this attitude, we can fully appreciate and understand the penance hymns and prayers, the prayers for the sick and the burial rites of our Church as ways that lead to salvation.

⅄ ⅄ ⅄

SEX AND FAMILY ISSUES

1. Marriage, childbirth and family

According to Christian teaching, the marriage of a man and a woman is the free willed, lasting and monogamous union, which provides the ideal atmosphere for the growth of children and the steadiness for society.

The sexual relationship of man and woman is provided by marriage. Although it is true that the main reason for sexual relationship is childbirth, in order for that relationship to reach its fulfillment, the love and the desire of man and woman must be satisfied also through the sexual relationship.

Even though Christianity defined detailed lifestyle of celibacy and monasticism, it never ignored the marital sexual relationship, sanctified by the sacrament of marriage. For that reason, marriage is one of the sacraments of the Church and during the wedding ceremony we pray for the union of man and woman, for being one body, for the sanctity of the marital bed, for complete love, modest lifestyle and for moral virtues. With this, we confirm that childbirth can be realized only within the warm, steady and healthy atmosphere of the family.

When a couple decides not to have children, that doesn't mean to end the possibility of having children. With the birth of the child, parents must constantly worry about the growth of their child. They must demonstrate their love toward each other and to raise the child with the feeling of being loved, so that he/she may love others too. The critical relation in the formation of an individual is the parent-child relationship. Other aspects (school, church, social circle, national identity etc.) have their important place in the formation of the individual, but they can never replace the developmental role of the parent-child relationship. The health of the family is based upon this essential and unreplaceable relationship. Today, the family is destroyed and the outlook of human society is changed because monogamy is replaced with the "legal" polygamy, marital fidelity with sexual licentiousness, premarital virginity with unresponsible lifestyle and parent-child relationship with individual rights and the rivalry of freedoms.

Family is disintegrating. Society is being destroyed. Values are going downhill. Mutual trust is on the retreat. New social laws are forged to justify these non-Christian and inhuman appearances, in which the "modernity" of marital values reach incomparable measures.

The way to overcome this is the reestablishment of traditional family life, structure, relationship and values. This vertiginous must start at home and be based upon premarital virginity, sanctity of the home, marital fidelity and parent-child responsible, respectful and loving relationship. And it is here that the Word of God reminds us, saying a. *"God created man in his own image, in the image of God He created him; male and female he created them"* (Genesis 1.27). b. *"And God blessed them, and God said to them, Be fruitful and multiply, and fill the earth and subdue it"* (Genesis 1.28).

The echo of this Old Testament statement we find in the following words of Jesus, *"But from the beginning of creation, God made them male and female. For this reason, a man shall leave his father and mother and be joined to his wife, and the two shall become one flesh. So, they are no longer two but one flesh. What therefore God had joined together, let no man put asunder"* (Mark 10.6–9). Moreover, during the sacrament of marriage, in his Epistle (Ephesians 5.22–33),

St. Paul imitates the marital union of man and woman with the union of Christ to His Church.

With this understanding, in human relationship marriage is unique and receives the divine command to become a spiritual union more than a physical one. The man and the woman reflect their union with complete love and sexual fidelity, without losing the privileges of their marriage. In the sacramental prayer, the Church stresses the free will and mutual acceptance of man and woman, because they must achieve the union with God's blessing and by the witness of those attending the wedding. They must guard the marital union with the fidelity, sanctified by the sacrament of marriage, despite all kinds of difficulties and tribulations. Only by these means the marriage receives its real and authentic meaning, to which the ecclesiastical and civil supplementary means like marriage license, change of last name, prevention of marriage of relatives, hereditary right etc.

The Understanding of St. John Chrysostomos about the "Family-church"

One of the most important Fathers of the Universal Church, St. John Chrysostomos, in his work "On Marriage and Family Life" explains the undissolvable unity with these thoughts:

a. "If we can establish law and order in our homes then we will succeed in becoming superintendents of our Church, because every home is a small Church. Therefore, it is our duty and obligation to be good men and women."

In the days of St. Chrysostomos, paganism was on the decline and Christianity was becoming the dominant religion in the Byzantine Empire. However, for the new converts it was very difficult to get rid of the material possessions, power and social standings of paganism. In addition, the weak moral restrictions of paganism were still strong in them. As if history is repeating itself, when society's lack of morality puts our Church and our families in suffering. Our Church and families are on the sidelines and their mission is on the retreat.

b. “If harmony reigns in the home, the children will grow up in a beautiful atmosphere, the home remains in law and order and neighbors, friends and relatives speak with praise about us.”

The Christian family is invited to inherit the Kingdom of Heaven. Despite this being a privilege, it forces us to have a lifestyle based upon spiritual and moral principles. Social and political principles cannot lead us to the Kingdom of Heaven. Only Christ and His commandments can. Therefore, as Christ is the head of the Church, so He also is the head of each and every one of us. Our children and us can be Christians and live according to the divine commandments only in the house of faith, the Church. Therefore, Church and home complete each other and build the Christian man. Attending Church every Sunday doesn’t become an issue. Participation in the life of the Church becomes a blessing to our family life. Filled with prayer, thanksgiving and sacrifice the sacrament of marriage reflects its mysterious sweetness. Moreover, the Christian family engages in the service of God and His Kingdom, because it becomes the host, where first Christ and then His followers are welcomed with love. Speaking about this hospitality, St. John writes: “In your home, reserve a room for Christ. Let your whole house be the vessel for Christ” (Homily 45).

c. “See how Anna as soon as she stopped nursing her son, Samuel, dedicated him to the Temple (1 Samuel 1.24–28), but do not say that only the clergy reads the Bible or if my child reads the Bible he might become a monk. It is necessary that all of us, especially the youngsters, know the teachings of the Bible.”

More than secure financial security and education, it is important to make sure of the child’s spiritual and religious education. If we are not ready to serve God and our fellow men, if the Bible rest only in our bookshelves as decoration in our home, our marital life cannot provide the sufficient raw material to educate ourselves and our children to be Christians, nor can our Church provide the taste of the Kingdom of Heaven.

It is one of the beautiful traditions of our Church to bring our newborn babies to the Church on the fortieth day of their birth, before baptism, to dedicate them symbolically to the Church. The Orthodox Churches call this tradition

"churching." This isn't simply taking the child to the Church. Moreover, this tradition stresses that the family belongs to the Church and dedicating the new member of the family to God and keeping him/her under the protection of God is a conscious undertaking by the parents, in which daily Bible reading is the most important part.

⅄ ⅄ ⅄

2. Sexual Ethics

The traditional Christian standard for sexual relationship is determined by the mystery of the sacrament of marriage. The main reason of sexual relationship is childbirth. Marriage, sexual relationship and childbirth are the means to secure family, national and religious prosperity, not for personal pleasure. The ideal model for sexual relationship is the marital cohabitation of a man and a woman, which is characterized by permanent and monogamous relationship. This relationship serves for childbirth, family and social prosperity.

The cornerstone of Christian sexual ethics is in the Holy Bible, Genesis 1.27: "*God created man in his own image, in the image of God he created him; male and female he created them."* Sexual ethics tries to explain this biblical verse without disregarding the subsequent events, like the disobedience of Adam and Eve, the fall, the expulsion from paradise and the sin.

In conservative Christian circles, childbirth, satisfaction of sexual desires, mutual love and cohabitation of husband and wife remain unshaken principles. However, within liberal circles, where personal decision and living a "free" life are stressed, these principles are not preserved. For example, in the case of homosexuals.

The Holy Bible is the universal and essential base for Christian sexual ethics. In the Bible, childbirth is the ideal example for marriage (see Genesis chapters 1–3). In the Old Testament, we encounter such sexual events that contrast the divine commandments: polygamy (Gen. 29.21–30; 2 Sam. 5.13–16; 1 Kings 11.1, 3), concubines (Gen. 16.1–4, 30.1-13), brother-in-law marriage (Gen. 38.8, Num. 25.5–10), extramarital sexual relationship (Lev. 20.10; Num. 22.22), fornication

(Proverbs 5, 7.5, 25–27), homosexuality (Lev. 18.22, 20.13), sexual relation with animals (Exodus 22.19; Lev. 18.23, 20.15–16).

Jesus, in His teachings about marriage and family, condemned adultery (Matthew 5.27–28; John 8.3–11) and rejected the Jewish way of divorce (Matthew 5.31–32, 19.9; Mark 10.11–12; Luke 16.18; 1 Corinthians 7.10–11). The most detailed sexual ethics are presented in the First Letter to the Corinthians (7.7–8, 38–40), where St. Paul praises celibacy that was going to grow and develop into ascetic and monastic movements.

Since St. Paul, the Fathers of the Church and the theologians have deepened sexual ethics and the Church has set several disciplinary measures accordingly.

In the twentieth century, the Protestant churches did not stress the childbirth enough and even accept some radical marital sexual activities. The Catholic Church allows sexual relationship only in the context of marital life and opposes to every mean preventing pregnancy. The Orthodox Church bases her opinions on the teachings of the Bible and the Fathers of the Church and allows sexual relationship only in the context of marital union, while, on the other hand, accepts the prevention of pregnancy as a mean preventing the high rate of childbirth.

Modern Christian sexual ethics stresses love more and childbirth less. Sexual pleasure and desire are seen as expression of love and commitment. It is in this concept, that some people try to justify the pre-marital and ex-marital sexual relationships. They tend to question the sacrament of marriage, blessed by the Church, and they find it “legal” and accept sexual relationships opposing the Christian commandments.

3. Barrenness

Barrenness is the act preventing animals and humans from having children. A study in 1981 shows that about 100 million couples around the world have chosen ways to become barren in order to prevent childbearing. The difference

between being barren and becoming barren is that while the first is biological the second is achieved by artificial methods.

There are two kinds of barrenness: first, when the health of the individual forces that individual to become barren; second, when individuals willingly decide to become barren to prevent childbirth. In other words, we have hygienic and willing barrenness. Becoming barren willingly started in the beginning of the twentieth century, when through scientific means, the reproduction organs of the male and female were made barren. In the 70s, married couples decided to become barren, in order not to have children.

A. Willing barrenness: this method puts the Christian Church in front of sound moral questions. Families already had a position about this issue. Some of them are either for it or against it. This issue cannot be concluded by having positive or negative radical standpoint, because medical science does not have the ability to reverse the situation and restore the reproductive process (modern medical technology may provide a procedure to reverse it). Therefore, when the possibility of going-back disappears, the issue, from the morality's point of view, becomes more complicated.

The Anglican Church, in 1930, accepted the methods of barrenness. The Protestant Church finds the methods legal, although some theologians clearly underline that in married life, a couple have the choice of becoming barren only after having several children. The Catholic Church is against any method preventing childbirth. She condemns becoming barren as destruction of members of the body. Here too, some theologians err from the official point of view and insist that barrenness from childbirth is morally acceptable if it was performed for justified reasons. In the *Catechism of the Catholic Church* (c1994, p. 553, article 2297) we read, "Only under extreme circumstances, when dismemberment and barrenness are performed for medical reasons, they are not considered acts against moral law." The Orthodox Church from ancient times accepted that male and female are created by God and with their characteristics are participants in the divine creation. With God given desires, attractions and sexual relationship, they become one body. The Orthodox Church blesses this union as the sacrament of marriage.

Those who regard sexual relationship as the only mean of childbearing and oppose the couple's natural desire to have sexual satisfaction, also radically oppose any artificial way to become barren. Others consider sexual relationship the bond between husband and wife, which serves childbearing and the love of the couple, as well as for the commitment and physical and spiritual union. It also serves for the family's well-being even after the children's growth. From this point of view, the usage of these methods, including becoming barren, is not condemned as long as it serves the purpose and the goal that is set by the Orthodox Church for marital life. The Orthodox Church, though, does not have an official position about this issue, including becoming barren. Some theologians consider it legal the temporarily ways of becoming barren, in order to keep the time between children or to contain childbirth, always stressing the mutual love, which reflects the holiness and the unity of marital life.

B. Hygienic barrenness: this second method is the careful subject of the Catholic theologians. The general Christian position is that hygienic barrenness is permitted only when it unintentionally serves as a way to cure incurable disease, like cancer in the womb. Still, opinions vary that in such cases, the hygienic barrenness should serve as a way to prevent the disease or it must be undertaken in order to cure the disease.

We see hygienic barrenness in two kinds of people: those who are weak biologically and those who are healthy. The first category includes the hygienic barrenness of those who are mentally retarded. Their barrenness is unwilling, but it is accepted and permissible by responsible parents. Behind this point of view stands also the discriminating mentality, which does not allow the birth of mentally and physically retarded children in order to have healthy humanity. In order to prevent this discrimination, the majority of Christian theologians are against this method of hygienic barrenness. The second category includes the hygienic barrenness, as punishment, of those who are engaged in unchecked sexual activities. The majority of Christian theologians are against hygienic barrenness as a way of punishment.

4. Contraception

In the twentieth century, several medical contraceptive pills were introduced. It is outside the scope of our article to deal with the medical details of these pills. We are content with the moral and ethical aspects of the issue.

When we say pregnancy prevention, we understand the usage of means, through which the natural sexual relationship and the conception of the child are prevented, employing cautionary measures (for example, to have sexual relationship, when the woman physiologically cannot conceive) or using artificial means (usage of contraceptive pills).

The ability to love, not necessarily for having offspring, distinguishes humans from animals. Animals reproduce their offspring, while man and woman procreate their children.

Reproduction and procreation physiologically could be similar but psychologically they are totally different from each other. To give birth to a child is not the result of instinctive declination, rather it is actualized by the completion of warm feelings, upon which the family and social factors are added. For centuries, man and woman considered their children as the gift of God and the fruitfulness of their love.

In the Old Testament, the birth of children was encouraged to inherit the heritage of the father and to see the promised Messiah. Widowed and barren women were considered as unlucky human beings and were scorned by society. At the same time, we must mention that some biblical passages talk about love without associating it with childbirth (Genesis 2.23–24; Ephesians 5.21–33, Hosea, Songs of Song). In the Old Testament, there is only one mention of contraceptive event (Genesis 38.8–10).

In the New Testament, the widows and the barren women were raised to their human status by Jesus and the children were blessed by Him. In other words, everyone without exception, became the children of the new covenant.

The word “contraception” began to be used in the twentieth century by moral circles, although the usage of contraceptive pills is recorded in Egyptian records (1900–1100 BC). Before the use of the word contraception, the Christian position against pregnancy prevention was determined by the aspects of human life, marital love and the positive principles of childbirth and was based upon the following medical and social aspects:

First, primitive medical practice performed abortion and contraception, but was not able to distinguish between the two and therefore was not able to recommend the right procedure.

Second, contraceptive methods were used by prostitutes only, in order to maintain ex-marital sexual free relationship and as a way for childbirth precaution.

Third, contraceptive methods were not acceptable, because Christianity taught that the reproductive organs of the body were for childbirth.

The Roman Catholics, from the fourth century, specially through the efforts of St. Augustine (354–430) established that sexual relationship was morally acceptable as long as it was performed for childbirth. Later, St. Thomas Aquinas (1125–1274) classified contraceptive methods as sin against nature. The leaders of the Reformation, Luther (1483–1546) and Calvin (1509–1564) and others reaffirmed the traditional teaching. In the nineteenth century, advocates for birth control surfaced and their ideas were condemned by religious, medical, academic and legal circles. In the twentieth century, the influence and the spread of contraceptive methods led couples to terminate pregnancies. In the beginning, Churches saw disloyalty against God, marital selfishness and encouragement of sexual immoral relationships in contraceptive methods and condemned them. However, gradually they changed their position considering the couple’s, and specially the woman’s right. In the first quarter of the twentieth century, medical and statistical proofs and popular opinion changed the traditional positions. In 1930, the Lambeth Conference of the Anglican Church by a vote of 193 to 67, decided that except from abstaining from sexual relationship, “other methods” are permissible when a couple “becomes parent and don’t want to be morally

obliged to abstain from sexual relationship." The Roman Catholic Church responded to this by the encyclical of Pope Pius XI, in which any method disturbing the law of nature and God was condemned and stressed the purpose of marriage was for childbirth only.

In the following years, a large number of Protestant Churches accepted and defended the contraceptive methods.

The Greek Orthodox Church usually continues to condemn the contraceptive methods. Nevertheless, Orthodox moralists, living especially in Europe and in North America suggested a middle way. One of them wrote: "When a married couple has children or wants to maintain the childbirth method and wants to continue enjoying sexual relationship as an expression of mutual love and a manifestation of their marital union, the use of contraceptive methods is permissible" (Stanley S. Harakas, *The Orthodox Church: 455 Questions and Answers*, c1988, page 42, #56).

The Roman Catholic Church allowed sexual relationship only when the barrenness of a couple was confirmed. The Second Vatican Council (1962–1965) concluded that conjugal love is expressed and is fulfilled only through marital relationship. In the *Catechism of the Catholic Church* (c1994), under "The Sacrament of Marriage" section, we don't read any direct condemnation of contraceptive methods, rather we see that the emphasis is on childbirth planning and abstaining. For example, about the copulation love, it says: "He, who wants deep personal union, which surpasses physical union and makes the married couple one heart and one spirit. The copulative love is cannot be dissolved and is based upon mutual loyalty" (page 410, article 1643). Moreover, about childbirth, we read the following: "The purpose of marital life and the natural calling of love and the crowning of marriage is the birth of children and their education" (page 412, article 1652). The planning of childbirth is allowed with the following formula: "The planning of the birth of the children is a parental responsibility. For justifiable reasons, couples can leave reasonable period between the births of their children. But this shouldn't be done for selfish reasons, rather this should be done by parental responsibility" (page 569, article 2368) and "when abstaining is practiced, from time to time, as a method for childbirth, and it is based upon

the health of the individuals, it is considered as morally acceptable. Because it nurtures mutual respect to the bodies of the couple. But, if abstaining is practiced in order to avoid the birth of children it is considered essentially as evil" (page 570, article 2370).

Those Churches, who allow the use of contraceptive methods, argue that: First, understanding must be shown to those married couples, who following religious family tradition, are under pressure to have large family of their own or are totally deprived of sexual relationship. Second, the Bible never mentions that having many children was a fate imposed on couples.

Nevertheless, it is the duty of these Churches, through educational programs, to make it plain to married couples not to use contraceptive methods, which devaluate sexual relationship and hurt the continuous growth of marital love and bond.

At the end of the twentieth century, it is the moral issues, like especially contraception, abortion and divorce, rather than the theological issues, which keep the Churches apart. Dialogue can become a possibility only when Churches, who are at the opposite ends of these issues, first take with pastoral care into consideration the needs and demands of the present, and second, do not embrace any new scientific methods and thus ignore the Christian love.

Beside Christian morality, contraceptive methods bring forth social problems, like the increase of the population. The development of medicine and health procedures reduced the infant deaths by far. In many agricultural countries, especially if poverty is dominant, the children are the main workforce. This reality leads individuals, governments and Churches to be either for or against contraceptive methods. However, Christianity must found its opinions on biblical teachings and on Christian love.

5. Abortion

To speak about abortion means to take into consideration the following facts:

First, procreation (Psalm 127.3), which is conditioned by sexual relationship. Second, the condition, the rights and the value of the unborn human being. Third, the well-being of the pregnant woman. This includes her physiological ability to give birth and her freedom, as well as her physical, mental and social protection. Fourth, the interest of other people and institutions in the pregnancy and the birth of the babies, like the interest of the father, family members, religious and social institutions.

No one can deny the role and the importance of these factors. Abortion can be very complicated when one or other factors is neglected or given higher priority.

Christian tradition teaches us that abortion is not only a matter of respecting the human life, but it is also the killing of innocent human beings. Abortion was never morally accepted. However, for Christianity, it was always a question of when to respect and to protect "unprotected individuals" during the pregnancy or during the formation of the fetus or immediately before the birth of the baby? From the earliest days, Christianity has respected the personal decision and the well-being of the pregnant woman.

The Teaching of the Bible and the Position of other Churches

The Old Testament refers to the sanctity of the human life in the womb, but there is no direct mention of abortion in the Holy Scriptures. In the book of the Exodus, we read: *"When men strive together, and hurt a woman with child, so that there is a miscarriage, and yet no harm follows, the one who hurt her shall be fined, according as the woman's husband shall lay upon him; and he shall pay as the judge determine. If any harm follows, then you shall give life for life, eye for eye, tooth for tooth, hand for hand, foot for foot, burn for burn, wound for wound, stripe for stripe"* (Exodus 21.22–23). In the Septuagint [1] translation of the Old Testament, there is a clear distinction between "formed" and "unformed" fetus. Biblical passages do not refer to abortion, but they underline the respect the Hebrews had for God (Genesis 4.1; Job 31.15; Isaiah 44.24, 49.1,5; Jeremiah

1.5) and the continuity of family line (Genesis 15.5; Deut. 7.12–14; Psalm 127.3, 128.1–3).

There are some passages in the New Testament that refer to the role of God in the formation of the baby (Matthew 1.18; Luke 1.40, 42). The New Testament does not condemn abortion, but forbids the use of medicines and methods, which cause abortion (Galatians 5.20; Revelation 9.21, 18.23, 21.8, 22.5).

The ancient Christian Church condemned abortion, according to the principles of the children's birth process, the sacrament of marriage, the inviolability of the fetus and the love of the parent toward their children. The Fathers of the Church differ, when they try to determine the difference between "the formed" and "the unformed" fetus, between the fetus "with soul" and the fetus "without soul." That's why some people argue that although the abortion of an unborn and unformed baby should be considered a murder, but nevertheless it is a very grave sin.

The Orthodox Church confesses that the source of life is God and life is His free gift to us. God expressed His ultimate love toward man and the sanctity of human life by sending His Only-Begotten Son into the world, *"that whoever believes in him should not parish, but have eternal life"* (John 3.16). The life, given to us as grace, obligates us to preserve that life. Jesus with His incarnation sanctified the human life, rebuilt the divine image in us, corrupted by the first man, gave us the grace to be like God and to be reunited with God. This transformation leads us, with body and spirit, to divine perfection. From conception until death, we bear the likeness of God and we thrive to divine perfection. Therefore, abortion or otherwise, the destruction of human life is condemned.

In the eighteenth century, the Roman Catholic Church, although stressed the preservation of the mother's life and health, underlined that the human life from the moment of conception is worth the care that is given to the fully developed human being. In the nineteenth century, the Roman Catholic Church complicates the issue of abortion, by arguing that protection should not be given to the life of the mother or the baby. At the same time though, the Church left the case of "indirect" abortion somehow open.

Liberal Protestants remain loyal to the traditional teaching and regard sexual relationship as the divine regulation for childbirth. They also differ in their approaches for the "formed" and the "unformed," "with soul" or "without soul" issue, but they regard the conceptual condition as the creation of man's soul and the predestination of man by God.

In the seventeenth century, Anglican theologians condemned abortion and considered it as sexual immorality and they questioned the "formed" and the "unformed" fetus issue.

Present Situation

In the twentieth century, the approach to abortion changed considerably. It shifted from biblical and traditional approaches because the reasons to justify abortion are different.

First, the sole purpose of sexual relationship is not childbirth anymore. It is also conditioned by the mutual pleasure and self-sufficiency of the married couple.

Second, feminism tries to give moral and social independence to women. With this, they also have the freedom to determine if they want to have a baby. Most people consider abortion as a woman's right and the decision of having babies.

Third, the debate about the fetus and its complications are continuing and nowadays we have more and accurate information about the development of the fetus.

Fourth, modern medical science is able to foresee, even before the birth of the baby, the physical and mental unnatural developments of the fetus and decide accordingly its termination. The defenders of this type of abortion claim that this is for the benefit and for the good of those undeveloped individuals, their families, and the whole community. When we approach abortion with these arguments we can ask if infanticide is justified by it. More, from the moral point of view what are the characteristic distinctions between the fetus and the baby.

The Condition of the Fetus

The most complex and fundamental issues of abortion are connected to the condition, the value and the right of the fetus. Some say that from the moment of conception the human life begins. This brings up another question: should we protect or preserve the life of the baby from the moment of conception or during the pregnancy? When is the fetus a fully human life? When it is an individual or a child? Some associate these distinctions to the development of the parts of the body or to the electronic registration of the brain. The development of the fetus is, medically, very complex and it is almost impossible to draw any conclusions and generalize it, for every fetus is developed differently. For this reason, when it is impossible to have any kind of agreement to the development of the human fetus, some philosophers and theologians say that during the pregnancy, the fetus will continue to grow and develop. On the moral complications, comes the religious aspect, when we believe that God is the one, who gives life and forbids murder.

Feminism and Abortion

Women criticized Christianity, because it regards man as the head of the family and for centuries abused the female and isolated her. The chief accusation was the devaluation of woman within the family, which gave her authority only within the limits of the family matters. For many centuries, the only role assigned for women was motherhood. Christian feminists intend to see equal responsibility between male and female in family and economic, political and religious areas. They argue that this responsibility is conditioned by the given independence and freedom to women when she frees herself from bearing children without choice. This freedom has more meaning when the life or the health of the woman is in danger or when she becomes pregnant because of rape or otherwise. In the issue of abortion, feminism produced two groups, known as "pro-choice" and "pro-life." Some of the former say that woman's absolute freedom and the male-female equality are inviolable and supreme rights and shouldn't be limited only to childbearing situations. By stressing this point of view, they conclude that abortion is the personal decision of the woman and the only good that society can do is to help those who encounter pregnancy and parental responsibility.

Abortion and the Law

The laws allowing or forbidding abortion are included in social-moral science. In order to make abortion legal the following factors must be considered:

First, must the fetus have the right for moral and social preservation and when should it have it?

Second, does the pregnant woman legally have the right to decide to have an abortion and feel secure those who perform it are legally licensed? When does she have the right?

Third, are abortion laws effective and just? Could they be less hurtful than the laws, which forbid abortion?

Here the issue becomes complex, because defending the right of the mother and the right of the fetus reaches to two extreme points, when some accept that abortion is "the personal decision" of the woman, while others think it is the killing of the unborn baby.

Abortion and Christianity

Christian denominations present different points of view about abortion. Teachings about creation and salvation defend the protection of human life and the preservation of its value. Sin and cross, remission and reconciliation show the fallen state of human life and on the other hand, they lead him to hurt life less.

The Eastern Orthodox Church follows the teachings of the Fathers, which teaches that every human being, even the child in the womb of the mother, are created in the image of God. According to St. Basil of Caesarea, [2] abortion is forbidden during the pregnancy, when the fetus is developing and it is permitted only when the life of the mother is in danger. The Roman Catholic Church used to give great importance to the protection of the unborn baby, even during the first period of pregnancy, but nowadays she is more sensible toward the pregnant woman and the difficulties that her family encounters. The Protestant Churches regard every abortion a separate case and they put the responsibility on each one involved, giving special significance to the pregnant woman.

In conclusion, we can say that Christianity had a traditional negative point of view about abortion, but in these modern times Christians have different approaches and they try to be flexible on special issues, and at the same time they encounter great difficulty in making a decision. Those who consider abortion a possibility have different, and most of the time opposing approaches. They say that abortion may be permissible when the pregnancy is the result of rape, when the physical and mental health of the woman in is danger, or when the fetus is medically unrecoverable and when abortion can be performed on the beginning stage of the pregnancy. Of course, the debate about abortion and the justification about the moral situation of the fetus are not yet solved. Discussions about the problems concerning the mother and the sperm-child's rights, the danger to the mother's life, and the undeveloped child are still occurring.

* * *

Within the aspect of abortion also falls the "killing of the undeveloped children," which can be justified by these arguments:

First, the undeveloped children are being deprived from physical, mental and spiritual development and growth as they would be a burden to their families and society.

Second, the undeveloped children cannot experience the natural enjoyments and "saving" them from such unnatural situations are an act of mercy.

Third, killing the undeveloped children is not murder, because they not only don't feel fear and pain, but they don't even realize that their life is being taken from them.

To these three arguments the Church responses with these points:

First, the society does not have the right to put a value on human life. For the Creator God, every human being has equal value and human life is holy and valuable.

Second, medicine decides that there are many undeveloped children, who not only enjoy the happy moments of life, but they also enjoy the goodness of their parents and their society.

Third, it is morally unjustifiable to kill undeveloped children, because murder is always murder.

These days, when medicine had achieved such advances, it is the responsibility of the parents and the doctors to secure a natural continuation to the lives of undeveloped children.

Therefore, abortion and the killing of an undeveloped child are condemned. First the Bible forbids killing, (*"Do not kill"* Deut. 5.17). Second, it shouldn't be denied to the fetus or to the undeveloped child the full opportunity to become a complete and developed human being. In the Book of Psalms we read, *"Your eyes beheld my unformed substance; in your book were written, every one of them, the days that were formed for me, when as yet there was none of them"* (139.16).

V. Rev. Nareg Alemezian

NOTES

[1] The Septuagint is the Greek translation of the Old Testament. This translation was done for the Jews living in Alexandria, Egypt, in the middle of the third century, circa 250 BC.
[2] St. Basil the Great (330–379) is one of the three Cappadocian Fathers.

ԽՈՐԷՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՂԲԱՅՐԱԿԱՆ
ՆՈՐ ԻՐԱԳՈՐԾՈՒՄՆԵՐՈՒ ՀՐԱՒԻՐԱԿԸ

1973–1974 տարեշրջանին Անթիլիասի Դպրեվանքի սան դարձայ եւ տասը տարիներ կեանքս մի քանի թելերով հիւսուեցաւ երանաշնորհ Խորէն Ա. Կաթողիկոսին հետ, որմէ քաղուած տպաւորութիւններու այս փունջը կ՚ընծայեմ իր վախճանման երեսնամեայ խնկելի յիշատակին։

Մինչեւ Գարեգին Բ. Աթոռակից Կաթողիկոսի ընտրութիւնը, 1977 թուական, դպրեվանեցիներս մէկ եւ մէկ տեսակ կաթողիկոս ճանչցանք՝ Խորէն Ա. Վեհափառը, որ արդարօրէն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան իրաւունքներու ջերմ պաշտպանի անպաճոյճ փառքը զգեցած էր՝ մանաւանդ իր Լիբանանի Առաջնորդի, Կաթողիկոսական Տեղապահի եւ ի վերջոյ Կաթողիկոսի հեւքոտ եւ նուիրեալ կերպարով, որ *ՀԱՄԿ*-ի էջերէն մեր առօրեային մէջ կը ծորէր։

Իր կոկիկութեամբ, կազմակերպուածութեամբ եւ շինարարութեամբ յատկանշուող Վեհափառը, այդ տարիներուն արդէն սրտէն վիրաւոր էր եւ վեհարանի իր գրասենեակին մէջ քաշուած, երբեմն Կաթողիկոսարանի բակին մէջ ճեմող եւ կիրակի ու տօնական օրերուն հանդիսաւորապէս եկեղեցական արարողութիւններուն նախագահող, մեր՝ դպրեվանեցիներուս հոգեւոր հայրն էր։ Մենք յաճախ, մեր Տեսուչ սրբազանին գլխաւորութեամբ, մայր տաճարին խորհրդաւոր մենութեան մէջ, գիշերները «Տէր ողորմեա … Վեհափառին առողջութիւն» կ՚երգէինք, երբ ան Մայրավանքէն աւելի Ամերիկեան հիւանդանոցին մէջ կ՚անցընէր իր օրերը։ Շա՛տ կ՚ափսոսայինք, որ վեհարանը խաւարի մէջ կ՚ըլլար եւ Վեհափառը կորսնցնելու պատանեկան ահը կը սողոսկար մեր հոգիներուն մէջ։ Երբ Սահակ Բ., Բաբգէն Ա., Պետրոս Ա. եւ Գարեգին Ա. Կաթողիկոսներուն դամբաններուն տարեթիւերը կը կարդայինք եւ անոնց նկարները կը մտաբերէինք, չէինք կրնար պատկերացնել, թէ կաթողիկոս մը երիտասարդ տարիքին կրնար վախճանիլ. սակայն, մեր տրամաբանութիւնը կը շրջէր ի տես Զարեհ Ա. Կաթողիկոսի անժամանակ շիջումին, եւ մահուան իրաւութիւնը ծանրօրէն կը կաթէր մեր մէջ։ Բարեբախտաբար Վեհափառը հիւանդանոցէն Մայրավանք կը վերադառնար եւ գոհու-

նակութիւն կը յայտնէինք Աստուծոյ, որ Հայ Եկեղեցւոյ խնայած էր երկրորդ երիտասարդ կաթողիկոս մը կորսնցնելու աղէտը։

* * *

Ահա այսպիսի վերադարձի օր մըն էր, երբ վանաբնակ միաբաններն ու Դպրեվանքի սաներս վեհարանի մուտքին խմբուեցանք Վեհափառը դիմաւորելու։ Ան հիւանդանոցէն տուն հասաւ. սակայն, այնքա՛ն դալուկ եւ տկար էր, որ աստիճանները բարձրանալու կարողութիւն չունէր։ Այն ատեն վեհարանը տակաւին վերելակով չէր օժտուած եւ սրբազան հայրեր շատ փորձեցին զինք համոզել, որ աթոռի մը վրայ նստէր եւ երիտասարդ հայր սուրբերը զինք շալկելով իր յարկաբաժինը բարձրացնէին։ Կտրականօրէն մերժեց առաջարկը եւ կեանքի վերջին սանդխաշարը մագլցողի վճռակամութեամբ կամաց-կամաց վեր ելաւ։

* * *

Գարեգին Բ. Աթոռակից Կաթողիկոսի ընտրութենէն ետք, Խորէն Վեհափառ ամառները գրեթէ միշտ Պիքֆայա կը մնար եւ ժամանակը ընթերցանութեամբ կ՛անցընէր։ Ան նաեւ կը սիրէր աւագ դպրեվանեցիներուս հետ «բառախաղ» խաղալ։ Երբ մեզ բակը տեսնէր, իր հիւրասենեակը կը կանչէր եւ բառախաղի կը հրաւիրէր։ Պիքֆայայի բարձունքին, Անթիլիասի վեհարանին հեռաւոր հսկան անհաւատալիօրէն կը մարդկայնանար մեր դիմաց։ Չէր հանդուրժեր պարտութիւնը, բառերը կը ստուգէր զանազան բառարաններու օգտագործումով եւ երբ այլեւս ինքնապաշտպանութեան իր բոլոր միջոցները կը սպառէին, մեզ հայրաբար վերստին սերտողութեան կը ճամբէր, յաջորդ օր դարձեալ իր շուրջ ունենալու համար։

* * *

1981-ի ամառը, կիրակիի յետմիջօրէ մըն էր եւ որպէս նորօծ աբեղայ Պիքֆայայի հովոցին բակը մայրս կը դիմաւորէի, երբ Խորէն եւ Գարեգին Վեհափառները դուրս ելան։ Մայրս Վեհափառներուն սուրբ աջերը

համբուրեց եւ սենեակս պիտի երթայինք, երբ Խորէն Կաթողիկոս մօրս հարցուց, թէ հայրենակցականօրէն ի՞նչ էին իր արմատները։

- «Մենք տէօրթեոլցի ենք, Վեհափառ», ըսելէ ետք, մայրս համարձակութիւնը ունեցաւ աւելցնելու. «Ձեր տնօրէնն ալ տէօրթեոլցի եղած է»։

- «Որո՞ւն կ՚ակնարկէք», շարունակեց Վեհափառը։

- «Նիկոսիոյ Մելիքեան վարժարանի Պրն. Սեդրաք Կէպէնլեանին», բացատրեց մայրս։

- «Այո՛», վերյիշեց Վեհափառը, «մեծ մարդ էր, բայց շատ խիստ դաստիարակ», հաստատեց ան եւ հարցուց. «ուրկէ՞ կը ճանչնաք զինք»։

- «Հօրեղբայրս է», պատասխանեց մայրս։

- «Բնաւ չեմ մոռնար. բոլորս կը սարսափէինք, երբ Պրն. Կէպէնլեան քիթը քերէր. գիտէինք, որ մէկը ապտակ պիտի ուտէր», մանրամասնեց ան։

Իր հերթին, Գարեգին Կաթողիկոս հարցուց. «Ձեզի ալ ապտակ զարկա՞ծ է, Վեհափառ»։

- «Այո՛. մէկ անգամ ես ալ ապտակի մը արժանացած եմ», իրեն յատուկ պարզութեամբ պատասխանեց Վեհափառը եւ բոլորս սկսանք խնդալ։ Ապա, աւելցուց. «Ես դասընկեր եղած եմ Պրն. Կէպէնլեանին աղջկան՝ Գեղծինին։ Ի՞նչ եղաւ Գեղծինը», հարցումը մօրս ուղղեց։

- «Կիպրոս է, Վեհափառ, տունն է, չամուսնացաւ. *քիանօ*-յի դաս կու տայ», պատասխանեց մայրս։

- «Չըսե՞ս, ան ալ ինծի պէս տունը մնացեր է…», իր սրամիտ կատակներէն մին ըրաւ Վեհափառը, եւ նոր ծիծաղ մը ծայր առաւ։

* * *

Ամենէն անմոռանալի եւ պատմութեան համար անպայմանօրէն արձանագրելի յուշը տեղի ունեցաւ 31 Դեկտեմբեր 1981-ի գիշերուան ժամը 11.30-ին, երբ Խորէն եւ Գարեգին Կաթողիկոսներուն հետ, վեհարանի սեղանատան մէջ, նոր տարուան դիմաւորութեան միաբանական ընթրիքը աւարտած էինք եւ ժամը 12.00-ին մայր տաճարի աղօթքին մասնակցելու կը պատրաստուէինք։ Երէց հայր սուրբ մը ըսաւ ինծի. «Եկո՛ւր քանի մը վայրկեան Խորէն Վեհափառին գրասենեակը մտնենք»։ Ես ալ ամչկոտ քայլերով հետեւեցայ եւ Վեհափառին հրաւէրին ընդառաջելով նստեցայ։ Լաւ տրամադրութեան մէջ էր ան եւ հայր սուրբը մի քանի յաւուր պատշաճի խօսքերէ ետք, ըսաւ.

- «Վեհափառ, 1950-ական թուականներուն Հայ Եկեղեցւոյ կեանքը խռոված դէպքերուն ամենէն քաջատեղեակ անձերէն Անթիլիասի մէջ միայն դուք մնացիք։ Աստուած ձեզի առողջ եւ երկար կեանք տայ։ Չէ՞ք մտածեր, որ հիմա, հանգստեան կոչուելէն ետք, պէտք է այդ օրերու պատմութիւնը գրէք»։

Պահ մը լուռ մնաց Վեհափառը եւ համրիչին քարերը շրխկացնելով կարծէք յուշերու սեւ բեռը թօթափեց ու պատգամեց.

- «Տղա՛ս, աւելի լաւ է, որ մոռցուին այդ օրերը եւ անգամ մըն ալ չգան։ Բոլորս ալ սխալներ գործեցինք։ Նոր էջ բանանք եւ **եղբայրական նոր իրագործումներով լեցնենք մեր կեանքը**»։

Այսօր, երեսուն տարիներու հեռաւորութենէն, Անթիլիասէն անլռելի եւ սկզբունքային նո՛յն ձայնը կը հնչէ. «Եղբայրական նոր իրագործումներով լեցնենք մեր կեանքը»։

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան անթիլիասեան ժամանակաշրջանին վրայ իր անջնջելի դրոշմը դրաւ Խորէն Կաթողիկոս, որ իր խոհականութեամբ եւ հեռատեսութեամբ սփիւռքեան մեր անդաստական կեանքին կայմը կանգնեցուց։ «Երկաթէ վարագոյրին» երկու կողմերն ալ կարծրամիտ մարդիկ գտնուեցան, որոնք արիւնեցին իր եւ իր սրտակիցին՝ Զարեհ Ա. Կաթողիկոսի վիրաւոր սրտերը։ Անոնք որոնք անշահախընդրօրէն հասկցան զինք, գործակցեցան իր հետ եւ մասնակցեցան Հայ Եկեղեցւոյ զոյգ կաթողիկոսական Ս. Աթոռներու լծակցութեամբ եւ գործակցութեամբ իրագործելի յաղթական մէ՛կ ազգի կերտումին։ Անոնք որոնք այդ օրերուն ինչ-ինչ պատճառներով եթէ կարելիութիւնը չունեցան իր պայծառատեսութիւնը գնահատելու, այսօրուան մեր պայմաններուն լոյսին տակ, իրապաշտօրէն պէտք է արժեւորեն Անթիլիասի դերն ու տեղը մեր համահայկական իրականութեան մէջ եւ գոնէ քաջութիւնը ունենան անցեալը ներկայի ու ապագայի հաշուետախտակի չվերածելու։ Բոլորս, որպէս նո՛յն եւ մէ՛կ Հայ Եկեղեցւոյ զաւակ, Անթիլիասի մէջ կամ աշխարհի որեւէ մէկ անկիւնը, Խորէն Վեհափառի յիշատակով անգամ մը եւս կը միազանգուինք՝ մեր կեանքը եղբայրական նոր իրագործումներով լեցնելու ուխտով։

Այսօր, նորանկախ հայրենիքով, մաքառող Արցախով եւ աշխարհասփիւռ հայութեամբ, կը գտնուինք նոր մարտահրաւէրներու դիմաց, որոնց յաղթահարման առաջին նախապայմանը ո՛չ մէկ հայ կորսնցնելու խոր գիտակցութիւնն է։ Իւրաքանչիւր հայու ինքնութեան խաթարում,

մահացու արիւնաքամութիւն է մեր հաւաքական մարմնին համար, որ որպէս մէ՛կ եկեղեցի, մէ՛կ մշակոյթ, մէ՛կ հայրենիք եւ մէ՛կ հայութիւն լինելութեան ըմբռնողութիւն կը ճառագայթէ Անթիլիասէն, մեր բոլոր լուսերամ Կաթողիկոսներու յիշատակով օծուն։

Այսօր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն գործակցութեան հազար պատճառ ունին մեր ժողովուրդի համայնական կեանքի բարօրութիւնը երաշխաւորելու աստուածատուր կոչումով եւ եղբայրական նոր իրագործումներու շղթան երկարելու վճռակամ երթով միացած, որոնց նախաքայլերը առնուած են արդէն, երբ վերջին տարիներուն Գարեգին Բ. եւ Արամ Ա. Կաթողիկոսներու կողմէ նշանակուած յանձնախումբեր կը գործեն այնքա՛ն թելադրական «Հայ Եկեղեցւոյ վերանորոգութեան հրամայականը» կարգախօսով եւ մեր երկու Վեհափառ Հայրապետներուն մտերմիկ հանդիպումներու ներշնչած օրինակով։ Այսօր Հայ Եկեղեցին կը նախապատրաստուի Սեպտեմբերին, Ս. Էջմիածնի մէջ, մեր երկու Վեհափառ Հայրապետներուն օրհնութեամբ եւ ներկայութեամբ, գումարելու իր դարերէ ի վեր յամեցած եպիսկոպոսական ժողովը՝ ծիսական բարեկարգութեան եւ Հայկական Ցեղասպանութեան մէկ ու կէս միլիոն նահատակներու սրբադասման կազմակերպեալ քայլերուն ձեռնարկելու համար։

Հայ Եկեղեցին եւ մանաւանդ հայ հոգեւորականութիւնը եղբայրական նոր իրագործումներ արձանագրելու համար միայն մէկ ճանապարհ ունին. ամբողջանուէր ծառայութիւն՝ մինչեւ կենդանի նահատակութիւն։

Խորէն Ա. Կաթողիկոսի մեր կեանքը եղբայրական նոր իրագործումներով իմաստաւորելու իղձը, իր վախճանման յիշատակով լուսապըսակուած, թող մնայուն եւ անշեղ երթ մը ըլլայ Հայ Եկեղեցւոյ առաքելութեան հաւատացող բոլոր հայորդիներուն համար, ականջալուր Պետրոս Առաքեալի հոգենորոգ պատգամին. *«Արդ, դուք որ ճշմարտութեան հնազանդելով սրբեցիք ձեր անձերը, որպէսզի անկեղծ եղբայրսիրութեամբ ապրիք, սրտանց սիրեցէ՛ք իրար, մաքուր սրտով։ Որովհետեւ Աստուծոյ կենդանի եւ մշտնջենական խօսքով վերստին ծնաք, դուք, իբրեւ զաւակները ոչ՛ թէ մահկանացու ծնողքի մը, այլ՝ անմահին»* (Ա. Պտ 1.22–23)։

Նարեկ Արք. Ալեէմէզեան

ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆԸ*

“Երանի անոնց, որոնք խաղաղութեան հաստատումին համար կ՛աշխատին, որովհետեւ անոնք Աստուծոյ որդիներ պիտի կոչուին” (Մտ 5.9)

Նազովրեցի Վարդապետին արտասանած “Լեռան Քարոզ”-ի “երանի”-ներու շղթայէն 7-րդ “երանի” -ն կը վերբերենք 1999 տարուան աւարտին եւ 2000-ամեակի վերջալոյսին՝ խաղաղութեան, խաղաղութեան Իշխանին եւ խաղաղութեան դեսպաններուն մասին մտածելով, որովհետեւ՝

Առաջին, **մարդկութիւնը աշխարհի չորս ծագերուն կարիքը ունի մնայուն խաղաղութեան**՝ մարդկային պատմութեան ամենէն վայրագ այս դարու աւարտին, երբ մեզի հասնող ամենօրեայ լուրերը քիչ մը ամեն տեղ մութ գոյներով ներկուած են եւ արիւնահեղութիւններու զանազան մանրամասնութիւններ կը պարզեն, ու ի հեճուկս մարդկային կեանքէն ներս արձանագրուած հսկայաքայլ յառաջդիմութիւններուն, մարդ տակաւին կը շարունակէ ինքզինք կառավարել “անտառի օրէնքով”...:

Երկրորդ, Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը, որուն ատենապետութիւնը ձեռնհասօրէն կը վարէ Ս. Աթոռոյս Վեհափառ Հայրապետը, յաջորդ տասնամեակը հռչակած է **“Միջ-եկեղեցական Տասնամեակ Բռնութեան Յաղթահարման”**: Որպէս գործօն անդամ եկեղեցիներէն մին այս միջազգային մեծ կազմակերպութեան, չենք կրնար անտարբեր մնալ այս մարտահրաւէրին դիմաց: Վստահ եմ, որ Վեհափառ Հայրապետի բարձր տնօրինութեամբ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը զանազան միջոցառումներու պիտի ձեռնարկէ այս տասնամեակի պատգամը մեր ժողովուրդին հասցնելու համար. սակայն, ես այս Կիրակին կը փափաքիմ օգտագործել որպէս նախապատրաստութիւն այս բոլորին եւ մեր հաւաքական ուշադրութիւնը սեւեռել հետեւեալ երեք կէտերուն վրայ.

---

*Քարոզ՝ խօսուած Կիրակի, 19 Դեկտեմբեր 1999-ին, Անթիլիասի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մայր տաճարին մէջ:

Առաջին, **բոլոր մարդիկն ալ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ենթակայ են բազմատեսակ բռնարարքներու**: Յաճախ անոնք լուռ վկաներն են եւ երբեմն ալ գիտակից կամ անգիտակից մասնակիցները անոնց:

Բռնութիւնը թափանցած է մեր ընտանեկան յարկերէն եւ ընկերային կառոյցներէն ներս եւ զանազան տարազներով (անտեղի խստութիւն, պատիժ, ծեծ, անարդարութիւն, անհանդուրժողութիւն, ատելութիւն, անարգանք, ոճիր, պատերազմ եւ այլն) արտայայտութիւն կը գտնէ մեր առօրեային մէջ, որուն համար Սաղմոսերգուն կը հրաւիրէ մեզ աղօթելու. *“Ով Տէր, չար մարդէն զիս փրկէ, ու բռնաւոր մարդէն զիս պահէ”* (Սղ 140.1):

Այս բոլորին դէմ ծառանալու տկարութիւնն է որ շատ յաճախ համատարած կ՚իշխէ եւ կամ այս բոլորը միանգամ ընդ միշտ յաղթահարելու պոռթկումը կը դրսեւորուի ծայրայեղութիւններով՝ մեր անհատական թէ ընկերային կեանքէս ներս, ու այսպէս առաւել աճող բռնութիւններու ուռկանին մէջ կը բանտէ մարդկութիւնը:

Երկրորդ, **Յիսուս “երանի” կու տայ խաղաղութեան հաստատումին համար աշխատողներուն, եւ ոչ թէ միայն խաղաղութիւն ցանկա-ցողներուն կամ սիրողներուն**: Աստուածաշնչական խոր ըմբռնումով, խաղաղութիւնը միայն խռովութեան մը կամ պատերազմի մը բացա-կայութիւնը չէ. այլ մարդկային կեանքի այն իրավիճակն է, երբ մարդ ամեն արգելք նուաճելով կը հասնի իր բարձրագոյն ձգտումին եւ գերագոյն բարիքին, վայելելու համար Աստուծոյ հովանին ու իր նմանին ջերմ մտերմութիւնը: Այս այն խաղաղութիւնն է որ Քրիստոսով կը պարգեւուի մեզի եւ մեր կեանքին մէջ կը սերմանէ սիրոյ եւ համերաշխութեան անգերազանցելի ոգիին ոսկեհատիկները եւ երանելի կը դարձնէ խա-ղաղութիւն հաստատողները: Այս այն խաղաղութիւնն է որ մարդը կ՚ազատագրէ Սատանային սարսափէն, չարին կապանքներէն եւ մեղքին գերութենէն եւ զայն բարիի յաղթանակով կը պսակէ: Այս այն խաղա-ղութիւնն է, որուն կ՚ակնարկէ Յիսուս, ըսելով. *“Խաղաղութիւն կը թողում ձեզի. իմ խաղաղութիւնս է որ կու տամ ձեզի, որ այս աշխարհի տուած խաղաղութենէն տարբեր է: Մի՛ խռովիք եւ մի՛ վախնաք”* (Յհ 14.27):

Երրորդ, **Աստուծոյ որդիներ կոչուիլ կը նշանակէ Աստուծոյ կամքը գործադրողներ ըլլալ**: Չի՛ բաւեր միայն աղօթել՝ *“Թող կատարուի՛ քու կամքդ, ինչպէս որ երկինքի մէջ՝ այնպէս ալ երկրի վրայ”* (Մտ 6.10). այլ,

Աստուծոյ կամքին կատարումը պէտք է ցոլայ Քրիստոսի շնորհած խաղաղութեան փնտռտուքին մէջ, որ արդարութեան հաստատումն է երկրի վրայ եւ որուն կարելի է հասնիլ անկեղծ ապաշխարութեամբ եւ հոգեդարձով: Հին Կտակարանին մէջ կը կարդանք, թէ Աստուած մարդը իր պատկերով եւ նմանութեամբ ստեղծեց (Ծն 1.26), սակայն, մարդ ինկաւ իր երանական վիճակէն եւ աղարտեց իր աստուածադրոշմ կնիքը: Յիսուս վերահաստատեց մարդը իր սկզբնական փառքին մէջ եւ իրմով, իր խաղաղութեամբ գօտեպնդեց իր աշակերտները, երբ Վերնատան մէջ անոնց ոտքերը լուալէ ետք իր հրաժեշտի խօսքերը կտակեց, ըսելով. *“Ասոնք խօսեցայ ձեզի, որպէսզի ինձմով խաղաղութիւն ունենաք: Աշխարհի վրայ նեղութիւն պիտի ունենաք, բայց քաջալերուեցէ՛ք, որովհետեւ ես յաղթեցի աշխարհին”* (Յհ 16.33):

Ահաւասիկ, “Միջ-եկեղեցական Տասնամեակ Բռնութեան Յաղթահարման”-ի սեմին, այս երեք մտածումները բաժնելով իրարու հետ, մենք աշխարհով մէկ սփռուած մեր քրիստոնեայ եղբայրներուն եւ քոյրերուն հետ կը վերանորոգենք մեր հաւաքական յանձնառութիւնը, որ աշխարհի խաղաղութեան իրագործման համար պիտի աշխատինք, Աստուծոյ որդիներ դառնալու օրհնութիւնը պիտի վայելենք եւ մեր աստուծահաճոյ կենցաղով ու մարդասէր յարաբերութիւններով պիտի չէզոքացնենք չարին բռնութիւնները եւ ըմպենք բարութեան անսպառ բաժակէն՝ թէ՛ այս աշխարհի եւ թէ՛ յաւիտենական կեանքին մէջ, մեր սուրբ պատարագի աղօթքով դիմելով մեր Տիրոջ. “Քրիստոս, մեր Փրկիչը, ամրապնդէ՛ մեզ քու խաղաղութեամբդ, որ կարելի չէ միտքով հասկնալ ու խօսքով բացատրել, եւ ամեն չարիքէ աներկի՛ւղ պահէ: Մեզ քու ճշմարիտ երկրպագուներուդ կարգին դասէ, որոնք հոգիով եւ ճշմարտութեամբ կ՚երկրպագեն քեզի: Որովհետեւ ամենասուրբ Երրորդութեանդ կը վայելեն փառքը, իշխանութիւնն ու պատիւը. այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից”. ամէն:

Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ Ը. ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ ՄԱՐՏԱՀՐԱԻԷՐ ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱՌՈՒԹԵԱՆ

1948 թուականին, երբ Ամսթերտամի մէջ (Հոլանտա) կը գումար-ուէր Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի (World Council of Churches) հիմնադիր Ա. Համաժողովը, Եւրոպայի ու Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու Բողոքական եկեղեցիներէն եկած սահմանափակ թիւով ներկայացուցիչներ տեսլապաշտ յանձնառութեամբ մը կը յայտարարէին. «Հակառակ մեր դիմաց ցցուող ամեն տեսակի խոչընդոտներուն եւ անորոշութիւններուն՝ ՄԵՆՔ ՄԻԱՍԻ՛Ն ՊԻՏԻ ՄՆԱՆՔ, ՄԻԱՍԻ՛Ն ՊԻՏԻ ԾԱՌԱՅԵՆՔ ԵՒ ՄԻԱՍԻ՛Ն ՊԻՏԻ ՔԱԼԵՆՔ ԴԷՊԻ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ, մի՛շտ մեզի միացողները սիրով ողջունելով, մեր քրիստոնէական հասարակաց կոչումը վերահաստատելով եւ մեր հաւատքն ու վկայութիւնը վերարծարծելով»:

Այս մարգարէական խօսքերը նոր խորք եւ նշանակութիւն զգեցան, երբ, 3–14 Դեկտեմբեր 1998-ին, Ջիմպապուէի Հարարէ մայրաքաղաքին մէջ (Ափրիկէ), «Աստուծոյ Դարձէք եւ Յոյսով Ուրախացէք» ընդհանուր թեմային շուրջ խմբուեցան Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի մեծ ընտանիքի 330-է աւելի անդամ եկեղեցիներու պատուիրակներն ու միջեկեղեցական շարժումին մէջ գործօն դերակատարութիւն ունեցող անհատներ՝ գումարելու համար Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Ը. Համաժողովը:

Իրաւամբ, յարանուանական, աշխարհագրական, քանակի, մտածողութիւններու եւ մտայնութիւններու մեծ շրջադարձ մը կատարուած էր, երբ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի յիսնամեակին եւ 20-րդ դարու աւարտին զուգադիպող այս համաժողովին ուշադրութեան կը յանձնուէին աշխարհի ամեն շրջաններէն ու մշակոյթներէն եւ Ուղղափառ ու Բողոքական գրեթէ բոլոր եկեղեցիներէն ժամանած 4500 պատուիրակներու եւ դէտերու, լրագրողներու եւ կրօններու ներկայացուցիչներու, այրերու եւ կիներու, ծերերու եւ երիտասարդներու, հոգեւորականներու եւ

աշխարհականներու մտաահոգութիւններն ու տագնապները՝ որպէս Քրիստոսի Եկեղեցւոյ հաւաքական ձայնը:

Աւետարանական «մանանեխի հատիկին» նմանութեամբ (Մտ. 13.31–32) աճած ու մեծցած էր միջ-եկեղեցական շարժումին վաւերական ճառագայթումը հանդիսացող Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը եւ, ահա, իր հովանիին տակ կ՚առնէր բազմաթիւ եկեղեցիներու քրիստոնէական վկայութեան համադրման եւ օժանդակութեան պատասխանատուութիւնը՝ մի՛շտ հաւատարիմ Յիսուս Քրիստոսի աղօթաձայն հրաւէրին. *«Կ՚աղօթեմ որ անոնք բոլորն ալ մէկ ըլլան, ինչպէս որ դուն, ո՛վ Հայր, իմ մէջս ես եւ ես քու մէջդ, այնպէս ալ անոնք մեր մէջ ըլլան, որպէսզի աշխարհը հաւատայ, որ դուն ղրկեցիր զիս»* (Յհ. 17.21):

* * *

Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Ը. Համաժողովը հիմա այլեւս անցած է պատմութեան: Սակայն, անոր քննարկած հարցերը, դիմագրաւած դժուարութիւնները, արձանագրած յաջողութիւնները եւ ապագայի ծրագրումները կը պատկանին ու պէ՛տք է պատկանին այն եկեղեցիներուն, որոնք կը կազմեն Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը, կ՚իմաստաւորեն անոր գոյութիւնը եւ կը ճշդորոշեն անոր առաքելութիւնը:

Հայ Առաքելական Եկեղեցին, Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան զոյգ պատուիրակութիւններով գործօն մասնակցութիւն բերած է եւ կը շարունակէ բերել Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի կեանքին ու գործունէութեան, Գ. Համաժողովէն (1961) սկսեալ:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պարտուիրակութիւնը, որ գլխաւորուած էր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսի կողմէ եւ կը բաղկանար ութը անդամներէ, անգամ մը եւս գերագոյն աստիճանի պատասխանատուութեամբ իր գործօն եւ ամբողջական մասնակցութիւնը բերաւ Ը. Համաժողովի բոլոր աշխատանքներուն՝ թէ՛ լիագումար նիստերու ընթացքին, թէ՛ յանձնախումբերու մէջ եւ թէ այլ շրջագիծերէ ներս, Հայ Եկեղեցւոյ եւ ազգին հանդէպ յարգանք ներշնչելով եւ մեր Ս. Աթոռին վարկը բարձր պահելով:

Մեր ժողովուրդի զաւակներուն անգամ մը եւս կը յիշեցնենք, թէ միջ-եկեղեցական շարժումը (ecumenical movement) Հայ Եկեղեցւոյ հոգեւորականութեան յատուկ շարժում մը չէ միայն. Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը Հայ Եկեղեցւոյ նուիրապետական կարգերուն համար օտարներուն հետ երկխօսութիւն ունենալու կարելիութիւն մը չէ սոսկ. այլ, մեր եկեղեցին, մեր հոգե-մտաւոր արժէքները, մեր մշակոյթը, մեր արդար իրաւունքները մեր քրիստոնեայ եղբայրներուն եւ քոյրերուն հետ կիսելու, զիրար հարստացնելու, իրարու հետ աղօթելու եւ գործելու աստուածահաճոյ կոչում մըն է, որ տրուած է բոլոր քրիստոնեաներուն հաւասարապէս: **Միջ-եկեղեցական շարժումը ժողովուրդի՛ն, այս պարագային հայ ժողովուրդին, շարժումն է եւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը ժողովուրդի՛ն, այս պարագային հայ ժողովուրդին, Խորհուրդն է. որովհետեւ, ժողովուրդը ի՛նք է Եկեղեցին՝ Քրիստոսի հաւատացեալներուն բազմութիւնը**:

Նոյն այս իրողութենէն թելադրուած, մեր եկեղեցւոյ զաւակներուն ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Ը. Համաժողովի գլխաւոր հանգրուաններուն վրայ, այն արդար ակնկալութեամբ որ Հայ Եկեղեցին կը շարունակէ վերանորոգ նախանձախնդրութեամբ ընդունիլ միջ-եկեղեցական շարժումին եւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին պարզած հետեւեալ մարտահրաւէրները.

Առաջին, **«Աստուծոյ Դարձէք եւ Յոյսով Ուրախացէք» թեմա-հրաւէրը Պօղոս Առաքեալի Հռոմայեցիներուն գրած նամակին 12-րդ գլուխը լուսարձակի տակ կը բերէր եւ կը հրաւիրէր աշխարհի եկեղեցիներն ու համայն մարդկութիւնը աշխարհի անորոշութեան եւ անապահովութեան մէջ Աստուծոյ դառնալու եւ երկնապարգեւ յոյսով ուրախանալու**: Աստուած, որ Իր ուխտը կնքած էր Հին Կտակարանի նահապետներուն եւ մարգարէներուն հետ, Իր Միածին Որդւոյն՝ խաչեալ եւ յարուցեալ Յիսուս Քրիստոսի միջոցաւ ապաշխարութեամբ մեզ մաքրած էր մեղքի ապականութենէն, Իր որդեգրութեան վերադարձուցած եւ Երկինքի Թագաւորութեան ժառանգութեան հրաւիրած: Այս աստ-ւածաշնչական մտածումը խտացնելով, Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Ատենապետ Արամ Ա. Կաթողիկոս իր տեղեկագիրին մէջ կը գրէր. *«Աստուծոյ դառնալ կը նշանակէ մեր Արարիչին, մեր նմաններուն եւ ամբողջ ստեղծագործութեան հետ սիրով ու հոգածութեամբ բնորոշուած*

Քրիստոսատիպ յարաբերութիւն մը մշակել»: 21-րդ դարու նախասեմին, երբ ամբողջ աշխարհը հոգեւոր, բարոյական, ընկերային ու նիւթական տագնապի մէջ կը տուայտի, Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը ահազանգի մը ուժգնութեամբ կը հրաւիրէ բովանդակ մարդկութիւնը իր աչքերը իր Ստեղծիչին ու Անոր բարի ստեղծագործութեան ուղղելու եւ հաշտութեան ու համերաշխութեան նոր դաշինք մը հաստատելու:

Երկրորդ, **Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը կ՛անդրադառնար, թէ ինք քարացած կազմակերպութիւն մը չէ եւ նոր հրամայականներու դիմաց վերակառուցման գործընթացի մը լծուելու պահանջքին դէմ յանդիման կը գտնուի՝ յիսուն տարիներու միջ-եկեղեցական փորձառութեամբ հարստանալէ ետք**: Այս անդրադարձը սոսկ կազմակերպչական եւ սահմանադրական փոփոխութիւններու շրջագիծին մէջ չէր մնար, այլ եկեղեցիներու մտահոգութիւններուն հան-դէպ պատասխանատուութեան կը հրաւիրէր Եկեղեցիներու Համաշ-խարհային Խորհուրդը եւ Ընդհանուր Քարտուղար Դոկտ. Գոնրատ Ռայզըրի բառերով՝ կը մղէր բոլորը «իրարու տարբերութիւնները ընդունելու, մասնայատկութիւններուն հանդուրժելու, մտահորիզոնները ընդլայնելու, յոյսով լեցուելու եւ միջ-եկեղեցական բաց շրջանակի մը մէջ գործակցելու»:

Վերակազմաւորման այս ընթացքին մէջ պիտի ճշդորոշուէին անդամակցութեան եւ փոխ-յարաբերութիւններու նոր կերպերը, որոնց համար տարիներէ ի վեր յատկապէս Ուղղափառ Եկեղեցիները ար-դարօրէն իրենց ձայնը բարձրացուցած էին:

Երրորդ, **եկեղեցաբանական ըմբռնումներէ եւ վարչական տըւ-եալներէ մեկնած եւ յետ-համայնավարական նոր վարչակարգերու մէջ ապրելով՝ Ուղղափառ Եկեղեցիներ հարցականի տակ կը դնէին Եկե-ղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի որոշում կայացնելու եւ ծրագիրներ իրագործելու եղանակները**: Բողոքական մեծամասնութեան դիմաց (75 առ հարիւր) Ուղղափառներ փոքրամասնութիւն էին (25 առ հարիւր): Առաւել, աղօթքի, պաշտամունքի, խորհուրդներու, եկեղեցւոյ նուիրապետութեան եւ այլ աստուածաբանական ու բարոյագիտական հարցերու շուրջ տակաւ խորացող տարբերութիւնները եկեղեցւոյ միութ-եան կարելիութիւնը հեռաւոր,–մինչեւ իսկ ոմանց համար անհա-սանելի,– երազի կը վերածէին:

Ը. Համաժողովը, ընդառաջելով Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Ատենապետի առաջարկին, կ՚որոշէր Ուղղափառ Եկեղեցիներէ եւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի անդամ Բողոքական Եկեղեցիներէ յատուկ յանձնախումբ մը կազմել եւ ուսումնասիրել Ուղղափառներու պահանջները եւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի վերակառուցուած դրուածքին մէջ կարեւորութեամբ նկատի ունենալ զանոնք:

Չորրորդ, **Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան «Մարդկային Իրաւունքներու Պաշտպանութեան Յայտարարութիւն»-ի 50-ամեակին առթիւ, Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը կը հաստատէր, թէ իր քրիստոնէական կոչումին անսալով կը վերանորոգէ իր յանձ-նառութիւնը արդարութեան, խաղաղութեան եւ համակեցութեան համար գործելու եւ բոլոր ճնշուած մարդոց հետ զօրակցելու, քաջ գիտակցելով որ բոլոր մարդիկը համահաւասար են Աստուծոյ աչքին եւ Յիսուս Քրիստոսի փրկագործական շնորհքին դիմաց**: Ան մեր Տիրոջ հետ կը կրկնէր Եսայի մարգարէին խօսքերը. *«Տիրոջ Հոգին վրաս է. որովհետեւ զիս օծեց եւ ղրկեց՝ աղքատներուն փրկութեան աւետիս տալու, սրտա-բեկները մխիթարելու, գերիներուն ազատութիւն բերելու, կոյրերուն աչքերը բանալու, հարստահարուածները ազատելու եւ յայտարարելու՝ թէ ահա հասած է ժամանակը, երբ Տէրը պիտի փրկէ իր ժողովուրդը»* (Ղկ. 4.18–19): Ու այս հաստատումը այնքան դիպուկ էր Ափրիկէի համար, որ «երրորդ աշխարհ» պիտակով կը յատկանշուէր եւ միջազգային պարտ-քերու տակ կքած տակաւին կը շարունակէր իր պայքարը յանուն գոյնի, սեռի, կրօնի եւ այլ խտրականութիւններու վերացման:

Հինգերորդ, **Ը. Համաժողովի ընթացքին պաշտօնապէս կը փակուէր «Կնոջ Հետ Զօրակցութեան Տասնամեակ»-ը (1988–1998), որ եկեղեցիներու կեանքին եւ վկայութեան մէջ վերահաստատած էր այն քրիստոնէական սէրն ու յարգանքը որ Յիսուս Քրիստոս ցոյց տուած էր կնոջ հանդէպ**: Ամբողջ տասը տարիներ յանձնախումբերու այցե-լութիւններով, յատուկ ուսումնասիրութիւններով եւ անձնական վկա-յութիւններով Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը անգամ մը եւս կը վերյիշեցնէր իր անդամ եկեղեցիներուն եւ բոլորին, թէ կինը Աստուծոյ պատկերին եւ նմանութեան հարազատ ցոլացումն է եւ պէտք է կարելիութիւն ընծայել որ ան իր աստուածատուր կարողութիւններով ու շնորհներով զարդարէ եկեղեցւոյ կեանքը: Այս տասնամեակի աւարտին,

հրապարակային յայտարարութիւն մը լոյս կը տեսնէր, որ կ՚եզրակացնէր. «Թէեւ «Կնոջ Հետ Զօրակցութեան Տասնամեակ»-ը կ՚աւարտի որպէս հանգրուան, սակայն այր եւ կնոջ համագործակցութեան նոր հորիզոններ կը բացուին եւ աղօթքով ու վկայութեամբ ամբողջ եկեղեցին կը հրաւիրուի դիմելու կեանքի աղբիւրին՝ Յիսուս Քրիստոսի՝ ինքզինք մաքրելու եւ բուժելու եւ իր ձգտումներուն արմատները միշտ կենսունակ պահելու համար»:

Վեցերորդ, **Հայ Եկեղեցւոյ համար ընդհանրապէս եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան համար մասնաւորաբար մեծ պատիւ մըն էր Արամ Ա. Կաթողիկոսի Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Կեդրոնական Վարչութեան եւ Գործադիր Վարչութեան Ատենապետ վերընտրութիւնը**: Գանպերայէն Հարարէ երկարող 7 տարիներու ընթացքին (1991–1998), Վեհափառ Հայրապետը իր վարչական կարողութիւններով եւ միջ-եկեղեցական յարաբերութիւններու ու գործունէութիւններու գծով ձեռք ձգած հարուստ փորձառութեամբ եւ իր անձին հանդէպ տակաւ աճող յարգանքին ու վստահութեան իբր վաւերական արտայայտութիւն՝ միաձայնութեամբ, եւ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի պատմութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով, յաջորդող եօթը տարիներուն համար եւս Ատենապետ կ՚ընտրուէր՝ իր հայրապետական ծանր պարտաւորութիւններուն կողքին վարելու համար նաեւ այս այնքա՛ն պատասխանատու պաշտօնը:

Եկեղեցական, պետական եւ ժողովրդական շնորհաւորութիւն- ներու խանդավառ արտայայտութիւններուն մենք եւս կը միացնենք մեր ձայնը եւ Վեհափառ Հայրապետին կը մաղթենք առաւել իմաստութիւն, քաջառողջութիւն եւ կորով՝ իր կաթողիկոսական եւ միջ-եկեղեցական զոյգ առաքելութիւններուն պտղաւորման համար:

Կը հաւատանք, որ Վեհափառ Հայրապետին առաջնորդութեամբ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդը քաջութեամբ պիտի դիմագըրաւէ իր դիմաց կանգնող մարտահրաւէրները, աւելիով պիտի դառ-նայ ուժական ներկայութիւն եկեղեցիներու կեանքին մէջ՝ խորացնելով եկեղեցիներու միջեւ գոյութիւն ունեցող գործակցութիւնը այսօրուան աշխարհին մէջ մանաւանդ ուր աւելի քան երբեք եկեղեցիներ կոչուած են միասնաբար աղօթելու, մտածելու ու գործելու:

Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան

ԱՍՏՈՒԱԾ ՄՈՄ ՄԸՆ ԱԼ ՄԱՐԵՑ...

Երէկ իրիկուն երկու հեռախօսազանգ,– մին Մոնթրէալէն եւ միւսը Պէյրութէն,– գրեթէ միաժամանակ գուժեց միաբանակից աւագ եղբօրս՝ Սուրէն արք. Գաթարոյեանի վախճանումը։

Վստահ եմ, որ Սուրէն սրբազանի բարեմասնութիւններն ու վաստակը բազմաթիւ անձերու կողմէ բանաւոր եւ գրաւոր յիշատակութեան պիտի արժանանան երկարօրէն, որովհետեւ ան լուսավառ մոմ մըն էր Հայ եկեղեցիի ծառայութեան տաճարին մէջ եւ շատերու հայ քրիստոնէական կեանքը լուսաւորած էր իր ստանձնած պատասխանատուութիւններու ճանապարհին վրայ։

Հազիւ սրբազանին յաւիտենական հանգիստի անմիջական ցնցումը թօթափած, խղճի պարտք համարեցի փոխադրուիլ Անթիլիասի դպրեվանքի 1973–1974 ուսումնական տարեշրջան եւ ներկայացնել փոխտեսուչս՝ հայր Սուրէնը եւ առնչակից դէմքեր ու դէպքեր, այդ օրերու տպաւորութիւններուս վերբերումով եւ 50 տարուան կամարումով։

Երբ Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի մութ ամպերը սկսած էին դիզուիլ մայրիներու գեղեցիկ երկիրին երկնակամարին վրայ, 11 տարեկան պատանի, դպրեվանք ընդունուեցայ։ Տեսչական կազմը ունէր չորս անդամ. Արտաւազդ արք. Թրթռեան՝ տեսուչ, Սուրէն վրդ. Գաթարոյեան՝ փոխ-տեսուչ, Անուշաւան աբղ. Դանիէլեան՝ հսկիչ եւ Զարեհ սրկ. Էքմէքճեան՝ հսկիչ։ Ասոնցմէ իւրաքանչիւրը իր նկարագրային գիծերով իրար կ՚ամբողջացնէր եւ դպրեվանեցիներս կազմաւորելու առաքելութեան մէջ իր ներդրումը կ՚ունենար։ Արտաւազդ սրբազան իր խիստ եւ լուռ հովանին կը տարածէր ամենուր ու բոլորիս վրայ. հայր Սուրէն ընդհանրապէս ընկերային էր եւ անակնկալօրէն պոռթկուն ու բարեբախտաբար շուտ մարող բնաւորութիւն ունէր. հայր Անուշաւան, իր անունին նման քաղցր, մեր աւագ եղբայրն էր. տիրացու Զարեհ, տաղանդաւոր աստուածքող, տիրական դարձած էր հայ գրականութեան ու մանաւանդ հայ բանաստեղծութեան սէրը մեր մէջ ներարկելով։

Հայր Սուրէն նոր վերադարձած էր Մոնթրէալի իր հովուական ծառայութենէն եւ միաժամանակ մի քանի պաշտօններ,– փոխ-տեսուչ, շարա-

կանի ուսուցիչ, դիւանապետ, լուսարարապետ,– կը վարէր։ Ան հանդիսացաւ Կիլիկեան ուխտի այն սակաւաթիւ միաբաններէն, որ Հիւսիսային Ամերիկայի ծառայական առաւել ձեռնտու պայմանները անմիջապէս թողուց եւ Մայրավանք վերադարձաւ, երբ Խորէն Ա. կաթողիկոս զինք տուն կանչեց։ Անշուշտ 1973-ին այս մէկը տակաւին չէի գիտեր. սակայն այսօր, երբ յետադարձ ակնարկ մը կը նետեմ մեր դպրեվանքին ու միաբանութեան յումպէտս կորսնցուցած մարդուժին վրայ, կ՚անդրադառնամ որ հաւաքականութիւն մը, մանաւանդ հոգեւոր-ազգային ծառայութեան կոչուած միաբանութիւն մը, որքա՜ն կարիքը ունի կարգապահութեան, որ կոչումը կը գգուէ, որդիական հնազանդութիւնը կը մշակէ, ծառայութիւնը կը խթանէ եւ եղբայրական սէրը կը զեղուն։

Լիբանանը քարուքանդ դարձուցած պատերազմը ազդեց նաեւ դպրեվանքին վրայ եւ 1973–1974 կրթական տարեշրջանի նախապատրաստական դասարանի շուրջ քսան սաներէն միայն ես մնացի։ Յատկապէս արտագաղթի պատճառաւ, դասընկերներս հեռացան Լիբանանէն եւ դպրեվանքէն։ Դժբախտաբար անոնք միայն յուշի քաղցրութեամբ յամեցող անուններ են այսօր ինծի համար. չեմ գիտեր ո՜ր երկինքի տակ կը գտնուին եւ ի՜նչ կ՚ընեն։

Այդ երանելի օրերուն, հայր Սուրէն ամենէն շատ զիս տպաւորած է իր գերաշխուժ աշխատասիրութեամբ։ Բարեբախտաբար միշտ ալ այդպէ՜ս մնաց ան։ Ան ամեն տեղ էր անխափան. Մայր տաճար՝ ամենօրեայ աղօթական կեանքին մասնակից, վեհարան՝ գրասենեկային եւ յարաբերական աշխատանքով ծանրաբեռն (այդ օրերուն վեհարանը միայն երկու պաշտօնեայ եւ երկու ծառայող ունէր), սեղանատուն՝ դպրեվանեցիներուս ճաշերուն սեղանակից, փոխ-տեսուչի գրասենեակ՝ սաներուս առօրեայ հարցերով զբաղ, եւ դեռ կարելի է երկարել շարքը՝ ձեռնարկներու ներկայութիւն, ժողովական կեանքի հեւք, այցելուներու հետ հանդիպում եւ այլն։ Ի մի բան, կը տեսնէի, թէ ան ֆիզիքապէս կը յոգնէր, սակայն գերմարդկային նուիրումով ու իր կոչումին խոր գիտակցութեամբ կը շարունակէր իրեն վստահուած պաշտօնները պարտաճանաչօրէն կատարել՝ դպրեվանեցիներուս եւս լաւ օրինակ ծառայելով։

Այսօր, երբ Սուրէն սրբազանի երկրաւոր կեանքը կ՚աւարտի եւ Տիրոջ կամքով գրեթէ 85-ամեայ կեանքին մոմը կը շիջի, կը մաղթեմ որ Քրիստոսի երանական հրաւէրը իրեն համար եւս հնչէ. *«Ապրի՛ս, բարի եւ հաւա-*

տարի՛մ ծառայ, ... եկուր եւ մասնակից եղիր տիրոջդ ուրախութեան» (Մտ 25.21)։

Սուրէն սրբազան միշտ հաւատաց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքի նուիրեալ մարդ պատրաստելու եզակի առաքելութեան։ Ինք դպրեվանքի շրջանաւարտներու լաւագո՛յն տիպարներէն էր եւ, կը հաւատամ, որ իր կտակն է. «Հայ ծնո՛ղք, եթէ առողջ հայ եկեղեցի եւ ծաղկուն հայ մշակոյթ կ՚ուզես՝ զաւակդ վստահէ՛ դպրեվանքին։ Այսօրուան դպրեվանեցին մեր վաղուան հաւաքական կեանքին սպասաւորն է։ Աստուած այսպէ՛ս միշտ նոր մոմեր պիտի վառէ...»։

18 դեկտեմբեր 2023 Նարեկ արք. Ալեէմէզեան

«ԺԱՄԱՆԱԿ ՉՈՒՆԻՄ…»

Այս երկու արտաքնապէս անպաճոյճ եւ կախման կէտով երկարաձգուած, սակայն մարդ-ժամանակ յարաբերութեան խորհուրդը իրականութեան լոյսին բացող բառերը Պիքֆայայի հովոցի սենեակիս մենութեան մէջ զիս կը յաճախեն, երբ գրասեղանիս վրայ կը գտնուին նորոգ վախճանեալ Գարեգին Վեհափառ Հայրապետի Անթիլիասի մէջ լոյս տեսած գիրքերը, որոնք կը կրեն Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի հեղինակութիւնը, երբ ան 1952–1995 թուականներուն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ճամբով իր հայ հոգեւորականի սպասաւորութիւնը մատոյց Աստուծոյ եւ ազգին, կեանքէն իրեն բաժին մնացած վերջին չորս տարիներն ալ աննախատեսելի ու անբացատրելի մէկ դարձուածքով մը որպէս Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս մայր հայրենիքի եւ Ս. Էջմիածնի մէջ ապրելով եւ գործելով:

Մեր դպրեվանքեան օրերէն, ամբողջ 18 տարիներ, ճանչցանք զինք որպէս Գարեգին Բ. Աթոռակից Կաթողիկոս եւ ապա Գարեգին Բ. Կաթողիկոս: Ու ահա Դպրեվանքի օրերու վերյուշն է որ կը վերյառնէ մէջս եւ «ժամանակ չունիմ…»-ը կը հնչէ երեք տարբեր շեշտաւորումներով:

Առաջին, 1985 թուական, Հայ Եկեղեցւոյ Պատմութեան դասապահն է եւ Վեհափառը տիրական ուսուցիչն է մեր հայրապետներու անսակարկ նուիրումով եւ բիւր զոհողութիւններով սրբագործուած ու ուղեգծուած մեր եկեղեցական-ազգային պատմութեան: Երեք սարկաւագներ նստած ենք իր դիմաց եւ կը սպասենք դասը պատմելու մեր անխուսափելի հերթին: Մեզմէ մէկը կը փորձէ ինքզինք արդարացնել այլ դասերով ծանրաբեռնուած, ծնողքէն տխուր լուրերով լի նամակ մը ստացած եւ գիշերը անհանգիստ քնացած ըլլալը պատրուակելով եւ դողդողուն ձայնով կը համարձակի ըսել. «Ժամանակ չունեցայ…ձեր դասը սորվելու»: Ռումբը պայթած է: Այդ չքմեղանքին ու արտասանուած մեղմ բառերուն կ՛արձագանգէ պոռթկուն ու բամբ ձայնը Վեհափառին, որ բարկութեան գագաթնակէտին հասած եւ յանդիմանական ահեղ տարափով մը Աստուած-մարդ-տիեզերք-ժամանակ բարոյախօսութեան հեղեղ մը դարձած է: Յաճախակի առիթներով, եւ մինչեւ իսկ Անթիլիասի մայր տաճարին մէջ՝ կրօնական արարողութիւններու ընթացքին, քանիցս լսած էինք Վեհափառին բարկացոտ յանդիմանութիւններն ու գոռում-գոչումները. սակայն, այս մէկը տարբեր էր՝ անվերջ, մշտայորդ, աճող, սաստկացող:

Չէր կրնար ըմբռնել թէ ի՞նչ կը նշանակէր **«Ժամանակ չունեցայ…»**: Աստուածապարգեւ ժամանակին դէմ դաւաճանող անտարազելի եւ անբացատրելի պատրուակ մը որ ո՛չ մէկ տրամաբանութեամբ կարելի էր ընդունիլ:

Երկրորդ, 1996 թուական, Անթիլիասի մէջ Արամ Վեհափառի օրհնած առաջին միւռոնը տարինք Գարեգին Վեհափառին, Ս. Էջմիածին, միաբանակից աւագ եղբօր մը հետ: Խանդավառ օրեր էին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան համար: Նորոգ գահակալած Կաթողիկոսը լծուած էր եկեղեցաշէն եւ հայրենակերտ առաքելութեան, անկախացած Հայաստանի ազատաշունչ պայմաններուն մէջ, ուր տիրական դրական իրագործումներէն մին էր Հոգեւոր Ճեմարանի սաներուն թիւի յաւելումը եւ նոր ձեռնադրութիւններու աճող համեմատութիւնը: Կիրակի օր, 2 Յունիս, 5 աբեղաներու եւ քահանայի մը ձեռնադրութեան ներկայ գտնուած էինք եւ երեքշաբթի օր պէտք էր վերադառնայինք Անթիլիաս: Ձեռնադրութեան պահուն յուզումը պատած էր մեզ ի լուր նորընծաներէն մէկուն Զարեհ անուանումին…յետոյ իմացած էինք թէ Վեհափառին թելադրութեամբ այդ սարկաւագը Զարեհ անուանուած էր ի յիշատակ Զարեհ Ա. Կաթողիկոսին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ: Երկուշաբթի իրիկուն, երբ մայրավանքի բակին մէջ կը ճեմէինք, մեզի մօտեցան երկու սարկաւագներ եւ խնդրեցին որ բարեհաճինք իրենց միանալ պտղասեղանով պատուելու համար իրենց նորօծ աբեղայ եղբայրները: Աղուոր, անմոռանալի երկու ժամեր անցուցած էինք միաբանական բաժնի մէկ սենեակին մէջ, երբ տակաւին սրբալոյս միւռոնին բոյրը կրող տղաք իրենց ամբողջական նուիրումին փթթումը կ՚ապրէին, իրենց արտասանած սրտբաց բաժակաճառերով Աստուծոյ եւ Հայ Եկեղեցւոյ ծառայելու ուխտը կը վերահաստատէին եւ մեզի կը վերյիշեցնէին մեր աբեղայական ձեռնադրութեան հոգեդարձի պահը, երբ Վեհափառին սպասաւորը վանքին լռութեան մէջ արձագանգող մեր ձայնին հետեւած եւ մեզ գտած էր յայտնելու համար թէ Վեհափառը մեզ կ՚ուզէր: Անմիջապէս վեհարան փութացինք եւ շուրջ երեք ժամ վայելեցինք Վեհափառին մտերմութիւնն ու թէյի հիւրասիրութիւնը: Զանազան նիւթերու շուրջ թաւալեցաւ մեր խօսակցութիւնը: Ցաւով իմացանք թէ կաթողիկոսական նոր պարտաւորութեան հետ սնող բնական դժուարութիւններու կողքին ան ստիպուած էր մարդոց կողմէ յերիւրուած դիտաւորեալ դժուարութիւններու եւս կուրծք տալ: Վեհափառը քանիցս փորձեց զուարթ շեշտ մը տալ մեր խօսակցութեան, վերջապէս իր

մխիթարութիւնը գտնելով երիտասարդ սերունդի կազմաւորման եւ հոգեւոր ծով կարիքներու գոհացման ընծայաբերման մէջ: Յիշեց իր տեսչական օրերը Անթիլիասի Դպրեվանքէն ներս, ձեռնադրութեան հոգելից պահերը, վանքին աւանդական տօնախմբութիւնները, եւ ըսաւ. «Ժամանակ չունիմ…մեր նոր տղոցմով շատ զբաղելու»:

Անշուշտ, այս **«ժամանակ չունիմ…»-ը** չէր նմանէր 1985 թուականի **«ժամանակ չունեցայ…»-ին**:

Ի՛նչ մարտահրաւէրներ կը սպասէին Վեհափառին եօթանասուն տարիներու համայնավար տիրապատութիւնը թօթափած անկախացեալ հայրենիքի մէջ, մարտնչող Արցախի մէջ, ներքին սփիւռքի մէջ, աշխարհի չորս ծագերուն ցրուած հայկական գաղութներու մէջ, միջ-եկեղեցական եւ միջազգային բեմերու վրայ: Հոգեւոր, ազգային, բարոյական, մշակութային, բարեսիրական, քաղաքական ինչպիսի՛ կարիքներ կը յառնէին Վեհափառին դիմաց, որ շատ լաւ գիտէինք թէ այնքա՛ն կ՚ուզէր իրենց մատղաշ կեանքը Աստուծոյ եւ եկեղեցւոյ մատաղ ըրած տղոց հետ ըլլալ, սակայն արդարօրէն բաւարար «ժամանակ չունէր…» եւ խոր մտահոգութեամբ կը հարցնէր. «Ինչպէ՞ս պիտի կազմաւորուին այս տղաքը, որմէ՞ պիտի ներշնչուին»:

Երրորդ, Ապրիլ 1999 թուական, Վեհափառին հետ վերջին անգամ ըլլալու նախասահմանուած այցելութիւն մը, երբ Արամ Կաթողիկոս շուտափոյթ ապաքինում մաղթելու անձնական, անպաշտօն այցելութիւն մը կու տար Գարեգին Կաթողիկոսին եւ ես ալ կ՚ընկերանայի իրեն: Վեհափառ Հայրապետները երեք անգամ կը հանդիպէին իրարու հետ մէկուկէս օրուան ընթացքին, որոնցմէ երկուքին ներկայ կ՚ըլլայի նաեւ ես: Կսկիծով կը տեսնէինք թէ անողոք հիւանդութիւնը շատ ծանր կշռած էր Գարեգին Վեհափառին վրայ: Ան նիհարցած էր, գրեթէ հիւծած: Առաւելաբար Արամ Վեհափառը կը խօսէր, իսկ Գարեգին Վեհափառը կցկտուր նօթեր կ՚արձանագրէր ձեռքին մէջ գտնուող գրատախտակին վրայ՝ խօսելու կարողութենէն ակամայ զրկուած: Միտքս աքսորական էր. հոն չէի: Շանթահարուած էի ի տես այս անակնկալ հարուածին որ ընկճած էր Վեհափառը եւ իրմէ խլած էր խօսելու եւ ուտելու մարդկային այնքան բնական, տարրական կարիքները, պահանջները, հաճոյքը: Կը մտածէի որ Վեհափառը **«ժամանակ չունէր…»**: Ժամանակ չունէ՞ր նոյնիսկ «Ինչպէ՞ս ես գրելու» ինծի, երբ Անթիլիասի զանազան միաբաններու եւ աշ-խարհական ժողովականներու մասին հարցուցած էր արդէն Արամ Վեհափառին: Ինք

չէր կրնար խօսիլ. ես ալ կը զարմանայի թէ ի՛նչ խօսիմ, ի՛նչ ըսեմ, ինչպէ՛ս արտայայտուիմ: Կարիք ալ չկար խօսելու. լռութիւնը կը խօսէր. **«Ժամանակ չունի…»**: Արդէն երկար չտեւեց…: Ս. Էջմիածնի Դիւանը գուժեց. «Խոր վշտով յայտնում ենք, որ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի վեհարանում Յունիս 29-ին՝ երեքշաբթի, ժամը 17.50-ին, անժամանակ՝ կեանքի 67-րդ տարում ի Տէր հանգեաւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը՝ երկարատեւ եւ ծանր հիւանդութիւնից յետոյ»:

Հիմա, կը կարդամ 1982 թուականի Անթիլիասի Յուշատետրին մէջ Գարեգին Բ. Աթոռակից Կաթողիկոսի գրած «Բացման Խօսքը».

«Ժամանակը վատնողն է որ «ժամանակ չունի». եւ պէտք չէ մոռնալ որ ժամանակը վատնողը ի վերջոյ ինք կը վատնուի ժամանակէն…:

Մեր եկեղեցւոյ սուրբ հայրերէն եւ մեծ խորհողներէն Գրիգոր Տաթեւացիի բառերով կը փակենք սա բացման խօսքը.

Ոչինչ աւելի պատուական է քան ժամանակը…ատոր համար կեանքի ժամանակը պէտք է բարիքով լեցնել, որովհետեւ անցնող ժամանակը ոչ ոք կրնայ վերստին ստանալ»:

Այս անժամանակ շիջումին ի լուր, կը հարցնեմ. «Հիմա ԺԱՄԱՆԱԿ ՈՒՆԻ՞…»:

Նարեկ Ծ. Վրդ. Ալեէմէզեան

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ
(11 դեկտեմբեր 2019)

Լիբանանի հայոց թեմի Ազգային երեսփոխանական ժողովի այս նիստը կը գումարենք աննախատեսելի անակնալներով յղի օրերու մէջ, որ քաղաքական, քաղաքացիական, ընկերային եւ տնտեսական տագնապ դարձած է։ Յաջողութիւն կը մաղթեմ բոլորիս եկեղեցանուէր եւ ազգաշէն ծառայութեան։

17 հոկտեմբերէն մինչեւ երէկ, ամեն առիթով՝ երբ արտայայտուեցանք լիբանանեան վերջին զարգացումներուն մասին, մի՛շտ շեշտը դրինք աստուածսիրութեան, մարդասիրութեան, խաղաղութեան, ընկերային արդարութեան, համակեցութեան, ներքին տոկունութեան, համբերութեան, յոյսի, նեղութիւններէն յաղթական դուրս գալու եւ մեր ցանկացած Լիբանանի կերտման մէջ մեր հաւաքական շինիչ մասնակցութեան վրայ։ Պիտի շարունակենք նո՛յնը կատարել, որպէսզի մեր ժողովուրդի զաւակները, այսինքն՝ մեր եկեղեցին, քրիստոնէական նո՛յն հաւատքով եւ ազգային նո՛յն ժառանգութեամբ համախմբուած հայորդիներս, գիտակցինք՝ թէ անտէր չենք եւ մեր իրարու հանդէպ ցոյց տուած զօրակցութիւնն է, որ մեզ այս մարտահրաւէրին դիմաց անխորտակ դիմացկունութեամբ կը զինէ։

Այս առթիւ, մեր գնահատանքը կը յայտնենք մեր բոլոր կառոյցներուն եւ պատասխանատուներուն, որոնք իրենց հերթին, իրենց ստանձնած բնագաւառներուն ճամբով, Լիբանանն ու լիբանանահայութիւնը իրենց հոգածութեան գլխաւոր առանցքը պահեցին եւ կը շարունակեն պահել։ Այս ծիրէն ներս, ինչպէս 3 դեկտեմբերի մեր պատգամին մէջ ըսած էինք, այսօր նաեւ Ազգային երեսփոխանական ժողովին անունով եւ անձնապէս անգամ մը եւս մեր որդիական երախտագիտական խօսքը կ՛ուղղենք Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. սրբազնագոյն վեհափառ հայրապետին, որ Լիբանանի տագնապի առաջին օրերէն տագնապեցաւ մեզի հետ, իր օրհնութեան խօսքերով իր պատկերացումները փոխանցեց յարափոփոխ կացութիւններուն դիմաց, զանազան հանդիպումներով իր մասնակցութիւնը բերաւ տագնապի լուծման գործընթացին եւ Առաջնորդարանիս ժողովրդային զօրակցութեան կարելիութիւնները առաւե՛լ ընդարձակեց Կաթողիկոսարանէն հարիւր միլիոն լիբանանեան ոսկի տրամադրելով մեզի, որպէս անմի-

ջական օժանդակութիւն՝ յատկացուելու համար մեր կարիքաւոր ընտանիքներուն: Մեր գնահատանքը կ՚երթայ նաեւ այն հայորդիներուն, որոնք ինքնաբուխ ընդառաջումով հետեւեցան նորին սրբութեան օրինակին եւ իրենց նպաստը բերին այս նախաձեռնութեան: Այս առթիւ, անգամ մը եւս կ՚ուղղենք մեր ունեւոր ազգայիններուն, որ իրենք եւս Առաջնորդարանիս ճամբով արագօրէն եւ առատօրէն զօրակցին իրենց կարիքաւոր եղբայրներուն եւ քոյրերուն:

Մենք միայն չաղօթեցինք եւ չխօսեցանք Լիբանանի մասին. այլ, նաեւ աշխատեցանք զանազան հանդիպումներով ու մանաւանդ մեր բարեսիրական կառոյցներուն գործակցութեամբ Ազգային առաջնորդարանի Ընկերային բաժանմունքին առաքելութեան յատուկ ներգործութիւն ընծայելու՝ մեկնարկելով Ազգային առաջնորդարանի «Լիբանանահայ կարիքաւորներու զօրակցութիւն»-ը: Մեր գնահատանքի խօսքը կ՚ուղղենք մեր ժողովուրդի ընկերային ծառայութեան լծուած բոլոր կառոյցներուն եւ հայորդիներուն ու անգամ մը եւս մեր պատրաստակամութիւնը կը յայտնենք միասնաբար լծուելու մեր ժողովուրդի կարիքներու գոհացման նուիրական եւ անյետաձգելի աշխատանքին:

Եկեղեցին, որպէս Քրիստոսի խորհրդական մարմինը, կը շարունակէ իր սրբազան ծառայութիւնը: Հոս արագ կերպով կ՚անդրադառնամ մեր ծառայական կեանքի վերջին ամիսներու մի քանի հիմնական երեսներուն.

- Առաջնորդարանն ու եկեղեցիները կարելի պարտաճանաչութեամբ շարունակեցին իրենց առօրեայ բազմերես ծառայութիւնը մատուցել մեր ազգի զաւակներուն:
- Ունինք եօթը քահանայացուներ, որոնցմէ երկուքը Առաջնորդարանին մէջ կը ծառայեն, չորսը Անթիլիասի քահանաներու պատրաստութեան դասընթացքին կը հետեւին եւ մէկը Երեւանի համալսարանին մէջ աստուածաբանութիւն կ՚ուսանի:
- Թեմիս քահանաներու դասին միացաւ Ատրպատականի թեմէն Տ. Ներսէս քհն. Պասիլեանը:
- 3 նոյեմբերին, օծեցինք Տ. Խորէն քհն. Մելքոնեանը: Որքա՜ն փափաքելի պիտի ըլլար մանաւանդ այսպիսի եզակի շնորհաձիր առիթներուն մեր շուրջը ունենալ Ազգային իշխանութեան անդամները…:
- Կրօնական ժողովը կարգ մը քահանաներու հովուական վերադասաւորում կատարեց ծուխերուն մէջ:

- Ազգային վարժարաններու պարագային, անբնական պայմաններու մէջ սկսանք վերամուտը եւ դասընթացքները կը շարունակուին։ Հոս, մեր գնահատանքը կը յայտնենք մեր վարժարաններու բոլոր պատասխանատուներուն, աշակերտներուն եւ ծնողներուն, որոնք հայեցի դաստիարակութեան անփոխարինելի դերակատարութեան առաջնահերթութիւն կ՚ընծայեն եւ զոհողութեամբ կը մասնակցին հայ դպրոցը իր առաքելութեան լծուած պահելու մեր ճիգերուն։ Մտահոգ ենք մանաւանդ աշակերտութեան թիւի նուազումին եւ տնտեսական բացին գծով։ Քիչ ետք, լսելէ ետք Ազգային վարչութեան ատենապետին զեկուցումը, ճիշդ պիտի ըլլայ վերահաստատել, թէ բոլորս ալ յանձնառու ենք մեր Ազգային վարժարաններու դռները բաց պահելուն. սակայն, միաժամանակ, մեր շինիչ առաջարկներով մեր պատասխանատըւութիւնը եւս սահմանենք որպէս Ազգային երեսփոխանական ժողով, որովհետեւ Ազգային վարչութիւնը չի՛ փափաքիր յաւելեալ տնտեսական բեռ աւելցնել յաջորդ Ազգային վարչութեան եւ վարչութիւններուն ուսերուն վրայ։ Այս նախանձախնդրութեամբ, Ազգային առաջնորդարանի «Լիբանանահայ կարիքաւորներու զօրակցութիւն»-ին զուգահեռ, լծուած ենք «Հայ աշակերտ հովանաւորելու ծրագիր»ին, որուն այս տարեշրջանին իրենց մասնակցութիւնը բերին նաեւ Լոս Անճելըսի մեր ազգայինները՝ 27 սեպտեմբերի դրամահաւաքով։

Աւելի քան հրամայական կը նկատեմ, որ մենք մեր օրակարգին վրայ փոփոխութիւն կատարենք եւ նախկին Ազգային երեսփոխանական ժողովի նիստի ատենագրութեան վաւերացումէն ետք՝ փոխանակ Տնտեսական շտապ օգնութեան յանձնախումբի զեկուցումին անցնելու, քննարկենք Լիբանանի այժմու կացութիւնն ու յատկապէս լիբանանահայութեան վիճակը։

Կը հաւատամ, որ այս հանգրուանին բոլորիս սրբազան պարտականութիւնն է հասնիլ մանաւանդ մեր ժողովուրդի զաւակներուն ամենէն կարիքաւորներու ընկերային պէտքերուն, ականջալուր Պօղոս առաքեալի յորդորին, որ կ՚ըսէ. *«Եթէ մարմինին մէկ անդամը ցաւի՝ բոլոր անդամներն ալ միասին կը ցաւին, իսկ եթէ մէկ անդամը պատուրուի՝ բոլոր անդամներն ալ միասին կ՚ուրախանան։ Արդ, դուք թէպէտ առանձին-առանձին անդամներ էք, բայց միասնաբար կը կազմէք Քրիստոսի մարմինը»* (Առաջին նամակ կորնթացիներուն 12.26–27)։ Ակնկալելի է, որ

այս ուղղութեամբ Ազգային երեսփոխանական ժողովը իր առաջարկները կատարէ։

Օրհնեալ ըլլաք, եւ ուժ ու կորով՝ մեր ամբողջական յաջողութեան համար։

Նարեկ արքեպիսկոպոս
Առաջնորդ Լիբանանի հայոց

ԾԱՆՕԹԱՆԱՆՔ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻՆ
ՎԱՆԱՅ ՁԱՅՆ-ԷՆ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑՆԵՐՈՒ ՇԱՐՔ
(ՓԵՏՐՈՒԱՐ–ՄԱՐՏ 2019)

Գերշ. Տ. Նարեկ արքեպիսկոպոսի ողջոյնի խօսք

Ուրախութեամբ կ՚ողջունեմ ԾԱՆՕԹԱՆԱՆՔ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻՆ նախաձեռնութիւնը, որովհետեւ *ՎԱՆԱՅ ՁԱՅՆ* -ին միջոցաւ այս ծանօթացումը առիթ պիտի հանդիսանայ, որպէսզի մեր ժողովուրդի զաւակները աւելի մօտէն իմանան այն առաքելութեան մասին, որ Ազգ. Առաջնորդարանին ճամբով կը հասնի լիբանանահայութեան հաւաքական կեանքին։

Ազգ. Առաջնորդարանը մեր բոլորին հոգեւոր-ազգային տունն է։ Այն ինչ որ կը կատարուի Ազգ. Առաջնորդարանին ճամբով, մեր բոլորին **մասնակցութեամբ** կրնայ արդիւնաւորուիլ՝ համայնական բարիքին համար, երբ,– ինչպէս պիտի լսէք շարունակական իննը հարցազրոյցներով,– մեր կեանքին առնչուած բազմերես բնագաւառներ առաւել յստակութեամբ պիտի պարզուին եւ մեզ սոսկ տուողի եւ ստացողի, ունեւորի եւ կարիքաւորի, կատարողի եւ դիտողի վիճակէն դուրս բերելով յանձնառու հայորդիներ պիտի դարձնեն։ Ա՛յս իսկ է նպատակը այս հարցազրոյցներու շարքին, որոնք օղակ առ օղակ եկեղեցի-ժողովուրդ շղթան պիտի կազմեն ո՛չ թէ նկարագրական կամ քարոզչական նպատակով, այլ՝ **գործակցութեան հրաւէրով**։

Ազգ. Առաջնորդարանը պաշտօնատեղի չէ, այլ ծառայական բազմաբնոյթ ներկայութիւն է, ուր ամեն հայ ըսելիք եւ մանաւանդ ընելի՛ք ունի՝ նոյնինքն իր հայ ըլլալով եւ ոչ թէ անպայման այս կամ այն հանգամանքով։ Ազգ. Առաջնորդարանը իր հովանին վայելող բոլոր կառոյցներով ինքզինք անդրանցող եւ իր զաւակները պարուրող մայրական այն ջերմ գիրկն է, ուր ամեն հայ սիրոյ եւ հոգածութեան առարկայ է։ Այս իմաստով իսկ, Ազգ. Առաջնորդարանը Հայ Եկեղեցի՛ն իսկ է որպէս **աստուածահաստատ եւ ազգակերտ ներգործութիւն** Լիբանանի ամբողջ տարածքին՝ Աստուած եւ ազգ անքակտելի ընդգրկումով։

Կը մաղթեմ, որ այս հարցազրոյցները լսելէ ետք չբաւարարուինք միայն Ազգ. Առաջնորդարանին ծանօթանալով, այլ մենք մեզի հարց տանք.

«Ինչպէ՞ս կրնամ մաս կազմել այս սրբազան աշխատանքին»: Ծանօթացումը թող մեզ մղէ նուիրեալ եւ պատասխանատու գործի՛:

ԴԱՄԲԱՆԱԿԱՆ
ՎԵՀԱՄԱՅՐ ԼՈՒՍԻՆ ՔԷՇԻՇԵԱՆԻ

«Մայր որդւովք բերկրեալ» (Սղ 113.9)

Արարիչ Աստուծոյ բաշխած օրհնութիւններուն ի պատասխան, արարած մարդուն կատարած օրհներգութիւններուն շրջագիծին մէջ, 113-րդ սաղմոսը կ՚աւարտի զաւակներով երջանիկ մօր պատկերով, երբ Աստուած *«գետնէն կը բարձրացնէ տկարները, աղբակոյտէն դուրս կը բերէ չքաւորները, զանոնք նստեցնելու համար իր ժողովուրդին իշխաններուն հետ։ Ամուլ կնոջ ընտանիք կը պարգեւէ, զաւակներով երջանիկ մայր դարձընելով»* (Սղ 113.7–9)։

Աստուածաշնչական այս մէջբերումը կը խտացնէ վեհամայր Լուսին Քէշիշեանի կեանքին հոլովոյթը, իմաստն ու նպատակը, որ վեց զաւակներով օրհնուած հայ մայրն է, եւ մանաւանդ՝ անոնցմէ մին Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. շնորհազարդ վեհափառ հայրապետն է, որուն հայ եկեղեցւոյ ճամբով Աստուծոյ ինքնընծայումը վեհամօր բերկրանքին գագաթնակէտն էր։

Առաւել, զաւակներով երջանիկ Լուսին վեհամօր տիպարը կ՚ամբողջանայ Ս. Մարիամ տիրամօր «Մեծացուսցէ» օրհներգութեան կշռոյթով, երբ Ս. Աստուածածին զԱստուած կը մեծարէ Անոր զօրութեան, սրբութեան եւ ողորմութեան համար եւ խոնարհաբար կ՚ըսէ. *«Հզօրն Աստուած ինձի համար մեծամեծ գործեր կատարեց. սուրբ է անոր անունը»* (Ղկ 1.49)։

Ահաւասիկ, երբ վեհամօր հանդէպ մեր յարգանքը արտայայտելու եւ զինք երկնաւոր կեանք ճանապարհորդելու համար համախմբուած ենք մեր սիրեցեալ վեհափառ հայրապետին շուրջ, Հին եւ Նոր կտակարաններէն երկու վկայութիւն մայրը լուսարձակի տակ կը բերեն, որպէսզի մենք մեր որդիական զգացումը ապրելէ չդադրինք եւ հաստատենք, թէ հայ մայրը նոյնիսկ այս երկրաւոր աշխարհէն հեռանալէ ետք՝ իր զաւակները որբ չի՛ ձգեր եւ կը շարունակէ աղօթել անոնց համար իր երկնային օթեւանէն։

Հայոց ցեղասպանութեան յաջորդող սերունդի հայ մօր վաւերական եւ եզակի ներկայացուցիչն է մեր թանկագին ննջեցեալը։ Սերունդ, որ Ալեքսանտրէթէն, Կիլիկիայէն, Հայաստանէն հասաւ Լիբանան ու Սուրիա

եւ իր ամբողջ կեանքը եղաւ ընտանիքի սրբութիւն, զաւակներու հայեցի կազմաւորում, ամենօրեայ ապրուստի ապահովութիւն, ազգականական եւ դրացիական սիրալիր յարաբերութիւն, հայ քրիստոնէական հաւատքի մշտական արծարծում. եւ ձեր կեանքի ընթացիրով ու փորձառութեամբ դուք որքան ուզէք երկարեցէք այս անսպառ շարքը…: Ի մի բան, եղաւ անանձնական սէր եւ ամբողջանուէր զոհողութիւն:

Ես հոս կանգ կ՚առնեմ եւ խօսքը կու տամ վեհամօր վեհափառ զաւկին, որովհետեւ մեզմէ որեւէ մէկը այնքան հարազատ կերպով պիտի չկարենայ բնութագրել վեհամայր Լուսինի լուսեղէն կերպարը, որքան իր անդրանիկ զաւակը՝ Արամ Ա. սրբազնագոյն հայրապետը, որ խիտ տողերու մէջ անմիջական վկայութեան լայն հորիզոններ կը բանայ մեր դիմաց, երբ կը հաստատէ.

«**ՊԱՐԶ ու ՀԱՄԵՍ** կին էր մայրս՝ հեռու ամէն տեսակ ցուցական երեւոյթներէ: Ան այսպէ՛ս մնաց իր կեանքի բոլո՛ր օրերուն:

ՏԻՊԱՐ ՄԱՅՐ էր՝ բառին ամբողջական հասկացողութեամբ: Իր զաւակներուն խնամքն ու կրթութիւնը իր մտահոգութեան առանցքը մնացին միշտ: Դժուար պայմաններու մէջ վեց տղայ զաւակ մեծցնելը դիւրին չէր: Ան յաճախ հօրս գործին օգտակար կը դառնար առաւօտեան վաղ ժամերուն արթննալով, որպէսզի կարենար զաւակներուն դպրոցական ծախսերը հոգալ:

ՄԱՐՏՈՒՆԱԿ ՈԳԻ ունեցող կին մըն էր մայրս՝ քաջ զէյթունցիի զաւակ ըլլալով: Գիտէ՛ր երբեմն կեցուածք ճշդել եւ տեսակէտ ունենալ: Սակայն, մայրական ներողամիտ ու գուրգուրոտ ոգիով կը մօտենար իր զաւակներուն չարութիւններուն, զինուորական եղած եւ տան մէջ զինուորական «տիսիփլին» հաստատել փորձող հօրս ճիգերուն դիմաց:

ՀԱՒԱՏԱՅԵԱԼ էր մայրս: Աստուածաշունչը միշտ սնարին մօտ էր: Վերջին տարիներուն յաճախ կը յիշեցնէր ինծի, որ աւելի մեծ տառերով հարկ է Աստուածաշունչը տպել, որպէսզի տարեցներ կարենան դիւրին կերպով կարդալ զայն:

Վերջապէս, **ԳԹԱՍԻՐՏ** անձ մըն էր մայրս: Ան կը սիրէր օգտակար ըլլալ բոլորին ու յատկապէս կարիքաւոր ընտանիքներու ու աշակերտներու: Նո՛յնը կը թելադրէր ինծի»:

Այսպիսի մօր մը զաւակն է Արամ Ա. վեհափառ հայրապետ, որ իր ծնողական տան մէջ ա՛յս ոգիով սնած, եկաւ Աստուծոյ ու ազգին տունը՝ դպրեվանք, հոգիի մարդ դարձաւ եւ այսօր բոլորիս հիացման եւ երախտագիտութեան արժանի հայրապետական իշխանութեամբ կը հովուէ իր բանաւոր հօտը։

Թող արտօնուի ինծի վեհափառ հայրապետին եւ հինգ եղբայրներուն թարգմանը հանդիսանալ եւ նախագահ Ճորճ Ուաշինկթընի նման ըսել. **«Ինչ որ եմ՝ մօրս կը պարտիմ։ Կեանքիս մէջ ունեցած բոլոր յաջողութիւններս մօրս ինծի տուած բարոյական, իմացական եւ ֆիզիքական դաստիարակութեան պտուղներն են»**։

Վեհամայր Լուսինին նման մայր մը մէ՛կ թելադրութիւն կը կատարէ մեր բոլոր ծնողներուն եւ յատկապէս մայրերուն. **Ամեն բանէ առաջ աղօթեցէք ձեր զաւակներուն համար, եւ մնացածը Աստուծոյ վստահեցէք**։

Քաջ գիտնալով, որ վեհամայրը միշտ պիտի մնայ իր զաւակներուն, հարազատներուն եւ բոլորիս յիշողութեան մէջ, բանաստեղծին հետ կ՚ըսենք. «Յիշում եմ դէմքը քո ծեր, մայր իմ անուշ ու անգին, լոյս խորշոմներ ու գծեր, մայր իմ անուշ ու անգին։ Նստել ես լուռ ու տխուր, հին օրերն ես յիշում այն, որ եկել են ու անցել, մայր իմ [մայր մեր] անուշ ու անգին» (Եղիշէ Չարենց)։

Այս տխուր առթիւ, յանուն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան միաբանութեան, Ազգային կեդրոնական վարչութեան, մեր Ս. Աթոռի աշխարհասփիւռ թեմերու ազգային իշխանութեանց եւ հաւատացեալներուն ու մեր բոլոր եկեղեցական-ազգային կառոյցներուն եւ անձնապէս կը վշտակցինք մեր հոգեւոր հօր եւ մեր խորազգաց ցաւակցութիւնները կը յայտնենք վեհամօր զաւակներուն ու բոլոր ընտանեկան պարագաներուն, աղօթելով որ Աստուած իր արքայութեան արժանացնէ վեհամօր բարի հոգին, Ս. Հոգիով մխիթարէ սգաւորներս եւ Արամ Ա. վեհափառ հայրապետին նման հայորդիներ պարգեւէ մեր պատուական ժողովուրդին. ամէն։

18 սեպտեմբեր 2019

Նարեկ արքեպիսկոպոս
Առաջնորդ Լիբանանի հայոց

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԴԱՌՆԱՆՔ ԵՒ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ԱՂՕԹԵՆՔ

(10 դեկտեմբեր 2019, Ս. Վարդանանց եկեղեցի, Պուրճ Համուտ)

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆԸ

(Աւետարան ըստ Յովհաննէսի 14.27–31)

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ. ամէն։

Այս օրհնեալ պահուն, երբ որպէս լիբանանահայութիւն Աստուծոյ դառնալու եւ Լիբանանի խաղաղութեան համար աղօթելու հրաւէրով հաւաքուած ենք Աստուծոյ եւ ազգին այս տան մէջ, Քրիստոս ի՛ր խաղաղութիւնը կը բաշխէ մեզի, ըսելով. *«Իմ խաղաղութիւնս է որ կու տամ ձեզի, որ այս աշխարհի տուածէն խաղաղութենէն տարբեր է»*։

Արարիչ եւ արարածներ հանդիպման օղակն է Քրիստոսի խաղաղութիւնը. աւելին՝ Քրիստոս ինք։ Սա եզակի առանձնաշնորհում մըն է, որ մեզ, որպէս խաղաղութեան առաքեալներ, կը տանի ամբողջ Լիբանանին։

Քրիստոսի խաղաղութիւնը սիրոյ ուխտն է Աստուծոյ եւ մարդոց միջեւ, որ կը կնքուի աստուածսիրութեամբ եւ մարդասիրութեամբ։ Այս իսկ պատճառաւ Քրիստոս կ՚ըսէ. *«Եթէ զիս սիրէիք, ուրախ պիտի ըլլայիք որ Հօրս կ՚երթամ. ահա կ՚երթամ, բայց կրկին պիտի գամ ձեզի»*։ Քրիստոս Հօրմէն եկաւ սիրոյ կեանքը մեզի պարգեւելու համար, որպէսզի մեղքի պատնէշը քանդուի Աստուծոյ եւ մարդոց միջեւ ու մենք դառնանք Աստուծոյ զաւակները եւ իրարու եղբայրներն ու քոյրերը։

Չմոռնանք. Քրիստոս դարձեալ պիտի գայ դատելու, թէ սիրոյ ի՛նչ պտուղներ բերինք։ Գիտակցինք, թէ մեր կեանքը միայն այս աշխարհի համար չէ, այլ՝ մանաւանդ յաւիտենականին։ Այս աշխարհի մէջ արդար կամ անարդար միջոցներով մեր ձեռք բերածները հոս պիտի մնան եւ օր մը հոս ալ փճանան. մենք միայն մեր հոգի՛ն պիտի տանինք մեր երկնաւոր Հօր եւ յաւիտենական երանութեան պիտի արժանանանք կամ յաւիտենական դատապարտութեան ենթարկուինք։

Եթէ մինչեւ այսօր Լիբանանի մէջ մեր դրացիներուն **կողքին** ապրեցանք, աստուածային սէրը կը հրաւիրէ մեզ այլեւս մեր դրացիներուն **հետ** ապրելու, որովհետեւ Քրիստոսի խաղաղութիւնը սիրազեղ եւ վստահալից յարաբերութեան պարգեւն է, որ հակառակ ամեն նեղութիւններու՝ կը գոյատեւէ եւ մեզ աստուածային ներքին հոգեւոր խաղաղութեան գործակից

կը դարձնէ։ Առաւել՝ այսպիսի խաղաղութիւն ո՛չ մէկ քաղաքական համակարգ կրնայ երաշխաւորել։

Լիբանանի խաղաղութեան համար կատարուող այսօրուան աղօթքը լիբանանցիներո՛ւն համար է, մեզի՛ համար է։ Լիբանանը մե՛նք ենք։ Լիբանանը աշխարհագրական տարածք չէ, այլ հայրենիք է։ Հայրենիքը մեթրով չի՛ չափուիր, այլ՝ ոգիով, նուիրումով, կապուածութեամբ, ընկերային արդարութեամբ, իրաւ համակեցութեամբ, ու մանաւանդ՝ աստուածսիրութեամբ եւ մարդասիրութեամբ։

Քրիստոս *«Իմ խաղաղութիւնս կու տամ ձեզի»* ըսաւ խաչի ճանապարհը առնելէ անմիջապէս առաջ։ Քրիստոնեային կեանքը Մեծ խաչակիրին հետ խաչ կրելու յանձնառութիւն է, որ տառապանքէն յաղթական դուրս գալով խաղաղ կեանք ապրիլն իսկ է, որովհետեւ խաչելութենէն ետք կու գայ յարութիւնը։

Քրիստոս *«Ահա կու գայ այս աշխարհի իշխանը, որ իմ վրաս ո՛չ մէկ իշխանութիւն ունի»* խօսքերով կ՚ամրապնդէ մեզ այսօր։ Եկէ՛ք, այսօրուընէ սկսեալ երկինքի թագաւորին՝ Քրիստոսի գործակից դառնալու ճամբուն հետեւինք։ Պատրա՞ստ ենք այս հոգեփոխիչ վճռական քայլը առնելու։ Մեզմէ իւրաքանչիւրը ի՛ր կեանքով պիտի պատասխանէ այս հարցումին եւ այն ատեն միայն Քրիստոսի *«Մի՛ խռովիք ու մի՛ վախնաք»* հրահանգը պիտի առաջնորդէ մեզ վաղուան աւելի լաւ եւ մեր ցանկացած Լիբանանի կերտումին, որով օրհնեալ էք յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

Նարեկ արքեպիսկոպոս
Առաջնորդ Լիբանանի հայոց

Ս. ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐՈՒ ԿԵՆՍԱԲԱՇԽ ՀՈՎՈՒՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՒԷՐԻՆ ՀԱՒԱՏԱՐԻՄ ԴՊՐԵՎԱՆՔԸ

«Որք զարդարեցին տնօրինաբար զիմաստս անեղին, հաստատելով յերկրի ըզգիր կենդանի հովուել զհօտ նոր Իսրայելի. երգով քաղցրութեան հընչմամբ զԱստուած օրհնեցուք» (Սրբոց Թարգմանչաց օրհնութեան շրկ, ա. տուն)

Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներու տօնի խորհուրդին ժամադիր, երբ համախմբուած ենք Աստուծոյ տան մէջ, Մեծն Վարդան Վրդ. Արեւելցիի (1200–1271) գրիչէն ծորած անոնց յիշատակը պանծացնող շարականին բառերը անգամ մը եւս կ՝արձագանգեն մեր ներաշխարհին մէջ եւ հոգիի ու միտքի թեւերով մեզ կը տանին Հայաստանի եւ Կիլիկիոյ մեր խոնարհած վանքերուն, ուր Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներն ու անոնց արժանաւոր յաջորդները «անեղ Աստուծոյ իմաստութիւնը տնօրինաբար զարդարեցին, երբ կենդանի գիրը երկրի վրայ հաստատեցին՝ հայ նոր Իսրայէլի հօտը հովուելու համար եւ քացրահունչ երգով մեզ Աստուած օրհնելու հրաւիրեցին»։

Երէկ, Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներու օրինակին հետեւելու խոստումին անուշութեամբ, Պիքֆայայի Ս. Աստուածածին մատուռին մենութեան մէջ ի՛նչ քաղցր հնչեցին շարականին այս բառերը, երբ անոնք ծունէն-ծունէն քակուեցան դպրեվանեցիներու կանաչ շրթներէն։

Երկնային իմաստութիւն, կենդանի գիրի ներգործութիւն, հայ ժողովուրդի հովուութիւն եւ Աստուծոյ փառաբանութիւն. ահաւասիկ այն ենթահողը, որուն վրայ ամեն տարի այս օրերուն կը կատարենք Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքին վերաբացումը՝ Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներ եւ նոր ժամանակներու հայ մշակոյթի մշակներ առնչութիւնը դիպուկօրէն հանդիսադրելով։

Պատահականութեան արդիւնք չէ, որ մեր եկեղեցական օրացոյցը Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներու տօնը կը մասնաւորէ որպէս ազգային եւ եկեղեցական տօն։ Մեր պատմութիւնը ցոյց կու տայ, որ կարելի չէ մեր ազգն ու եկեղեցին,–եւ բնականաբար ազգային ու եկեղեցական դէմքերն ու

դէպքերը,– մեր հոգեխառնումին մէջ իրարմէ անջատել. սակայն այս ճշմարտութիւնը աւելիո՛վ կ՚ընդգծուի Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներու տօնին առթիւ, երբ հայ ընտանիք, դպրոց, եկեղեցի, մշակոյթ եւ հայրենիք մէկ ամբողջութիւն կը դառնան,– եւ ամեն օր պէտք է դառնան,– կեանքով ու գործով հայ լեզուն, հայ գիրն ու հայ գիրքը տօնախմբելու մեր նախանձայուզութեան մէջ։

Մեր ոսկեդարը կերտած եւ անոր երկարաձգումով հայուն գոյութիւնն իսկ երաշխաւորած անմահներու երամէն վեց անուններ այսօր լուսարձակի տակ կը բերուին մեր գիր ու գրականութեան բոլոր սպասաւորներուն երախտիքը վերարժեւորելու հրաւէրը բանալով մեր դիմաց։

Մեր մատենագրութեան արժանաւոր ներկայացուցիչներէն բուռ մըն են ասոնք, որոնց ընդմէջէն հայ մշակոյթի թագաւորութիւնը մի՛շտ կը փառաբանուի.

Ս. Մեսրոպ Մաշտոց՝ գիւտարարը հայ գիրին եւ ռահվիրան Աստուծոյ հայախօսութեան, Ս. Եղիշէ՝ հերոսապատում հեղինակը Ս. Վարդանանց եւ Ս. Ղեւոնդեանց հայ գոյամարտին, Ս. Դաւիթ՝ թռիչքը հայ իմաստասիրութեան մշտայաղթ խոյանքին, Ս. Մովսէս Խորենացի՝ արժանաւորը հայ պատմագրութեան հայրութեան, Ս. Գրիգոր Նարեկացի՝ հարազատագոյն ներկայացուցիչը հայ աղօթական կեանքին եւ Ս. Ներսէս Շնորհալի՝ քաղցր քնարերգուն հայ շարականին։

Ս. Թարգմանիչ Վարդապետները, զանոնք ներշնչած Ատուածաշունչ մատեանը եւ մեր ամբողջ գրական ժառանգութիւնը այս տարի առաւել եւս պէտք է պայծառանան մեր իմացական հայեացքին ներքեւ, երբ Ն.U.O.S.S. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետի տնօրինութեամբ **«Հայ գիրքի տարի»**-ն ապրելու պարտքը կը դրուի մեր ուսերուն եւ հայ գիրք ու հայ ընթերցող աւելի սերտօրէն իրարու կ՚ազուցուին Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներու ոգեղէն ներկայութեան մէջ։

Այժմ, երբ Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներու վաստակը կը վերագնահատենք Դպրեվանքի առաքելութեան եւ դպրեվանեցիներու կոչումին ընդմէջէն, մեր ազգային-եկեղեցական յիշողութեան մէջ կը վերյառնեն չորս մտածումներ, որոնք կեանքի կը վերածուին Դպրեվանքի առօրեայով.

Առաջին, **Աստուծոյ կողմէ մարդուն շնորհուած իմաստութիւնը Աստուծոյ պատկերն է մարդուն մէջ (Ծն 1.27), որ մի միայն մարդո՛վ կը մարդայնանայ։**

Քրիստոնէութիւնը Աստուած եւ մարդ օրհնեալ ու եզակի հանդիպման եւ մտերմութեան կրօնն է, աւելին՝ կեա՛նքն է։ Աստուածորդին մարդ դարձաւ,–*«Եւ Բանը մարդ եղաւ եւ մեր մէջ բնակեցաւ»* (Յհ 1.14),– որպէսզի Աստուծոյ իմաստութիւնը շօշափելի, շնչող եւ ներշնչող իրականութեան վերածէ այս աշխարհի վրայ։

Հայ ժողովուրդի զաւակները այս երկնատուր իմաստութիւնը որպէս անմատոյց եւ իմանալի լոյս ըմբռնեցին ու փարեցան անոր՝

Առաջին դարու Ս. Թադէոս եւ Ս. Բարթուղիմէոս առաքեալներու քրիստոնէութեան քարոզութեամբ, 301-ի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ հայրապետի եւ Ս. Տրդատ թագաւորի քրիստոնէութեան պետականացումով, 405-ի Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի, Ս. Սահակ հայրապետի եւ Վռամշապուհ թագաւորի քրիստոնէութեան հայագրութեամբ ու 451-ի Ս. Վարդան Մամիկոնեանի եւ Ս. Ղեւոնդ երէցի քրիստոնէութեան արեան պաշտպանութեամբ։

Յետ Քրիստոս մեր պատմութեան առաջին հինգ դարերը եղան հայ քրիստոնէական ինքնութեան խմորումի եւ մշտակայ դիմացկունութեան այն որոշադրիչ հանգրուանները, որոնք մեզ զինեցին ամեն տեսակ վտանգներու դիմաց թումբ դառնալու՝ Քրիստոսի խաչով եւ հայութեան արքայական մականով ու գիրի վահանով, որ կռանեց հայ ըլլալու եւ մնալու հրաշքը։

Այս անուններուն ետին մարդերու փաղանգներ են կանգնած, որոնք իրենց մահով անմահացան եւ այսօր եւս կը պատգամեն մեզի, թէ Դպրեվանքը եւ մեր բոլոր ազգային-եկեղեցական կառոյցները նուիրեալ մարդոցմով կը բանին։

Երկրորդ, **մեր պատմութիւնը հրաշալիօրէն կը վկայէ, թէ կենդանի գիրը կ՚ապահովէ մեր գոյերթը՝ հակառակ պատմութեան բոլոր վերիվայրումներուն, որոնք տրամաբանականօրէն պէտք էր մեզ այսօր աշխարհի երեսէն ջնջած ըլլային։**

Պաշտամունքի հասնող կապուածութիւն ունի հայը կենդանի եւ կենդանացուցիչ գիրին՝ Աստուածաշունչ մատեանին եւ զայն երկնող հեղինակին՝ Աստուծոյ հանդէպ։

Դարձեալ դիպուածական մանրամասնութիւն չի՛ յուշեր այն իրողութիւնը, թէ երբ մեր Ս. Թարգմանիչ Վարդապետները հայ նշանագրերով առաջին անգամ *«ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ»* (Առ 1.2) արձանագրեցին, մեզ անդառնալի ուխտով կապեցին Աստուծոյ եւ անոր

շնորհած կենդանի գիրին ու մեր գրականութիւնը խարսխեցին Գիրքերու Գիրքին սրբութեան եւ ուժականութեան վրայ։

Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եղաւ առաջին հայ աւետարանիչը, որ որպէս աստուածախօս վարդապետ հայ գիրով Աստուած հայախօս դարձնելու բանալին յանձնեց մեզի եւ որուն հետեւեցան իր բոլոր վաւերական աշակերտները ու մեզ ամրացուցին կենդանի գիրի Ժայռին՝ Քրիստոսի վրայ (հմմտ. Մտ 16.18)։ Հայուն աշխարհայեացքին հորիզոնը ընդլայնեցաւ եւ հոգեփոխութիւնը ընթացաւ կենդանի գիրով. որովհետեւ հայը խորապէս գիտակցեցաւ, թէ *«Տէր Աստուած գետնի հողէն շինեց մարդը ու անոր ռունգին կենդանութեան շունչ փչեց եւ մարդը կենդանի հոգի եղաւ»* (Ծն 2.7) եւ *«Աստուծոյ Հոգին է, որ կեանք կու տայ»* (Յհ 6.64) ու *«Թէպէտ շնորհները զանազան են, բայց նոյն Հոգին է տուողը»* (Ա. Կր 12.4)։

Ամբողջ կեանք մը չի՛ բաւեր կենդանի գիրը ապրելու համար. Դպրեվանքը զայն վայելելու եւ մեր ժողովուրդի զաւակներուն տանելու կրթանքը կու տայ դպրեվանեցիներուն։

Երրորդ, **հայ գիրը Քրիստոսի արիւնով գնուած նոր հօտը՝ հայութիւնը դալար արօտավայրերու մէջ կը մակաղեցնէ եւ հան-գըստարար ջուրեր կ՚առաջնորդէ** (հմմտ. Սղ 23.2)։

Աստուած Միքիա մարգարէին բերնով այսօր կը պատգամէ հայ եկեղեցւոյ. *«Քու գաւազանովդ հովուէ՛ ժողովուրդդ»* (Մք 7.14)։

Տակաւին անցեալ դարուն, 1915-ին, մեզ պատուհասած վերջին խորշակով, ինչ որ որպէս գաւազան, յենակ եւ ապաւէն ունէինք կորսնցուցինք եւ ամբողջ աշխարհի մէջ սփռուեցանք մեզի հետ տանելով Քրիստոսի խաչին եւ մեր գիրին գաւազանը՝ որպէս դրօշ զօրութեան ու անխորտակելիութեան։

Այսօր մեր Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներուն գերեզմաններն անգամ գոյութիւն չունին եւ մի միայն Օշականի մեծ Սուրբին լոյս շիրմաքարը համբուրելու առիթը չի՛ զլացուիր մեզի…։

Հայ գի՛րը դարձաւ մեր հրեղէն սիւնը (հմմտ. Ելք 13.21)։ Հայ ժողովուրդը իր մշակոյթով անմահ է եւ առաւելաբար հայ եկեղեցւոյ պարտաւորութիւնն է մեր անշեղ ընթացքը ուղղել Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներուն մեզի փոխանցած հովուական գաւազանով, որպէս-զի խաւարի մէջ գտնուող ժողովուրդը միշտ լոյսը տեսնէ (հմմտ. Ես 9.2)։

Այսօր եւս վարդապետի դասական տիպարով իրարու կ՝առնչուին հայ հովիւն ու հօտը եւ կը հաստատուի այն ճշմարտութիւնը, թէ հայ հոգեւորականը համապարփակ սպասաւորութեան լծուած է ու հայ եկեղեցին, դպրոցը, ընտանիքը, մշակոյթը եւ հայրենիքը զինք լայնածիր ու անխոնջ ծառայութեան կը մղեն։

Հայ վարդապետը կը հաւատայ, թէ խորհուրդ մըն է հայ ըլլալն ու մնալը եւ մենք մեր ժողովուրդի ուժի աղբիւրը կը դաւանինք մեր պատմութեան հոլովոյթին առողջ ըմբռնումը եւ ո՛չ թէ մեր աշխարհա-քաղաքական տխեղծ դրուածքին ափսոսումը։

Դպրեվանքը իր խնամքին վստահուած դպրեվանեցիներուն մէջ իրաւ, բարի եւ քաջ հովիւին (հմմտ. Յհ 10.11) նմանելու կենսափորձը իրագործելով, Քրիստոսով նոր ժողովուրդ դառնալու ճիգը կ՝ապրի եւ կ՝ապրեցնէ՝ հաւատարիմ մնալով աստուածատուր պատգամներուն եւ մեր ազգին վիճակուած խաչի դարաւոր ճանապարհը յաղթական ուխտագնացութեան վերածելով ու մեր նախնիներուն աղօթքին ապաւինած, կը կրկնէ. «Զօրացո՛ւր մեզ, Տէր, որպէսզի լուսաւորեալ միտքով միշտ քեզի հաճելի եղածը կատարենք եւ բոլոր սուրբերուդ հետ յաւիտենական կեանքի բարիքներդ վայելենք» (Առաւօտեան Ժամերգութեան աղօթք, *Ժամագիրք*, էջ 303, Անթիլիաս, 1986)։

Չորրորդ, **աստուածային իմաստութեան ըմպում, կենդանի գիրքի ապրում եւ հայ հօտի հովուութիւն ինքնանպատակ չեն, այլ մեզ կը մղեն, որ Հայր, Որդի եւ Ս. Հոգի Աստուածը քացրահունչ երգով օրհնենք թէ՛ այս աշխարհի վրայ եւ թէ երկինքի արքայութեան մէջ։**

Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներուն եւ բոլոր սուրբերուն ու սրբուհիներուն վարքը կը հաստատէ, թէ անարիւն վկայութեամբ կամ արեան նահատակութեամբ անոնք Աստուծոյ փառքը կը հիւսեն, իրենց մարմինով անմարմինը կ՝ապրին եւ իրենց երկրաւոր ընթացքով երկնայինը կը զգենուն։

Ա՛յս է Աստուծոյ ընդունելի պատարագը (հմմտ. Սղ Ծ.19). անձին զոհագործումը անձէն վեր արժէքներու համար, որով այսօր, հայ գիրերու գիւտին եւ հայ դպրութեան երկունքի տօնին առթիւ, մեր պատմութեան էջերը կը լուսակիտուին Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներու եւ մեր բոլոր մտաւորականներու հոյլով։

Պանծալի յիշատակումի մէջ բանտուած կը մնան հայ ոսկեդարն ու անոր կերտիչները, եթէ անոնք կեանքի չվերածուին մեր առօրեային մէջ եւ

Աստուծոյ օրհներգութիւնը այսօր եւս գործով չթարգմանուի հայ իրականութենէն ներս։ Նայինք մեր շուրջը եւ յոռետես չըլլալու գինով իրատե՛ս ըլլանք եւ արժեւորենք մեր եկեղեցիին, դպրոցին, ընտանիքին, մշակոյթին եւ հայրենիքին իրավիճակը այսօր։

Երէկ ոսկեդարն էր մեր արժէքը։ Դարը գնաց, ոսկին մնաց։ Իսկ այսօր, 21-րդ դարուն, քանի-քանի՛ ոսկի հորթեր կը տիրեն մեր սիրտերուն մէջ…։ Կորանքի մը դիմաց ենք եւ մեր մեծագոյն թշնամին մեր մէջ բազմած անտարբերութիւնն է, որ նախ կը սպանէ մեր հոգին եւ ապա՝ մարմինը եւ մեզ յուսալքութեան կ՚առաջնորդէ։ Սուրբերը սիրոյ ախոյեաններ են. սէր առ Աստուած եւ սէր առ մարդիկ՝ Աստուծոյ պատկերը կրող իրենց նմանները։ Սիրոյ բացակայութիւնը ատելութեամբ չի՛ լեցուիր մարդուն մէջ, այլ՝ անտարբերութեամբ, անօգնականութեամբ, անզօրութեամբ եւ պարտուողականութեամբ։

Ս. Թարգմանիչ Վարդապետները այսօր կը յիշեցնեն բոլորիս եւ յատկապէս մեզի՝ դպրեվանեցիներուս. *«Հունձքը առատ է, բայց մշակները՝ քիչ»* (Մտ 10.37) ու կը սորվեցնեն, թէ որո՛ւն պիտի դիմենք լուծումի համար. *«Հետեւաբար խնդրեցէք հունձքի Տիրոջմէն, որ իր հունձքին համար մշակներ ղրկէ»* (Մտ 10.38)։ Փա՛ռք կու տամ Աստուծոյ, որ Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներու բարեխօսութեամբ մեր թիւը աճած է այս տարի եւ այս մէկը գրաւական է ապագայ նոր մշակներու թիւի եւ որակի աճման։

Կ՚աղօթեմ, որ մեր բոլոր կրթական եւ մշակութային հաստատութիւնները բարի վերամուտ ունենան եւ արդիւնալից տարեշրջան բոլորեն, որպէսզի հայ լեզուն շարունակէ դալար մնալ, հայ գիրը՝ ծաղկիլ, հայ գիրքը՝ լոյս տեսնել, հայ մամուլը՝ թաւալիլ եւ հայ կեանքը՝ ընթանալ Ս. Թարգմանիչ Վարդապետներու բացած լուսաւոր ճամբէն, որուն ուղեգիծը կը նշէ Պօղոս առաքեալ, գրելով. *«Նայէ՛ ի՛նչ կ՚ըսէ Սուրբ գիրքը»* (Հռ 10.8) եւ որուն վախճանը կը ճշդորոշէ հայ վարդապետը, երգելով. «Մաս եւ բաժին ունենալ երկինքի արքայութեան խրախ-ճանքին հրաւիրեալներուն հետ» (Առաւօտեան Ժամերգութեան «Թագաւոր յաւիտեան» երգ, *Ժամագիրք*, էջ 159, Անթիլիաս, 1986). ամէն։

14 Հոկտեմբեր 2012
Անթիլիաս

Նարեկ Արք. Ալեէմէզեան
Տեսուչ

«ԿՌՈՒՆԿ, ՄԵՐ ԱՇԽԱՐՀԷՆ ԽԱՊՐԻԿ ՄԸ ՉՈՒՆԻ՞Ս…»

Երէկ գիշեր, Կաթողիկոսարանի «Շնորհալի» երգչախումբը Կոմիտաս վարդապետի ծննդեան 150-ամեակին նուիրուած համերգով անգամ մը եւս հայ հոգեւոր եւ ժողովրդական երգը **մաքրազտած, հաւաքագրած եւ անմահացուցած** վեհափայլ վարդապետը որպէս «առաւօտ լուսաբեր» ապրեցուց մեր հոգիներուն մէջ։

Ամբողջ համերգի ընթացքին, «Կռունկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մը չունի՞ս…»-ին բառերը եւ զանոնք խթանող ապրումները կը յաճախէին զիս։ Մեր բռնագրաւեալ հայրենիքին վերատիրանալու մեր հաւաքական կամքին ձայնն էր, որ կը հնչէր ներաշխարհիս մէջ եւ զիս կը տանէր մէկ օր առաջ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու Ծերակոյտին կողմէ Հայոց ցեղասպանութեան միաձայն ճանաչումի վճռական հանգրուանին անմիջական ներգործութեան։ **Այս անգամ մեր աշխարհին խապրիկը կու գար Ամերիկայէն եւ արդարութեան ղօղանջով կը լեցնէր հայ սիրտերը**։ Ահաւասիկ այս յաղթակա՛ն հանգրուանն էր, որ կը նշուէր՝ Կոմիտաս վարդապետին ծնունդը, հանճարը, տառապանքն ու յաւերժութիւնը ընդելուզելով համայն հայութեան կեանքին ու պայքարին։ Կոմիտաս կը յառնէր որպէս վաւերական շառաւիղը մեր բոլոր դարերու վարդապետներուն, որոնք աղօթքով եւ գիրով ու կենդանի եւ արեան նահատակութեամբ հայ մշակոյթը կտակեցին հայ միտքին եւ մեզ դարձուցին քաղաքակիրթ եւ մշակութատէր ազգ։

Ըսուած է, որ այս աշխարհին մէջ հնչած ձայները չեն մեռնիր եւ յաւիտենապէս կ՝արձագանգեն։ Աշխարհի ստեղծագործութեան աստուածային «Եղիցի լոյս» առաջին ձայնէն մինչեւ Կոմիտաս եւ անդին անընդմիջաբար պիտի լսենք եւ աշխարհին լսելի դարձնենք «Կռունկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մը չունի՞ս…»-ը՝ մինչեւ մեր երթը աւարտենք «Ցանկամ տեսնել զիմ Կիլիկիա»-ով…։

13 դեկտեմբեր 2019 Ն.

ԶԱՐԵՀ ԱՐՔ. ԱԶՆԱՒՈՐԵԱՆ՝ ՄՇՏԱԿԱՅ ՄԵԾ ՆԵՐԿԱՆ...

Կիրակի գիշեր, Անթիլիասի Մայրավանքին մէջ, «Սիրուն հրեշտակներ» թեւածեցին, երբ հակառակ աննպաստ եղանակին, յորդ բազմութիւն մը լեցուցած էր Մայր Տաճարը, ուր հոգելոյս Զարեհ Արք. Ազնաւորեանի երաժշտական ժառանգութենէն քաղուած փունջ մը երգեր «Նարեկացի» եւ «Շնորհալի» երգչախումբերուն կողմէ հրամցուեցան մեզի՝ Զարեհ Սրբազանին յիշատակով օծուն սրբաբոյր մթնոլորտին մէջ։

«Աստուծոյ զաւակներ»-ս Երուսաղէմէն Դամասկոս, Էջմիածնէն Օշական, Աւարայրէն Վան, Հռոմկլայէն Սիս եւ Անթիլիաս փոխադրուեցանք Սրբազանին հետ՝ Պօղոս Սուրբին, Լուսաւորիչ Սուրբին, Մեսրոպ Մաշտոց Սուրբին, Քաջն Վարդան Սուրբին, Նարեկացի Սուրբին եւ Շնորհալի Սուրբին բարեխօսութեամբ…։

Դանիէլ Վարուժանի «Ձօն»-ով Զարեհ Սրբազան փառքի, կարօտի, արիւնի եւ պայքարի թելերով մեզ հիւսեց մեր հայրենիքին, պանդուխտներուն, հարսերուն, սուրի ու կրակի զոհերուն, որբ տունին, ալեհեր հօր, կարեվէր մօր եւ հայ մարտիկներուն…։

Մեզի հետ էր Զարեհ Սրբազան, ինչպէս միշտ եղած է եւ պիտի ըլլայ՝ մեր բոլոր սուրբերուն եւ հերոսներուն նման, որպէսզի լոյսի, ողբի, սիրտի, ծուխի եւ բոցի «մաքուր, ճերմակ թեւերով» մեզ թռցնէ երկինքէն վեր՝ իր մօտ, ուր

«անմեղ, անբիծ հոգիներ,
Կ՚օրհնեն Տէրը ցերեկ-գիշեր,
հլուս, ազնիւ, անվեհեր»։

3 մարտ 2019 Ն.

ՔԵԶԻ ՀԱՄԱՐ, ՀԱՅԱՍՏԱՆ...

Շաբաթ երեկոյեան, 22 Դեկտեմբեր 2018, 2019-ի ամանորը եւ Յիսուսի ծնունդը կանխող տօնական օրերուն, Համազգայինի «Կարկաչ» մանկական, պատանեկան եւ երիտասարդական երգչախումբը Պէյրութի մէջ հանդէս եկաւ Լիբանանի երգերու փառատօնի շրջագիծին մէջ։

Հայութեան համար հպարտութեան եզակի առիթ մըն էր այս համերգը, որովհետեւ եկեղեցին լեցուցած հայ եւ օտար երաժշտասէր հասարակութիւնը սուրբ ծննդեան աւանդական երգերուն հետ ըմբոշխնեց Մակար Եկմալեանի դաշնաւորած սուրբ պատարագէն շարականներ եւ որոտընդոստ ծափերով գնահատեց վերջին երգը՝ Շարլ Ազնաւուրի «Քեզի համար, Հայաստան»-ը։

«Քեզի համար, Հայաստան»-ը զիս տարաւ հայութեան Բեթլեհէմը՝ մեր յաւերժական հայրենիքը, ուր Քրիստոս Իր սուրբ անունով մեզ հայ-քրիստոնեայ մկրտեց եւ երկնային անջնջելի կնիքով մեր ինքնութիւնը դրոշմեց։

Երբ հայ նոր սերունդի շրթներէն **«գարունդ դարձեալ կը ծաղկի, լաւ օրերդ նորէն կու գան եւ կեանց ծառդ կը պտղաբերի»** բառերը կը ծորէին, ես հրաշագործ թեւածումով Հայաստան փոխադրուած էի. երէկուան, այսօրուան եւ վաղուան Հայաստա՛նը. անցեալի, ներկայի եւ ապագայի Հայաստա՛նը. ժամանակը, իշխողներն ու վարչակարգերը անդրանցող Հայաստա՛նը. մշտադալար կաղնի Հայաստա՛նը, որուն շուքին տակ երկրաշարժով պատուհասուած մեր երկիրը 30 տարի ետք ոտքի էր կանգնած Լիբանանէն Հայաստան հասնող հայ երգի կշռոյթով, եւ աշխարհին կ՛աւետէր՝ ի տես մանկացեալ Աստուածորդիին բուժարար հպումով մեր հողերուն սպիացման. **«Եկած է երգելու օրը, երբ մեր մանուկները դարձեալ զօրացած են»**։

Նոր տարուան սեմին «Քեզի համար, Հայաստան»-ը այս գիշեր զգօնութեան հրաւէր մըն էր նո՛ր Հայաստանը, մեր երազա՛ծ Հայաստանը, համա՛յն հայութեան Հայաստանը, հայրենաբնակ եւ աշխարհաքաղաքացի հայութեան միա՛կ Հայաստանը, համահայկական աւելի՛ լաւ Հայաստանը

սիրով գրկելու ու յոյսով համբուրելու եւ մեր բախտը վճռականօրէն մեր ձեռքերուն մէջ առնելու ու պահելու համար։

Քեզի համար, Հայաստան այս բոլորը եւ նոյնիսկ աւելին քիչ են, որովհետեւ դուն բառ չես, երգ չես, հող չես, սակարան չես. դուն հայօրէն ապրող հա՛յ մանուկներուն աչքերուն փայլքն ես, հա՛յ պատանիներուն հուրիրան կայծն ես, հա՛յ երիտասարդներուն երկնուղէշ հասակն ես, հա՛յ յաւիտենական արժէքները կերտած մեր նախնիներուն սրբազան մասունքն ես։ Դուն ամե՛ն տեղ մեզի հետ ես...։

22 դեկտեմբեր 2018 Ն.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

		էջ
1.	ՄՈՒՏՔ	2
2.	ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՑ ԺՈՂՈՎԻՆ ԸՆԴԱՌԱՋ	3
3.	Ս. ՆԵՐՍԷՍ Դ. ԿԼԱՅԵՑԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ	8
4.	ՏԷՐ ՋՕՐ ԱՄԵՆ ՏԱՐԻ ՄԵՋ ԿԸ ԿԱՆՉԷ	51
5.	Ս. ՎԼԱՍ ՀԱՅԱԶԳԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՀԵՏ ՏՈՒՊՐՈՎՆԻՔԻ ՄԷՋ	54
6.	ՏՈՒՊՐՈՎՆԻՔ՝ Ս. ՎԼԱՍ ՀԱՅԱԶԳԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐՔԵՒ	64
7.	A MESSAGE OF BLESSING AND FRIENDSHIP	79
8.	Ս. ՎԼԱՍԻ ՏՕՆԸ ՏՈՒՊՐՈՎՆԻՔԻ ՄԷՋ	81
9.	«ՏՈՒՊՐՈՎՆԻՔ ԳԵՂԵՑԻԿ ՔԱՂԱՔ ՄԸ ՉԷ, ԱՅԼ ԳՈՀԱՐ Է»	89
10.	ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ *ՎԱՆԱՅ ՁԱՅՆ*-ԻՆ ՀԵՏ	92
11.	THE ARMENIAN APOSTOLIC ORTHODOX HOLY CHURCH TODAY	96
12.	PRIMACY AND SYNODALITY/CONCILIARITY	109
13.	THE PROCEDURE FOR INTRODUCING A SAINT INTO THE CHURCH DIRECTORY OF FEASTS	126
14.	ՖՐԱՆՍԻՍ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏ՝ ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԵԱՆ ՄԵԾԱՒՈՐԸ ԵՒ ՀԱՅ ԴԱՏԻ ԱՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԸ	134
15.	ԲԱՑԱՅԱՅՏՈՒՄ ՄԸ ՄԻՋԻՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆԵՐՈՒ ՀՈԳԵՒՈՐՈՒԹԵԱՆ	139
16.	SYNOD OF BISHOPS - XI ORDINARY GENERAL ASSEMBLY	144
17.	‘FROM CUV TO JCC MANDATE’	147
18.	OPENING REMARKS JOINT CONSULTATIVE COMMISSION BETWEEN THE WORLD COUNCIL OF CHURCHES AND CHRISTIAN WORLD COMMUNIONS	156
19.	OPENING REMARKS JOINT CONSULTATIVE COMMISSION BETWEEN THE WORLD COUNCIL OF CHURCHES AND CHRISTIAN WORLD COMMUNIONS	159
20.	ԵԿԵՂԵՑԻՆ, ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ, ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ	163

21. EASTERN ORTHODOX-ORIENTAL ORTHODOX UNOFFICIAL CONSULTATIONS AND OFFICIAL THEOLOGICAL DIALOGUE (1964–1993) 173
22. ԲԱՐԻ ԳԱԼՈՒՍՏԻ ԽՕՍՔ 190
23. «ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԱՂՕԹՔԻ ՕՐ»-ՈՒԱՆ ՊԱՏԳԱՄ 194
24. ԱՆԹԻԼԻԱՍ-ԱՏԻՍ ԱՊԱՊԱ-ԳԱՀԻՐԷ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱԻԵԼ ԱՄՐԱՊՆԴՈՒՄ՝ ԵՐԵՔ ՀՈԳԵՒՈՐ ՊԵՏԵՐՈՒ ԵՂԲԱՅՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՈՎ 198
25. ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵՐԵՔ ՀՈԳԵՒՈՐ ՊԵՏԵՐՈՒՆ ԵՂԲԱՅՐԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅ ԵՒ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄԱՐԸ 202
26. ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԵԲԵՐ ՊՏՂԱՒՈՐՈՒՄԸ ԵՒ ՎԱՅԵԼՉԱԳԵՂ ՀԱՆԴԻՍԱԴՐՈՒՄԸ 206
27. THE ARMENIAN APOSTOLIC ORTHODOX CHURCH AND THE ECUMENICAL MOVEMENT TODAY 211
28. ARMENIAN CHRISTIANS IN THE DIASPORA: A CHALLENGE OF INTEGRATION 226
29. THE MYSTERY/SACRAMENT OF BAPTISM 231
30. ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԵՒ ԲԱՐԵԿԱՐԳԵԱԼ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՐԿԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ 241
31. *ՀԱՄԿ*-Ի ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑԸ ԳԵՐՇ. Տ. ՆԱՐԵԿ ԵՊՍ. ԱԼԵՔՄԷՋԵԱՆԻ ՀԵՏ 244
32. “GOD, IN YOUR GRACE, TRANSFORM OUR LIVES” 254
33. WHO IS WISE AND UNDERSTANDING AMONG US? 281
34. MISSION 2000 - VISION AND CHALLENGES 285
35. THE ECUMENICAL AND INTER-RELIGIOUS ACTIVITIES OF THE ARMENIAN APOSTOLIC ORTHODOX CHURCH – HOLY SEE CATHOLICOSATE OF CILICIA, ANTELIAS-LEBANON 289
36. ԱՄՄԱՆԻ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ 307
37. REFLECTION (NEW TESTAMENT READING: Acts 1.21–2.4) 311
38. CHANGING ECCLESIAL LANDSCAPE 314
39. ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԸ ԳՈՐԾՕՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ԿԸ ԲԵՐԵՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ 329
40. ՀԱՐՑԱԶՐՈՑՑ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎԱՐԻՉ ԳԵՐՇ. Տ. ՆԱՐԵԿ ԱՐՔ. ԱԼԵՔՄԷԶԵԱՆԻ ՀԵՏ 342
41. ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ 10-ՐԴ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԻՆ ԸՆԴԱՌԱՋ 347
42. ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԴՊՐԵՎԱՆՔԸ՝ ՍՓԻՒՌՔԵԱՆ ՀՈԳԵՄՏԱՒՈՐ ՋՐՏՈՒՔ 356
43. Կիպրոսի Հայոց Կաթողիկոսական Փոխանորդ՝ Գերաշնորհ Տ. Նարեկ Արքեպիսկոպոսի պատգամները 359
44. Կիպրոսի հայկական ռատիոժամի կիրակնօրեայ կրօնական քարոզախօսութեան յայտագիր - 2016 407
45. ՆԱՐԵԿ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՀԱՐՑԱԶՐՈՑՑԸ ԿԻՊՐՈՍԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՌԱՏԻՈԺԱՄԻՆ ՀԵՏ (22 դեկտեմբեր 2015) 426
46. SERMON Coptic Church, Nicosia, Sunday, 26 July 2015 431
47. RELIGIOUS TRACK MEETING (Intervention) 436
48. SPEECH DURING THE MEETING WITH THE TWO POLITICAL LEADERS 439
49. SERMON WEEK OF PRAYER FOR CHRISTIAN UNITY 442
50. ՄԵՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆ Լրաբեր Կիպրոսի Հայոց Թեմի ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴԻ ԱՄԱՆՈՐԻ ԵԻ Ս. ԾՆՈՒՆԴԻ ՊԱՏԳԱՄՆԵՐ 445
51. Կիպրոսի Հայոց Կաթողիկոսական Փոխանորդ Գերաշնորհ Տ. Նարեկ Արքեպիսկոպոսի Դամբանականը Սեպուհ Աբգարեանի Թաղումին 452
52. ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՏԵՍԱԿԷՏ ՈՒՆԻ՞ ՆԵՐԿԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՒԶՈՂ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ-ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՀԱՐՑԵՐՈՒ ԳԾՈՎ 455
53. ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ 464
54. ETHICAL ISSUES 498
55. ԽՈՐԷՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԵՂԲԱՅՐԱԿԱՆ ՆՈՐ ԻՐԱԳՈՐԾՈՒՄՆԵՐՈՒ ՀՐԱՒԻՐԱԿԸ 522

56. ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆԸ 527
57. ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ Ը. ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ ՄԱՐՏԱՀՐԱՒԷՐ ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱՌՈՒԹԵԱՆ 530
58. ԱՍՏՈՒԱԾ ՄՈՄ ՄԸՆ ԱԼ ՄԱՐԵՑ… 536
59. «ԺԱՄԱՆԱԿ ՉՈՒՆԻՄ…» 539
60. ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՊԱՏԳԱՄ ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ (11 դեկտեմբեր 2019) 543
61. ԾԱՆՕԹԱՆԱՆՔ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻՆ *ՎԱՆԱՅ ՉԱՅՆ*-ԷՆ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑՆԵՐՈՒ ՇԱՐՔ (ՓԵՏՐՈՒԱՐ–ՄԱՐՏ 2019) 547
62. ԴԱՄԲԱՆԱԿԱՆ ՎԵՀԱՄԱՅՐ ԼՈՒՍԻՆ ՔԷՇԻՇԵԱՆԻ 549
63. ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԴԱՌՆԱՆՔ ԵՒ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ԱՂՕԹԵՆՔ 552
64. Ս. ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐՈՒ ԿԵՆՍԱԲԱՇԽ ՀՈՎՈՒՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՒԷՐԻՆ ՀԱՒԱՏԱՐԻՄ ԴՊՐԵՎԱՆՔԸ 554
65. «ԿՌՈՒՆԿ, ՄԵՐ ԱՇԽԱՐՀԷՆ ԽԱՊՐԻԿ ՄԸ ՉՈՒՆԻ՞Ս…» 560
66. ՋԱՐԵՀ ԱՐՔ. ԱԶՆԱՒՈՐԵԱՆ՝ ՄՇՏԱԿԱՅ ՄԵԾ ՆԵՐԿԱՆ… 561
67. ՔԵԶԻ ՀԱՄԱՐ, ՀԱՅԱՍՏԱՆ… 562